

หลักสูตรธรรมศึกษา ชั้นโท ฉบับปรับปรุง ขุฑุทศักราช ๒๕๕๗

คณะสงฆ์และรัฐบาล จัดพิมพ์
เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา

หนังสือพิมพ์เรียน

หนังสือหลักสูตรธรรมศึกษาชั้นโท ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช ๒๕๕๗

พิมพ์ครั้งที่ ๑

จำนวน ๓๐๐,๐๐๐ เล่ม

ISBN : 978-616-7788-23-4

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

๓๑๔-๓๑๖ ถนนบำรุงเมือง เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กทม. ๑๐๑๐๐

โทร. ๐ ๒๒๒๓ ๓๓๕๑, ๐ ๒๒๒๓ ๕๕๔๘ โทรสาร ๐ ๒๖๒๑ ๒๙๑๐

นายสุรพล วิริยะบรรเจิด ผู้พิมพ์/โฆษณา

คำปรารภ

แม่กองธรรมสนามหลวง

งานด้านการศึกษาเป็นงานที่สำคัญอย่างหนึ่งของชาติ เพราะความเจริญ หรือ ความเสื่อมของประชาชนในชาติขึ้นอยู่กับการศึกษาเป็นสำคัญ ปัจจุบันมีสัญญาณบางอย่างที่เห็นได้ชัดว่า พลเมืองของไทยบางส่วนเสื่อมไปจากคุณธรรมศีลธรรมทางพระศาสนา จึงทำให้ความประพฤติและจิตใจกลุ่มหลงในอบายมุขซึ่งเป็นสาเหตุแห่งความเสื่อมทั้งทางสุขภาพร่างกายและส่วนรวม อันส่งผลถึงความเสื่อมของครอบครัว สังคม ประเทศชาติ

การศึกษาหลักธรรมและน้อมนำไปปฏิบัติในรูปแบบของการศึกษา ธรรมศึกษาคือ การสร้างสรรค์ความเจริญทางปัญญาและทางจิตใจ ซึ่งเป็นต้นเหตุของความเจริญด้านอื่นๆ ทั้งหมด การจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรธรรมศึกษาในสถานศึกษา นี้ถือเป็นการปลูกฝังความคิดที่ถูกต้อง เป็นสัมมาทิฐิ เป็นการส่งเสริมความประพฤติ ดีงามต่างๆ โดยสอดคล้องกับความมุ่งหมายและหลักการของการจัดการศึกษาตาม พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ที่กำหนดให้เป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่ สมบูรณ์ ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรม ในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ดังนั้นจึงขอให้ทุกภาคส่วน ที่เกี่ยวข้อง ได้ช่วยกันเพื่อให้บรรลุมรรตผลประสงคนี้ให้ได้อย่างสมบูรณ์

ขออนุโมทนาต่อกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงวัฒนธรรม สำนักงานพระพุทธ ศาสนาแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน สำนักงานคณะกรรมการ การอาชีวศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ที่ได้แสดงเจตจำนงที่จะร่วมมือ กันในการจัดให้ มีการเรียนการสอนธรรมศึกษาในสถานศึกษา ขออำนวยการให้ทุกหน่วย งานในสังกัดได้รวมพลังแห่งความสามัคคีดำเนินการให้ปรากฏเป็นรูปธรรมจะนำความสุข สงบ สันติ และความเจริญมาสู่ประเทศไทยต่อไป

ขออำนาจแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย และกุศลเจตนาที่ท่านทั้งหลายได้ตั้งใจในการ
ส่งเสริมคุณภาพพลเมืองของชาติ ให้เป็นผู้เพียบพร้อมทั้งความรู้คู่คุณธรรมในครั้งนี้
จงประมวลเป็นพลวปัจจัยบันดาลให้ทุกท่าน ถึงความงอกงามไพบูลย์ในพระธรรมคำสอน
ของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประสบความเจริญรุ่งเรืองตลอดกาลนาน เทอญ.

สมเด็จพระวันรัต

(สมเด็จพระวันรัต)

แม่กองธรรมสนามหลวง

บันทึกข้อตกลงความร่วมมือ

ในการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาในสถานศึกษา

ระหว่าง

สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง กระทรวงศึกษาธิการ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา

กระทรวงวัฒนธรรม และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

วันที่ ๑๘ เดือน สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๕๗

บันทึกข้อตกลงความร่วมมือฉบับนี้ทำขึ้น ณ ห้องประชุมราชวัลลภ อาคารราชวัลลภ ชั้น ๒ กระทรวงศึกษาธิการ เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๕๗ ระหว่างสำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง โดยสมเด็จพระวันรัต แม่กองธรรมสนามหลวง กระทรวงศึกษาธิการ โดยนางสุทศศรี วงษ์สมาน ปลัดกระทรวงศึกษาธิการปฏิบัติราชการแทน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงวัฒนธรรม โดยศาสตราจารย์อภิรักษ์ โกษะโยธิน ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม ปฏิบัติราชการแทนรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยนายกมล รอดคล้าย เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา โดยนายชัยพฤกษ์ เสรีรักษ์ เลขาธิการคณะกรรมการการอาชีวศึกษา และสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา โดยรองศาสตราจารย์นายแพทย์กำจร ตติยกวี เลขาธิการคณะกรรมการการอุดมศึกษา และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ โดยนายณพัทธ์ เบญจวัฒน์นันท์ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ มีเจตจำนงร่วมกันในการจัดให้มีการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาในสถานศึกษา

/ความร่วมมือ...

ความร่วมมือมีวัตถุประสงค์ ๔ ประการ ดังนี้

๑. เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และเข้าใจหลักพุทธธรรมที่ถูกต้อง สามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน อันมีผลต่อความเจริญมั่นคงของสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

๒. เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้คู่คุณธรรมและเสริมสร้างศีลธรรม เป็นพลเมืองดีและมีคุณภาพ

๓. เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้ผู้เรียนห่างไกลอบายมุข สิ่งเสพติด สิ่งผิดกฎหมาย และนำไปสู่ความสงบเรียบร้อยของสังคม

๔. เพื่อให้หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา เป็นหน่วยงานหลักรับผิดชอบในการจัดการเรียนการสอนและการสอบธรรมศึกษา โดยให้ถือเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมเสริมหลักสูตรและกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

เพื่อให้บรรลุข้อตกลงความร่วมมือดังกล่าว หน่วยงานข้างต้นจึงมีข้อตกลงร่วมกัน ดำเนินการ ดังต่อไปนี้

๑. ให้หน่วยงานในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการที่มีสถานศึกษาในสังกัดดำเนินการดังนี้

๑.๑ ให้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนหลักสูตรธรรมศึกษาในสถานศึกษาที่จัดการศึกษาทั้งในและนอกระบบการศึกษา ในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ

๑.๒ องค์กรหลักรับผิดชอบและดำเนินการจัดการเรียนการสอนและจัดสอบธรรมศึกษาในสถานศึกษา รวมทั้งสนับสนุน ส่งเสริมในส่วนของทรัพยากรบุคคล สถานที่ อุปกรณ์การเรียนการสอน การสอบ และอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยมีสำนักงานส่งเสริมกิจการการศึกษา สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เป็นหน่วยงานกลางในการบูรณาการจัดทำคำของบประมาณและจัดทำแผนปฏิบัติการในภาพรวมของกระทรวงศึกษาธิการ

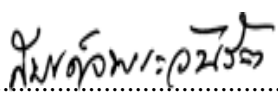
๑.๓ บันทึกผลการสอบธรรมศึกษาไว้ในแบบแสดงผลการเรียนของสถานศึกษา

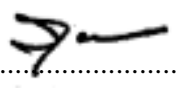
๑.๔ ดำเนินการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาในสถานศึกษา ร่วมกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ โดยความเห็นชอบจากสำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง

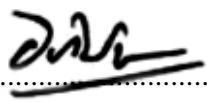
/บันทึกข้อตกลง...

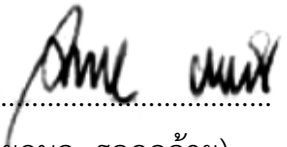
๒. ให้กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงวัฒนธรรม ร่วมกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ส่งเสริมสนับสนุนครูสอนธรรมศึกษา สื่ออุปกรณ์การเรียนการสอน และงบประมาณในการดำเนินการและดำเนินการประสานงานด้านอื่นๆ ที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้การจัดการเรียนการสอนและการสอบธรรมศึกษาในสถานศึกษาบรรลุตามวัตถุประสงค์ โดยการแนะนำจากสำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง

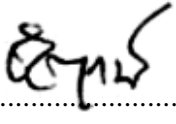
บันทึกข้อตกลงความร่วมมือได้จัดทำขึ้น ๗ ฉบับ มีข้อความตรงกันและเห็นชอบเมื่อทั้ง ๗ หน่วยงาน ได้อ่านและเข้าใจตลอดแล้ว จึงได้ลงลายมือชื่อไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ทั้งนี้ให้บันทึกข้อตกลงความร่วมมือนี้มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ลงนามเป็นต้นไป

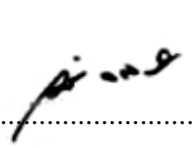
ลงชื่อ
(สมเด็จพระวันรัต)
แม่กองธรรมสนามหลวง

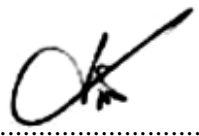
(ลงชื่อ)
(นางสุทธศรี วงษ์สมาน)
ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ
ปฏิบัติราชการแทน
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

(ลงชื่อ)
(ศาสตราจารย์อภิรักษ์ โกษะโยธิน)
ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม
ปฏิบัติราชการแทน
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม

(ลงชื่อ)
(นายกมล รอดคล้าย)
เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

(ลงชื่อ)
(นายชัยพฤกษ์ เสรีรักษ์)
เลขาธิการคณะกรรมการการอาชีวศึกษา

(ลงชื่อ)
(รองศาสตราจารย์นายแพทย์กำจร ตติยกวี)
เลขาธิการคณะกรรมการการอุดมศึกษา

(ลงชื่อ)
(นายนพรัตน์ เบญจวัฒนานันท์)
ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

มติมหาเถรสมาคม
ครั้งที่ ๒๐/๒๕๕๗

สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม

มติ ๒๐/๒๕๕๗

เรื่อง **บันทึกข้อตกลงความร่วมมือในการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาในสถานศึกษา**

ในการประชุมมหาเถรสมาคมครั้งที่ ๒๐/๒๕๕๗ เมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน ๒๕๕๗ เลขาธิการมหาเถรสมาคมเสนอว่า กระทรวงศึกษาธิการได้มีหนังสือ ที่ ศธ ๐๒๓๕/๒๕๖๗ ลงวันที่ ๔ กันยายน ๒๕๕๗ แจ้งว่า กระทรวงศึกษาธิการ ร่วมกับ สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง กระทรวงวัฒนธรรม และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ได้ลงนามในบันทึกข้อตกลงความร่วมมือในการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาในสถานศึกษา เมื่อวันที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๕๗ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และเข้าใจหลักพุทธธรรมที่ถูกต้อง สามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน และเพื่อให้หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาเป็นหน่วยงานหลักรับผิดชอบในการจัดการเรียนการสอนและการสอบธรรมศึกษา โดยให้ถือเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมเสริมหลักสูตรและกิจกรรมการพัฒนาผู้เรียน และในการประชุมหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเมื่อวันที่ ๒ กันยายน ๒๕๕๗ โดยมีพระพรหมมุนี รองแม่กองธรรมสนามหลวงเป็นประธานในที่ประชุม ได้มีมติให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติดำเนินการ ดังนี้

๑. นำเรื่องบันทึกข้อตกลงความร่วมมือในการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาในสถานศึกษาเสนอต่อที่ประชุมมหาเถรสมาคมเพื่อทราบ และสั่งการให้เจ้าคณะจังหวัดดำเนินการ

๒. จัดทำใบสมัครและรับสมัครพระสอนธรรมศึกษาทุกจังหวัดทั่วประเทศให้แล้วเสร็จภายในเดือนตุลาคม ๒๕๕๗

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ โดยกองพุทธศาสนศึกษาพิจารณาเห็นว่า เพื่อให้กำหนดดำเนินการตามบันทึกข้อตกลงความร่วมมือในการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาในสถานศึกษาสำเร็จตามวัตถุประสงค์ จึงเห็นควรนำเสนอมหาเถรสมาคมเพื่อทราบ และแจ้งให้เจ้าคณะจังหวัดทั่วประเทศพิจารณาคัดเลือกพระภิกษุที่มีความรู้ความสามารถในการสอนธรรมศึกษาและให้การสนับสนุนด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษา ร่วมกับสถานศึกษาและหน่วยงานราชการในจังหวัด รายละเอียดตามสำเนาบันทึกข้อตกลงฯ ที่แนบถวายในที่ประชุม

(นายพนรัตน์ เบญจวัฒนานันท์)

เลขาธิการมหาเถรสมาคม

มติมหาเถรสมาคม
ครั้งที่ ๒๖/๒๕๕๗

สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม

มติ

๒๖/๒๕๕๗

เรื่อง **การจัดประชุมสัมมนาโครงการส่งเสริมพระพุทธศาสนาในสถานศึกษา**

ในการประชุมมหาเถรสมาคมครั้งที่ ๒๖/๒๕๕๗ เมื่อวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๗ เลขาธิการมหาเถรสมาคมเสนอว่า ในการประชุมคณะทำงานดำเนินงานการเรียนการสอน ธรรมศึกษาในสถานศึกษากระทรวงศึกษาธิการ เมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๗ ณ ห้องประชุมสำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร โดยมีพระพรหมมุนี วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม กรรมการมหาเถรสมาคม รองแม่กองธรรมสนามหลวง เป็นประธาน ที่ประชุมมีมติให้จัดประชุมสัมมนาภายใต้ชื่อโครงการ “ส่งเสริมพระพุทธศาสนาในสถานศึกษา” ในวันพุธ ที่ ๒๔ ธันวาคม ๒๕๕๗ ณ หอประชุมใหญ่พุทธมณฑล อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ผู้เข้าร่วมประชุม ประกอบด้วย เจ้าคณะจังหวัดทุกจังหวัด เจ้าสำนักเรียนในส่วนกลางทุกสำนัก ผู้แทนสำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง ผู้แทนมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดทุกจังหวัด ผู้บริหารกระทรวงศึกษาธิการ ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาทุกเขต และผู้แทนในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการที่มีสถานศึกษาในสังกัด รวมทั้งหมดประมาณ ๑,๕๐๐ รูป/คน โดยมีวัตถุประสงค์ให้ผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนาได้รับทราบนโยบายของคณะสงฆ์และรัฐบาล ในการส่งเสริมสนับสนุนให้สถานศึกษาในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปพัฒนาผู้เรียน ให้เป็นผู้มีความรู้คู่คุณธรรม เป็นพลเมืองดีมีคุณภาพ สร้างภูมิคุ้มกันให้ผู้เรียนห่างไกลอบายมุข สิ่งเสพติดและสิ่งผิดกฎหมาย โดยมีหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาเป็นหน่วยงานหลักในการจัดการเรียนการสอนและการสอบ

ที่ประชุมรับทราบ และให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติแจ้งเจ้าคณะภาค
ทุกภาคทราบ แจ้งเจ้าคณะจังหวัดทุกจังหวัด ทั้ง ๒ ฝ่าย ทราบและเข้าร่วมการประชุม
สัมมนาดังกล่าว

(นายกนก แสนประเสริฐ)

รองผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ปฏิบัติหน้าที่แทน
เลขาธิการมหาเถรสมาคม

มติมหาเถรสมาคม
ครั้งที่ ๕/๒๕๕๘

สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม

มติ ๑๑๙/๒๕๕๘

เรื่อง การส่งเสริมสนับสนุนการปฏิบัติหน้าที่ของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน

ในการประชุมมหาเถรสมาคมครั้งที่ ๕/๒๕๕๘ เมื่อวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘ เลขาธิการมหาเถรสมาคมเสนอว่า พระพรหมมุนี กรรมการมหาเถรสมาคม และรองแม่กองธรรมสนามหลวง ได้มีมติที่ กธ ๒๒/๒๕๕๗ ลงวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘ แจ้งว่า ในการประชุมคณะทำงานดำเนินงานการเรียนการสอนธรรมศึกษาในสถานศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ครั้งที่ ๔/๒๕๕๘ เมื่อวันที่ ๑๒ มกราคม ๒๕๕๘ ณ ห้องประชุมสำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง โดยมี พระพรหมมุนี กรรมการมหาเถรสมาคม และรองแม่กองธรรมสนามหลวง เป็นประธานที่ประชุม ผู้เข้าประชุมประกอบด้วย ผู้แทนมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พระครูปลัดสุวัฒนบัณฑิตคุณ ผู้อำนวยการสำนักงานพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผู้บริหารสำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง จำนวน ๓ รูป นายกมล ศิริบรรณ รองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ และคณะ นายบุญเลิศ โสภา ผู้อำนวยการกองพุทธศาสนศึกษา และคณะ และผู้แทนจากกรมการศาสนากระทรวงวัฒนธรรม ที่ประชุมพิจารณาเห็นว่าปัจจุบันการปฏิบัติหน้าที่ของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน อยู่ในกำกับของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง โดยที่เจ้าคณะจังหวัดเจ้าสังกัดซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาโดยตรงของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนในจังหวัดนั้นๆ สมควรมีหน้าที่กำกับดูแลการปฏิบัติงาน และเพื่อให้การปฏิบัติหน้าที่ของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนเป็นไปด้วยความเรียบร้อยและมีประสิทธิภาพ จึงมีมติให้นำเสนอมหาเถรสมาคมเพื่อโปรดพิจารณา ดังนี้

/บันทึกข้อตกลง...

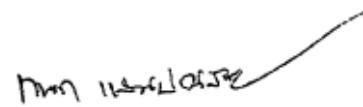
๑. ให้เจ้าคณะจังหวัดสั่งการ ให้ข้อแนะนำ และกำกับดูแลการปฏิบัติงานของพระ
สอนศีลธรรมในโรงเรียนภายในจังหวัดให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย

๒. ให้มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราช
วิทยาลัย ส่งบัญชีรายชื่อพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนภายในจังหวัดนั้นๆ แจ้างเจ้าคณะ
จังหวัดเพื่อโปรดทราบ

๓. ให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ แจ้างเจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค ทุกภาค
เพื่อทราบ

๔. ให้สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดทุกจังหวัดประสานงาน อำนวยความ
สะดวกและดำเนินการในเรื่องดังกล่าวให้เป็นไปตามมติมหาเถรสมาคม พร้อมกับมีบัญชา
ให้นำเสนอมหาเถรสมาคมเพื่อโปรดพิจารณา

ที่ประชุมพิจารณาแล้วลงมติเห็นชอบตามเสนอ และให้ดำเนินการได้ทันที โดยไม่
ต้องรอรับรองรายงานการประชุม

(นายกนก แสนประเสริฐ)

รองผู้อำนวยการ ปฏิบัติราชการแทน

ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

เลขาธิการมหาเถรสมาคม

มติมหาเถรสมาคม
ครั้งที่ ๙/๒๕๕๘

สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม

มติ ๒๑๙/๒๕๕๘

เรื่อง การปรับปรุงหลักสูตรธรรมศึกษาชั้นตรี โท เอก

ในการประชุมมหาเถรสมาคมครั้งที่ ๙/๒๕๕๘ เมื่อวันที่ ๓๐ มีนาคม ๒๕๕๘ เลขาธิการมหาเถรสมาคมเสนอว่า สมเด็จพระวันรัต แม่กองธรรมสนามหลวง ได้มีลิขิต ที่ กธ ๓๑/๒๕๕๘ ลงวันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๕๘ แจ้งว่า ตามที่ได้มีการบันทึกข้อตกลงความร่วมมือในการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาในสถานศึกษา ระหว่างสำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง กระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา กระทรวงวัฒนธรรม สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังที่ทราบแล้วนั้น

ในการนี้ เพื่อให้มีหลักสูตรธรรมศึกษาที่เหมาะสมในการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาในสถานศึกษา และหน่วยงานอื่นๆ สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง จึงได้ปรับปรุงหลักสูตรธรรมศึกษาชั้นตรี โท เอก ดังนี้

๑. ธรรมศึกษาชั้นตรี ประกอบด้วย
 - วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม
 - วิชาธรรม
 - วิชาพุทธประวัติและศาสนพิธี
 - วิชาวินัย (เบญจศีล เบญจธรรม)
๒. ธรรมศึกษาชั้นโท ประกอบด้วย
 - วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม

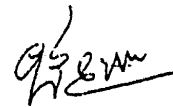
- วิชาธรรม
- วิชาอนุพุทธประวัติและศาสนพิธี
- วิชาวินัย (อุโบสถศีล)

๓. ธรรมศึกษาชั้นเอก ประกอบด้วย

- วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม
- วิชาธรรม
- วิชาพุทธธานุพุทธประวัติและศาสนพิธี
- วิชาวินัย (กรรมบถ)

รายละเอียดตามหนังสือหลักสูตรธรรมศึกษาชั้นตรี โท เอก ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช ๒๕๕๗ ที่แนบถวายในที่ประชุม พร้อมกับมีปัญหาให้นำเสนอมหาเถรสมาคม เพื่อโปรดพิจารณา

ที่ประชุมพิจารณาแล้วมีมติเห็นชอบ และให้ดำเนินการได้ทันที โดยไม่ต้องรอ รับรองรายงานการประชุม

(นายชยพล พงษ์สีดา)

รองผู้อำนวยการ ปฏิบัติราชการแทน
ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ
เลขาธิการมหาเถรสมาคม

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

พระวินัยปิฎก

วิ. มหา. = วินัยปิฎก มหาวรรค (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ขุ.จ.	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จุฬินทเทศ (ภาษาไทย)
ที.มหา.	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค (ภาษาไทย)
สํ.ส.	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค (ภาษาไทย)
อง.ติก.	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ติกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ปถก.	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.อฎก.	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	อฎฐกนิบาต (ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธัมมบท (ภาษาไทย)
ขุ.อุ.	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน (ภาษาไทย)
ขุ.ชา.เอก.	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เอกนิบาต ชาดก (ภาษาไทย)
ขุ.ชา.สตุตก.	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สตุตกนิบาต ชาดก (ภาษาไทย)
ขุ.ชา.อฎก.	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อฎฐกนิบาต ชาดก (ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ทสก.	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ทสกนิบาต ชาดก (ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ปภินณก.	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปภินณกนิบาต ชาดก (ภาษาไทย)
ขุ.วิ.	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	วิมานวัตถุ (ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกะ (ภาษาไทย)
ขุ.เปต.	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เปตวัตถุ (ภาษาไทย)
ม.มู.	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสก (ภาษาไทย)
ขุ.เถร.	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา (ภาษาไทย)

เครื่องหมาย เล่ม ข้อ หน้า

- เลขตัวแรก หมายถึง เล่ม
- เลขตัวที่สอง หมายถึง ข้อ
- เลขตัวที่สาม หมายถึง หน้า

ตัวอย่าง วินัย. ๔/๑-๗/๑-๘ หมายความว่า พระวินัยปิฎกเล่ม ๔ ข้อ ๑-๗ หน้า ๑-๘

สารบัญ

	หน้า
❖ วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม ธ.ศ.โท ฉบับปรับปรุง ๒๕๕๗	๑
• อັตตวรรค คือ หมวดตน	๓
• กรรมวรรค คือ หมวดกรรม	๔
• ชันตีวรรค คือ หมวดอดทน	๖
• ปัญญาวรรค คือ หมวดปัญญา	๗
• เสวนาวรรค คือ หมวดคบหา	๙
❖ วิชาธรรม ธ.ศ.โท ฉบับปรับปรุง ๒๕๕๗	๑๓
• ทุกะ หมวด ๒	๑๕
- กรรมฐาน ๒	๑๕
- กาม ๒	๑๖
- บุปผา ๒	๑๗
- ปฏิสันถาร ๒	๑๘
- สุข	๑๙
• ดิกะ หมวด ๓	๒๐
- อกุศลวิตก ๓	๒๐
- กุศลวิตก ๓	๒๑
- อัคคี (ไฟ) ๓	๒๒
- อธิปไตยยะ ๓	๒๓
- ญาณ ๓	๒๔
- ตัณหา ๓	๒๖
- ปิฎก ๓	๒๗
- พุทธจริยา ๓	๒๘
- วัฏฏะ (วน) ๓	๒๙
- สิกขา ๓	๓๐
- สามัญญลักษณะ ๓	๓๒

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
● จตุกกะ หมวด ๔	๓๓
- อปัสเสนธรรม ๔	๓๓
- อัปมัญญา ๔	๓๔
- พระอริยบุคคล ๔	๓๖
- สัมปรายิกัตถประโยชน์ คือประโยชน์ภายนอก ๔	๓๗
- มรรค ๔	๓๙
- ผล ๔	๔๐
● ปัญจกะ หมวด ๕	๔๑
- อนุพุพพีกธา ๕	๔๑
- มัจฉริยะ ๕	๔๒
- มาร ๕	๔๔
- นิเวรณ ๕	๔๕
- ชันธ ๕	๔๗
- เวทนา ๕	๔๙
● ฉักกะ หมวด ๖	๕๐
- จริต ๖	๕๐
- ธรรมคุณ ๖	๕๒
● สัตตกะ หมวด ๗	๕๔
- อปริหานิยธรรม ๗ (สำหรับคฤหัสถ์)	๕๔
● อัญญกะ หมวด ๘	๕๗
- มรรคมีองค์ ๘	๕๗
● นวกะ หมวด ๙	๕๙
- พุทธคุณ ๙	๕๙
- สังฆคุณ ๙	๖๔
● ทสกะ หมวด ๑๐	๖๖
- บารมี ๑๐	๖๖
- บุญกิริยาวัตถุ ๑๐	๖๙

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
❖ วิชาอนุพุทธประวัติ ธ.ศ.โท ฉบับปรับปรุง ๒๕๕๗	๗๓
- พระอัญญาโกณฑัญญะ	๗๕
- พระอรุณเวลกัสสปะ	๗๗
- พระสารีบุตร	๗๘
- พระโมคคัลลานะ	๘๑
- พระมหากัสสปะ	๘๕
- พระมหากัจจายนะ	๘๗
- พระอานนท์	๙๐
- พระอุบาลี	๙๔
- พระสิวลี	๙๗
- พระราหุล	๑๐๐
- พระมหาปชาบดีโคตมีเถรี	๑๐๒
- พระเขมาเถรี	๑๐๖
- พระอุบลวรรณาเถรี	๑๑๐
- พระปฐาจาราเถรี	๑๑๓
- พระกีสาคอตมีเถรี	๑๑๗
- บัณฑิตสามเณร	๑๒๑
- สังกิจจสามเณร	๑๒๔
- สุขสามเณร	๑๒๘
- วณวาสีตีสสามเณร	๑๓๓
- สุขุมสามเณร	๑๓๘
- อนาถบิณฑิกเศรษฐี	๑๔๓
- จิตตคฤหบดี	๑๔๘
- รัम्मิกอุบาสก	๑๕๓
- วิสาขมหาอุบาสิกา	๑๕๖
- มัลลิกาเทวี	๑๖๔

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
❖ ศาสนพิธี หลักสูตร ธ.ศ.โท ฉบับปรับปรุง ๒๕๕๗	๑๖๙
● บทที่ ๑	๑๗๑
- พิธีบำเพ็ญกุศลในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา	๑๗๑
- วันเข้าพรรษา	๑๗๑
- พิธีบำเพ็ญพระราชกุศลวันเข้าพรรษา	๑๗๑
- วันเทโวโรหณะ	๑๗๖
- วันธรรมสวนะ	๑๘๐
● บทที่ ๒	๑๘๓
- พิธีเจริญพระพุทธมนต์	๑๘๓
- พิธีทำบุญอายุ	๑๘๘
- งานทำบุญอายุจัดพิธีนพเคราะห์	๑๘๙
- พิธีเจริญพระพุทธมนต์นวัคคหายุสมธัมม์	๑๙๒
- พิธีทำบุญต่อนาม	๑๙๓
- พิธีวางศิลาฤกษ์	๑๙๔
● บทที่ ๓	๑๙๖
- พิธีสวดพระพุทธมนต์	๑๙๖
- พิธีบังสุกุลปากหีบ	๑๙๘
- พิธีสวดพระอภิธรรมศพ	๑๙๙
- พิธีบำเพ็ญกุศล ๗ วัน ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน	๑๙๙
- พิธีทำบุญงานฌาปนกิจศพ	๒๐๐
- พิธีสวดมาติกาบังสุกุล	๒๐๑
- พิธีสวดแจ้ง	๒๐๒
- พิธีฌาปนกิจศพและพระราชทานเพลิงศพ	๒๐๓
- พิธีเก็บอัฐิและพิธีสามหาบ	๒๐๔
- พิธีทำบุญฉลองอัฐิ	๒๐๕
- พิธีบรรจุศพ	๒๐๕

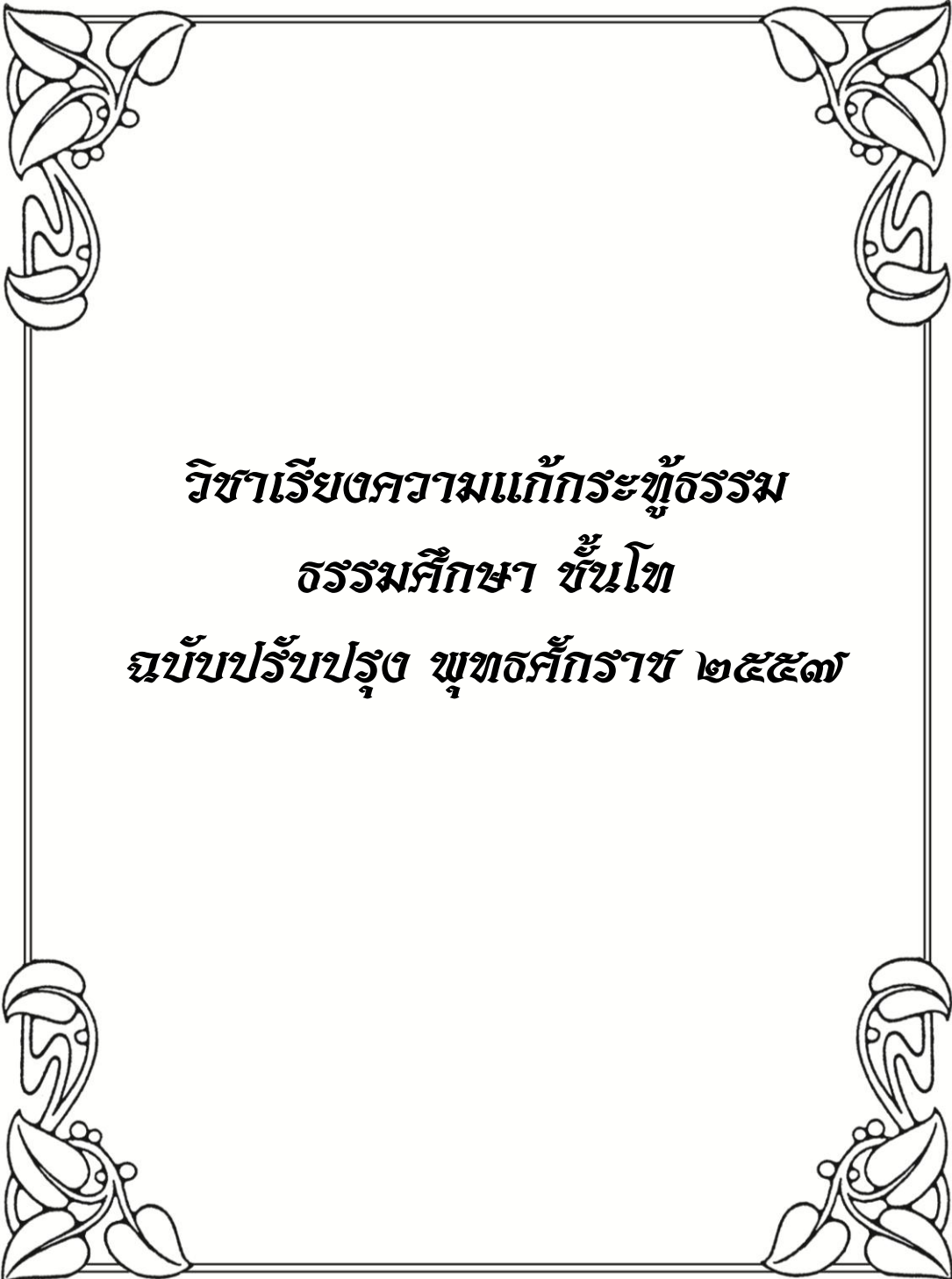
สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
• บทที่ ๔	๒๐๖
- เทศกาลสำคัญทางพระพุทธศาสนา	๒๐๖
- พิธีลอยกระทงตามประทีป	๒๐๖
- พิธีถวายผ้าป่า	๒๐๗
- พิธีถวายผ้ากฐิน	๒๐๘
• บทที่ ๕	๒๒๑
- ประเพณีสำคัญทางพระพุทธศาสนา	๒๒๑
- พิธีบรรพชาสามเณร	๒๒๑
- พิธีอุปสมบทเป็นพระภิกษุ	๒๒๔
- พิธีปลงศพและทำขวัญนาค	๒๒๕
❖ วิชาวินัย (อุโบสถศีล) หลักสูตร ธ.ศ.โท ฉบับปรับปรุง ๒๕๕๗	๒๓๑
- ความหมายของอุโบสถศีล	๒๓๓
- วัตถุประสงค์ของการรักษาอุโบสถศีล	๒๓๔
- ประวัติความเป็นมาของอุโบสถศีล	๒๓๕
- อานิสงส์ของอุโบสถศีล	๒๓๗
- โทษของการไม่มีศีล	๒๓๘
- วิรติ	๒๔๓
- ประเภทของอุโบสถศีล	๒๔๔
- อุโบสถศีลมีผลน้อยและมีผลมาก	๒๔๖
- ความแตกต่างระหว่างอุโบสถศีลและศีล ๘	๒๕๑
- ระเบียบพิธีสมาทานอุโบสถศีล	๒๕๓
- อุโบสถศีลกับพระรัตนตรัย	๒๕๖
- การกล่าวถึงพระรัตนตรัยเป็นครั้งแรก	๒๕๗
- ความหมายของพระรัตนตรัย	๒๕๘
- ความเป็นหนึ่งแห่งพระรัตนตรัย	๒๖๐
- พระรัตนตรัยเป็นสรณะที่ปลอดภัย	๒๖๑
- การเข้าไปหาพระรัตนตรัย	๒๖๑

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
- สรรณะ	๒๖๒
- ไตรสรณคัมภ์	๒๖๓
- ไตรสรณคัมภ์ชาด	๒๖๕
- ไตรสรณคัมภ์เศร้าหมอง	๒๖๗
- โทษของการล่วงละเมิดสิกขาบท	๒๖๘
- เวรของการล่วงละเมิดสิกขาบท	๒๖๘
- อุโบสถศีลสิกขาบทที่ ๑	๒๗๐
- อุโบสถศีลสิกขาบทที่ ๒	๒๗๙
- อุโบสถศีลสิกขาบทที่ ๓	๒๘๕
- อุโบสถศีลสิกขาบทที่ ๔	๒๙๐
- อุโบสถศีลสิกขาบทที่ ๕	๓๑๐
- อุโบสถศีลสิกขาบทที่ ๖	๓๑๖
- อุโบสถศีลสิกขาบทที่ ๗	๓๑๘
- อุโบสถศีลสิกขาบทที่ ๘	๓๒๒
❖ คณะกรรมการปรับปรุงหลักสูตร ๒๕๕๗	๓๒๘

A decorative rectangular border with ornate floral and leaf motifs at each corner, framing the central text.

วิชาเรื่องความแก่กระตุ้ธรรม
ธรรมศึกษา ชั้นโท
ฉบับปรับปรุง ขุททศกัฎฐา ๒๕๕๗

วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม
หลักสูตรธรรมศึกษาชั้นโท
ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช ๒๕๕๗

ใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๒

ในชั้นนี้ กำหนดขอบข่ายไว้ ๕ หมวด คือ

๑. อัตตวรรค
๒. กัมมวรรค
๓. ชันตีวรรค
๔. ปัญญาวรรค
๕. เสวนาวรรค

ให้นักเรียนแต่งอธิบายเป็นทำนองเทศนาโวหาร อ้างสุภาษิตอื่นมาประกอบไม่น้อยกว่า ๒ สุภาษิต และบอกชื่อคัมภีร์ที่มาแห่งสุภาษิตนั้นด้วย ห้ามอ้างสุภาษิตซ้ำซ้อนกันแต่จะอ้างซ้ำ คัมภีร์ได้ ไม่ห้าม สุภาษิตที่อ้างมานั้น ต้องเรียงเชื่อมความให้ติดต่อสมเรื่องกับกระทู้ตั้ง ชั้นนี้ กำหนดให้เขียนลงในใบตอบ ตั้งแต่ ๓ หน้า (เว้นบรรทัด) ขึ้นไป

๑. อัตตวรรค คือ หมวดตน

๑. อตตทตถั ปรัตถณ
อตตทตถณภิญญา

พหุนาปี น หาปเย
สทตถปสุโต ลียา.

บุคคลไม่ควรพลาประโยชน์ของตน เพราะประโยชน์ผู้อื่นแม้มาก รู้จักประโยชน์ของ
ตนแล้ว พึงชวนช่วยในประโยชน์ของตน.

(พุทธ)

พ. ๖. ๒๕/๓๗.

๒. อุตตานญเจ ตถา กยิรา
 สุทนต์โต วต ทเมถ

ยถญณมนุสาสติ
 อุตตา ทิ กิร ทุทโทโม.

ถ้าสอนผู้อื่นฉันใด พึงทำตนฉันนั้น ผู้ฝึกตนดีแล้ว ควรฝึกผู้อื่น ได้ยินว่าตนแลฝึกยาก.

(พุทธ)

พ. ๖. ๒๕/๓๖.

๓. อุตตานเมว ปรมํ
 อถญณมนุสาเสยย

ปฏริรูเป นิเวสเย
 น กิลิสเสยย ปณตฺติโต.

บัณฑิตพึงตั้งตนไว้ในคุณอันสมควรก่อน สอนผู้อื่นภายหลังจึงไม่มัวหมอง.

(พุทธ)

พ. ๖. ๒๕/๓๖.

๒. กัมมวรรค คือ หมวดกรรม

๔. อติสํตี อติอุณฺหํ
 อิติ วิสสุฏฺฐกมฺมนเต

อติสายมิทํ อุหุ
 อตถา อจฺเจนฺติ มาณเว.

ประโยชน์ทั้งหลายย่อมล่วงเลยคนผู้ทอดทิ้งการทำงาน ด้วยอ้างว่า หนาวนัก ร้อนนัก เย็นเสียแล้ว.

(พุทธ)

ที. ปาฏิ. ๑๑/๑๙๙.

๕. อถ ปาปาณิ กมฺมานิ
 เสทฺติ กมฺเมทฺติ ทุมเมโธ

กัรํ พาลो น พุชฺฌติ
 อคฺคิทฺทโธมว ตปฺปติ.

เมื่อคนโง่มีปัญญาทราม ทำกรรมชั่วอยู่ก็ไม่รู้สึก เขาเดือดร้อนเพราะกรรมของตน เหมือนถูกไฟไหม้.

(พุทธ)

พ. ๖. ๒๕/๓๓.

๖. ยาทิสํ วปะเต พิชํ
 กลฺยาณการี กลฺยาณํ

ตาทิสํ ลภเต ผลํ
 ปาปการี จ ปาปกํ.

บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น ผู้ทำกรรมดี ย่อมได้ผลดี ผู้ทำกรรมชั่ว ย่อมได้ผลชั่ว.

พระพุทธภาษิตที่มาจากสังยุตตนิกาย สคาถวรรค :

สํ. ส. ๑๕/๓๓๓.

๗. โย ปุพฺเพ กตกลยาโณ
อตถา ตสฺส ปฺลชฺชนฺติ

กตตโถ นาวพฺุชฺมฺติ
เย โหณฺติ อภิปตฺติตา.

ผู้ใด อันผู้อื่นทำความดี ทำประโยชน์ให้ในกาลก่อน แต่ไม่รู้สึกรู้สีก (คุณของเขา) ประโยชน์
ที่ผู้นั้นปรารถนาย่อมฉิบหาย.

(โพธิสุตต)

ช. ขา. สตฺตก. ๒๗/๒๒๘.

๘. โย ปุพฺเพ กตกลยาโณ
อตถา ตสฺส ปวทฺฒนฺติ

กตตโถ อนุพฺุชฺมฺติ
เย โหณฺติ อภิปตฺติตา.

ผู้ใด อันผู้อื่นทำความดี ทำประโยชน์ให้ในกาลก่อน ย่อมสำนึก (คุณของเขา) ได้
ประโยชน์ที่ผู้นั้นปรารถนาย่อมเจริญ.

(โพธิสุตต)

ช. ขา. สตฺตก. ๒๗/๒๒๘.

๙. โย ปุพฺเพ กรณียานิ
วรุณกฺุจฺจ ภาณฺโฆว

ปจฺฉา โส กาคฺมุจฺฉติ
ส ปจฺฉา อนุตปฺปติ.

ผู้ใด ปรารถนาทำกิจที่ควรทำก่อน ในภายหลัง ผู้นั้น ย่อมเดือดร้อนในภายหลัง ดุจมาณพ
(ผู้ประมาทแล้วรีบ) หักไม้กุ่ม ฉะนั้น.

(โพธิสุตต)

ช. ขา. เอก. ๒๗/๒๓.

๑๐. สเจ ปุพฺเพกตเหตุ
โปรานกํ กตํ ปาปํ

สุขทุกฺขํ นิคจฺฉติ
ตเมโส มฺุจฺเจเต อิญํ.

ถ้าประสบสุขทุกข์ เพราะบุญบาปที่ทำไว้ก่อนเป็นเหตุ ชื่อว่าเปลื้องบาปเก่าที่ทำไว้
ดุจเปลื้องหน้ฉะนั้น.

(โพธิสุตต)

ช. ขา. ปณฺณาส. ๒๘/๒๕

๑๑. สุขกามานิ ภูตานิ
อตตโน สุขเมसानโน

โย ทณฺเฑน วิหีสติ
เปจฺจ โส น ลภเต สุขํ.

สัตว์ทั้งหลายย่อมต้องการความสุข ผู้ใดแสวงหาสุขเพื่อตน เบียดเบียนเขาด้วยอาชญา ผู้นั้นละไปแล้ว ย่อมไม่ได้สุข.

(พุทธ)

พ. ๖. ๒๕/๓๒.

๑๒. สุขกามานิ ภูตานิ
อตตโน สุขเมसानโน

โย ทณฺเฑน น หีสติ
เปจฺจ โส ลภเต สุขํ.

สัตว์ทั้งหลายย่อมต้องการความสุข ผู้ใดแสวงหาสุขเพื่อตน ไม่เบียดเบียนเขาด้วยอาชญา ผู้นั้นละไปแล้ว ย่อมได้สุข.

(พุทธ)

พ. ๖. ๒๕/๓๒.

๓. ชั้นตีวรรค คือ หมวดอดทน

๑๓. อตตโนปิ ปเรสณฺจ
สคฺคโมกฺขคฺมํ มคฺคํ

อตถาวโห ว ขนฺติโก
อารุหฺโห โหติ ขนฺติโก.

ผู้มีขันติ ชื่อนำพาประโยชน์มาให้ทั้งแก่ตนทั้งแก่ผู้อื่น ผู้มีขันติ ชื่อว่าเป็นผู้ขึ้นสู่ทางไปสวรรค์และนิพพาน.

(พุทธ)

ส. ม. ๒๒๒.

๑๔. เกวลานฺปิ ปापานํ
ครทลหาทีนํ

ขนฺติ มฺลํ นิกฺขตฺติ
มฺลํ ขนฺติ ขนฺติโก.

ขันติ ย่อมตัดรากแห่งบาปทั้งสิ้น ผู้มีขันติชื่อว่าย่อมขุดรากแห่งความติเตียนและการทะเลาะกันเป็นต้นได้.

(พุทธ)

ส. ม. ๒๒๒.

๑๕. ขนติโก เมตตวา ลาภี
ปิโย เทวมนุสฺसानิ

ยสฺสสี สุขสีลวา
มณาโป โหติ ขนติโก.

ผู้มีขันตินับว่ามีเมตตา มีลาภ มียศ และมีสุขเสมอ ผู้มีขันติเป็นที่รักที่ชอบใจของ
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย.

(พุทธ)

ส. ม. ๒๒๒.

๑๖. สตฺถุโน วจโนวาที
ปรมา ย จ ปุชาย

กโรติเยว ขนติโก
ชินิ ปุเชติ ขนติโก.

ผู้มีขันติ เชื่อว่าทำตามคำสอนของพระศาสดา และผู้มีขันติเชื่อว่าบูชาพระชินเจ้า
ด้วยบูชาอย่างยิ่ง.

(พุทธ)

ส. ม. ๒๒๒.

๑๗. สีลสมาธิคุณานิ
สพฺเพปิ กุสลา ธมฺมา

ขนติ ปธานการณิ
ขนตยาเยว วฑฺฒนติ เต.

ขันติเป็นประธาน เป็นเหตุ แห่งคุณคือศีลและสมาธิ กุศลธรรมทั้งปวงย่อมเจริญ
เพราะขันติเท่านั้น.

(พุทธ)

ส. ม. ๒๒๒.

๔. ปัญญาวรรค คือ หมวดปัญญา

๑๘. อปฺปสฺสุตฺตายํ ปุริโส
มํสานิ ตสฺส วฑฺฒนติ

พลิตฺทโทว ชีรติ
ปญฺญา ตสฺส น วฑฺฒติ.

คนผู้สดับน้อยนี้ ย่อมแก่ไป เหมือนนัวแก่ อ้วนแต่เนื้อ แต่ปัญญาไม่เจริญ.

(พุทธ)

พ. ธ. ๒๕/๓๕.

๑๙. ชีวเตวาปี สบฺปณโณ อปิ วิตตปริกขยา
 ปณฺญา จ อลาเภณ วิตตวาปี น ชีวติ.

ถึงสิ้นทรัพย์ ผู้มีปัญญาก็เป็นอยู่ได้ แต่อับปัญญาแม้มีทรัพย์ ก็เป็นอยู่ไม่ได้.

(มหากปิณเณร)

พ. เณร. ๒๖/๓๕๐.

๒๐. ปณฺญา พุทฺธิสมฺปนฺโน วิธานวธิโกวิทฺโถ
 กาลณฺญ สมฺยณฺญ จ ส ราชวสตี วเส.

ผู้มีปัญญา ถึงพร้อมด้วยความรู้ ฉลาดในวิธีจัดการงาน รู้กาลและรู้สมัย เขาพึงอยู่ในราชการได้.

(พุทธ)

พ. ชา. มหา. ๒๘/๓๓๙.

๒๑. ปณฺญา ทิ เสฏฺฐา กุสลา วทฺนติ
 นกฺขตตราชาวิ วตารกานํ
 สीलํ สิริ จาปิ สตยจ ธมฺโม
 อนฺวายิกา ปณฺญาโต ภวฺนติ.

คนฉลาดกล่าวว่า ปัญญาประเสริฐที่สุด เหมือนพระจันทร์ประเสริฐกว่าดาวทั้งหลาย แม้ศีลสิริและธรรมของสัตบุรุษ ย่อมไปตามผู้มีปัญญา.

(โพธิสัตว์)

พ. ชา. จตตาลี. ๒๗/๕๔๑.

๒๒. มตฺตาสฺขปริจฺจาจา ปสฺเส เจ วิปุลํ สุขํ
 จเช มตฺตาสฺขํ ธีโร สมปสฺสํ วิปุลํ สุขํ.

ถ้าพึงเห็นสุขอันไพบูลย์ เพราะยอมเสียสละสุขส่วนน้อย ผู้มีปัญญาถึงเห็นสุขอันไพบูลย์ ก็ควรสละสุขส่วนน้อยเสีย.

(พุทธ)

พ. ธ. ๒๕/๕๓.

๒๓. ยลั กุฑราน ทุมเมโธ
ออตโน จ ปรเสถจ

อนตลั จรติ อตตโน
หีสาย ปฏิปชชติ.

คนมีปัญญาทรม ได้ยศแล้ว ย่อมประพฤติสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่ตน ย่อมปฏิบัติ เพื่อเปียดเบียนทั้งตนและผู้อื่น.

(โพธิสุตต)

พ. ชา. เอก. ๒๗/๔๐.

๒๔. ยาวเทว อนตถาย
หนติ พาลสส สุกกัสมิ

ณตตัม พาลสส ชายติ
มทฐิ อสส วิปาทยัม.

ความรู้เกิดแก่คนพาล ก็เพียงเพื่อความฉิบหาย มันทำสมองของเขาให้เขว ย่อมฆ่า ส่วนที่ขาวของคนพาลเสีย.

(พุทฺธ)

พ. จ. ๒๕/๒๔.

๒๕. โย จ วสสสตัม ชีเว
เอกาหัม ชีวิทัม เสยโย

ทูปฺปญฺโฆ อสมาทิโต
ปญฺญวนตสส ฌายินโน.

ผู้ใดมีปัญญาทรม มีใจไม่มั่นคง พึ่งเป็นอยู่ตั้งร้อยปี ส่วนผู้มีปัญญาเพ่งพินิจ มีชีวิต อยู่เพียงวันเดียว ดีกว่า.

(พุทฺธ)

พ. จ. ๒๕/๒๙.

๕. เสวนาวรรค คือ หมวดคบหา

๒๖. อสนเต นูปเสเวยย
อสนโต นิรยัม เนนติ

สนเต เสเวยย ปญฺฑิโต
สนโต ปาเปนติ สุกตัม.

บัณฑิตไม่พึงคบอัสตบुरुช พึงคบสัสตบुरुช เพราะอัสตบुरुชย่อมนำไปสู่นรก สัสตบुरुช ย่อมให้ถึงสุคติ.

(โพธิสุตต)

พ. ชา. วิสตี. ๒๗/๔๓๗.

๒๗. ตครี ว ปลาเสน
ปตตปิ สุรที วายนติ

โย นโร อุปนยหติ
เอวํ ธีรูปเสวนา.

คนห่อกฤษณาด้วยใบไม้ แม้ใบไม้ก็หอมไปด้วยฉันทไ การคบกับนักปราชญ์ก็ฉันทนั้น.

(โพธิสตต)

พ. ชา. วิสติ. ๒๗/๔๓๗.

๒๘. น ปาปชนส์เสวี
โคธากุลํ กณฎฎาว

อจจนตสุขเมรติ
กลี ปาเปติ อตตณํ.

ผู้คบคนชั่ว ย่อมถึงความสุขโดยส่วนเดียวไม่ได้ เขาย่อมยังตน ให้ประสบโทษ เหมือน
กิ่งก่าเข้าฝูงเหี้ยฉนั้น.

(โพธิสตต)

พ. ชา. เอก. ๒๗/๔๖.

๒๙. ปาปमितเต วิวชเขตวา
โอวาเท จสส ตัญญะเยย

ภะเขยยุตตมปุคคเล
ปตเถนโต อจลํ สุขํ.

ผู้ปรารถนาความสุขที่มั่นคง พึงเว้นมิตรชั่วเสีย คบแต่บุคคลสูงสุด และพึงตั้งอยู่ใน
โอวาทของท่าน.

(วิมลเถร)

พ. เถร. ๒๖/๓๐๙.

๓๐. ปุติมจจํ กุสคเคน
กุสาปี ปุติ วายนติ

โย นโร อุปนยหติ
เอวํ พาลูปเสวนา.

คนห่อปลาเน่าด้วยใบหญ้าคา แม้หญ้าคาก็พลอยเหม็นเน่าไปด้วยฉันทไ การคบกับ
คนพาลก็ฉันทนั้น.

(พทุธ)

พ. ชา. มหา. ๒๘/๓๐๓.

๓๑. ยาทิสั กุรุเต มิตต์
โสปี ตาทิสโก โหติ

ยาทิสณจูปเสวติ,
สหาโส หิ ตาทิสो.

คบคนเช่นใดเป็นมิตร และสมคบคนเช่นใด เขาก็เป็นคนเช่นนั้น เพราะการอยู่
ร่วมกัน ย่อมเป็นเช่นนั้น.

(โพธิสุตต)

ขุ. ชา. วีสตี. ๒๗/๔๓๗.

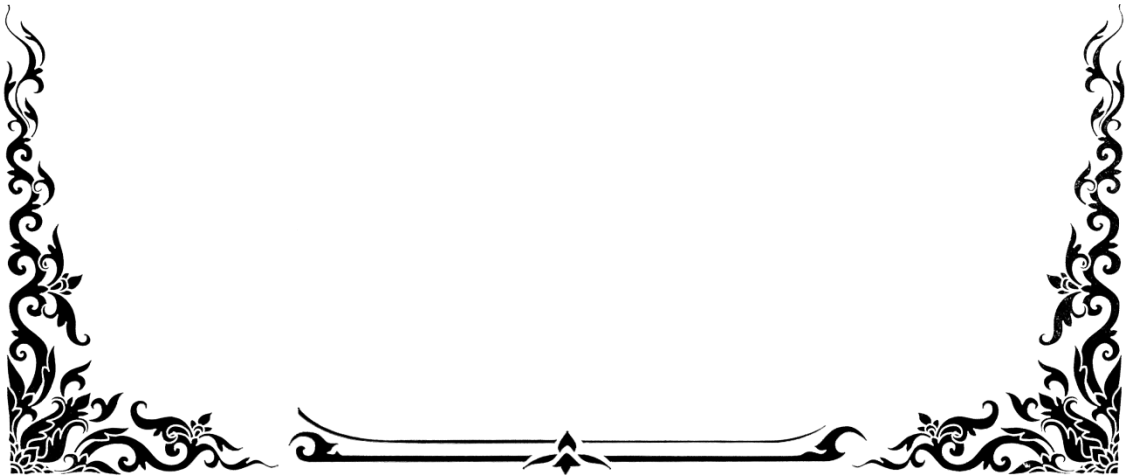
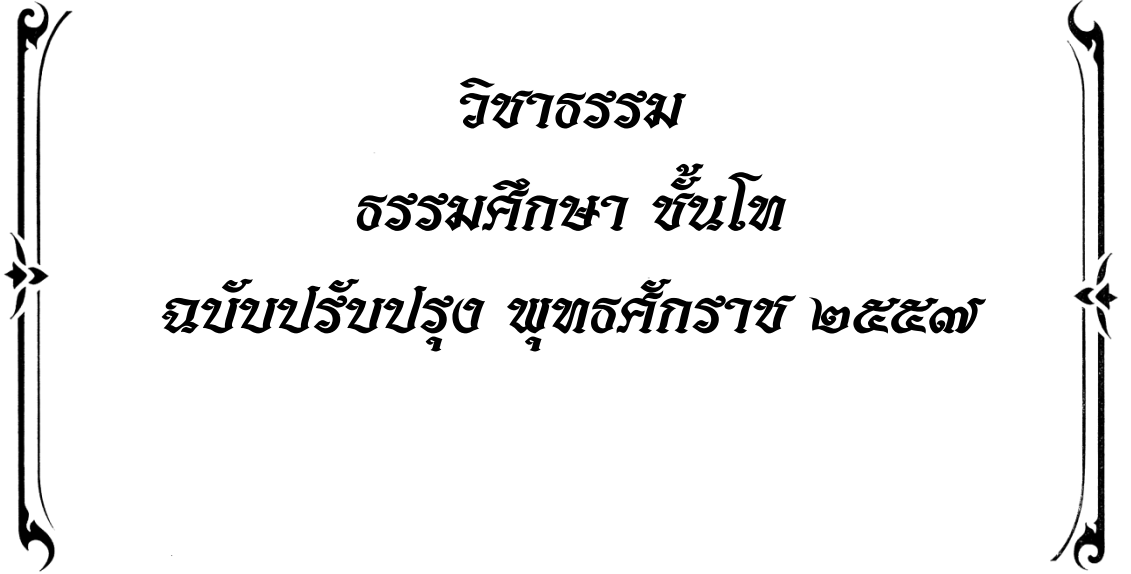
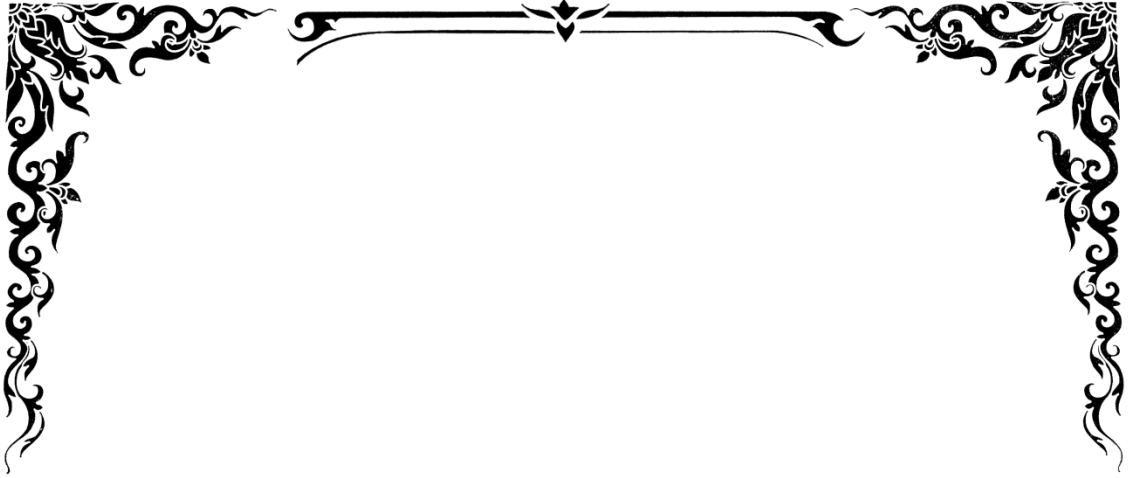
๓๒. สทฺเธน จ เปสเลน จ
ปณฺวตา พหุสฺสุเตน จ
สขิตฺ หิ กเรยฺย ปณฺทิตो
ภทฺโท สปุริเสหิ สงฺคโม.

บัณฑิต พึงทำความเป็นเพื่อนกับคนมีศรัทธา มีศีลเป็นที่รัก มีปัญญาและเป็นพหูสูต
เพราะการสมาคมกับคนดี เป็นความเจริญ.

(อานนทเถร)

ขุ. เถร. ๒๖/๔๐๕.

วิชาธรรม
ธรรมศึกษา ชั้นโท
ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช ๒๕๕๗

วิชาธรรม

หลักสูตรธรรมศึกษา ชั้นโท

ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช ๒๕๕๗

ทฤษฎี หมวด ๒

กัมมัฏฐาน ๒

๑. สมถกัมมัฏฐาน กัมมัฏฐานเป็นอุบายสงบใจ
๒. วิปัสสนากัมมัฏฐาน กัมมัฏฐานเป็นอุบายเรื่องปัญญา

อธิบาย

กัมมัฏฐาน แปลว่า ที่ตั้งแห่งการงาน หรืออารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งการงาน อีกอย่างหนึ่ง เรียกว่า "ภาวนา" แปลว่าทำให้มีให้เพิ่มขึ้น หรือการเจริญ ทั้ง ๒ อย่างนี้ มีความหมายเดียวกันคือ การบำเพ็ญเพียรทางจิต เพื่อให้จิตสงบระงับจากนิวรณ์ธรรมทั้งหลาย สามารถรู้แจ้ง สภาวธรรม ตามความเป็นจริง และละกิเลสที่มีอยู่ภายในได้เด็ดขาด เรียกว่ากัมมัฏฐาน หรือภาวนา มี ๒ อย่าง คือ

๑. **สมถกัมมัฏฐาน** **กัมมัฏฐานเป็นอุบายสงบใจ** คือการเจริญกัมมัฏฐานที่เนื่องด้วยบริกรรมอย่างเดียวเป็นการบำเพ็ญเพียรทางจิตโดยใช้สติเป็นหลัก ไม่เกี่ยวกับการใช้ปัญญา ตามธรรมดาจิตของบุคคล ย่อมฟุ้งซ่านไปในอารมณ์ต่างๆ ทั้งที่เป็นอิฏฐารมณ์ คืออารมณ์ที่น่าปรารถนาน่าชอบใจ ทั้งที่เป็นอนิฏฐารมณ์ คือ อารมณ์ที่ไม่ปรารถนาไม่น่าชอบใจ เมื่อจิตฟุ้งซ่านไปในอารมณ์ต่างๆ จะไม่สามารถสงบลงได้ อุบายอย่างหนึ่งอันเป็นเครื่องสงบระงับจิตไม่ให้ฟุ้งซ่านไปในอารมณ์ต่างๆ ก็คือการใช้สติยึดเอาอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งแล้วบริกรรม โดยทำไว้ในใจจนจิตแนบแน่นในอารมณ์เดียวสามารถระงับนิวรณ์ได้ เป็นจิตมีอารมณ์เลิศ เป็นหนึ่งเรียกว่า "เอกัคคตา"

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคจำแนกอารมณ์สมถกัมมัฏฐานไว้ ๔๐ คือ กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ อนุสสติ ๑๐ อาหาเรปฏิกูลสัญญา ๑ จตุธาตุนิวัตถาน ๑ พรหมวิหาร ๔ อรูป ๔

๒. วิปัสสนากัมมัฏฐาน กัมมัฏฐานเป็นอุบายเรื่องปัญญา คือการบำเพ็ญกัมมัฏฐานที่ใช้ปัญญาพิจารณาอย่างเดียว โดยการพิจารณาปรารภสภาวธรรมคือ ชั้นธ ๕ อายุขณะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ แยกออกพิจารณาให้รู้ตามสภาพความเป็นจริง โดยยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์ หรือสามัญญลักษณะว่า เป็นอนิจจัง คือ ความไม่เที่ยง มีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา เป็นทุกข์ คือ เป็นสิ่งที่ทนได้ยากบีบคั้นอยู่เป็นนิจ เป็นอนัตตา หาตัวตนมิได้ เป็นเพียงธาตุทั้ง ๔ มารวมกันเท่านั้น การใช้ปัญญาพิจารณาสภาวธรรมให้เห็นตามความเป็นจริงอย่างนี้ แล้วปล่อยวางความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งปวงได้ก็จะละกิเลสได้ในที่สุด

ผู้เจริญกัมมัฏฐาน ๒ อย่างนี้ มีผลแตกต่างกัน คือ ผู้เจริญสมถกัมมัฏฐาน ระงับนิวรณ์ ๕ ได้ ทำให้จิตสงบเป็นสมาธิ ได้สมบัติ ๘ คือ รูปฌาน ๔ และอรุฌาน ๔ แต่ไม่สามารถบรรลุมรรคผลได้ ส่วนผู้เจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน โดยใช้ปัญญาพิจารณาสภาวธรรม ยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์ จนรู้แจ้งเห็นจริง ไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งปวง สามารถละกิเลสได้เด็ดขาด และบรรลุเป็นพระอรหันต์ในที่สุด

กาม ๒

๑. กิเลสกาม กิเลสเป็นเหตุไคร่
๒. วัตถุกาม พัสตุดันนำไคร่

อธิบาย

กาม แปลว่า ความไคร่ หมายถึงความอยาก ความปรารถนาสิ่งที่น่าไคร่น่าชอบใจ เป็นสิ่งที่ทำให้บุคคลหลงติดข้องอยู่ในโลก ไม่สามารถหลุดพ้นไปจากทุกข์ได้เพราะการเวียนตายเวียนเกิดอย่างไม่รู้จักจบสิ้น แบ่งเป็น ๒ อย่าง คือ

๑. กิเลสกาม กิเลสเป็นเหตุไคร่ ได้แก่ กิเลส แปลว่าความเศร้าหมอง กิเลสกาม หมายถึง ความไคร่ที่ทำให้จิตขุ่นมัวหรือหมกมุ่นอยู่ในสิ่งนั้นๆ เรียกว่า ปริยภูฐานกิเลส คือ กิเลสที่กลุ่มมัจฉิตทำให้เกิดความเร้าร้อนทะยานอยากในอารมณ์ต่างๆ ได้แก่ ราคะ ความกำหนัด ยินดี โลกะ ความโลภ อยากได้ยิ่งๆขึ้นไป อิจฉา ความปรารถนา อยากจะได้ เช่น เห็นคนอื่น ได้สิ่งใดก็อยากจะได้บ้าง เป็นต้น อิสสา ความริษยา หรือ ความหึงหวง คือ ไม่อยากเห็นคน

อื่นมาเสมอตัว อรติ ความไม่ยินดี คือไม่อยากเห็นคนอื่น ได้ดีเกินกว่าตัว อสันตุภูมิ ความไม่สันโดษ คือ ความไม่รู้จักพอดี พอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่

๒. วัตถุประสงค์อันนำใคร หมายถึง สิ่งที่ทำให้จิตใคร่หรือปรารถนา ได้แก่ กามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ในส่วนที่เป็นอิฏฐารมณ์ คือ อารมณ์อันนำใคร่นำปรารถนา เช่น เมื่อตาเห็นรูปที่สวยงาม หูได้ฟังเสียงที่ไพเราะ จมูกได้สูดกลิ่นหอม ลิ้นได้สัมผัสรสที่น่าลิ้ม และร่างกายได้ถูกต้องสัมผัสสิ่งที่น่าใคร่ น่าชอบใจ ก็ทำให้จิตมีความยินดีขึ้น จากนั้นก็ดิ้นรนปรารถนาอยากจะได้ เมื่อได้สมความปรารถนาก็เพลิดเพลินลุ่มหลงหมกมุ่นอยู่ในอารมณ์นั้น ไม่คิดที่จะถอนตนออกให้พ้น ครั้นไม่ได้ดังที่ตั้งใจไว้ก็ดิ้นรนชวนขวายเพื่อจะให้ได้มา โดยไม่คำนึงถึงผิดชอบชั่วดี

กามทั้ง ๒ อย่างนี้ กิเลสกาม จัดเป็นมาร เพราะเป็นโทษล้างผลาญคุณความดี และทำให้จิตตกต่ำจนเสียคนได้ ส่วนวัตถุประสงค์ จัดเป็นบ่วงแห่งมาร เพราะเป็นสิ่งที่น่าใคร่นำปรารถนา น่าชอบใจ สามารถผูกจิตของบุคคลผู้ไม่รู้เท่าทันให้ติดอยู่ ไม่สามารถหลุดพ้นไปจากทุกข์ในวัฏสงสารได้

บูชา ๒

๑. อามิสบูชา	บูชาด้วยอามิส (คือสิ่งของ)
๒. ปฏิบัติบูชา	บูชาด้วยปฏิบัติตาม

อธิบาย

บูชา แปลว่า การเคารพยกย่อง หมายถึง การแสดงความเคารพนับถือบุคคลหรือวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งที่ตนนับถือ เช่น พุทธศาสนิกชนบูชาพระรัตนตรัย หรือแสดงความเคารพผู้มีอุปการคุณ มีบิดา มารดา ครู อาจารย์ เป็นต้น การบูชา มี ๒ อย่าง คือ

๑. อามิสบูชา บูชาด้วยอามิส (คือสิ่งของ) ได้แก่การบูชาด้วยเครื่องสักการะที่เป็นวัตถุสิ่งของ มีดอกไม้ ธูป เทียน เป็นต้น การบูชาด้วยเครื่องอุปโภคและบริโภคมี ผ้า อาหาร ที่นั่ง ที่นอน ยารักษาโรคหรือการที่พุทธศาสนิกชน จัดสร้างถาวรวัตถุ มี โบสถ์ วิหาร ศาลา การเปรียญ กุฏิสงฆ์ เป็นต้น ไว้ในพระพุทธรศาสนา เพื่อเป็นพุทธบูชา จัดเป็นการบูชาด้วยอามิสเช่นเดียวกัน

๒. ปฏิบัติบูชา บูชาด้วยปฏิบัติตาม ได้แก่ การบูชาด้วยการประพฤติตนโดยเอื้อเพื่อในคำสั่งสอนของท่าน และปฏิบัติตามโดยเคารพ ไม่แสดงอาการดื้อรั้น เช่น พุทธศาสนิกชนได้ฟังคำสั่งสอนในทางพุทธศาสนาแล้ว ประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอน และเป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ก็จะได้รับผลสมควรแก่การปฏิบัติของตน

บูชา ๒ อย่างนี้ อามิสบูชาทำให้เกิดในสุคติโลกสวรรค์ ปฏิบัติบูชาทำให้ได้ผลสูงสุดคือมรรค ผล นิพพาน พระพุทธเจ้าจึงตรัสสรรเสริญปฏิบัติบูชาว่าประเสริฐ เพราะสามารถรักษาพระสัทธรรมคำสั่งสอนไว้ได้นานและถือว่าเป็นการบูชาพระพุทธองค์โดยตรง

ปฏิสันถาร ๒

๑. อามิสปฏิสันถาร ปฏิสันถารด้วยอามิส (คือสิ่งของ)

๒. รัชมปฏิสันถาร ปฏิสันถารโดยธรรม

อธิบาย

ปฏิสันถาร แปลว่า การต้อนรับ หมายถึง การรับรอง การทักทายปราศรัยผู้มาถึงถิ่น การทำปฏิสันถาร เป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่งของผู้เป็นเจ้าของถิ่น เป็นหน้าที่ของผู้เป็นเจ้าของถิ่นที่ต้องทำต่อแขกผู้มาเยือน ไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นผู้ที่รู้จักคุ้นเคยกันมาก่อนหรือไม่ก็ตาม ตลอดถึงผู้ที่สัญจรผ่านไปมา เมื่อได้ประสบพบเห็นเข้า ต้องทำปฏิสันถารทั้งนั้น มี ๒ อย่าง คือ

๑. อามิสปฏิสันถาร การต้อนรับด้วยวัตถุสิ่งของ คือการจัดหาวัตถุที่เป็นสิ่งของเป็นเครื่องต้อนรับ เช่น ข้าว น้ำ หรือที่พักอาศัย เป็นต้น เท่าที่ผู้เป็นเจ้าของถิ่นจะสามารถจัดหาได้มาต้อนรับแขกผู้มาเยือนตามสมควร หากผู้มาเยือนหิวกระหาย ก็ควรจัดข้าวปลาอาหารให้ หากเขามีความประสงค์หรือจำเป็นจะอยู่พักแรม ก็จัดหาเครื่องนุ่งห่มสำหรับผลัดเปลี่ยนและจัดหาที่พักให้ หรือถ้าสามารถทำได้ เมื่อเขาจะจากไปก็จัดหาพาหนะให้

๒. รัชมปฏิสันถาร การปฏิสันถารโดยธรรม หมายถึงการต้อนรับด้วยสนทนาปราศรัยโดยธรรม คือ ตามความเหมาะสมแก่แขกผู้มาเยือน หรือสมควรแก่ฐานะของแขก เช่น ถ้าแขกผู้มาเยือนเป็นผู้มีฐานะต่ำกว่าหรือเสมอกับตน ก็ต้อนรับด้วยการทักทายปราศรัยเชิญให้นั่งในที่เสมอกัน ไม่แสดงกิริยาเย่อหยิ่ง ถือตัวด้วยประการใดๆ สนทนาถึงสุขทุกข์ โดยอาการฉันมิตร หรือสนทนาในเรื่องอื่นๆ ตามสมควร ถ้าแขกผู้มาเยือนเป็นผู้มีฐานะตำแหน่งสูงกว่าตน ดำรงอยู่ในฐานะที่ควรเคารพนับถือ เป็นผู้เจริญกว่าตนโดยชาติ คุณ และ

วัย ก็แสดงการต้อนรับด้วยการอ่อนน้อมถ่อมตนมีการกราบไหว้ ลูกขึ้นต้อนรับเป็นต้นพร้อมจัดหาอาสนะให้นั่งในที่สมควรให้สมกับฐานะตำแหน่งนั้นๆ

ปฏิสันถาร ๒ อย่างนี้ มีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับสังคมมนุษย์ เพราะมนุษย์จะต้องมีการคบหาสมาคมพบปะ ทักทาย พูดจาปราศรัยกันด้วยปฏิสันถารอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อการอยู่ร่วมกันในโลกอย่างมีความสุข ถ้าปราศจากปฏิสันถารทั้ง ๒ อย่างนี้ ก็จะทำให้สังคมมนุษย์ขาดความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เกื้อกูลซึ่งกันและกัน

สุข ๒

๑. กายิกสุข สุขทางกาย

๒. เจตสิกสุข สุขทางใจ

อธิบาย

สุข แปลว่า สภาพที่ทนได้ง่าย หรือสภาพที่กักกินเสียซึ่งทุกข์ หมายถึง ความสบาย ความสำราญความปลอดภัยโปร่งชุ่มชื้น ความไม่เดือดร้อนโดยประการต่าง ๆ มี ๒ อย่าง คือ

๑. **กายิกสุข สุขทางกาย** หมายถึงการที่กายมีภาวะเป็นปกติ ไม่มีโรคภัยเบียดเบียน และไม่ได้รับความเจ็บปวดจากการกระทบกระทั่งกับสิ่งอื่นๆ มีทรัพย์สมบัติพร้อมทั้งเครื่องอุปโภคบริโภคใช้สอยอย่างพร้อมมูล ตลอดถึงการที่กายไม่ได้รับความเหน็ดเหนื่อยด้วยกิจการที่จะต้องทำต่างๆ เป็นต้น

๒. **เจตสิกสุข สุขทางใจ** หมายถึงการที่ใจมีความสำราญชุ่มชื้น ไม่ขุ่นมัวด้วยอำนาจกิเลสคือ โลภะ โทสะ โมหะ อันเป็นเหตุทำให้จิตเศร้าหมองหรือการที่จิตมีปกติผ่องใสไม่ขุ่นมัวด้วยอารมณ์ที่กระทบ มีปกติเย็นและชุ่มชื้นอยู่เป็นนิจ เป็นต้น

สุข ๒ อย่างนี้ สุขทางใจนับว่าเป็นสิ่งสำคัญ เพราะบุคคลแม้กายจะได้รับความลำบากเดือดร้อน เพียงใดก็ตาม ถ้าใจเป็นสุขไม่ขุ่นมัวแล้ว ย่อมทนต่อความทุกข์ที่เกิดขึ้นทางกายได้ ทั้งยังสามารถหาอุบายหลีกเลี่ยงความทุกข์นั้นๆ ได้ด้วย

ติกา หมวด ๓

อกุศลวิตก ๓

๑. กามวิตก	ความตริในทางกาม
๒. พยาบาทวิตก	ความตริในทางพยาบาท
๓. วิหิงสาวิตก	ความตริในทางเบียดเบียน

อธิบาย

อกุศลวิตก แปลว่า ความตริในทางอกุศล หมายถึงความนึกคิดไปในทางที่ไม่ดี เป็นอาการที่เกิดขึ้นกับจิต โดยปกติจิตของมนุษย์ผู้เป็นปุถุชนย่อมมีการนึกคิดไปในอารมณ์ต่างๆ บางครั้งก็นึกคิดไปในทางที่ดี คือคิดที่จะทำตนให้เป็นประโยชน์แก่อกุลแก่ผู้อื่น บางครั้งก็คิดไปในทางไม่ดี คือคิดแต่ในทางที่จะทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ในที่นี้หมายถึงความนึกคิดในทางไม่ดี มี ๓ อย่าง คือ

๑. กามวิตก ความตริในทางกาม หมายถึงความนึกคิดของบุคคลผู้หนักไปทางกามหรือในทางลาภผล เช่น ความคิดที่มุ่งไปในทางประพฤตินิดในสามีภรรยาของผู้อื่น เมื่อเห็นสามีภรรยาของผู้อื่นแล้วก็อดใจไว้ไม่ได้ เก็บเอาความคิดปรารถนาที่จะทำการล่วงละเมิดไว้ในใจ ความคิดเช่นนี้มีรากะเป็นสมุฏฐาน

๒. พยาบาทวิตก ความตริในทางพยาบาท หมายถึงความนึกคิดของผู้ที่หนักไปในทางโทสะขาดความเมตตา มุ่งแต่จะให้เกิดความทุกข์แก่ผู้อื่น เช่น คิดจะประทุษร้ายร่างกายเขาบ้าง คิดจะทำลายทรัพย์สินของเขาบ้าง คิดจะทำลายคุณความดีของเขาบ้าง ความคิดเช่นนี้มีโทสะเป็นสมุฏฐาน

๓. วิหิงสาวิตก ความตริในทางเบียดเบียน หมายถึงความนึกคิดของบุคคลผู้ขาดความสงสาร และขาดความพลอยยินดี มีความริษยาไม่ยอมเห็นใครดีกว่าตน เช่น คิดหาทางกลั่นแกล้งผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อนบ้าง ทำงานด้วยกันก็คิดเอาเปรียบเขา เพื่อตัวเองจะได้ทำงานน้อยบ้าง หรือแสวงหาความสุขเพื่อตัวเองในทางที่จะทำให้ผู้อื่นได้รับความลำบากบ้าง ความคิดเช่นนี้มีโมหะเป็นสมุฏฐาน

อกุศลวิตกทั้ง ๓ อย่างนี้ บุคคลควรระวังไม่ให้เกิดขึ้นในจิตสันดาน เพราะเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็จะทำให้ตรินึกคิดไปในทางกาม ในทางพยาบาท และในทางเบียดเบียน จึงควรหาทางระงับเสีย เพราะเป็นเหตุขัดขวางการบำเพ็ญความดีของตนและเป็นเหตุทำให้ใจคิดไปในทางอกุศลอยู่เนื่องๆ จึงควรละเสีย

กุศลวิตก ๓

๑. เนกขัมมวิตก	ความตริในทางพรากจากกาม
๒. อพยาบาทวิตก	ความตริในทางไม่พยาบาท
๓. อวิหิงสาวิตก	ความตริในทางไม่เบียดเบียน

อธิบาย

กุศลวิตก แปลว่า ความตริในทางกุศล หมายถึง ความตริที่นึกคิดในฝ่ายที่ดีตรงกันข้ามกับอกุศลวิตกดังกล่าว มี ๓ อย่าง คือ

๑. เนกขัมมวิตก ความตริในทางพรากจากกาม หมายถึง ความตริที่นึกคิดของผู้หวังความสงบในการที่จะพรากตนออกจากกาม ไม่ตกอยู่ในอำนาจของกิเลสกาม มีราคะ ความกำหนัด โลภะ ความโลภ เป็นต้น ทั้งไม่ปล่อยใจให้ลุ่มหลงอยู่ในวัตถุกามอันเป็นเครื่องยั่ววนจิต คือ กามคุณ ๕ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โสภณวัตถุ ที่น่ารักใคร่พาใจให้กำหนัด โดยคำนึงถึงโทษของกิเลสเหล่านี้ว่า เป็นเหตุให้จิตฟุ้งซ่าน และมีความคิดที่จะพรากจากกิเลสเหล่านั้น ด้วยการออกบวช เนกขัมมวิตกนี้มีโอโหสะเป็นสมุฏฐาน

๒. อพยาบาทวิตก ความตริในทางไม่พยาบาท หมายถึง ความตริที่นึกคิดของบุคคลผู้หวังให้คนอื่นมีความสุข ไม่คิดถึงความสุขของตนฝ่ายเดียว คิดที่จะแบ่งปันประโยชน์ของตนแก่ผู้อื่น ได้แก่ ความคิดของผู้ประกอบด้วยเมตตากรุณา เมื่อตนมีความสุขก็ปรารถนาจะให้ผู้อื่นมีความสุขด้วย เห็นผู้อื่นมีความสุขก็คิดช่วยให้พ้นทุกข์ เป็นต้น อพยาบาทวิตกนี้มีอโทสะเป็นสมุฏฐาน

๓. อวิหิงสาวิตก ความตริในทางไม่เบียดเบียน หมายถึง ความตริที่นึกคิดของบุคคลผู้มุ่งให้ผู้อื่นมีความสุขสบาย ไม่คิดซ้ำเติมเมื่อเห็นผู้อื่นมีทุกข์ จะทำสิ่งใดก็นึกถึงประโยชน์ของผู้อื่นอยู่เสมอ เช่น จะใช้คนหรือสัตว์ก็นึกถึงความเหนื่อยยากของคนหรือสัตว์นั้น ไม่ใช่ให้ลำบากตรากตรำจนเกินไป หรือคิดจะทำสิ่งใด ถ้าทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนกังวลเสีย เป็นต้น อวิหิงสาวิตกนี้มีอโมหะเป็นสมุฏฐาน

กุศลวิตก ๓ อย่างนี้ บุคคลควรบำเพ็ญให้เกิดขึ้นในจิตสันดาน เพราะเมื่อตริที่นึกคิดในทางพรากจากกาม ในทางไม่พยาบาท และในทางไม่เบียดเบียน ก็จะทำให้ได้รับประโยชน์สุข สามารถบำเพ็ญคุณความดีและเพิ่มพูนกุศลให้เกิดมากยิ่งขึ้น

อัคคี (ไฟ) ๓

๑. ราคัคคิ	ไฟคือราคะ
๒. โทสัคคิ	ไฟคือโทสะ
๓. โมหัคคิ	ไฟคือโมหะ

อธิบาย

อัคคี แปลว่า ไฟ โดยปกติไฟเป็นของร้อน เมื่อบุคคลไปถูกต้องเข้าก็จะทำให้เจ็บปวด เพราะถูกพลังแห่งความร้อนแผดเผา ถ้าเอาวัตถุไปถูกต้องเข้าก็อาจเผาวัตถุนั้นให้เป็นเถ้าถ่านไปได้ นี่หมายถึงไฟภายนอกที่มีอยู่ตามธรรมชาติ แต่ในที่นี้หมายถึงกิเลสที่เปรียบเหมือนไฟ เพราะเผาผลาญจิตใจให้เราร้อน คือกิเลสที่มีลักษณะร้อนเหมือนไฟ ซึ่งเมื่อเกิดขึ้นภายในจิตใจแล้วก็จะทำให้รุ่มร้อนกระวนกระวายไม่อาจคงอยู่ในคุณความดีได้ เพราะเป็นสิ่งที่จะเผาบุคคลเสียจากคุณความดี มี ๓ อย่าง คือ

๑. ราคัคคิ ไฟคือราคะ หมายถึง ความกำหนัดยินดีหรือความทะยานอยากในอารมณ์ต่างๆ ตามที่ตนปรารถนา ซึ่งมีมาจากความโลภ ตามปกติบุคคลผู้ประกอบด้วยราคะแล้วจิตจะฟุ้งซ่านไม่สงบลงได้ เช่น เมื่อได้เห็นรูปที่สวยงาม ฟังเสียงที่ไพเราะ เป็นต้น จิตก็จะติดอยู่ในรูปและเสียงนั้น เกิดความร้อนรุ่มกระวนกระวายใจพยายามเพื่อจะให้ได้มาตามที่ปรารถนา โดยสามารถทำได้ทุกอย่างไม่ว่าถูกหรือผิด เช่น ฆ่าคนหรือทำอนาจารต่างๆ เป็นต้น เพื่อให้ได้สิ่งที่ปรารถนาซึ่งเกิดขึ้นด้วยอำนาจไฟราคะที่เผาผลาญจิตใจให้รุ่มร้อนนั่นเอง

๒. โทสัคคิ ไฟคือโทสะ หมายถึง ความขัดเคือง ไม่พอใจ คิดประทุษร้ายผู้อื่น เป็นธรรมชาติของจิตที่ถูกอนิฏฐารมณ์มากระทบมีลักษณะทำให้จิตหงุดหงิดฉุนเฉียว เป็นต้น โทสะนี้เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ถ้าไม่รู้จักยับยั้งชั่งใจ ย่อมเป็นเหตุให้แสดงอาการวิปริตต่างๆ เมื่อมีกำลังแก่กล้ามากขึ้นก็ทำให้ปราศจากความเมตตากรุณา อาจประทุษร้ายผู้อื่นที่ตนโกรธได้โดยวิธีการต่างๆ ดังนั้นโทสะจึงเปรียบเหมือนไฟ เพราะเผาผลาญจิตใจให้รุ่มร้อนด้วยการคิดประทุษร้ายผู้อื่น

๓. โมหัคคิ ไฟคือโมหะ หมายถึง ความหลงไม่รู้สภาพตามเป็นจริง จิตที่ถูกโมหะครอบงำย่อมลุ่มหลงมัวเมาไปตามความเชื่อของตนหรือตามคำชักนำของผู้อื่น โดยไม่ได้ใช้ปัญญาของตนพิจารณาหาเหตุผล เช่น มีผู้มาแนะนำว่า ถ้าอยากมีความสุข ความเจริญจะต้อง

ทำการบูชาหรือบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยสิ่งนี้ๆ ก็ทำตาม แม้นตนเองจะไม่มีทรัพย์สินสิ่งของ ก็ไปยืมผู้อื่นมา โดยไม่คำนึงว่าทำไปแล้วจะเกิดผลหรือไม่ เมื่อไม่เกิดผลตามคำแนะนำ ก็เดือดร้อนใจเพราะหมดทรัพย์สินและเป็นหนี้ผู้อื่น เป็นต้น ดังนั้น โมหะจึงเปรียบเหมือนไฟ เพราะเผาผลาญจิตใจให้ลุ่มหลง

ไฟทั้ง ๓ กองนี้ บุคคลควรระวังไม่ให้เกิดขึ้น เพราะเมื่อไฟคือราคะ โทสะ โมหะ เกิดขึ้นแล้วจะเผาผลาญจิตใจให้เร่าร้อนกระวนกระวาย ดิ้นรนกระสับกระส่าย หลงมัวเมาตกอยู่ในอำนาจตลอดไป ไม่สามารถถอนตนให้พ้นไปได้ เหมือนถูกไฟเผาให้รุ่มร้อนอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น ควรระวังไม่ให้เกิดขึ้นในจิตใจ เมื่อเกิดขึ้นแล้วควรละเสีย

อธิปเตยยะ ๓

๑. อัตตาริปเตยยะ	ความมีตนเป็นใหญ่
๒. โลกาธิปเตยยะ	ความมีโลกเป็นใหญ่
๓. รัจฉมาริปเตยยะ	ความมีธรรมเป็นใหญ่

อธิบาย

อธิปเตยยะ แปลว่า ความเป็นใหญ่ หมายถึง ความเป็นใหญ่ของบุคคลที่จะทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็หวังผลที่จะได้เป็นสำคัญ เช่น ทำเพื่อตนเอง ทำเพื่อประเทศชาติบ้านเมือง ทำเพื่อความถูกต้องชอบธรรม เป็นต้น มี ๓ อย่าง คือ

๑. **อัตตาริปเตยยะ ความมีตนเป็นใหญ่ (อัตตาริปไตย)** หมายถึง บุคคลผู้ยึดอัตตา คือถือตนเป็นประมาทจะกระทำการสิ่งใดก็นึกถึงประโยชน์ตนเป็นสำคัญ โดยไม่นึกถึงความเสียหายของผู้อื่น แม้จะทำการที่แสดงว่าตนเป็นผู้เสียสละเพื่อส่วนรวมก็ตาม จะทำก็เมื่อมีความจำเป็นเท่านั้น แต่จุดมุ่งหมายก็คือความเป็นใหญ่ของตนเป็นสำคัญ

๒. **โลกาธิปเตยยะ ความมีโลกเป็นใหญ่ (โลกาธิปไตย)** โลกในที่นี้หมายถึง ประชาชนผู้อยู่ในโลก ดังนั้น โลกาธิปเตยยะในที่นี้ จึงหมายถึงมีประชาชนเป็นใหญ่ หรือที่เรียกกันในสมัยนี้ว่า **ประชาธิปไตย** ซึ่งนับว่าอำนาจประโยชน์ดีกว่าอัตตาริปเตยยะ เพราะทำให้เป็นไปในทางที่ถูกที่ชอบได้มากกว่า คือจะทำการสิ่งใดก็ยังยึดถือประชาชนเป็นใหญ่ โดยมุ่งถึงประชาชน

เช่น จะทำทานคิดว่า ถ้าเราไม่ทำคนอื่นก็จะติเตียนว่าเราตระหนี่ถี่เหนียว เขาทำกันทำไมไม่ทำ จึงต้องพยายามทำบ้างพอเป็นเครื่องป้องกันการติเตียนของผู้อื่นเป็นต้น

๓. อธิปเตยยะ ความมีธรรมเป็นใหญ่ (ธัมมาธิปไตย) ธรรมในที่นี้หมายถึง ความถูกต้องชอบธรรมในการกระทำของบุคคลเป็นสำคัญ ไม่ทำเพราะกลัวคนอื่นติเตียนหรือเพราะหวังคำสรรเสริญของคนอื่น แต่ทำเพราะคิดว่าเป็นสิ่งที่ควรทำถูกต้องชอบธรรม เช่น เมื่อจะทำบุญกุศล ก็คิดว่าการให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา เป็นหลักปฏิบัติที่ถูกต้องชอบธรรม จึงให้ทานเพื่อให้จิตปราศจากความตระหนี่และเป็นเครื่องเกื้อกูลกันและกัน รักษาศีลเพื่อรักษา กาย วาจา ของตนให้สงบเรียบร้อย ไม่เบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อน และเจริญภาวนา เพื่อให้ใจสงบระงับ ไม่ให้ฟุ้งซ่าน เป็นต้น

อธิปเตยยะ ๓ อย่างนี้ บุคคลควรยึดถือธัมมาธิปไตย เป็นหลักสำคัญในการดำรงชีวิต เพราะการจะยึดเอาประโยชน์ของตนเองหรือประโยชน์ของส่วนรวมเป็นใหญ่ จะต้องคำนึงถึงความถูกต้องชอบธรรม ดังนั้น อตฺตาธิปเตยยะ และโลกาธิปเตยยะ ต้องมีธัมมาธิปไตย เป็นหลักควบคู่ไปด้วยเสมอ

ญาณ ๓

๑. สัจจญาณ	ปรีชาหยั่งรู้อริยสัจ
๒. กิจจญาณ	ปรีชาหยั่งรู้กิจอันควรทำ
๓. กตญาณ	ปรีชาหยั่งรู้กิจอันทำแล้ว

อธิบาย

ญาณ แปลว่า ความรู้ หรือความหยั่งรู้ หมายถึงปัญญาหยั่งรู้เหตุและผลอันแจ่มแจ้ง ตามสภาพความเป็นจริง โดยไม่มีสิ่งใดขัดขวางหรือปิดบังมิให้รู้ ในที่นี้ได้แก่ ความรู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจ ๔ มี ๓ อย่าง คือ

๑. สัจจญาณ ปรีชาหยั่งรู้อริยสัจ หมายถึง ความรู้แจ้งในอริยสัจ ๔ แต่ละอย่าง ตามที่เป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่ทุกขสมุทัย (เหตุเกิดทุกข์) นี่ทุกขนิโรธ (ความดับทุกข์) นี่ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์) หรือปัญญาหยั่งรู้ว่า การเกิด แก่ เจ็บ ตายเป็น

ทุกข์, ตัณหา ๓ มีกามตัณหา เป็นต้น เป็นเหตุให้เกิดทุกข์, ความดับตัณหาเสียได้เป็นความดับทุกข์, อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นข้อปฏิบัติที่นำไปสู่ความดับทุกข์

อริยมรรคมีองค์ ๘ คือ

๑) สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ ความเห็นที่ถูกต้อง ได้แก่ ปัญญาที่แจ่มแจ้งในอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค หรือปัญญาที่แจ่มแจ้งไตรลักษณ์ และปฏิจจนสมุขาบาท

๒) สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ ความดำริที่ถูกต้อง ได้แก่ ความดำริในการออกจากกาม การไม่ผูกพยาบาท และการไม่เบียดเบียนผู้อื่น

๓) สัมมาวาจา เจรจาชอบ เจรจาที่ถูกต้อง ได้แก่ การพูดจาที่ปราศจากวจีหุจจริต ๔ อย่าง คือ พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ และพูดเพ้อเจ้อ

๔) สัมมากัมมันตะ การงานชอบ การงานที่ถูกต้อง ได้แก่ ประกอบการงานที่ไม่มีโทษ เว้นจากกายหุจจริต ๓ อย่าง คือ ข่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม

๕) สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ การเลี้ยงชีพที่ถูกต้อง ได้แก่ ประกอบแต่สัมมาชีพ เว้นจากมิจฉาชีพ อาชีพที่ผิดศีลธรรม ผิดกฎหมาย มีโทษทั้งทางโลกและทางธรรม

๖) สัมมาวายามะ ความพยายามชอบ ความเพียรพยายามที่ถูกต้อง ได้แก่ ความเพียรพยายามในสัมมัตตธาน ๔ คือ เพียรระวังไม่ให้บาปอกุศลเกิดขึ้น เพียรละบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรให้บุญกุศลเกิดขึ้น และเพียรรักษาบุญกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว

๗) สัมมาสติ ความระลึกชอบ ความระลึกที่ถูกต้อง ได้แก่ ความระลึกไปในสติปัฏฐาน ๔ คือ กาย เวทนา จิต ธรรม

๘) สัมมาสมาธิ ความตั้งใจชอบ ความตั้งใจที่ถูกต้อง ได้แก่ ความตั้งใจมั่นในการเจริญฌาน ๔ คือ ปฐมฌาน ทุตติฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน

๒. กิจจญาณ ปรีชาหยั่งรู้กิจที่ควรทำ หมายถึง ความหยั่งรู้กิจอันจะต้องทำในอริยสัจ ๔ แต่ละอย่างว่า ทุกข์ เป็นสภาพที่ควรกำหนดรู้, ทุกขสมุทัย เป็นสภาพที่ควรละเสีย, ทุกขนิโรธ เป็นสภาพที่ควรทำให้แจ้ง, ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เป็นสภาพที่ควรทำให้เกิดขึ้นหรือควรเจริญให้เกิดมีขึ้น

๓. กตญาณ ปรีชาหยั่งรู้กิจอันทำแล้ว หมายถึง ความหยั่งรู้ว่ากิจอันจะต้องทำในอริยสัจ ๔ แต่ละอย่างนั้นได้ทำเสร็จแล้ว กล่าวคือปัญญาอันหยั่งรู้ว่า ทุกข์ เป็นสภาพที่ควรกำหนดรู้ เราได้กำหนดรู้แล้ว, ทุกขสมุทัย เป็นสภาพที่ควรละ เราละได้แล้ว, ทุกขนิโรธ

เป็นสภาพควรทำให้แจ้ง เราได้ทำให้แจ้งแล้ว, ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เป็นสภาพที่ควรทำให้เกิดขึ้น เราได้ทำให้เกิดขึ้นแล้ว

ญาณทั้ง ๓ อย่างนี้ เป็นไปในอริยสัจ ๔ อย่างละ ๓ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค มีสังจญาณ กิจจญาณ กตญาณ จึงเป็น ๑๒ พระพุทธองค์ทรงมีพระปัญญาหยั่งรู้แจ่มแจ้งใน ญาณ ๓ ดังกล่าว จึงทรงปฏิญาณพระองค์ว่า ทรงบรรลุพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว

ตัณหา ๓

๑. กามตัณหา	ตัณหาในกาม
๒. ภวตัณหา	ตัณหาในภพ
๓. วิภวตัณหา	ตัณหาในปราศจากภพ

อธิบาย

ตัณหา แปลว่า ความอยาก หมายถึงความทะยานอยาก อันเป็นอาการที่มีอยู่ในจิตใจของปุถุชนทั่วไป หรือภาวะจิตที่ดิ้นรนไปในอารมณ์มีรูปเป็นต้น มี ๓ อย่าง คือ

๑. กามตัณหา ตัณหาในกาม หมายถึงความทะยานอยากได้ในวัตถุกามหรือกามคุณ อันได้แก่รูป เสียง กลิ่น รส โสภณูปะ อันน่าใคร่ น่าปรารถนา น่าชอบใจ ที่เรียกว่าอิฏฐารมณ์ ที่ตนยังไม่ได้และหมกมุ่นอยู่ในวัตถุกามที่ได้แล้วจนไม่สามารถสละได้ ได้แก่ความอยากในอารมณ์ มีรูปเป็นต้นที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจความอยากได้กามคุณคือสิ่งสนองความต้องการทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ คือ ตาอยากเห็นรูปสวย หูอยากได้ยินเสียงไพเราะ จมูกอยากดมกลิ่นหอม ลิ้นอยากลิ้มลองของอร่อย กายอยากสัมผัสที่นุ่มสบาย

๒. ภวตัณหา ตัณหาในภพ หมายถึงความทะยานอยากเป็นอยู่ในภพที่ตนเกิดแล้ว ด้วยอำนาจความหวังอาลัย เช่น ผู้ที่มีความหวังอาลัยในทรัพย์สมบัติ ลาภ ยศ หรือญาติมิตร ไม่อยากจะจากไป และความอยากเกิดในภพที่ปรารถนาต่อไป รวมถึงความอยากเป็นนั่นเป็นนี่ อยากเป็นอยากคงอยู่ตลอดไป รวมถึงความตั้งใจในรูปภพ อรูปภพหรือตั้งใจในฉนสมาบัติ ความเห็นติดแน่นในภพ และความเห็นว่าเป็นอัตตาและโลกเที่ยง เป็นต้น

๓. วิภวตัณหา ตัณหาในปราศจากภพ หมายถึงความทะยานอยากพ้นจากภพที่เกิดขึ้น คือความอยากตายไปเสียด้วยอำนาจความเบื่อหน่ายและความอยากดับสูญไม่เกิดในภพ

นั้นๆ อีก ได้แก่ความอยากในความพรากพันไปแห่งตัวตนจากความเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งอันไม่น่าปรารถนา ไม่น่าชอบใจ เช่น อยากฆ่าตัวตายเพราะความผิดหวังอกหัก อยากทำลาย อยากให้ดับสูญ ความเห็นติดแน่นในสภาวะที่ปราศจากภพ และความเห็นว่างโลกชาติสุขุณ เป็นต้น

ตัณหา ๓ นี้ เมื่อบุคคลได้ศึกษาเรียนรู้แล้วจะได้นำมาพิจารณา บรรเทาความอยาก ความตื้นร่น ทะเยอทะยานในกาม ในภพ และในความปราศจากภพที่มีอยู่ในจิตใจอย่างไม่มีที่สิ้นสุดให้เบาบางลง เพื่อจะได้ดำรงตนอยู่ในโลกอย่างมีความสุขตามสมควร

ปิฎก ๓

๑. พระวินัยปิฎก	หมวดพระวินัย
๒. พระสุตตันตปิฎก	หมวดพระสุตตันตตะ (หรือพระสูตร)
๓. พระอภิธรรมปิฎก	หมวดพระอภิธรรม

อธิบาย

ปิฎก แปลว่ากระຈาดหรือตะกร้าอันเป็นภาชนะสำหรับใส่สิ่งของต่างๆ ในที่นี้หมายถึง คัมภีร์เป็นที่รวบรวมคำสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนา ที่จัดเป็นหมวดหมู่แล้วมี ๓ อย่าง คือ

๑. **พระวินัยปิฎก** **หมวดพระวินัย** ได้แก่คำสั่งสอนที่ใช้ในลักษณะข้อบังคับอันเป็นกฎหรือระเบียบสำหรับปฏิบัติ เพื่ออยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุขของหมู่คณะ แบ่งเป็น ๒ อย่าง คือ (๑) อากาเรียวินัย วินัยของคฤหัสถ์ คือผู้อยู่ครองเรือน ได้แก่ คีล ๕ คีล ๘ และ (๒) อนาคารียวินัย วินัยของบรรพชิต คือพระภิกษุสามเณร และพระภิกษุณี ได้แก่ คีล ๑๐ ของสามเณร คีล ๒๒๗ ของพระภิกษุ และคีล ๓๑๑ ของพระภิกษุณี

๒. **พระสุตตันตปิฎก** **หมวดพระสุตตันตตะ (หรือพระสูตร)** ได้แก่ พระสูตรที่ประมวลพระธรรมเทศนาซึ่งแสดงแก่บุคคล ตามสถานที่และโอกาสต่างๆ โดยยกบุคคลขึ้นแสดงเป็นตัวอย่างเพื่อให้เข้าใจได้ง่าย เช่น กล่าวถึง ทาน คีล ภาวนา เป็นต้น ว่าเป็นอย่างไรแล้วยกบุคคลผู้ปฏิบัติมาเป็นตัวอย่างเพื่อให้เกิดความเข้าใจและนำไปปฏิบัติได้ เป็นต้น

๓. **พระอภิธรรมปิฎก** **หมวดพระอภิธรรม** ได้แก่ ธรรมที่แสดงเฉพาะหัวข้อที่เป็นหลักวิชาการล้วนๆ ไม่เกี่ยวกับบุคคลหรือเหตุการณ์ จัดเป็นปรมัตถ์ (ธรรมชั้นสูง) ที่มีเนื้อความ

สุขุมลุ่มลึก เป็นธรรมที่เหมาะสมแก่บุคคลผู้มีอุปนิสัยแก่กล้า มีการกล่าวอธิบายถึง ชั้นธ ชาติ
อายตนะ อินทรีย์ บัญญัติ วิมุตติและกุศล หรือกล่าวโดยย่อเป็นธรรมที่เกี่ยวกับจิต เจตสิก
รูป นิพพาน

ปิฎกทั้ง ๓ นี้ พระวินัยปิฎก มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมชั้น พระสุตตันตปิฎก มี ๒๑,๐๐๐
พระธรรมชั้น พระอภิธรรมปิฎก มี ๔๒,๐๐๐ พระธรรมชั้น รวม ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้น
(ข้อ) ซึ่งนับว่ามีมากในเรื่องจำนวนก็จริง แต่ในทางปฏิบัติถ้าบุคคลใด รักษาศีล ปฏิบัติสมาธิ
และเจริญปัญญา บุคคลนั้นได้ชื่อว่าปฏิบัติครบทั้ง ๓ ปิฎก

พุทธจริยา ๓

๑. โลกัตถจริยา	ทรงประพฤติเป็นประโยชน์แก่โลก
๒. ญาติัตถจริยา	ทรงประพฤติเป็นประโยชน์แก่พระญาติหรือโดยฐานเป็น
พระญาติ
๓. พุทธัตถจริยา	ทรงประพฤติเป็นประโยชน์โดยฐานเป็นพระพุทธเจ้า

อธิบาย

พุทธจริยา แปลว่า พระจริยาของพระพุทธเจ้า หมายถึงการทรงบำเพ็ญประโยชน์
ของพระพุทธเจ้าตลอดระยะเวลา ๔๕ พรรษา มี ๓ อย่าง คือ

๑. **โลกัตถจริยา** ทรงประพฤติเป็นประโยชน์แก่โลก ได้แก่ พระจริยาที่ทรงบำเพ็ญ
ประโยชน์แก่มหาชนที่นับว่าเป็นสัตว์โลกทั่วไป โดยทรงบำเพ็ญพุทธกิจ ๕ อย่าง คือ
(๑) เวลาเข้าเสด็จออกบิณฑบาต (๒) เวลาเย็นทรงแสดงธรรม (๓) เวลาค่ำทรงประทาน
พระโอวาทแก่พระภิกษุ (๔) เวลาเที่ยงคืนทรงตอบปัญหาเทวดา (๕) เวลาใกล้รุ่งทรงตรวจดู
เวไนยสัตว์ ในพุทธกิจชื่อว่าในเวลาใกล้รุ่ง พระพุทธองค์จะทรงใช้ทิพยจักขุตรวจดูสัตว์โลกที่
มีอุปนิสัยพร้อมที่จะบรรลุธรรมแล้วก็เสด็จไปโปรดโดยไม่ทรงเห็นแก่ความลำบาก เป็น
พระพุทธจริยาที่ทรงบำเพ็ญเพื่อสงเคราะห์คนทั้งหลายโดยฐานเป็นเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน

๒. **ญาติัตถจริยา** ทรงประพฤติเป็นประโยชน์แก่พระญาติหรือโดยฐานเป็น
พระญาติ ได้แก่ทรงสงเคราะห์พระญาติตามฐานะ เช่น ทรงอนุญาตให้พวกศากยยะผู้เป็น

พระญาติและเป็นเตียรถีย์ (นับถือลัทธิศาสนาอื่น) ซึ่งมีความประสงค์จะเข้ามาอุปสมบทในพระพุทธศาสนาไม่ต้องอยู่ตติยปริวาส ๔ เดือนก่อนเหมือนพวกเตียรถีย์อื่นๆ หรือการเสด็จกลับกรุงกบิลพัสดุ์เพื่อทรงแสดงธรรมโปรดพระประยูรญาติมีพระพุทธรูปเป็นต้น ให้บรรลุธรรมตามภูมิธรรมของแต่ละบุคคล หรือการเสด็จไปห้ามพระญาติทั้งสองฝ่ายผู้วิวาทกันเพราะการแย่งน้ำเข้านา เป็นต้น จัดเป็นญาติตถจริยาที่เด่นชัด

๓. พุทธตถจริยา ทรงประพฤติเป็นประโยชน์โดยฐานเป็นพระพุทธเจ้า ได้แก่ ทรงบำเพ็ญประโยชน์ในฐานเป็นพระพุทธเจ้า เช่น ทรงบัญญัติสิกขาบทพรหมจรรย์ และทรงวางระเบียบปฏิบัติแก่พระภิกษุและพระภิกษุณี คือศีลหรือพระวินัยของพระภิกษุและพระภิกษุณีอันเป็นพื้นฐานแห่งการประพฤติ เพื่อข่มพวกภิกษุผู้หน้าด้านไม่ละอายที่เรียกว่า อลัชชี และเพื่อความอยู่ผาสุกของเหล่าภิกษุผู้เคร่งครัดในศีล และทรงแสดงธรรมประกาศพระศาสนาแก่พุทธบริษัทให้รู้ทั่วถึงธรรม ประดิษฐานพระพุทธศาสนาให้ดำรงยั่งยืนสืบมา พระพุทธจริยาส่วนนี้ทำให้พระพุทธองค์ทรงเป็นพระพุทธเจ้าอย่างสมบูรณ์ในฐานที่เป็นพระบรมศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

พุทธจริยา ๓ อย่างนี้ เมื่อบุคคลได้ศึกษาแล้ว ทำให้ทราบถึงการบำเพ็ญประโยชน์ของพระพุทธเจ้า ตลอดระยะเวลา ๔๕ พรรษา ว่าทรงแสดงธรรมโปรดเวไนยสัตว์ทุกถ้วนหน้า ทรงบำเพ็ญประโยชน์ ๓ ประการ คือทรงอนุเคราะห์ชาวโลก ทรงอนุเคราะห์หมู่พระญาติ และทรงบำเพ็ญประโยชน์ในฐานเป็นพระพุทธเจ้าอย่างสมบูรณ์ควรที่พุทธบริษัทจะได้ถือเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติสืบไป

วิภูษะ (วน) ๓

๑. กิเลสวิภูษะ	วนคือกิเลส
๒. กัมมวิภูษะ	วนคือกรรม
๓. วิปากวิภูษะ	วนคือวิปาก

อธิบาย

วิภูษะ แปลว่า วน หรือวงเวียน หมายถึงองค์ประกอบที่หมุนเวียนต่อเนื่องกันของภวจักร หรือสังสารจักร คือการเวียนตายเวียนเกิดอยู่ในภพภูมิต่างๆ มี ๓ อย่าง คือ

๑. กิเลสวิภวัญญะ วนคือกิเลส หรือวงจรกิเลส ประกอบด้วยอวิชชาความไม่รู้จริง ตัณหาความอยาก และอุปาทานความยึดมั่นถือมั่น

๒. กัมมวิภวัญญะ วนคือกรรม หรือวงจรกรรมประกอบด้วยสังขารและกรรมภพ

๓. วิปากวิภวัญญะ วนคือวิปาก หรือ วงจรวิปาก ประกอบด้วยวิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ และเวทนา ซึ่งแสดงออกในรูปปรากฏ เรียกว่า อุปัตตติภพชาติ ชรา มรณะ เป็นต้น

มนุษย์และสัตว์เวียนตายเวียนเกิดในสังสารวัฏหรือภพภูมิต่างๆ ก็เพราะมีกิเลส กรรม และวิปากทั้ง ๓ นี้ ซึ่งได้ชื่อว่า วิภวัญญะ ๓ หรือ ไตรวิภวัญญะ อันจัดเป็นสภาพที่หมุนเวียนไปตามกรรม เกิดขึ้นอีกเป็นวงจรใหญ่ เรียกสังสารจักร กล่าวคือ กิเลสเกิดขึ้นแล้วมีแรงผลักดันให้ทำกรรม ครั้นทำกรรมแล้ว ย่อมรับวิปาก ตรงกับคำว่า กรรมใดใครก่อ กรรมนั้นย่อมตามสนอง เมื่อได้รับวิปากแล้ว กิเลสเกิดขึ้นอีกวนกันไปอย่างนี้ จนกว่าจะตัดขาดได้ด้วยอรหัตมรรค จัดเป็นสภาพที่ประกอบเข้าแห่งปัจจยการ เรียกว่า ภวจักร ความหมุนเวียนแห่งภาวะชีวิต หรือเรียกว่า สังสารจักร ความหมุนวนแห่งการเวียนตายเวียนเกิดในภพภูมิต่างๆ หมุนเวียนไปอยู่อย่างนี้ไม่รู้จักจบสิ้น จนกว่าจะได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ จึงจะตัดวงจรนี้ได้เด็ดขาด

สิกขา ๓

๑. อธิศีลสิกขา	สิกขาคือศีลยิ่ง
๒. อธิจิตตสิกขา	สิกขาคือจิตยิ่ง
๓. อธิปัญญาสิกขา	สิกขาคือปัญญายิ่ง

อธิบาย

สิกขา แปลว่า การศึกษา หรือข้อที่จะต้องศึกษา หมายถึงข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษาหรือฝึกหัด ฝึกฝนอบรมกายวาจาใจให้มีการพัฒนาสูงยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุดคือพระนิพพาน มี ๓ อย่าง คือ

๑. อธิศีลสิกขา สิกขาคือศีลยิ่ง หมายถึงข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติชั้นสูง โดยความมุ่งหมายสูงสุด ได้แก่ ปาติโมกข์สังวรศีล ศีล คือความสำรวมในพระปาติโมกข์ เว้นข้อที่พระพุทธเจ้าทรงห้าม ทำตามข้อที่ทรงอนุญาต จัดเป็นศีลที่ยิ่งสูงกว่าศีลทั่วไป ศีลสำหรับคนทั่วไป คือข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในด้านความประพฤติ

ระเบียบวินัย การรักษามารยาททางกายและวาจา ให้มีสุจริตทางกายวาจา และมีการดำรงอยู่ด้วยดี มีชีวิตที่เกื้อกูลท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่ตนมีส่วนช่วยสร้างสรรค์ รักษาให้เอื้ออำนวยแก่การมีชีวิตที่ดีงามร่วมกัน เป็นพื้นฐานที่ดีสำหรับการพัฒนาคุณภาพจิต

๒. อธิจิตตสิกขา สิกขาคือจิตยั้ง หมายถึง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมจิตเพื่อให้เกิดสมาธิขั้นสูง ได้แก่ การฝึกอบรมจิตจนถึงขั้นฌานสมาบัติจัดเป็นสมาธิยั้ง สำหรับคนทั่วไป เป็นการสร้างเสริมคุณภาพจิตและรู้จักใช้ความสามารถในการฝึกจิต หรือการปรับปรุงจิตให้มีคุณภาพและสมรรถภาพสูง ซึ่งเอื้อแก่การมีชีวิตที่ดีงามและพร้อมที่จะใช้งานให้ได้ผลดี ให้มีจิตใฝ่ดีมีมั่นและมั่นคงในคุณธรรม ระวังให้ฝึกฝนและมีวิริยะอุตสาหะในการสร้างความดีงามยิ่งขึ้นไป

๓. อธิปัญญาสิกขา สิกขาคือปัญญายั้ง หมายถึง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง เห็นสภาพของสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง โดยความหมายสูงสุด ได้แก่ วิปัสสนาญาณ คือปัญญาที่กำหนดรู้อาการของไตรลักษณ์ สำหรับคนทั่วไป ได้แก่ การพิจารณาวิวินิจฉัยและคิดการต่างๆ ได้ถูกต้องชัดเจน โดยไม่ถูกกิเลสความเห็นแก่ได้และความเกลียดโกรธแค้นชิงชังเป็นตัวครอบงำชักจูง รู้เท่าทันความเป็นจริงของโลกและชีวิต ไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งหลาย ทำให้เกิดความเป็นอิสระ มีจิตผ่องใส ไร้ทุกข์ และสดชื่นเบิกบาน

สิกขา ๓ อย่างนี้ **อธิศีลสิกขา** คือการรักษากายวาจาให้เรียบร้อยอย่างยิ่งยวด **อธิจิตตสิกขา** คือการทำจิตใจให้ตั้งมั่นอย่างยิ่งยวด **อธิปัญญาสิกขา** คือความรอบรู้ตามเป็นจริงอย่างยิ่งยวด เรียกอีกอย่างว่า ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา โดยศีลเป็นเครื่องกำจัดกิเลสอย่างหยาบ สมาธิเป็นเครื่องกำจัดกิเลสอย่างกลาง และปัญญาเป็นเครื่องกำจัดกิเลสอย่างละเอียด สิกขา ๓ นี้ จึงจัดเป็นหลักปฏิบัติเพื่อเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

สามัญญลักษณะ ๓

๑. อนิจจตา	ความเป็นของไม่เที่ยง
๒. ทุกขตา	ความเป็นทุกข์
๓. อนัตตตา	ความเป็นของไม่ใช่ตน

อธิบาย

สามัญญลักษณะ แปลว่า ลักษณะที่เสมอกันแก่สังขารทั้งปวง ได้แก่ ลักษณะที่เสมอกันแก่สังขารทั้งหลาย ที่มีวิญญาณ เช่น มนุษย์และสัตว์ เป็นต้น หรือสิ่งที่ไม่มิวิญญาณ เช่น โต๊ะ เก้าอี้ บ้านเรือน เป็นต้น มี ๓ คือ

๑. อนิจจตา ความเป็นของไม่เที่ยง ได้แก่ สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง มีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา ไม่เที่ยงแท้แน่นอน

๒. ทุกขตา ความเป็นทุกข์ ได้แก่ สังขารทั้งหลายทั้งปวง เป็นสิ่งที่ทนได้ยาก มีความบอบสลาย มีความบีบคั้นอยู่เป็นนิจ

๓. อนัตตตา ความเป็นของไม่ใช่ตน ได้แก่ ธรรมทั้งหลายทั้งปวงมีภาวะไม่ใช่ตัวตน ไม่เป็นไปในอำนาจ บังคับควบคุมไม่ได้ เป็นเพียงธาตุ ๔ คือปฐวี (ธาตุดิน) อาโป (ธาตุน้ำ) เตโช (ธาตุไฟ) วาโย (ธาตุลม) รวมกัน และภาวะที่ปัจจัยปรุงแต่งไม่ได้ (นิพพาน)

สามัญญลักษณะ ๓ อย่างนี้ เรียกอีกอย่างว่า ไตรลักษณ์ เมื่อบุคคลได้ศึกษาเรียนรู้แล้วจะได้ทราบความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ล้วนตกอยู่ในลักษณะที่เสมอกัน ได้แก่ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา จะได้ใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้เท่าทันแล้ว คลายความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งปวง

จตุกกะ หมวด ๔

อปัสเสนธรรม ๔

พิจารณาแล้วเสพของอย่างหนึ่ง

พิจารณาแล้วอดกลั้นของอย่างหนึ่ง

พิจารณาแล้วเว้นของอย่างหนึ่ง

พิจารณาแล้วบรรเทาของอย่างหนึ่ง

อธิบาย

อปัสเสนธรรม แปลว่า ธรรมดุษณักพิง หมายถึงธรรมเป็นที่อิงหรือพึ่งอาศัยของผู้มีปัญญาที่รู้จักพิจารณาปฏิบัติต่อสิ่งต่างๆ ให้ถูกต้อง เพื่อไม่ให้เกิดทุกข์โทษแก่ตน เป็นทางป้องกันไม่ให้อกุศลเกิดขึ้น และให้กุศลเจริญยิ่งขึ้น มี ๔ อย่าง คือ

๑. พิจารณาแล้วเสพของอย่างหนึ่ง หมายถึง เมื่อจำเป็นจะต้องเกี่ยวข้องกับสิ่งของเครื่องใช้ที่เหมาะสม ได้แก่ ปัจจัย ๔ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และบุคคล ตลอดถึงธรรม เป็นต้น ที่จำเป็นจะต้องเกี่ยวข้อง พึงพิจารณาแล้วจึงใช้สอยและเสพให้เป็นประโยชน์ อกุศลจะไม่เกิด และที่เกิดแล้วก็จะเสื่อมสิ้นไป

๒. พิจารณาแล้วอดกลั้นของอย่างหนึ่ง หมายถึง เมื่อประสบกับอนิฏฐารมณ์คือ อารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา มี หนาว ร้อน หิว กระจาย ถ้อยคำเสียดแทง และทุกข์เวทนาอันแรงกล้า พึงรู้จักพิจารณาแล้วอดกลั้น เช่น บุคคลที่รู้จักพิจารณาว่า “เวรย่อมระงับด้วยการไม่จองเวร” แล้วอดกลั้นได้ เป็นต้น

๓. พิจารณาแล้วเว้นของอย่างหนึ่ง หมายถึง เมื่อรู้ว่าสิ่งที่เป็นโทษก่ออันตรายแก่ร่างกาย หรือจิตใจ เช่น คนพาล การพนัน สุราเมรัย สิ่งเสพติด เมื่อเข้าใกล้หรือเสพเข้าแล้ว อกุศลที่ยังไม่เกิดย่อมเกิดขึ้น และกุศลที่เกิดแล้วย่อมเสื่อมสิ้นไป พึงรู้จักพิจารณาหลีกเลี่ยงเสีย เช่นเมื่อรู้ว่า “คบคนพาล พาลพาไปหาผิด” ก็พึงเว้นการคบหาสมาคมกับคนพาล

๔. พิจารณาแล้วบรรเทาของอย่างหนึ่ง หมายถึง เมื่อสิ่งที่เป็นโทษก่ออันตราย แก่ร่างกายหรือจิตใจ เช่น อกุศลวิตกอันประกอบด้วยกาม พยาบาท และเบียดเบียนกัน ตลอดถึงความชั่วร้ายทั้งหลายซึ่งเกิดขึ้นแล้ว พึงรู้จักพิจารณาแก้ไขบำบัดหรือขจัดให้สิ้นไป

อปสเสนธรรมทั้ง ๔ นี้ เรียกอีกอย่างว่า **อุปนิสัย ๔** หมายถึงธรรมเป็นที่พึงพิง หรือธรรมช่วยอุดหนุนให้ตั้งมั่นอยู่ในกุศลธรรมอื่นๆ เพราะเมื่อรู้จักพิจารณาปฏิบัติต่อสิ่ง ต่างๆ ให้ถูกต้องด้วยปัญญาตามหลักอปสเสนธรรม หรืออุปนิสัย ๔ อย่างนี้ ย่อมเป็นเหตุให้ อกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดก็ไม่เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็จะบรรเทาและสูญสิ้นไป

อัปมัญญา ๔

เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา

อธิบาย

อัปมัญญา แปลว่า ภาวะจิตที่แผ่ไปโดยไม่มีประมาณ หมายถึง การแผ่คุณธรรม คือ **เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา** ไปในหมู่มนุษย์และสัตว์หาประมาณมิได้ คือไม่จำกัดขอบเขต แต่ถ้าแผ่ไปโดยเจาะจงตัวบุคคล หรือโดยไม่เจาะจงตัวบุคคลแต่ยังมุ่งจำกัดเอาหมู่คนหรือสัตว์ เรียกว่า **พรหมวิหาร** แปลว่า ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหม หรือธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่าง ประเสริฐ หมายถึง พรหมโดยสมมติ คือ ท่านผู้เป็นใหญ่ ในที่นี้หมายถึงธรรม ๔ อย่างคือ

๑. **เมตตา ความรักสนิทสนม** หมายถึง ความรักใคร่ที่เว้นจากราคะความกำหนัด เป็นความปรารถนาดีอยากให้ผู้อื่นสัตว์อื่นมีความสุขความเจริญ มีจิตอันแผ่เมตรีและคิดทำ ประโยชน์แก่มนุษย์และสัตว์ทั่วหน้า **การเจริญเมตตา** ให้พิจารณาเห็นโทษของโทสะ คือ ความคิดประทุษร้ายผู้อื่น และเห็นอนิสงส์ผลดีของขันติคือความอดทนอดกลั้นที่ควร ประกอบให้มีในจิตเพื่อข่มโทสะนั้นลงให้ได้แล้วจึงเจริญเมตตาจิตไปในสรรพสัตว์ไม่มี ประมาณ เมื่อเริ่มเจริญนั้น พึงตั้งเมตตาจิตในตนก่อนในทำนองว่า “ขอเราจงเป็นสุข อย่าได้ มีทุกข์ มีเวรมีภัยแก่ใครๆ เลย อย่าได้มีความทุกข์กายทุกข์ใจ จงเป็นสุขๆ รักษาตนให้พ้นจาก ทุกข์ภัยทั้งสิ้นเถิด” ดังนี้ เพื่อทำตนให้เป็นพยานเปรียบเทียบให้เห็นว่า ตนรักสุขเกลียดทุกข์ ฉันทิ ผู้อื่นหรือสัตว์อื่นก็รักสุขเกลียดทุกข์ฉันทิ นั้น เมื่อพิจารณาได้ดังนี้ จิตของบุคคลนั้นก็จะมี ความสุข ในลำดับนั้น พึงเจริญเมตตาจิตไปในสรรพสัตว์ทั่วไป ไม่มีประมาณไม่มีขอบเขต

ในการทำงานว่า “ขอให้สัตว์ทั้งปวงจงอย่ามีเวร อย่ามีความพยาบาทต่อกันและกันเลย อย่าได้มีความทุกข์กายทุกข์ใจ จงมีความสุข รักษาตนให้พ้นจากทุกข์ภัยทั้งสิ้นเถิด”

เมตตาภาวนานี้เป็นข้าศึกแก่โทสะ และเป็นคุณธรรมที่ทำลายความรู้สึกพยาบาทโดยตรง เมื่อบุคคลเจริญเมตตาที่ย่อมละโทสะและพยาบาทได้ จิตก็จะตั้งมั่นเป็นสมาธิโดยเร็ว

๒. กรุณา ความสงสาร ความห่วงใยเมื่อเห็นผู้อื่นประสบทุกข์ หมายถึง เห็นผู้อื่นตกทุกข์เดือดร้อนคิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ โดยใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์ไม่มีประมาณ **การเจริญกรุณา** คือ ความสงสารรู้สึกเห็นใจต่อคนหรือสัตว์กำลังประสบความทุกข์ภัยอันตราย ผู้เจริญกรุณาต้องกำหนดใจว่า “ขอคนหรือสัตว์ผู้ประสบทุกข์จงพ้นจากความทุกข์เถิด” เมื่อกำหนดจิตไว้อย่างนี้บ่อยๆ ย่อมจะกำจัดวิหิงสา คือความคิดเบียดเบียนต่อคนหรือสัตว์ทั้งหลายลงไปได้ และจะไม่เศร้าโศกเสียใจเมื่อคนหรือสัตว์เหล่านั้นไม่พ้นจากความทุกข์ตามที่ตนต้องการ เพราะภาวะจิตมีแต่ความสงบ

๓. มุทิตา ความพลอยยินดี หมายถึง เห็นผู้อื่นอยู่ดีมีสุขและเจริญงอกงาม ประสบความสำเร็จ ก็พลอยมีใจแจ่มชื่นเบิกบาน ตรงกันข้ามกับผู้ที่มีจิตริษยา **การเจริญมุทิตา** คือ ความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี ผู้เจริญมุทิตาต้องใช้ในกรณีที่พบเห็นผู้อื่นได้ดี โดยให้กำหนดใจว่า “ขอให้สัตว์ทั้งหลายอย่าได้เสื่อมจากสมบัติที่ตนได้แล้ว” หรือ ขอให้สัตว์เหล่านี้ยังยืนอยู่ในสุขสมบัติของตนๆ” เมื่อนึกกำหนดใจเช่นนี้ จิตก็จะกำจัดความไม่ยินดีในสมบัติของผู้อื่นลงไปได้ ความคิดริษยาก็จะไม่เกิดขึ้น

๔. อุเบกขา ความวางเฉย หมายถึง ความวางใจเป็นกลาง เช่น ไม่สามารถที่จะแผ่เมตตากรุณาไปในคนร้ายทำความผิดถูกตำรวจจับ หรือไม่สามารถแผ่มุทิตา คือ พลอยยินดีด้วยการได้รับทรัพย์สินเงินทองของบุคคลผู้ทำโจรกรรมมาได้ หรือกรณีที่เห็นคนสองฝ่ายเป็นความฟ้องร้องกัน เมื่อศาลตัดสินให้ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดชนะ จะพลอยยินดีกับฝ่ายชนะ เสียใจไปกับฝ่ายแพ้ เช่นนี้ ไม่สามารถทำได้ จึงควรมีอุเบกขา คือความวางจิตเรียบสงบ สม่าเสมอเที่ยงตรงดุจตราขึง มองเห็นมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายได้รับผลดีผลร้ายตามเหตุปัจจัยและกรรมที่กระทำไว้ ไม่เอนเอียงไปด้วยความชอบหรือความชัง

ผู้เจริญอุเบกขาพึงมีความรู้สึกเป็นกลางๆ ในสรรพสัตว์ ไม่ดีใจหรือเสียใจในเหตุสุขทุกข์ของสรรพสัตว์ โดยมีความรู้สึกที่ว่า “สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของของตน ย่อมเป็นไป

ตามกรรม ทำกรรมใดไว้ ย่อมได้รับผลของกรรมนั้น” ฟังนี้ก็กรรมเช่นนี้เรื่อยไปจนกว่าจิตจะตั้งมั่นเป็นสมาธิ เมื่อคิดอยู่เช่นนี้เรื่อยๆ จิตก็จะละระคาและปฏิฆะ ในบุคคลอื่นหรือสัตว์อื่นลงไปได้ และตั้งมั่นเป็นสมาธิโดยเร็ว

บุคคลใดก็ตามเมื่อจะแผ่คุณธรรมทั้ง ๔ อย่างนี้ให้เป็นอัปมัถญา ฟังแผ่ออกไปในมนุษย์หรือสัตว์ทั้งหลายอย่างมีจิตใจสม่ำเสมอทั่วกัน ไม่มีประมาณ ไม่จำกัดขอบเขต

พระอริยบุคคล ๔

๑. พระโสดาบัน
๒. พระสกทาคามี
๓. พระอนาคามี
๔. พระอรหันต์

อธิบาย

อริยบุคคล แปลว่า บุคคลผู้ประเสริฐ หมายถึง บุคคลผู้ได้บรรลุอริยผลอันเป็นโลกุตระ จึงจัดเป็นผู้ประเสริฐในพระพุทธศาสนา เพราะสามารถละสังโยชน์กิเลสได้เด็ดขาดตามภูมิธรรมของตน จัดลำดับเป็น ๔ ชั้น คือ

๑. พระโสดาบัน ผู้แรกถึงกระแสพระนิพพาน หมายถึง ท่านผู้บรรลุโสดาปัตติผลแล้วเรียกว่า ผู้เข้าถึงกระแสแห่งอริยมรรคที่จะนำไปสู่พระนิพพาน โดยมีความเป็นผู้ไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา คือไม่มีอันต้องไปเกิดในอบายภูมิ จัดเป็นพระอริยบุคคลชั้นแรกสุดในพระพุทธศาสนา ละสังโยชน์ได้ ๓ อย่าง คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส

๒. พระสกทาคามี ผู้กลับมาเกิดอีกชาติเดียว หมายถึง ท่านผู้บรรลุสกทาคามีผลแล้วเป็นผู้กลับมาเกิดในมนุษย์โลกอีกครั้งเดียวที่ปรินิพพาน โดยยังจะต้องไปเกิดในเทวโลกอีกครั้งหนึ่งแล้วจึงจะกลับมาเกิดในมนุษย์โลก แล้วจะได้บรรลุอรหัตผลปรินิพพานไปในที่สุด จัดเป็นพระอริยบุคคลชั้นที่ ๒ ในพระพุทธศาสนา ละสังโยชน์ได้ ๓ อย่าง เช่นเดียวกับพระโสดาบัน และทำราคะ โทสะ โมหะให้เบาบางลง

๓. พระอนาคามี ผู้ไม่กลับมาเกิดอีก หมายถึง ท่านผู้ปฏิบัติอุโบสถศีลสำรวมอินทรีย์ ๖ สำเร็จอนาคามีผลซึ่งจัดเป็นพระอริยบุคคลชั้นที่ ๓ เมื่อสิ้นชีวิตแล้วไม่ต้องกลับมาเกิดใน

มนุษย์โลกอีกจะไปเกิดในพรหมโลกชั้นสุทธาวาส (ที่เกิดอยู่ของท่านผู้บริสุทธิ์ ๕ ชั้น คือ อวิหา
อตปปา สุทัสสา สุทัสสี และอกนิฏฐา) และจะปรินิพพานในที่นั้น พระอนาคามีละสังโยชน์
ชั้นต่ำ เรียกว่า โอรัมภาคียสังโยชน์ ได้ ๕ อย่าง คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส
กามราคะ ปฏิฆะ และทำราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางลง

๔. พระอรหันต์ ผู้ไกลจากกิเลสโดยสิ้นเชิง หมายถึง ท่านผู้บรรลุอรหัตผลสำเร็จเป็น
พระอริยบุคคลชั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนา และเป็นอเสขบุคคลผู้อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว
พระอรหันต์ละสังโยชน์ได้ทั้ง ๑๐ อย่าง คือ ทั้งโอรัมภาคียสังโยชน์ คือสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ อย่าง
และอุทัมภาคียสังโยชน์ คือสังโยชน์เบื้องสูงได้อีก ๕ อย่าง คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ
อุทธัจจะ อวิชชา และทำราคะ โทสะ โมหะ ให้หมดไป

พระอริยบุคคล ๔ ประเภทนี้ จัดเป็นพระอริยสงฆ์ในพระพุทธศาสนา เพราะละ
สังโยชน์ได้เด็ดขาดเป็นขั้น ๆ น้อยหรือมากแตกต่างกันไป เป็นเนื่อบุญของโลกไม่มีนาบุญ
อื่นเสมอเหมือน หากผู้ศึกษาใครจะพ้นทุกข์บรรลุถึงสันติสุขอย่างแท้จริง ก็ควรระลึกถึงให้
เป็นสังฆานุสสติ และน้อมนำเอาปฏิบัติของท่านมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินต่อไป

สัมปรายิกัตถประโยชน์ คือประโยชน์ภายใน ๔

๑. สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธา คือเชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ เช่นเชื่อว่า
ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น
๒. สีลสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล คือรักษากายวาจาเรียบร้อยดี ไม่มีโทษ
๓. จาคสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการบริจาคทานเป็นการเฉลี่ยสุขให้แก่ผู้อื่น
๔. ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา รู้จักบาปบุญ คุณโทษ
ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น

อธิบาย

สัมปรายิกัตถประโยชน์ แปลว่า ประโยชน์ในภายในหรือประโยชน์ในภพหน้า
ชาติหน้า หมายถึง คุณธรรมที่เป็นเหตุให้มีความสุขในภพหน้า มี ๔ อย่าง คือ

๑. สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธา คือความเชื่อประกอบด้วยปัญญา มีเหตุ
มีผล ไม่เชื่อง่าย ไม่เชื่ออย่างงมงายไร้เหตุผล โดยมีหลักความเชื่อ ๔ อย่าง คือ (๑) กัมมสัทธา

เชื่อกรรม ได้แก่การกระทำ ซึ่งเป็นเหตุแห่งความสุขหรือความทุกข์ (๒) วิปากสังขาร เชื่อในผลของการกระทำ เชื่อว่าทุกคนที่เกิดมามีความแตกต่างกันก็เพราะผลของการกระทำในอดีตของตน (๓) กัมมัฏสกาสังขาร เชื่อว่าสัตว์โลกมีกรรมเป็นของของตน เป็นต้น (๔) ตถาคตโพธิสังขาร เชื่อพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

๒. สีสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล คือ การสำรวมกาย วาจาให้เรียบร้อยดี ไม่มีโทษสำหรับคฤหัสถ์ สมาทานศึกษาปฏิบัติตามศีล ๕ หรือ ศีล ๘ สำหรับบรรพชิต หรือนักบวชในพระพุทธศาสนา ต้องปฏิบัติเคร่งครัดอยู่ในจตุปาริสุทธิศีล ๔ มี สำรวมในพระปาติโมกข์ คือ ศีล ๒๒๗ เป็นต้น

๓. จาคสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการบริจาคทาน เป็นการเฉลี่ยความสุขให้แก่ผู้อื่น คือ การเผื่อแผ่เจือจานแก่บุคคลในระดับต่างๆ เช่น ให้แก่ภิกษุสามเณร บิฑามารดาผู้มีอุปการคุณ เป็นต้น ตลอดถึงให้เพื่อสงเคราะห์อนุเคราะห์แก่บุคคลผู้ตกทุกข์ได้ยาก การให้เป็นการสละความตระหนี่ มีใจกรุณาปราณี บรรเทาความโลภ ความเห็นแก่ตัวได้

๔. ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา รู้จักบาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ คือ มีปัญญารู้เท่าทันเหตุแห่งความเสื่อมและเหตุแห่งความเจริญ แล้วหลีกเลี่ยงเหตุแห่งความเสื่อมนั้นเสีย ประกอบแต่เหตุแห่งความเจริญ โดยอาศัยความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล สามารถแก้ปัญหาได้ทุกกรณี สามารถส่งให้ถึงพระนิพพานได้

สัมปรายิกัตถธรรม ๔ อย่างนี้ เป็นหลักธรรมที่ทำให้บุคคลผู้ปฏิบัติได้รับผลในภพหน้าหรือโลกหน้า หลักธรรมที่มีศรัทธาจะต้องมีปัญญาควบคู่เสมอ เพราะหากมีแต่ความเชื่ออย่างเดียวอาจทำให้เป็นคนงมงายเชื่อง่ายโดยไม่มีเหตุผล และหากมีปัญญาอย่างเดียว ไม่มีเชื่อใครหรือสิ่งใดเลยก็จะเป็นคนแข็งกระด้าง เพราะทะนงตนว่าเฉลียวฉลาดกว่าคนอื่นและไม่ยอมรับเหตุผลของคนอื่น อาจทำให้พลาดโอกาสอันดีงามไป

มรรค ๔

โสดาปัตติมรรค

สกทาคามิมรรค

อนาคามิมรรค

อรหัตตมรรค

อธิบาย

มรรค แปลว่า ทาง หมายถึง ทางเข้าถึงความเป็นพระอรียบุคคล ได้แก่ ญาณคือ ความรู้ที่เป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติสามารถละสังโยชน์ได้เด็ดขาดเป็นขั้น ๆ มี ๔ คือ

๑. โสดาปัตติมรรค หมายถึง มรรคอันให้ถึงกระแสที่นำไปสู่พระนิพพานที่แรก หรือ มรรคอันให้ถึงความเป็นพระโสดาบัน อันเป็นเหตุให้ละสังโยชน์ ๓ อย่าง คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส

๒. สกทาคามิมรรค หมายถึง มรรคอันให้ถึงความเป็นพระสกทาคามี เป็นเหตุละสังโยชน์ ได้ ๓ เหมือนโสดาปัตติมรรค และทำราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางลง

๓. อนาคามิมรรค หมายถึง มรรคอันให้ถึงความเป็นพระอนาคามี ผู้ปฏิบัติในอนาคามิมรรค ไม่มีความยินดีในคู่ครอง เพราะละสังโยชน์เบื้องต่ำได้ทั้ง ๕ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามราคะ ปฏิฆะ

๔. อรหัตตมรรค หมายถึง มรรคอันให้ถึงความเป็นพระอรหันต์ เป็นเหตุละสังโยชน์ เบื้องต่ำ ๕ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามราคะ ปฏิฆะ และสังโยชน์เบื้องสูง ๕ คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชาโดยสิ้นเชิง

มรรค ๔ นี้ เป็นปฏิบัติ คือ แนวทางการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุอริยผลของบุคคล ผู้บรรลุผล จัดตามประเภทบุคคล เรียกว่า โสดาบัน สกทาคามี อนาคามี อรหันต์ ตามลำดับ

ผล ๔

โสดาปัตติผล

สกทาคามีผล

อนาคามีผล

อรหัตตผล

อธิบาย

ผล เป็นธรรมารมณีสืบเนื่องมาจากมรรค เป็นผลที่เกิดจากการละกิเลสได้ด้วยมรรค หรือธรรมารมณีสืบเนื่องมาจากรูปคณฺหิสังขยเป็นชื่อของโลกุตระธรรมที่ใช้คู่กับมรรค มี ๔ อย่าง คือ

๑. โสดาปัตติผล หมายถึง ผลแห่งการเข้าถึงกระแสที่นำไปสู่พระนิพพาน ผลคือความเป็นพระโสดาบัน หรือผลอันพระโสดาบันพึงเสวยหรือได้รับ

๒. สกทาคามีผล หมายถึง ผลคือความเป็นพระสกทาคามี หรือผลอันพระสกทาคามีพึงเสวยหรือได้รับ

๓. อนาคามีผล หมายถึง ผลคือความเป็นพระอนาคามี หรือผลอันพระอนาคามีพึงเสวยหรือได้รับ

๔. อรหัตตผล หมายถึง ผลคือความเป็นพระอรหันต์ หรือผลอันพระอรหันต์พึงเสวยหรือได้รับ

ผู้บำเพ็ญเพียรที่บรรลุอริยผลทั้ง ๔ นี้ จัดเป็นพระอริยบุคคล ๔ จำพวกดังกล่าวแล้ว เรียกอีกอย่างว่า สามัญญผล หมายถึง ผลของความเป็นสมณะ หรือผลแห่งการบำเพ็ญสมณธรรมในพระพุทธศาสนา สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงแสดงข้ออุปมาเปรียบเทียบมรรคกับผลให้เข้าใจชัดไว้ว่า สังโยชน์ที่มรรคกำจัดเสียได้นั้น เปรียบเหมือนโรคในร่างกาย มรรคเปรียบเหมือนยารักษาโรคให้หาย ผลเปรียบเหมือนความสุขอันเกิดแต่ความหมดโรค อีกนัยหนึ่ง สังโยชน์เปรียบได้กับเหล่าโจรในป่า มรรคเปรียบได้กับกิริยาที่ปราบเหล่าโจร ผลเปรียบได้กับความสงบราบคาบที่เกิดมีเพราะหมดเหล่าโจร ฉะนั้น

ปัญจกะ หมวด ๕

อนุப்புพิกกา ๕

ทานกถา	กล่าวถึงทาน
สีลกถา	กล่าวถึงศีล
ลัคคกถา	กล่าวถึงสวรรค์
กามาทีนวกถา	กล่าวถึงโทษแห่งกาม
เนกขัมมานิสังสกถา	กล่าวถึงอานิสงส์แห่งความออกจากกาม

อธิบาย

อนุப்புพิกกา แปลว่า ถ้อยคำที่พรรณนาความโดยลำดับ หมายถึง พระธรรมเทศนาที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไปโดยลำดับเพื่อฟอกจิตของเวไนยสัตว์ผู้มีอุปนิสัยสามารถจะบรรลุธรรมพิเศษ ให้หมดจดเป็นขั้นๆ จากง่ายไปหายาก ซึ่งเป็นการเตรียมจิตของผู้ฟังให้พร้อมที่จะรับฟังอริยสัจต่อไป มี ๕ อย่าง คือ

๑. ทานกถา กล่าวถึงทาน คือ ทรงแสดงประโยชน์ของการให้ทาน การเสียสละแบ่งปัน เพื่อให้คนที่มีจิตใจตระหนี่เห็นแก่ตัวละความตระหนี่เห็นแก่ตัวนั้นแล้วมีใจเผื่อแผ่เกื้อกูลแก่ผู้อื่นด้วยกำลังทรัพย์ของตน พรรณนาถึงคุณของทานโดยประการต่างๆ เช่น ทานเป็นเหตุแห่งความสุข เป็นรากฐานแห่งสรรพสมบัติ เป็นแหล่งเกิดโภคสมบัติทั้งหลาย เป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลายทั้งในโลกนี้ โลกหน้า เป็นต้น

๒. สีลกถา กล่าวถึงศีล คือ ทรงแสดงประโยชน์ของศีล ความประพฤติเรียบร้อยเพื่อฟอกจิตไม่ให้เป็นคนโหดร้าย มือไว ใจเร็ว ขี้ปด หมดสติ หรือไม่สร้างเวรภัยให้เกิดขึ้นในหมู่คณะที่ตนอยู่อาศัยด้วย พรรณนาถึงคุณของศีล เช่น ศีลเป็นที่พึ่งอาศัย ที่พักหน่วงเหนี่ยวโภคสมบัติทั้งหลายทั้งในโลกนี้และโลกหน้า บุคคลล้วนอาศัยศีลเป็นที่พึ่งอาศัยจึงได้เกิดมาเป็นมนุษย์

๓. ลัคคกถา กล่าวถึงสวรรค์ คือ ทรงแสดงสมบัติคือความดีงามอันบุคคลผู้ให้ทานและรักษาศีลจะพึงได้รับในมนุษยโลก ตลอดถึงสวรรค์ ซึ่งเป็นส่วนที่น่ายินดีเพราะเพียบพร้อมไปด้วยกามคุณ เป็นการพรรณนาถึงความสุขในสวรรค์ว่าน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ การจะเข้าถึงสวรรค์ได้ ต้องให้ทาน รักษาศีล

๔. กามาที่นวกถา กล่าวถึงโทษแห่งกาม คือ ทรงแสดงถึงโทษของกามคุณว่า แม้กามจะให้ความยินดีโดยประการต่างๆ ถึงกระนั้นก็ยังเจ็บปวดด้วยทุกข์ จึงไม่ควรเพลิดเพลินไปโดยส่วนเดียว แต่ควรที่จะเบื่อหน่าย ดังนั้น กามคุณแม้จะเป็นสิ่งที่ต้องการของเหล่าเทวดาและมนุษย์ แต่ก็มีข้อบกพร่องต่างๆ พร้อมทั้งผลร้ายที่สืบเนื่องมาจากกาม ไม่ควรหลงไหลหมกมุ่นมัวเมา เพราะกามสุขในสวรรค์ก็ไม่ยั่งยืน มีความยินดีน้อย มีทุกข์มาก

๕. เนกขัมมานิสังสกา กล่าวถึงอานิสงส์แห่งการออกจากกาม คือ ทรงแสดงถึงผลดีของการไม่หมกมุ่นเพลิดเพลินติดอยู่ในกาม เพื่อให้มีฉันทะในการแสวงหาความดีงามและความสุขสงบที่ประณีตยิ่งขึ้นไปกว่านั้น เป็นการให้จิตมีอิสระปลอดโปร่งไม่ติดใจหรือเพลิดเพลินอยู่ในกามคุณด้วยการออกบวช เพื่อที่จะแสวงหาความสุขสงบอันประณีตอย่างแท้จริง

พระพุทธเจ้าเมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาแก่คฤหัสถ์ผู้มีอุปนิสัยจะบรรลुरुธรรมพิเศษ จะทรงแสดงอนุพุทธานี้ก่อน แล้วจึงตรัสอริยสัจ ๔ เป็นการทำให้จิตของบุคคลนั้นให้พร้อมที่จะรับพระธรรมเทศนา ดุจผ้าที่ซักฟอกสะอาดแล้วควรรับน้ำย้อมต่างๆ ได้ด้วยดีฉะนั้น

มัจฉริยะ ๕

อาวาสมัจฉริยะ	ตระหนี่ที่อยู่
กุลมัจฉริยะ	ตระหนี่สกุล
ลามมัจฉริยะ	ตระหนี่ลาม
วณมัจฉริยะ	ตระหนี่วรรณะ
ธัมมมัจฉริยะ	ตระหนี่ธรรม

อธิบาย

มัจฉริยะ แปลว่า ความตระหนี่ หมายถึง ความหวงแหนกีดกันไม่ให้ผู้อื่นได้ดีหรือมีส่วนร่วม คือ ความไม่พอใจที่จะให้สิ่งของของตนแก่ผู้อื่นด้วยอาการที่หวงแหนเหนียวแน่น โดยมีความโลภเป็นสมุฏฐาน จำแนกไว้ ๕ อย่าง คือ

๑. อาวาสมัจฉริยะ ตระหนี่ที่อยู่ หมายถึง ความหวงแหนถิ่นที่อยู่อาศัยของตน ไม่พอใจให้คนต่างด้าว ต่างชาติ ต่างศาสนา ต่างหมู่ ต่างคณะ เข้ามาอยู่ปะปนแทรกแซง โดยกีดกันผู้อื่นหรือผู้มีใช้พวกของตน ไม่ให้เข้าอยู่อาศัยในถิ่นฐานของตน เป็นต้น เป็นลักษณะของคนที่รังเกียจคนต่างชาติต่างถิ่นเข้ามาอยู่อาศัย

๒. กุลมัจฉริยะ ตระหนี่สกุล หมายถึง ความหวงแหนสกุลของตนเอง ไม่ยอมให้สกุลอื่นๆ มาเกี่ยวดองผูกพันด้วย เช่น ไม่อยากให้บุตรหลานในตระกูลอื่นมาแต่งงานกับบุตรหลานในตระกูลของตน เป็นต้น จัดเป็นกุลมัจฉริยะในฝ่ายคฤหัสถ์ ส่วนในฝ่ายบรรพชิต เช่น ภิกษุหวงสกุลอุปัฏฐาก คอยกีดกันภิกษุอื่นไม่ให้เกี่ยวข้องได้รับการบำรุงด้วย เป็นต้น

๓. ลาภมัจฉริยะ ตระหนี่ลาภ หมายถึง ความหวงแหนทรัพย์สมบัติพิเศษสิ่งของต่างๆ ซึ่งเป็นของตนอย่างเหนียวแน่น ไม่ต้องการจะแบ่งปันให้บุคคลอื่น หรือการหวงผลประโยชน์ เช่น กีดกันไม่ให้ลาภหรือรายได้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่น เป็นต้น เป็นลักษณะของคนที่ไม่รู้จักแบ่งปันหวังไว้บริโภคนคนเดียว

๔. วัฒนมัจฉริยะ ตระหนี่วรรณะ หมายถึงความหวงผิวพรรณร่างกายของตน ไม่ปรารถนาให้ผู้อื่นสวยงามกว่า อีกอย่างหนึ่ง หมายถึง ความหวงคำสรรเสริญคุณ ไม่อยากให้ใครมีคุณความดีเด่นกว่าตน หรือไม่พอใจเมื่อได้ยินคำสรรเสริญคุณความดีของผู้อื่น ไม่ปรารถนาให้ผู้อื่นทัดเทียมตนหรือเสมอกับตนในคุณความดีนั้นๆ

๕. ธัมมมัจฉริยะ ตระหนี่ธรรม หมายถึง ความหวงแหนธรรม หวงวิชาความรู้ และคุณวิเศษที่ตนได้บรรลุ ไม่ปรารถนาจะแสดง บอกกล่าว หรือสั่งสอนให้แก่บุคคลอื่นๆ ด้วยเกรงว่าเขาจะรู้ทัดเทียมตนหรือเกินตน เพราะต้องการรู้เฉพาะตนแต่ผู้เดียว เป็นลักษณะของคนหวงแหนศิลปวิทยา หรือหวงวิชา

ความตระหนี่ ทั้ง ๕ อย่างนี้ มีอยู่ในผู้ใด ทำให้ผู้นั้นมีใจคับแคบ ไม่มีพรรคพวก เพื่อนฝูง เป็นคนเห็นแก่ตัว มีทิฐิมาก ผู้หวังความเจริญด้วยลาภ ยศ สรรเสริญ สุขและเป็นที่รักของคนทั้งหลาย พึงละธรรมนี้เสีย

มาร ๕

ขันธมาร	มารคือปัญญาชั้นร์
กิเลสมาร	มารคือกิเลส
อภิสังขารมาร	มารคืออภิสังขาร
มัจจุมาร	มารคือมรณะ
เทวปุตตมาร	มารคือเทวบุตร

อธิบาย

มาร แปลว่า สภาพที่ทำให้ตาย หมายถึง สิ่งที่ทำาบุคคลให้ตายจากคุณความดีและผลที่คาดหวัง หรือสิ่งที่ล้างผลาญคุณความดี ตัวการที่กำจัดขัดขวางบุคคลมิให้บรรลุผลสำเร็จ มี ๕ อย่าง คือ

๑. ขันธมาร มารคือปัญญาชั้นร์ หมายถึง ชั้นร์ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ได้ชื่อว่า มาร เพราะทำให้ลำบาก เป็นสภาพอันปัจจยปรุ่แต่งให้เปื้อหนาย ไม่มั่นคง ทนทาน เป็นภาระในการบริหาร ทั้งแปรปรวนเสื่อมโทรมไปเพราะความเจ็บป่วย เป็นต้น ล้วนตรอนบ้นทอนโอกาสมิให้บุคคลทำกิจหน้าที่หรือบำเพ็ญคุณความดีได้เต็มที่ตามต้องการ

๒. กิเลสมาร มารคือกิเลส หมายถึง กิเลสที่กำจัดและขัดขวางความดี ทำสัตว์บุคคลให้ประสบความพินาศทั้งในปัจจุบันและอนาคต เมื่อตกอยู่ในอำนาจของมันแล้ว มันยอมผูกมัดคือพันไว้ให้อยู่ในอำนาจ เป็นเหตุให้ทำสิ่งที่ไม่ควรทำ พุดสิ่งที่ไม่ควรพุด คิดสิ่งที่ไม่ควรคิด ในที่สุดก็ทำให้เสียผู้เสียคนไป เช่น คนที่ถูกตำว่า ถูกยั่วโทษแล้วบันดาลโทษประทุษร้ายถึงลงมือฆ่าผู้อื่นด้วยอารมณ์โกรธก็มี เพราะถูกกิเลสมารนี้ครอบงำ

๓. อภิสังขารมาร มารคืออภิสังขาร หมายถึง กรรมฝ่ายอกุศล อภิสังขารได้ชื่อว่า มาร เพราะฆ่าเสียซึ่งกุศลกรรมของบุคคล ขัดขวางมิให้หลุดพ้นไปจากสังสารทุกข์ ดังนั้น อภิสังขารคือกรรมฝ่ายอกุศล ได้ชื่อว่ามาร เพราะทำกุศลธรรมให้อ่อนแรงลง ชักนำให้บุคคลทำบาป มีผลทำให้ชีวิตตกต่ำถลาลงไปเกิดอยู่ในภูมิเบื้องต่ำ มีอบายภูมิ เป็นต้น จึงยากที่จะพ้นจากความทุกข์เพราะการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ

๔. มัจจุมาร มารคือมรณะ หมายถึง ความตาย ที่ได้ชื่อว่ามาร เพราะเป็นตัวการตัดโอกาสของบุคคลที่จะก้าวหน้าต่อไปในคุณความดีทั้งหลาย หรือตายเสียก่อนที่จะได้รับโอกาส เช่น อาหารดาบสและอุทกดาบสที่สิ้นชีวิตเสียก่อนที่จะได้รับฟังพระธรรมเทศนาของพระบรมศาสดา

๕. เทวบุตร มารคือเทวบุตร หมายถึง ผู้คอยขัดขวางเหนี่ยวรั้งเหล่าสัตว์ผู้ปฏิบัติไว้มิให้ล่วงพ้นจากอำนาจของตน โดยชักให้ห้วงพะวงอยู่ในกามสุข ไม่ให้อาจหาญเสียสละออกไปบำเพ็ญคุณความดีที่ยิ่งใหญ่ได้ โดยบุคลาธิษฐาน หมายถึงเอาเทวบุตรผู้มั่งร่ำรวยทำลายล้าง ซึ่งเป็นเทพยต์ใหญ่ระดับสูงสุดแห่งสวรรค์ชั้นกามาวจรตนหนึ่ง มีชื่อเรียกหลายชื่อ เช่น กัณหมาร (มารใจดำ) อธิปติมาร (มารผู้ยิ่งใหญ่) วสวัตติมาร (มารผู้ครอบงำให้อยู่ในอำนาจหรือทำวสวัตติ) เป็นต้น

มารทั้ง ๕ อย่างนี้ คือความป่วยไข้ ความอยากได้ ความไม่พอใจ ความคับแค้นใจ ความอ่อนกำลังของความตั้งใจที่จะกระทำ ความตายเสียในระหว่าง และเทวบุตรได้แก่กามสุข เป็นเหตุตัดรอนความดี ขัดขวางความดี มิให้บรรลุผลสำเร็จตามที่ต้องการ

นิเวรณ ๕

ธรรมอันกั้นจิตมิให้บรรลุความดี เรียก นิเวรณ มี ๕ อย่าง

๑. ความพอใจรักใคร่ในอารมณ์ที่ชอบใจ มีรูป เป็นต้น เรียกกามฉันท
๒. ปองร้ายผู้อื่น เรียกพยาบาท
๓. ความที่จิตหดหู่และเคลิบเคลิ้ม เรียกถีนมิทระ
๔. ฟุ้งซ่านและรำคาญ เรียกอุทธัจจกุกกุกจะ
๕. ลังเลไม่ตกลงใจได้ เรียกวิจิกิจฉา

อธิบาย

นิเวรณ แปลว่า กิเลสหรืออกุศลธรรมที่ครอบงำจิต หรือปิดกั้นจิตมิให้บรรลุความดีไม่ให้ก้าวขึ้นสู่ธรรมเบื้องสูงขึ้นไป ความดีในที่นี้ หมายถึง สมาธิ ฌาน สมาบัติ เช่น ในการเจริญสมถกัมมัฏฐาน หรือเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานก็ตาม หากกิเลสเหล่านี้อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นแล้วจะไม่สามารถเจริญกัมมัฏฐานให้ก้าวหน้าได้ มี ๕ อย่าง คือ

๑. กามฉันท์ ความพอใจในกาม หมายถึง ความติดใจรักใคร่หมกมุ่นในกามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่ชอบใจด้วยอำนาจกิเลสกาม หากครอบงำจิตผู้ใด จิตของผู้นั้นก็หม่นหมอง เปรียบเหมือนกับน้ำที่เจือปนด้วยสีต่างๆ มัวหมอง มองไม่เห็นเงาหน้า กามฉันท์นี้ มีราคะหรือโลภะเป็นมูล ผู้ที่ถูกกามฉันท์ครอบงำ ควรใช้อารมณกัมมัฏฐาน คือ **กายคตาสติ** สติกำหนดพิจารณากายเป็นอารมณ์ และ **อสุภกัมมัฏฐาน** พิจารณาให้เห็นว่า กายเป็นของไม่งาม น่าเกลียด โสโครก

๒. พยาบาท ปองร้ายผู้อื่น หมายถึง ความผูกใจเกลียดชัง จองเวร อาฆาตมาดร้าย พยาบาทมีโทสะเป็นมูล ถ้าครอบงำจิตผู้ใด จิตผู้นั้น จะเดือดดาล งุ่นง่าน มีดมัว มองไม่เห็นเหตุผลในบาปบุญ คุณโทษ เปรียบเหมือนกับน้ำร้อนกำลังเดือดพล่านเป็นฟองมักมองไม่เห็นเงาหน้า ผู้ที่ถูกพยาบาทครอบงำ ควรเจริญ**พรหมวิหารธรรม** ให้เกิดเมตตาสงสารยินดีตามกาลอันควร

๓. ถีนมิทธะ ความที่จิตหดหู่และเคลิบเคลิ้ม หมายถึง ความท้อแท้ หดหู่ เชื่องซึม เกียจคร้าน ถีนมิทธะมีโมหะเป็นมูล หากจิตของผู้ใดถูกถีนมิทธะครอบงำ จิตของผู้นั้นจะอ่อนเพลียซึมเศร้าไม่คล่องแคล่ว ไม่รับรู้อารมณ์ที่ผ่านมาจากอายตนะ ๖ แม้รับรู้บ้างก็เพียงเลื่อนกลาง ไม่ควรแก่การงานทุกอย่าง เมื่อเจริญกัมมัฏฐาน จิตก็ไม่เป็นสมาธิ เปรียบเหมือนกับน้ำที่มีสาหร่ายจอกแหนปกคลุมอยู่ มองดูก็ไม่เห็นเงาหน้า ควรให้เจริญอนุสสติกัมมัฏฐาน มีพุทธานุสสติ เป็นต้น

๔. อุทธัจจกุกกุจจะ ฟุ้งซ่านและรำคาญ หมายถึง ความที่จิตกระสับกระส่าย อันเกิดจากความรังเกียจตนเองที่ได้ทำทุจริต มิได้ทำสุจริต ถ้าเข้าครอบงำจิตผู้ใด จิตผู้นั้นไม่มีความสงบ และมีความเศร้าโศกถึงทุจริตที่ตนได้กระทำแล้วและสุจริตที่ตนมิได้ทำ เป็นจิตที่ปั่นป่วนซัดส่ายไม่สงบนิ่ง เปรียบเหมือนกับน้ำที่ถูกลมพัดกระเพื่อมเป็นระลอกอยู่ มองดูก็ไม่เห็นเงาหน้า ควรแก้ด้วยการเข้าไปสงบจิตในดวงกสิณ คือผูกจิตไว้ในอารมณ์ เช่น เพ่งดูสีเขียว ผูกจิตให้อยู่กับสีเขียว เป็นต้น หรือเจริญมรณัสสติ ระลึกถึงความตาย

๕. วิจิกิจฉา ลังเลไม่ตกลงใจได้ หมายถึง ความลังเลสงสัย ตกลงใจไม่ได้ เช่น ความสงสัยในคุณพระรัตนตรัย และบาปบุญ เป็นต้น วิจิกิจฉามีความทำไว้ในใจโดยอุบายที่ไม่ถูกต้องเป็นมูลเหตุ ถ้าเข้าครอบงำจิตของผู้ใด จิตของผู้นั้นก็จะวนเวียนฉงนสนเท่ห์ จะทำอะไรก็ไม่ตกลงปลงใจ ไม่แนใจ เพราะสงสัยไปทุกอย่าง เป็นจิตที่มีดมัว เปรียบเหมือนน้ำที่ขุ่นเป็นต้ม มองไม่เห็นเงาหน้า ควรเจริญธาตุกัมมัฏฐาน หรือวิปัสสนากัมมัฏฐาน เพื่อกำหนดรู้สภาวธรรมโดยอุบายที่ถูกต้อง

นิเวศธรรมทั้ง ๕ อย่างนี้ จัดเป็นธรรมฝ่ายอกุศลเจตสิก คือความไม่ตีเกิดขึ้นแก่จิต ปกคลุมจิต ปิดกั้นปัญญาความคิดไม่ให้ดำเนินไปโดยสะดวก เมื่อครอบงำจิตของบุคคล ทำให้ปัญญามีตมิต ไม่รู้ผิดถูกชั่วดี ไม่มีความองอาจสามารถในการประกอบกรณียกิจให้สำเร็จ ประโยชน์แก่ตนหรือผู้อื่น เมื่อบุคคลถูกนิเวศครอบงำ ก็ควรแก้ด้วยกุศลธรรมอันเป็น ปฏิปักษ์ต่อนิเวศแต่ละอย่าง ก็เท่ากับเปิดช่องทางให้จิตดำเนินไปถึงความดีได้ ทั้งความดี ในทางโลกและความดีในทางธรรม ในทางโลก ได้แก่ การทำงาน เช่น การศึกษาเล่าเรียน ตลอดถึงการประกอบอาชีพ ในทางธรรม ได้แก่ การเจริญสมาธิ ถ้านิเวศเข้าครอบงำจิต จิตก็อ่อนแอ ไม่ถึงความสำเร็จกิจทั้งทางโลกและทางธรรม ถ้ากำจัดนิเวศเสียได้ ก็ย่อมบรรลุ ความดีทั้งสองทางนั้นได้.

ขั้นที่ ๕

รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

กายกับใจนี้ แบ่งออกเป็น ๕ กอง เรียกว่า ขั้นที่ ๕ คือ

๑. รูป	๒. เวทนา	๓. สัญญา
๔. สังขาร	๕. วิญญาณ	

ธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม ประชุมกันเป็นกาย นี้ เรียกว่า **รูป**

ความรู้สึกอารมณ์ว่า เป็นสุข คือสบายกายสบายใจ หรือเป็นทุกข์ คือไม่สบายกาย ไม่สบายใจ หรือเฉยๆ คือไม่ทุกข์ไม่สุข เรียกว่า **เวทนา**

ความจำได้หมายรู้ คือ จำรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อารมณ์ที่เกิดกับใจได้ เรียกว่า **สัญญา**

เจตสิกธรรม คืออารมณ์ที่เกิดกับใจ เป็นส่วนดีเรียกกุศล เป็นส่วนชั่วเรียกอกุศล เป็นส่วนกลางๆ ไม่ดีไม่ชั่วเรียกอภัยกถต เรียกว่า **สังขาร**

ความรู้อารมณ์ ในเวลาที่รูปมากระทบตา เป็นต้น เรียกว่า **วิญญาณ**

ขั้นที่ ๕ นี้ย่อลง เรียกว่า **นามรูป** เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ รวมเข้าเป็นนาม, รูปคงเป็นรูป.

อธิบาย

ชั้น แปลว่า กอง หมายความว่า แบ่งกายกับใจออกเป็น ๕ กอง ได้แก่ รูปชั้น เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น และวิญญาณชั้น ดังนี้

๑. รูปร่างกายอันประกอบด้วยธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม รวมตัวกันเข้า เกิดใน กรรมมารดา มีอวิชชา ตัณหา อุปาทาน กรรม และอาหารเป็นเหตุ เป็น ๑ กอง เรียกว่า รูปชั้น แปลว่า **กองรูป**,

๒. ส่วนใจ แบ่งออกเป็น ๔ กอง คือ

๑) เมื่ออายตนะภายในอายตนะภายนอก และวิญญาณ ๓ อย่าง ประชุมกัน ก็เกิดผัสสะ ผัสสะเป็นปัจจัยให้เกิดความสุขบ้าง ความทุกข์บ้าง กลางๆ ไม่สุขไม่ทุกข์บ้าง เป็นเวทนาชั้น แปลว่า **กองเวทนา**

๒) ความจำได้หมายรู้สิ่งที่มากระทบทางทวารทั้ง ๖ ที่ล่วงมาแล้วแม่นยำได้ กล่าวคือ เมื่อรูป เสียง เป็นต้น แม้ผ่านพ้นไปแล้ว และเวทนาดับไปแล้วก็ยังจำได้ ความจำได้นี้ เป็นสัญญาชั้น แปลว่า **กองสัญญา**

๓) อารมณ์ที่เกิดกับใจ ทั้งอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ ทั้งที่เป็นกุศลหรืออกุศล หรือที่เป็นกลางๆ กล่าวคือ เมื่อจำได้ ก็คิดปรุงแต่งหรือปรุงแต่งความคิด ดีบ้าง ชั่วบ้าง ไม่ดี ไม่ชั่วบ้าง ความคิดปรุงแต่งจิตให้มีอาการต่างๆ นี้ เป็นสังขารชั้น แปลว่า **กองสังขาร**

๔) ความรู้อารมณ์ในรูปชั้นที่กรรมตกแต่งให้มีอายตนะภายใน ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, เมื่ออายตนะภายนอกมีรูปกระทบตา เสียงกระทบหู กลิ่นกระทบจมูก รสกระทบลิ้น โผฏฐัพพะกระทบกาย อารมณ์ต่างๆ กระทบใจ ก็เกิดความรู้ขึ้น เป็นวิญญาณชั้น แปลว่า **กองวิญญาณ**

ชั้น ๕ นี้ เป็นสภาวะธรรม มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ไม่ควรเข้าไปยึดถือว่า เป็นเรา เป็นของเรา เป็นตัวตน เพราะตกอยู่ในไตรลักษณ์ คือ **อนิจจัง** ไม่เที่ยง **ทุกขัง** ทนได้ยาก หรือ ไม่อยู่ในสภาพเดิม **อนัตตา** ไม่มีตัวตน ไม่อยู่ในบังคับบัญชาของใคร สรุปรเรียกว่า **กาย ใจ**, หรือ **รูป นาม** ก็ได้

เวทนา ๕

สุข ทุกข์ โสมนัส โทมนัส อุเบกขา

อธิบาย

เวทนา แปลว่า ความเสวยอารมณ์ หมายถึง ภาวะจิตที่เกิดความรู้สึก เมื่อรับอารมณ์ต่างๆ จำแนกโดยรวมทั้งกายและจิตไว้ ๕ ประการ คือ

๑. สุข หรือ สุขเวทนา ความรู้สึกสุข หมายถึง ความรู้สึกสบาย ในที่นี้ มาคู่กับ โสมนัส จึงหมายถึงเฉพาะความรู้สึกสุขทางกาย หรือความรู้สึกสบายกายอย่างเดียว

๒. ทุกข์ หรือ ทุกขเวทนา ความรู้สึกทุกข์ หมายถึง ความรู้สึกไม่สบาย ในที่นี้ มาคู่กับโทมนัสจึงหมายถึงเฉพาะความรู้สึกทุกข์กายหรือความรู้สึกไม่สบายกายอย่างเดียว

๓. โสมนัส หรือ โสมนัสสเวทนา ความรู้สึกสุขใจ หมายถึงความรู้สึกสบายใจ

๔. โทมนัส หรือ โทมนัสสเวทนา ความรู้สึกทุกข์ใจ หมายถึงความรู้สึกเสียใจ

๕. อุเบกขา หรือ อุเบกขาเวทนา ความรู้สึกเฉยๆ หมายถึงความที่จิตมีความรู้สึกเป็นกลางระหว่างสุขกับทุกข์ ไม่ดีใจไม่เสียใจ เป็นได้เฉพาะทางใจ เพราะอุเบกขาทางกายไม่มี แต่ความเฉยๆ แห่งกาย คือกายเป็นปกติอยู่นั้น ท่านจัดว่าเป็นสุขเวทนา

เวทนา ๕ อย่างนี้ ย่อมบังเกิดมีแก่บุคคล สัตว์ ทุกประเภท ในส่วนปุถุชน เมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมทำให้จิตหวั่นไหวมาก หากเป็นสุขกายหรือสุขเวทนาจึงจะตื่นเต้นยินดีมาก หากเป็นทุกข์กายหรือทุกขเวทนาจึงจะตื่นตระหนกกระสับกระส่ายมาก อุเบกขาเวทนาไม่สามารถดำรงมั่นอยู่ในจิตได้ หรือได้ก็เป็นเพียงชั่วครู่เท่านั้น ซึ่งต่างจากพระอริยบุคคล เมื่อกระทบกับเวทนาส่วนใดก็มักไม่หวั่นไหวไปตาม จิตจะตั้งมั่นอยู่ในอุเบกขาเวทนาเป็นส่วนใหญ่ ในเวทนา ๕ นี้ หากสรุปลงเป็น ๓ คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อุเบกขาเวทนา คือ สุขกับโสมนัส จัดเป็นสุขเวทนา ทุกข์กับโทมนัส จัดเป็นทุกขเวทนา ส่วนอุเบกขาเวทนาคงเดิม

ฉีกกะ หมวด ๖

จริต ๖

ราคจริต	มีราคาจะเป็นปกติ
โทสจริต	มีโทสะเป็นปกติ
โมหจริต	มีโมหะเป็นปกติ
วิตกกจริต	มีวิตกเป็นปกติ
สัทธาจริต	มีศรัทธาเป็นปกติ
พุทธิจริต	มีความรู้เป็นปกติ

อธิบาย

จริต แปลว่า ความประพฤติ หมายถึง ความประพฤติคุ้นเคยซึ่งหนักไปทางใดทางหนึ่ง อันเป็นปกติประจำอยู่ในสันดาน หรือพฤติกรรมที่แสดงออกมาเป็นความชอบความเคยชิน เป็นลักษณะเด่นชัดในด้านนั้น ๆ ความประพฤติหรือลักษณะนิสัย เรียกรีกอย่างว่า จริยา มี ๖ อย่าง คือ

๑. ราคจริต มีราคาเป็นปกติ หรือ มีราคาเป็นเจ้าเรือน หมายถึงคนที่มีลักษณะ นิสัยหนักไปทางราคา รักสวยรักงาม ละมุนละไม ชอบความเออออกเออใจ ความอ่อนโยน หรือชอบเรื่องบันเทิงเจริญใจ แสดงออกให้เห็นในลักษณะต่างๆ เช่น มีอิริยาบถเรียบร้อย สวยงาม ทำการงานละเอียดประณีต นิยมรสอาหารที่กลมกล่อม มักติดใจพอใจอย่างลึกซึ้ง ในสิ่งที่ตนเกิดความรักความยินดี เป็นคนเจ้าเล่ห์ โอ้อวด ถือตัว มีความต้องการทางกามและ เกียรติมาก เช่น ต้องการเป็นใหญ่ให้คนยกย่องสรรเสริญ ไม่ค่อยสันโดษ มักโลเล พิถีพิถัน ในเรื่องอาหาร การแต่งตัว และการทำงาน เป็นต้น **คนราคจริต** ควรแก้ด้วยการให้เจริญ อสุภกัมมมีฐาน ๑๐ และกายคตาสติ

๒. โทสจริต มีโทสะเป็นปกติ หรือ มีโทสะเป็นเจ้าเรือน หมายถึงคนที่มีลักษณะ นิสัยหนักไปทางโทสะ ประพฤติหนักไปทางใจร้อนหงุดหงิดรุนแรง ฉุนเฉียวโกรธง่าย ชอบความรุนแรง ชอบการต่อสู้เอาชนะระรานผู้อื่นด้วยกำลัง อาจสังเกตได้จากอิริยาบถที่ พรวดพราดรีบร้อน กระด้าง ทำการงานรวดเร็วแต่ไม่ค่อยเรียบร้อย ไม่สำรวม ชอบบริโภค อาหารรสจัด กินเร็ว มักโกรธง่าย ลบหลู่คุณท่าน ตีเสมอ และมักริษยา **คนโทสจริต** ควรแก้

ด้วยการให้เจริญกัมมัฏฐาน ประเภทวิณณกสิณ ๔ คือ นิลกสิณ ปิตกสิณ โลหิตกสิณ โอทาทกสิณ และเจริญพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา

๓. โมหจริต มีโมหะเป็นปกติ หรือ มีโมหะเป็นเจ้าเรือน หมายถึงคนที่มีลักษณะนิสัยหนักไปทางโมหะ ประพฤติหนักไปทางเขลา เหนงาซิม ขี้หลงขี้ลืม เลื่อนลอยไปตามกระแสสังคม ขาดเหตุผล ชอบเรื่องไร้สาระ อาจสังเกตได้จากอิริยาบถที่เซื่องซึมเหม่อลอย ทำกิจการงานหยาบ ไม่ถี่ถ้วน คั่งค้าง ขาดความเรียบร้อย เอาดีไม่ค่อยได้ ไม่เลือกอาหารการกิน อย่างไรก็ตาม ก็มีความเห็นคล้อยตามคนอื่นง่ายๆ ใครว่าอย่างไร ก็ว่าตามเขา มักชอบง่วงนอน ขี้สงสัย เข้าใจอะไรยาก เป็นต้น **คนโมหจริต** ควรแก้ด้วยการให้เจริญอานาปานสติกัมมัฏฐาน หรือ ฟังกสิณ และพึงเสริมปัญญาด้วยการจัดให้มีการเรียน การไต่ถาม การฟังธรรม การสนทนาธรรมตามกาล หรือการให้อยู่กับครูอาจารย์

๔. วิตกกจริต มีวิตกเป็นปกติ หรือ มีความวิตกเป็นเจ้าเรือน หมายถึงคนที่มีลักษณะนิสัยความประพฤติหนักไปทางชอบครุ่นคิดทวงวน นึกคิดฟุ้งซ่าน ย้ำคิดย้ำทำ ขาดความมั่นใจในตนเอง ชอบวิตกกังวลเรื่องไม่เป็นเรื่อง คิดตรึกตรองไปเรื่อยๆ ไม่ค่อยแน่นอนอะไรนัก เข้าใจอะไรไม่ตลอดสาย อาจสังเกตได้จากอิริยาบถที่เซื่องซ่า คล้ายพวกโมหจริต ทำการงานจับจดไม่เป็นหลัก แต่เป็นคนช่างพูด อาหารที่บริโภคไม่ค่อยพิถีพิถันมากนัก อย่างไรก็ตาม ก็มักเห็นตามคล้อยตามผู้คนหมู่มาก ประเภทพวกมากลากไป เป็นคนโลเลเดี๋ยวดีเดี๋ยวร้าย **คนวิตกกจริต** ควรแก้ด้วยการให้เจริญอานาปานสติกัมมัฏฐาน

๕. สัทธาจริต มีศรัทธาเป็นปกติ หรือ มีความเชื่อง่ายเป็นเจ้าเรือน หมายถึงคนที่มีลักษณะนิสัยมากด้วยศรัทธา ประพฤติหนักไปทางถ่อมมกคลตั้นข่าว เชื่อง่ายโดยปราศจากเหตุผล ไวใจทุ่มเทใจให้ผู้อื่นได้ง่าย ชอบเรื่องไสยศาสตร์หรืออำนาจลึกลับ สังเกตได้จากอิริยาบถที่แช่มช้อยละมุนละม่อม ทำการงานอะไรจะมีความเรียบร้อย ชอบสวยงามแบบเรียบร้อย ชอบสวยงามแบบเรียบๆ ไม่ฉูดฉาด ไมโลดโผน ชอบอาหารรสมัน มีจิตใจเบิกบานในเรื่องที่เป็นกุศล แต่ไม่ชอบโอ้อวด **คนสัทธาจริต** ควรแก้ด้วยการให้เจริญกัมมัฏฐาน ประเภทอนุสสติ ๖ ประการ คือ พุทธานุสสติ ธัมมานุสสติ สังฆานุสสติ สีลานุสสติ จาคานุสสติ และเทวตานุสสติ นอกจากนี้ พึงชักนำไปในสิ่งที่ควรแก่ความเลื่อมใสและความเชื่อที่มีเหตุผล

๖. พุทธิจริต มีความรู้เป็นปกติ มีพุทธิปัญญาเป็นเจ้าเรือนหมายถึงคนที่มีลักษณะนิสัยความประพฤติหนักไปทางใช้ความคิดพิจารณาและมองไปตามความจริง มีปัญญา

เฉียบแหลม ว่องไว ได้ยินได้ฟังอะไรมักจำได้เร็ว อาจสังเกตได้จากอิริยาบถที่ว่องไวและเรียบร้อย ทำกิจการงานอะไรมักเป็นประโยชน์ ทำได้เรียบร้อยสวยงามมีระเบียบ ชอบบริโภคอาหารรสไม่จัด มองอะไรด้วยความพิริยพิเคราะห์ **คนพุทธิจริต** ควรแก้ด้วยการให้เจริญกัมมัฏฐาน ๔ ประการ คือ มรณัสสติ อุปสมานุสสติ อาหาเรปฏิกูลสัจญญา และจตุธาตuvwxyz นอกจากนี้ พึงส่งเสริมแนะนำให้ใช้ความคิดพิจารณาสภาวะธรรมและสิ่งดั่งามที่ให้เจริญปัญญา

จริตหรือจริยา ๖ อย่างนี้ ในบุคคลคนเดียว แม้จะเป็นผู้มีลักษณะเด่นไปในจริตใด จริตหนึ่งดังกล่าวนั้น แต่บางครั้งอาจมีจริตระคนกันเกิดขึ้นพร้อมกันหลายจริตก็มี เช่น ในกรณีเมื่อผู้น้อยไม่ได้สิ่งที่ตนปรารถนาจึงโกรธนินทาผู้ใหญ่ เช่นนี้ท่านว่ามีทั้งราคะจริต โทสะจริต และโมหะจริตระคนกัน

ธรรมคุณ ๖

สุวากุขาโต ภควตา ธมโม	พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว
สนทิกุจิโก	อันผู้ได้บรรลุจะพึงเห็นเอง
อกาลิโก	ไม่ประกอบด้วยกาล
เอหิปัสสิโก	ควรเรียกให้มาดู
โอปนยิโก	ควรน้อมเข้ามา
ปจจตตัม เวทิตัพโพ วิญญูหิ	อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน

อธิบาย

ธรรมคุณ แปลว่า คุณของพระธรรม หมายถึง คำสอนทางพระพุทธศาสนาที่บุคคล ประพฤติปฏิบัติดีแล้ว จะได้ผลคือความดี เพราะพระธรรมมีความดีรอบด้าน โดยสมควรแก่ การปฏิบัติที่เรียกว่า ธัมมานุสम्मปฏิบัติ คุณของพระธรรมท่านจำแนกไว้ ๖ ประการ คือ

๑. **สุวากุขาโต ภควตา ธมโม** พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว มีอธิบายว่า **พระธรรม** ในที่นี้มุ่งถึงพระสัทธรรม ๒ ประการ (ในจำนวนพระสัทธรรม ๓) คือปริยัติ กับ ปฏิเวธ โดยปริยัติ หมายถึงพระพุทฺธพจน์ที่พระพุทฺธองค์ตรัสสั่งสอนซึ่งได้รับการประมวลไว้ในพระไตรปิฎก เป็นพระดำรัสที่ตรัสไม่วิปริต คือตรัสไว้เป็นความจริงแท้ เพราะแสดงข้อ ปฏิบัติโดยลำดับกัน ที่เรียกว่างามหรือไพเราะในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด พร้อมทั้งอรรถ

พร้อมทั้งพยัญชนะ ประกาศพรหมจรรย์ บริสุทธบริบูรณ์สิ้นเชิง ส่วนปฏิเวธ หมายถึงผลที่เกิดจากนำปรีชาปฏิบัติมาปฏิบัติเป็นปฏิปทา ที่สอดคล้องกับพระนิพพานอันเป็นจุดหมายสูงสุด ด้วยเหตุนี้ พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าจึงได้ชื่อว่าตรัสไว้ดีแล้ว (ตั้งแต่พระคุณบวว่า **สนธิภูจิกโก** เป็นต้นไป จนถึง **ปัจจตตัม เวทิตัพโพ วิญญูหิ** ท่านเน้นอธิบายเป็นปฏิเวธ สัทธิธรรมอย่างเดียว)

๒. สนธิภูจิกโก อันผู้ได้บรรลุจะพึงเห็นเอง หมายความว่า ผู้ใดปฏิบัติ ผู้ใดบรรลุ ผู้นั้นย่อมเห็นประจักษ์ด้วยตนเอง ไม่ต้องเชื่อตามคำของผู้อื่น คือผู้อื่นหาได้มาเห็นตามรู้ตามด้วยไม่ ผู้ใดไม่ปฏิบัติ ผู้นั้นไม่บรรลุ แม้ผู้อื่นจะบอก ก็เห็นไม่ได้

๓. อกาลิกโก ไม่ประกอบด้วยกาล หมายความว่า ไม่ขึ้นกับกาลเวลา พร้อมเมื่อใด บรรลุได้ทันที บรรลุเมื่อใด เห็นผลได้ทันที หรือให้ผลในลำดับแห่งกาลบรรลุ คือให้ผลทุกๆ ฤดูกาล ซึ่งไม่เหมือนผลไม้ต่างๆ ที่ให้ผลตามฤดูกาล คือออกผลเป็นบางครั้งบางคราวเท่านั้น อีกนัยหนึ่ง เป็นจริงอยู่อย่างไร ก็เป็นอย่างนั้น ไม่จำกัดด้วยกาลเวลา จึงสรุปว่าพระธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาทันสมัยตลอดกาล

๔. เอหิพัสสิกโก ควรเรียกให้มาดู หมายความว่า เชิญชวนให้มาชมและพิสูจน์ หรือท้าทายต่อการตรวจสอบ เพราะเป็นของจริงและดีจริง อนึ่ง พระธรรมมีคุณเป็นอัครจรรยุดุจของประหลาดที่ควรป่าวร้องกันมาดูมาชม

๕. โอปนยิกโก ควรน้อมเข้ามา หมายความว่า ควรน้อมเข้ามาไว้ในใจ หรือน้อมใจเข้าไปให้ถึง ด้วยการปฏิบัติให้เกิดมีขึ้นในใจ หรือให้ใจบรรลุถึงอย่างนี้ กล่าวคือเชิญชวนให้ทดลองปฏิบัติดู อีกนัยหนึ่ง หมายถึงเป็นสิ่งที่นำผู้ปฏิบัติให้เข้าไปถึงที่หมายคือพระนิพพาน

๖. ปัจจตตัม เวทิตัพโพ วิญญูหิ อันวิญญูพึงรู้เฉพาะตน หมายความว่า ผู้ใดได้บรรลุ ผู้นั้นย่อมรู้แจ้งเฉพาะตน อันผู้อื่นไม่พลอยมาตามรู้ตามเห็นด้วยได้ กล่าวคือ เป็นวิสัยของวิญญูชนหรือบัณฑิตจะพึงรู้ได้ เป็นของจำเพาะตน ต้องทำคือปฏิบัติเอง จึงเสวยได้เฉพาะตัว ทำให้กันไม่ได้ แย่งชิงแบ่งปันกันไม่ได้ และรู้ได้ประจักษ์ในใจของตนนี้เท่านั้น

พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เป็นธรรมที่พระองค์ตรัสหรือแสดงไว้ดีแล้วนั้น ทั้งปรีชา ปฏิบัติ และปฏิเวธ ทนต่อการเพ่งพิสูจน์ ผู้ใดปฏิบัติผู้นั้นได้เอง ไม่มีเงื่อนไข ปฏิบัติเวลาใดได้ผลเวลานั้น จึงควรชักชวนกันมาพิสูจน์มาปฏิบัติ เป็นการรู้เฉพาะตัวของผู้ปฏิบัติ เปรียบเหมือนผู้ลิ้มรสอาหาร ย่อมรู้รสของอาหารนั่นเอง โดยไม่ต้องมีผู้ใดมาบอก ฉะนั้น

สัตตกะ หมวด ๗

อปทานิยธรรม ๗

(สำหรับคฤหัสถ์)

๑. หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ หมั่นประชุมกันมาก
๒. เมื่อประชุมก็พร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพรียงกันเลิก
๓. ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ ไม่เพิกถอนหรือยกเลิกสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว
ประพฤตินั้นอยู่ในธรรมเนียมเก่าตามที่บรรพบุรุษบัญญัติไว้แล้ว
๔. สักการะ เคารพ นบถือ บูชา ผู้ใหญ่ทั้งหลาย สำคัญถ้อยคำของท่านเหล่านั้น
ว่าเป็นถ้อยคำที่ต้องเชื่อฟัง
๕. ไม่ข่มขืนบังคับสตรีในตระกูล และกุมารีในตระกูลให้อยู่ร่วมด้วย
๖. สักการะ เคารพ นบถือ บูชาเจติยสถานของชาวเมืองทั้งหลายทั้งภายในภายนอก
ไม่ลบล้างพลีกรรมอันชอบธรรมซึ่งเคยให้เคยทำแก่เจติยสถานเหล่านั้น
๗. ถวายอารักขา คุ้มครองป้องกันโดยชอบธรรมในพระอรหันต์ทั้งหลายเป็นอย่างดี
ธรรม ๗ อย่างนี้ มีอยู่ในผู้ใด ผู้นั้นไม่มีความเสื่อมเลย มีแต่ความเจริญอย่างเดียว

อธิบาย

อปทานิยธรรม แปลว่า ธรรมไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม หมายถึง คนที่อยู่รวมกันเป็นจำนวนมาก จำต้องมีกฎระเบียบปฏิบัติเป็นแนวทางเดียวกัน ไม่ประพฤตินอกกฎระเบียบที่มีอยู่ ไม่ทำอะไรตามอำเภอใจ เพื่อให้เกิดความสามัคคี และมีแต่ความเจริญ มี ๗ อย่าง คือ

๑. หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ หมั่นประชุมกันมาก หมายความว่า ตามธรรมดาคนเราต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นหมู่ จะอยู่ตามลำพังไม่ได้ จึงเรียกว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคม หมู่คณะจะเจริญอยู่ได้ก็เพราะอาศัยกันและกัน ไปมาหาสู่กัน มีเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงอย่างไร จะรู้ทั่วถึงกัน หรือมีกิจที่จะต้องกระทำร่วมกันเกิดขึ้น ผู้เป็นหัวหน้า หรือเป็นใหญ่ ในหมู่จะต้องเรียกประชุมปรึกษาหารือกัน เพื่อความเจริญพร้อมเพรียงของหมู่ ต้องหมั่นเข้าประชุมและประชุมกันบ่อยๆ ตามวาระที่ถูกเรียกประชุม จะได้มีความเข้าใจตรงกัน ไม่ขัดแย้งกัน

๒. เมื่อประชุมก็พร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพรียงกันเลิก หมายถึง ในการประชุม ต้องมีการกำหนดเวลา ทุกคนต้องปฏิบัติตรงต่อเวลา ไม่ใช่ต่างคนต่างเข้าออกตามความพอใจของตน ซึ่งเป็นการเสียระเบียบ เสียบรรยากาศ อาจทำให้เวลาคลาดเคลื่อนจนเสียประโยชน์ และอาจมีโทษตามมาด้วย เมื่อเข้าประชุมแล้ว มีมติอย่างไร ก็ต้องช่วยกันทำกิจนั้นให้สำเร็จด้วยดี หมายความว่า กิจการใดที่ต้องร่วมกันทั้งกำลังกาย กำลังวาจา และกำลังความคิด ก็ต้องร่วมกันทำกิจนั้น ช่วยกันทำ ช่วยกันพูด ช่วยกันคิด ปรีกษาหารือกัน ช่วยกันแก้ไขในสิ่งที่ไม่ดีให้ดีขึ้น ส่งเสริมในสิ่งที่ดีอยู่แล้วให้ดียิ่งขึ้น ดังธรรมภาษิตว่า **สพฺเพสํ สงฺฆภูตานํ สามคฺคี วุฑฺฒิสาธิกา**. ความพร้อมเพรียงของชนทั้งปวงผู้เป็นหมู่ ทำความเจริญให้สำเร็จ

๓. ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ ไม่เพิกถอนหรือยกเลิกสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว หมายถึง ข้อปฏิบัติ กฎเกณฑ์ หรือกฎหมายต่างๆ ที่มีอยู่แล้ว ควรรักษาและพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นไป ไม่ควรยกเลิกเพิกถอน **ประพติมันอยู่ในธรรมเนียมเก่าตามที่บรรพบุรุษบัญญัติไว้แล้ว** หมายถึง **อปรีหานิยธรรม** หรือวัชชีธรรม นี้ เป็นของเก่า หมายถึง กฎบัญญัติเกี่ยวกับการลงอาญาแก่ผู้กระทำความผิดที่สืบต่อกันมาจนเป็นโบราณราชประเพณีอันดียิ่งของเจ้าวัชชี เช่น ในกรณีมีผู้ต้องสงสัยว่ามีพฤติกรรมเป็นโจร พวกเจ้าวัชชีจะไม่สั่งให้จับผู้นั้นไปลงโทษทันที แต่จะให้เจ้าหน้าที่พิจารณาสืบสวนดูให้แน่ก่อน เมื่อทราบผลพิจารณาว่า ผู้นั้นไม่ใช่โจร ก็จะสั่งให้ปล่อยทันที แต่หากผลพิจารณาว่าเป็นโจร ก็จะไม่ตรัสคำพูดใดๆ แต่จะส่งมอบให้เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับคดีความระดับสูงขึ้นไปพิจารณาตามลำดับชั้นจนถึงระดับสูงสุด คือพวกเจ้าวัชชีเอง ถ้าปรากฏว่า ผู้นั้นเป็นโจรจริง ก็จะให้อ่านคัมภีร์ประมวลกฎหมายบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดที่สืบทอดกันมา (ปเวณิโปตถกะ) แล้วลงโทษผู้นั้นตามสมควรแก่ความผิด

๔. สักการะ เคารพ นับถือ บูชาผู้ใหญ่ทั้งหลาย หมายถึง ผู้ใหญ่คือผู้เจริญด้วยวุฒิภาวะทั้ง ๓ อย่าง คือ (๑) **วัยวุฒิ** ผู้ที่มีอายุมาก ล่วงกาลผ่านวัย เป็นบิดามารดา หรือปุนบิดามารดา (๒) **คุณวุฒิ** ผู้มีความรู้ ทรงคุณธรรม เช่น นักวิชาการ พระภิกษุสงฆ์ (๓) **ชาติวุฒิ** ผู้ที่เกิดในตระกูลสูง เช่น พระราชามหากษัตริย์

และสำคัญถ้อยคำของท่านเหล่านั้นว่า เป็นถ้อยคำที่ต้องเชื่อฟัง หมายถึง ท่านผู้ใหญ่เหล่านั้น เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ มีความรอบรู้ และมีคุณธรรม เช่น ผู้มีอายุมาก

ผ่านชีวิตมานาน รู้เห็นทั้งความเสื่อมและความเจริญ ทั้งทุกข์และสุข ผู้มีความรู้รอบด้าน เพียบพร้อมด้วยคุณธรรม มีแต่ความปรารถนาดีที่จะช่วยให้คนในสังคมมีความสุขความเจริญก้าวหน้า พระราชามหากษัตริย์ เป็นผู้ปกครองประเทศชาติ ก็เพื่อประโยชน์สุขของไพร่ฟ้า ประชาราษฎร์ คำพูดของท่านเหล่านั้นล้วนแต่มีประโยชน์ควรใส่ใจนำไปปฏิบัติ ในที่นี้ หมายถึง ต้องเคารพ นับถือ และปฏิบัติตามคำตักเตือนสั่งสอนของท่านผู้ใหญ่ ผู้เป็นหัวหน้า ไม่ฝ่าฝืน ถ้อยคำของท่าน

๕. ไม่ข่มขืนบังคับสตรีในตระกูล และกุมารีในตระกูลให้อยู่ร่วมด้วย หมายถึง ไม่บังคับขู่เข็ญผู้หญิงที่ไม่ยินยอมพร้อมใจจะเป็นภรรยาตน ตลอดถึงปฏิบัติเคร่งครัดอยู่ใน สทธารสันโดษ และไม่บังคับบุตรของตนให้ไปสู่ตระกูลอื่น ในเมื่อบุตรไม่เต็มใจ

๖. สักการะ เคารพ นับถือ บูชา เจตีสถานของชาวเมืองทั้งหลายทั้งภายใน ภายนอก หมายถึง เจตีสถานอันเป็นสถานที่สถิตของอมนุษย์ คือ ยักษ์ ซึ่งพวกเจ้าวัชชีสร้าง ไว้อย่างวิจิตรสวยงาม เป็นเจตีสถานประจำแคว้นที่พิชิตชัยได้ อาจคล้ายกับศาลเจ้าหลัก เมืองหรือศาลเจ้าประจำเมืองในประเทศไทย เป็นต้น ไม่มีใครดูหมิ่นเหยียดหยาม และ ไม่ลบหลู่พลีกรรมอันชอบธรรมซึ่งเคยให้เคยทำแก่เจตีสถานเหล่านั้น หมายถึง ธรรมเนียมเคยทำมาอย่างไร ก็ให้ทำไปอย่างนั้น .

๗. ถวายอารักขา คุ้มครอง ป้องกันโดยชอบธรรมในพระอรหันต์ทั้งหลายเป็น อย่างดี หมายถึง ให้การปกป้องคุ้มครองผู้ทรงศีล นักบวช นักพรต ให้ได้อยู่ในพื้นที่ที่ตน รับผิดชอบอย่างสะดวกสบาย ให้การเคารพนับถือแก่ผู้ทรงศีลเหล่านั้น เพราะเห็นว่าท่าน เหล่านั้นเป็นเนื้อนาบุญของตน และมีความคิดว่า ขอให้ผู้ทรงศีล นักบวช นักพรตทั้งหลาย มาสู่บ้านเมืองของตน และที่มาแล้วก็ขอให้อยู่อย่างมีความสุข

อุปนิทานธรรม ๗ ประการนี้ มีในหมู่คณะใด หมู่คณะนั้น มีแต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสแก่พวกเจ้าลิจฉวีเป็นหลักสามัคคีธรรม จึงทำให้แคว้นวัชชีมีความมั่นคงอยู่เป็นเวลานาน หากผู้หวังความเจริญของหมู่คณะและ สังคมที่ตนอยู่อาศัย ควรร่วมมือร่วมใจกันทำกิจที่ควรทำ หมั่นประชุมปรึกษาหารือกันพร้อม เปรียงกัน

อัฐกะ หมวด ๘

มรรคมืองค์ ๘

๑. สัมมาทิฏฐิ	ปัญญาความเห็นชอบ ได้แก่ เห็นอริยสัจ ๔
๒. สัมมาสังกัปปะ	ความดำริชอบ ได้แก่ ดำริในการออกจากกาม ดำริในการไม่พยายาบาท ดำริในการไม่เบียดเบียน จัดเป็นกุศลวิตก ๓
๓. สัมมาวาจา	เจรจาชอบ ได้แก่ วจีสุจริต ๔
๔. สัมมากัมมันตะ	การงานชอบ ได้แก่ กายสุจริต ๓
๕. สัมมาอาชีวะ	เลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ เว้นมิจฉาชีพ ประกอบสัมมาชีพ
๖. สัมมาวายามะ	เพียรชอบ หรือ พยายามชอบ ได้แก่ ปธาน หรือ สัมมัปปธาน คือ ความเพียร ๔ อย่าง
๗. สัมมาสติ	ระลึกชอบ ได้แก่ ระลึกในสติปัฏฐานทั้ง ๔
๘. สัมมาสมาธิ	ตั้งใจมั่นชอบ ได้แก่ เจริญฌานทั้ง ๔

อธิบาย

มรรค แปลว่า ทาง หมายถึง ข้อปฏิบัติ มรรคมืองค์ ๘ เรียกเต็มว่า “อริย-อัฐังคิกมรรค” แปลว่า ทางมืองค์ ๘ ประการอันประเสริฐ เป็นอริยสัจข้อที่ ๔ และได้ชื่อว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลาง เพราะเป็นข้อปฏิบัติอันพอดีที่จะนำไปสู่จุดหมายแห่งความหลุดพ้น เป็นอิสระ ดับทุกข์ ไม่ติดข้องในที่สุดโต่ง ๒ อย่าง คือ กามสุขัลลิกานุโยค ประพฤติตนหมกมุ่นอยู่ในกามคุณ และ อัตตกิลมณานุโยค ประพฤติทรมาณตนให้ลำบากแล้วปฏิบัติในทางสายกลาง ๘ ประการ ดังนี้

๑. สัมมาทิฏฐิ ปัญญาความเห็นชอบ ได้แก่ เห็นอริยสัจ ๔ หมายความว่า ปัญญาที่รู้เห็นถูกต้องซึ่งความจริงที่เที่ยงแท้ไม่แปรผัน สัมมาทิฏฐิ มี ๒ ระดับ คือ (๑) ระดับโลกิยะ ได้แก่ ความเห็นถูกต้องตามคลองธรรม คือเห็นว่า บุญบาปมีจริง ผลแห่งทานที่ให้มิจริง เป็นต้น (๒) ระดับโลกุตระ ได้แก่ ความเห็นถูกต้องตามความเป็นจริง คือ ปัญญาเห็นชอบในอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เห็นไตรลักษณ์ เห็นปฏิจจสมุปบาท เป็นต้น

๒. สัมผัสกับปะ ความดำริชอบ มี ๓ อย่าง คือ

๑) ดำริออกจากกาม คือ ทำใจไม่ให้หมกมุ่นด้วยกิเลสกาม ได้แก่ ราคะ ความกำหนัดยินดี โภคะ ความอยากได้ อิศสา ความริษยา หรือความหึง อรติ ความไม่ยินดี อสังตฤทธิ ความไม่สันโดษ เป็นต้น. และไม่ตกอยู่ในอำนาจของวัตถุกาม ได้แก่ กามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันเป็นที่น่าปรารถนาน่าพอใจ

๒) ดำริในอันไม่พยาบาท คือ คิดแผ่เมตตาปรารถนาความสุขไปในผู้อื่น

๓) ดำริในอันไม่เบียดเบียน คือ คิดแผ่กรุณาช่วยเหลือให้ผู้อื่นพ้นทุกข์

๓. สัมมาวาจา เจรจาชอบ คือเว้นจากวจีทุจริต ๔ ได้แก่ เว้นจากการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ

๔. สัมมากัมมันตะ การงานชอบ คือเว้นจากกายทุจริต ๓ ได้แก่ เว้นจากฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ และประพฤตินิन्दในกาม

๕. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ คือ เว้นจากเลี้ยงชีวิตโดยทางที่ผิด ได้แก่ เว้นจากแสวงหาปัจจัย ๔ มาเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิดกฎหมาย เช่น ค้าขายมนุษย์ ค้าขายยาพิษ ค้าขายน้ำเมา ค้าขายยาเสพติด ค้าขายสัตว์เป็นสำหรับฆ่า ลัก ฉ้อ ฉก ชิง จี้ ปล้น เป็นต้น

๖. สัมมาวายามะ เพียรชอบ คือเพียร ๔ อย่าง ได้แก่ ๑) สังวรปธาน เพียรระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้นในสันดาน ๒) ปหานปธาน เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว ๓) ภาวนापธาน เพียรให้กุศลเกิดขึ้นในจิตสันดาน ๔) อนุรักษนาปธาน เพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อม

๗. สัมมาสติ ระลึกชอบ คือระลึกในสติปัฏฐาน ทั้ง ๔ ได้แก่ ๑) กายานุปัสสนา สติกำหนดพิจารณากายเป็นอารมณ์ ๒) เวทนานุปัสสนา สติกำหนดพิจารณาเวทนา คือ สุข ทุกข์ ไม่สุขไม่ทุกข์ เป็นอารมณ์ ๓) จิตตานุปัสสนา สติกำหนดพิจารณาใจที่เคล้าหมองหรือผ่องแผ้วเป็นอารมณ์ ๔) ธรรมานุปัสสนา สติกำหนดพิจารณาธรรมที่เป็นกุศลหรืออกุศลเป็นอารมณ์

๘. สัมมาสมาธิ ตั้งใจไว้ชอบ คือเจริญฌานทั้ง ๔ หมายความว่า ตั้งใจไว้ในรูปธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นอารมณ์ของสมถะ เพ่งอารมณ์จนใจแน่วแน่เป็นอัปนาสมาธิ เรียกว่า ฌาน ดังนี้

ปฐมฌาน ฌานที่ ๑ มีองค์ ๕ คือ วิตก ความตรึก วิจารณ์ ความตรองที่เป็นกุศล ปีติ ความอิ่มใจ สุข ความสบายใจอันเกิดแต่วิเวก เอกัคคตา จิตเป็นหนึ่ง

ทุติยฌาน ฌานที่ ๒ มีองค์ ๓ คือ ปิติ สุข เอกัคคตา
 ตติยฌาน ฌานที่ ๓ มีองค์ ๒ คือ สุข เอกัคคตา
 จตุตถฌาน ฌานที่ ๔ มีองค์ ๒ คือ อุเบกขา เอกัคคตา
 มรรคมมีองค์ ๘ อันเป็นทางดำเนินให้ถึงความดับทุกข์ เป็นหนึ่งข้อในอริยสัจ ๔
 จัดเป็นไตรสิกขา (สิกขา ๓) คือ ศีลสิกขา จิตตสิกขา ปัญญาสิกขา ดังนี้
 สัมมาวาจา, สัมมากัมมันตะ และ สัมมาอาชีวะ จัดเป็น สีลสิกขา
 สัมมาวายามะ, สัมมาสติ และ สัมมาสมาธิ จัดเป็น จิตตสิกขา
 สัมมาทิฏฐิ และ สัมมาสังกัปปะ จัดเป็น ปัญญาสิกขา

นวกะ หมวด ๙

พุทธคุณ ๙

อติปิ โส ภควา	แม้เพราะเหตุนี้ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น
๑. อรหํ	เป็นพระอรหันต์
๒. สมมาสมพุทโธ	เป็นผู้ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เอง
๓. วิชชาจรณสมปนโน	เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ
๔. สุกโต	เป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว
๕. โลกวิทู	เป็นผู้รู้แจ้งโลก
๖. อนุตตโร ปุริสทมมสารถิ	เป็นสารถีแห่งบุรุษพึงฝึกได้ ไม่มีบุรุษอื่น ยิ่งไปกว่า
๗. สตถา เทวมนุสสานิ	เป็นศาสดา คือครู ของเทวดาและมนุษย์ ทั้งหลาย
๘. พุทโธ	เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานแล้ว
๙. ภควา	เป็นผู้มีโชค

อธิบาย

พุทธคุณ แปลว่า คุณของพระพุทธเจ้า หมายถึง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้รับการยกย่องสรรเสริญจาก มนุษย์ เทวดา มาร พรหม ด้วยพระคุณ ๙ ประการ เรียกว่า นวาราหิคุณ หรือนวพรคุณ แปลว่า คุณของพระพุทธเจ้า ๙ ประการ มี อรหิ เป็นต้น แปลว่า คุณของพระพุทธเจ้าผู้เป็นพระอรหันต์ ๙ ประการ ดังนี้

บทว่า **อรหิ** ทรงเป็นพระอรหันต์ คือ เป็นผู้ไกลจากกิเลสและบาปธรรม เป็นผู้หักเสียได้ ซึ่งซึ่งกำหนดสังสารจักร ได้แก่ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน กรรม, เป็นผู้ควรแก้ทุกข์นิทาน และเป็นผู้ไม่มีความลับในการกระทำความชั่ว สรุปคำว่า **อรหิ** มีความหมาย ๕ ประการ คือ

- ๑) เป็นผู้ไกลจากกิเลสและบาปธรรมโดยสิ้นเชิง กล่าวคือเป็นผู้บริสุทธิ์
- ๒) ทำลายข้าศึก คือกิเลสได้หมดสิ้น
- ๓) เป็นผู้หักเสียได้ซึ่งซึ่งกำหนดสังสารจักรที่ทำให้เวียนว่าย ตาย เกิด
- ๔) เป็นผู้ควรแนะนำสั่งสอนเขา ควรรับความเคารพนับถือ และควรรับทักษิณาทาน
- ๕) เป็นผู้ไม่มีความลับในการทำบาป

บทว่า **สมมาสมพุทโธ** เป็นผู้ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เอง คือตรัสรู้ร้อยสี่ ๔ (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) ด้วยพระองค์เอง ไม่มีใครเป็นครูในการตรัสรู้

บทว่า **วิชชาจรณสมปนโน** เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ คือ วิชา ๓, วิชา ๘ และจรณะ ๑๕ กล่าวคือ พระพุทธองค์เป็นผู้ได้บรรลุวิชาด้วย เป็นผู้แรกที่รู้จักทางเครื่องบรรลุวิชานั้นด้วย

วิชา ๓

๑. **ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ** ระลึกชาติหนหลังได้ว่าเคยเกิดมาแล้วกี่ชาติเป็นอะไรมาบ้าง เป็นต้น

๒. **จตุปปาตญาณ** รู้เห็นการเกิด และการตาย ตามอำนาจกรรมของเหล่าสัตว์ที่เรียกว่า ตาทิพย์

๓. **อาสวักขยญาณ** รู้แจ้ง เห็นจริงในอริยสัจ โดยกำจัดกามภพและอวิชชาได้

วิชา ๘

๑. วิปัสสนาญาณ ปัญญาที่พิจารณาเห็น รูป นาม คือ ชั้น ๕ เป็นส่วนๆ ต่างอาศัยกัน
๒. มโนมยิทธิ ฤทธิ์ทางใจ เช่น เนรมิตกายได้หลากหลายอย่าง เป็นต้น
๓. อิทธิวิธี แสดงฤทธิ์ได้ เช่น เหาะเหินเดินอากาศได้ เดินบนน้ำได้ ดำลงไปใ้แผ่นดินได้ เป็นต้น
๔. ทิพพโสต หูทิพย์ คือ ฟังเสียงอยู่ที่ไกลแสนไกลได้ยิน
๕. เจโตปริยญาณ กำหนดรู้ใจผู้อื่นได้ เช่น รู้ความคิดคนอื่นว่าคิดอย่างไร
๖. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ระลึกชาติของตนได้ว่า ในอดีตชาติเคยเกิดมาแล้วอย่างไร
๗. ทิพพจักขุ ตาทิพย์ เห็นการเกิดการตายของเหล่าสัตว์ว่าเกิดมานี้เพราะได้ทำกรรมอะไรมาเป็นต้น
๘. อาสวักขยญาณ รู้จักทำอาสวะให้สิ้นไปไม่มีเหลือ

จรรยา ๑๕

๑. สीलสัมปทา	ถึงพร้อมด้วยศีล
๒. อินทริยสังวร	สำรวมอินทริย์ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
๓. โภขเน มัตตัญญูตา	รู้จักประมาณในโภชนาหาร
๔. ชาคริยานุโยค	ประกอบความเพียรของผู้ตั้งอยู่เป็นนิตย์
๕. สัทธา	ความเชื่อประกอบด้วยปัญญา
๖. หิริ	ความละอายแก่ใจในการกระทำชั่ว
๗. โอตตัปปะ	ความเกรงกลัวต่อความชั่ว
๘. พาหุสัจจะ	ความเป็นผู้ศึกษามาก
๙. วิริยะ	ความเพียร กล้าหาญ บากบั่น
๑๐. สติ	ความระลึกได้ ไม่ประมาท
๑๑. ปัญญา	ความรอบรู้ในสังขารทั้งปวง
๑๒. ปฐมฌาน ฌานที่ ๑	มีวิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา
๑๓. หุตยฌาน ฌานที่ ๒	ละวิตก วิจาร เหลือ ปีติ สุข เอกัคคตา

๑๔. ตติยฌาน ฌานที่ ๓ ละปิติ เหลือ สุข กับเอกัคคตา

๑๕. จตุตถฌาน ฌานที่ ๔ อุเบกขา กับเอกัคคตา

บทว่า **สุคโต** เสด็จไปได้แล้ว คือไม่ข้องแวะหวนกลับมาสู่กิเลสอีก เสด็จไปในที่ใด ยังประโยชน์ให้สำเร็จแก่มหาชนในที่นั้น เสด็จมาสู่โลกนี้ ได้ประดิษฐานพระพุทธศาสนาไว้ เพื่อประโยชน์ แก่ประชาชนแล้วจึงปรินิพพาน โดยสรุป คือ

๑. เสด็จดำเนินตามอริยมรรคมีองค์ ๘ อันเป็นทางที่ดี

๒. เสด็จไปสู่พระนิพพาน อันเป็นสภาวะที่ดียิ่ง

๓. เสด็จไปได้แล้ว เพราะทรงละกิเลสได้ โดยสิ้นเชิง

๔. เสด็จไปปลอดภัยดี เพราะเสด็จไปสถานที่ใด ก็ทรงบำเพ็ญประโยชน์ในสถานที่นั้น

บทว่า **โลกวิทู** เป็นผู้รู้แจ้งโลกทั้งปวง กล่าวคือ (๑) สัตว์โลก โลกคือหมู่สัตว์ (๒) สังขารโลก โลกคือสังขาร (๓) โอกาสโลก โลกคือแผ่นดิน หรือดวงดาว ตลอดถึงโลกภายในโลกภายนอก เป็นต้น ซึ่งโลกดังกล่าวนี้ สุตท้ายย่อมแตกสลายทำลายไป เพราะเป็นไปตามกฎธรรมดาหรือเงื่อนไขของธรรมชาติ คือ เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป

บทว่า **อนุตตโร ปุริสทมมสารถิ** เป็นผู้ฝึกบุรุษ (คน) ที่ยอดเยี่ยม ไม่มีผู้ใดเสมอเหมือน โดยใช้หลักไตรสิกขา หมายถึง พระองค์ทรงทำหน้าที่ดุจนายสารถิผู้ฝึกฝนผู้ที่สมควรฝึก ที่ไม่ได้ฝึก ก็สมควรได้รับการฝึก ทั้งเทวดา มนุษย์ อมนุษย์ โดยทั่วหน้า ด้วยอุบายแห่งการฝึกฝนต่างๆ ตามสมควรแก่อัธยาศัยและบารมีของแต่ละบุคคลได้อย่างยอดเยี่ยม

บทว่า **สตถา เทวมनुสฺสานิ** เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย คือเป็นครูของบุคคลทั้งชั้นสูงและชั้นต่ำทุกจำพวก หมายถึงพระองค์ทรงทำหน้าที่เป็นครูสั่งสอนบุคคลทุกระดับชั้นด้วยพระมหากรุณา หวังให้ได้รับความรู้และประโยชน์ที่ควรได้รับอย่างแท้จริง ทั้งประโยชน์ในโลกนี้ ประโยชน์ในโลกหน้า และประโยชน์อย่างสูงสุด คือพระนิพพาน อีกอย่างหนึ่ง พระองค์เป็นดุจหัวหน้า มีปรีชาสามารถพาบริวารคือหมู่สัตว์ทุกระดับข้ามทางกันดาร คือทุกขในการเวียนว่าย ตาย เกิด ให้ลุล่วงทางอันเกษมได้

บทว่า **พทุโธ** เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน คือ รู้แจ้งในสัตว์และสังขาร ตื่นจากกิเลส ไม่หลับไหลไม่หลงมกมายด้วยโมหะ ทรงรู้จักกาลเวลา รู้จักฐานะและอฐานะ และเบิกบาน

คือไม่มีกิเลสเป็นเหตุให้เศร้าหมอง เป็นผู้ทรงพระคุณเต็มทีและได้ทรงทำพุทธกิจสำเร็จแล้ว เพราะทรงสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า อย่างสมบูรณ์ เพราะรู้สรรพสิ่งที่ควรรู้ทั้งสิ้น และสอนผู้อื่นให้รู้ตาม

บทว่า ภควา เป็นผู้มิใช่ชค คือ จะทรงทำการใดๆ ก็ลุล่วงปลอดภัยทุกประการ เป็นผู้จำแนกแจกธรรม เป็นผู้กำจัดกิเลสและบาปธรรม เป็นผู้คบ คือ ส้องเสพอริยธรรมและสันติธรรม เป็นต้น สรุปรว่าพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้นามว่า ภควา อันเป็นเนमितกนามมีความหมาย ๖ ประการ คือ

๑) เป็นผู้มิใช่ชค เช่น ทรงหวังพระสัมมาสัมโพธิญาณ ก็ได้สมหวัง ซึ่งเป็นผลมาจากพระบารมีที่ทรงบำเพ็ญมา

๒) เป็นผู้ทำลายสรรพกิเลส และมารทั้งปวงลงได้อย่างราบคาบ

๓) ทรงมีภคธรรม ๖ ประการ คือ (๑) ความมีอำนาจเหนือจิต (๒) ได้โลกุตระธรรม (๓) ทรงเกียรติยศปรากฏจรไกลไปในโลก (๔) พระสิริที่สง่างามทุกส่วนชวนให้บันเทิงใจแก่ผู้ชวนชวายุใคร่เห็น (๕) ความสำเร็จประโยชน์ทุกอย่างตามที่มุ่งหวัง (๖) ความเพียรชอบที่เป็นเหตุให้ได้รับความเคารพในโลกสาม

๔) ทรงเป็นผู้จำแนกแจกธรรม คือ ทรงเป็นวิภังชวาที ในการแสดงธรรม อย่างละเอียดวิจิตรพิสดารหลายแง่มุม

๕) ทรงเสพอริยธรรม คือ ทรงยินดีอยู่ในอริยวิหารธรรม คือ วิเวก วิโมกข์ และอุตตริมนุสสธรรมอย่างสม่ำเสมอ

๖) ทรงกาย คือ สลัดออกโดยละตัณหาในไตรภพได้แล้ว

คุณของพระพุทธเจ้า ว่าด้วยคุณสมบัติ มี ๒ คือ (๑.) อัตตสมบัติ พระคุณอันมีในส่วนของพระองค์ดังที่ปรากฏในบทพุทธคุณนั่นเอง (๒.) พรหิตปฏิบัติ คุณสมบัติที่พระองค์ทรงเกื้อกูลต่อผู้อื่น ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ ๔๕ พรรษา ก็เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย และเมื่อว่าโดยลักษณะมี ๓ คือ (๑.) พระปัญญาคุณ ทรงตรัสรู้ อริยสัจ ๔ ทรงบรรลุวิชชา ๓ วิชชา ๘ เป็นต้น (๒.) พระบริสุทธิคุณ พระองค์ทรงเป็นพระอรหันต์ไกลจากกิเลส (๓.) พระมหากรุณาคุณ พระองค์ทรงมีพระมหากรุณาต่อมวลมนุษยชาติและสัตว์โลกทุกประเภท

สังฆคุณ ๙

ภควโต สาวกสงโฆ พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า

๑. สุปฏิปันโน	เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว
๒. อุษุปปฏิปันโน	เป็นผู้ปฏิบัติตรงแล้ว
๓. ฌายปฏิปันโน	เป็นผู้ปฏิบัติเป็นธรรม
๔. สามิฉิปฏิปันโน	เป็นผู้ปฏิบัติสมควร
ยทิทํ	นี่คือใคร
จตตารี ปริสยฺคานิ	คู่แห่งบุรุษ ๔
อฏฺฐปฺริสฺสบุคคลา	บุรุษบุคคล ๘

เอส ภควโต สาวกสงโฆ นี้พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า

๕. อาหุเนยโย	เป็นผู้ควรของค้ำับ
๖. ปาหุเนยโย	เป็นผู้ควรของต้อนรับ
๗. ทกฺขิณฺเนยโย	เป็นผู้ควรของทำบุญ
๘. อณฺชลิกรณฺิโย	เป็นผู้ควรทำอัญชลี
	(ประนมมือไหว้)

๙. อนุตฺตรํ ปุณฺณกฺเขตฺตํ โลกสฺส	เป็นนาบุญของโลก
	ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า

อธิบาย

สังฆคุณ แปลว่า คุณของพระสงฆ์ หมายความว่า ความดีที่มีอยู่ในพระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ประพฤดีปฏิบัติชอบ เป็นอริยบุคคล คือ บุคคลผู้ปราศจากกิเลส ดุจข้าศึก ๔ คู่ ๘ ประเภท (คู่ที่ ๑ ผู้ดำรงอยู่ในโสดาปัตติมรรค และในโสดาปัตติผล, คู่ที่ ๒ ผู้ดำรงอยู่ในสกทาคามีมรรค และในสกทาคามีผล, คู่ที่ ๓ ผู้ดำรงอยู่ในอนาคามีมรรค และในอนาคามีผล, คู่ที่ ๔ ผู้ดำรงอยู่ในอรหัตตมรรคและในอรหัตตผล) มี ๙ ประการ ดังนี้

บทว่า **สุปฏิปันโน ปฏิบัติดีแล้ว** คือ ปฏิบัติตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา ไม่ย่อหย่อนเกินไป ไม่ตั้งเครียดเกินไป ปฏิบัติไม่ถอยหลัง ปฏิบัติไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อพระศาสดา ปฏิบัติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระศาสดา ไม่คด ไม่โกง เป็นสมาปฏิบัติ ท่านหมายถึงเอาการปฏิบัติ

ใน ๔ ลักษณะ คือ (๑) ปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย (๒) ปฏิบัติไม่ถอยกลับ คือไม่กลับมา
 ทำความชั่วที่ท่านละได้แล้ว (๓) ปฏิบัติไม่เป็นข้าศึกต่อตนเองและบุคคลอื่น (๔) ปฏิบัติธรรม
 สมควรแก่ธรรม คือ กำหนดรู้ธรรมที่ควรรู้ ละธรรมที่ควรละ ทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง
 และบำเพ็ญธรรมที่ควรบำเพ็ญ

บทว่า **อุชุปฏิปนโน ปฏิบัติตรงแล้ว** คือ ปฏิบัติไม่ลวงโลก ไม่มีมายาสาโดย
 ประพตติตรง ๆ ต่อพระศาสดาและเพื่อนสาวกด้วยกัน ไม่อำพรางความในใจ ปฏิบัติมุ่งต่อ
 ความดีอันเป็นประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น

บทว่า **ถายปฏิปนโน ปฏิบัติเป็นธรรม** คือ ปฏิบัติถูกต้องเพื่อออกจากทุกข์ เพื่อ
 ญะยธรรม คือธรรมที่ควรรู้ ได้แก่พระนิพพาน ปฏิบัติมุ่งธรรมเป็นใหญ่ ถือความถูกต้อง
 เป็นประมาณ

บทว่า **สามิจิปฏิปนโน ปฏิบัติสมควร** คือ ปฏิบัติชอบยิ่ง เป็นที่น่านับถือ สมควร
 ได้รับสามิจิกรรม

บทว่า **อาหุเนยโย ผู้ควรแก่ของค้ำับ** คือ ควรแก่เครื่องสักการะอันเขานำมาถวาย
 นำมาบูชา จนถึงสำนัก

บทว่า **ปาหุเนยโย ผู้ควรแก่ของต้อนรับ** คือ เมื่อท่านไปสู่ที่ใด เจ้าของถิ่นไม่ละเลย
 การต้อนรับ เพราะเป็นผู้ปฏิบัติสมควรที่จะได้รับการต้อนรับ

บทว่า **ทกฺขิเนยโย ผู้ควรแก่ของทำบุญ** คือ ทำตนเป็นปฏิคาหกผู้สมควรรับ
 ไทยธรรม คือ ปัจจัย ๔ อันทายกพึงบริจาคให้

บทว่า **อณฺชลิกรณฺเณยโย ผู้ควรแก่การทำอัญชลี** คือ ประนมมือไหว้ เพราะท่านมี
 คุณงามความดี ควรที่สาธุชนจะพึงเคารพกราบไหว้ ซึ่งจะทำให้ผู้กราบไหว้เจริญด้วย
 พร ๔ ประการ คือ อายุ วรรณะ สุข พละ

บทว่า **อนุตฺตรํ ปุณฺณกฺเขตต์ โลกสฺส เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า**
 คือ ท่านเป็นผู้บริสุทธิ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา เมื่อเป็นเช่นนี้ ทักษิณาทานที่บริจาคให้ท่าน จึงมี
 ผลมาก มีอานิสงส์มาก ดุจพื้นที่นาที่มีดินดี พืชที่หว่านลงไปย่อมผลิตผลอันไพบูรณ์

สังฆคุณทั้ง ๙ บทนี้ เป็นลักษณะของพระอริยสงฆ์ในพระพุทธศาสนา แบ่งเป็น ๓ ตอน
 คือตอนต้น ๔ บท สรรเสริญการปฏิบัติตน ตอนกลางได้แบ่งประเภทพระสงฆ์ คือ ๔ คู่
 ๘ ประเภท และตอนสุดท้ายอีก ๕ บท คือ พระสงฆ์ผู้สมควรได้รับเครื่องสักการบูชา สมควร

แก่ของที่เขานำมาต้อนรับ สมควรแก่ไทยธรรมวัตถุ และสมควรแก่การทำอัญชลีกรรมคือ
ประนมมือไหว้ นี่เป็นผลของการปฏิบัติอันจะพึงได้รับจากทายกทายิกา

ทศกะ หมวด ๑๐

บารมี ๑๐

๑. ทาน การให้ การเสียสละ
๒. สีล การรักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย
๓. เนกขัมมะ การออกบวช การปลีกตนออกจากกาม
๔. ปัญญา ความรอบรู้ ความหยั่งรู้เหตุผล เข้าใจสภาวะธรรมทั้งหลาย
ตามความเป็นจริง
๕. วิริยะ ความเพียร ความแก่กล้า ไม่เกรงกลัวอุปสรรค
ก้าวหน้าเรื่อยไปไม่ทอดธุระ
๖. ขันติ ความอดทนอดกลั้น สามารถใช้สติปัญญาควบคุมตน
ให้อยู่ในอำนาจเหตุผล ไม่ลุอำนาจกิเลส
๗. สัจจะ ความสัตย์ความจริง มีความตั้งใจจริง คือ พุดจริง ทำจริง
และจริงใจ
๘. อธิษฐาน ความตั้งใจมั่น วางจุดมุ่งหมายไว้แน่นอน แล้วทำไปตามนั้น
อย่างแน่วแน่
๙. เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาดี มีจิตเกื้อกูลต่อมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย
ให้มีสุขทั่วหน้ากัน
๑๐. อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียงไปเพราะความรัก ความชัง
ความหลง และความกลัว มีความเที่ยงธรรม

อธิบาย

บารมี แปลว่า คุณสมบัติ หรือปฏิบัติอันยวดยิ่ง หมายถึง คุณธรรมที่ประพฤติก
ปฏิบัติอย่างยิ่งยวด หรือความดีที่บำเพ็ญอย่างพิเศษ เพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายอันสูงสุด หรือ

ปฏิบัติทาส่งให้บรรลุถึงฝั่ง คือ นิพพาน ความเป็นพระพุทเจ้า ความเป็นพระมหาสาวก เป็นต้น ต้องบำเพ็ญบารมีมาทั้งนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ ได้ทรงบำเพ็ญมาตั้งแต่ครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์ เมื่อบารมีเหล่านี้เต็มแล้วจึงได้ตรัสรู้

๑. ทานบารมี หมายถึง บุคคลที่มีจิตใจประกอบด้วยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ปรารถนาที่จะสงเคราะห์อนุเคราะห์ช่วยเหลือบุคคลอื่นผู้สมควรแก่การสงเคราะห์อนุเคราะห์ อาจจะเป็นการสงเคราะห์ด้วยอามิสสิ่งของที่ควรให้ หรือสามารถจะให้ได้ ตลอดถึงแนะนำพร่ำสอนซึ่งจัดเป็นธรรมทาน

๒. สีลบารมี คือ เจตนางดเว้นตามสิกขาบทโดยวิธีสมาทานคือรับจากผู้อื่น เรียกว่า สมาทานวิริตติบ้าง งดเว้นเมื่อวัตถุที่จะล่วงละเมิดศีลมาถึงเข้า เรียกว่า สัมปัตตวิริตติบ้าง งดเว้นได้อย่างเด็ดขาด ไม่กระทำความชั่วในจุดนั้น ๆ เรียกว่า สมุจเฉทวิริตติบ้าง

๓. เนกขัมมบารมี เนกขัมมะ แปลว่า การออกบวชเพื่อคุณอันยิ่งใหญ่ หมายถึง การหลีกเลี่ยงจากอารมณ์อันชวนให้เกิดความกำหนัด ชัดเคือง และลุ่มหลงมัวเมา เป็นต้น จนถึงการออกบวช มุ่งหมายที่จะขจัดโทษอันจะพึงเกิดขึ้นทางกาย ทางวาจา ทางใจของตน

๔. ปัญญาบารมี มีความรอบรู้ หมายถึง การที่บุคคลรู้เหตุแห่งความเสื่อม เรียกว่า อปายโกศล รู้เหตุแห่งความเจริญ เรียกว่า อายโกศล รู้อุบายวิธีการที่จะหลีกเลี่ยงหนทางเสื่อมมาดำเนินในทางเจริญ เรียกว่า อุกายโกศล ปัญญา นี้ เป็นแสงสว่างนำทางชีวิตของบุคคล อาจเกิดขึ้นด้วยการประกอบ ด้วยการกระทำให้บังเกิดขึ้นด้วยการฟัง ด้วยการพิจารณา และการลงมือประพฤติปฏิบัติ

๕. วิริยบารมี ได้แก่ ความเพียรพยายามในการดำรงชีวิต ประกอบกิจการงานตามภาระหน้าที่ของตน และความเพียรพยายามเพื่อจะละความชั่ว ประพฤติความดี มีจิตใจกล้าแข็งพร้อมที่จะผจญต่อสู้กับอุปสรรคต่างๆ ไม่หวั่นไหว ไม่ท้อถอยต่ออุปสรรคเหล่านั้น

๖. ขันติบารมี ความอดทนอดกลั้น ความทนทาน จัดเป็น ๓ คือ

๑) อดทนต่อปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ที่วิปริตแปรปรวนไป

๒) อดทนต่อทุกขเวทนา ความเหนื่อยยากลำบากที่เกิดขึ้นแก่ร่างกาย

๓) อดทนต่ออารมณ์ทั้งฝ่ายที่น่าปรารถนาและฝ่ายที่ไม่น่าปรารถนา อันตน

จะต้องประสบเกี่ยวข้องกับอยู่ในชีวิตประจำวัน

๗. สัจจบารมี สัจจะคือความจริง ได้แก่ มีความจริงใจ ต้องการที่จะกระทำสิ่งใดที่เป็นความดีแล้ว ต้องทำสิ่งนั้นให้ได้จริงๆ ไม่ทอดทิ้งหรือทอดลอย เมื่อยังไม่บรรลุเป้าหมายที่ตนได้กำหนดไว้

๘. อธิษฐานบารมี หมายถึง ความตั้งใจมั่น หรือมีปณิธานแน่วแน่ในอันที่จะกระทำความดีละความชั่ว บางครั้ง เรียกรวมกันว่า สัจจาธิษฐาน เป็นลักษณะของการตั้งใจจริงที่มั่นคงเพื่อให้ได้ผลอย่างใดอย่างหนึ่ง

๙. เมตตาบารมี หมายถึง ความรักความปรารถนาดีต่อบรรดาสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย โดยมีความต้องการจะเห็นบุคคลและสัตว์ทั้งหลายดำรงชีวิตอยู่ด้วยความปกติสุข ไม่มีเวรไม่มีภัย ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน เห็นว่า ทุกชีวิตรักสุขเกลียดทุกข์เหมือนกันหมด

๑๐. อุเบกขาบารมี เป็นลักษณะของจิตที่หนักแน่นประกอบด้วยปัญญา เข้าใจในเหตุผลทั้งหลายตามความเป็นจริง ไม่เอนเอียงไปในฝ่ายอคติ เช่น มีญาติพี่น้อง ประสบความเดือดร้อนเพราะการกระทำของเขา ก็วางใจเป็นอุเบกขา ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ โดยคิดว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรมเป็นของของตน เป็นผู้ได้รับผลของกรรม เป็นต้น

บารมี ๑๐ นี้ เรียงตามที่ได้ทรงบำเพ็ญในทศชาติชาดก ดังนี้

๑. พระเตมีย์	บำเพ็ญเนกขัมมะ
๒. พระมหาชนก	บำเพ็ญวิริยะ
๓. พระสุวรรณสาม	บำเพ็ญเมตตา
๔. พระนมมิราช	บำเพ็ญอธิษฐาน
๕. พระมโหสถ	บำเพ็ญปัญญา
๖. พระภริทัต	บำเพ็ญศีล
๗. พระจันทกุมาร	บำเพ็ญขันติ
๘. พระนารทะ	บำเพ็ญอุเบกขา
๙. พระวิฐูร	บำเพ็ญสัจจะ
๑๐. พระเวสสันดร	บำเพ็ญทาน

บารมี ๑๐ นี้ บางแห่งเรียก พุทธการกกรรม แปลว่า ธรรมที่ทำให้เป็นพระพุทธเจ้า ถ้าจะบำเพ็ญให้ครบบริบูรณ์ ต้องให้ครบ ๓ ชั้น ยกทานบารมีเป็นตัวอย่าง เช่น

๑) บารมี เป็นบารมีสามัญ เช่น ให้ทรัพย์สินเงินทองสมบัติภายนอก เพื่อเกื้อกูลหรือเปลื้องทุกข์ผู้อื่น

๒) อุปบารมี เป็นบารมีระดับใกล้ หรือระดับกลาง เช่น การเสียสละอวัยวะแห่งร่างกายเพื่อทำประโยชน์หรือเปลื้องทุกข์ผู้อื่น

๓) ปรมาตลบารมี บารมีระดับสูงสุด เช่น การสละชีวิตเพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มาก หรือเพื่อเปลื้องชีวิตคนอื่น

บารมีทั้ง ๑๐ ประการนี้ บุคคลผู้จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าซึ่งเรียกว่าพระโพธิสัตว์นั้น เมื่อบำเพ็ญให้สมบูรณ์เต็มที่แล้ว ก็จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า แม้บุคคลในระดับอื่น เช่น พระอริยบุคคลในระดับต่างๆ หรือปุถุชนที่มีศีลมีกัลยาณธรรม ต่างก็ได้บำเพ็ญกันมาทั้งนั้น มากบ้าง น้อยบ้าง ตามกำลังความสามารถของตนๆ บารมี ๑๐ นี้ พระปัจเจกพุทธะและพระอริยสาวกได้บำเพ็ญมาเหมือนกัน แต่ใช้เวลาสั้นกว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ถ้าบำเพ็ญครบทั้ง ๓๐ บารมี เรียกว่า **สมตังสบบารมี** แปลว่า บารมี ๓๐ ทศ เป็นคุณสมบัติทำให้ผู้บำเพ็ญถึงฝั่งได้ บรรลุถึงจุดหมายอันสูงสุดคือนิพพานได้ บารมี ๑๐ ย่อลงในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ดังนี้

ทาน ศีล ย่อลงใน **ศีล**

วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา และอุเบกขา ย่อลงใน **สมาธิ**

เนกขัมมะ และ ปัญญา ย่อลงใน **ปัญญา**

บุญกิริยาวัตร ๑๐

บุญกิริยาวัตร คือสิ่งเป็นที่ตั้งแห่งการบำเพ็ญบุญ มี ๑๐ อย่าง คือ

๑. ทานมัย	บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน
๒. สीलมัย	บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล
๓. ภาวนามัย	บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา
๔. อปจายนมัย	บุญสำเร็จด้วยการประพาศถ่อมตนแก่ผู้ใหญ่
๕. เวยยาวัจจมัย	บุญสำเร็จด้วยการช่วยชวนชวายนในกิจที่ชอบ
๖. ปัตติทานมัย	บุญสำเร็จด้วยการให้ส่วนบุญ

๗. ปัตตานุโมทนา มัย บุญสำเร็จด้วยการอนุโมทนาส่วนบุญ
 ๘. รัมมัสถวนมัย บุญสำเร็จด้วยการฟังธรรม
 ๙. รัมมเทศนามัย บุญสำเร็จด้วยการแสดงธรรม
 ๑๐. ทิฏฐุชุกัมม การทำความเห็นให้ตรง

สุ. วิ. ๓/๒๕๖.

อธิบาย

บุญ แปลว่า สิ่งที่ชำระจิตสันดานให้หมดจด ได้แก่ ความดี, ความถูกต้อง, ความสะอาด **บุญกิริยาวัตถุ** แปลว่า เหตุเป็นที่ตั้งแห่งการทำบุญ, หลักการทำความดี, หรือวิธีการทำความดี เมื่อทำแล้วจะได้รับผล คือความสุข โดยย่อมี ๓ อย่าง คือ ทานมัย สีลมัย และภาวนามัย แต่โดยพิสดารมี ๑๐ อย่าง ดังนี้

๑. ทานมัย คือการทำบุญด้วยการให้สิ่งของ เป็นการเสียสละสิ่งของแก่ผู้อื่น เพื่อบรรเทาความโลภ และกำจัดมัจฉริยะ คือความตระหนี่ของตนได้, ที่เรียกว่า **ทาน** ต้องประกอบด้วยเจตนาพร้อมทั้งวัตถุเป็นเหตุให้ ไม่ใช่ให้โดยเสียไม่ได้ หรือซื้อความรำคาญ หรือให้โดยอาการดุจของทิ้ง

๒. สีลมัย คือการทำบุญด้วยการรักษาศีล หรือประพฤติดีมีระเบียบวินัย งดเว้นความชั่วทางกายกรรมและวจีกรรม แล้วสมาทานกุศลกรรมที่ดี ไม่มีโทษ เป็นการบรรเทาหรือละโทษ คือความโกรธ ความอาฆาตพยาบาทเสียได้ เป็นที่ตั้งแห่งกุศลธรรม คือ สมาธิ และปัญญา

๓. ภาวนามัย คือการทำบุญด้วยการเจริญภาวนา อบรมจิตใจให้เกิดปัญญา เป็นการบรรเทาหรือละโมหะความหลง และอวิชชาความไม่รู้ไม่เข้าใจในไตรลักษณ์ ไม่หลงถือมงคลตื่นข่าว เชื่อในพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เมื่อปฏิบัติได้ถึงที่แล้วจิตย่อมหลุดพ้นจากความยึดมั่นถือมั่นในเรา ในของเราเสียได้

๔. อปจายนมัย คือการทำบุญด้วยการประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ ไม่แสดงอาการกระด้างกระเดื่องแข็งข้อต่อท่าน เป็นคนมีสัมมาคารวะ ย่อมเป็นที่รักใคร่ของผู้ใหญ่ เปรียบเหมือนรวงข้าวที่มีเมล็ดสมบูรณ์ มีน้ำหนักดี ย่อมเป็นที่ชอบใจของพ่อค้า ฉะนั้น

๕. เวยยาวัจจมัย คือการทำบุญด้วยการชวนชววยช่วยเหลือในกิจที่ถูกต้องดีงาม ไม่นิ่งดูตาย เป็นการแสดงออกถึงความเป็นคนมีจิตใจเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น

๖. ปัตติทานมัย คือการทำบุญด้วยการให้ส่วนบุญที่ตนได้ทำแล้ว เป็นการแสดงออกซึ่งน้ำใจที่มีความเมตตากรุณา

๗. ปัตตานุโมทนามัย คือการทำบุญด้วยการอนุโมทนาส่วนบุญ ซึ่งขมยินดีในการทำความดีของผู้อื่น หรือบุญที่ผู้อื่นทำแล้ว ไม่ริษยาเมื่อเห็นผู้อื่นกระทำความดี

๘. รัมมัสสวนมัย คือการทำบุญด้วยการฟังเทศน์ฟังธรรม เรียนรู้ธรรม ทำให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง สิ่งที่เคยฟังแล้วแต่ไม่เข้าใจชัดจะเข้าใจชัด บรรเทาความสงสัยได้ ทำความเห็นให้ถูกต้องได้ เมื่อฟังแล้วจิตใจจะผ่องใส

๙. รัมมเทศนามมัย คือการทำบุญด้วยการแสดงธรรม หรือ แนะนำสั่งสอนให้ความรู้ความคิด ให้ผู้อื่นมีแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ดี

๑๐. ทิฏฐชุกัมมั คือการปรับความเห็นให้ตรงให้ถูกต้อง ทำความเห็นของตนเองให้เป็นสัมมาทิฏฐิ เช่น เห็นว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ผลของการกระทำให้ผลจริง

การทำบุญในพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่าบุญกิริยาวัตถุ โดยย่อมี ๓ และโดยพิสดารมี ๑๐ นี้ ใน ๑๐ ข้อนั้น ข้อว่า **ทิฏฐชุกัมมั** เป็นข้อสำคัญกว่าข้ออื่น เพราะเมื่อบุคคลมีความเห็นถูกต้องแล้วย่อมเป็นเหตุแห่งการทำบุญ ในบุญกิริยาวัตถุข้ออื่น ๆ

วิชาอภุพฺพชาตประวัติ
ธรรมศึกษา ชั้นโท
ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช ๒๕๕๗

วิชา อнуพุทธประวัติ

ธรรมศึกษา ชั้นโท

๑. พระอัญญาโกณฑัญญะ

พระอัญญาโกณฑัญญะ เป็นบุตรของพราหมณ์มหาศาล ผู้มีลูกศิษย์จำนวนมากในบ้านชื่อโทณวัตถุ ไม่ไกลจากกรุงกบิลพัสดุ์ เดิมชื่อว่า โกณฑัญญะ เมื่อเจริญวัยได้ศึกษาจบไตรเพทและรู้ตำราทำนายลักษณะ เป็น ๑ ในจำนวนพราหมณ์ ๘ คน ที่ได้ทำนายเจ้าชายสิทธัตถะว่าจะเสด็จออกทรงผนวชแล้วตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าเป็นศาสดาเอกในโลก

เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะประสูติได้ ๕ วัน พระเจ้าสุทโธทนะได้เชิญพราหมณ์ ๑๐๘ คน มารับประทานอาหาร เพื่อเป็นมงคลและทำนายลักษณะพระราชโอรสตามราชประเพณีแล้ว ได้คัดเลือกพราหมณ์ ๘ คน จากจำนวน ๑๐๘ คนนั้น ให้เป็นผู้ทำนายลักษณะพระราชกุมารโกณฑัญญะซึ่งเป็นพราหมณ์หนุ่มที่สุด ได้รับคัดเลือกอยู่ในจำนวน ๘ คนนั้นด้วย พราหมณ์ ๗ คน ได้ทำนายพระราชกุมารว่า มีคติ ๒ อย่าง คือ

๑. ถ้าอยู่ครองเรือน จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
๒. ถ้าเสด็จออกผนวช จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เป็นศาสดาเอกในโลก

ฝ่ายโกณฑัญญพราหมณ์ มีความมั่นใจในตำราทำนายลักษณะของตน ได้ทำนายไว้อย่างเดียวว่า พระราชกุมารจะเสด็จออกทรงผนวชและจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เป็นศาสดาเอกในโลกแน่นอน ตั้งแต่นั้นมา โกณฑัญญพราหมณ์ได้ตั้งใจไว้ว่า ถ้าตนยังมีชีวิตอยู่ เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกบวชเมื่อไรจะออกบวชตาม ต่อมา เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกทรงผนวชและบำเพ็ญทุกรกิริยาอยู่ ทานทราบข้าว จึงได้ชักชวนพราหมณ์อีก ๔ คน คือ ๑. วูปปะ ๒. ภัททิยะ ๓. มหานามะ ๔. อัสสขิ ซึ่งเป็นบุตรชายของพราหมณ์ที่ได้รับเชิญไปรับประทานอาหารในพระราชพิธีทำนายพระลักษณะของพระกุมารทั้งสิ้น รวมเป็น ๕ คนด้วยกัน เรียกว่า ปัญจวัคคีย์ แปลว่า กลุ่มคน ๕ คน ได้ติดตามรับใช้ใกล้ชิดด้วยคิดว่า ถ้าพระองค์ได้บรรลุธรรมพิเศษแล้ว จะได้เทศนาสั่งสอนพวกตนให้ได้บรรลุธรรมนั้นบ้าง แต่พอเห็นพระสิทธัตถะเลิกบำเพ็ญทุกรกิริยา ก็หมดความเลื่อมใส พาเพื่อนทั้งหมดไปอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี

ครั้งพระสิทธัตถโภทิสัตว์ได้ตรัสรู้แล้ว เสด็จไปสู่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ทรงแสดง
 ธรรมจักกัปปวัตตนสูตร อันเป็นปฐมเทศนาแก่ปัญจวัคคีย์ โภณฑัญญะได้ธรรมจักขุ คือ ดวงตา
 เห็นธรรมตามที่เป็นจริงว่า **สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมด มีความดับ
 เป็นธรรมดา**

ท่านได้บรรลุโสดาปัตติผล เพราะเกิดธรรมจักขุนี้ พระพุทธองค์ทรงทราบ จึงทรง
 แปลงพระอุทานว่า อณฺเวยสิ วต โภ โภณฑญฺเวยสิ อณฺเวยสิ วต โภ โภณฑญฺเวยสิ แปลว่า โภณฑัญญะ
 ได้รู้แล้วหนอ ๆ เพราะอาศัยคำว่า อณฺเวยสิ ท่านจึงได้คำนำหน้านาม ว่า **อัญญาโภณฑัญญะ**

เมื่ออัญญาโภณฑัญญะได้เห็นธรรม บรรลุธรรม รู้ธรรม หหมดความสงสัยในคำสอน
 ของพระพุทธเจ้าแล้ว จึงได้ทูลขออุปสมบทว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์พึงได้อุปสมบท
 ในสำนักของพระผู้มีพระภาค พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรา
 กล่าวไว้ดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด การอุปสมบทอย่างนี้
 เรียกว่า **เอหิภิกขุอุปสัมปทา** ท่านได้เป็นภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนา

ครั้งพระพุทธองค์ทรงสั่งสอนปัญจวัคคีย์อีก ๔ ท่านให้ได้ดวงตาเห็นธรรม คือบรรลุ
 โสดาบันแล้ว ทรงประทานอุปสมบทด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทาเช่นเดียวกัน วันหนึ่งตรัสเรียก
 ทั้ง ๕ รูปมาตรัสสอนว่า **ดูกรภิกษุทั้งหลาย รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เป็น
 อนัตตา ไม่ใช่เป็นอัตตา เพราะถ้าเป็นอัตตาแล้วไซ้ ก็จะไม่เป็นไปเพื่ออาหาร (เจ็บป่วย)
 และต้องได้ตามปรารถนาว่า ขอจงเป็นอย่างนี้ จงอย่าเป็นอย่างนั้น แต่เพราะทั้ง ๕ นั้น
 เป็นอนัตตา ใคร ๆ จึงไม่ได้ตามปรารถนาของตนว่า ขอจงเป็นอย่างนี้ จงอย่าเป็นอย่างนั้น
 ทั้ง ๕ รูป ได้เห็นด้วยปัญญาตามความเป็นจริงว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร และ
 วิญญาณ ทุกชนิดไม่ใช่ของเรา เราไม่ใช่สิ่งนั้น และสิ่งนั้นก็ไม่ใช่ตัวของเรา จึงเบื่อหน่าย
 ในรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่ายย่อมคลายกำหนัด ครั้นคลาย
 กำหนัด ย่อมหลุดพ้น ทั้ง ๕ รูปจึงได้บรรลุอรหัตผล พระธรรมเทศนานี้ ชื่อว่า **อนัตตลักขณสูตร****

พระอัญญาโภณฑัญญะ เป็นกำลังสำคัญรูปหนึ่งในการช่วยประกาศพระศาสนา
 เพราะอยู่ในจำนวนพระอรหันต์ ๖๐ รูป ที่พระพุทธเจ้าทรงส่งไปประกาศพระศาสนา
 ครั้งแรกด้วยพระพุทธดำรัสว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จงเที่ยวจาริกไปเพื่อ
 ประโยชน์แก่อกุล เพื่อความสุขแก่มหาชน เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์แก่อกุล
 เพื่อความสุข แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย**

ผลงานที่สำคัญ คือ ท่านได้นำพาบุตรของนางมันตานี น้องสาวของท่าน ชื่อนายปุณณะ ได้บวชในพระพุทธศาสนาและเป็นกำลังสำคัญในการช่วยประกาศพระศาสนา มีกุลบุตรบวชในสำนักของท่านจำนวนมาก

พระอัญญาโกณฑัญญะ ได้รับการยกย่องว่า เป็นเอตทัคคะผู้ยอดเยี่ยมกว่าภิกษุทั้งหลายด้านรัตติยัญญู ผู้รู้ราตรีนาน หมายความว่า รู้เรื่องที่ล่วงเลยมานานนั่นเอง

พระอัญญาโกณฑัญญะ มีอายุมากย่างเข้าสู่วัยชรา วาระสุดท้ายก็ดับขันธเข้าสู่นิพพานก่อนพระพุทธเจ้า ที่ริมฝั่งสระบัวมันทากินี ซึ่งเป็นที่อยู่ของโขลงช้างฉันทันต์ ในป่าหิมพานต์

๒. พระอรุเวลกัสสปะ และน้อง ๆ

พระอรุเวลกัสสปะ เกิดในตระกูลพราหมณ์กัสสปโคตร มีน้องชาย ๒ คน ชื่อนทีกัสสปะ และคยาภิสสปะ เมื่อเจริญวัยท่านได้เรียนจบไตรเพท ตามลัทธิและประเพณีของพราหมณ์

ท่านอรุเวลกัสสปะ มีบริวาร ๕๐๐ คน พาน้องชาย ๒ คน และบริวาร รวมทั้งหมด ๑,๐๐๐ คน ออกบวชเป็นชฎิล ตั้งอาศรมอยู่ที่ตำบลอรุเวลา แคว้นมคธ จึงได้ชื่อว่าอรุเวลกัสสปะ บำเพ็ญพรตด้วยการบูชาไฟ

พระพุทธเจ้าทรงดำริว่า ควรจะนำอรุเวลกัสสปะผู้ที่มีอายุมาก เป็นที่นับถือของมหาชน มาเป็นกำลังในการประกาศพระศาสนาที่แคว้นมคธ เพราะท่านเป็นที่นับถือของชนในแคว้นนั้น มาช้านาน จึงเสด็จพระองค์เดียวไปยังอรุเวลานิคม ตรัสขอพำนักอาศัยในอาศรมของอรุเวลกัสสปชฎิล แรก ๆ ไม่ยอมให้ทรงพำนัก แต่ถูกพระพุทธเจ้าทรงทรมานด้วยอภินิหารต่าง ๆ เห็นว่าลัทธิของตนไม่มีสาระก็เกิดความสลดใจละลัทธิที่ตนเสีย พากันลอบบริวารแห่งชฎิลในแม่น้ำแล้วหูลขอบวชพร้อมทั้งบริวาร ๕๐๐ คน

เมื่ออรุเวลกัสสปะพร้อมทั้งบริวาร ลอบบริวารและเครื่องบูชาไฟไปในแม่น้ำ น้องชายทั้งสองเห็นเช่นนั้น กลัวว่าจะมีภัยเกิดกับพี่ชายจึงพากันมาดู พอทราบเรื่องราวความเป็นไปต่าง ๆ จึงขอบวชในสำนักของพระพุทธเจ้า พร้อมกับบริวารทั้งหมด พระพุทธเจ้าทรงประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทาให้ แล้วทรงพาภิกษุ ๑,๐๐๓ รูปนั้น เสด็จไปยังตำบลคยาสีสะ ประทับนั่งบนแผ่นดิน ทรงให้ภิกษุทั้งหมดนั้นดำรงอยู่ในอหัตถผลด้วย อาทิตตปริยายเทศนา ใจความย่อแห่งอาทิตตปริยายเทศนาว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจเป็นของร้อน ร้อนเพราะอะไรร้อน

เพราะไฟคือราคะ ไฟคือโทสะ ไฟคือโมหะ ร้อนเพราะความเกิด เพราะความแก่ เพราะความตาย เพราะความเศร้าโศก เพราะความคร่ำครวญ เพราะความทุกข์ เพราะความโทมัส เพราะความคับแค้นใจ

พระอรุเวลกัสสปะเป็นกำลังสำคัญยิ่งในการประดิษฐานพระพุทธศาสนาในแคว้นมคธ ตามตำนานเล่าว่า พระพุทธเจ้าทรงพาภิกษุ ๑,๐๐๓ องค์นั้น เสด็จไปถึงเมืองราชคฤห์ ประทับที่สวนตาลหนุ่ม ชื่อลัญจิวัน พระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าแผ่นดินแคว้นมคธทรงทราบข่าว จึงพร้อมด้วยข้าราชการเสด็จพระราชดำเนินไปเฝ้า พระพุทธองค์ทอดพระเนตรเห็นข้าราชการของพระเจ้าพิมพิสาร มีกิริยาอาการไม่อ่อนน้อม จึงตรัสสั่งให้พระอรุเวลกัสสปะประกาศให้คนเหล่านั้นทราบว่า ลัทธิของท่านไม่มีแก่นสาร คนเหล่านั้นสิ้นความสงสัย ตั้งใจฟังพระเทศนาอนุพุทภิภาและอริยสัจ ๔ พอจบเทศนา พระเจ้าพิมพิสารพร้อมด้วยบริวาร ๑๑ ส่วน ได้ดวงตาเห็นธรรม คือบรรลุโสดาปัตติผล อีก ๑ ส่วน ดำรงอยู่ในสรณคัมภ์

พระอรุเวลกัสสปะ เป็นผู้รู้จักเอาใจใส่บริษัท จึงทำให้มีคนเลื่อมใสศรัทธาในตัวท่านมาก มีบริวารมากถึง ๕๐๐ คน ฉะนั้น จึงได้รับการยกย่องว่า เป็นเอตทัคคะผู้ยอดเยี่ยมกว่าภิกษุทั้งหลายด้านผู้มีบริวารมาก ท่านดำรงชีพอยู่พอสมควรแก่กาลแล้ว ก็ดับขันธนิพพาน

๓. พระสารีบุตร

พระสารีบุตร เกิดในบ้านชื่อว่า นาลกะ หรือ นาลันทา ไม่ไกลจากกรุงราชคฤห์ บิดาชื่อว่า วัณคันทพราหมณ์ มารดาชื่อว่า นางสารีพราหมณี เดิมชื่อว่า อุปติสสะ เมื่อมาบวชในพระพุทธศาสนา เพื่อนพรหมจารีเรียกท่านว่า พระสารีบุตร เพราะเป็นบุตรนางสารี

อุปติสสมานพนั้น เป็นบุตรแห่งสกุลผู้บริบูรณ์โดยโภคสมบัติและบริวาร ได้เรียนรู้ศิลปศาสตร์ เป็นมิตรชอบพอกันกับโกลิตมาณพ โมคคัลลาโคตร ผู้มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน บุตรแห่งสกุลผู้มั่งคั่งเหมือนกัน สองสหายนั้น ไปเที่ยวดูการแสดงมหรสพในกรุงราชคฤห์เป็นประจำ เมื่อดูอยู่นั้น ย่อมรำเริงในเวลาควรรำเริง สลดใจในเวลาควรสลดใจ ให้รางวัลในเวลาควรให้ วันหนึ่ง เขาทั้งสอง ก็ชวนกันไปดูมหรสพเหมือนอย่างวันก่อน แต่ไม่รำเริงเหมือนในวันก่อน ๆ โกลิตะจึงถามอุปติสสะว่า ดูท่านไม่สนุกเหมือนในวันอื่น วันนี้ดูใจเศร้า ท่านเป็นอย่างไรหรือ อุปติสสะตอบว่า อะไรที่ควรดูในการแสดงนี้มีหรือ คนเหล่านี้ทั้งหมดยังไม่ทันถึง ๑๐๐ ปี ก็จะไม่มีเหลือ จะล่วงไปหมด ดูการมหรสพไม่มีประโยชน์อะไร ควรชวนขวายนาทธรรมเครื่องพันตึกว่า ช้านั่งคิดอยู่อย่างนี้ ส่วนเจ้าเล่า เป็นอย่างไร โกลิตะกล่าวว่า ข้าก็คิด

เหมือนอย่างนั้น สองสหายนั้น มีความเห็นร่วมกันอย่างนั้นแล้ว จึงพาบริวารไปขอบวชอยู่ในสำนักของสัจฉัยปริพาชก เรียนลัทธิสมัยของอาจารย์ได้ทั้งหมดแล้ว ท่านจึงให้เป็นผู้ช่วยสั่งสอนหมู่ศิษย์ต่อไป สองสหายนั้น ก็ปฏิเสธเพราะยังไม่มั่นใจในลัทธิของอาจารย์ จึงนัดหมายกันว่าใครได้โมกขธรรมก่อนจงบอกแก่กัน

ครั้นพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว ทรงแสดงธรรมสั่งสอนประชุมชนประกาศพระศาสนาเสด็จมาถึงกรุงราชคฤห์ ประทับอยู่ ณ วัดเวฬุวัน วันหนึ่ง พระอัสสชิ ผู้นับเข้าในพระปัญจวัคคีย์ ผู้ที่พระพุทธเจ้าทรงส่งให้จาริกไปประกาศพระพุทธศาสนากลับมาเฝ้า เข้าไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ อุปติสสปริพาชก เดินมาจากสำนักของปริพาชกได้เห็นท่านมีอาการนำเลื่อมใส จะก้าวไป ถอยกลับ เหลียวซ้ายแลขวา คู้แขน เหยียดแขนเรียบบามทุกอิริยาบถ ทอดจักษุแต่พอประมาณ มีอาการแปลกจากบรรพชิตในครั้งนั้น อยากจะทราบความว่าใครเป็นศาสดาของท่าน แต่ยังไม่อาจถามได้ ด้วยเห็นว่า เป็นกาลไม่ควร ท่านยังเที่ยวไปบิณฑบาตอยู่ จึงติดตามไปข้างหลัง ครั้นเห็นท่านกลับจากบิณฑบาตแล้ว จึงเข้าไปใกล้ พูตปราศรัยแล้วถามว่า ผู้มีอายุ อินทรีย์ของท่านหมดจดผ่องใส ท่านบวชอุทิศใคร ใครเป็นศาสดาผู้สอนของท่าน ท่านชอบใจธรรมของใคร พระเถระตอบว่า ผู้มีอายุ เราบวชอุทิศพระมหาสมณะ ผู้เป็นโอรส ศากยราชออกจากศากยสกุล ท่านนั้นเป็นศาสดาของเรา เราชอบใจธรรมของท่านนั้น ปริพาชกถามต่อไปว่า พระศาสดาของท่านสั่งสอนอย่างไร พระเถระตอบว่า ผู้มีอายุ เราเป็นผู้ใหม่บวชยังไม่นาน พึงมายังพระธรรมวินัยนี้ ไม่อาจแสดงธรรมแก่ท่านโดยกว้างขวาง เราจะกล่าวความแก่ท่านแต่โดยย่อพอรู้ความ ปริพาชกจึงขอให้ท่านแสดงตามความสามารถ จะน้อยหรือมากก็ตาม พระอัสสชิ จึงกล่าวคาถาว่า

ธรรมเหล่าใด มีเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคต ตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และเหตุแห่งความดับของธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้

อุปติสสปริพาชกได้ฟังเพียง ๒ บทเท่านั้นก็ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล แล้วถามพระเถระว่า พระศาสดาของเราประทับอยู่ที่ไหน พระเถระตอบว่า ผู้มีอายุ พระศาสดาประทับอยู่ที่วัดเวฬุวัน ปริพาชกกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าไปก่อนเถิด กระผมจะกลับไปบอกสหาย จะพากันไปเฝ้าพระศาสดา ครั้นพระเถระไปแล้ว ก็กลับมาสำนักของปริพาชก บอกข่าวที่ได้ไปพบพระอัสสชิให้โกณฑปริพาชกทราบ แล้วแสดงธรรมนั้นให้ฟัง โกณฑปริพาชกก็ได้ดวงตาเห็นธรรมเหมือนอุปติสสะ แล้วชวนกันไปเฝ้าพระพุทธเจ้า แต่พากัน

ไปลาสัญญาชัยผู้เป็นอาจารย์เดิมก่อน ท่านสัญญาชัยบริพาชกห้ามไว้และอ้อนวอนให้อยู่ช่วยสอนศิษย์หลายครั้ง แต่สองสหายนั้นก็ไม่ฟังพาบริวารไปวัดเวฬุวันเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ทูลขออุปสมบท พระองค์ทรงอนุญาตให้เป็นภิกษุด้วยกันทั้งสิ้น

ในภิกษุเหล่านั้น ภิกษุผู้เป็นบริวารได้สำเร็จจอร์หัตผลก่อน ฝ่ายพระโมคคัลลานะอุปสมบทได้ ๗ วัน จึงได้สำเร็จจอร์หัตผล

ฝ่ายพระสารีบุตรหลังจากบวชแล้วได้ ๑๕ วัน เข้าไปอาศัยอยู่ในถ้ำสุกรขาตาแห่งเดียวกับพระพุทธเจ้า ขณะถวายงานพัดเพื่อปรนนิบัติอยู่ พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมชื่อว่า **เวทนาปริคคหสูตร** แก่ทิฆนขปริพาชกผู้เป็นหลานชายของท่าน ท่านได้ส่งญาณไปตามกระแสแห่งพระธรรมก็ได้บรรลุจอร์หัตผล เหมือนกับผู้บริโภคอาหารที่เขาตัดให้คนอื่น ส่วนทิฆนขปริพาชก เป็นแต่ได้ดวงตาเห็นธรรม สิ้นความเคลือบแคลงสงสัยในพระพุทธศาสนา ทูลสรรเสริญพระธรรมเทศนาและแสดงตนเป็นอุบาสก

พระสารีบุตรนั้นเป็นผู้มีปัญญาเฉลียวฉลาด ได้เป็นกำลังสำคัญของพระพุทธเจ้าในการสอนเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระองค์ทรงยกย่องว่า **เป็นเอตทัคคะผู้ยอดเยี่ยมกว่าภิกษุทั้งหลายด้านมีปัญญามาก** เป็นผู้สามารถแสดงธรรมจักรและอริยสัจ ๔ ให้กว้างขวางพิสดารเหมือนกับพระองค์ ถ้ามีภิกษุมาทูลลาจะเที่ยวจาริกไปทางไกลมักตรัสให้ไปลาพระสารีบุตรก่อนเพื่อท่านจะได้สั่งสอนเธอทั้งหลาย เช่นครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่เมืองเทวทหะ ภิกษุเป็นอันมากเข้าไปเฝ้าพระองค์ ทูลลาจะไปปัจฉาภูมิขบถ พระองค์ตรัสถามว่า ท่านทั้งหลายบอกสารีบุตรแล้วหรือ ภิกษุเหล่านั้นทูลว่า ยังไม่ได้บอก จึงตรัสสั่งให้ไปลาพระสารีบุตรแล้วทรงยกย่องว่า พระสารีบุตรเป็นผู้มีปัญญามาก อนุเคราะห์เพื่อนบรรพชิต ภิกษุเหล่านั้นก็ไปลาตามรับสั่ง

พระพุทธเจ้าตรัสยกย่องพระสารีบุตรเป็นคู่กับพระโมคคัลลานะ ดังตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายคบกับสารีบุตรและโมคคัลลานะเถิด เธอเป็นผู้มีปัญญามาก อนุเคราะห์สพรหมจารีเพื่อนบรรพชิตทั้งหลาย สารีบุตรเปรียบเหมือนมารดาผู้ให้เกิด โมคคัลลานะเปรียบเหมือนนางนมผู้เลี้ยงทารกที่เกิดแล้วนั้น สารีบุตรยอมแนะนำให้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล โมคคัลลานะยอมแนะนำให้ตั้งอยู่ในคุณเบื้องบนที่สูงกว่านั้น

มีคำเรียกยกย่องพระสารีบุตรอีกอย่างหนึ่งว่า **พระธรรมเสนาบดี** นี้เป็นคำเลียนแบบมาจากคำเรียกแม่ทัพ ดังจะกลับความให้ตรงกันข้ามกองทัพอันทำยุทธยกไปถึงไหน ย่อมแผ่อนัตถะถึงนั้น กองพระสงฆ์ผู้ประกาศพระศาสนา ได้ชื่อว่าธรรมเสนา กองทัพฝ่ายธรรมหรือ

ประกาศธรรมจาริกไปถึงไหน ย่อมแผ่हितสุขถึงนั้น พระพุทธเจ้าเป็นจอมธรรมเสนา เรียกว่า พระธรรมราชา พระสารีบุตรเป็นกำลังสำคัญของพระพุทธเจ้า ในภารุทธะนี้ ได้สมญาว่า พระธรรมเสนาบดี นายทัพฝ่ายธรรม

พระสารีบุตรนั้น ปรากฏโดยความเป็นผู้กตัญญู ท่านได้ฟังธรรมที่พระอัสสชิแสดง ได้ธรรมจักขุแล้ว มาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา ดังกล่าวแล้วในหนหลัง ตั้งแต่นั้นมา ท่านนับถือพระอัสสชิเป็นอาจารย์ มีเรื่องเล่าว่า พระอัสสชิอยู่ในทิศใด เมื่อท่านจะนอน ท่านจะนมัสการไปทางทิศนั้นก่อนและนอนหันศีรษะไปทางทิศนั้น ภิกษุผู้ไม่รู้เรื่อง ย่อมสำคัญว่า ท่านนอนน้อมทิศตามลัทธิของพวกมิถิลาทิฏฐิ ความทราบถึงพระพุทธเจ้า ตรัสแก่ว่า ท่านมิได้นอนน้อมทิศ ท่านนมัสการพระอัสสชิผู้เป็นอาจารย์ แล้วประทานพระพุทธานุศาสนีว่า พุทฺธมามกะ รู้แจ้งธรรมอันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแสดงแล้วจากท่านผู้ใด ควรนมัสการท่านผู้นั้น โดยเคารพ เหมือนพราหมณ์บูชาญอันเนื่องด้วยเพลิง

อีกเรื่องหนึ่งว่า มีพราหมณ์ผู้หนึ่ง ชื่อราธะ ประรณานาจะอุปสมบท แต่เพราะเป็น ผู้ชราเกินไป ภิกษุทั้งหลายไม่รับอุปสมบทให้ ราธะเสียใจ เพราะไม่ได้สมปรารถนา มีร่างกาย ชุบซีดผิวดำพรหมไม่สดใส พระพุทธเจ้าทอดพระเนตรเห็นผิดปกตไป ตรัสถามทราบความแล้ว ตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า มีใครระลึกถึงอุปการะของราธะได้บ้าง พระสารีบุตรกราบทูลว่า ท่านระลึกได้อยู่ ครั้งหนึ่ง ท่านเข้าไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ ราธะได้ถวายภิกษาแก่ท่าน ทัพพีหนึ่ง พระพุทธเจ้าตรัสสรรเสริญว่า ท่านเป็นผู้กตัญญูตัก อุปการะเพียงเท่านี้ ก็ยังจำ ได้ไม่ลืม จึงตรัสให้ท่านรับบรรพชาอุปสมบทราชพราหมณ์

ท่านบวชได้ ๔๕ พรรษา ทูลลาพระพุทธเจ้าไปโปรดมารดาที่บ้านเกิด ให้มารดาได้ บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว ไกลรุ่งวันเพ็ญเดือน ๑๒ ก็ดับขันธนิพพาน รุ่งขึ้น พระจุนทะน้องชาย ได้ทำฌาปนกิจ เก็บอัฐิธาตุไปถวายพระพุทธเจ้า ณ วัดพระเชตะวัน กรุงสววัตถิ ทรงโปรดให้ ก่อพระเจดีย์บรรจุอัฐิธาตุไว้ ณ ที่นั้น

๔. พระโมคคัลลานะ

พระโมคคัลลานะ เป็นบุตรพราหมณ์ผู้เป็นนายบ้านของตระกูลโมคคัลลานะและ นางโมคคัลลิตี ชื่อนี้จะเรียกตามสกุล เกิดในบ้านโกลิตคาม ไม่ไกลจากกรุงราชคฤห์ มีระยะทาง พอไปมาถึงกันกับบ้านสกุลแห่งพระสารีบุตร เดิมท่านชื่อ โกลิตะ มาก่อน อีกอย่างหนึ่ง เขาเรียกตามโคตรว่า โมคคัลลานะ เมื่อท่านมาอุปสมบทในพระธรรมวินัยนี้แล้ว เขาเรียก

ท่านว่า โมคคัลลานะ ชื่อเดียว จำเดิมแต่ยังเยาว์จนเจริญวัยได้เป็นมิตรผู้ชอบกันกับพระสารีบุตร มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน มีสกุลเสมอกัน ได้ศึกษาศิลปศาสตร์ด้วยกันมา ได้ออกบวชเป็นปริพาชกด้วยกัน ได้เข้าอุปสมบทในพระธรรมวินัยนี้ด้วยกัน

จำเดิมแต่ท่านได้อุปสมบทในพระธรรมวินัยนี้ได้ ๗ วัน ไปทำความเพียรอยู่ที่บ้านกัลลวาลมุตตคาม แคว้นมคธ อ่อนใจนั่งโง่งมอยู่ พระพุทธเจ้าเสด็จไปที่นั่น ทรงแสดงอุบายสำหรับระงับความโง่งม ๘ อย่าง คือ

โมคคัลลานะ เมื่อท่านมีสัญญาอย่างไร ความง่วงนั้นย่อมครอบงำได้ ทำควรทำในใจถึงสัญญานั้นให้มาก ข้อนี้จะเป็นเหตุที่ทำให้ท่านละความง่วงนั้นได้

ถ้ายังละไม่ได้แต่นั้นท่านควรตรีกตรองพิจารณาถึงธรรมที่ตัวได้ฟังแล้วและได้เรียนแล้วอย่างไร ด้วยน้ำใจของตัว ข้อนี้จะเป็นเหตุที่ทำให้ท่านละความง่วงนั้นได้

ถ้ายังละไม่ได้ ท่านควรสาธยายธรรมที่ตัวได้ฟังแล้วและได้เรียนแล้วอย่างไรโดยพิสดาร ข้อนี้จะเป็นเหตุที่ทำให้ท่านและ ความง่วงนั้นได้

ถ้ายังละไม่ได้ แต่นั้นท่านควรยอนช่องหูทั้งสองข้างและลูบตัวด้วยฝ่ามือ ข้อนี้จะเป็นเหตุที่ทำให้ท่านละความง่วงนั้นได้

ถ้ายังละไม่ได้ แต่นั้นท่านควรลุกขึ้นยืนแล้วลูบนัยน์ตาด้วยน้ำเหลียวดูทิศทั้งหลาย แหงนดูดาวนักษัตรฤกษ์ ข้อนี้จะเป็นเหตุที่ทำให้ท่านละความง่วงนั้นได้

ถ้ายังละไม่ได้แต่นั้นท่านควรทำในใจถึงอาโลกสัญญาคือความสำคัญในแสงสว่างตั้งความสำคัญว่ากลางวันไว้ในจิตให้เหมือนกันทั้งกลางวันกลางคืนมีใจเปิดเผยฉนี้ไม่มีอะไรหุ้มห่อทำจิตอันมีแสงสว่างให้เกิด ข้อนี้จะเป็นเหตุที่ทำให้ท่านละความง่วงนั้นได้

ถ้ายังละไม่ได้ แต่นั้นท่านควรอธิษฐานจงกรมกำหนดหมายเดินทางกลับไปกลับมา ส้ารมอินทรีย์มีจิตไม่คิดไปภายนอก ข้อนี้จะเป็นเหตุที่ทำให้ท่านละความง่วงนั้นได้

ถ้ายังละไม่ได้ แต่นั้นท่านควรสำเร็จสี่หไสยา คือนอนตะแคงข้างขวา ซ้อนเท้าเหลื่อมเท้า มีสติสัมปชัญญะ ทำความหมายในอันจะลุกขึ้นไว้ในใจ พอท่านตื่นแล้วรีบลุกขึ้นด้วยความตั้งใจว่า เราจักไม่ประกอบสุขในการนอน เราจักไม่ประกอบสุขในการเอนข้าง (เอนหลัง) เราจัก ไม่ประกอบสุขในการเคลิ้มหลับ โมคคัลลานะ ท่านควรสำเหนียกใจอย่างนี้แล

อนึ่ง โมคคัลลานะ ท่านควรสำเหนียกใจอย่างนี้ว่า เราจักไม่ชุงวง (คือถือตัว) เข้าไปสู่ตระกูล เพราะว่า ถ้าภิกษุชุงวงเข้าไปสู่ตระกูล ถ้ากิจการในตระกูลนั้นมีอยู่ ซึ่งเป็นเหตุที่มนุษย์จะไม่นึกถึงภิกษุผู้มาแล้ว ภิกษุก็จะคิดเห็นว่าเดี๋ยวนี้ใครหนอ ยุยงให้เราแตกจาก

ตระกูลนี้ เดียวนี้คุณมนุษย์พวกนี้มีอาการอดทนระอาใจในเรา เพราะไม่ได้อะไร เธอก็จะมี ความเก้อ ครั้นเก้อก็จะเกิดความคิดฟุ้งซ่าน ครั้นคิดฟุ้งซ่านแล้ว ก็จะเกิดความไม่สำรวม ครั้นไม่สำรวมแล้ว จิตก็จะห่างจากสมาธิ

อนึ่ง ท่านควรสำเนียงใจอย่างนี้ว่า เราจักไม่พูดคำซึ่งเป็นเหตุเถียงกัน ถือผิดต่อกัน ดังนี้ เพราะว่าเมื่อคำซึ่งเป็นเหตุเถียงกันถือผิดต่อกันมีขึ้น ก็จำจะต้องหวังความพูดมากเมื่อ ความพูดมากมีขึ้น ก็จะเกิดความคิดฟุ้งซ่าน ครั้นคิดฟุ้งซ่านแล้วก็จะเกิดความไม่สำรวม ครั้นไม่สำรวมแล้ว จิตก็จะห่างจากสมาธิ อนึ่ง โมคคัลลานะ เราสรรเสริญความไม่คลุกคลี ด้วยประการทั้งปวง แต่มิใช่ว่าจะไม่สรรเสริญความคลุกคลีด้วยประการทั้งปวง (เมื่อไร) คือเราไม่สรรเสริญความคลุกคลีด้วยหมู่ชนทั้งคฤหัสถ์บรรพชิตก็แต่ว่าเสนาสนะที่นอนที่นั่ง อันใดเงียบเสียงที่จะอื้ออิงปราศจากลมแต่คนเดินเข้าออก ควรเป็นที่ประกอบกิจของ ผู้ต้องการที่สงบ ควรเป็นที่หลีกเลี่ยงร้อนอยู่ตามสมณวิสัยเราสรรเสริญความคลุกคลีด้วย เสนาสนะเห็นปานนั้น

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสสอนอย่างนี้แล้ว พระโมคคัลลานะกราบทูลถามว่า โดยย่อด้วย ข้อปฏิบัติเพียงเท่าไร ภิกษุชื่อว่าน่อมไปแล้วในธรรมที่สิ้นตัณหา มีความสำเร็จล่วงส่วน เกษม จากโยคธรรมล่วงส่วน เป็นพรหมจารีบุคคลล่วงส่วน มีที่สุดล่วงส่วน ประเสริฐสุดกว่าเทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า โมคคัลลานะ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ได้สดับว่า บรรดาธรรมทั้งปวงไม่ควรยึดมั่น ครั้นได้สดับดังนี้แล้ว เธอทราบธรรมทั้งปวงชัดด้วยปัญญา อันยิ่ง ครั้นทราบธรรมทั้งปวงชัดด้วยปัญญาอันยิ่งนั้นแล้ว ย่อมกำหนดรู้ธรรมทั้งปวง ครั้นกำหนดรู้ธรรมทั้งปวงดังนั้นแล้ว เธอได้เสวยเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นสุขก็ดี ทุกข์ก็ดี มิใช่ทุกข์มิใช่สุขก็ดี เธอพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยง พิจารณาเห็นด้วยปัญญาเป็นเครื่องหน่าย เป็นเครื่องดับ เป็นเครื่องสลัดคืนในเวทนาทั้งหลายนั้น เมื่อพิจารณาเห็นดังนั้น ย่อมไม่ยึดมั่น สิ่งอะไร ๆ ในโลก เมื่อไม่ยึดมั่น ย่อมไม่สะดุ้งหวาดหวั่น เมื่อไม่สะดุ้งหวาดหวั่น ย่อมดับกิเลส ให้สงบจำเพาะตน และทราบชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์ได้อยู่จบแล้ว กิจที่จำต้องทำได้ทำ เสร็จแล้ว กิจอื่นที่ต้องทำอย่างนี้อีกมิได้มี โดยย่อด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านี้ ภิกษุชื่อว่า น่อมไป แล้วในธรรมที่สิ้นตัณหา มีความสำเร็จล่วงส่วน เกษมจากโยคธรรมล่วงส่วน เป็นพรหมจารี บุคคลล่วงส่วน มีที่สุดล่วงส่วนประเสริฐสุดกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พระโมคคัลลานะ ปฏิบัติตามพระพุทธโอวาทที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอน ก็ได้สำเร็จอรรถผลในวันนั้น

พระพุทธเจ้า ทรงยกย่องพระโมคคัลลานะเป็นคู่กับพระสารีบุตรในอันอุปการะภิกษุผู้เข้ามาอุปสมบทใหม่ในพระธรรมวินัย อีกประการหนึ่งทรงยกย่องพระโมคคัลลานะว่า **เป็นเอตทัคคะผู้ยอดเยี่ยมกว่าภิกษุทั้งหลายด้านมฤทธิมาก** มฤทธินี้หมายเอาคุณสมบัติเป็นเครื่องสำเร็จแห่งความปรารถนา สำเร็จด้วยความอธิษฐาน คือ ตั้งมั่นแห่งจิต ผลที่สำเร็จด้วยอำนาจมฤทธินั้น ท่านแสดงล้วนแต่พันวิสัยของมนุษย์ สามารถจาริกเที่ยวไปในสวรรค์ ทามเทวบุตรบ้าง เทวธิดาบ้าง ถึงความได้สมบัติในที่นั้นด้วยกรรมอะไร ได้รับบอกแล้วกลับมาเล่าในมนุษยโลก อีกทางหนึ่ง เที่ยวจาริกไปในเปตโลกหรือในนิริยาบาย พบสัตว์ได้เสวยทุกขมีประการต่าง ๆ ทามถึงกรรมที่ได้ทำในหนหลัง ได้ความแล้ว นำมาเล่าในมนุษยโลก อีกประการหนึ่ง พระพุทธเจ้าโปรดเวไนยนิกรแต่ถ้าเป็นผู้คร่ำครวญ จะต้องทรมานให้สิ้นพยศก่อนตรัสใช้พระโมคคัลลานะให้เป็นผู้ทรมาน

พระโมคคัลลานะ สามารถชี้แจงสั่งสอนบริษัทให้เห็นบาปบุญคุณโทษโดยประจักษ์ชัดแก่ใจ ดุจว่าได้ไปเห็นมาต่อตาแล้วนำมาบอกเล่า การทรมานเวไนยผู้มีทิฏฐิมานะให้ละพยศ จัดว่าเป็นอสาธารณคุณ ไม่มีแก่พระสาวกทั่วไป การที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องพระโมคคัลลานะว่า เป็นเอตทัคคะในฝ่ายสาวกผู้มีมฤทธินั้น ประมวลเข้ากับการที่ทรงยกย่องพระสารีบุตรว่า เป็นเอตทัคคะในฝ่ายภิกษุผู้มีปัญญา พระโมคคัลลานะ เป็นกำลังสำคัญของพระพุทธเจ้าในอันยังการที่ทรงพระพุทธดำริไว้ให้สำเร็จ พระพุทธเจ้าได้สาวกผู้มีปัญญาเป็นผู้ช่วยดำริการ และได้สาวกผู้สามารถยังภารธุระที่ดำริแล้วนั้นให้สำเร็จ

พระโมคคัลลานะนั้น เข้าใจในนวัตรกรรมด้วย พระพุทธเจ้าจึงได้โปรดให้เป็นนวกัมมาธิฐฎายี คือดูแลการก่อสร้างวัดบุพพาราม ณ กรุงสาวัตถี ที่นางวิสาขาสร้าง

พระโมคคัลลานะ นิพพานก่อนพระพุทธเจ้า มีเรื่องเล่าว่า ถูกผู้ร้ายฆ่า ในคราวที่พระเถระอยู่ ณ ตำบลกาฬสิลา แคว้นมคธ พวกเดียรถีย์ปรึกษากันว่า พระโมคคัลลานะเป็นกำลังใหญ่ของพระสมณโคดม สามารถนำชาวในสวรรค์และนรกมาแจ้งแก่มนุษย์ชักนำให้เลื่อมใส ถ้ากำจัดพระโมคคัลลานะเสียได้แล้ว ลัทธิฝ่ายตนจะรุ่งเรืองขึ้น จึงจ้างผู้ร้ายให้ลอบฆ่าพระโมคคัลลานะ ใน ๒ คราวแรกพระโมคคัลลานะหนีไปได้ ผู้ร้ายทำอันตรายไม่ได้ ในคราวที่ ๓ ท่านพิจารณาเห็นกรรมตามทัน จึงไม่หนี ผู้ร้ายทุบตีจนกระดูกแตก สำคัญว่าถึงมรณะแล้ว นำสรีระไปซ่อนไว้ในพุ่มไม้แห่งหนึ่งแล้วหนีไป ท่านยังไม่ถึงมรณะ เยียวยาอัฐภาพด้วยกำลังฆาตกรไปเฝ้าพระพุทธเจ้าทูลลาแล้วจึงกลับมานิพพาน ณ ที่เดิม ในวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ หลังพระสารีบุตรครึ่งเดือน

พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปทำฌานบนิกิจแล้ว รับสั่งให้เก็บอัฐิธาตุไปก่อเจดีย์บรรจุไว้ใกล้
ซุ้มประตูวัดเวฬุวัน กรุงราชคฤห์

๕. พระมหากัสสปะ

พระมหากัสสปะ เดิมชื่อว่า ปิปผลิ เรียกชื่อตามโคตรว่า กัสสปะ พระมหากัสสปะ
เป็นบุตรพราหมณ์มหาศาล บิดาและมารดาจึงต้องการผู้สืบเชื้อสายวงศ์ตระกูล ได้จัดการ
ให้แต่งงานกับหญิงสาวธิดาพราหมณ์ชื่อภัททกาปิลานี ในขณะที่ท่านมีอายุได้ ๒๐ ปี
นางภัททกาปิลานี มีอายุได้ ๑๖ ปี แต่เพราะทั้งคู่จุติมาจากพรหมโลก และบำเพ็ญ
เนกขัมมบารมีมา จึงไม่ยินดีเรื่องกามารมณ์ เห็นโทษของการครองเรือนว่า ต้องคอยเป็นผู้รับ
บาปจากการกระทำของผู้อื่น ในที่สุด ทั้งสองได้ตัดสินใจออกบวชโดยการยกทรัพย์สมบัติ
ทั้งหมดให้แก่ญาติและบริวาร พวกเขาได้ไปซื้อผ้ากาสาหวัดต่างฝ่ายต่างปลงผม ไม่เห็น
แก่กันเสร็จแล้วครองผ้ากาสาหวัดสัวยบาตรเดินลงจากปราสาทไปอย่างไม่มี ความอาลัย
เมื่อปิปผลิและภัททกาปิลานีเดินทางไปด้วยกันได้ระยะหนึ่งแล้วปรึกษากันว่าการปฏิบัติ
เช่นนี้ ทำให้ผู้พบเห็นติเตียนได้ เป็นการไม่สมควร จึงได้แยกทางกัน นางภัททกาปิลานีไปถึง
สำนักนางภิกษุณีแห่งหนึ่ง แล้วบวชเป็นภิกษุณี ภายหลังได้บรรลุอรหัตผล

วันหนึ่ง ท่านปิปผลิ ได้พบพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ใต้ร่มไทรเรียกว่าพหูตตกนิโครธ
ในระหว่างกรุงราชคฤห์และเมืองนาลันทาท่อกัน มีความเลื่อมใส รับเอาพระพุทธเจ้าเป็น
ศาสดาของตน พระองค์ทรงรับเป็นภิกษุในพระวินัยนี้ แล้วประทานโอวาท ๓ ข้อว่า

กัสสปะ ท่านพึงศึกษาว่า เราจะเข้าไปตั้งความละอายและความเกรงไว้ในภิกษุ ทั้งที่
เป็นผู้เฒ่า ทั้งที่เป็นผู้ใหม่ ทั้งที่เป็นกลางเป็นอย่างแรงกล้า ดังนี้ข้อหนึ่ง

เราจะพึงธรรมอันใดอันหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วยกุศล เราจะเงี้ยวหลงพึงธรรมนั้น พิจารณา
เนื้อความ ดังนี้ข้อหนึ่ง

เราจะไม่ละสติที่ไปในกาย คือพิจารณาร่างกายเป็นอารมณ์ ดังนี้ข้อหนึ่ง

ครั้งพระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนพระมหากัสสปะอย่างนี้แล้ว เสด็จหลีกไป

พระมหากัสสปะได้ฟังพุทธโอวาททรงสั่งสอนแล้ว บำเพ็ญเพียรไม่ช้านัก ในวันที่ ๘
แต่อุปสมบท ได้สำเร็จพระอรหันต์

พระมหากัสสปะนั้น โดยปกติถือธุดงค์ ๓ อย่าง คือ ๑ ถือทรงผ้าบังสุกุลจีวรเป็นวัตร ๒ ถือเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร ๓ ถืออยู่ป่าเป็นวัตร พระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่า เป็นเอตทัคคะผู้ยอดเยี่ยมกว่าภิกษุทั้งหลายด้านผู้ทรงธุดงค์ ครั้งหนึ่ง ท่านเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่เวฬุวัน พระองค์ตรัสแก่ท่านว่า กัสสปะเดี๋ยวนี้ท่านแก่แล้ว ผ้าป่าบังสุกุลจีวรเครื่องนุ่งห่มของท่านนี้หนักนัก ท่านจงทรงจีวรที่ท่านควรถือถายเถิด จงฉันโภชนะในที่นิมนต์เถิด และจงอยู่ในที่ใกล้เคียงเถิด ท่านทูลว่า ท่านเคยอยู่ในป่า เที่ยวบิณฑบาต ทรงผ้าบังสุกุลจีวร ใช้แต่ผ้า ๓ ผืน มีความปรารถนาน้อยสันโดษ ชอบเรียบง่าย ไม่ชอบประคนด้วยหมู่ ปรารถนาความเพียรและพูดสรรเสริญคุณเช่นนั้นมานานแล้ว พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า กัสสปะท่านเห็นประโยชน์อะไร จึงประพฤติตนเช่นนั้น และสรรเสริญความเป็นเช่นนั้น ท่านทูลว่า เห็นอำนาจประโยชน์ ๒ อย่าง คือ การอยู่เป็นสุขในบัดนี้ของตนด้วย อนุเคราะห์ประชุมชนในภายหลังด้วย ประชุมชนในภายหลังทราบว่าเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ท่านประพฤติตนอย่างนั้น จะถึงทิฏฐิฐานุคติ ปฏิบัติตามที่ท่านได้เห็นได้ยิน ความปฏิบัตินั้น จะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่เขาสิ้นกาลนาน พระพุทธเจ้าประทานสาธุการว่า ดีละ ดีละ กัสสปะ ท่านปฏิบัติเพื่อประโยชน์และสุขแก่ชนเป็นอันมาก ท่านจงทรงผ้าบังสุกุลจีวรของท่านเถิด จงเที่ยวบิณฑบาตเถิด จงอยู่ป่าเถิด

นอกจากนี้ พระมหากัสสปะ ยังมีคุณธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องอีกหลายอย่าง คือ ทรงเปลี่ยนสังฆาฏิกันใช้ โดยตรัสว่า มีธรรมเป็นเครื่องเสมอกัน และสรรเสริญว่าเป็นผู้มักน้อย สันโดษ ภิกษุอื่น ๆ ควรถือเป็นตัวอย่าง กัสสปะประพฤติตนเป็นคนใหม่ ไม่คะนอง วาจาใจในบังสุกุลเป็นนิตยจิตไม่ข้องในสกุลนั้น ๆ เพิกเฉย ตั้งจิตเป็นกลาง กัสสปะมีจิตประกอบไปด้วยเมตตา กรุณา แสดงธรรมแก่ผู้อื่น ทรงสั่งสอนภิกษุอื่นให้ประพฤติดี โดยทรงยกเอาพระมหากัสสปะเป็นตัวอย่าง

ในคราวที่พระพุทธเจ้าปรินิพพาน ท่านพำนักอยู่ที่นครปาวา หาได้ตามเสด็จจาริกด้วยไม่ ท่านระลึกถึงพระพุทธเจ้า เดินทางมาจากนครปาวากับบริวาร พักอยู่ตามทาง พบชีวกผู้หนึ่งเดินสวนทางมา ถ้ามช่าวแห่งพระพุทธเจ้า ได้รับบอกว่าปรินิพพานเสียแล้วได้ ๗ วัน ในพวกภิกษุผู้บริวาร จำพวกที่ยังตัดอาลัยมิได้ ก็ร้องไห้รำพันถึง จำพวกที่ตัดอาลัยได้แล้ว ก็ปลงธรรมสังเวช มีอุทหมบรรพชิต คือ ภิกษুবวชตอนแก่รูปหนึ่ง ชื่อสุภัททะ กล่าวห้ามภิกษุทั้งหลายว่า อย่าเศร้าโศกร้องไห้เลย พระศาสดาปรินิพพานเสียได้เป็นดีพระองค์ยังทรงพระชนม์มอยู่ ย่อมรับสั่งห้ามไม่ให้ทำการบางอย่าง และให้ทำการบางอย่าง ที่ไม่พอใจเรา

ตั้งแต่นั้นต่อไป เราพ้นแล้วจากผู้บังคับ ปรารถนาจะทำการใด ไม่ทำก็ได้ พระมหากัสสปะรำพึงว่า เพียงพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วได้ ๗ วันเท่านั้นเอง ยังมีภิกษุผู้ไม่หนักในพระสัทธรรม กล่าวถ้อยจ้วงจาบได้ถึงเพียงนี้ กาลนานล่วงไปไกล จะมีสักเพียงไร ท่านใส่ใจคำของ พระสุภัททวุฒบรพชิตไว้แล้ว ให้โอวาทแก่ภิกษุสงฆ์สมควรแก่เรื่องแล้ว พาบริวารเดินทางต่อ ถึงกุสินารานครตอนบ่ายวันถวายพระเพลิง ท่านได้ถวายบังคมพระพุทธศรีระ

พระมหากัสสปะ เป็นพระสังฆเถระอยู่ในเวลานั้น พอถวายพระเพลิงพระพุทธศรีระแล้วได้ ๗ วัน ท่านประชุมสงฆ์เล่าถึงกาลที่ท่านเดินทางมาจากปาวานครเพื่อจะเฝ้าพระพุทธเจ้า ได้ทราบข่าวปรินิพพานในกลางทาง มีพระภิกษุบางพวกร้องให้อาลัยถึง ภัททวุฒบรพชิต กล่าวห้ามด้วยคำอย่างไร และท่านรำพึงเห็นอย่างไร ยกเรื่องนี้ขึ้นเป็นเหตุชักชวนภิกษุสงฆ์ เพื่อทำสังคายนา รวบรวมพระธรรมวินัย ตั้งไว้เป็นแบบฉบับ เพื่อสมกับพระพุทธพจน์ที่ได้ ประทานไว้เมื่อครั้งปรินิพพานว่า ธรรมก็ดี วินัยก็ดี อย่างไรก็ดี อันเราแสดงไว้แล้ว ได้บัญญัติไว้แล้ว ธรรมวินัยนั้นจักเป็นศาสดาของท่านทั้งหลาย ในเมื่อเราล่วงไปแล้ว พระสงฆ์เห็นชอบตามคำแนะนำของท่าน มอบธุระให้ท่านเป็นผู้เลือกภิกษุทั้งหลาย ผู้สามารถจะทำการสังคายนา

พระเถระจึงได้คัดเลือกรวมพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ ร้อยกรองพระธรรมวินัย ที่ถ้า สัตตบรรณคณาแห่งเวภารบรรพต กรุงราชคฤห์ ได้พระอุบาลีเป็นผู้วิสันนาพระวินัย ได้พระอานนท์ เป็นผู้วิสันนาพระสูตร พระอภิธรรม โดยมีพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นศาสนูปถัมภ์ ทำอยู่ ๗ เดือน จึงเสร็จ แล้วอยู่ประจำที่วัดเวฬุวัน ปฏิบัติธรรมอยู่เป็นนิตย ดับขันธนิพพานระหว่างกลาง กุกกุฏสัมปตบรรพตทั้ง ๓ ลูก ในกรุงราชคฤห์ นับอายุท่านได้ประมาณ ๑๒๐ ปี

๖. พระมหากัจจายนะ

พระมหากัจจายนะ เป็นบุตรของพราหมณ์บุโรหิตกัจจายนโคตรของพระเจ้า จันตปัชโชติ ในกรุงอุชเชนี เดิมชื่อว่า กัญจนะ เพราะมีผิวกายเหมือนทองคำ แต่คนทั่วไป เรียกตามโคตรว่า กัจจายนะหรือกัจจายนะ เมื่อเจริญวัยได้ศึกษาจบไตรเพท ได้รับตำแหน่ง บุโรหิตแทนบิดา

ในคราวพุทธอุปาทกาล พระเจ้าจันตปัชโชติ ได้ทรงสดับว่า พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว ทรงสั่งสอนประชุมชน ธรรมที่ทรงแสดงนั้น เป็นธรรมอันแท้จริง ให้สำเร็จประโยชน์ แก่ผู้ปฏิบัติตาม มีพระราชประสงค์ใคร่ที่จะเชิญเสด็จพระพุทธเจ้ามาประกาศพระศาสนา ที่กรุงอุชเชนี จึงตรัสกัจจายนบุโรหิตไปเชิญเสด็จ กัจจายนบุโรหิตทูลลาจะบวชด้วย ครั้นทรง

อนุญาตแล้ว ออกจากกรุงอุชเชนีพร้อมด้วยบริวาร ๗ คน มาถึงที่ประทับของพระพุทธเจ้าแล้ว เข้าไปเฝ้า ได้ฟังพระธรรมเทศนา บรรลอรุหัตผลพร้อมทั้ง ๘ คนแล้ว ทูลขออุปสมบท พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้เป็นภิกษุ ท่านทูลเชิญเสด็จไปกรุงอุชเชนี ตามพระราชประสงค์ของพระเจ้าจันทปัชชิตี พระพุทธเจ้ารับสั่งว่า ท่านไปเองเถิด เมื่อท่านไปแล้ว พระเจ้าแผ่นดินจัททรงเลื่อมใส ท่านถวายบังคมลา พาภิกษุบริวาร ๗ รูป กลับไปกรุงอุชเชนี ประกาศพระพุทธศาสนาให้พระเจ้าจันทปัชชิตีและชาวพระนครเลื่อมใสแล้ว กลับมาสำนักพระพุทธเจ้า

พระมหากัจจายนะนั้น เป็นผู้ฉลาดในการอธิบายความแห่งคำที่ย่อให้พิสดาร พระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่า เป็นเอตทัคคะผู้ยอดเยี่ยมกว่าภิกษุทั้งหลายด้านผู้อธิบายความย่อให้พิสดาร วันหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมว่า ผู้มีปัญญา ไม่ควรตามคิดถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว ไม่ควรจุ่มงมหมายสิ่งที่ยังมาไม่ถึง เพราะว่าสิ่งที่ล่วงไปแล้ว สิ่งนั้นก็เสียหายแล้ว สิ่งใดยังมาไม่ถึงแล้ว สิ่งนั้นก็ยังไม่ได้มาถึง ผู้ใดเห็นแจ้งในพระธรรมที่เกิดขึ้นจำเพราะหน้าในที่นั้น ๆ ในกาลนั้น ๆ ไม่อ่อนแอ ไม่คลอนแคลน ครั้นรู้ธรรมนั้นแล้วพึงให้ธรรมนั้นเจริญเนื่อง ๆ ความเพียรควรทำเสียในวันนี้แล ใครเล่าจะพึงรู้ว่า ความตายจะมีต่อพรุ่งนี้ เพราะว่าความผิดเพี้ยนต่อมฤตยูราชที่มีเสนาใหญ่ ไม่มีเลย ผู้รู้ที่เป็นคนสงบระงับ ย่อมกล่าวสรรเสริญผู้มีความเพียร ไม่เกียจคร้านทั้งกลางวันกลางคืน อยู่ด้วยความไม่ประมาท อย่างนี้ว่า ผู้มีราตรีเดียวเจริญ ครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว เสด็จลุกเข้าวิหารที่ประทับ ภิกษุทั้งหลายไม่ได้ช่องเพื่อจะกราบทูลถามความแห่งคำที่ตรัสโดยย่อให้เข้าใจกว้างขวาง เห็นความสามารถของพระกัจจายนะ จึงไปหา อาราธนาให้ท่านอธิบาย ท่านอธิบายให้ภิกษุเหล่านั้นฟังโดยพิสดาร แล้วกล่าวว่า ถ้าท่านทั้งหลายไม่เข้าใจ ก็จงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทูลถามความนั้นเถิด พระองค์ทรงแก้อย่างไร จงจำไว้อย่างนั้นเถิด ภิกษุเหล่านั้น ลาพระกัจจายนะกลับมา เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทูลถามความนั้นให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสสรรเสริญพระกัจจายนะว่า ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็คงแก้เหมือนกัจจายนะแก้แล้วอย่างนั้น ความของธรรมที่เราแสดงแล้วโดยย่อนั้น อย่างนั้นท่านทั้งปวงจำไว้เถิด พระกัจจายนะเป็นผู้ฉลาดในการอธิบายคำที่ย่อให้กว้างขวาง พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญในทางนั้น มีดังนี้เป็นตัวอย่าง ครั้งหนึ่ง พระกัจจายนะ อยู่ ณ เขาโกรก คือ มีทางขึ้นด้านหนึ่ง อีกด้านหนึ่งเป็นโกรก อีกนัยหนึ่งว่าอยู่ ณ ภูเขาชื่อปวัตตะ แขวงเมืองกุรัมมะ ในวันตีชนบท อุบาสกคนหนึ่งชื่อ โสณกุฎิกัณณะผู้อุปฐากของท่านปรารถนาจะบวช ได้อ้อนวอนขอให้ท่านสงเคราะห์เนื่อง ๆ มาในที่สุดท่านรับบรรพชาให้ ในครั้งนั้นพระพุทธเจ้าประทานพุทธาอนุญาต ให้พระสงฆ์เป็นเจ้าหน้าที่รับอุปสมบทคนผู้ขอเข้าคณะแล้ว สงฆ์มี

จำนวนภิกษุ ๑๐ รูป ที่เรียกว่า ทสวรรณ จึงให้อุปสมบทได้ ในอวันตีทักษิณชาชนบทมีภิกษุ น้อยกว่า พระมหากัจจายนะจะชุมนุมภิกษุเข้าเป็นสงฆ์ทสวรรณอุปสมบทโสภณสามเณรได้ ต้องใช้เวลาถึงสามปี ด้วยเหตุนี้ เมื่อพระโสณะลาเพื่อจะไปเฝ้าพระพุทธเจ้าผู้เสด็จประทับอยู่ ณ กรุงสาวัตถีในเวลานั้น ท่านสั่งให้ไปถวายบังคม และให้กราบทูลถึงการปฏิบัติพระวินัย บางอย่าง อันไม่สะดวกแก่ภิกษุผู้อยู่ในชนบท มีการอุปสมบทนั้นดังกล่าวแล้วเป็นต้น พระพุทธองค์ได้ทรงทราบจากพระโสณะแล้ว ได้ทรงอนุญาตผ่อนปรนในข้ออุปสมบทไม่ สะดวกนั้น ประทานพระพุทธาอนุญาตว่า ให้พระสงฆ์มีจำนวน ๕ รูป ทำการอุปสมบทกุลบุตร ในปัจฉิมชนบทได้ นอกจากนี้ ท่านได้ทูลขอพระพุทธาอนุญาตให้ทรงแก้ไขพระพุทธานุญาต บางข้อซึ่งขัดต่อภูมิประเทศ เช่น

ขอให้ทรงอนุญาตรองเท้าเป็นชั้น ๆ ในปัจฉิมชนบทได้

ขอให้ทรงอนุญาตการอาบน้ำเป็นนิตยในปัจฉิมชนบทได้

ขอให้ทรงอนุญาตเครื่องลาดที่ทำด้วยหนังสัตว์ในปัจฉิมชนบทได้

ขอให้ตรัสบอกวิธีปฏิบัติในจีวรที่เขาหลับหลัง (ผ้าถึงมือจึงชื่อว่าได้รับ)

พระมหากัจจายนะ เป็นผู้มึนรูปร่าง มีผิวเหลือง ผิดจากที่เข้าใจกันว่าอ้วนล่ำ เนื่องด้วยรูปสมบัติของท่าน มีเรื่องเล่าว่า เศรษฐีบุตรเมืองโสเรยยะ เห็นท่านแล้ว นึกด้วย อกุศลจิตว่า ถ้าได้มีภรรยา रूपอย่างท่านจะดีนักหนา ด้วยอำนาจบาปนั้น เพศแห่งเศรษฐีบุตร นั้นกลับเป็นสตรี ได้ความอาลัยเป็นอย่างยิ่ง ต่อได้ขอขมาท่านแล้ว เพศจึงกลับเป็นบุรุษ ตามเดิม

เมื่อพระพุทธเจ้า เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระมหากัจจายนะ อยู่ที่ป่าไม้คันทา แขวงมธูราชธานี พระเจ้ามธูราชบุตร เสด็จเข้าไปหาตริสถามถึงเรื่องที่พวกพราหมณ์เล่า ลือกันว่า วรรณะพราหมณ์ประเสริฐที่สุด วรรณะอื่นเลว วรรณะพราหมณ์ขาว วรรณะอื่นดำ วรรณะพราหมณ์เป็นบุตรของพระพรหม เกิดจากปากพระพรหม พระพรหมสร้างสรรค เป็นทายาทของพระพรหม

พระเถระตอบว่า นั่นเป็นเพียงคำโฆษณาเท่านั้น แล้วได้อธิบายให้พระเจ้ามธูราช- อวันตีบุตรยอมรับว่า วรรณะทั้ง ๔ เสมอกันหมดตามความจริง ๕ ประการ คือ

๑. ในวรรณะ ๔ เหล่านี้ วรรณะเหล่าใด เป็นผู้มั่งมี วรรณะเดียวกันและวรรณะอื่น ย่อมเข้าเป็นเสวกของวรรณะนั้น

๒. วรรณคดี ประพตีกุศลกรรมบถ เบื้องหน้าแต่มรณะ วรรณะนั้น ย่อมเข้าสู่ อบายเสมอกันหมด ไม่มีพิเศษ

๓. วรรณคดี ประพตีกุศลกรรมบถ เบื้องหน้าแต่มรณะ วรรณะนั้น ย่อมเข้าถึง สுகติโลกสวรรค์เหมือนกันหมด

๔. วรรณคดี ทำโจรกรรม ทำปรทาทริกกรรม วรรณะนั้นต้องรับราชอาญาเหมือนกันหมด ไม่มียกเว้น

๕. วรรณคดี ออกบวช ตั้งอยู่ในศีลธรรม วรรณะนั้นย่อมได้รับความนับถือ และ ได้รับบำรุง และได้รับการคุ้มครองรักษาเสมอกันหมด

พระเจ้ามธุราช ตรัสสรรเสริญธรรมภาสิตของพระเถระ แล้วแสดงพระองค์เป็น อุบาสก ถึงพระเถระ พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ ท่านทูลห้ามว่า อย่าถึงท่านเป็น สรณะเลย จงถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะของท่านเถิด พระเจ้ามธุราชตรัสถามว่า เดียวนี้ พระพุทธเจ้านั้น เสด็จอยู่ ณ ที่ไหน ท่านทูลว่า พระพุทธเจ้าปรินิพพานเสียแล้ว พระเจ้ามธุราช ตรัสว่า ถ้าพระองค์ได้ทรงสดับว่า พระพุทธเจ้าเสด็จอยู่ในที่ใด แม้ไกลเท่าไกล ก็จะไปเฝ้าให้ จงได้ แต่พระพุทธเจ้าปรินิพพานเสียแล้ว พระองค์ขอถึงพระพุทธเจ้า แม้ปรินิพพานแล้วนั้น พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะ

ท่านดำรงชนมาอยู่สังขารอยู่สมควรแก่กาลเวลา ก็ดับขันธนิพพาน

๗. พระอานนท์

พระอานนท์ เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสุกโกธนะ พระกนิษฐภคินีของพระเจ้า สุทโธทนะ พระมารดาพระนามว่า พระนางกิสสาโคตมี มีศักดิ์เป็นพระอนุชาของพระพุทธเจ้า ประสูติที่กรุงกบิลพัสดุ์ เป็นสหชาติกับพระพุทธเจ้า

พระอานนท์เถระเป็นเจ้าชายเชื้อสายศากยะ ได้รับการเลี้ยงดูและการศึกษาอย่างดี เป็นสหายนิกของเจ้าชายภัททิยะ เจ้าชายอนุรุทธะ เจ้าชายภคคฺุ เจ้าชายกิมพิละ และ เจ้าชายเทวทัต เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงสละราชสมบัติ เสด็จออกผนวชและสำเร็จเป็น พระพุทธเจ้า เสด็จไปโปรดพระพุทโธบิดาและพระประยูรญาติ ณ กรุงกบิลพัสดุ์ ในพรรษา ที่ ๕ ขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่กรุงกบิลพัสดุ์มีพระญาติหลายองค์ออกผนวชตามเหลือ แต่กุมารเหล่านี้ คือ พระมหานามะ พระอนุรุทธะ พระภัททิยะ พระภคคฺุ พระกิมพิละ พระอานนท์ และพระเทวทัต เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จจากกรุงกบิลพัสดุ์ พวกศากยะได้

วิพากษ์วิจารณ์กันว่า พวกตนได้ให้โอรสของตน ๆ ซึ่งเป็นเพื่อนเล่นของเจ้าชายสิทธัตถะ ในคราวพิธีชานพระนาม ออกผนวชตามเสด็จ แต่พระกุมารเหล่านี้เห็นที่จะไม่ใช่พระญาติ กับพระพุทธเจ้าจึงไม่ออกผนวชตาม พระมหานามะได้สดับคำวิพากษ์วิจารณ์ ทรงรู้สึกละอาย จึงปรึกษาพระอนุรุทธะว่า ต้องออกบวชคนหนึ่ง ในที่สุดอนุรุทธะ ออกผนวช จึงไปทูลลา พระมารดา พระมารดาไม่อนุญาต ท่านทูลอ้อนวอนจนพระมารดาทรงอนุญาต แต่ทรงมีเงื่อนไขว่าหากพระเจ้าภัททิยศากยราชออกผนวชด้วย จึงทรงอนุญาต อนุรุทธะพยายาม ชักชวนพระเจ้าภัททิยศากยราชจนตกลงพระทัยออกผนวช ต่อมาท่านชักชวนกุมารอีก ๕ องค์ มีพระอานนท์ เป็นต้น รวมทั้งอุบาลีอุษามาลา ตามเสด็จพระพุทธองค์ไปเพื่อขอบรรพชา อุปสมบท ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่อนุปิยอัมพวัน เขตอนุปิยนคม แคว้นมัลละ

พระอานนท์เถระบวชไม่นาน ได้ฟังธรรมจากท่านพระปุลณมณีนตานีบุตรก็บรรลु พระโสดาปัตติผล ยังไม่บรรลุพระอรหัตผล

ในช่วงปฐมโพธิกาล หลังจากตรัสรู้แล้ว ๒๐ พรรษานั้น ยังไม่มีพระภิกษุใดปฏิบัติ รับใช้พระพุทธองค์เป็นประจำ มีแต่พระภิกษุผลัดเปลี่ยนวาระกันปฏิบัติ เช่น พระนาคสมาละ พระนาคิตะ พระอุปวาณะ พระสาคตะ และพระเมฆิยะ เป็นต้น บางคราวการผลัดเปลี่ยน บกพร่อง องค์ที่ปฏิบัติอยู่ออกไปแต่ต้ององค์ใหม่ยังไม่มาแทน ทำให้พระพุทธองค์ต้องประทับ อยู่ตามลำพังขาดผู้ปฏิบัติ บางครั้งพระภิกษุผู้ปฏิบัติก็ต้อดิ่งขัดรับสั่งของพระพุทธองค์ เช่น ครั้งหนึ่ง เป็นวาระของพระนาคสมาลเถระ ท่านได้เสด็จตามพระพุทธองค์ไปทางไกล พอถึง ทาง ๒ แพร่ง พระเถระทราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ขอพระองค์เสด็จไปทางนี้เถิด พระเจ้าข้า พระพุทธองค์ตรัสว่า อย่าเลยนาคสมาละ ไปอีกทางหนึ่งจะดีกว่า พระนาคสมาละ ไม่ยอมเชื่อฟังพระดำรัส ขอแยกทางกับพระพุทธองค์ ทำท่าจะวางบาตรและจีวรของ พระพุทธองค์ที่พื้นดิน พระพุทธองค์จึงตรัสว่า นาคสมาละ เธอจงส่งบาตรและจีวรมาให้ ตถาคตเถิด พระนาคสมาละ ถวายบาตรและจีวรแต่พระพุทธองค์แล้วแยกทางเดินไปตามที่ ตนต้องการไปได้ไม่ไกลนักก็ถูกพวกโจรทำร้ายจนศีรษะแตกแล้วแย่งชิงเอาบาตรและจีวรไป ทั้งที่เลือดอาบหน้ารีบกลับมาเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลเล่าเรื่องให้ทรงทราบ พระพุทธองค์ จึงตรัสว่า อย่าเสียใจไปเลย นาคสมาละ ตถาคตห้ามเธอก็เพราะเหตุนี้ พระพุทธองค์ได้รับความลำบากพระวรกายเพราะถูกปล่อยยให้ประทับอยู่ตามลำพังหลายครั้ง จึงมีพระดำรัส รับสั่งให้พระภิกษุสงฆ์เลือกสรรภิกษุทำหน้าที่ปฏิบัติพระองค์เป็นพระประจำ ภิกษุทั้งหลาย

มีฉันทามติมอบหมายให้พระอานนท์เถระรับหน้าที่เป็นพุทธอุปัฏฐากตลอดกาลเป็นนิത്യ ด้วยเห็นว่าท่านเป็นผู้มีสติปัญญา ชยัน อดทน รอบคอบ และเป็นพระญาติใกล้ชิดย่อมจะ ทราบพระอัธยาศัยเป็นอย่างดี

แต่ก่อนที่พระเถระจะตอบรับทำหน้าที่เป็นพุทธอุปัฏฐากนั้น ท่านได้กราบทูลขอพร ๘ ประการ ดังนี้

ขออย่าประทานจีวรอันประณีตแก่ข้าพระองค์

ขออย่าประทานบิณฑบาตอันประณีตแก่ข้าพระองค์

ขอได้โปรดอย่าให้ข้าพระองค์อยู่ในที่ประทับของพระองค์

ขอได้โปรดอย่าพาข้าพระองค์ไปในที่นิมนต์

ขอพระองค์จงเสด็จไปสู่ที่นิมนต์ที่ข้าพระองค์รับไว้

ขอให้ข้าพระองค์พาบริษัทที่มาจากแดนไกลเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ได้ในขณะที่มาถึง

ถ้าข้าพระองค์เกิดความสงสัยขึ้นเมื่อใด ขอให้ข้าพระองค์เข้าเฝ้าทูลถามความสงสัย ได้เมื่อนั้น

ถ้าพระองค์แสดงพระธรรมเทศนาเรื่องใดที่ลับหลังข้าพระองค์ ขอได้โปรดตรัส พระธรรมเทศนาเรื่องนั้นแก่ข้าพระองค์อีกครั้ง

พระพุทธเจ้า ได้สดับคำกราบทูลขอพรของพระอานนท์เถระแล้ว ได้ตรัสถามถึง คุณและโทษของพร ๘ ประการว่า

ดูก่อนอานนท์ เธอเห็นคุณและโทษอย่างไร จึงขออย่างนั้น พระอานนท์เถระกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ถ้าข้าพระองค์ไม่ได้รับพรข้อที่ ๑-๔ ข้างต้น ก็จะมีคนพูดติฉินนินทา ได้ว่า พระอานนท์ปฏิบัติบำรุงอุปัฏฐากพระพุทธเจ้า จึงได้ลาภสักการะมากมายอย่างนี้ การปฏิบัติอุปัฏฐากมิได้หนักหนาอะไรเลย ถ้าข้าพระองค์ไม่ได้รับพรข้อที่ ๕-๗ จะมีคนพูดได้ อีกว่า พระอานนท์ จะบำรุงอุปัฏฐากพระพุทธเจ้าไปทำไม แม้กิจเพียงเท่านี้ พระพุทธองค์ ก็ไม่ทรงอนุเคราะห์ อนึ่ง โดยเฉพาะถ้าข้าพระองค์ไม่ได้รับพรข้อสุดท้ายแล้ว หากมีผู้มาถาม ธรรมข้อนี้พระพุทธองค์แสดงที่ไหน ถ้าข้าพระองค์ไม่ทราบ เขาก็จะตำหนิได้ว่า พระอานนท์ ติดตามพระพุทธเจ้าไปทุกหนแห่ง ดุจเงาตามตัว แต่เหตุไฉนจึงไม่รู้แม้แต่เรื่องเพียงเท่านี้

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เห็นคุณและโทษ ดังกล่าวมานี้ จึงได้กราบทูลขอพร ทั้ง ๘ ประการนั้น พระเจ้าข้า

พระพุทธเจ้า เมื่อได้สดับคำชี้แจงของพระอานนท์แล้ว จึงประทานสาธุการและ
 ประทานอนุญาตให้ตามที่ขอทุกประการ ตั้งแต่นั้นมาพระเถระก็ปฏิบัติหน้าที่บำรุงอุปฐาก
 พระพุทธองค์ตลอดมาตราบเท่าถึงเสด็จเข้าสู่นิพพาน

พระเถระได้ปฏิบัติหน้าที่อุปฐากพระพุทธเจ้าด้วยความอุสาหะมิได้บกพร่อง อีกทั้ง
 มีความจงรักภักดีเป็นอย่างยิ่ง แม้แต่ชีวิตของตนก็ยอมสละแทนพระพุทธองค์ได้ เช่น ในคราวที่
 พระเทวทัตยุยงให้พระเจ้าอชาตศัตรูปล่อยช้างนาฬาคีรี ด้วยหวังจะให้ทำอันตรายพระพุทธองค์
 ขณะเสด็จออกบิณฑบาต ในกรุงราชคฤห์ ในขณะที่ช้างนาฬาคีรีวิ่งตรงเข้ามาหาพระพุทธองค์นั้น
 พระอานนท์เถระผู้เปี่ยมล้นด้วยความกตัญญูและความจงรักภักดี ได้ยอมมอบกายถวายชีวิต
 เป็นพุทธบูชา ออกไปยืนขวางหน้าช้างไว้ หวังจะให้ทำอันตรายตนแทน แต่พระพุทธองค์ได้
 ทรงแผ่เมตตาไปยังช้างนาฬาคีรี ด้วยอำนาจแห่งพระเมตตาบารมี ทำให้ช้างสร้างเมฆหมอก
 พยสลดความดุร้าย ยอมหมอบถวายบังคมพระพุทธองค์ แล้วลุกขึ้นเดินกลับเข้าสู่โรงช้าง
 ด้วยอาการอันสงบ

พระอานนท์เถระ ได้ปฏิบัติพระพุทธรองค์อย่างใกล้ชิด มิได้ประมาทพลาดพลั้ง
 ได้ฟังพระธรรมเทศนาทั้งที่แสดงแก่ตนและผู้อื่น ทั้งที่แสดงต่อหน้าและลับหลัง อีกทั้งท่าน
 เป็นผู้ที่มีสติปัญญาทรงจำไว้ได้มาก จึงเป็นผู้ฉลาดในการแสดงธรรม พระพุทธเจ้าทรงยกย่อง
 ท่านในตำแหน่ง**เอตทัคคะผู้ยอดเยี่ยมกว่าภิกษุทั้งหลายถึง ๕ ด้าน** คือ

เป็นพหูสูต (ทรงจำพุทธรวณะได้มากที่สุด)

เป็นผู้มีสติ

เป็นผู้มีคติ (แนวในการจำพุทธรวณะ)

เป็นผู้มีอิติ (ความเพียร)

เป็นพุทธอุปฐาก

ในกาลที่พระพุทธองค์ใกล้เสด็จดับขันธปรินิพพาน พระอานนท์เถระ มีความน้อยเนื้อ
 ต่ำใจที่ตนยังเป็นเพียงพระอริยบุคคลชั้นพระโสดาบัน อีกทั้งพระบรมครูก็จะเสด็จเข้าสู่
 พระปรินิพพานในอีกไม่ช้านี้ จึงหลีกเลี่ยงไปยืนร้องไห้แต่เพียงผู้เดียวข้างนอก พระพุทธองค์
 รับสั่งให้ภิกษุไปเรียกเธอมาแล้วตรัสเตือนเธอให้คลายทุกข์โศกเศร้าพร้อมตรัสพยากรณ์ว่า อานนท์
 เธอจะได้บรรลุปะเป็นพระอรหันต์ ในวันที่ทำปฐมสังคายนา

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว พระมหากัสสปเถระได้นัดประชุม
 พระอรหันต์ชีณาสพ จำนวน ๕๐๐ รูป เพื่อทำปฐมสังคายนา โดยมอบให้พระอานนท์รับ

หน้าที่วิเศษนาพระสูตรและพระอภิธรรม แต่เนื่องจากพระอานนท์ยังเป็นเพียงพระโสดาบัน ท่านจึงเร่งทำความเพียรอย่างหนัก แต่ก็ยังไม่สำเร็จ เกิดความอ่อนเพลีย ท่านปรารถนาที่จะพักผ่อนอิริยาบถสักครู่ จึงเอนกายลงบนเตียง ในขณะที่เท้าพ้นจากพื้นศิระษะกำลังจะถึงหมอน ท่านก็สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในระหว่างอิริยาบถทั้ง ๔ คือ ไม่ได้อยู่ในอิริยาบถอย่างหนึ่ง อย่างเป็นใด คือ อิริยาบถยืน เดิน นั่ง หรือนอน นับว่าท่านบรรลุเป็นพระอรหันต์แปลกกว่าพระเถระรูปอื่น ๆ

พระอานนท์ ดำรงอายุสังขารอยู่นานถึง ๑๒๐ ปี พิจารณาเห็นว่าสมควรที่จะนิพพานได้แล้วท่านจึงเชิญพระญาติทั้งฝ่ายศากยวงศ์และฝ่ายโกถิยะ ไปที่ริมฝั่งแม่น้ำโรหิณี ซึ่งกั้นเขตแดนระหว่างกรุงกบิลพัสดุ์และกรุงเทวทหะ ก่อนที่จะนิพพาน ท่านเหาะขึ้นไปบนอากาศ ได้แสดงธรรมสั่งสอนเทวดาและพระประยูรญาติทั้งสองฝ่ายตลอดทั้งพุทธบริษัทอื่น ๆ เมื่อจบพระธรรมเทศนาแล้วท่านได้ตั้งสัตยาธิษฐานว่า

เมื่ออาตมานิพพานแล้ว ขอให้อัฐิธาตุของอาตมานี้แยกออกเป็น ๒ ส่วน จงตกลงที่ฝั่งกบิลพัสดุ์ของพระประยูรญาติฝ่ายศากยวงศ์ส่วนหนึ่ง และจงตกที่ฝั่งเทวทหะของพระประยูรญาติฝ่ายโกถิยวงศ์ส่วนหนึ่ง เพื่อป้องกันมิให้พระประยูรญาติทั้งสองฝ่ายทะเลาะวิวาทกันเพราะแย่งพระธาตุ

ครั้นอธิษฐานเสร็จแล้วก็เสด็จดับขันธนิพพาน ณ เบื้องบนอากาศ ในท่ามกลางแม่น้ำโรหิณีนั่น เตะชธาคูก็เกิดขึ้น เผาสรีระของท่านเหลือแต่กระดูกและแยกออกเป็น ๒ ส่วน แล้วตกบนพื้นดินของ ๒ ฝั่งแม่น้ำโรหิณีนั่น สมดังที่ท่านอธิษฐานไว้ทุกประการ ท่านได้ชื่อว่า เป็นพุทธสาวกที่ได้บรรลุกิเลสนิพพานและขันธนิพพานแปลกกว่าพระสาวกรูปอื่น ๆ

๘. พระอุบาลี

พระอุบาลี เป็นบุตรช่างกลบ (ช่างตัดผม) ในกรุงกบิลพัสดุ์ ได้เป็นที่เลื่อมใส เจริญพระหฤทัยแห่งเจ้าในศากยวงศ์ ๕ พระองค์ คือ ภัททิยราชา อนุรุธะ อานันทะ ภัคคุ กิมพิละ ก็ได้รับตำแหน่งเป็นนายภูษามาลาแห่งเจ้าศากยวงศ์เหล่านั้น

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดพระประยูรญาติที่กรุงกบิลพัสดุ์ตามคำทูลอาราธนา ของพระกาฬทายีเถระ เหล่าชัตติยกุมารในแต่ละสาขาของศากยวงศ์ออกบรรพชาจึงออกจากกรุงกบิลพัสดุ์โดยกระบวนพยุหยาตราเหมือนเสด็จประพาสอุทยาน อุบาลีภูษามาลาตามเสด็จ ในฐานะมหาดเล็กคนสนิท

ครั้งถึงพระมदनอื่นเจ้าชายทั้งหมดสั่งให้กระบวนตามเสด็จกลับทรงดำเนินไปตามลำพัง ๖ พระองค์พร้อมด้วยอุบาสีเมื่อเห็นว่าไปไกลแล้ว ทั้ง ๖ จึงส่งอุบาสีภูษามาลากลับและทรงเปลื้องเครื่องประดับออกเอาภูษาห่อมอบให้อุบาสีเพื่อใช้เป็นทรัพย์สินเลี้ยงชีพ

อุบาสีภูษามาลาเดินทางกลับพร้อมห่อเครื่องประดับที่ได้รับ เมื่อเดินมาสักระยะหนึ่งนึกคิดว่า ถ้ากลับไปเจ้าศากยะในกรุงกบิลพัสดุ์จะคิดว่าเราลวงเจ้าชายมาประหารชิงเอาเครื่องประดับตกแต่ง อนึ่ง ศากยะ ทั้ง ๖ ยังทรงผนวชได้ ทำไมเราจึงจะบวชบ้างไม่ได้ จึงแก้ห่อผ้าเครื่องประดับแขวนไว้บนต้นไม้พูดว่า ของนี้เราสละ ใครเห็นก็จงนำไป แล้วเดินกลับไปเฝ้า เหล่าศากยกุมารทอดพระเนตรเห็นอุบาสีเดินกลับมาจึงรับสั่งถาม อุบาสีก็เล่าเรื่องราวให้ทราบ เหล่าชัตตียกุมารจึงพาอุบาสีเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้ากราบทูลขอบวช ทรงขอให้พระพุทธองค์บวชให้นายอุบาสีก่อน เพื่อต้องการลดมานะความถือตัวของตนเองที่เป็นกษัตริย์เมื่อบวชหลังอุบาสีต้องทำความเคารพผู้ที่บวชก่อน แม้ผู้นั้นเคยเป็นมหาดเล็กรับใช้มาก็ตาม พระพุทธเจ้าโปรดให้อุบาสีได้บวชก่อนด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา จากนั้นทรงให้ศากยกุมารผนวช

พระอุบาสินั้น ครั้นบวชแล้ว เรียนกรรมฐานในสำนักพระพุทธเจ้าทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์จงทรงอนุญาตให้ข้าพระองค์อยู่ป่า พระพุทธองค์ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุเมื่ออยู่ป่า ธุระอย่างเดียวเท่านั้นจะเจริญงอกงาม แต่เมื่ออยู่ในสำนักของเรา ทั้งวิปัสสนาธุระและคันถธุระจะบริบูรณ์ พระอุบาสินั้นรับพระดำรัสของพระพุทธเจ้าแล้ว กระทำวิปัสสนากรรมฐานไม่นานก็ได้บรรลุพระอรหันต์

ท่านพระอุบาสีเถระเรียนพระวินัยปิฎก จากพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้าโดยตรง จึงมีความชำนาญพระวินัยได้วินิจฉัยเรื่องภารุกัจฉะ เรื่องอชชุกะ และเรื่องกุมารกัสสปะถูกต้องตามพระวินัย เป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าประทานสาธุการ และทรงถือเรื่องนั้นเป็นอัตถุပ္ปัตติเหตุ (ต้นเรื่อง) ได้ทรงแต่งตั้งท่านไว้ในตำแหน่ง **เอตทัคคะว่าเป็นยอดเยี่ยมกว่าภิกษุทั้งหลายด้านวินัยธร (ผู้ทรงพระวินัย)**

ในคัมภีร์อรรถกถามีประวัติของท่านว่าในอดีตท่านเกิดเป็นพราหมณ์ชื่อสุชาติ ในนครหังสวดี สละสมทรัพย์ไว้ ๘๐ โภก มีความรู้อย่างยิ่ง มหาชนต่างนับถือ แต่ท่านเองไม่นับถือผู้ใดด้วย สมัยนั้น ยังไม่มีพระพุทธเจ้า เวลานั้น ท่านมีมานะกระด้างไม่เห็นผู้ที่ควรบูชา ต่อมาเมื่อพระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ เสด็จอุบัติขึ้นในโลก เสด็จเข้ามายังนครหังสวดี เพื่อแสดงธรรมโปรดพุทธบิดา มหาชนหลังไหลมาฟังธรรมเป็นบริเวณประมาณ ๑ โยชน์

ดาบสชื่อสุนันทะได้สร้างปะรำดอกไม้ขึ้นบังแสงแดด เพื่อมหาชนตลอดทั้งพุทธบริษัท เมื่อพระพุทธเจ้าทรงประกาศอริยสัจ ๔ บริษัทแสนโกฏิได้บรรลุธรรม พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมตลอด ๗ วัน ๗ คืน วันที่ ๘ ทรงพยากรณ์สุนันทดาบสว่า ในแสนกัปนับจากนี้ไป จะมีพระศาสดาเสด็จอุบัติขึ้นในโลก สมภพในราชตระกูลพระเจ้าโอกกากราช พระนามว่าโคตมดาบสนี้จะเกิดเป็นพุทธสาวกนามว่าอุบาลีและจะได้เป็นเอตทัคคะยิ่งกว่าสาวกอื่น

ท่านฟังพระดำรัสของพระพุทธองค์ปรารภนาได้ตำแหน่งผู้เป็นเลิศในพระวินัย ท่านจึงซื้อสวนชื่อโสมถะ ด้านหน้าพระนครด้วยทรัพย์แสนหนึ่ง สร้างวัดถวายพระพุทธเจ้า ท่านสร้างเรือนยอดปราสาท มณฑป ถ้ำ คูหา และที่จงกรม สร้างเรือนอบกาย โรงไฟ โรงเก็บน้ำและห้องอาบน้ำถวายพระภิกษุสงฆ์ ถวายปัจจัย คือ ตั่ง เตียง ภาชนะเครื่องใช้สอยและยาประจำวัดทุกอย่าง ให้สร้างกำแพงอย่างมั่นคงสร้างที่อยู่อาศัยให้ท่านผู้มีจิตสงบ ผู้คงที่ไว้ในสังฆาราม ด้วยทรัพย์จำนวนแสนหนึ่ง รวมเป็นสองแสน เมื่อสร้างเรียบร้อย นิมนต์พระพุทธเจ้าให้เสด็จมาเพื่อถวายพระอาราม เมื่อถึงเวลาพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระชีवासพหนึ่งพันเสด็จเข้าไปสู่อารามท่านถวายภัตตาหารได้ทูลถวายอารามพระพุทธเจ้าครั้งทรงรับสังฆาราม ทรงอนุโมทนาและทรงพยากรณ์พราหมณ์

ในกัปที่สองหลังภัทรกัปนี้ไปท่านเกิดเป็นโอรสของพระเจ้าอัญชสะผู้มีพระเดชานุภาพยิ่งใหญ่ พระนามว่าจันทะ เจ้าชายเป็นคนกระต้างแข็งกร้าว ถือตัว มัวเมาในชาติตระกูล ยศและโภคะ วันหนึ่งเสด็จประพาสอุทยานนอกพระนคร ทรงช้างชื่อว่าสิริกะ แวดล้อมด้วยกองทัพไพร่พลและบริวาร ในระหว่างทางที่จะไปนั้น ท่านพบพระปัจเจกพุทธเจ้าพระนามว่าเทวละทรงดำเนินผ่านหน้าช้างไป ท่านไล่ช้างล่งเกินพระปัจเจกพุทธเจ้า ด้วยพระบารมีของพระปัจเจกพุทธเจ้า ช้างพระที่นั่งกลับแสดงอาการโกรธและไม่ยอมอย่างเท่า ยืนหยุดนิ่งเมื่อเห็นช้างไม่พอใจ พาลโกรธเบียดเบียนพระปัจเจกพุทธเจ้าแล้วไปยังพระอุทยานไม่พบความสำราญ ณ ที่นั้น เหมือนคนถูกไฟไหม้ศีรษะ ถูกความกระวนกระวายแผดเผา เหมือนปลาติดเบ็ด พื้นแผ่นดินเสมือนไฟลุกไปทั่ว เมื่อภัยเกิดขึ้นอย่างนี้ท่านจึงเข้าไปเฝ้าพระราชบิดาเล่าเรื่องให้ฟัง

พระเจ้าอัญชสะได้ฟังทรงตกพระทัยตรัสว่า เพราะไม่เคารพต่อพระปัจเจกพุทธเจ้า พวกเราจะพินาศกันทั้งหมด จะให้พระปัจเจกพุทธมนีอดโทษ ภายใน ๗ วัน แวนแคว้นของเราจะพินาศหมด ท่านจึงเข้าไปเฝ้าพระปัจเจกพุทธเจ้าขอขมา พระปัจเจกพุทธเจ้าก็ทรงยกโทษให้ ด้วยผลกรรมนี้ ท่านต้องเกิดมาในตระกูลต่ำในปัจจุบันชาติ

เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ๓ เดือน พระอุบาลีได้รับสมมติจากสงฆ์มีพระมหา-
กัสสปะเป็นประธาน ให้เป็นผู้วิสันหาพระวินัยปิฎก ในครั้งทำปฐมสังคายนา
ท่านดำรงชนมายุสังขารอยู่พอสมควรแก่กาลเวลาแล้ว ก็ดับขันธนิพพาน

๙. พระสิวลี

พระสิวลี เป็นพระโอรสของพระนางสุปปวาสา ผู้เป็นพระราชธิดาของพระเจ้า
กรุงโกถิยะ จำเดิมแต่ปฏิสนธิในครรภ์ของพระมารดานานถึง ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน ก็ได้ทำ
พระมารดาให้ลำบาก แต่กลับทำพระมารดาให้สมบูรณ์ด้วยลาภสักการะด้วยอำนาจพุทธานุภาพ
เมื่อครบกำหนดจึงประสูติโดยง่าย เหมือนน้ำไหลออกจากหม้อน้ำ

สาเหตุที่พระสิวลีอยู่ในครรภ์นานถึง ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน เป็นเพราะบุรพกรรม
ในอดีตของท่าน มีเรื่องเล่าว่า ครั้งหนึ่ง ท่านเคยเป็นกษัตริย์ ยกกองทัพไปล้อมเมืองหนึ่งไว้
นานถึง ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน ในกาลนั้น พระนางสุปปวาสา เป็นพระชนนี ให้โอรสของพระองค์
กักประตูไม่ให้ชาวพระนครออกได้ ชาวพระนครจึงฆ่าพระราชอาของตนแล้วถวายเป็น
ด้วยกรรมนั้นตามให้ผลในชาตินี้ พระนางสุปปวาสาผู้มารดา ขณะที่ทรงพระครรภ์แก่ คิดขึ้น
ได้ว่า พระพุทธเจ้าแสดงธรรมเพื่อละทุกข์ได้ พระสงฆ์ปฏิบัติเพื่อละทุกข์ได้พระนิพพานเป็นสุข

พระนางปรารถนากับพระสวามี ปรารถนาจะถวายทานก่อนที่จะทิวงศต จึงส่งพระสวามี
ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อไปกราบทูลเรื่องนี้แล้วนิมนต์พระพุทธเจ้า พร้อมกับกำชับว่า ถ้าพระองค์
ตรัสคำใด ขอให้ตั้งใจจดจำคำนั้นให้ดีแล้วกลับมาบอกพระนาง พระสวามีจึงเดินทางไปแล้ว
กราบทูลข่าวแต่พระพุทธองค์ พระพุทธเจ้าตรัสว่า ขอพระนางสุปปวาสาโกถิยธิดา จงมีความสุข
จงมีความสุขสบาย ไม่มีโรค จงคลอดบุตรที่หาโรคมิได้เกิด พระสวามีได้ยินดังนั้น จึงถวายบังคม
พระศาสดา ทรงมุ่งหน้าเสด็จกลับพระราชนิเวศน์

ในเวลาเมื่อพระพุทธเจ้าตรัสเสร็จ พระกุมารก็คลอดจากพระครรภ์ของพระนาง
สุปปวาสาอย่างสะดวก เหล่าพระญาติและบริวารที่นั่งล้อมอยู่เริ่มหัวเราะ ทั้งที่หน้ามอง
ด้วยน้ำตา มหาชนยินดีแล้ว ร่าเริงแล้ว ได้กราบทูลข่าวที่นายินดีแต่พระราชาก็กำลังเสด็จกลับ
พระราชาราชเห็นอาการของชนเหล่านั้นก็ทราบว่ พระดำรัสที่พระพุทธเจ้าตรัสเห็นและเป็น
ผลแล้ว จึงเล่าเรื่องของพระพุทธเจ้านั้นแต่พระราชธิดา การประสูติของทารก ได้ดับจิตที่
เร้าร้อนของพระประยูรญาติทั้งหมด เพราะฉะนั้น พระประยูรญาติจึงเฉลิมพระนามของ
กุมารนั้นว่า **สิวลี**

เมื่อพระนางมีพระวรกายแข็งแรงดีแล้ว มีพระประสงค์ที่จะถวายมหาทานติดต่อกันเป็นเวลา ๗ วัน จึงแจ้งความประสงค์แก่พระสวามีให้กราบทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์มารับมหาทานอาหารบิณฑบาตในพระราชนิเวศน์ตลอด ๗ วัน ในวันถวายมหาทานนั้น สิวลิกุมาร มีพระวรกายเข้มแข็งดุจกุมารผู้มีพระชนม์ ๗ พรรษา ได้ช่วยพระบิดาและพระมารดาจัดแจงกิจต่าง ๆ มีการนำธมกรก (กระบอกกรองน้ำ) มากรองน้ำดื่มและอังคาสพระพุทธเจ้าและหมู่พระภิกษุสงฆ์ ในขณะที่สิวลิกุมารช่วยพระบิดาและพระมารดาอยู่นั้น ท่านพระสารีบุตรเถระได้สังเกตดูอยู่ตลอดเวลาและเกิดความรู้สึกพอใจในพระราชกฤมการณ์เป็นอย่างมาก ครั้นถึงวันที่ ๗ ซึ่งเป็นวันสุดท้าย พระเถระได้สนทนากับสิวลิกุมาร แล้วชักชวนให้มาบวชสิวลิกุมาร ผู้มีจิตน้อมไปในการบวชอยู่แล้ว เมื่อพระเถระชักชวน จึงกราบทูลขออนุญาตจากพระบิดาและพระมารดา เมื่อได้รับอนุญาตแล้วจึงติดตามพระเถระไปยังพระอาราม พระสารีบุตรเถระ ผู้รับภาระเป็นพระอุปัชฌาย์ได้สอนพระกรรมฐานเบื้องต้น คือ ตจปัญจกกรรมฐานทั้ง ๕ ได้แก่ เกสา(ผม) โลมา (ขน) นขา (เล็บ) ทันตา (ฟัน) ตโจ (หนัง) ให้พิจารณาของทั้ง ๕ เหล่านี้ว่า เป็นของไม่งาม เป็นของสกปรก ไม่ควรเข้าไปยึดติดหลงใหลในสิ่งเหล่านี้ สิวลิกุมารได้สดับพระกรรมฐานนั้นแล้วนำไปพิจารณา ในขณะที่จรดมิดโกนเพื่อโกนผมครั้งแรกนั้นท่านได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน จรดครั้งที่ ๒ ท่านได้บรรลุเป็นพระสกทาคามี จรดมิดโกนลงครั้งที่ ๓ ท่านได้บรรลุเป็นอนาคามี และเมื่อโกนผมเสร็จท่านได้บรรลุเป็นพระอรหันต์

ในเวลาต่อมา พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปยังเมืองสาวัตถี พระสิวลีเถระถวายอภิวาทแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จะทดลองบุญของข้าพระองค์ ขอพระองค์จงมอบภิกษุ ๕๐๐ รูปแก่ข้าพระองค์ พระพุทธเจ้าตรัสสั่งว่า จงรับไปเถิดสิวลีท่านพาภิกษุ ๕๐๐ รูป แล้วเดินทางบ่ายหน้าไปสู่หิมวันตประเทศ ผ่านดงที่เทวดาสงอยู่ที่ต้นไทรที่เห็นเป็นครั้งแรก เทวดานั้นได้ถวายทานตลอด ๗ วัน เทวดาทั้งหลายได้ถวายทานทุก ๆ ๗ วัน ในสถานที่ทั่ว ๆ ไป ที่ท่านเห็นต่างกรรมต่างวาระกันดังนี้ คือ

ท่านเห็นต้นไทรเป็นครั้งแรก เห็นภูเขาชื่อว่าปัญทวะเป็นครั้งที่ ๒ เห็นแม่น้ำจิวรวดีเป็นครั้งที่ ๓ เห็นแม่น้ำวรสาคร์เป็นครั้งที่ ๔ เห็นภูเขาหิมวันต์เป็นครั้งที่ ๕ ถึงป่าฉัททันต์เป็นครั้งที่ ๖ ถึงภูเขาคันธมาทน์เป็นครั้งที่ ๗ และพบพระเวรตะ เป็นครั้งที่ ๘

ประชาชนทั้งหลาย ได้ถวายทานในที่ทุกแห่งตลอด ๗ วันเท่านั้น ก็ในบรรดา ๗ วัน นาคทัตตเทวราช ที่ภูเขาคันธมาทน์ ได้ถวายบิณฑบาตชนิดนี้ นาม (ซีรบิณฑบาต) สลับวันกับ

ถวายบิณฑบาตชนิดเนยใส (สัปปีบิณฑบาต) วันเว้นวัน ลำดับนั้นภิกษุสงฆ์ จึงถามท่าน
เทวราชว่า ของที่ท่านนำมาถวายนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร ในเมื่อแม่โคนมที่เขารีดนมถวาย
แต่เทวราชนี้ก็ได้ปรากฏ การบีบทำนํ้านมสัสมก็ได้ปรากฏ นาคทัตตเทวราช ตอบว่า นี่เป็น
อาณิสสส์แห่งการถวายสลากภัตรํ้านมในกาลแห่งพระกัสสปทศพล

ต่อมา พระพุทธเจ้าทรงอ้างเหตุแห่งการที่พระขทิรวนิยเถระจัดการต้อนรับให้เป็น
อัฐูปปัตติเหตุ (เหตุเกิดแห่งเรื่อง) ในการที่ทรงแต่งตั้งพระสิวลีเถระไว้ในตำแหน่งแห่งภิกษุ
ผู้เลิศในบรรดาภิกษุผู้เลิศด้วยลาภและเลิศด้วยศรัทธาทั้งหลาย ในศาสนาของพระองค์ในเรื่องนี้
มีเหตุเกิดขึ้นอย่างนี้

ในสมัยหนึ่ง พระขทิรวนิยเรวัตเถระ ซึ่งเป็นน้องชายของพระสารีบุตรได้หนีการ
แต่งงานที่บิดามารดาจัดการให้มาขอบวชในสำนักพระภิกษุ ซึ่งมีภิกษุอยู่ประมาณ ๓๐ รูป
เหล่าพระภิกษุสอบถามดู ทราบว่าเป็นน้องชายของพระสารีบุตรที่ท่านได้เคยแจ้งไว้ก่อนว่า
ถ้าน้องชายมาขอบวช ก็อนุญาตให้บวชได้ จึงได้ทำการบวชให้แล้วส่งข่าวมายังท่านพระสารีบุตร

ครั้งนั้น เมื่อพระสารีบุตรทราบข่าวดังนั้น จึงกราบทูลพระพุทธเจ้าเพื่อขอไปเยี่ยม
พระพุทธเจ้า ทรงทราบว่า พระเรวัตเถระ เริ่มทำความเพียรเจริญวิปัสสนา จึงทรงห้ามพระสารี
บุตรถึง ๒ ครั้ง ในครั้งที่ ๓ เมื่อพระสารีบุตรทูลอ่อนวอนอีก ทรงทราบว่า พระเรวัตเถระบรรล
อรหันตผลแล้วจึงทรงอนุญาต และตรัสว่าจะทรงไปด้วยพร้อมเหล่าพระสาวกอื่น

พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เป็นบริวารก็ได้เสด็จออกไปด้วยพระประสงค์ว่า
จะไปเยี่ยมพระเรวัตเถระ ครั้นเดินทางมาถึง ณ ที่แห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นหนทาง ๒ แพร่ง

พระอานนเถระกราบทูลถามพระพุทธองค์ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ตรงนี้มีหนทาง
๒ แพร่ง ภิกษุสงฆ์จะไปทางไหน พระเจ้าข้า

พระพุทธเจ้า ตรัสถามว่า อานนทฺ์หนทางไหนเป็นหนทางตรง พระอานนทฺ์กราบทูลว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หนทางตรงมีระยะประมาณ ๓๐ โยชน์ แต่เป็นหนทางที่มีอมนุษย์
ส่วนหนทางอ้อมมีระยะทาง ๖๐ โยชน์ เป็นหนทางสะดวกปลอดภัยหาภิกษาได้ง่าย

พระพุทธเจ้าตรัสว่า อานนทฺ์ สิวลีได้มาพร้อมกับพวกเรามีใช่หรือ

พระอานนทฺ์ กราบทูลว่า ใช่ พระสิวลีมาแล้วพระเจ้าข้า

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น พระสงฆ์จงไปตามเส้นทางตรงนั้นแหละ เราจะได้
ทดลองบุญของพระสิวลี

พระพุทธเจ้ามีพระภิกษุสงฆ์เป็นบริวาร เสด็จขึ้นสู่เส้นทาง ๓๐ โยชน์เพื่อจะทรงทดลองบุญของพระสิวลีเถระ

จำเดิมแต่ที่ได้เสด็จไปตามหนทาง หมู่เทวดาได้เนรมิตพระนครในทุก ๆ โยชน์ ช่วยกันจัดแจงพระวิหารเพื่อเป็นที่ประทับและที่อยู่แต่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข พวกเทวดา ได้ถือข้าวยาและของเคี้ยวเป็นต้น ไปเที่ยวถามอยู่ว่า พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าสิวลีไปไหน ดังนี้แล้ว จึงไปหาพระเถระ พระเถระจึงให้นำเอาสักการะและสัมมานะเหล่านั้นไปถวายพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์พร้อมทั้งบริวารเสวยบุญของพระสิวลีเถระผู้เดียว ได้เสด็จไปตลอดทางกัณดารประมาณ ๓๐ โยชน์

ฝ่ายพระเวตเถระ ทราบการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า จึงเนรมิตพระคันธกุฎีเพื่อพระพุทธองค์ นิรมิตเรือนยอด ๕๐๐ ที่จงกรม ๕๐๐ ที่พักกลางคืนและที่พักกลางวัน ๕๐๐ พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในสำนักของพระเวตเถระนั้นสิ้นกาลประมาณเดือนหนึ่ง แม้ประทับอยู่ในที่นั้น ก็เสวยบุญของพระสิวลีนั่นเอง แม้พระพุทธองค์พาภิกษุสงฆ์ไปก็เสวยบุญของพระสิวลีเถระตลอดกาลประมาณเดือนหนึ่งนั้นแลอีก เสด็จเข้าไปสู่บุพพารามตามลำดับ

ในกาลต่อมา พระพุทธเจ้าประทับนั่งในท่ามกลางหมู่พระอริยเจ้าแล้วทรงสถาปนาพระเถระนั้นไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย **พระสิวลีเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุสาวกของเราผู้มีลาภ**

ด้วยอำนาจบุญที่ท่านพระสิวลี ได้บำเพ็ญสั่งสมอบรมมาตั้งแต่อดีตชาติ เป็นปัจจัยส่งผลให้ท่านเจริญด้วยลาภสักการะ โดยมีเทพดา นาค ครุฑ และมนุษย์ทั้งหลาย นำมาถวายมิได้ขาดตกบกพร่องไม่ว่าท่านจะอยู่ในที่ใด ๆ ในป่า ในบ้าน ในน้ำ หรือบนบก เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ พระพุทธองค์จึงทรงประกาศให้ปรากฏในหมู่พุทธบริษัท ตรัสยกย่องท่านในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในทางผู้มีลาภมาก นับว่าท่านพระสิวลีเถระเป็นพระมหาสาวกอีกรูปหนึ่งที่ได้ช่วยกิจการพระศาสนา แบ่งเบาภาระของพระพุทธเจ้าเป็นอย่างมาก ท่านดำรงอายุสังขารโดยสมควรแก่กาลเวลาแล้วก็ดับขันธนิพพาน

๑๐. พระราहुล

พระราहुล เป็นโอรสของ เจ้าชายสิทธัตถะกับพระนางพิมพา (ยโสธรา) พระราชนัดดาของพระเจ้าสุทโธทนะ ผู้ครองกรุงกบิลพัสดุ์

เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว เสด็จมาเทศนาโปรด พระประยูรญาติ ประทับอยู่ที่นิโครธาราม และได้เสด็จไปที่พระราชนิเวศน์ของพระนางพิมพา พระนางได้ส่งพระราหุลกุมารผู้เป็นพระโอรสออกมา ให้ทูลขอราชสมบัติ พระพุทธเจ้า ทรงดำริว่า สมบัติทั้งหลายที่จะถาวรมั่นคงและประเสริฐกว่าอริยทรัพย์มิได้มี เราควรจะให้ สมบัติคืออริยทรัพย์แก่ราหุล จึงเสด็จกลับไปยังนิโครธาราม ราหุลกุมารตามเสด็จไปด้วย พระพุทธเจ้าจึงตรัสสั่งพระสารีบุตรว่า จงบวชให้ราหุลเถิด พระเถระรับพุทธบัญชา แต่ว่า พระกุมารนั้นยังเล็กเกินไป อายุได้ ๗ ขวบ ไม่ควรที่จะเป็นสงฆ์ พระเถระจึงทูลถามพระพุทธรองค์ ถึงวิธีบวช พระพุทธรองค์ตรัสให้ใช้วิธีติสรณคณูปสัมปทา เปล่งวาจาถึงพระรัตนตรัย ให้พระกุมารบวช วิธีนี้ได้ใช้กันสืบมาถึงทุกวันนี้ เรียกว่าบวชเณร

พระราหุลนี้ ได้เป็นสามเณรรูปแรกในพระพุทธศาสนา ครั้นเวลาพ้นอายุกาลครบ ๒๐ ปี จึงอุปสมบทด้วยวิธีญัตติจตุตถกรรม

ในสมัยเป็นสามเณร ท่านสนใจใคร่ศึกษาพระธรรมวินัย ลุกขึ้นแต่เช้า เอามือทั้งสอง กอบทรายได้เต็ม แล้วตั้งความปรารถนาว่า ขอให้ตนได้รับโอวาทจากพระพุทธเจ้าหรือ พระอุปัชฌาย์อาจารย์ จดจำ และเข้าใจให้ได้จำนวนเท่าเม็ดทรายในกอบนี้

วันหนึ่ง ท่านอยู่ในสวนมะม่วงแห่งหนึ่ง พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าไปหา แล้วตรัส **จูฬราหูโลวาทสูตร** แสดงโทษของการกล่าวมุสา อุปมาเปรียบกับน้ำที่ทรงคว่ำขันเททิ้งไปว่า ผู้ที่กล่าวมุสาคือผู้ที่รู้แก่ใจ ความเป็นสมณะของเขาก็ไม่ต่างอะไรกับน้ำในขันนี้แล้วทรงชี้ให้เห็นว่า ไม่มีบาปกรรมอะไรที่ผู้หมดความละอายใจกล่าวเท็จ ทั้ง ๆ ที่รู้จะทำไม่ได้

ต่อมาได้ฟัง**มหาราหูโลวาทสูตร**ใจความว่า ให้พิจารณาร่างกายให้เห็นเป็นธาตุ ๕ ประการ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ ตัดความยึดถือว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่ได้เป็นนั่น นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา แล้วตรัสสอนให้อบรมจิต คิดให้เหมือนกับธาตุแต่ละอย่างว่าแม้จะมีสิ่ง ที่น่าปรารถนาหรือไม่น่าปรารถนาถูกต้อง ก็ไม่มีอาการพอใจรักใคร่ หรือเบื่อหน่ายเกลียดชัง

สุดท้าย ทรงสอนให้เจริญเมตตาภาวนาเพื่อละพยาบาท เจริญกรุณาภาวนาเพื่อ ละวิหิงสา เจริญมุทิตาภาวนาเพื่อละความริษยา เจริญอุเบกขาภาวนาเพื่อละความขัดใจ เจริญอุสุภภาวนาเพื่อละราคะ เจริญอนิจจสัญญาภาวนาเพื่อละอัสมิมานะ ท่านได้พยายาม ฝึกใจไปตามนั้น ในที่สุดได้สำเร็จจอร์หัตผล

พระราชกุลเถระนี้ เป็นผู้ใคร่ในการศึกษาดังได้กล่าวมาแล้ว เพราะฉะนั้น ท่านจึงได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่า เป็นเอตทัคคะ ผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้ใคร่ในการศึกษา ท่านดำรงชนมายุสังขารอยู่โดยควรแก่กาลเวลา ก็ดับขันธนิพพาน

๑๑. พระมหาปชาบดีโคตมีเถรี

มหาปชาบดีโคตมีเถรี เป็นพระธิดาของพระเจ้าอัญชนะกับพระนางยโสธรา ในกรุงเวททหะ เดิมพระนามว่าโคตมี เป็นพระกนิษฐภคินี (น้องสาว) ของพระนางสิริมหามายา เมื่อพระนางสิริมหามายาทิวงคตแล้ว ได้รับการสถาปนาไว้ในตำแหน่งพระอัครมเหสี มีพระโอรสชื่อ พระนันทะ พระธิดาชื่อ รูปนันทา ทรงมอบให้นางสนมเลี้ยงดู ส่วนพระนางคอยเลี้ยงดูเจ้าชายสิทธัตถะธิดาชาลูกุมาร

ครั้งเมื่อพระบรมโพธิสัตว์เสด็จออกทรงผนวช ได้บรรลुพระสัพพัญญุตญาณแล้วเสด็จไปโปรดพระประยูรญาติ ณ กรุงกบิลพัสดุ์ เสด็จเข้าไปบิณฑบาตในพระนคร และทรงแสดงธรรมกถาโปรดพระเจ้าสุทโธทนะพุทธบิดา ในระหว่างถนน ให้ดำรงอริยมุขีขึ้นโสดาบัน ครั้นวันที่ ๒ เสด็จเข้าไปรับอาหารบิณฑบาตในพระราชานิเวศน์ ทรงแสดงธรรมโปรดพระพุทธบิดา และพระน้านาง ยังพระบิดาให้ดำรงอยู่ในพระสกทาคามี ยังพระน้านางให้บรรลुพระโสดาบัน และในวันรุ่งขึ้น ทรงแสดงมหาปาลชาดกโปรดพระเจ้าสุทโธทนะ พอบจบลงพระพุทธบิดาทรงบรรลुเป็นพระอริยบุคคลชั้นพระอนาคามี

ในวันที่ ๔ แห่งการเสด็จโปรดพระประยูรญาติ พระพุทธองค์เสด็จไปในพิธิอาวาหมงคลอภิเษกสมรสนั้นทกุมารพระอนุชาต่างพระมารดากับพระนางชนบทกัลยาณี เมื่อเสร็จพิธิอาวาหมงคล พระพุทธองค์ได้นำนันทกุมาร ไปบวชในวันนั้น ครั้นถึงวันที่ ๗ แห่งการเสด็จกรุงกบิลพัสดุ์ ได้ทรงพาราหุลกุมารออกบวชเป็นสามเณรอีก จึงยังความเศร้าโศกให้บังเกิดแก่พระเจ้าสุทโธทนะยิ่งนัก เพราะเกรงว่าจะขาดรัชทายาทสืบสันตติวงศ์ ครั้นกาลต่อมาพระเจ้าสุทโธทนะได้บรรลुพระอรหัตผลแล้วเข้าสู่ นิพพาน

ครั้งนั้น พระนางมหาปชาบดีเกิดว่าเหว่พระหฤทัย ปรารถนาจะทรงผนวช ก็ประจวบเกิดเหตุที่ชาวพระนครทั้ง ๒ คือ เมืองกบิลพัสดุ์กับเมืองโกลิยะทะเลาะกัน ในเรื่องการแย่งน้ำในแม่น้ำโรหิณีที่ไหลผ่านระหว่างพระนครทั้งสองจนถึงขั้นจะรบกัน พระพุทธเจ้าจึงได้เสด็จไปเทศนาอรรถตถกถาสูตรโปรดพระญาติในระหว่างเมืองทั้งสองให้เข้าใจกัน พระญาติทั้งหลายทรงเลื่อมใสแล้ว จึงได้มอบถวายพระกุมารฝ่ายละ ๒๕๐ องค์ให้บวชตาม

เสด็จพระพุทธเจ้า ครั้นเมื่อบวชแล้ว พระชายาของท่านเหล่านั้น ก็ได้ส่งข่าวไปยังพระภิกษุหนุ่มเหล่านั้น ทำให้ท่านเหล่านั้นเกิดความไม่ยินดีในเพศสมณะ พระพุทธเจ้าทรงทราบว่า ภิกษุเหล่านั้นเกิดความเบื่อหน่ายในสมณะวิสัย จึงทรงนำภิกษุหนุ่ม ๕๐๐ รูป เหล่านั้นไปสู่สระชื่อว่ากุณ्डาละ ประทับนั่งบนแผ่นหินที่เคยประทับนั่งในครั้งที่พระองค์เสวยพระชาติเป็นนกคู้เหว่า ทรงเทศนาด้วยเรื่องกุณ्डาลชาดก เพื่อบรรเทาความไม่ยินดีของภิกษุเหล่านั้น พอจบเทศนา พระภิกษุหนุ่มเหล่านั้นทั้งหมด ดำรงอยู่ในโศดาปัตตติผล แล้วทรงนำกลับมาสู่ป่ามหาวันอีกครั้งหนึ่งทรงกระทำพระภิกษุเหล่านั้นให้ดำรงอยู่ในอรหัตผล

ฝ่ายพระชายาของพระภิกษุเหล่านั้น เมื่อได้ส่งข่าวไปเพื่อจะดูใจพระภิกษุเหล่านั้น ว่ายังปรารถนาในเพศคฤหัสถ์หรือไม่ ก็ได้รับคำตอบว่า พวกเราไม่ปรารถนาที่จะครองเรือน พระนางเหล่านั้นทรงดำริว่า เมื่อเป็นอย่างนั้น ก็ไม่มีประโยชน์อันใดที่พวกเราจะกลับไปยังเรือน เราจะไปเข้าเฝ้าพระนางมหาปชาบดีเพื่อขออนุญาต แล้วจะออกบวช พระชายาทั้ง ๕๐๐ นาง จึงเข้าไปเฝ้าพระนางมหาปชาบดีทูลว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า ขอพระแม่เจ้าโปรดอนุญาตให้หม่อมฉันทั้งหลายบวชเถิด

พระนางมหาปชาบดีเอง ก็ทรงปรารถนาที่จะออกบวชอยู่แล้วจึงได้พาสตรีเหล่านั้นไปเฝ้าพระพุทธเจ้า

โดยสมัยนั้น พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์ ในสักกะชนบท ครั้งนั้น พระนางมหาปชาบดีโคตมีเข้าไปเฝ้า ถวายบังคมแล้วได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้กราบทูลขอประทานวโรกาส พระพุทธเจ้าข้า ขอสตรีพึงได้ออกบวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว

พระพุทธเจ้าตรัสห้ามว่า อย่าเลย โคตมี เธออย่าชอบใจ การที่สตรีออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้วเลย

แม้ครั้งที่สองและครั้งที่สามที่พระนางทูลอ้อนวอนต่อพระพุทธเจ้า เพื่อทรงอนุญาตให้สตรีบวชได้ แต่พระพุทธองค์ก็ทรงห้ามเสียทั้งสามครั้ง

ครั้งนั้น พระนางมหาปชาบดีโคตมี ทรงน้อยพระทัยว่า พระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาตให้สตรีออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยที่พระองค์ประกาศแล้ว มีทุกข์เสียพระทัย มีพระพักตร์นองด้วยน้ำพระเนตร ทรงกันแสงพลาถถวายบังคมลา ทำประทักษิณแล้วเสด็จกลับไป

ครั้งนั้น พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในกรุงกบิลพัสดุ์ตามพระพุทธานุชาภิรมย์แล้ว เสด็จหลีกจาริกไปโดยลำดับ ถึงพระนครเวสาลี ชาวว่า พระองค์ประทับอยู่ที่กุฎาคารศาลา ป่ามहांวันเขตพระนครเวสาลีนั้น

ครั้งนั้น พระนางมหาปชาบดีโคตมี ให้ปลงพระเกศา ทรงพระภูษาย้อมผาด พร้อมด้วยนางสาวกนิยามากด้วยกัน เสด็จตามพระพุทธองค์ไปทางพระนครเวสาลี เสด็จถึงเมืองเวสาลี กุฎาคารศาลา ป่ามहांวัน โดยลำดับ เวลานั้น พระนางมีพระบาททั้งสองพอง มีพระวรกายเกลือกกิ้วด้วยธุลี มีทุกข์ เสียพระทัย มีพระพักตร์นองด้วยน้ำพระเนตร ได้ประทับยืนกรรมแสงอยู่ที่ซุ้มพระทวารภายนอก

ได้ยินว่า พระนางมหาปชาบดีได้มีความคิดอย่างนี้ว่า เรายืน ทั้ง ๆ ที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาตแล้ว ก็ถือเพศบรรพชิตด้วยตนเองทีเดียว ก็ความที่เราถือเพศบรรพชิตอย่างนี้ เกิดปรากฏเป็นที่ทราบไปทั่วชมพูทวีปแล้ว ถ้าพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้บวช ข้อนั้นจะเป็นการดี แต่ถ้าพระองค์ไม่ทรงอนุญาต จะมีความครหาอย่างใหญ่หลวง พระนางทรงปริวิตกอย่างนี้ จึงไม่อาจจะเข้าไปยังวิหาร ได้ยืนทรงกรรมแสงอยู่

ท่านพระอานนท์ได้เห็นพระนางมหาปชาบดีโคตมี มีพระบาททั้งสองพอง มีพระวรกายเกลือกกิ้วด้วยธุลี มีทุกข์ เสียพระทัย มีพระพักตร์นองด้วยน้ำพระเนตร ประทับยืนกรรมแสงอยู่ที่ซุ้มพระทวารภายนอก จึงถามถึงสาเหตุกับพระนาง

พระนางตอบว่า พระอานนท์เจ้าข้า เพราะพระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาตให้สตรีออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต

พระอานนท์กล่าวว่า ดูกรโคตมี ถ้าเช่นนั้น พระนางจงรอลงอยู่ที่นี้แหละสักครู่หนึ่ง จนกว่าอาตมาจะทูลพระพุทธองค์ให้ทรงอนุญาตให้สตรีออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตได้

ครั้งนั้น พระอานนท์เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ถวายบังคม นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วกราบทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า พระนางมหาปชาบดีโคตมี มีพระบาททั้ง ๒ พอง มีพระวรกายเกลือกกิ้วด้วยธุลี มีทุกข์ เสียพระทัย มีพระพักตร์นองด้วยน้ำพระเนตร ประทับยืนกรรมแสงอยู่ที่ซุ้มพระทวารภายนอก ด้วยน้อยพระทัยว่า พระองค์ไม่ทรงอนุญาตให้สตรีออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยที่พระองค์ประกาศแล้ว ขอประทานวโรกาส ขอสตรีสามารถออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตได้เถิด พระพุทธเจ้าข้า

พระพุทธเจ้าตรัสห้ามว่า อย่าเลย อานนท์ เธออย่าขอบใจการที่สตรีออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้วเลย

แม้ครั้งที่สองและครั้งที่สามที่ท่านพระอานนท์ได้กราบทูลอ่อนวอนต่อพระพุทธเจ้า แต่พระองค์ก็ยังทรงห้ามเสียทั้งสามครั้ง

ลำดับนั้น ท่านพระอานนท์ได้มีความคิดดังนี้ว่า พระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาตให้ มาตุคามออกบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่พระองค์ทรงประกาศแล้ว ฉะนั้น เราพึงทูลขอ พระองค์ให้มาตุคามออกบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่พระองค์ทรงประกาศแล้วโดย ปรียายอื่น

พระอานนท์จึงได้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มาตุคามออกบวช เป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่พระองค์ทรงประกาศแล้ว สามารถจะทำให้แจ้งซึ่งพระโสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล หรืออรหัตผลได้หรือไม่ พระเจ้าข้า

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ดูกรอานนท์ มาตุคามออกบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัย ที่ตถาคตประกาศแล้ว สามารถทำให้แจ้งแม้พระโสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล หรืออรหัตผลได้

พระอานนท์เถระทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า ถ้าสตรีออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ในพระธรรมวินัยที่พระองค์ประกาศแล้ว สามารถเพื่อทำให้แจ้งซึ่งพระโสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล หรืออรหัตผลได้ พระพุทธเจ้าข้า พระนางมหาปชาบดีโคตมี พระมาตุจฉาของพระองค์ ทรงมีอุปการะมาก ทรงประคับประคอง เลี้ยงดู ทรงถวายชีรธารา เมื่อพระชนนีสวรรคตได้ให้พระองค์เสวยชีรธารา ขอประทานวโรกาสขอสตรีพึงได้การออก จากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ในพระธรรมวินัยที่พระองค์ประกาศแล้ว พระพุทธเจ้าข้า

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ดูกรอานนท์ ถ้ามหาปชาบดีโคตมี รับประพฤติครุธรรม ๘ ประการได้ ครุธรรม ๘ ประการนี้แหละ เป็นอุปสมบทของพระนาง คือ

๑. ภิกษุณีแม้อุปสมบทแล้วได้ ๑๐๐ พรรษา ก็พึงเคารพกราบไหว้พระภิกษุ แม้อุปสมบทได้วันเดียว

๒. ภิกษุณี จะอยู่จำพรรษาในอาวาสที่ไม่มีภิกษุณีนั่นไม่ได้ ต้องอยู่ในอาวาสที่มีพระภิกษุ

๓. ภิกษุณี จะต้องทำอุโบสถกรรมและรับฟังโอวาทจากสำนักภิกษุสงฆ์ทุกกึ่งเดือน

๔. ภิกษุณี อยู่จำพรรษาแล้ว วันออกพรรษาต้องทำปวารณาในสำนักสงฆ์ทั้งสองฝ่าย (ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์)

๕. ภิกษุณี ถ้าต้องอาบัติสังฆาทิเสส อยู่ปริวาสกรรม ต้องประพฤติมานัตในสงฆ์ สองฝ่าย

๖. ภิกษุณี ต้องอุปสมบทในสำนักสงฆ์สองฝ่าย หลังจากเป็นนางสิกขมานา รักษาสิกขาบท ๖ ประการ คือ ๑. เว้นจากการฆ่าสัตว์ ๒. เว้นจากการลักขโมย ๓. เว้นจากการประพฤติดิตพรหมจรรย์ ๔. เว้นจากการพูดเท็จ ๕. เว้นจากการดื่มสุราเมรัยและของมีนเมา ๖. เว้นจากการรับประทานอาหารในเวลาวิกาล ทั้ง ๖ ประการนี้มิให้ขาดตกบกพร่องเป็นเวลา ๒ ปี ถ้าบกพร่องในระหว่าง ๒ ปี ต้องเริ่มปฏิบัติใหม่

๗. ภิกษุณี จะกล่าวอักษโกสกา คือ คำบริภาษภิกษุ ด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งมิได้

๘. ภิกษุณี ตั้งแต่วันอุปสมบทเป็นต้นไป ฟังฟังโอวาทจากภิกษุเพียงฝ่ายเดียว จะให้โอวาทภิกษุณีได้

พระเถระจดจำนำเอาครุธรรมทั้ง ๘ ประการนี้มาแจ้งแก่พระนางมหาปชาบดีโคตมี พระน้านางได้สดับแล้ว มีพระทัยผ่องใสโสมนัส ยอมรับปฏิบัติได้ทุกประการ พระพุทธร่องค์จึงทรงประทานการอุปสมบทให้แก่พระน้านางสมเจตนาพร้อมศากยชัตติยานารีที่ติดตามมาด้วยทั้งหมด เมื่อพระนางมหาปชาบดีโคตมี ได้อุปสมบทเสร็จแล้ว เรียนพระกัมมัฏฐานในสำนักพระพุทธร่องค์ อุตส่าห์บำเพ็ญเพียรด้วยความไม่ประมาทไม่นานนักก็ได้บรรลุพระอรหัตผล พร้อมด้วยภิกษุณีบริวารทั้ง ๕๐๐ รูป และได้บำเพ็ญกิจพระศาสนาเต็มกำลังความสามารถ

ลำดับต่อมา เมื่อพระพุทธร่องค์ประทับ ณ วัดพระเชตุวัน ทรงสถาปนาภิกษุณีในตำแหน่งเอตทัคคะหลายตำแหน่ง พระพุทธร่องค์ทรงพิจารณาเห็นว่า พระนางมหาปชาบดีโคตมีเป็นผู้มีวิยวุฒิสูง คือรู้กาลนาน มีประสบการณ์มาก รู้เหตุการณ์ต่าง ๆ มาตั้งแต่ต้น จึงทรงสถาปนาพระนางในตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลาย ในฝ่าย ผู้รัตัญญู คืออุรัราตรีนาน

พระนางทรงพระชนมายุสังขารอยู่โดยสมควรแก่กาล ก็ดับขันธนิพพาน

๑๒. พระเขมาเถรี

พระเขมาเถรี เป็นพระราชาธิดาของพระเจ้าสาครราช ผู้ครองสาครนคร ในแคว้นมัททรัฐ ทรงพระสิริโฉมงดงาม มีผิวพรรณดั่งสีทองเลื่อมเรืองเป็นเงาดั่งแว่นกยูง พระประยูรญาติได้ให้พระนามว่า เขมา เมื่อเข้าสู่วัยสาว ได้อภิเษกสมรสเป็นพระมเหสีของพระเจ้าพิมพิสาร แห่งนครราชคฤห์ แคว้นมคธ เพราะพระนางทรงมีพระสิริโฉมงามมาก จึงเป็นที่โปรดปรานของพระเจ้าพิมพิสารเป็นอย่างยิ่ง

ในระยะแรกท่านมิได้สนพระทัยในพระพุทธศาสนานัก ทั้งที่พระเจ้าพิมพิสาร ทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี คือ ได้ทรงถวายพระราชอุทยานเวฬุวันให้เป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา และได้ทรงถวายปัจจัยอุปถัมภ์ภิกษุสงฆ์ ณ วัดเวฬุวันอยู่เป็นประจำ ในเวลาที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ วัดเวฬุวัน กรุงราชคฤห์ ท่านได้ทรงทราบว่า พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมเรื่องโทษเกี่ยวกับร่างกาย จึงทรงเกรงว่าถ้าท่านเสด็จไปเฝ้าพระพุทธองค์อาจจะทรงชี้โทษเกี่ยวกับพระรูปโฉมของท่านก็ได้ จึงไม่ยอมเสด็จไปเฝ้าพระพุทธองค์เลย แม้แต่วัดเวฬุวันที่พระเจ้าพิมพิสารทรงสร้าง ท่านก็ได้เสด็จไปดูพระเจ้าพิมพิสารจึงทรงพระดำริว่า เราเป็นอัครอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้า แต่อัครมเหสีของอริยสาวกเช่นเรานี้จะไม่ไปเฝ้าพระพุทธองค์ ข้อนี้เราไม่ชอบใจเลย พระองค์จึงทรงหาอุบายที่จะให้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า และฟังธรรมเทศนาของพระพุทธองค์ให้ได้ ในที่สุดทรงมีพระบัญชาให้กวีแต่งเพลงพรรณนาความงามวัดเวฬุวันราชอุทยานด้วยถ้อยคำอันไพเราะ ชวนคิดชวนฝันของวัดเวฬุวันราชอุทยาน แล้วรับสั่งให้นำไปขับร้องใกล้ ๆ ที่พระนางประทับ ก็มีพระประสงค์จะเสด็จไปชม จึงเข้าไปกราบทูลพระเจ้าพิมพิสาร ซึ่งพระองค์ก็ทรงยินดีให้เสด็จไปตามพระประสงค์ เมื่อพระนางเข้ามาได้เสด็จชมพระราชอุทยานจนสิ้นวันแล้ว ใคร่เสด็จกลับพวกราชบุรุษทั้งหลายได้นำท่านไปยังสำนักของพระพุทธเจ้า ทั้ง ๆ ที่ท่านไม่พอพระทัยเลย พระพุทธเจ้าทอดพระเนตรเห็นพระนางเข้ามากำลังเสด็จมาเฝ้า เพื่อที่จะให้ท่านคลายความยึดถือในความงาม ทรงเนรมิตนางเทพอัปสรนางหนึ่งยืนถือพัดก้านใบตาลถวายงานพัดให้พระองค์อยู่เบื้องหลัง ซึ่งมีความงดงามยิ่งกว่า พระนางเข้ามาจึงตะลึงในความงามของนางเทพอัปสรแล้ว ถึงกับตกพระทัย โดยมีได้สนพระทัยในพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า และทรงดำริว่า แยมแล้วสิเรา สตรีที่งามปานเทพอัปสรเห็นปานนี้ยืนอยู่ใกล้ ๆ พระพุทธเจ้า แม้เราจะ เป็นปริจาริกา หลึงรับใช้ของนาง ก็ยังไม่คู่ควรเลย เพราะเหตุไร เราจึงเป็นผู้ตกอยู่ในอำนาจจิตคิดชั่วหลงมัวเมาอยู่ในรูปเช่นนี้หนอ เมื่อได้สดับพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าว่า เธอจงดูร่างกายอันอาดูร ไม่สะอาด เน่าเปื่อย ไหลเข้า ไหลออก ที่คนโง่ปรารถนากันนัก พระพุทธเจ้าจึงทรงบันดาลให้พระนางเข้ามาทอดพระเนตรเห็นรูปสตรีนั้นเปลี่ยนแปลงไปตามลำดับ ให้มีวัยสูงอายุนั้น ๆ จนแก่ชรา มีหนังเหี่ยวย่น ผมหงอก ฝันทัก แก่หง่อมแล้วล้มถึงถึงแก่กรรมพร้อมกับพัดใบตาลนั้น เหลือแต่กระดูกในที่สุด พระนางเข้ามาทอดพระเนตรเห็นความเป็นเช่นนั้น ทรงเห็นความไม่มีแก่นสารของรูปสตรีนั้น จึงทรงได้คิด คลายความยึดติดในความงาม จึงดำริว่า สรีระที่สวยงามเห็นปานนี้ยังถึงกลับความวิบัติได้ แม้พระสรีระของเราก็จะมีคติ

เป็นไปอย่างนี้เหมือนกัน ขณะที่พระนางเขมากำลังมีพระครรภ์อยู่นั้น พระพุทธองค์ได้ตรัสพระคาถาภาษิตว่า

ชนเหล่าใดถูกราคะย่อมแล้ว ตกไปในกระแสราคะ เหมือนแมลงมุดตกไปในข่ายใยที่ตนทำเอง เมื่อชนเหล่านั้นตัดกระแสเหล่านั้นได้ โดยไม่มีเยื่อใยแล้วละกามสุขเสียได้ ย่อมออกบวช

เมื่อจบพระพุทธดำรัสคาถาภาษิตแล้ว พระนางเขมาส่งญาณไปตามกระแสพระธรรมเทศนา ก็ตรัสขาดความรักได้เด็ดขาด บรรลุอรหัตผลเป็นพระอรหันต์ พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายในอริยาบทที่ประทับยืนนั่นเอง

พระเจ้าพิมพิสาร ได้เสด็จพระราชดำเนินไปตามพระนางเขมา แต่เมื่อไปถึงพระพุทธองค์ได้ทรงตรัสบอกกับพระเจ้าพิมพิสารว่า บัดนี้พระนางเขมาไม่อาจจะครองเพศฆราวาสได้อีกแล้ว เพราะได้สำเร็จอรหัตผลแล้ว เมื่อพระเจ้าพิมพิสารทรงทราบดังนั้นจึงอนุโมทนาสาธุการ

พระพุทธองค์ตรัสว่า เอहि ภิกขุ (เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด) เมื่อนั้นพระนางเขมาได้สวมจีวรทิพย์ซึ่งลอยมาในอากาศ พร้อมบริวารทั้งหลายในทันที

พระเขมาเถรี เป็นผู้ชำนาญในฤทธิ์ทิพโสตราตุและเจโตปริยญาณ รู้ชัดบุพเพนิวาสญาณ ชำระทิพจักขุให้บริสุทธิ์ มีอัสวะทั้งปวงหมดสิ้นแล้ว บัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีก ญาณอันบริสุทธิ์ในอรรถ ธรรม นิรุตติ ปฏิภาณ เกิดขึ้นแล้วเป็นผู้ฉลาดในวิสุทธิทั้งหลายคล่องแคล่วในกถาวัตถุ รู้จักนัยแห่งอภิธรรม ถึงความชำนาญในศาสนา ภายหลัง พระเจ้าพิมพิสาร ตรัสถามปัญหาละเอียดในไตรปิฎก ได้วิสันนาโดยควรแก่กถา

ครั้งนั้น พระเจ้าพิมพิสารเสด็จเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้ว ทูลสอบถามปัญหาเหล่านั้น พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์เป็นอย่างเดียวกันกับพระเถรีวิสันนาแล้ว พระพุทธเจ้าประทับนั่งท่ามกลางหมู่พระอริยะ ณ วัดพระเชตุวัน เมื่อทรงสถาปนาภิกษุณีทั้งหลายไว้ในตำแหน่งตามลำดับ ก็ทรงสถาปนาพระเขมาเถรีไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ เพราะเป็นผู้มีปัญญามากและเป็นอัครสาวิกาฝ่ายขวา ดังความในพระสูตรว่า

คูกรภิกษุทั้งหลาย เขมาเป็นเลิศภิกษุณีสาวิกาของเราผู้มีปัญญามาก

คูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้าแม้ออกบวช ก็ขอจงเป็นเช่นเขมาภิกษุณีและอุบลวรรณาภิกษุณีเถิด

ดูกรภิกษุทั้งหลาย บรรดาภิกษุณีผู้เป็นสาวิกาของเรา เขมาภิกษุณีและอุบลวรรณาภิกษุณี เป็นดุษฎีประมาณเช่นนี้

วันหนึ่งพระเถรีนั่งพักกลางวันอยู่ ณ โคนต้นไม้ต้นหนึ่ง มารผู้มีบาปแปลงกายเป็นชายหนุ่มเข้าไปหา เพื่อประเล้าประโลมด้วยกามทั้งหลาย ก็กล่าวคาถาว่า

แม่นางเขมาเอ๋ย เจ้าก็สาวสคราญ เราก็นุ่มแนม มาสิ เรามาร่วมอภิรมย์กัน
ด้วยดนตรีเครื่อง ๕ นะแม่นาง

พระเขมาเถรี ฟังคำนั้นแล้ว เพื่อประกาศความที่ตนหมดความกำหนดในกามทั้งปวง
๑ ความที่ผู้นั้นเป็นมาร ๑ ความไม่เลื่อมใสที่มีกำลังของตนในเหล่าสัตว์ผู้ยึดมั่นในอัตตา ๑
และความที่ตนทำกิจเสร็จแล้ว ๑ จึงกล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

เรา อึดอัดเอือมระอาด้วยกายอันเปื่อยเน่า กระสับกระส่าย มีอันจะแตกพังไปนี้อยู่
เราถอนกามตัณหาได้แล้ว กามทั้งหลาย มีอุปมาด้วยหอกและหลาว มีชันชั่งทั้งหลายเป็น
เชิงรongs บัดนี้ ความยินดีในกามที่ท่านพูดถึงไม่มีแก่เราแล้ว เรากำจัดความเพลิดเพลिन
ในกามทั้งปวงแล้ว ทำลายกองแห่งความมืด (อวิชชา) เสียแล้ว ดูก่อนมารใจบาป ท่านจงรู้
อย่างนี้ ตัวท่านถูกเรากำจัดแล้ว พวกคนเขลา ไม่รู้ตามความเป็นจริง พวกนั้นอบน้อมดวงดาว
ทั้งหลาย บำเรอไฟอยู่ในป่าคือลัทธิ สำคัญว่าเป็นความบริสุทธิ์ ส่วนเรานอบน้อมเฉพาะ
พระพุทธเจ้าผู้เป็นอุดมบุรุษ จึงพ้นแล้วจากทุกข์ทั้งปวง ชื่อว่าทำตามคำสอนของพระศาสดา
พระเขมาเถรี เมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน กรุงเวสาลี ท่านเอง
ก็พำนักอยู่ ณ สำนักภิกษุณี กรุงเวสาลี ครั้งนั้น พระเขมาเถรี ผู้เป็นบริวารของพระมหาปชาบดี
โคตมีเถรี ได้มีความปริวิตกว่า พระมหาปชาบดีจะนิพพาน จึงได้เข้าหาพระมหาเถรี แล้วทูลว่า
ข้าแต่พระแม่เจ้า ถ้าพระแม่เจ้าชอบใจกาลนิพพานอันเกษมอันยิ่งไซ้ร้ ถึงข้าพเจ้าทั้งหลายก็
จะนิพพานกันหมด ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะทรงอนุญาต พวกข้าพเจ้าได้ออกจากเรือนจากภพ
พร้อมด้วยพระแม่เจ้า ก็จะไปสู่นิพพานบุรี อันยอดเยี่ยมพร้อม ๆ กันกับพระแม่เจ้า ข้าพเจ้า
ทั้งหลายก็จะไปพร้อมกับพระแม่เจ้าเหมือนกัน พระมหาปชาบดีโคตมีได้ตรัสว่า เมื่อท่านทั้ง
จะไปนิพพาน เราจะว่าอะไรเล่า

หลังจากนั้น พระเขมาเถรีและภิกษุณีรวมได้ ๕๐๐ รูป ได้ตามพระมหาปชาบดีโคตมี
ไปพระวิหาร ขอให้พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตแล้วอำลาพระเถระทั้งหลาย และเพื่อนพรหมจารี
ทุกรูปซึ่งเป็นที่เจริญใจของตน แล้วมานิพพาน ณ ภูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน กรุงเวสาลี

๑๓. พระอุบลวรรณาเถรี

พระอุบลวรรณาเถรี เป็นธิดาของเศรษฐีในกรุงสาวัตถี ได้ชื่อว่าอุบลวรรณา เพราะมีผิวพรรณงามเหมือนสีกลีบดอกบัวเขียว

นางเคยตั้งความปรารถนาไว้แทบบาทมูลของพระปทุมุตระพุทธเจ้าแล้วส่งสมบุญมานาน มาในชาตินี้จึงสวยงามสง่า เป็นที่หมายตาของพระราชามหาเศรษฐี คุฤหบดี และหนุ่มทั่วไป

เมื่อนางเจริญวัยเข้าสู่วัยสาว นอกจากจะมีผิวงามแล้ว รูปร่างลักษณะยังงดงามยิ่งสุดเท่าที่จะหาหญิงอื่นทัดเทียมได้ จึงเป็นที่หมายปองต้องการของพระราชามหาเศรษฐีทั่วทั้งชมพูทวีป ซึ่งต่างก็ส่งเครื่องบรรณาการอันมีค่าไปมอบให้พร้อมกับสูก่ออภิเษกสมรสด้วย

ฝ่ายเศรษฐีผู้บิดาของนางรู้สึกลำบากใจด้วยคิดว่า เราไม่สามารถที่จะรักษาน้ำใจของคนทั้งหมดเหล่านี้ได้ เราควรจะหาอุบายทางออกสักอย่างหนึ่ง แล้วจึงเรียกลูกสาวมาถามว่า แม่อุบลวรรณา เจ้าจะสามารถบวชได้ไหม นางได้ฟังคำของบิดาแล้วรู้สึกร้อนทั่วสรรพางค์กายเหมือนกับมีคนเอาน้ำมันที่เคียวให้เดือด ๑๐๐ ครั้ง รัตลงบนศีรษะ ด้วยว่านางได้ส่งสมบุญมาแต่อดีตชาติและการเกิดในชาตินี้ ก็เป็นชาติสุดท้าย ดังนั้น จึงรับคำของบิดาด้วยความปีติยินดีเป็นอย่างยิ่ง

เศรษฐีผู้บิดาจึงพานางไปยังสำนักของภิกษุสงฆ์ แล้วให้บวชเป็นที่เรียบร้อย เมื่อนางอุบลวรรณาบวชได้ไม่นาน ก็ถึงวาระที่จะต้องไปทำความสะอาดโรงอุโบสถ เธอได้จุดประทีปเพื่อให้มีแสงสว่างแล้วกวาดโรงอุโบสถ เห็นเปลวไฟที่ดวงประทีปแล้วยึดถือเอาเป็นนิมิต ขณะยืนอยู่นั้นได้เข้าฌานมีเตโชกสิณเป็นอารมณ์ แล้วกระทำฌานนั้นให้เป็นฐานเจริญวิปัสสนา ก็ได้บรรลุอรหัตผล พร้อมด้วยปฏิสัมภิตาและอภิญญาทั้งหลาย ณ ที่นั้นนั่นเอง

ก็พระเถรี ในคราวที่พระพุทเจ้า เสด็จเข้าไปยังโคนต้นมะม่วงของนายคณทะเพื่อทรงกระทำยมกปาฏิหาริย์ ไกล่ประตุงกรุงสาวัตถี ได้เข้าเฝ้าพระพุทเจ้า ถวายบังคมแล้วก็กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จะกระทำปาฏิหาริย์ ถ้าหากว่า พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตแล้วจะบันลือสีหนาท

พระพุทเจ้าทรงทำเหตุนี้ให้เป็นอัตถูปัตติเหตุ ประทับนั่งท่ามกลางบริษัทพระอริยะ ณ วัดพระเชตวัน ทรงสถาปนาพระภิกษุณีทั้งหลายไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะตามลำดับ จึงทรงสถาปนาพระเถรีรูปนี้ไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นเลิศของเหล่าภิกษุณีผู้มีฤทธิ์และเป็นอัครสาวิกาเบื้องซ้าย ดังความในพระสูตรว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าแม้ออกบวชก็ขอจงเป็นเช่นเขมาภิกษุณีและอุบลวรรณาภิกษุณีเถิด

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาภิกษุณีผู้เป็นสาวิกาของเรา เขมาภิกษุณีและอุบลวรรณาภิกษุณี เป็นประมาณเช่นนี้

พระอุบลวรรณาเถรีนั้น ยับยั้งด้วยสุขในฉาน สุขในผล และสุขในนิพพาน วันหนึ่งพิจารณาถึงโทษ ความเศร้าหมองของกามทั้งหลาย เมื่อกล่าวย้าคาถาที่เห็นโทษของกาม พระเถรีเกิดความสลัดใจ เฉพาะการอยู่ร่วมสามีระหว่างมารดากับธิดา จึงได้กล่าว ๓ คาถานี้ว่า เราทั้งสองคือมารดาและธิดาเป็นหญิงร่วมสามีกัน เรานั้นมีความสุข ชนลูก ที่ไม่เคยมี น่าตำหนิจริง ๆ กามทั้งหลาย ไม่สะอาด กลิ่นเหม็น มีหนามมาก ที่เราทั้งสองคือมารดากับธิดา เป็นภริยาร่วมสามีกัน เรานั้น เห็นโทษในกามคุณทั้งหลาย เห็นเนกขัมมะ การบวชเป็นทางเกษมปลอดภัยไปรุ่ง จึงออกจากเรือน บวชไม่มีเรือน

เล่ากันว่า ในอดีตชาติได้เกิดเป็นภริยาของพ่อค้าคนหนึ่ง ในกรุงสววัตถิ ตั้งครรภ์ขึ้นในเวลาใกล้รุ่ง นางก็ไม่รู้เรื่องการตั้งครรภ์นั้น พอสว่างพ่อค้าก็บรรทุกลูกค้าลงในเกวียนเดินทางมุ่งไปในเวลาล่วง ครรภ์ของนางก็เติบโตจนแก่เต็มที

ครั้งนั้น แม่ผู้พูดกับนางว่า ลูกชายเราก็กจากไปเสียนานและเจ้าก็มีครรภ์ เจ้าไปทำชั่วมาหรือ นางกล่าวว่า นอกจากลูกชายของแม่ ข้าพเจ้าก็ไม่รู้จักชายอื่น

แม่ผู้ฟังนางแล้วไม่เชื่อ จึงขับไล่นางออกไปจากเรือน นางก็ไปตามหาสามี ไปถึงกรุงราชคฤห์ตามลำดับ ขณะนั้นลมกัมมฆวาทก็ปั่นป่วน นางก็เข้าไปยังศาลาหลังหนึ่งใกล้ ๆ ทาง แล้วจึงคลอดลูก นางคลอดลูกชายคล้ายรูปทอง ให้นอนบนศาลาอนาถา แล้วออกไปหาน้ำล้างนอกศาลา

ขณะนั้น นายกองเกวียนคนหนึ่ง เป็นคนไม่มีลูก เดินมาทางนั้น คิดว่าทารกของหญิงไม่มีสามี ควรเป็นลูกของเรา จึงเอาทารกนั้นมอบไว้ในมือนางนม

ต่อมา มารดาของทารก ทำกิจเรื่องน้ำแล้วกลับมา ไม่เห็นลูกก็เศร้าโศกร่ำครวญ ไม่เข้าไปกรุงราชคฤห์แต่เดินทางต่อไป หัวหน้าโจรคนหนึ่ง พบนางในระหว่างเกิดจิตปฏิสัมพันธ์ จึงเอานางเป็นภริยาของตน นางอยู่ในเรือนโจรนั้น ก็คลอดลูกหญิงออกมาคนหนึ่ง วันหนึ่งนางยื่นอุ้มลูกหญิงอยู่ทะเลาะกับสามีก็โยนลูกลงเตียง ศีรษะของเด็กหญิงแตกหน่อยหนึ่ง

ต่อมา นางกลัวสามี ก็กลับไปกรุงราชคฤห์ท่องเที่ยวไปตามอำเภอใจ ลูกชายของนางโตเป็นหนุ่มไม่รู้ว่าตนเป็นมารดา ก็เอามารดาเป็นภริยาของตน

ต่อมา เขาไม่รู้ว่าลูกสาวหัวหน้าโจรนั้นเป็นน้องสาวก็แต่งงานนำมาเรือน เขานำมารดา และน้องสาวมาเป็นภริยาของตนอยู่กันมาอย่างนี้ ด้วยเหตุนั้น คนแม่ทั้งสองนั้นจึงอยู่กันอย่างพร้อมเพรียง

ต่อมาวันหนึ่ง มารดาแก้มวยผมของลูกสาวหาหา เห็นแผลเป็นศีรษะคิดว่าหญิงคนนี้จะยังเป็นลูกสาวเราแน่แล้วก็ถาม เกิดความสนใจจึงไปสำนักภิกษุณีแล้วบวช ก็พระเถรีนี้กล่าวย้าคาถาที่หญิงนั้นกล่าวไว้แล้วเหล่านั้น โดยเห็นโทษในกามทั้งหลาย

เมื่อพระเถรีสำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว ได้เที่ยวจาริกไปยังชนบทต่าง ๆ แล้วกลับมาพักที่ป่าอันธวัณ สมัยนั้น พระพุทธเจ้า ยังมีได้ทรงบัญญัติห้ามภิกษุณีอยู่ในป่าเพียงลำพัง ประชาชนได้ช่วยกันปลูกกระท่อมไว้ป่าพร้อมทั้งเตียงตั้งกันมานานแล้วกลายเป็นที่พักแก่พระเถรี

ฝ่ายนั้นทมาณพ ผู้เป็นลูกชายของลุงของพระเถรีนั้น มีจิตหลงรักนางตั้งแต่ยังไม่บวช เมื่อทราบข่าวว่าพระเถรีมาพักที่ป่าอันธวัณใกล้เมืองสาวัตถี จึงได้โอกาสขณะเข้าไปบิณฑบาตในเมืองสาวัตถีนั้น ได้เข้าไปในกระท่อม หลบซ่อนตัวอยู่ใต้เตียง เมื่อพระเถรีกลับมาแล้ว เข้าไปในกระท่อมปิดประตูแล้วนั่งลงบนเตียง ขณะที่สายตายังไม่ปรับเข้ากับควมมืดในกระท่อม นั้นทมาณพก็ออกจากใต้เตียง ตรงเข้าไปปลุกปล้ำข่มขืนพระเถรีถึงแม้พระเถรีจะร้องห้ามว่า เจ้าคนพาล เจ้าอย่าพินาศฉิบหายเลย เจ้าคนพาลเจ้าอย่าพินาศฉิบหายเลย นั้นทมาณพ ก็ไม่ยอมเชื่อฟัง ได้ทำการข่มขืนพระเถรีสมปรารถนาแล้วก็หลีกหนีไป พอเขาหลบหนีไปได้ไม่ไกล แผ่นดินใหญ่มีอาการประหนึ่งว่าไม่สามารถรองรับน้ำหนักของเขาเอาไว้ได้ จึงอ่อนตัวยุบลง นั้นทมาณพก็จมดิ่งลงในแผ่นดิน ไปเกิดในอเวจีมหานรก ฝ่ายพระอุบลวรรณาเถรี ก็มีได้ปิดบังเรื่องราวที่เกิดขึ้น ได้บอกแจ้งเหตุที่เกิดขึ้นกับตนนั้นแก่นางภิกษุณีทั้งหลาย ต่อจากนั้นเรื่องราวของพระเถรีก็ทราบถึงพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ได้ตรัสพระคาถาภาษิตว่า **คนพาล ย่อมร่ำเรงยินดีในบาปกรรมลามกที่ตนกระทำประดุจว่า ตีมน้ำผึ้งที่มีรสหวานจนกว่า บาปกรรมนั้นจะให้ผล จึงจะได้ประสบกับความทุกข์ เพราะกรรมนั้น**

เมื่อกาลเวลาล่วงไป ภิกษุทั้งหลายสนทนากันในโรงธรรมเกี่ยวกับเหตุการณ์ของพระอุบลวรรณาเถรี นั้นว่า ท่านทั้งหลาย เห็นที่พระชีนาสพทั้งหลาย คงจะยังมีความยินดีในกามสุข คงจะยังพอใจในการเสพกาม ก็ทำไมจะไม่เสพเล่า เพราะท่านเหล่านั้น มิใช่ไม้ผู้มีใจจอมปลวก อีกทั้งเนื้อหนังร่างกายทั่วทั้งสรีระก็ยังคงสดอยู่ ดังนั้น แม้จะเป็นพระชีนาสพ ก็ชื่อว่ายังยินดีในการเสพกาม

พระพุทธเจ้าเสด็จมาแล้วตรัสถาม ทรงทราบเนื้อความที่พวกภิกษุเหล่านั้นสนทนากันแล้วตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย พระชินาสพทั้งหลายนั้นไม่ยินดีในกามสุข ไม่เสพกามเปรียบเสมือนหยาดน้ำตกลงในใบบัวแล้วไม่ติดอยู่ ย่อมกลิ้งตกลงไป และเหมือนกับเม็ดพันธุ์ฝักกาด ย่อมไม่ติดตั้งอยู่บนปลายเหล็กแหลม ฉันทิ ชื่นเชื่อว่ากามก็ย่อมไม่ชิมชาบ ไม่ติดอยู่ในจิตของพระชินาสพ ฉันทิ

ต่อมาพระพุทธเจ้า ทรงพิจารณาเห็นภัยอันจะเกิดแก่กุลธิดาผู้เข้ามาบวชแล้วพักอาศัยอยู่ในป่า อาจจะถูกคนพาลลามกเบียดเบียนประทุษร้าย ทำอันตรายต่อพรหมจรรย์ได้ จึงรับสั่งให้เชิญพระเจ้าปเสนทิโกศลมาเฝ้า ตรัสให้ทราบพระดำริแล้ว ขอให้สร้างที่อยู่อาศัยเพื่อนางภิกษุณีสงฆ์ในที่บริเวณใกล้ ๆ พระนคร และตั้งแต่นั้นมาภิกษุณีก็มีอาวาสอยู่ในเมืองเท่านั้น

พระอุบลวรรณาเถรี ดำรงขนมาขุสังขารอยู่สมควรแก่กาล ก็ดับขันธนิพพาน

๑๔. พระปฎาจารย์เถรี

พระปฎาจารย์เถรี เป็นธิดาของมหาเศรษฐีในเมืองสัทถี เมื่ออายุย่างได้ ๑๖ ปีเป็นหญิงมีความงดงามมาก บิดามารดาทะนุถนอมห่วงใยให้อยู่บนปราสาท ชั้น ๗ เพื่อป้องกันการคบหากับชายหนุ่ม

แม้กระนั้น เพราะนางเป็นหญิงโลเลในบุรุษ จึงได้คบหาเป็นภรรยาคนรับใช้ในบ้านของตน ต่อมาบิดามารดาของนางได้ตกลงยกนางให้แก่ชายคนหนึ่ง ที่มีชาติสกุลและทรัพย์เสมอกัน เมื่อใกล้กำหนดวันวิวาห์ นางได้พบกับคนรับใช้ผู้เป็นสามีว่า

ได้ทราบว่า บิดามารดาได้ยกฉันให้กับลูกชายสกุลโน้น ต่อไปท่านก็จะไม่ได้พบกับฉันอีก ถ้าท่านรักฉันจริง ก็จงพาฉันหนีไปจากที่นี่แล้วไปอยู่ร่วมกันที่อื่นเถิด เมื่อตกลงนัดหมายกันเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ชายคนรับใช้ผู้เปลี่ยนฐานะมาเป็นสามีนั้น ได้ไปรออยู่ข้างนอก แล้วนางก็หนีบิดามารดาออกจากบ้าน ไปร่วมครองรักครองเรือนกันในบ้านตำบลหนึ่งซึ่งไม่มีใครรู้จัก ช่วยกันทำไร่ ไถนา เข้าป่าเก็บผักหักฟันหาเลี้ยงกันไปตามอัธยาศัย นางต้องตักน้ำดำข้าวหุงต้มด้วยมือของตนเอง ได้รับความทุกข์ยากแสนสาหัส เพราะตนไม่เคยทำมาก่อน

กาลเวลาผ่านไป นางได้ตั้งครรภ์บุตรคนแรก เมื่อครรภ์แก่ขึ้น จึงอ้อนวอนสามีให้พานางกลับไปยังบ้านของบิดามารดาเพื่อคลอดบุตร เพราะการคลอดบุตรในที่ไกลจากบิดามารดาและญาตินั้นเป็นอันตราย แต่สามีของนางก็ไม่กล้าพากลับไปเพราะเกรงว่าจะถูก

ลงโทษอย่างรุนแรง จึงพยายามพุดจาหน่วงเหนี่ยวไว้ จนนางเห็นว่าสามีไม่พาไปแน่ วันหนึ่งเมื่อสามีออกไปทำงานนอกบ้านจึงสั่งเพื่อนบ้านใกล้เคียงกันให้บอกกับสามีด้วยว่า นางไปบ้านของบิดามารดาแล้วก็ออกเดินทางไปตามลำพัง

เมื่อสามีกลับมา ทราบความจากเพื่อนบ้านแล้ว ด้วยความห่วงใยภรรยาจึงรีบออกติดตามไปทันพบนางในระหว่างทาง แม้จะอ่อนวอนอย่างไรนางก็ไม่ยอมกลับ ทันใดนั้นลมกัมมฆวาทคือ อากาศเจ็บท้องใกล้คลอดก็เกิดขึ้นแก่นาง จึงพากันเข้าไปไต่ริมริมทาง นางนอนกลิ้งเกลือกทรมานทุรายเจ็บปวดทุกข์ทรมานอย่างหนัก ในที่สุดก็คลอดบุตรออกมาด้วยความยากลำบากเมื่อคลอดบุตรโดยปลอดภัยแล้ว ก็ปรึกษากันว่า กิจที่ต้องการไปคลอดที่เรือนของบิดามารดานั้นก็สำเร็จแล้ว จะเดินทางต่อไปก็ไม่มีประโยชน์จึงพากันกลับบ้านเรือนของตนอยู่รวมกันต่อไป

ต่อมาไม่นานนัก นางก็ตั้งครรภ์อีก เมื่อครรภ์แก่ขึ้นตามลำดับ นางจึงอ่อนวอนสามีเหมือนครั้งก่อน แต่สามีก็ยังคงไม่ยินยอมเช่นเดิม นางจึงอุ้มลูกคนแรกหนีออกจากบ้านไปแม้สามีจะตามมาทันชักชวนให้กลับก็ไม่ยอมกลับ จึงเดินทางร่วมกันไป เมื่อเดินทางมาได้อีกไม่ไกลนัก เกิดลมพายุพัดอย่างแรงและฝนก็ตกลงมาอย่างหนัก พร้อมกันนั้นนางก็เจ็บท้องใกล้จะคลอดขึ้นมาอีก จึงพากันแหวะลงข้างทาง ฝ่ายสามีได้ไปหาตัดกิ่งไม้เพื่อมาทำเป็นที่กำบังลมและฝนแต่เคราะห์ร้าย ถูกงูพิษกัดตายในป่านั้น นางทั้งเจ็บท้องทั้งหนาวเย็น ลมฝนก็ยังคงตกลงมาอย่างหนัก สามีก็หายไปไม่กลับมา ในที่สุดนางก็คลอดบุตรคนที่สองอย่างน่าสังเวช

บุตรของนางทั้งสองคนทนกำลังลมและฝนไม่ไหว ต่างก็ร้องไห้กันเสียงดังลั่นแข่งกับลมฝน นางต้องเอาบุตรทั้งสองมาอยู่ใต้ท้อง โดยใช้มือและเข่ายื่นบนพื้นดินในท่าคลานได้รับทุกขเวทนาอย่างมหันต์สุดจะรำพันได้ เมื่อรุ่งอรุณแล้วสามีก็ยังไม่กลับมา จึงอุ้มบุตรคนเล็กซึ่งเนื้อหนังยังแดง ๆ อยู่ จูงบุตรคนโตออกตามหาสามี เห็นสามีนอนตายอยู่ข้างจอมปลวก จึงร้องไห้รำพันว่าสามีตายก็เพราะนางเป็นเหตุ เมื่อสามีตายแล้ว ครั้นจะกลับไปที่บ้านทุ่งนา ก็ไม่มีประโยชน์ จึงตัดสินใจไปหาบิดามารดาของตนที่เมืองสาวัตถี โดยอุ้มบุตรคนเล็ก และจูงบุตรคนโตเดินไปด้วยความทุลักทุเล เพราะความเหนื่อยอ่อนอย่างหนักดูน่าสังเวชยิ่งนัก

นางเดินทางมาถึงริมฝั่งแม่น้ำอจิรวดี มีน้ำเกือบเต็มฝั่งเนื่องจากฝนตกหนักเมื่อคืนที่ผ่านมา นางไม่สามารถจะนำบุตรน้อยทั้งสองข้ามแม่น้ำไปพร้อมกันได้ เพราะนางเองก็ว่ายน้ำไม่เป็น แต่อาศัยที่น้ำไม่ลึกนักพอที่เดินลุยข้ามไปได้ จึงสั่งให้บุตรคนโตรออยู่ก่อนแล้วอุ้มบุตรคนเล็กข้ามแม่น้ำไปยังอีกฝั่งหนึ่ง เมื่อถึงฝั่งแล้วได้นำไปไม้มาปูรองพื้นให้บุตรคนเล็กนอนที่

ชายหาดแล้วกลับไปรับบุตรคนโต ด้วยความห่วงใยบุตรคนเล็ก นางจึงเดินพลางหันกลับมาดูบุตรคนเล็กพลาง ขณะที่มาถึงกลางแม่น้ำนั้น มีนกเหยี่ยวตัวหนึ่งบินวนไปมาอยู่บนอากาศ มันเห็นเด็กน้อยนอนอยู่มีลักษณะเหมือนก้อนเนื้อ จึงบินโฉบลงมาแล้วฉีดยาเอาเด็กน้อยไป นางตกใจสุดขีดไม่รู้จะทำอย่างไรได้ จึงได้แต่โบกมือร้องไล่เหยี่ยวไป แต่ก็ไม่เป็นผล เหยี่ยวพาบุตรน้อยของนางไปเป็นอาหาร ส่วนบุตรคนโตยืนรอแม่อยู่อีกฝั่งหนึ่ง เห็นแม่โบกมือทั้งสองตะโกนร้องอยู่กลางแม่น้ำ ก็เข้าใจว่าแม่เรียกให้ตามลงไป จึงวิ่งลงไปในน้ำด้วยความไร้เดียงสา ถูกกระแสน้ำพัดพาจมหายไป

เมื่อสามีและบุตรน้อยทั้งสองตายจากนางไปหมดแล้ว เหลือแต่นางคนเดียวจึงเดินทางมุ่งหน้าสู่บ้านเรือนของบิดามารดา ทั้งหิวทั้งเหนื่อยล้า ได้รับความบอบช้ำทั้งร่างกายและจิตใจ รู้สึกเศร้าโศกเสียใจสุดประมาณพลางเดินบ่นรำพึงรำพันไปว่า

บุตรคนหนึ่งของเราถูกเหยี่ยวฉีดยาเอาไป บุตรอีกคนหนึ่งถูกน้ำพัดไป สามีก็ตายในป่าเปลี่ยว

นางเดินไปก็บ่นไป แต่ก็ยังมีสติอยู่บ้างได้ พบชายคนหนึ่งเดินสวนทางมา สอบถามทราบว่ามีมาจากเมืองสาวัตถี จึงถามถึงบิดามารดาของตนที่อยู่ในเมืองนั้น ชายคนนั้นตอบว่า น้องหญิง เมื่อคืนนี้เกิดลมพายุและฝนตกอย่างหนัก เศรษฐีสองสามีภรรยาและลูกชายอีกคนหนึ่ง ถูกปราสาทของตนพังล้มทับตายพร้อมกันทั้งครอบครัวเธอ จงมองดูควันไฟที่เห็นอยู่โน่น ประชาชนร่วมกันทำการเผาทั้ง ๓ พ่อ แม่ และลูกบนเชิงตะกอนเดียวกัน

นางปฎิภาจณา พอชายคนนั้นกล่าวจบลงแล้ว ก็ขาดสติสัมปชัญญะไม่รู้สึกรู้ว่าผ้าถุงผ้าห่มที่นางสวมใส่อยู่หลุดล่อนลงไป เดินเปลือยกาย เป็นคนวิกลจริต ร้องไห้บ่นเพ้อรำพันคร่ำครวญว่า บุตรสองคนของเราตายแล้ว สามีของเราก็ตายที่ทางเปลี่ยว มารดาบิดาและพี่ชายของเราก็ถูกเผาบนเชิงตะกอนเดียวกัน

นางเดินไปบ่นไปอย่างนี้ คนทั่วไปเห็นแล้วคิดว่า นางเป็นบ้า พากันขว้างปาด้วยก้อนดินบ้าง ไรย์ฝุ่นลงบนศีรษะนางบ้าง และนางยังคงเดินต่อเรื่อยไปอย่างไร้จุดหมายปลายทาง

พระพุทธเจ้าประทับนั่งแสดงธรรมอยู่ท่ามกลางบริษัท ๔ ในวัดพระเชตุวันได้ทอดพระเนตรเห็นนางบำเพ็ญบารมีมานานแสนกลับ สมบูรณ์ด้วยอภินิหารเดินมาอยู่

ได้ยินว่า ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าปทุมุตระ นางปฎิภาจณานั้นเห็นพระเถรีผู้ทรงวินัยรูปหนึ่งอันพระปทุมุตตรพุทธเจ้าทรงตั้งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ จึงทำคุณความดีแล้วตั้งความปรารถนาไว้ว่า **แม่หม่อมฉันพึงได้ตำแหน่งเอตทัคคะ ผู้เลิศกว่าพระเถรี**

ผู้ทรงวินัยรูปหนึ่งในสำนักของพระพุทธเจ้าเช่นกับพระองค์ พระปทุมุตตรพุทธเจ้าทรงเล็ง
อนาคตญาณไป ก็ทรงทราบความปรารถนาจะสำเร็จจึงทรงพยากรณ์ว่า

ในอนาคตกาล หญิงผู้นี้จะเป็นผู้เลิศกว่าพระเถรีผู้ทรงวินัยทั้งหลาย มีพระนามว่า
ปฎาจารา ในพระศาสนาของพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าทรงเห็นพระนางผู้มีความปรารถนาตั้งไว้แล้วอย่างนั้น ผู้สมบูรณ์ด้วย
อภินิหารกำลังเดินมาแต่ไกล ทรงดำริว่า

วันนี้ ผู้อื่นชื่อว่าสามารถจะเป็นที่พึ่งของหญิงผู้นี้ได้ ไม่มี จึงทรงบันดาลให้นาง
เดินบ่ายหน้ามาสู่วัดพระเชตุวัน

พวกพุทธบริษัทเห็นนางแล้วจึงกล่าวว่า ท่านทั้งหลายอย่าให้หญิงบ่านี้มาที่นี่เลย

พระพุทธเจ้าตรัสว่า พวกท่านจงหลีกเลี่ยงไป อย่าห้ามเธอ นางกลับได้สติด้วยพุทธานุ
ภาพ ในขณะนั้นเอง นางก็รู้ว่าไม่มีผ้านุ่งห่ม เกิดละอาย จึงนั่งกระโห่ลง อุบาสกคนหนึ่ง
ก็โยนผ้าให้นางนุ่งห่ม นางเข้าไปกราบถวายบังคมพระพุทธเจ้าที่พระบาทแล้วกราบทูล
เคราะห์กรรมของตนให้ทรงทราบโดยลำดับ พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า

แม่น้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔ ก็ยังน้อยกว่าน้ำตาของคนที่ถูกความทุกข์ความเศร้าโศก
ครอบงำ ปฎาจารา เพราะเหตุไร เธอจึงยังประมาทอยู่

ปฎาจารา ฟังพระดำรัสแล้วก็คลายความเศร้าโศกลง พระพุทธเจ้า ทรงทราบว่า
นางหายจากความเศร้าโศกลงแล้วจึงตรัสต่อไปว่า

ปฎาจารา ขึ้นชื่อว่าบุตรสุดที่รัก ไม่อาจเป็นที่พึ่ง เป็นที่ต้านทาน หรือเป็นที่ป้องกัน
แก่ผู้ไปสู่ปรโลกได้ บุตรเหล่านั้น ถึงจะมีอยู่ก็เหมือนไม่มี ส่วนผู้รู้ทั้งหลาย รักษาศีล
ให้บริสุทธิ์แล้วควรชำระทางไปสู่พระนิพพานของตนเท่านั้น

ในกาลจบเทศนา นางปฎาจาราเผาภิเลสมีประมาณเท่าฝุ่นในแผ่นดินใหญ่แล้ว ตั้งอยู่
ในพระโสดาปัตติผล ชนแม่เหล่าอื่นเป็นอันมาก บรรลุอุริยผลทั้งหลาย มีพระโสดาปัตติผล
เป็นต้น

ฝ่ายนางปฎาจาราเป็นพระโสดาบันแล้ว ทูลขอบวช พระพุทธเจ้าส่งนางไปยังสำนัก
ของพวกภิกษุณีให้บวชแล้ว นางได้บวชแล้วปรากฏชื่อว่า ปฎาจารา

วันหนึ่ง นางกำลังเอาภาชนะตักน้ำล้างเท้า เทน้ำลง น้ำนั้นไหลไปหน่อยหนึ่งแล้ว
ก็ขาด ครั้งที่ ๒ น้ำที่นางเทลง ได้ไหลไปไกลกว่านั้น ครั้งที่ ๓ น้ำที่เทลง ได้ไหลไปไกลกว่า
เมื่อนั้น ด้วยประการฉะนี้ นางถือเอาน้ำนั้นเป็นอารมณ์ กำหนดวัยทั้ง ๓ แล้วคิดว่า

สัตว์เหล่านี้ตายเสียในปฐมวัยก็มี เหมือนน้ำที่เราเทลงครั้งแรก ตายเสียในมัชฌิมวัยก็มี เหมือนน้ำที่เราเทลงในครั้งที่ ๒ ไหลไปไกลกว่านั้น ตายเสียในปัจฉิมวัยก็มี เหมือนน้ำที่เราเทลงครั้งที่ ๓ ไหลไปไกลแม้กว่านั้น

พระพุทธเจ้าประทับในพระคันธกุฎี ทรงแผ่พระรัศมีไป เป็นดั่งประทับยืนตรัสอยู่ เฉพาะหน้าของนาง ตรัสว่า

ปฏาจารา ข้อนั้นอย่างนั้น ด้วยความเป็นอยู่วันเดียวก็ดี ขณะเดียวก็ดี ของผู้เห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมแห่งปัญจขันธ์เหล่านั้น ประเสริฐกว่าความเป็นอยู่ ๑๐๐ ปีของผู้ไม่เห็นความเกิดขึ้นหรือเสื่อมแห่งปัญจขันธ์ ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรมจึงตรัสคานี้ว่า

ก็ผู้ใด ไม่เห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมอยู่ พึงเป็นอยู่ ๑๐๐ ปี ความเป็นอยู่วันเดียวของผู้เห็นความเกิดและความเสื่อม ประเสริฐกว่าความเป็นอยู่ของผู้นั้น

นางครั้นบวชแล้วไม่นานก็บรรลอรหัตผล เรียนพุทธวจนะ เป็นผู้ชำระชานาญในพระวินัยปิฎก

ภายหลัง พระพุทธเจ้าประทับนั่ง ณ วัดพระเชตุวัน เมื่อทรงสถาปนาเหล่าภิกษุณีไว้ในตำแหน่งต่าง ๆ ตามลำดับ จึงทรงสถาปนาพระปฏาจาราเถรีไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นเลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกาผู้ทรงวินัย

๑๕. พระกิสาคอตมีเถรี

พระกิสาคอตมีเถรี ถือกำเนิดในสกุลคนเชื้อใจ ในกรุงสาวัตถี บิดามารดาตั้งชื่อให้นางว่าโคตมี แต่เพราะนางเป็นผู้มีรูปร่างผอมบาง คนทั่วไปจึงพากันเรียกนางว่ากิสาคอตมี

ในกรุงสาวัตถีนั้น มีเศรษฐีคนหนึ่งมีทรัพย์สินเงินทองมากมายถึง ๔๐ โกฏิ แต่ต่อมาทรัพย์เหล่านั้นกลายเป็นถ่านไปทั้งหมด เศรษฐีจึงเกิดความเสียดาย เศร้าโศกเสียใจ กินไม่ได้นอนไม่หลับ ร่างกายซูบผอมไปจากเดิม มีสหายคนหนึ่งมาเย้ยเยียน ได้ทราบสาเหตุความทุกข์ของเศรษฐีแล้ว จึงแนะนำที่จะให้ถ่านเหล่านั้นกลับมาเป็นเงินเป็นทองดังเดิมว่า แนะนำท่านจงนำถ่านทั้งหมดนี้ออกไปวางที่ริมถนนในตลาด ทำที่ประหนึ่งว่านำสินค้าออกมาขาย ถ้ามีคนผ่านไปผ่านมาพูดว่า คนอื่น ๆ เขาขายผ้า ขายน้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เป็นต้น แต่ท่านกลับ เอาเงินเอาทองมานั่งขาย ถ้าคนที่พูดนั้นเป็นหญิงสาว ท่านก็จงสู้อนางมาเป็นสะใภ้ แล้วมอบทรัพย์ทั้งหมดนั้นให้แก่เธอ ท่านก็จงอาศัยเลี้ยงชีพอยู่กับเธอนั้น แต่ถ้าคนที่พูดเป็นชายหนุ่ม ท่านก็จงยกธิดาให้แก่เขา แล้วมอบทรัพย์ทั้งหมดให้แก่เขาโดยท่านเองด้วยกัน

เศรษฐีได้ฟังสหายแนะนำแล้วเห็นชอบ จึงทำตามสหายแนะนำทุกอย่าง ประชาชนที่ผ่านไปผ่านมาต่างก็พูดกันว่า คนอื่น ๆ เขาขายผ้า ขายน้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เป็นต้น แต่ท่านกลับมานั่งขายถ่าน เศรษฐีตอบว่า ก็เรามีถ่านอย่างเดียว สิ่งอื่น ๆ เราไม่มี

วันนั้น นางกิสาคอตมี เดินเข้าไปทำธุระในตลาด เห็นเศรษฐีแล้วนึกประหลาดใจ จึงถามว่า คุณพ่อ คนอื่น ๆ เขาขายผ้า ขายน้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เป็นต้น แต่ทำไมคุณพ่อกลับนำเงินทองมาขายถ่าน เศรษฐีกล่าวว่า เงินทองที่ไหนกันแม่หนู

คุณพ่อ ก็ที่กองอยู่นี่ไง พูดแล้วนางก็กอบให้เศรษฐีดู ทันใดนั้น เศรษฐีก็เห็นถ่านในกำมือของนางกลายเป็นเงินเป็นทองจริง ๆ

จากนั้น เศรษฐีได้สอบถามถึงสถานที่อยู่และตระกูลของนางแล้ว ได้สว่นางมาทำพิธีอาวาหมงคลกับบุตรชายของตน แล้วมอบทรัพย์ ๔๐ โกลีนั้นให้แก่ นาง ทรัพย์เหล่านั้นก็กลับเป็นเงินเป็นทองดังเดิม

สมัยต่อมา นางตั้งครรภ์ โดยกาลล่วงไป ๑๐ เดือน นางได้คลอดบุตรคนหนึ่ง ในครั้งนั้นชนทั้งหลายได้ทำความยกย่องนาง ครั้นเมื่อบุตรของนางตั้งอยู่ในวัยพอจะวิ่งไปวิ่งมาเล่นได้ ก็มาตายเสีย ความเศร้าโศกได้เกิดขึ้นแก่ นาง

นางห้ามพวกชนที่จะนำบุตรนั้นไปเผา เพราะไม่เคยเห็นความตาย จึงอุ้มใส่สะเอว เทียวเดินไปตามบ้านเรือนในพระนครแล้วพูดว่า ขอพวกท่านจงให้ยาแก่บุตรเราด้วยเถิด

เมื่อนางเทียวถามว่า ท่านทั้งหลายรู้จักยาเพื่อรักษาบุตรของฉันทันบ้างไหมหนอ

คนทั้งหลายพูดกับนางว่า แม่ เจ้าเป็นบ้าไปแล้วหรือ เจ้าเทียวถามถึงยาเพื่อรักษาบุตรที่ตายแล้ว

พวกคนทั้งหลายต่างก็พากันกระทำการเย้ยหยันว่า ยาสำหรับคนตายแล้ว ท่านเคยเห็นที่ไหนบ้าง แต่นางมิได้เข้าใจความหมายแห่งคำพูดของพวกเขาเลย

ที่นั่น บุรุษผู้เป็นบัณฑิตคนหนึ่ง เห็นนางแล้วคิดว่า หญิงนี้จะคลอดบุตรคนแรก ยังไม่เคยเห็นความตาย เราควรเป็นที่พึ่งของหญิงนี้ จึงกล่าวว่า แม่ ฉันทันไม่รู้จักยา แต่ฉันทันรู้จักคนผู้รู้ยา

นางกิสาคอตมี ถามว่า ใครรู้ พ่อ บัณฑิตตอบว่า แม่ พระพุทธเจ้าทรงทราบ จงไปทูลถามพระพุทธรองค์เถิด นางกล่าวว่า พ่อ ฉันทันจะไป จะทูลถาม แล้วเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ถวายบังคมแล้วยืนอยู่ ณ ที่สุดข้างหนึ่ง ทูลถามว่า

ทราบวา พระองค์ทรงทราบยาเพื่อบุตรของหม่อมฉันทันหรือ พระเจ้าข้า

พระศาสดาตรัสว่า ไซ้ เรารู้
 นางก็สาโคตมีทูลถามว่า ได้อะไร จึงควร
 พระศาสดา ตรัสว่า ได้เมล็ดพันธุ์ผักกาดสักหยิบมือหนึ่ง ควร
 นางก็สาโคตมีทูลถามต่อไปว่า ได้ พระเจ้าข้า แต่ได้ในเรือนใคร จึงควร
 พระศาสดาตรัสว่า บุตรหรือธิดาไร ๆ ในเรือนของผู้ใด ไม่เคยตาย ได้ในเรือนของผู้นั้น
 จึงควร

นางทูลรับว่า ดีละ พระเจ้าข้า แล้วถวายบังคมพระพุทธรเจ้า อัมบุตรเข้าสะเอวแล้ว
 เข้าไปภายในบ้าน ยืนที่ประตูเรือนหลังแรกกล่าวว่า เมล็ดพันธุ์ผักกาดในเรือนนี้ มีบ้างไหม
 ทราบว่านั่นเป็นยาเพื่อบุตรของฉัน

เมื่อเขาตอบว่า มี จึงกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้นจงให้เกิด เมื่อคนเหล่านั้นนำเมล็ดพันธุ์
 ผักกาดมาให้ จึงถามว่า ในเรือนนี้ เคยมีบุตรหรือธิดาตายบ้างหรือไม่เล่า แม่

เมื่อเขาตอบว่า พุดอะไรอย่างนั้น แม่ คนเป็นมีไม่มาก คนตายนั้นแหละมาก

นางจึงกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น จึ่งรับเมล็ดพันธุ์ผักกาดของท่านคืนไปเกิด นั่นไม่เป็นยา
 เพื่อบุตรของฉัน แล้วได้ให้เมล็ดพันธุ์ผักกาดคืนไปก็เที่ยวถามโดยทำนองนี้ ตั้งแต่เรือนหลังต้น
 ไปเรื่อย

จนถึงเย็น นางหาเมล็ดพันธุ์ผักกาดจากเรือนที่ไม่เคยมีบุตรธิดาที่ตายลงไม่ได้แม้แต่
 หลังหนึ่ง จึงได้ความว่า โอ กรรมหนัก เราได้ทำความสำคัญว่า บุตรของเราเท่านั้นที่ตาย ก็ใน
 บ้านทั้งสิ้น คนที่ตายเท่านั้นมากกว่าคนเป็น

ดังนี้ จึงได้ทำความสังเวชใจ แล้วจึงออกไปภายนอกพระนครนั้น ไปยังป่าช้าผีดิบ
 เอามือจับบุตรแล้วพุดว่า แน่ลูกน้อย แม่คิดว่า ความตายนี้เกิดขึ้นแก่เจ้าเท่านั้น แต่ความ
 ตายนี้ไม่มีแก่เจ้าคนเดียว นี่เป็นธรรมดามีแก่มหาชนทั่วไป ดังนี้แล้ว จึ่งทิ้งบุตรในป่าช้าผีดิบ
 แล้วกล่าวคาถานี้ว่า

**ธรรมนี้แท้ละคือความไม่เที่ยง มิใช่ธรรมของชาวบ้าน มิใช่ธรรมของนิคม
 ทั้งมิใช่ธรรมสกุลเดียวด้วย แต่เป็นธรรมของโลกทั้งหมด พร้อมทั้งเทวโลก**

เมื่อนางคิดอยู่อย่างนี้ หัวใจที่อ่อนด้วยความรักบุตร ได้ถึงความแข็งแล้ว นางทิ้งบุตร
 ไว้ในป่า ไปยังสำนักพระพุทธรเจ้า ถวายบังคมแล้ว ได้ยิน ณ ที่สุดข้างหนึ่ง

ลำดับนั้น พระพุทธรเจ้าตรัสถามนางว่า เธอได้เมล็ดพันธุ์ผักกาดประมาณหยิบมือหนึ่ง
 แล้วหรือ

นางก็สาโคตมีทูลว่า ไม่ได้ พระเจ้าข้า เพราะในบ้านทั้งสิ้น คนตายนั้นแหละมากกว่าคนเป็น

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสว่า เธอเข้าใจว่า บุตรของเราเท่านั้นตาย ความตายนั้นเป็นธรรมยั่งยืนสำหรับสัตว์ทั้งหลาย ด้วยว่า มัจจุราช ฉุดคร่าสัตว์ทั้งหมด ผู้มีอหยาศัยยังไม่เต็มเปี่ยมนั้นแหละลงในสมุทร คืออบาย ดุจห้วงน้ำใหญ่ฉะนั้น

เมื่อจะทรงแสดงธรรมจริงตรัสพระศาสดานี้ว่า

มฤตยู ย่อมนำพาชนผู้มีวเมาในบุตรและสัตว์ของเลี้ยง ผู้มีใจชานไปในอารมณ์ต่าง ๆ ไป ดุจห้วงน้ำใหญ่พัดชาวบ้านผู้หลับไหลไป ฉะนั้น

ในกาลจบคาถา นางก็สาโคตมีดำรงอยู่ในโศดาปัตติผล แม้ชนเหล่าอื่นเป็นอันมาก บรรลุผลทั้งหลาย มีพระโศดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้

ฝ่ายนางก็สาโคตมีนั้น ทูลขอบวชในพระพุทธศาสนาแล้ว กระทำประทักษิณพระพุทธเจ้า ๓ ครั้ง ถวายบังคมแล้วไปยังสำนักภิกษุณี นางได้บวชแล้วปรากฏชื่อว่า กีสาคอตมีเถรี

วันหนึ่งนางถึงวาระในโรงอุโบสถ นั่งตามประทีปเห็นเปลวประทีปลุกโพล่งขึ้นและหริ่ง ได้ถือเป็นอารมณ์ว่า

สัตว์เหล่านี้ก็อย่างนั้นเหมือนกัน เกิดขึ้นและดับไป ดังเปลวประทีป ผู้ถึงพระนิพพานไม่ปรากฏอย่างนั้น

พระพุทธเจ้าประทับนั่งในพระคันธกุฎี ทรงแผ่พระรัศมีไป ดุจประทับนั่งตรัสตรงหน้านางตรัสว่า

อย่างนั้นแหละ โคตมี สัตว์เหล่านั้น ย่อมเกิดและดับเหมือนเปลวประทีปถึงพระนิพพานแล้วย่อมไม่ปรากฏอย่างนั้น ความเป็นอยู่แม้เพียงขณะเดียวของผู้เห็นพระนิพพานประเสริฐกว่าความเป็นอยู่ ๑๐๐ ปี ของผู้ไม่เห็นพระนิพพานอย่างนั้น ดังนี้แล เมื่อจะทรงสืบบุณสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระศาสดานี้ว่า

ก็ผู้ใดไม่เห็นอมตบท พึงมีชีวิตอยู่ตั้ง ๑๐๐ ปี ชีวิตของผู้เห็นอมตบทเพียงวันเดียวยังประเสริฐกว่า ดังนี้

จบพระคาถา นางก็บรรลุอรหัตผล เป็นผู้เคร่งครัดยิ่งในการใช้สอยบริวาร ห่มจีวรประกอบด้วยความปอน ๓ อย่างเที่ยวไป

ต่อมา พระพุทธเจ้าประทับนั่งในวัดพระเชตวัน เมื่อทรงสถาปนาเหล่าภิกษุณีไว้ในตำแหน่งต่าง ๆ ตามลำดับ จึงทรงสถาปนาพระเถรีนี้ไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นเลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกา ผู้ทรงจีวรเศร้าหมอง

๑๖. บัณฑิตสามเณร

ในอดีตกาล **บัณฑิตสามเณร** เกิดเป็นชายเฉลียวใจ ชื่อมหาทศคตะ ด้วยอานิสงส์แห่งทาน มีการถวายภัตตาหารประกอบด้วยรสปลาตะเพียนเป็นต้นแต่พระกัสสปพุทธเจ้า พระเจ้าแผ่นดินได้พระราชทานทรัพย์สมบัติมากมาย และสถาปนาเขาไว้ในตำแหน่งเศรษฐีอย่างเป็นทางการ แม้เบื้องหน้าแต่นั้น เขาดำรงอยู่ บำเพ็ญบุญจนตลอดอายุ ในที่สุดอายุได้บังเกิดในเทวโลกเสวยทิพย์สมบัติสิ้นพุทธันดรหนึ่ง ในพุทธูปบาทกาลนี้ จุดิจากนั้นแล้วถือปฏิสนธิในท้องธิดาคนโตในตระกูลอุปัฏฐากของพระสารีบุตรเถระ ในกรุงสาวัตถี

ครั้งนั้น มารดาบิดาของนางรู้ว่านางตั้งครรภ์ จึงได้ให้เครื่องบริหารครรภ์ โดยสมัยอื่นนางเกิดแพ้ท้องเห็นปานนี้ว่า โอ้ เราพึงถวายทานแก่ภิกษุ ๕๐๐ รูป ตั้งต้นแต่พระธรรมเสนาบดี ด้วยรสปลาตะเพียนแล้วนุ่งผ้าย้อมน้ำฝาดนั่งในที่สุดอาสนะ บริโภคภัตที่เป็นเดนของภิกษุเหล่านั้น

นางบอกแก่มารดาบิดาแล้วก็ได้กระทำตามประสงค์ ความแพ้ท้องระงับไปแล้ว

ต่อมา ในงานมงคล ๗ ครั้งแม่อื่นจากนี้ มารดาบิดาของนางเลี้ยงภิกษุ ๕๐๐ รูป มีพระธรรมเสนาบดีเถระเป็นประมุข ด้วยรสปลาตะเพียนเหมือนกัน

ก็ในวันตั้งชื่อ เมื่อมารดาของเด็กนั้นกล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงให้สักขาบททั้งหลายแก่ทาสของท่านเถิด

พระเถระถามว่า เด็กนี้ชื่ออะไร

มารดาของเด็กตอบว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ คนเงอะงะในเรือนนี้ แม้พวกพูดไม่ได้เรื่องก็กลับเป็นผู้ฉลาดตั้งแต่กาลที่เด็กนี้ถือปฏิสนธิในท้อง เพราะฉะนั้น บุตรของดิฉันควรมีชื่อว่า **หนูบัณฑิต** เถิด

พระเถระได้ให้สักขาบททั้งหลายแล้ว ก็ตั้งแต่วันที่หนูบัณฑิตเกิดมา ความคิดเกิดขึ้นแก่มารดาของเขาวา เราจะไม่ทำลายอัยาศัยของบุตรเรา ในเวลาที่เขามีอายุได้ ๗ ขวบ เขากล่าวกับมารดาว่า ผมขอบวชในสำนักพระเถระ นางกล่าวว่า ได้ พ่อคุณ แม่ได้นึกไว้เสมออย่างนี้ว่า จะไม่ทำลายอัยาศัยของเจ้า ดังนี้แล้วจึงนิมนต์พระเถระให้ฉันแล้วกล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ทาสของท่านอยากจะบวช ดิฉันจะนำเด็กนี้ไปวิหารในเวลาเย็น ส่งพระเถระไปแล้ว ให้หมู่ญาติประชุมกัน กล่าวว่า พวกข้าพเจ้าจะทำสักการะที่ควรทำแก่บุตรของข้าพเจ้าในเวลาเป็นคฤหัสถ์ ในวันที่นี้ทีเดียว ดังนี้แล้ว ก็ให้ทำสักการะมากมาย พาหนูบัณฑิตนั้นไปสู่วิหาร ได้มอบถวายแก่พระเถระว่า ขอท่านจงให้เด็กนี้บวชเถิด เจ้าข้า

พระเถระบอกความที่การบวชเป็นกิจทำได้ยากแล้ว เมื่อได้กรับรองว่า ผมจะทำตามโอวาทของท่านขอรับ จึงกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น จงมาเถิด ชุบผมให้เปียกแล้วบอก**ตจปัญจกัมมัญฐาน**ให้บวชแล้ว

แม้มารดาบิดาของบัณฑิตสามเณรนั้นอยู่ในวิหารสิ้น ๗ วัน ถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ด้วยรสปลาตะเพียนอย่างเดียว ในวันที่ ๗ เวลาเย็นจึงได้ไปเฝ้า

ในวันที่ ๘ พระเถระเมื่อจะไปภายในบ้าน พาสามเณรนั้นไป ไม่ได้ไปกับหมู่ภิกษุ เพราะเหตุไร

เพราะว่า การห่มจีวรและถือบาตรหรืออริยาบถของเธอยังไม่น่าเลื่อมใสก่อนอีกอย่างหนึ่ง วัตรที่พึงทำในวิหารของพระเถระยังมีอยู่

อนึ่ง พระเถระ เมื่อภิกษุสงฆ์เข้าไปภายในบ้านแล้ว เทียวไปที่วิหาร กวาดสถานที่ที่ยังไม่ได้กวาด ตังน้ำฉันทน้ำใช้ไว้ภายในภาชนะที่ว่างเปล่า เก็บเตียงตั้งเป็นต้นที่ยังเก็บไว้ไม่เรียบร้อยแล้ว จึงเข้าไปบ้านภายหลัง อีกอย่างหนึ่ง ท่านคิดว่า พวกเดียรฉัตรเข้าไปยังวิหารว่างแล้ว อย่าได้พูดว่า ตูเถิด ที่นั่งของพวกสาวกพระสมณโคดม ดังนี้แล้ว จึงได้จัดแจงวิหารทั้งสิ้น เข้าไปบ้านภายหลัง เพราะฉะนั้น แม้ในวันนั้น พระเถระให้สามเณรถือบาตรและจีวร เข้าไปบ้านสายหน่อย

บัณฑิตสามเณรได้ไปบิณฑบาตกับพระสารีบุตรเถระ ระหว่างทางเห็นคนชักน้ำจากเหมือง เกิดสงสัยจึงถามว่า **น้ำมีจิตใจหรือไม่** พระเถระตอบว่า **น้ำไม่มีจิตใจ** สามเณรจึงคิดว่า เมื่อคนสามารถชักน้ำซึ่งไม่มีจิตใจไปสู่ที่ที่ตนเองต้องการได้ แต่เหตุใดจึงไม่สามารถบังคับจิตใจให้อยู่ในอำนาจได้

เดินต่อไป ได้เห็นคนกำลังถากไม้ทำเกวียนอยู่ ถึงถามว่า **ไม้นั้นมีจิตใจหรือไม่** เมื่อพระเถระตอบว่า **ไม้มไม่มีจิตใจ** สามเณรจึงคิดว่า คนสามารถนำท่อนไม้ที่ไม่มีจิตใจมาทำเป็นล้อได้ แต่ทำไมไม่สามารถบังคับจิตใจได้

เดินต่อไป ได้เห็นคนกำลังใช้ไฟลนลูกศรเพื่อจะดัดให้ตรงจึงถามว่า **ลูกศรนั้นมีจิตใจหรือไม่** เมื่อพระเถระตอบว่า **ลูกศรไม่มีจิตใจ** สามเณรจึงคิดว่า คนสามารถดัดลูกศรให้ตรงได้ แต่ทำไมไม่สามารถบังคับจิตใจให้อยู่ในอำนาจได้

ทันใดนั้น สามเณรได้เกิดความคิดที่จะปฏิบัติธรรมขึ้น จึงได้ขอพระเถระนำอาหารมาฝากตนด้วย พระเถระได้รับปากและมอบลูกตาล (กุญแจ) ให้พร้อมกับสั่งให้ไปปฏิบัติธรรมในห้องของท่าน สามเณรได้ทำตามทุกอย่างและก็เริ่มบำเพ็ญสมณธรรม

ครั้งนั้น ที่ประทับนั่งของท้าวสักกะ แสดงอาการร้อนด้วยเดชแห่งคุณของสามเณร ท้าวเธอใคร่ครวญว่า มีเหตุอะไรกันหนอ ทรงดำริได้ว่า บัณฑิตสามเณรถวายบาตรและจีวรแก่พระอุปัชฌาย์แล้วกลับด้วยตั้งใจว่าจะทำสมณธรรม แม้เราก็ควรไปในที่นั่น ดังนี้แล้วตรัสเรียกท้าวมหาราชทั้ง ๔ มา ตรัสว่า พวกท่านจงไปเล่นก่ที่บินจ้อแจอยู่ในป่าใกล้วิหารให้หนีไป แล้วยึดอารักขาไว้โดยรอบ ตรัสกับจันทเทพบุตรว่า ท่านจงรังมณฑลพระจันทร์ไว้ ตรัสกับสุริยเทพบุตรว่า ท่านจงจุดรังมณฑลพระอาทิตย์ไว้ ดังนี้แล้ว พระองค์เองได้เสด็จไปประทับยืนยึดอารักขาอยู่ที่สายยูในพระวิหาร แม้เสียงแห่งใบไม้แกกก็มีได้มี จิตของสามเณรได้อารมณ์เป็นหนึ่ง เธอพิจารณาอัฐภาพแล้วบรรลุผล ๓ อย่างในระหว่างภัตินั้นเอง

ฝ่ายพระเถระคิดว่า สามเณรนั่งในวิหาร เราอาจจะได้โภชนะที่สมประสงค์แก่เธอ ในสกุลชื่อนั้น ดังนี้แล้ว จึงได้ไปสู่ตระกูลอุปัชฌากซึ่งประกอบด้วยความรักและเคารพตระกูลหนึ่ง

ก็ในวันนั้น มนุษย์ทั้งหลายในตระกูลนั้น ได้ปลาตะเพียนหลายตัว นั่งดูการมาแห่งพระเถระอยู่ พวกเขาเห็นพระเถระกำลังมาจึงกล่าวว่า ท่านขอรับ ท่านมาที่นี่ ทำกรรมเจริญแล้วนิมนต์ให้เข้าไปข้างใน ถวายข้าวยาคุและของควรเคี้ยวเป็นต้นแล้ว ได้ถวายบิณฑบาตด้วยรสปลาตะเพียน พระเถระแสดงอาการจะนำไป พวกมนุษย์เรียนว่า นิมนต์ฉันเถิดขอรับ ได้ทำจะได้อันนี้สำหรับจะนำไป ในเวลาเสร็จภักติกิจของพระเถระ ได้เอาภาชนะประกอบด้วยรสปลาตะเพียนใส่เต็มบาตรถวาย พระเถระคิดว่า สามเณรของเราหิวแล้วจึงได้รับไป

แม้พระพุทธเจ้า ในวันนั้นเสวยแต่เช้า เสด็จไปวิหารใคร่ครวญว่า บัณฑิตสามเณรให้บาตรและจีวรแก่พระอุปัชฌาย์แล้วกลับไปด้วยตั้งใจว่าจะทำสมณธรรมกิจแห่งบรรพชิตของเธอ จะสำเร็จหรือไม่ ทรงทราบว่ สามเณรบรรลุผล ๓ อย่างแล้ว จึงทรงพิจารณาว่า อุปนิสัยแห่งอรรถผลจะมีหรือไม่มี ทรงเห็นว่า มี แล้วทรงใคร่ครวญว่า เธอจะบรรลุอรหัตผลก่อนภัตหรือไม่ได้ทรงทราบว่า บรรลุ

ลำดับนั้น พระองค์ได้มีความปริวิตกอย่างนี้ว่า สารีบุตรถือภัตเพื่อสามเณรรับมา เธอจะพึงทำอันตรายแก่สามเณรนั้นได้ เราจะนั่งถือเอาอารักขาที่ชุ่มประตุ ที่นั้นจะถามปัญหา ๔ ข้อ เมื่อเธอแก้อยู่ สามเณรจะบรรลุอรหัตผลพร้อมด้วยปฏิสัมภทา ดังนี้แล้ว จึงเสด็จไปจากวิหาร ประทับยืนอยู่ที่ชุ่มประตุ ตรัสถามปัญหา ๔ ข้อกับพระเถระผู้มาถึงแล้ว

เมื่อพระเถระแก้ปัญหาทั้ง ๔ ข้อเหล่านี้อย่างนั้นแล้ว สามเณรก็ได้บรรลุอรหัตผลพร้อมด้วยปฏิสัมภทา ฝ่ายพระพุทธเจ้าตรัสกับพระเถระว่า ไปเถิด สารีบุตร จงให้ภัตแก่

สามเณรของเธอ พระเถระไปเคาะประตูแล้ว สามเณรออกมาต้อนรับจากมือพระเถระวางไว้ ณ ส่วนข้างหนึ่ง จึงเอาพัดก้านตาลพัดพระเถระ

ลำดับนั้น พระเถระกล่าวว่า สามเณร จงทำภักติกิจเสียเถิด

สามเณรเรียนถามว่า ก็ใต้เท้าเล่า ขอรับ

พระเถระกล่าวว่า เราทำภักติกิจเสร็จแล้ว เธอจงทำเถิด

เด็กอายุ ๗ ขวบบวชแล้ว ในวันที่ ๘ บรรลุอรหัตผล เป็นเหมือนดอกปทุมที่แย้มแล้ว ในขณะที่นั้น ได้นั่งพิจารณาที่เป็นที่ใสภักดิ์ ทำภักติกิจแล้ว

ในขณะที่เธอล้างบาตรเก็บไว้ จันทเทพบุตรปล่อยมณฑลพระจันทร์ สุริยเทพบุตรปล่อยมณฑลพระอาทิตย์ ทำวมหाराชทั้ง ๔ เลิกอารักขาทั้ง ๔ ทิศ ท้าวสักกเทวราชเลิกอารักขาที่สายยู พระอาทิตย์ เคลื่อนคล้อยไปแล้วจากที่ท่ามกลาง

ภิกษุทั้งหลายโพนทะนาว่า เมา บ่ายเกินประมาณแล้ว พระอาทิตย์เคลื่อนคล้อยไปจากที่ท่ามกลาง ก็สามเณรฉันเสร็จเดี๋ยวนี้เอง นี่เรื่องอะไรกันหนอ

พระพุทเจ้าทรงทราบความเป็นไปนั้นแล้วเสด็จมา ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลายพวกเธอพูดอะไรกัน

พวกภิกษุกราบทูลว่า เรื่องชื่อนี้ พระเจ้าข้า

พระพุทเจ้าตรัสว่า อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย ในเวลาผู้มีบุญทำสมณธรรม จันทเทพบุตร อดมณฑลพระจันทร์รั้งไว้ สุริยเทพบุตรอดมณฑลพระอาทิตย์รั้งไว้ ทำวมหाराชทั้ง ๔ ถืออารักขาทั้ง ๔ ทิศ ในป่าไถลวิหาร ท้าวสักกเทวราชเสด็จมายึดอารักขาที่สายยู ถึงเราผู้มี ความชวนชวายน้อยด้วยนึกเสียว เป็นพระพุทเจ้า ก็ไม่อาจจะนั่งอยู่ได้ ยังได้ไปยึดอารักขา เพื่อบุตรของเรา ที่ซุ่มประตู แล้วตรัสต่อไปว่า วันนี้บัณฑิตสามเณรเห็นคนไข่น้ำไปจากเหมือง ช่างศรกำลังตัดลูกศรให้ตรง และช่างฉากกำลังฉากไม้แล้ว ถือเอาเหตุเท่านั้นให้เป็นอารมณ์ ทรมานตนบรรลุอรหัตผลแล้ว ดังนี้

๑๗. สังกิจจสามเณร

สังกัจจสามเณร เป็นบุตรของเศรษฐีชาวเมืองสาวัตถีคนหนึ่ง ในขณะที่อยู่ในท้อง มารดานั่นเอง มารดาได้เสียชีวิตลง ญาติพี่น้องจึงนำนางไปเผา ในขณะที่ไฟกำลังไหม้ร่างกาย ของนางอยู่นั้น เป็นอัศจรรย์ที่ไฟไม่ไหม้ส่วนท้อง พวกสัปเหร่อได้ใช้หลาวเหล็กแทงส่วน ท้องที่ไฟไหม้ขึ้นเสร็จแล้วก็กลับด้วยถ่านเพลิง ปลายหลาวเหล็กได้ไปกระทบที่หางตาของ

ทารกนั้นพอดี พอกลบถ่านเพลิงเข้ากับส่วนที่ยังไม่ไหม้แล้วก็พากันกลับบ้านด้วยหวังว่าพรุ่งนี้ค่อยมาดับไฟเก็บอัฐิ ไฟได้ไหม้ร่างกายของมารดาจนหมดสิ้น เว้นไว้เฉพาะทารกน้อยเท่านั้นที่รอดชีวิตอยู่ได้อย่างปาฏิหาริย์เหมือนกับนอนอยู่ในกลีบบัว ไฟไม่ได้ทำอันตรายใด ๆ เลยที่เป็นเช่นนั้น เพราะผู้ที่เกิดในภพสุดท้าย ถ้ายังไม่บรรลुพระอรหันต์แล้ว อะไรก็ไม่สามารถทำให้เสียชีวิตได้

เช้าวันรุ่งขึ้น พวกสัปเหร่อมาดับไฟเห็นเด็กเพศชายนอนอยู่โดยปราศจากอันตรายก็อัศจรรย์ใจ อุ้มกลับบ้านไปให้พวกหมอทำนายชีวิตดู หมอทำนายไว้ ๒ ด้านคือ ถ้าเด็กอยู่ครองเรือน พวกเครื่องญาติ ๗ ชั่วโมงจะไม่ยากจน ถ้าออกบวชจะมีพระ ๕๐๐ รูป เป็นบริวารแวดล้อม พวกญาติจึงตั้งชื่อให้ว่า**สังกัจจะ** เพราะหางตาเป็นแผลเนื่องจากถูกหลาวเหล็ก

สังกัจจะกุมารมีอายุได้ ๗ ขวบ เมื่อทราบประวัติของตนเองจากปากของเด็กเพื่อนบ้านก็ปรารถนาจะบวช พวกญาติจึงพาไปขอบวชในสำนักพระสารีบุตร ในวันบวช พระเถระให้ตั้งปัญจกัมมัฏฐานแล้วให้บวช สามเณรได้บรรลุอรหัตผล พร้อมด้วยปฏิสัมภิตา ในขณะที่ปลงผมเสร็จนั่นเอง

สมัยนั้น มีกุลบุตรชาวเมืองสาวัตถีประมาณ ๓๐ คน ได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าแล้วมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาจึงขอบวช เมื่อบวชได้ ๕ พรรษา เรียบวิปัสสนากัมมัฏฐานจากพระพุทธเจ้าแล้ว มีความประสงค์จะพากันไปปฏิบัติธรรม ณ ป่าแห่งหนึ่ง จึงพากันมาทูลลาพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์เห็นภัยอย่างหนึ่งจะเกิดแก่ภิกษุเหล่านี้ เกรงว่าจะไม่บรรลุธรรม มีสังกัจจะสามเณรเท่านั้นที่จะช่วยเหลือพระเหล่านี้ได้ พระองค์จึงรับสั่งให้ภิกษุเหล่านั้นไปอำลาพระสารีบุตรก่อนแล้วค่อยไป

พวกภิกษุได้ไปลาพระสารีบุตร พระเถระทราบความนัยจึงเอ่ยปากมอบสังกัจจะสามเณรให้ไปด้วย พวกภิกษุปฏิเสธเกรงว่าจะเป็นการไม่มีเวลาปฏิบัติธรรม พระเถระจึงบอกให้ทราบว่า สามเณรนี้จะไม่เป็นภาระแก่พวกเธอ พวกเธอต่างหากจะเป็นภาระแก่สามเณร พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้ดีจึงส่งพวกเธอมาลาเรา เมื่อเป็นเช่นนี้ พวกภิกษุจึงจำเป็นต้องพาสามเณรไปด้วย รวมกันเป็น ๓๑ รูป อำลาพระเถระแล้วก็ออกเดินทางไป

เดินทางถึงหมู่บ้านแห่งหนึ่ง พวกชาวบ้านมีความเลื่อมใสศรัทธา จึงนิมนต์ให้อยู่จำพรรษาพร้อมรับปากจะพากันอุปถัมภ์บำรุงตลอดพรรษา พวกภิกษุเหล่านั้นจึงรับนิมนต์

ในวันเข้าพรรษา พวกภิกษุได้ตั้งตีกากันไว้ว่า ยกเว้นเวลาเข้าบิณฑบาตและเวลาเย็นบำรุงพระเถระเท่านั้น เวลาที่เหลือให้ปฏิบัติธรรมห้ามอยู่ด้วยกัน ๒ รูป ต้องบรรลุธรรม

ให้ได้ภายในพรรษานี้ ถ้ารูปใดไม่สบายพึงตีระฆังบอก พวกเราจะมาปรุงยาถวาย เมื่อทำ กติกาตกลงกันเรียบร้อยแล้ว ก็แยกย้ายกันไปปฏิบัติธรรม

ต่อมาวันหนึ่ง มีชายยากไร้คนหนึ่ง หนีภัยแล้งมาจากต่างเมืองหวังจะไปขอพึ่งพา ลูกสาวอีกเมืองหนึ่ง เดินผ่านมาถึงหมู่บ้านนั้นด้วยอาการอิดโรย ขณะนั้นพวกพระภิกษุได้ กลับมาจากบิณฑบาตกำลังจะฉันเช้า พอดีพบเข้าจึงสอบถาม เมื่อทราบเรื่องแล้วเกิดความ สงสารเขาที่ไม่ได้กินข้าวมาหลายวันแล้ว จึงบอกให้ไปหาใบไม้มาจะแบ่งอาหารให้

ธรรมเนียมของพระสงฆ์อย่างหนึ่งก็คือ ภิกษุเมื่อจะให้อาหารแก่ผู้มาในเวลาฉัน ไม่ให้อาหารที่เป็นยอด พึงให้มากบ้างน้อยบ้าง เท่ากับส่วนที่จะฉันเอง

ชายยากไร้หลังกินข้าวอิ่มแล้วก็สอบถามพวกท่านว่า

มีกิณิมนต์หรือไร พระคุณเจ้าจึงได้อาหารมากมายขนาดนี้

ไม่มีหระกโยม เป็นเรื่องปกติของที่นี่ พวกภิกษุตอบ

เขาคิดว่า เราทำงานแทบตายก็ไม่ได้กินอาหารดีเช่นนี้ จะไปอยู่ทำไมที่อื่น อยู่อาศัย กับพระพวกนี้ สบายดีกว่า จึงขออาศัยอยู่ทำวัตรปฏิบัติอุปัฏฐากพระสงฆ์ด้วย พวกพระภิกษุ ก็อนุญาต เขาขยันทำงานช่วยเหลือพระภิกษุเหล่านั้นเป็นอย่างดี

เวลาผ่านไป ๒ เดือน ชายยากไร้นั้นได้อยู่สุขสบายดีตลอดมา ต่อมาคิดถึงลูกสาว จึงแอบหนีออกจากที่พักสงฆ์ไปโดยไม่บอกกล่าวอำลาแก่ผู้ใด เพราะเกรงว่าพระสงฆ์จะไม่ อนุญาต

หนทางที่ชายยากไร้นั้นไปจะต้องผ่านดงใหญ่แห่งหนึ่ง ในดงนั้นมีโจร ๕๐๐ คน ได้บนบานเทวดาว่าจะถวายพลีกรรมในวันที่ ๗ พอดี เมื่อชายยากไร้นั้นเดินผ่านเข้าไป กลางดงก็ถูกพวกโจรจับตัวมัดไว้เตรียมที่จะทำพิธีพลีกรรมแก่เทวดา

เขาตกใจกลัวตาย ได้ร้องขอชีวิตไว้และเสนอว่า เขาเป็นคนยากไร้ เทวดาอาจจะไม่ ชอบใจ พวกภิกษุเป็นผู้มีศีลสูงสูง เทวดาท่านคงจะชอบใจ ไปจับพวกภิกษุมาทำพลีกรรม จะดีกว่า พวกโจรเห็นดีด้วยจึงให้เขาพาไปที่พักสงฆ์

เขาได้พาพวกโจรไปที่สำนักสงฆ์แล้วตีระฆัง พวกภิกษุเมื่อได้ยินเสียงระฆังเข้าใจว่า มีภิกษุไม่สบายก็มารวมกันที่ศาลา หัวหน้าโจรจึงประกาศให้ทราบว่าการภิกษุ ๑ รูป เพื่อไปทำพลีกรรม

พระทั้ง ๓๐ รูป ต่างอาสาไปตายทั้งสิ้น ตกลงกันไม่ได้ สังกิจจสามเณรจึงขออาสาไปเอง พวกภิกษุไม่ยอม เพราะสามเณรเป็นลูกศิษย์ของพระสารีบุตรฝากมา เกรงว่าพระเถระจะติเตียนได้ สามเณรจึงบอกให้ทราบที่พระพุทธรูปเจ้าและพระอุปัชฌาย์ให้ตนมาแก้ปัญหานี้เอง จึงยกมือไหว้พวกภิกษุ เดินตามพวกโจรไป

พวกภิกษุซึ่งยังเป็นปุถุชนต่างก็ร้องให้ส่งสารสามเณรพร้อมกับกำชับหัวหน้าโจรว่า ในช่วงที่พวกท่านเตรียมสิ่งของ ขอให้สามเณรไปไว้ที่อื่นก่อน สามเณรจะกลัว

หัวหน้าโจรได้นำสามเณรไปที่ตงนั้นแล้วทำตามพวกภิกษุสั่งไว้ เมื่อเตรียมทุกอย่างเสร็จแล้ว หัวหน้าโจรได้ถือดาบเดินเข้าไปหาสามเณรหวังจะตัดคอ สามเณรได้นิ่งเข้ามานิ่งอยู่ พอไปถึงหัวหน้าโจรก็ฟันลงเต็มแรงปรากฏว่าดาบงอ เขาเข้าใจว่าฟันไม่ดี จึงยกดาบขึ้นฟันใหม่ ปรากฏว่าดาบพับม้วนจนถึงด้าม

หน้าโจรเห็นปาฏิหาริย์เช่นนี้เกิดอศรรยใจยิ่งนักคิดว่า ดาบเราฟันหินยังขาด แต่บัดนี้ ได้งอพับดั่งใบตาล ดาบนี้ไม่มีจิตใจยังรู้คุณของสามเณร เรามีจิตใจยังไม่สำนึกเสียอีก

ได้ทิ้งดาบลงดินแล้วคุกเข่าลงกราบสามเณรพร้อมถามว่า เณรน้อย คนเป็นพันเห็นพวกผมแล้วต้องตัวสั้นวิ่งหนีไป แต่สำหรับท่านแล้วแม้เพียงความสะดุ้งแห่งจิตก็ได้มีเลยหน้าตาก็ผุดผ่องแจ่มใส ทำไมท่านจึงไม่ร้องขอชีวิตเล่า

สามเณรออกจากถ้ำแล้วแสดงธรรมแก่หัวหน้าโจรว่า โยม ธรรมดาอัตภาพของพระอรหันต์ เป็นเหมือนของหนักวางอยู่บนศิระษะ พระอรหันต์เมื่ออัตภาพนี้แตกไปย่อมยินดี พระอรหันต์จึงไม่กลัวตาย ทุกข์ทางใจย่อมไม่มีแก่พระอรหันต์ ผู้ไม่มีความห่วงใย ผู้ก้าวล่วงทุกอย่างได้แล้ว หัวหน้าโจรพอได้ฟังคำสามเณรแล้ว พร้อมลูกน้องทั้งหมดได้ไหว้สามเณรแล้วขอบวช

สามเณรได้ตัดผมและชายผ้าด้วยดาบของโจรเหล่านั้นแล้วให้บวชเป็นสามเณร ถือศีล ๑๐ เสร็จแล้วได้พาสามเณรเหล่านั้นกลับไปยังที่พักสงฆ์ ให้พวกภิกษุทราบความปลอดภัยของตน แล้วได้อำลาพวกภิกษุพาสามเณรเหล่านั้นไปเข้าเฝ้าพระพุทธรูปเจ้า

พระพุทธรูปเจ้าได้แสดงธรรมเทศนาว่า ผู้มีศีลแม้มีชีวิตอยู่เพียงวันเดียว ยังประเสริฐกว่าการทำโจรกรรม ไม่มีศีล มีชีวิตอยู่ตั้ง ๑๐๐ ปี ในเวลาจบพระธรรมเทศนา สามเณรเหล่านั้นได้บรรลุนิพพานทั้งหมด

๑๘. สุขสามเณร

ในอดีตกาล **สุขสามเณร** เกิดเป็นคนบ้านนอก มีฐานะยากจน ครั้งหนึ่งได้เห็น เศรษฐีคนหนึ่ง ชื่อ คันธะ กำลังบริโภคอาหารอันมีรสเลิศ แวดล้อมด้วยหญิงนักฟ้อนรำ ก็อยากจะบริโภคและแวดล้อมด้วยหญิงนักฟ้อนรำอย่างนั้นบ้าง เมื่อได้โอกาสจึงเล่าความคิดของตนให้เศรษฐีฟัง เศรษฐีได้ฟังดังนั้นก็ยินดีและจัดการให้ แต่มีข้อแม้ว่าเขาจะต้องรับจ้างทำงานในเรือนเศรษฐีเป็นเวลา ๓ ปี จึงจะได้อาหารอันมีรสเลิศอย่างนั้นหนึ่งถาด พร้อมทั้งแวดล้อมด้วยหญิงนักฟ้อนรำ เขาตกลงตามเงื่อนไขที่เศรษฐียื่นเสนอ จึงไปสู่เรือนของเศรษฐี ด้วยความใจว่า จะทำการรับจ้างตลอด ๓ ปี เพื่อประโยชน์แก่ถาดอาหารถาดหนึ่ง เขาเมื่อทำการรับจ้างได้ทำกิจทุกอย่างโดยเรียบร้อย การงานที่ควรทำในบ้าน ในป่า กลางวัน กลางคืน ได้ปรากฏว่า เขาทำเสร็จเรียบร้อย

เมื่อมหาชนเรียกเขาว่า **นายภัตตมตติกะ** คำนี้ได้ปรากฏไปทั่วพระนคร กาลต่อมา เมื่อวันรับจ้างของนายภัตตมตติกะครบบริบูรณ์แล้ว พ่อครัวเรียนให้เศรษฐีทราบ ว่า นาย วันรับจ้างของนายภัตตมตติกะครบบริบูรณ์แล้ว เขาทำการรับจ้างอยู่ตลอด ๓ ปี ทำกรรมยากที่คนอื่นจะทำได้แล้ว การงานแม้สักอย่างหนึ่งก็ไม่เคยเสียหาย

ครั้งนั้น ท่านเศรษฐีได้ส่งจ่ายทรัพย์ ๓ พัน แก่พ่อครัวนั้น คือ สองพันเพื่อประโยชน์แก่อาหารเย็นและอาหารเช้าของตน พันหนึ่งเพื่อประโยชน์แก่อาหารเช้าของนายภัตตมตติกะนั้น แล้วสั่งคนใช้ว่า วันนี้ พวกเจ้าจงทำการบริหารที่พึงทำแก่เรา แก่นายภัตตมตติกะนั้นเถิด เมื่อได้เวลาอาหารเช้า พวกนักฟ้อนได้ยินล้อมนายภัตตมตติกะนั้น พวกคนใช้ยกถาดอาหารถาดหนึ่งตั้งไว้ข้างหน้าของนายภัตตมตติกะนั้นแล้ว

ครั้งนั้น ในขณะที่นายภัตตมตติกะล้างมือ พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งที่ภูเขาคันธมาถ์ ออกจากสมาบัติในวันที่ ๗ แล้ว ใคร่ครวญอยู่ว่า วันนี้ เราจะไปเพื่อประโยชน์แก่ภิกขาจารในที่ไหนหนอ ก็ได้เห็นนายภัตตมตติกะแล้ว ครั้งนั้น ท่านพิจารณาต่อไปอีกว่า นายภัตตมตติกะนี้ทำการรับจ้างถึง ๓ ปี จึงได้ถาดอาหาร ศรัทธาของเขามีหรือไม่หนอ ใคร่ครวญไปก็ทราบได้ว่า ศรัทธาของเขามีอยู่ คิดไปอีกว่า คนบางพวกถึงมีศรัทธาก็ไม่อาจเพื่อทำการสงเคราะห์ให้นายภัตตมตติกะนี้อาจหรือไม่หนอ เพื่อจะทำการสงเคราะห์เรา ก็รู้ว่า นายภัตตมตติกะอาจที่เดียว ทั้งจะได้มหาสมบัติเพราะอาศัยเหตุคือการสงเคราะห์แก่เราด้วย ดังนี้แล้ว จึงห่มจีวร ถือบาตร เหาะขึ้นสู่เวหาสไปโดยระหว่างบริษัท แสดงตนยืนอยู่ข้างหน้าแห่งนายภัตตมตติกะนั้น

นายภัตตมตติกะเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้า คิดว่า เราได้ทำการรับจ้างในเรือนคนอื่นถึง ๓ ปี ก็เพื่อประโยชน์แก่ถาดอาหารถาดเดียว เพราะความที่เราไม่ได้ให้ทานในกาลก่อน บัดนี้ อาหารนี้ของเราพึงรักษาเราก็เพียงวันหนึ่งคืนหนึ่ง ถ้าเราถวายอาหารนั้นแก่พระคุณเจ้า อาหารจะรักษาเราไว้มิใช่พันโกฏิก็ल्पเดียว เราจะถวายอาหารนั้นแก่พระคุณเจ้า

นายภัตตมตติกะนั้นทำการรับจ้างตลอด ๓ ปี ได้ถาดอาหารแล้ว ไม่ทันวางอาหาร แม้ก้อนเดียวในปากเพื่อบรรเทาความอยากได้ ยกถาดอาหารขึ้นเดินไปสู่สำนักของ พระปัจเจกพุทธเจ้า ให้ถาดในมือของคนอื่นแล้ว ไขว่ด้วยเบญจางคประดิษฐ์ เอามือซ้ายจับ ถาดอาหาร เอามือขวาเกลี่ยอาหารลงในบาตรของพระปัจเจกพุทธเจ้า

พระปัจเจกพุทธเจ้าได้เอามือปิดบาตรเสียในเวลาที่อาหารยังเหลืออยู่กึ่งหนึ่ง

ครั้งนั้น นายภัตตมตติกะนั้นเรียนท่านว่า ท่านขอรับ อาหารส่วนเดียวเท่านั้นผมไม่ อาจเพื่อจะแบ่งเป็น ๒ ส่วนได้ ท่านอย่าสงเคราะห์ผมในโลกนี้เลย ขอจงทำการสงเคราะห์ ในปรโลกเถิด ผมจะถวายทั้งหมดทีเดียว ไม่ให้เหลือ

จริงอยู่ ทานที่บุคคลถวายไม่เหลือไว้เพื่อตนแม้แต่น้อยหนึ่ง ชื่อว่าทานไม่มีส่วนเหลือ ทานนั้นย่อมมีผลมาก นายภัตตมตติกะนั้น เมื่อทำอย่างนั้นจึงได้ถวายหมด ไขว่อีกแล้ว เรียนว่า ท่านขอรับ ผมอาศัยถาดอาหารถาดเดียว ต้องทำการรับจ้างในเรือนของคนอื่นถึง ๓ ปี ได้เสวยทุกข์แล้ว บัดนี้ ขอความสุขขงมีแก่กระผมในที่ที่บังเกิดแล้วเถิด **ขอกระผมพึงมีส่วน แห่งธรรมที่ท่านเห็นแล้วเถิด**

พระปัจเจกพุทธเจ้ากล่าวว่า ขอจงสมคิดเหมือนแก้วสารพัดนึก ความดำริอันให้ ความใคร่ทุกอย่างจงบริบูรณ์แก่ท่าน เหมือนพระจันทร์ในวันเพ็ญฉะนั้น

เมื่อจะทำอนุโมทนา จึงกล่าวว่า

สิ่งที่ท่านมุ่งหมายแล้ว จงสำเร็จพลันทีเดียว ความดำริทั้งปวง จงเต็มเหมือน พระจันทร์เพ็ญ **สิ่งที่ท่านมุ่งหมายแล้ว จงสำเร็จพลันทีเดียว ความดำริทั้งปวง จงเต็ม เหมือนแก้วมณีโชติรส ฉะนั้น**

ในกาลต่อมา แม้พระราชาทรงสดับกรรมที่นายภัตตมตติกะนี้ทำแล้ว จึงได้รับสั่งให้เรียก เข้ามาเฝ้า แล้วพระราชทานทรัพย์ให้พันหนึ่ง ทรงรับส่วนบุญ ทรงพอพระทัย พระราชทาน โภคะเป็นอันมาก แล้วก็ได้พระราชทานตำแหน่งเศรษฐีให้ เขาได้มีชื่อว่า ภัตตมตติกะเศรษฐี ภัตตมตติกะเศรษฐีนั้นเป็นสหายกับคณิศเศรษฐี กินดื่มร่วมกัน ดำรงอยู่ตลอดอายุแล้ว จุตติจาก อตภาพนั้นแล้ว ได้บังเกิดในเทวโลก เสวยสมบัติอันเป็นทิพย์ ๑ พุทธันดร

ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ได้ถือปฏิสนธิในตระกูลอุปัฏฐากของพระสารีบุตรเถระ ในเมืองสาวัตถี ครั้งนั้น มารดาของทารกนั้นได้ครรภ์บริหารแล้ว โดยล่วงไป ๒-๓ วัน ก็เกิดแพ้ท้องว่า โอหนอ เราถวายโภชนะมีรส ๑๐๐ ชนิดแก่พระสารีบุตรเถระพร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ รูป นุ่งผ้า ย้อมผาดแล้ว ถือขันทองนั่งอยู่ ณ ท้ายอาสนะ พึ่งบริโภคอาหารที่เหลือเดนของภิกษุทั้งหลาย นั้น ดังนี้แล้ว ทำตามความคิดนั้น บรรเทาความแพ้ท้องแล้ว

นางแม่ในกาลมงคลอื่น ๆ ถวายทานอย่างนั้นเหมือนกัน คลอดบุตรแล้ว ในวันตั้งชื่อ จึงเรียนพระเถระว่า จงให้สักขาบทแก่ลูกชายของฉันทเถิด ท่านผู้เจริญ

พระเถระถามว่า เด็กนั้นชื่อไร

เมื่อมารดาของเด็กเรียนว่า ท่านผู้เจริญ จำเดิมแต่ลูกชายของฉันทถือปฏิสนธิ ขึ้นชื่อว่าทุกข์ ไม่เคยมีแก่ใครในเรือนนี้ เพราะฉะนั้น คำว่า สุขกุมาร นั้นแล ควรเป็นชื่อของเด็กนั้น จึงถือเอาคำนั้น เป็นชื่อของเด็กนั้น ได้ให้สักขาบทแล้ว

ในกาลนั้น ความคิดได้เกิดแก่มารดาของเด็กนั้นอย่างนี้ว่า เราจะไม่ทำลายอัยาศัยของลูกชายเรา แม้ในกาลมงคลทั้งหลาย มีมงคลเจาะหูเป็นต้น นางก็ได้ถวายทานอย่างนั้นเหมือนกัน

ฝ่ายกุมาร ในเวลาเมื่ออายุ ๗ ขวบ ก็พูดว่า คุณแม่ ผมอยากออกบวชในสำนักของพระเถระ นางตอบว่า ดีละ พ่อแม่จะไม่ทำลายอัยาศัยของเจ้า ดังนี้แล้ว จึงนิมนต์พระเถระให้ท่านฉันทแล้ว ก็เรียนว่า ท่านผู้เจริญ ลูกชายของฉันทอยากบวช ในเวลาเย็น จะนำเด็กนี้ไปสู่วิหาร ส่งพระเถระไปแล้ว ให้ประชุมพวกญาติ กล่าววาทว่า ในเวลาที่ลูกชายของฉันทเป็นคฤหัสถ์ พวกเราทำกิจที่ควรทำในวันนี้แหละ ดังนี้แล้ว จึงแต่งตัวลูกชายนำไปวิหาร ด้วยสิริโสภาคอันใหญ่ แล้วมอบถวายแก่พระเถระ

ฝ่ายพระเถระกล่าวกับสุขกุมารนั้นว่า พ่อ ธรรมดาการบวช ทำได้โดยยาก เจ้าอาจเพื่ออภิมรณหรือ เมื่อสุขกุมารตอบว่า ผมทำตามโอวาทของท่าน ขอรับ จึงให้กำมัญฐานให้บวชแล้ว

แม้มารดาบิดาของสุขกุมารนั้น เมื่อทำสักการะในการบวช ก็ถวายโภชนะมีรส ๑๐๐ ชนิดแก่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานในภายในวิหารนั่นเองตลอด ๗ วัน ในเวลาเย็นจึงได้ไปสู่เรือนของตน

ในวันที่ ๘ พระสารีบุตรเถระ เมื่อภิกษุสงฆ์เข้าไปสู่บ้านเพื่อบิณฑบาต ทำกิจที่ควรทำในวิหารแล้ว จึงให้สามเณรถือบาตรและจีวร เข้าไปสู่บ้านเพื่อบิณฑบาต

ขณะเดินไปนั้น ทั้งสองพระเถระและสามเณรก็ได้ไปพบชาวนาที่กำลังไขน้ำเข้านา ไปพบช่างสรกำลังตัดลูกศร และไปพบช่างถากกำลังถากไม้เพื่อทำล้อเกวียนเป็นต้น เมื่อเห็นบุคคลทำสิ่งเหล่านี้ สุขสามเณรได้เรียนถามพระสารีบุตรว่า สิ่งของที่ไม่มีชีวิตทั้งหลาย คนสามารถทำให้เป็นไปตามปรารถนาได้ใช่หรือไม่ เมื่อพระเถระตอบว่าใช่ สุขสามเณรก็เกิดความคิดว่า หากเป็นเช่นนั้นจริง ก็ไม่มีเหตุผลอะไรที่คนเราถึงจะไม่สามารถฝึกจิตจนได้สมาธิ และปัญญา สุขสามเณรจึงลาพระสารีบุตรเดินทางกลับวัดก่อน

ครั้งนั้น พระเถระให้ลูกกุญแจแก่สามเณรแล้ว ก็เข้าบ้านเพื่อบิณฑบาต สามเณรนั้น ไปวิหารแล้ว เปิดห้องของพระเถระเข้าไป ปิดประตู นั่งห้อยญาณลงในกายของตน

ด้วยเดชแห่งคุณของสามเณรนั้น อาสนะของท้าวสักกะแสดงอาการร้อน ท้าวสักกะพิจารณาเห็นว่า นี่เหตุอะไรหนอ เห็นสามเณรแล้ว ทรงดำริว่า สุขสามเณรถวายจีวรแก่ อุปัชฌาย์แล้ว กลับวิหารด้วยคิดว่า จะทำสมณธรรม ควรที่เราจะไปในที่นั้น จึงรับสั่งให้เรียก ท้าวมหาราชทั้ง ๔ แล้วทรงส่งไปด้วยคำรัสสั่งว่า พ่อทั้งหลาย พวกท่านจงไป จงเล่นก่ที่มี เสียงเป็นโทษใกล้ป่าแห่งวิหารให้หนีไป

ท้าวมหาราชทั้งหลาย กระทำตามนั้นแล้ว ก็พากันรักษาอยู่โดยรอบ

ท้าวสักกะทรงบังคับพระจันทร์และพระอาทิตย์ว่า พวกท่านจงยี่ดวิมานของตนๆ หยุดก่อน แม้พระจันทร์และพระอาทิตย์ก็กระทำตามนั้น

แม้ท้าวสักกะเอง ก็ทรงรักษาอยู่ที่สายยู วิหารสงบเงียบ ปราศจากเสียง

สามเณรเจริญวิปัสสนาด้วยจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง บรรลุมรรคและผล ๓ แล้ว

พระเถระอันสามเณรกล่าวว่า ท่านพินาโกชนะมีรส ๑๐๐ ชนิดมา ดังนี้แล้ว ก็คิดว่า อันเราอาจเพื่อได้ในตระกูลของใครหนอ พิจารณาดูอยู่ ก็เห็นตระกูลอุปัชฌาย์ผู้สมบูรณ์ด้วย อธิษาศัยตระกูลหนึ่ง จึงไปในตระกูลนั้น อันชนเหล่านั้นมีใจยินดีว่า ท่านผู้เจริญ ความดีอัน ท่านผู้มาในที่นี้ในวันนี้กระทำแล้ว รับบาตรนิมนต์ให้นั่ง ถวายยาคุและของขบฉัน อันเขาเชิญ กล่าวธรรมชั่วเวลาภัต จึงกล่าวสาราณียธรรมกถาแก่ชนเหล่านั้น กำหนดกาล ยังเทศนา ให้จบแล้ว

คราวนั้น ชนทั้งหลายจึงถวายโภชนะมีรส ๑๐๐ ชนิดแก่พระเถระ เห็นพระเถระรับ โภชนะแล้วประสงค์จะกลับ จึงเรียนว่า ฉันทัดขอรับ พวกผมถวายโภชนะแม่อื่นอีก ให้พระเถระ ฉันทแล้ว ก็ถวายจนเต็มบาตรอีก

พระเถระรับโภชนะแล้วก็รีบไปวิหาร ด้วยคิดว่า สามเณรของเราคงหิว

วันนั้น พระพุทธเจ้าเสด็จออกประทับนั่งในพระคันธกุฎีแต่เช้าตรู่ ทรงรำพึงว่า วันนี้ สุขสามเณรส่งบาตรและจีวรของอุปัชฌาย์แล้ว กลับไปแล้วตั้งใจว่า จะทำสมณธรรม กิจของเธอสำเร็จแล้วหรือ พระองค์ทรงเห็นความที่มรรคผลทั้ง ๓ อันสามเณรบรรลุแล้ว จึงทรงพิจารณาแม้อย่างขึ้นไปว่า สุขสามเณรนี้อาจใหม่หนอ เพื่อบรรลุพระอรหัตผลในวันนี้ ส่วนพระสารีบุตรรับภัตแล้ว ก็รีบออกด้วยคิดว่า สามเณรของเราคงหิว ถ้าเมื่อสามเณรยังไม่บรรลุอรหัตผล พระสารีบุตรนำภัตมาก่อน อันตรายก็จะมีแก่สามเณรนี้ ควรเราไปยึดอารักขาอยู่ที่ซุ้มประตู

ครั้นทรงดำริแล้ว จึงเสด็จออกจากคันธกุฎี ประทับยืนยึดอารักขาอยู่ที่ซุ้มประตู ฝ่ายพระเถระก็นำภัตมา ครั้งนั้น พระพุทธองค์ตรัสถามปัญหา ๔ ข้อกับพระเถระนั้น

ในที่สุดแห่งการวิสันหาปัญหา สามเณรก็บรรลุอรหัตผล

พระพุทธเจ้าตรัสเรียกพระเถระมาแล้ว ตรัสว่า สารีบุตรจงไปเถิด จงให้ภัตแก่สามเณรของเธอ พระเถระไปถึงแล้วจึงเคาะประตู สามเณรออกมาทำวัตรแก่อุปัชฌาย์แล้ว

เมื่อพระเถระบอกว่า จงทำภัตกิจ ก็รู้ว่าพระเถระไม่มีความต้องการด้วยภัต เป็นเด็กมีอายุ ๗ ขวบ บรรลุพระอรหัตผลในขณะนั้นนั่นเอง ตรวจตราดูที่นั่งอันต่ำ ทำภัตกิจแล้ว ก็ล้างบาตร

ในกาลนั้น ท้าวมหาราช ๔ องค์ ก็พากันเลิกการรักษา ถึงพระจันทร์พระอาทิตย์ก็พล່อยวิมาน แม้ท้าวสักกะก็ทรงเลิกอารักขาที่สายยู พระอาทิตย์ปรากฏคล้อยเลยท่ามกลางฟ้าไปแล้ว

ภิกษุทั้งหลายพากันพูดว่า กาลเย็นปรากฏ สามเณรเพิ่งทำภัตกิจเสร็จเดี๋ยวนี้เอง ทำไมหนอ วันนี้เวลาเช้าจึงมาก เวลาเย็นจึงน้อย

พระพุทธเจ้าเสด็จมาตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ เธอทั้งหลายนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไรหนอ เมื่อภิกษุทั้งหลายทูลว่า พระเจ้าข้า วันนี้ เวลาเช้ามาก เวลาเย็นน้อย สามเณรเพิ่งฉันภัตเสร็จเดี๋ยวนี้เอง ก็แลเป็นไฉน พระอาทิตย์จึงปรากฏคล้อยเคลื่อนท่ามกลางฟ้าไป จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ในเวลาทำสมณธรรมของผู้มีบุญทั้งหลาย ย่อมเป็นเช่นนั้น ก็ในวันนี้ ท้าวมหาราช ๔ องค์ยึดอารักขาไว้โดยรอบ พระจันทร์และพระอาทิตย์ได้ยึดวิมานหยุดอยู่ ท้าวสักกะทรงยึดอารักขาที่สายยู ถึงเราก็จึงยึดอารักขาอยู่ที่ซุ้มประตู

วันนี้ สุขสามเณรเห็นคนไข่น้ำเข้าเหมือง ช่างครดัดครให้ตรง ช่างถาก ถากทัพ สัมภาระทั้งหลาย มีล้อเป็นต้นแล้ว ฝึกตน บรรลุอรหัตผลแล้ว ดังนี้

๑๙. วนวาสีตีสสามเณร

ในอดีตกาล วนวาสีตีสสามเณร เกิดเป็น สหายของวังคันตพราหมณ์ ผู้บิดาของ พระสารีบุตรเถระ ชื่อ มหาเสนพราหมณ์ อยู่ในเมืองราชคฤห์ วันหนึ่ง พระสารีบุตรเถระ เทียวบิณฑบาต ได้ไปยังประตูเรือนของพราหมณ์นั้น เพื่ออนุเคราะห์เขา

แต่พราหมณ์นั้นมีสมบัติหมดเสียแล้ว กลับเป็นคนยากจน เขาคิดว่า บุตรของเรา มา เพื่อเทียวบิณฑบาตที่ประตูเรือนของเรา แต่เราเป็นคนยากจน บุตรของเราเห็นจะไม่ทราบ ความที่เราเป็นคนยากจน ไทยธรรมอะไร ๆ ของเราก็ไม่มี เมื่อไม่อาจจะเผชิญหน้าพระเถระ นั้นได้จึงหลบเสีย ถึงในวันอื่น แม้พระเถระได้ไปอีก พราหมณ์ก็ได้หลบเสียอย่างนั้นเหมือนกัน เขาคิดอยู่ว่า เราได้อะไร ๆ แล้วนั้นแหละจะถวายเป็นบุญ แต่ก็ไม่ได้อะไร ๆ

ภายหลังวันหนึ่ง เขาได้ถาดเต็มด้วยข้าวปายาสพร้อมกับผ้าสาฎกเนื้อหยาบ ในที่ บอกลัทธิตของพราหมณ์แห่งหนึ่ง ถูไปถึงเรือน นึกถึงพระเถระขึ้นได้ว่า การที่เราถวายเป็น บิณฑบาตนี้แก่พระเถระ ควร

ในขณะนั้นนั่นเอง แม้พระเถระเข้าฌาน ออกจากสมาบัติแล้ว เห็นพราหมณ์นั้น คิดว่า พราหมณ์ได้ไทยธรรมแล้ว หวังอยู่ซึ่งการมาของเรา การที่เราไปในที่นั้น ควร ดังนี้แล้ว จึงห่มผ้าสังฆาฏิ ถือบาตร แสดงตนยืนอยู่ที่ประตูเรือนของพราหมณ์นั้น พอเห็นพระเถระ เท่านั้น จิตของพราหมณ์เลื่อมใสแล้ว

ลำดับนั้น เขาเข้าไปหาพระเถระ ไหว้แล้ว ทำปฏิสันถาร นิมนต์ให้นั่งภายในเรือน ถูถาดอันเต็มด้วยข้าวปายาส เกลี้ยลงในบาตรของพระเถระ พระเถระรับกึ่งหนึ่งแล้วจึงเอามือปิดบาตร

ที่นั่น พราหมณ์กล่าวกับพระเถระว่า ท่านผู้เจริญ ข้าวปายาสนี้สักว่าเป็นส่วนของ คนเดียวเท่านั้น ขอท่านจงทำความสงเคราะห์ในปรโลกแก่กระผมเถิด อย่าทำความสงเคราะห์ ในโลกนี้เลย กระผมปรารถนาถวายเป็นบุญให้เหลือทีเดียว ดังนี้แล้ว จึงเกลี้ยลงทั้งหมด พระเถระ ฉันในที่นั้นนั่นเอง ครั้นในเวลาเสร็จภัตกิจ เขาถวายเป็นผ้าสาฎกแก่นั้นแก่พระเถระ ไหว้แล้ว กล่าวอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ ขอให้กระผมพึงบรรลุธรรมที่ท่านเห็นแล้วเหมือนกัน

พระเถระทำอนุโมทนาแก่พราหมณ์นั้นว่า จงสำเร็จอย่างนั้น พราหมณ์ ลุกขึ้นจากอาสนะหลีกไป เทียวจาริกโดยลำดับ ได้ถึงวัดพระเชตุวันแล้ว

ก็ทานที่บุคคลถวายแล้วในคราวที่ตนตกยาก ย่อมทำผู้ถวายให้ร่ำเรงอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้น แม้พราหมณ์ถวายทานนั้นแล้ว มีจิตเลื่อมใส เกิดโสมนัสแล้ว ได้ทำความสึเนหา มีประมาณยิ่งในพระเถระ ด้วยความสึเนหาในพระเถระ พราหมณ์นั้นทำกาละแล้ว ถือปฏิสนธิในสกุลอุปัฏฐากของพระเถระในเมืองสาวัตถี

ก็ในขณะนั้น มารดาของเขาบอกแก่สามีว่า สัตว์เกิดในครรภ์ตั้งขึ้นในท้องของฉันทามีได้ให้เครื่องบริหารครรภ์แก่มารดาของทารกนั้นแล้ว เมื่อนางเว้นการบริโภคอาหารวัตถุ มีของร้อนจัด เย็นนัก และเปรี้ยวนัก เป็นต้น รักษาครรภ์อยู่โดยสบาย ความแพ้ท้องเห็นปานนี้เกิดขึ้นว่า ไฉนหนอ เราพึงนิมนต์ภิกษุ ๕๐๐ รูป มีพระสารีบุตรเถระเป็นประธานให้นั่งในเรือน ถวายข้าวปายาสเจือด้วยน้ำนมล้วน แม้ตนเองนุ่งห่มผ้ากาสาვე ถือชั้นทอง นั่งในที่สุตแห่งอาสนะ แล้วบริโภคข้าวปายาสอันเป็นเดนของภิกษุประมาณเท่านี้

ได้ยินว่า ความแพ้ท้องในเพราะการนุ่งห่มผ้ากาสาเวนั้นของนาง ได้เป็นบุรพนิมิตแห่งการบรรพชาในพระพุทธศาสนาของบุตรในท้อง

ลำดับนั้น พวกญาติของนางคิดว่า ความแพ้ท้องของธิดาพวกเราประกอบด้วยธรรมดังนี้แล้ว จึงถวายข้าวปายาสเจือด้วยน้ำนมล้วน แก่ภิกษุ ๕๐๐ รูป มีพระสารีบุตรเถระเป็นประธาน แม้นางก็นุ่งผ้ากาสาเวผืนหนึ่ง ห่มผืนหนึ่ง ถือชั้นทองนั่งในที่สุตแห่งอาสนะ บริโภคข้าวปายาสอันเป็นเดนของภิกษุความแพ้ท้องสงบแล้ว

ในมงคลที่เขากระทำแล้วในระหว่าง ๆ แก่นางนั้น ตลอดเวลาสัตว์เกิดในครรภ์ตลอดก็ดี ในมงคลที่เขากระทำแก่นางผู้คลอดบุตร โดยล่วงไป ๑๐ เดือนก็ดี พวกญาติก็ได้ถวายข้าวมธุปายาสมีน้ำน้อยแก่ภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป มีพระสารีบุตรเถระเป็นประธานเหมือนกัน

ได้ยินว่า นี่เป็นผลแห่งข้าวปายาสที่ทารกถวายแล้วในเวลาที่ดินเป็นพราหมณ์ในกาลก่อน

ก็ในวันมงคลที่พวกญาติกระทำในวันที่ทารกเกิด พวกญาติให้ทารกนั้นอาบน้ำแต่เช้าตรู่ ประดับแล้วให้นอนเบื่องบนผ้ากัมพลมีค่าแสนหนึ่ง บนที่นอนอันมีสิริ

ทารกนั้นนอนอยู่บนผ้ากัมพล แลดูพระเถระแล้ว คิดว่า พระเถระนี้เป็นบูรพาจารย์ของเรา เราได้สมบัตินี้เพราะอาศัยพระเถระนี้ การที่เราทำการบริจาคอย่างหนึ่งแก่ท่านผู้นี้ ควร อันญาตินำไปเพื่อประโยชน์แก่การรับสิกขาบท ได้เอานิ้วก้อยเกี่ยวผ้ากัมพลนั้นยึดไว้

ครั้งนั้น ญาติทั้งหลายของทารกนั้นคิดว่า ผ้ากัมพลคล้องที่นิ้วมือแล้ว จึงปรารถนาจะนำออก ทารกนั้นร้องให้ พวกญาติกล่าวว่า ขอพวกท่านจงหลีกเลี่ยงไปเถิด ท่านทั้งหลายอย่ายังทารกให้ร้องไห้เลย ดังนี้แล้ว จึงนำไปพร้อมกับผ้ากัมพล ในเวลาให้พระเถระ ทารกนั้นชักนิ้วมือออกจากผ้ากัมพล ให้ผ้ากัมพลตกลง ณ ที่ใกล้เท้าของพระเถระ

ลำดับนั้น พวกญาติไม่กล่าวว่า เด็กเล็กไม่รู้กระทำแล้ว กล่าวว่า ท่านเจ้าข้า ผ้าอันบุตรของพวกข้าพเจ้าถวายแล้ว จงเป็นอันบริจาคแล้วเถิด ดังนี้แล้ว กล่าวต่อไปว่า ท่านเจ้าข้า ขอพระผู้เป็นเจ้าจงให้สิกขาบทแก่ทาสของท่าน ผู้ทำการบูชาด้วยผ้ากัมพลนั้นแหละ อันมีราคาแสนหนึ่ง

พระเถระถามว่า เด็กนี้ชื่ออะไร พวกญาติตอบว่า ชื่อเหมือนกับพระคุณเจ้า ขอรับ

พระเถระอุทานว่า นี่ชื่อ ติสสะ ได้ยินว่า พระเถระ ในเวลาเป็นคฤหัสถ์ ได้มีชื่อว่าอุปติสสมานพ แม้มารดาของเด็กนั้น ก็คิดว่า เราไม่ควรทำลายอธยาศัยของบุตร พวกญาติครั้งกระทำมงคลต่าง ๆ มีการตั้งชื่อ การบริโภคอาหาร การเจาะหู การนุ่งผ้าการโกนจุกของเด็กนั้นก็ถวายข้าวมธุปายาสมีน้ำน้อยแก่ภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป มีพระสารีบุตรเถระเป็นประธาน

เด็กน้อยเจริญวัยแล้ว ในเวลาเมื่ออายุ ๗ ขวบ กล่าวกับมารดาว่า แม่ ฉันขอบวชในสำนักของพระเถระ มารดารู้ว่า ติสสะ ลูก เมื่อก่อนแม่ก็ได้หมายใจไว้ว่า เราไม่ควรทำลายอธยาศัยของลูก เจ้าจงบวชเถิดลูก ดังนี้แล้ว ให้คนนิมนต์พระเถระมา ถวายภิกษาแก่พระเถระแล้วกล่าวว่า ท่านเจ้าข้า ทาสของท่านกล่าวว่า ขอบวช พวกดิฉันจะพาทาสของท่านนี้ไปสู่วิหารในเวลาเย็นแล้วส่งพระเถระกลับไป ในเวลาเย็นพาบุตรไปสู่วิหารด้วยสักการะและสัมนานะเป็นอันมากแล้วก็มอบถวายพระเถระ

พระเถระกล่าวกับเด็กนั้นว่า ติสสะ ชื่อว่าการบวชเป็นของที่ทำได้ยาก เมื่อความต้องการด้วยของร้อนมืออยู่ ย่อมได้ของเย็น เมื่อความต้องการด้วยของเย็นมืออยู่ ย่อมได้ของร้อน ชื่อว่า นักบวชทั้งหลายย่อมเป็นอยู่โดยลำบาก ก็เธอเสวยความสุขมาแล้ว

ติสสะเรียนว่า ท่านขอรับ ผมสามารถทำได้ทุกอย่าง ตามที่ท่านบอกแล้ว พระเถระกล่าวว่า ติสสะ แล้วบอกตจปัญจกัมมัฏฐาน ด้วยสามารถแห่งการกระทำไว้ในใจโดยความ

เป็นของปฏิภูลแก่เด็กนั้น ให้บวชแล้ว มารดาบิดาทำสักการะแก่บุตรผู้บวชแล้ว ได้ถวายข้าว มธุปายาสมีน้ำน้อยแก่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ในวิหารนั่นเองสิ้น ๗ วัน ฝ่าย ภิกษุทั้งหลายโพนทนาว่า เราทั้งหลายไม่สามารถจะฉันข้าวมธุปายาสมีน้ำน้อยเป็นนิตย์ได้ มารดาบิดาแม่ของสามเณรนั้น ได้ไปสู่เรือนในเวลาเย็นในวันที่ ๗ ในวันที่ ๘ สามเณรเข้าไป บิณฑบาตกับภิกษุทั้งหลาย

เมื่อสามเณรนั้นอยู่ในวัดพระเชตวัน พวกเด็กที่เป็นญาติมาสู่สำนักพุดจาปราศรัย เนื่อง ๆ สามเณรคิดว่า เราเมื่ออยู่ในที่นี้ เด็กที่เป็นญาติมาพุดอยู่ ไม่อาจที่จะไม่พุดได้ ด้วยการ เน้นซ้ำ คือ การสนทนากับเด็กเหล่านี้ เราไม่อาจทำที่ฟังแก่ตนได้ โฉนหนอ เราเรียนกัมมัฏฐาน ในสำนักของพระพุทธเจ้าแล้ว ฟังเข้าไปสู่ป่า

ติสสสามเณรเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ถวายบังคมแล้ว ทูลขอให้พระองค์ตรัสบอก กัมมัฏฐานจนถึงอรหัตผล ไหว้พระอุปัชฌายะแล้ว ถือบาตรและจีวรออกไปจากวิหาร คิดว่า ถ้าเราอยู่ในที่ใกล้ไซ้ร พวกญาติจะร้องเรียกเราไป จึงได้ไปเส้นทางประมาณ ๑๒๐ โยชน์ ครั้งนั้น สามเณรเดินไปทางประตูบ้านแห่งหนึ่ง เห็นชายแก่คนหนึ่ง จึงถามว่า อุบาสก วิหารในป่า ของภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ในประเทศนี้มีไหม

อุบาสกตอบว่า มี ขอรับ สามเณรกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น ขอท่านช่วยบอกทางแก่ฉัน ก็ความรักเพียงดังบุตรเกิดขึ้นแล้วแก่อุบาสก เพราะเห็นสามเณรนั้น ลำดับนั้น อุบาสก ยืนอยู่ในที่นั้นนั่นเอง ไม่บอกแก่สามเณร กล่าวว่า มาเถิดขอรับ ผมจะบอกแก่ท่าน ได้พา สามเณรไปแล้ว สามเณร เมื่อไปกับอุบาสกแก่นั้น เห็นประเทศ ๖ แห่ง ๕ แห่ง อันประดับ ด้วยดอกไม้และผลไม้ต่าง ๆ ในระหว่างทาง จึงถามว่า ประเทศนี้ชื่ออะไร อุบาสก

ฝ่ายอุบาสกนั้นบอกชื่อประเทศเหล่านั้นแก่สามเณร ถึงวิหารอันตั้งอยู่ในป่าแล้ว กล่าวว่า ท่านขอรับ ที่นี้เป็นที่สบาย ขอท่านจงอยู่ในที่นี้เถิด แล้วถามชื่อว่า ท่านชื่ออะไร ขอรับ เมื่อสามเณรบอกว่า ฉันชื่อวณาสีติสสะ อุบาสก จึงกล่าวว่า พຽงนี้ ท่านควรไปเที่ยว บิณฑบาตในบ้านของพวกกระผม แล้วกลับไปสู่บ้านของตน บอกแก่พวกมนุษย์ว่า สามเณร ชื่อวณาสีติสสะมาสู่วิหารแล้ว ขอท่านจงจัดแจงอาหารวัตถุมียาคุณและภัตเป็นต้น เพื่อ สามเณรนั้น

ครั้งแรกที่เดียว สามเณรเป็นผู้ชื่อว่า ติสสะ แต่นั้นได้ชื่อ ๓ ชื่อเหล่านี้คือ บิณฑบาต ทายกติสสะ กัมพลทายกติสสะ วณาสีติสสะ ได้ชื่อ ๔ ชื่อภายในอายุ ๗ ปี รุ่งขึ้น สามเณร เข้าไปบิณฑบาตยังบ้านนั้นแต่เช้าตรู่ พวกมนุษย์ถวายภิกษา ไหว้แล้ว สามเณรกล่าวว่า

ขอท่านทั้งหลายจงถึงซึ่งความสุข จงพ้นจากทุกข์เถิด แม้มนุษย์คนหนึ่งถวายภิกษาแก่สามเณรแล้ว ก็ไม่สามารถจะกลับไปยังเรือนได้อีก ทุกคนได้ยืนแลดูอยู่ แม้อสามเณรนั้นก็รับอาหารพอยังอัธยาศัยให้เป็นไปเพื่อตน ชาวบ้านทั้งสิ้นหมอบลง แทบเท้าของสามเณรแล้วกล่าวว่า ท่านเจ้าข้า เมื่อท่านอยู่ในที่นี้ตลอดไตรมาสนี้ พวกกระผมขอรับสรวง ๓ ตั้งอยู่ในศีล ๕ จะทำอุโบสถกรรม ๘ ครั้งต่อเดือน ขอท่านจงให้ปฏิญญาแก่กระผมทั้งหลายเพื่อประโยชน์แห่งการอยู่ในที่นี้

สามเณรกำหนดอุปการะ จึงให้ปฏิญญาแก่มนุษย์เหล่านั้น เทียบวิณฑบาตในบ้านนั้นเป็นประจำ ก็ในขณะที่เขาไหว้แล้ว ๆ กล่าวเฉพาะ ๒ บทว่า ขอท่านทั้งหลายจงถึงซึ่งความสุข จงพ้นจากทุกข์ ดังนี้แล้ว หลีกไป สามเณรให้เดือนที่ ๑ และเดือนที่ ๒ ล่วงไปแล้ว ณ ที่นั้นเมื่อเดือนที่ ๓ ล่วงไป ก็บรรลอรหัตผลพร้อมด้วยปฏิสัมภทา

ครั้นเวลาปวารณาออกพรรษาแล้ว พระอุปชฌายะของสามเณรเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าถวายบังคมแล้ว กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จะไปยังสำนักติสสสามเณร

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ไปเถิด สารีบุตร

พระสารีบุตรเถระ เมื่อพาภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป ซึ่งเป็นบริวารของตนหลีกไปกล่าวว่า โมคคัลลานะผู้มีอายุ กระผมจะไปยังสำนักติสสสามเณร พระโมคคัลลานะเถระกล่าวว่า ท่านผู้มีอายุ แม้กระผมก็จะไปด้วย ดังนี้แล้ว ก็ออกไปพร้อมกับภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป

พระมหาสาวกทั้งปวง คือพระมหากัสสปเถระ พระอนุรุทธเถระ พระอุบาลีเถระ พระปุลณเถระ เป็นต้น ออกไปพร้อมกับภิกษุประมาณรูปละ ๕๐๐ รูป โดยอุบายนั้นแลบริวารของพระมหาสาวกแม่ทั้งหมด ได้เป็นภิกษุประมาณ ๔ หมื่นรูป

พระพุทธเจ้าเสด็จไปเหมือนกัน เมื่อถึงป่าที่สามเณรพำนักอยู่ จึงเสด็จขึ้นบนยอดภูเขาแล้วตรัสถามสามเณรว่า เห็นอะไรบ้าง ได้รับคำตอบว่า เห็นมหาสมุทร ตรัสถามต่อว่า คิดอย่างไร ได้รับคำตอบว่า น้ำตาของคนเราที่ร้องไห้เมื่อถึงทุกข์ยังมากกว่าน้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔ จึงตรัสว่า ถูกต้องแล้ว ติสสะ พระพุทธองค์ตรัสถามถึงที่พักอาศัยของสามเณรเมื่อทราบว่ายู่ที่เงื่อมเขา จึงตรัสถามสามเณรว่า เมื่ออยู่ที่เงื่อมเขาคิดอย่างไร สามเณรกราบทูลว่า สถานที่ที่สัตว์ไม่เคยตายไม่มีในโลก พระพุทธองค์จึงตรัสว่า ถูกต้องแล้ว ติสสะชื่อว่าสถานที่แห่งสัตว์เหล่านี้ผู้ที่ไม่นอนตายบนแผ่นดินไม่มี

ครั้นแล้ว พระพุทธเจ้าเสด็จหลีกไปพร้อมกับภิกษุสงฆ์ ส่วนนวนวาสีติสสสามเณรได้พำนักอยู่ในป่านั้นต่อไป

๒๐. สุมณสามเณร

พระอนุรุทธเถระ เป็น ๑ ใน ๘๐ พระอัครสาวกผู้ใหญ่ ที่ได้รับการยกย่องจาก พระพุทธเจ้าว่าเป็นเอตทัคคะ ผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้มีทิพยจักขุญาณ เป็นโอรสที่พระบิดา ถวายให้เป็นบริวารแก่เจ้าชายสิทธัตถะ ในคราวที่เจ้าชายสิทธัตถะประสูติ

ครั้งเมื่อพระบรมโพธิสัตว์ เสด็จออกทรงผนวชและตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว อนุรุทธะพร้อมกับพระโอรสของเจ้าศากยะห้าพระองค์ มีเจ้าภัททิยะเป็นประมุข เข้าไปเฝ้า พระศาสดาที่ อนุปิยอัมพวัน ทรงผนวชแล้ว

ก็ครั้งผนวชแล้ว พระอนุรุทธะเป็นผู้ปฏิบัติชอบ ทำให้แจ้งวิชา ๓ โดยลำดับ นั่งอยู่บนอาสนะเดียว สามารถเล็งดูโลกธาตุพันหนึ่งได้ด้วยทิพยจักขุ ดุจผลมะขามป้อมที่บุคคลวางไว้บนฝ่ามือฉะนั้น จึงเปล่งอุทานขึ้นว่า

เรา่อมระลึกได้ซึ่งบุพเพนิวาส ทิพยจักขุ เราก็จำระแล้ว

เราเป็นผู้ได้วิชา ๓ เป็นผู้ถึงฤทธิ์ คำสอนของพระพุทธเจ้า อันเราทำแล้ว

พิจารณาดูว่า เราทำกรรมอะไรหนอ จึงได้สมบัตินี้ ทราบได้ว่า เราได้ตั้งความปรารถนา ไว้แทบบาทมูลของพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าปทุมุตระ ทราบต่อไปอีกว่า เราท่องเที่ยวอยู่ในสงสาร ในกาลชื่อนั้น ได้อาศัยสุมนเศรษฐี ในเมืองพาราณสีเลี้ยงชีพ เป็นผู้ชื่อว่าอันนภาระ ดังนี้แล้ว กล่าวว่

ในกาลก่อน เราเป็นผู้ชื่อว่าอันนภาระ เป็นคนเขี้ยใจ ขนหย้า

เราถวายบิณฑบาตแก่พระอุปริภูฏปัจเจกพุทธะ ผู้มียศ

ครั้งนั้น ท่านได้มีความปริวิตกว่า สุมณเศรษฐีผู้เป็นสหายของเรา ได้กหาบณะแล้ว รับเอาส่วนบุญจากบิณฑบาตซึ่งเราถวายแก่พระอุปริภูฏปัจเจกพุทธะในกาลนั้น บัดนี้ เกิดในที่ไหนหนอแล

ที่นั้น ท่านได้เล็งเห็นเศรษฐีนั้นว่า บ้านชื่อว่ามุนฑนิกม มีอยู่ที่เชิงเขาใกล้ดงไฟไหม้ อุบาสกชื่อมหามุนฑะ ในมุนฑนิกม นั้น มีบุตรสองคน คือมหาสุมนะและจุฬสุมนะ ในบุตรสองคนนั้น สุมณเศรษฐีเกิดเป็นจุฬสุมนะ ก็ครั้งเห็นแล้ว คิดว่า เมื่อเราไปในที่นั้น อุปการะจะมีหรือไม่มีหนอ ท่านใคร่ครวญอยู่ได้เห็นเหตุนี้ว่า เมื่อเราไปในที่นั้น จุฬสุมนะนั้นมีอายุ ๗ ขวบเท่านั้นจะขอออกบวช และจะบรรลอรหัตผลในเวลาปลงผมเสร็จนั่นเอง

ก็แลท่านครั้นเห็นแล้ว เมื่อกาลฝนใกล้เข้ามา จึงไปทางอากาศลงที่ประตูบ้าน ส่วนมหาสมณชอุบาสกเป็นผู้คุ้นเคยของพระเถระแม้ในกาลก่อนเหมือนกัน เขาเห็นพระเถระครองจีวรในเวลาวิกาล จึงกล่าวกับมหาสมณะผู้บุตรว่า พ่อ พระผู้เป็นเจ้าของเรามาแล้ว เจ้าจงไปรับบาตรของท่านให้ทันเวลาที่ใคร ๆ คนอื่นยังไม่รับบาตรของท่านไป พ่อจะให้เขาปุ้อาสนะไว้

มหาสมณะได้ทำอย่างนั้นแล้ว อุบาสกอังคาสพระเถระภายในเรือนโดยเคารพแล้ว รับปฏิญญาเพื่อต้องการแก่การอยู่จำพรรษาตลอดไตรมาส พระเถระรับนิมนต์แล้ว

ครั้งนั้น อุบาสกปฏิบัติพระเถระตลอดไตรมาส เป็นเหมือนปฏิบัติอยู่วันเดียว ในวันมหาปวารณา จึงนำไตรจีวรและอาหารวัตถุมีน้ำอ้อย น้ำมัน และข้าวสารเป็นต้นมาแล้ว วางไว้ใกล้เท้าของพระเถระ เรียนว่า ขอพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าจงรับเถิด ขอรับ

พระเถระกล่าวว่า อย่าเลยอุบาสก ความต้องการด้วยวัตถุนี้ของฉัน ไม่มี
อุบาสกเรียนว่า ท่านผู้เจริญ นี้ชื่อว่า วัสสาวาสิกถาภ (คือลาภอันเกิดแก่ผู้อยู่จำพรรษา)
ขอพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าจงรับวัตถุนี้ไว้เถิด

พระเถระกล่าวว่า ช่างเถิด อุบาสก

อุบาสกถามว่า ท่านยอมไม่รับเพื่ออะไร ขอรับ

พระเถระตอบว่า แม้สามเณรผู้เป็นกับปียการก ในสำนักของฉันก็ไม่มี

อุบาสกเรียนว่า ท่านผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้น มหาสมณะผู้เป็นบุตรของกระผมจักเป็นสามเณร

พระเถระกล่าวว่า อุบาสก ความต้องการด้วยมหาสมณะของฉัน ก็ไม่มี

อุบาสกเรียนว่า ท่านผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าจงให้จุฬสมณะ บวชเถิด

พระเถระกล่าวว่า ดีละ แล้วให้จุฬสมณะบวช จุฬสมณะนั้นบรรลอรหัตต์ในเวลาปลงผมเสร็จนั่นเอง

พระเถระอยู่ในที่นั้นกับจุฬสมณสามเณรนั้นประมาณถึงเดือนแล้ว ลาพวกญาติของเธอว่า พวกฉันจะเฝ้าพระพุทธเจ้า ดังนี้แล้วไปทางอากาศ ลงที่กระท่อมอันตั้งอยู่ในป่าในหิมวันตประเทศ

ดึกคืนนั้น ท่านพระอนุรุทธเถระเกิดปวดท้องด้วยกำลังลมเสียดท้อง สามเณรจึงถามว่ากระผมควรจะทำยาเช่นไรดีขอรับ

พระเถระกล่าวว่า เอาเนยใสผสมกับน้ำจากสระอนาคตจึงจะหาย เธอถือเอาขวดน้ำนี้ไปใส่มาเถิด พญานาคที่อยู่ที่สระนั้นเป็นเพื่อนกับเรา เธอบอกเขาว่าฉันใช้ให้มาเอา เขาก็ถวาย ขอรับ

สามเณรรับคำแล้วเหาะไป พอตีวันนั้นเป็นวันจัดงานเลี้ยงของพญานาคพอดี และนาคก็กำลังคูนางรำฟ้อนรำอย่างสบายอารมณ์ พอเห็นสามเณรเหาะข้ามหัวตัวเองไปก็โกรธ เพราะปกติพวกพญานาคนั้นขี้โกรธอยู่แล้ว จึงอยากลองฤทธิ์สามเณร จึงแผ่ขยายพังพานเจ็ดหัวของตัวเองปิดสระอนาคตกว้าง ๑๕๐ โยชน์จนหมด (๑ โยชน์ เท่ากับ ๑๖ กิโลเมตร) สามเณรรู้ว่านาคโกรธจึงกล่าวว่า

ดูก่อนท่านพญานาค อาตมา มาตักน้ำตามคำสั่งของอุปัชฌาย์ ขอท่านจงให้น้ำแก่อาตมาเถิด พญานาคกล่าวว่า แม่น้ำใหญ่มีตั้งห้าสาย ทำไมท่านไม่ไปเอา ทำไมต้องมาเอาที่นี่

สามเณรตอบว่า อาตมาต้องนำน้ำจากที่นี่ไปผสมยา อาการของอุปัชฌาย์จึงจะหาย ขอท่านจงให้น้ำเถิด พญานาคกล่าวว่า ถ้าท่านมีปัญญาท่านก็เอาไปสิ

สามเณรรู้ว่าพญานาคโกรธและกลั่นแกล้ง จึงเข้าฌานแยกร่างไปหาทำวมหาพรหมชั้นต่าง ๆ ๑๖ ชั้น ยกเว้นพรหมที่ไม่มีสัญญา (รูปร่าง) จากนั้นก็เชิญพรหมทั้งหมดมาดูศึกของตนเองและพญานาคที่หลังสระน้ำ สามเณรถามพญานาคอีกว่า

ท่านจะให้น้ำแก่อาตมาได้หรือไม่

พญานาคตอบว่า ถ้าท่านมีปัญญา ก็เอาไป

สามเณรเณรถามสามครั้งเพื่อยืนยันตามธรรมเนียม จึงเนรมิตร่างให้ใหญ่กว่าพรหมที่มาประชุมกันทั้งหมดแล้วเอาเท้าเหยียบหัวพญานาคจากขนาด ๑๕๐ โยชน์ พญานาคถูกกดจนเหลือเท่าฝ่าเท้า จมลงไปใต้น้ำ เกลียวน้ำพุ่งขึ้นสูงจนเท่าลำตาลเจ็ดต้น สามเณรเอาขวดรองรับน้ำที่ตกลงมา เหล่าพรหมทั้งหลายสาธุการจนตั้งก้องไปทั่วบริเวณ พญานาคเห็นพรหมก็รู้ว่าเรื่องของตนกระจายแน่ๆ จึงโกรธสามเณรยิ่งกว่าเดิมและเหาะตามสามเณรไป แต่เหาะอย่างไรก็เหาะไม่ทัน สามเณรเหาะมาถึงและถวายน้ำแก่พระเถระ พญานาคร้องห้ามว่า

อย่าฉันทะท่าน น้ำนี้ไม่สมควรจะฉันท สามเณรเรียนว่า ฉันทเถอะขอรับ พญานาคอนุญาติแล้ว พระเถระรู้ว่าสามเณรใช้ฤทธิ์ปราบนาค จึงฉันทน้ำผสมเนยใส อาพาธก็ระงับแล้วถามพญานาคว่า ท่านมาทำไม

พญานาคตอบว่า กระผมจะฆ่าเณรนี้ ฉีกอก ควักหัวใจแล้วโยนไปภูเขาคิมาลัยโน่น

พระเถระกล่าวว่า มหาราช สามเณรมีอานุภาพมาก ท่านไม่สามารถสู้รบกับสามเณรได้ ควรให้สามเณรนั้นอดโทษแล้วกลับไปเสียเถิด พญานาคนั้นย่อมรู้อานุภาพของสามเณรได้ดี แต่ติดตามมาเพราะความละอาย

ลำดับนั้น พญานาคให้สามเณรนั้นอดโทษตามคำของพระเถระ ทำความขอบพอกัน ฉันทมิตรกับเธอ จึงกล่าวว่า จำเดิมแต่กาลนี้ เมื่อความต้องการด้วยน้ำในสระอโนดาตมีอยู่ กิจด้วยการมาแห่งพระผู้เป็นเจ้าของไม่มี พระผู้เป็นเจ้าของส่งข่าวไปถึงข้าพเจ้า ข้าพเจ้าเอง จะนำน้ำมาถวาย ดังนี้แล้วหลีกไป แม้พระเถระก็พาสามเณรไปแล้ว

พระพุทธรูปเจ้าทรงทราบการมาแห่งพระเถระ ประทับนั่งทอดพระเนตรอยู่บนปราสาท ของมิกคารมารดา ถึงพวกภิกษุก็เห็นพระเถระซึ่งกำลังมา ลูกขึ้นต้อนรับ รับบัตรและจีวร ครั้งนั้น ภิกษุบางพวกจับสามเณรที่ศีรษะบ้าง ที่หูทั้ง ๒ บ้าง ที่แขนบ้าง พลังเขย่า กล่าวว่า ไม่กระสันหรือ สามเณร

พระพุทธรูปเจ้าทอดพระเนตรเห็นกิริยาของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ทรงดำริว่า กรรมของ ภิกษุเหล่านี้หยาบจริง ภิกษุเหล่านี้จับสามเณรเป็นดุจจับบอสรพิษที่คอ พวกเธอหาอานุภาพ ของสามเณรไม่ วันนี้ การที่เราทำคุณของสุมนสามเณรให้ปรากฏ สมควรอยู่

แม้พระเถระก็มาถวายบังคมพระพุทธรูปแล้วนั่ง

พระพุทธรูปเจ้าทรงทำปฏิสันถารกับท่านแล้ว ตรัสเรียกพระอานนทเถระมาว่า อานนท เรามีความประสงค์จะล้างเท้าทั้งสองด้วยน้ำในสระอโนดาต เธอจงให้หม้อแก่พวกสามเณร แล้วให้นำน้ำมาเถิด พระเถระให้สามเณรประมาณ ๕๐๐ ในวิหารประชุมกันแล้ว

บรรดาสามเณรเหล่านั้น สุมนสามเณรได้เป็นผู้ใหม่กว่าสามเณรทั้งหมด พระเถระ กล่าวกะสามเณรผู้แก่กว่าสามเณรทั้งหมดว่า สามเณร พระพุทธรูปเจ้ามีพระประสงค์จะทรงล้าง พระบาททั้งสองด้วยน้ำในสระอโนดาต เธอจงถือหม้อน้ำไปนำน้ำมาเถิด สามเณรนั้น ไม่ปรารถนา ด้วยกล่าวว่า กระผมไม่สามารถ ขอรับ พระเถระถามสามเณรทั้งหลายแม้ที่เหลือ โดยลำดับ แม้สามเณรเหล่านั้น ก็พูดปลื้กตัวทำนองเดียวกัน

ในที่สุด เมื่อวาระถึงแก่สุมนสามเณรเข้า พระเถระกล่าวว่า สามเณร พระพุทธรูปเจ้า มีพระประสงค์จะทรงล้างพระบาททั้งสองด้วยน้ำในสระอโนดาต ได้ยินว่า เธอจงถือเอาหม้อ ไปตักน้ำมา

สุมนสามเณรเรียนว่า เมื่อพระพุทธเจ้าทรงให้นำมา กระผมจะนำมา ดังนี้แล้ว ถวายบังคมพระพุทธเจ้าแล้ว กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ได้ยินว่า พระองค์ให้ ข้าพระองค์นำน้ำมาจากสระอโนดาตหรือ พระเจ้าข้า

พระพุทธเจ้าตรัสว่า อย่างนั้น สุมนะ

สุมนสามเณรเอามือจับหม้อใหญ่ใบหนึ่ง ซึ่งจุน้ำได้ตั้ง ๖๐ หม้อ ในบรรดาหม้อ สำหรับเสนาสนะ ซึ่งเลี่ยมดาดด้วยทองแท่ง อันนางวิสาขาให้สร้างไว้ หิ้วไปด้วยคิดว่า ความต้องการของเราด้วยหม้อ อันเรยกขึ้นตั้งไว้บนจะยอบ่านี้ ย่อมไม่มี เหาะขึ้นสู่เวหาส บ่ายหน้า ต่อหิมวันตประเทศ รีบไปแล้ว

นาคราชเห็นสามเณรซึ่งกำลังมาแต่ไกล จึงต้อนรับ แบกหม้อด้วยจะยอบ่า กล่าวว่า ท่านเจ้าข้า เมื่อผู้รับใช้เช่นข้าพเจ้ามีอยู่ เพราะอะไร พระคุณเจ้าจึงมาเสียเอง เมื่อความต้องการน้ำมีอยู่ เหตุไร พระคุณเจ้าจึงไม่ส่งเพียงข้าวสาสน์มา ดังนี้แล้ว เอามือตักน้ำ แบกเองกล่าวว่า นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของหน้าไปก่อนเถิดขอรับ ข้าพเจ้าเองจะนำไป

สามเณรกล่าวว่า มหาราช ท่านจงหยุด ข้าพเจ้าเองเป็นผู้อันพระพุทธเจ้าใช้มา ดังนี้ ให้พญานาคกลับแล้ว เอามือจับที่ขอบปากหม้อ เหาะมาทางอากาศ

ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าทรงแลดูเธอซึ่งกำลังมา ตรัสเรียกพวกภิกษุมาแล้ว ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงดูการเอื้องกรายของสามเณร เธอย่อมงดงามดุจพระยาหงส์ ในอากาศขณะนั้น แม้สามเณรนั้นวางหม้อน้ำแล้ว ได้ถวายบังคมพระพุทธเจ้าแล้วยืนอยู่

ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าตรัสถามเธอว่า สุมนะ เธอมีอายุได้เท่าไร สามเณรกราบทูลว่า มีอายุ ๗ ขวบ พระเจ้าข้า พระพุทธเจ้าตรัสว่า สุมนะ ถ้ากระนั้น ตั้งแต่วันนี้ เธอจงเป็นภิกษุเถิด ดังนี้แล้ว ได้ประทานทายัชชอุปสมบท

ได้ยินว่า สามเณรผู้มีอายุ ๗ ปี ๒ รูปเท่านั้น ได้อุปสมบท คือสุมนสามเณรนี้รูปหนึ่ง โสปากสามเณร อีกรูปหนึ่ง

เมื่อสุมนสามเณรนั้นอุปสมบทแล้วอย่างนั้น พวกภิกษุสนทนากันในโรงธรรมว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย กรรมนี้น่าอัศจรรย์ อานุกาพของสามเณรน้อย แม้เห็นปานนี้ก็มิได้ อานุกาพเห็นปานนี้ พวกเราไม่เคยเห็นแล้ว ในกาลก่อนแต่กาลนี้

พระพุทธเจ้าเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ เมื่อพวกเธอกราบทูลว่า ด้วยเรื่องชื่อนี้ พระเจ้าข้า ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ในศาสนาของเรา บุคคลแม้เป็นเด็ก ปฏิบัติชอบแล้ว ย่อมได้สมบัติเห็นปานนี้เหมือนกัน

๒๑. อนาคตบิณฑิกเศรษฐี

อนาคตบิณฑิกเศรษฐี เกิดในตระกูลมหาเศรษฐี ในเมืองสาวัตถี บิดาชื่อว่า สุมนะมี ทรัพย์สมบัติมากมายมหาศาล เมื่อเกิดมาแล้วบรรดาหมู่ญาติได้ตั้งชื่อให้ว่า สุทัตตะ เป็นคน มีจิตเมตตาชอบทำบุญให้ทานแก่คนยากจนอนาถา

เมื่อบิดามารดาของท่านล่วงลับไปแล้ว ได้ดำรงตำแหน่งเศรษฐีแทน ให้ตั้งโรงงาน ที่หน้าบ้านแจกอาหารแก่คนยากจนทุกวัน จนกระทั่งประชาชนทั่วไปเรียกท่านตามลักษณะ นิสัยว่า อนาถบิณฑิกะ ซึ่งหมายถึง ผู้มีก้อนข้าวเพื่อคนอนาถา และได้เรียกกันต่อมา จนบางคน ก็ลืมนามเดิมของท่านไป ท่านอนาถบิณฑิกะ ทำการค้าขายระหว่างเมืองสาวัตถีกับเมืองราชคฤห์ เป็นประจำ จนมีความสนิทสนมคุ้นเคยกับเศรษฐีเมืองราชคฤห์ นามว่า ราชคหะ และต่อมา เศรษฐีทั้งสองก็มีความเกี่ยวดองกันมากขึ้น โดยต่างฝ่ายก็ได้พี่น้องสาวของกันและกันมาเป็น ภรรยา ดังนั้น เมื่ออนาถบิณฑิกะ นำสินค้ามาขายยังเมืองราชคฤห์ จึงได้มาพักอาศัยที่บ้าน ของราชคฤหเศรษฐีผู้ซึ่งมีฐานะเป็นทั้งน้องเขยและพี่เมียอยู่เป็นประจำ

อนาถบิณฑิกเศรษฐี ดำรงชีวิตอยู่ในเมืองสาวัตถี โดยมีได้ทราบข่าวเกี่ยวกับการเกิดขึ้น แห่งพระพุทธศาสนาเลย จวบจนวันหนึ่ง ท่านได้นำสินค้ามาขายในเมืองราชคฤห์ และได้เข้าพักในบ้านของราชคหเศรษฐีตามปกติ แต่ในวันนั้น เป็นวันที่ราชคหเศรษฐี ได้กราบทูล อาราธนาพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์เป็นจำนวนมากมาฉันภัตตาหารที่เรือนของตน ในวันรุ่งขึ้น

ราชคหเศรษฐีมัวยุ่งอยู่กับการสั่งงานแก่ข้าทาสบริวาร จึงไม่มีเวลามาปฏิสังขาร ต้อนรับ ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีเหมือนเช่นเคย เพียงแต่ได้ทักทายปราศรัยเล็กน้อยเท่านั้น แล้วก็สั่งงานต่อไป แม้ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ก็เกิดความสงสัยขึ้นเช่นกัน จึงคิดอยู่ในใจว่า

ราชคหเศรษฐี คงจะมีงานบุญชายัญหรือไม่ว่าคงจะกราบทูลเชิญพระเจ้าพิมพิสาร เสด็จมายังเรือนของตนในวันพรุ่งนี้

เมื่อสั่งงานเสร็จเรียบร้อยแล้ว ราชคหเศรษฐี จึงได้มีเวลามาต้อนรับพูดคุยกับ อนาถบิณฑิกเศรษฐี และท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีก็ได้ไต่ถามข้อข้องใจสงสัยนั้น ซึ่งได้รับ คำตอบว่าที่มัวยุ่งอยู่กับการสั่งงานนั้นก็เพราะได้กราบทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าพร้อมด้วย พระภิกษุสงฆ์มาฉันภัตตาหารที่เรือนของตนในวันพรุ่งนี้

อนาถบิณฑิกเศรษฐี พอได้ฟังคำว่า พระพุทธเจ้าเท่านั้นเอง ก็รู้สึกแปลกประหลาดใจ จึงย้อนถามถึงสามครั้งเพื่อให้แน่ใจ เพราะคำว่า พระพุทธเจ้า นี้เป็นการยากยิ่งนักที่จะได้

ยินในโลกนี้ เมื่อราชคหกเศรษฐีกล่าวยืนยันว่า ขณะนี้ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เกิดขึ้นแล้วในโลก จึงเกิดปิติและศรัทธาเลื่อมใสอย่างแรงกล้า พรารถนาจะไปเข้าเฝ้า พระพุทธองค์ในทันที แต่ราชคหกเศรษฐียังยั้งไว้ว่ามีใช้เวลาแห่งการเข้าเฝ้า จึงรอรุ่งเช้า ก็รีบไปเข้าเฝ้าก่อนที่พระพุทธองค์จะเสด็จไปยังบ้านราชคหกเศรษฐี ได้ฟังอนุบุพพิกาและ อริยสัจ ๔ จากพระพุทธเจ้าแล้ว ได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นพระโสดาบันบุคคลในพระพุทธศาสนา ประกาศตนเป็นอุบาสก ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต

อนาถบิณฑิกเศรษฐี ได้ช่วยอังคาสถวายภัตตาหารแด่พระพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์ ครั้นเสร็จภัตกิจแล้ว ก็ได้กราบทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าเพื่อเสด็จไปประกาศ พระศาสนาในเมืองสาวัตถี พร้อมทั้งกราบทูลว่า จะสร้างพระอารามถวายในเมืองสาวัตถีนั้น พระพุทธเจ้า ทรงรับอาราธนาตามคำกราบทูล

อนาถบิณฑิกเศรษฐี รู้สึกปลาบปลื้มปิติยินดีเป็นอย่างยิ่ง รีบเดินทางกลับสู่เมืองสาวัตถีโดยด่วน ในระหว่างทางจากเมืองราชคฤห์ถึงเมืองสาวัตถี ระยะทาง ๕๔ โยชน์ ได้บริจาคทรัพย์จำนวนมาก ให้สร้างวิหารที่ประทับเป็นที่พักทุก ๆ ระยะหนึ่งโยชน์ เมื่อถึงเมืองสาวัตถีแล้ว ได้ติดต่อขอซื้อที่ดินจากเจ้าชายเชตราชกุมาร โดยได้ตกลงราคาด้วยการนำเงินปูลาดให้เต็มพื้นที่ตามที่ต้องการ ปรากฏว่าเศรษฐีใช้เงินถึง ๒๗ โกฏิ เป็นค่าที่ดินและอีก ๒๗ โกฏิ เป็นค่าก่อสร้างพระคันธกุฎีที่ประทับของพระพุทธเจ้า และเสนาสนะสงฆ์ รวมเป็นเงินทั้งสิ้น ๕๔ โกฏิ แต่ยังขาดพื้นที่สร้างซุ้มประตูพระอาราม ขณะนั้น เจ้าชายเชตราชกุมาร ได้แสดงความประสงค์ขอเป็นผู้จัดสร้างถวาย โดยขอให้จารึกพระนามของพระองค์ที่ซุ้มประตูพระอาราม ดังนั้น พระอารามนี้จึงได้ชื่อว่า เขตวนาราม

เมื่อการก่อสร้างพระอารามเสร็จแล้ว ได้กราบทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์เสด็จเข้าประทับจัดพิธีฉลองพระอารามอย่างมโหฬารนานถึง ๙ เดือนได้จัดถวายอาหารบิณฑบาตอันประณีตแก่พระพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์ เมื่อพิธีฉลองพระอารามเสร็จสิ้นลงแล้วได้ กราบทูลอาราธนาพระภิกษุจำนวนประมาณ ๒,๐๐๐ รูป ไปฉันภัตตาหารที่บ้านของตนทุกวันตลอดกาล

สมัยหนึ่ง ท่านได้สิ้นเนื้อประดาตัว เพราะต้องเสียทรัพย์ไปครั้งใหญ่ถึง ๒ ครั้ง คือพวกพ่อค้าผู้เป็นสหายได้ขอยืมเงินไป ๑๘ โกฏิแล้วไม่ใช้คืน ทรัพย์อีกส่วนหนึ่งซึ่งฝังไว้ที่ริมฝั่งแม่น้ำ จำนวน ๑๘ โกฏิ ได้ถูกน้ำเซาะตลิ่งพัง ทรัพย์ก็ถูกน้ำพัดไปในมหาสมุทร แม้ท่านจะตกอับอย่างนี้ก็ตาม ท่านก็ยังคงให้ทานอยู่เสมอวันละ ๕๐๐ รูป เพียงแต่ภัตตาหารที่จัดถวาย

พระภิกษุสงฆ์ลดลงทั้งคุณภาพและปริมาณ จนที่สุดข้าวที่หุงถวายพระก็จำเป็นต้องใช้ข้าวปลายเกี่ยวกับข้าวก็เหลือเพียงน้ำผักเสี้ยนตอง ตนเองก็พลอยอดอยากลำบากไปด้วยถึงกระนั้น เศรษฐีก็ยังไม่ลดละการทำบุญถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์ ได้แต่กราบเรียนให้พระภิกษุสงฆ์ทราบว่า ตนเองไม่สามารถจะจัดถวายอาหารอันประณีตมีรสเลิศเหมือนเมื่อก่อนได้ เพราะขาดปัจจัยที่จะจัดหา พระภิกษุสงฆ์ที่เป็นปุถุชนก็พากันไปรับอาหารบิณฑบาตที่ตระกูลอื่นที่ถวายอาหารมีรสเลิศกว่า

ในคราวที่ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ตกอับลงนั้น พระพุทธรองค์ได้เสด็จไปยังนครสาวัตถีอีกครั้งหนึ่ง เสด็จประทับ ณ วัดพระเชตุวัน เมื่อท่านเศรษฐีเข้าเฝ้าก็ตรัสถามว่า ในตระกูลของท่าน ยังมีการให้ทานอยู่หรือคฤหบดี ท่านทูลตอบว่า ยังให้ทานอยู่ พระเจ้าข้า แต่ท่านนั้นเป็นของเศร้าหมอง เป็นปลายข้าว มีน้ำผักตองเป็นที่สอง

พระพุทธรองค์ตรัสว่า วัตถุที่ให้นั้น จะเศร้าหมอง หรือประณีตก็ตาม แต่ถ้าผู้ให้เทให้ไม่เชื่อกรรมและผลของกรรม ทานนั้นย่อมให้ผลไม่ดี แต่ถ้าผู้ให้ทาน ให้ด้วยความเคารพ ให้ด้วยความนอบน้อม ให้ด้วยมือของตนเอง ไม่ทิ้งให้เทให้ ให้เพราะเชื่อกรรมและผลของกรรม ทานนั้นย่อมให้ผลดี

ขณะนั้น เทวดาคนหนึ่งผู้เป็นมิถิลาภิกษุ ซึ่งสิงสถิตอยู่ที่ซุ้มประตูบ้านของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ไม่เลื่อมใสพุทธศาสนา เบื่อระอาที่พระภิกษุสงฆ์เดินรอตซุ้มประตูเข้าออกทุกวัน เพราะในขณะที่ภิกษุสงฆ์เดินรอตซุ้มประตูนั้นตนไม่สามารถจะอยู่บนซุ้มประตูได้ เมื่อเห็นเศรษฐีกลับกลายมีฐานะยากจนลงเพราะทำบุญแก่พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา จึงปรากฏกายต่อหน้าท่านเศรษฐีกล่าวห้ามปรามให้เศรษฐีเลิกทำบุญเสียเถิด แล้วทรัพย์สินเงินทองก็จะเพิ่มพูนขึ้นเหมือนเดิม ท่านเศรษฐีจึงถามว่า ท่านเป็นใคร

เทวดาตอบว่า ข้าพเจ้าเป็นเทวดาผู้สิงสถิตอยู่ที่ซุ้มประตูเรือนของท่าน เศรษฐีจึงกล่าวว่า ดูก่อนเทวดาอันธพาล เราไม่ต้องการเห็น ไม่ต้องการฟังคำพูดของท่าน ขอท่านจงออกไปจากซุ้มประตูเรือนของเรา อย่ามาให้ข้าพเจ้าเห็นอีกเป็นอันขาด

เทวดาตกใจ ไม่สามารถจะอยู่ที่ซุ้มประตูเรือนของเศรษฐีได้อีกต่อไป กลายเป็นเทวดาไร้ที่สิงสถิต ได้รับความเดือดร้อนอย่างหนัก เข้าไปหาเทวดาผู้มีศักดิ์สูงกว่าตนให้ช่วยเหลือแต่ไม่มีเทวดาองค์ใดจะสามารถช่วยได้ เพียงแต่บอกอุบายให้ว่า ทรัพย์สินเก่าของเศรษฐีทั้งหมดมีจำนวน ๕๔ โกฏิ ซึ่งรวมทั้งทรัพย์สินที่ใส่ภาชนะฝังไว้ที่ริมฝั่งแม่น้ำถูกน้ำเซาะตลิ่งพังจมหายไปใต้น้ำ ท่านจงไปนำทรัพย์สินเหล่านั้นกลับคืนมามอบให้ท่านเศรษฐี แล้วท่านเศรษฐีก็จะหายโกรธยกโทษให้ และอนุญาตให้อยู่อาศัยที่ซุ้มประตูบ้านดังเดิมได้

เทวดาทำตามนั้น ได้นำทรัพย์เหล่านั้นมามอบให้เศรษฐีด้วยอำนาจฤทธิ์เทวดา เมื่อเศรษฐียกโทษให้แล้วได้อยู่ ณ สถานที่เดิมของตนสืบไป

อนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นต้นแบบการทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย โดยปรารถนาเหตุเล็ก ๆ น้อย ๆ ขึ้นมาเป็นเรื่องทำบุญได้เสมอ เช่น วันหนึ่งหลานของท่านเล่นตุ๊กตาที่ทำจากแป้งแล้ว หล่นลงแตก หลานร้องไห้ด้วยความเสียดายตุ๊กตา เพราะไม่มีตุ๊กตาจะเล่น ท่านเศรษฐีได้ ปลอบโยนหลานว่า ไม่เป็นไร เราช่วยกันทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ตุ๊กตากันเถิด ปรากฏว่า หลานหยุดร้องไห้ รุ่งเช้า ท่านจึงพาหลายช่วยกันทำบุญเลี้ยงพระแล้วรวดน้ำอุทิศส่วนกุศล ไปให้ตุ๊กตาข่าวการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ตุ๊กตาของท่านเศรษฐี แพร่ขยายไปอย่างรวดเร็ว ประชาชนชาวพุทธบริษัททั้งหลาย เห็นเป็นเรื่องแปลกและเป็นสิ่งที่ดีที่ควรกระทำ ดังนั้น เมื่อญาติผู้เป็นที่รักของตนตายลงก็พากันทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้เหมือนอย่างที่ท่านเศรษฐี กระทำนั้น และถือปฏิบัติกันอย่างแพร่หลายสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

ตามปกติทุก ๆ วัน ภิกษุทั้งหมดผู้อยู่ในเมืองสาวัตถีจะรับนิมนต์เพื่อฉันภัตตาหาร ในบ้านของอนาถบิณฑิกเศรษฐี และในบ้านของนางวิสาขา ดังนั้น บุคคลอื่น ๆ ผู้ประสงค์จะ ถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์ ก็ต้องมาขอโอกาสจากท่านทั้งสองนี้ เมื่อนิมนต์พระได้แล้วก็ต้องเชิญ ท่านทั้งสองนี้ไปเป็นประธานที่ปรึกษาด้วย ทั้งนี้ก็เพราะท่านทั้งสองทราบดีว่า ควรประกอบ ควรปรุงอาหารอย่างไรให้ต้องกับอหยาศัยและวินัยของพระ ควรจัดสถานที่อย่างไรจึงจะ เหมาะสม นอกจากนี้ก็เพื่อเป็นสิริมงคลแก่เจ้าของบ้านเรือนที่จัดงานอีกด้วย ดังนั้น ท่านทั้งสองจึงไม่ค่อยมีเวลาอยู่ปฏิบัติเลี้ยงดูพระภิกษุที่นิมนต์มาฉันที่บ้านของตน นางวิสาขาจึงได้ มอบหมายภารกิจหน้าที่นี้แก่หลานสาวส่วนอนาถบิณฑิกเศรษฐี ได้มอบให้แก่ลูกสาวคนโต ชื่อว่า มหาสุภัททา นางได้ทำหน้าที่นี้อยู่ระยะหนึ่ง ได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าแล้วได้บรรลุ เป็นพระโสดาบัน ต่อมาได้แต่งงานแล้วก็ติดตามไปอยู่ในสกุลของสามีจากนั้นอนาถบิณฑิก เศรษฐีก็ได้มอบหมายให้ลูกสาวคนที่สองชื่อว่า จุลสุภัททา นางก็ทำหน้าที่แทนบิดาด้วยดี โดยตลอด และก็ได้สำเร็จเป็นพระโสดาบันเช่นกันต่อจากนั้นไม่นาน นางก็ได้แยกไปอยู่กับ ครอบครัวของสกุลสามี อนาถบิณฑิกเศรษฐี จึงได้มอบหน้าที่ให้ลูกสาวคนเล็กชื่อว่า สุมณาเทวี กระทำแทนสืบมา

สุมณาเทวี ทำหน้าที่ด้วยความขยันเข้มแข็ง งานสำเร็จลงด้วยความเรียบร้อยทุกวัน ทั้ง ๆ ที่นางอายุยังน้อย จากการที่นางได้ทำบุญถวายภัตตาหาร แต่พระภิกษุสงฆ์และได้ฟัง ธรรมเป็นประจำ นางก็ได้บรรลุเป็นพระสกทาคามี แต่ต่อมานางได้ล้มป่วยลงมีอาการหนัก ใคร่อยากจะพบบิดา จึงให้คนไปเชิญบิดามา

ท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐี พอได้ทราบว่าคุณสาวป่วยหนักก็รีบมาเยี่ยมโดยเร็ว พอมาถึง ได้ถามลูกสาวว่า แม่สุมนา เจ้าเป็นอะไร

อะไรเล่า น้องชาย ลูกสาวตอบ

เจ้าเพื่อหรือ แม่สุมนา บิดาถาม

ไม่เพื่อหรือ น้องชาย ลูกสาวตอบ

แม่สุมนา ถ้าอย่างนั้น เจ้ากลัวหรือ บิดาถาม

ไม่กลัวหรือ น้องชาย

นางสุมนาเทวี พูดโต้ตอบกับบิดาได้เพียงเท่านั้นก็ถึงแก่กรรม

อนาถปิณฑิกเศรษฐี แม้จะเป็นพระโสดาบัน ก็ไม่อาจจะกลั่นความเศร้าโศกเสียใจ เพราะการจากไปของธิดาได้ เมื่อเสร็จงานศพได้ร้องให้น้ำตานองหน้าไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ตรัสปลอบว่า

อนาถปิณฑิกเศรษฐี ก็ความตายเป็นสิ่งเที่ยงแท้ของสรรพสัตว์มิใช่หรือ เหตุไฉนท่าน จึงร้องไห้แบบนี้

อนาถปิณฑิกเศรษฐี กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชื่อนั้นข้าพระองค์ทราบดี แต่นางสุมนาเทวีธิดาของข้าพระองค์ เมื่อใกล้เวลาจวนจะตาย นางไม่สามารถคุมสติได้เลย นางบ่นเพื่อจนกระทั่งตาย ข้าพระองค์โทมนัสร้องไห้เพราะเหตุนี้ พระเจ้าข้าพร้อมทั้งได้ กราบทูลถ้อยคำที่นางสุมนาเทวีเรียนตนเองว่าน้องชาย ถวายให้พระพุทธองค์ทรงทราบ

พระพุทธเจ้าได้สดับแล้วตรัสว่า

ดูก่อนมหาเศรษฐี บุตรของท่านมิได้เพื่อหลงสติอย่างที่ท่านเข้าใจ แต่ที่นางเรียก ท่านว่าน้องชายนั้น ก็เพราะท่านเป็นน้องของนางจริง ๆ นางเป็นใหญ่กว่าท่านโดยมรรคและผล เพราะท่านเป็นเพียงพระโสดาบัน แต่ธิดาของท่านเป็นพระสกทาคามี เป็นอริยบุคคลสูงกว่าท่าน และบัดนี้ นางได้ไปเกิดเสวยสุขอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิตแล้ว นี่แหละคุณหญิงดี ธรรมดาบุคคล ไม่ว่าจะ เป็นคนดีหรือชั่วก็ตาย ถ้าอยู่ด้วยความไม่ประมาท ประพฤติดีปฏิบัติชอบ ก็ย่อมเสวยสุขเพลินทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

อนาถปิณฑิกเศรษฐี ได้ฟังพระพุทธดำรัสแล้วหายจากความเศร้าโศกเสียใจกลับ ได้รับความปิติเอิบอิ่มใจขึ้นมาแทน เมื่อครบแก่เวลาแล้ว ก็กราบทูลลากลับสู่เคหาสถานของตน เพราะความที่อนาถปิณฑิกเศรษฐี เป็นผู้มีศรัทธามั่นคงไม่หวั่นไหว ผักเฝ้ในการทำบุญ

ให้ท่าน ไม่มีผู้ใดจะเปรียบเทียบกับได้ พระพุทธองค์ยกย่องท่านในตำแหน่ง เอตทัคคะ เป็นผู้เลิศกว่าอุบาสกทั้งหลาย ในฝ่ายผู้เป็นทายก

๒๒. จิตตคฤหบดี

จิตตคฤหบดี เป็นบุตรใครไม่ปรากฏ แต่ท่านมีบุญได้ทำไว้ดีในปางก่อน ส่งผลให้ท่านหลายชาติ ตลอดถึงชาตินี้ ในวันท่านเกิด มีฝนดอกไม้ทิพย์ตกลงจากฟากฟ้ากองที่พื้นดินหนาขึ้นเพียงเข้าในเมืองมัจฉिकासถ

วันหนึ่งได้พบพระมหานามะ หนึ่งในหมู่ปัญจวัคคีย์ภิกษุ เทียบบิณฑบาตอยู่ในเมืองมัจฉिकासถ เกิดความเลื่อมใสในอิริยาบถ จึงนิมนต์ให้ฉันในบ้าน ได้ฟังธรรมกถาจากพระเถระแล้ว ได้บรรลุโสดาปัตติผล มีศรัทธามั่นคงไม่หวั่นไหว ได้หลั่งน้ำในมือพระเถระอุทิศถวายอัมพาฏกวันของตนให้เป็นสังฆาราม และต่อมาก็สร้างวิหารใหญ่มีประตูเปิดไว้รับพระสงฆ์มาจากทิศทั้ง ๔ มี พระสุธรรมเถระเป็นเจ้าอาวาส

โดยสมัยอื่น พระอัครสาวกทั้งสอง สดับกถาพรรณนาคุณของจิตตคฤหบดีแล้ว ใครจะทำความสงเคราะห์แก่คฤหบดีนั้น จึงได้ไปสู่มัจฉिकासถนคร จิตตคฤหบดีทราบการมาของพระอัครสาวกทั้งสองนั้น จึงไปต้อนรับเส้นทางประมาณกึ่งโยชน์ พาพระอัครสาวกทั้งสองนั้นมาแล้ว นิมนต์ให้เข้าไปสู่วิหารของตน ทำอาคันตุกวัตรแล้วอ่อนนวยพระธรรมเสนาบดีว่า ท่านผู้เจริญ กระผมปรารถนาฟังธรรมกถาสักหน่อย

ครั้งนั้น พระเถระกล่าวกับเขาว่า อุบาสก อาตมะทั้งหลายเห็นดีเห็นอยู่แล้วโดยทางไกล อนึ่ง ท่านจงฟังเพียงนิดหน่อยเถิด ดังนี้แล้ว ก็กล่าวธรรมกถาแก่เขา

คฤหบดีฟังธรรมกถาของพระเถระอยู่แล บรรลุอนาคามีผลแล้ว เขาไหว้พระอัครสาวกทั้งสองแล้วนิมนต์ว่า ท่านผู้เจริญ พຼຽงนี้ ขอท่านทั้งสองกับภิกษุ ๑,๐๐๐ รูป รับประทานที่เรือนกระผม แล้วจึงมานิมนต์พระสุธรรมเถระเจ้าอาวาสภายหลังว่า ท่านขอรับพຼຽงนี้ แม้ท่านก็ฟังมากับพระเถระทั้งหลาย

พระสุธรรมเถระนั้นก็โกรธว่า อุบาสกนี้ มานิมนต์เราภายหลัง จึงปฏิเสธ แม้อันคฤหบดีอ่อนนวยอยู่บ่อย ๆ ก็ปฏิเสธแล้วนั้นแหละ

ในวันรุ่งขึ้น จิตตคฤหบดีได้จัดแจงทานใหญ่ไว้ในที่อยู่ของตน ในเวลาใกล้รุ่ง ฝ่ายพระสุธรรมเถระก็คิดจะไปดูว่า พຼຽงนี้คฤหบดีจะจัดแจงสักการะ เพื่อพระอัครสาวกทั้งสองไว้เช่นไร รุ่งขึ้นจึงได้ถือบาตรและจีวรไปสู่เรือนของคฤหบดีนั้นแต่เช้าตรู่

เมื่อไปถึงเรือนคฤหบดีแล้ว แม้มคฤหบดีจะกล่าวนิมนต์ให้นั่ง พระสุธรรมเถระนั้นก็ปฏิเสธว่า เราไม่นั่ง เราจะเที่ยวบิณฑบาต แล้วก็เที่ยวตรวจดูสักการะที่คฤหบดีเตรียมไว้เพื่อพระอัครสาวกทั้งสอง เมื่อเห็นแล้วก็ใคร่จะเสียดสีคฤหบดีโดยชาติ จึงกล่าวว่า คฤหบดีสักการะของท่านล้นเหลือ แต่ก็ขาดอยู่อย่างเดียวเท่านั้น

คฤหบดี อะไร ขอรับ

พระเถระ ตอบว่า "ขนมแดกเงา คฤหบดี

ครั้นพระเถระรุกรานคฤหบดีด้วยอุปมาต่าง ๆ แล้วกล่าวว่า คฤหบดี อาวาสนี้เป็นของท่าน เราจักหลีกเลี่ยง คฤหบดีจะห้ามถึง ๓ ครั้ง แต่พระเถระก็ไม่ฟัง หลีกไปสู่สำนักพระพุทธรเจ้ากราบทูลคำที่จิตตคฤหบดีและตนโต้เถียงกัน

พระพุทธรเจ้าตรัสว่า อุบาสกถูกเธอตำด้วยคำเลว เป็นคนมีศรัทธาเลื่อมใส ดังนี้แล้วทรงปรับโทษแก่พระสุธรรมเถระนั้น แล้วรับสั่งให้ส่งลงปฏิสารณียกรรม (กรรมอันให้ระลึกถึงความผิด) แล้วส่งไปว่า เธอจงไป แล้วให้จิตตคฤหบดียกโทษเสีย

พระเถระไปในที่นั้นแล้ว กล่าวแสดงโทษของตน พร้อมกับขอให้คฤหบดียกโทษให้ แต่คฤหบดีนั้นปฏิเสธการยกโทษแก่พระเถระ ครั้นเมื่อไม่อาจให้คฤหบดีนั้นยกโทษให้ตนได้ พระเถระจึงกลับมาสู่สำนักพระพุทธรเจ้า

แม้พระพุทธรเจ้าก็ทรงทราบที่อุบาสกจักไม่ยกโทษแก่พระสุธรรมนั้น ทรงดำริว่า ภิกษุนี้ กระด้างเพราะมานะ จึงไม่ทรงบอกอุบายเพื่อให้คฤหบดียกโทษให้เลย ทรงส่งให้กลับไปใหม่ โดยประธานภิกษุผู้อนุทูตแก่เธอผู้นำมานะออกแล้วตรัสว่า เธอจงไปเถิดไปกับภิกษุนี้ จงให้อุบาสกยกโทษ ดังนี้แล้ว ตรัสว่า ธรรมดาสมณะไม่ควรทำมานะหรือริษยาว่า วิหารของเรา ที่อยู่ของเรา อุบาสกของเรา อุบาสิกาของเรา เพราะเมื่อสมณะทำอย่างนั้น เหล่ากิเลส มีริษยาและมานะเป็นต้น ย่อมเจริญ

เมื่อจะทรงแสดงธรรมต่อไป จึงตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า ภิกษุผู้พาล พึงปรารถนาความยกย่องอันไม่มีอยู่ ความแวดล้อมในภิกษุทั้งหลาย ความเป็นใหญ่ในอาวาส และการบูชาในตระกูลแห่งคนอื่น ความดำริ ย่อมเกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้พาลว่า คฤหัสถ์และบรรพชิตทั้งสอง จงสำคัญกรรม อันเขาทำเสร็จแล้วเพราะอาศัยเราผู้เดียว จงเป็นไปในอำนาจของเราเท่านั้น ในกิจน้อยใหญ่ กิจไร ๆ ริษยาและมานะย่อมเจริญแก่เธอ ดังนี้

แม้พระสุธรรมเถระฟังพระโอรสแล้ว ถวายบังคมพระพุทธเจ้าลุกขึ้นจากอาสนะ กระทำประทักษิณแล้ว ไปกับภิกษุผู้เป็นอนุทูตนั้น แสดงอาบัติต่อหน้าอุบาสก ขออุบาสกให้ ยกโทษแล้ว พระสุธรรมเถระนั้นเมื่ออุบาสกยกโทษให้ด้วยการกล่าวว่า กระผมยกโทษให้ขอรับ ถ้าโทษของกระผมมี ขอท่านจงยกโทษแก่กระผม แล้วพระสุธรรมเถระก็ตั้งอยู่ในพระโอรส ที่พระพุทธเจ้าประทานแล้ว ๒-๓ วันเท่านั้น ก็บรรลุพระอรหัตผล พร้อมด้วยปฏิสัมภทา

ฝ่ายอุบาสกคิดว่า เรายังไม่ได้เฝ้าพระพุทธเจ้าเลย เมื่อบรรลุโสดาปัตติผลแล้ว ยังไม่ได้เฝ้าพระศาสดาเหมือนกัน เมื่อดำรงอยู่ในอนาคามีผล เราควรเฝ้าพระพุทธองค์ โดยแท้ แล้วให้เทียมเกวียน ๕๐๐ เล่มเต็มด้วยวัตถุ มีงา ข้าวสาร เนยใส น้ำอ้อย และผ้านุ่งห่ม เป็นต้น แล้วให้แจ้งแก่หมู่ภิกษุว่า พระผู้เป็นเจ้าของทั้งหลาย รูปใด ประสงค์จะเฝ้าพระศาสดา เราก็จะไปเฝ้าพร้อมกัน จักไม่ลำบากด้วยบิณฑบาตเป็นต้น ดังนี้แล้ว ก็ให้แจ้งทั้งแก่หมู่ ภิกษุณี ทั้งแก่พวกอุบาสก ทั้งแก่พวกอุบาสิกา ภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป ภิกษุณีประมาณ ๕๐๐ รูป อุบาสกประมาณ ๕๐๐ คน อุบาสิกาประมาณ ๕๐๐ คน ออกไปกับคฤหบดีนั้น เขาเตรียมแล้วโดยประการที่จะไม่มีความบกพร่องสักน้อยหนึ่ง ด้วยข้าวยาคุและภัตเป็น ต้นในหนทาง ๓๐ โยชน์ เพื่อชนสามพันคน คือ เพื่อภิกษุเป็นต้นเหล่านั้น และเพื่อบริษัท ของตน

ฝ่ายเทวดาทั้งหลาย เมื่อทราบความที่อุบาสกนั้นออกเดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้ว ก็ไปเนรมิตค่ายที่พักไว้ตามระยะทางทุก ๆ โยชน์ (๑๖ กิโลเมตร) แล้วบำรุงชนเหล่านั้นด้วย อาหารวัตถุ มีข้าวยาคุ ของควรเคี้ยว ภัตและน้ำดื่มเป็นต้น อันเป็นทิพย์ ความบกพร่องด้วย วัตถุอะไร ๆ มิได้เกิดขึ้นแก่ใคร ๆ

มหาชนอันเทวดาทั้งหลายบำรุงอยู่อย่างนั้น เดินทางได้วันละโยชน์ ๆ โดยเดือนหนึ่ง ก็ถึงเมืองสาวัตถี เกวียนทั้ง ๕๐๐ เล่ม ก็ยังเต็มบริบูรณ์เช่นเดิมนั้นแหละ คฤหบดีได้สละ บรรณาการที่พวกเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายนำมา

พระพุทธเจ้าตรัสกับพระอานนทเถระว่า อานนท ในเวลาบ่ายวันนี้ จิตตคฤหบดี พร้อมด้วยอุบาสก ๕๐๐ ผู้แวดล้อมอยู่ จักมาไหว้เรา

พระอานนท พระเจ้าข้า ก็ในกาลที่จิตตคฤหบดีนั้นถวายบังคมพระองค์ ปาฎิหารีย์ ไร ๆ จักมีหรือ

พระศาสดาตรัสว่า จักมี อานนท

อานนท์ทูลถามว่า ปาฏิหาริย์อะไร พระเจ้าข้า

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ในกาลที่จิตตคฤหบดีมาไหว้เรา ฝนดอกไม้ทิพย์ ๕ สี จะตก โดยประมาณเพียงเขา ในบริเวณประมาณ ๘ กิรีส (ประมาณ ๕๐๐ เมตร)

ชาวเมือง เมื่อได้ฟังข่าวนั้นแล้วก็คิดว่า ได้ยินว่า จิตตคฤหบดีผู้มีบุญมากถึงอย่างนั้น จะมาถวายบังคม พระพุทธเจ้าในวันนี้ เขาว่าปาฏิหาริย์อย่างนี้จะเกิดขึ้น พวกเราจะได้เห็น ผู้มีบุญมากนั้น ดังนี้แล้วได้ถือเอาเครื่องบรรณาการไปยืนอยู่สองข้างทาง

ในกาลที่จิตตคฤหบดีมาใกล้วิหาร ภิกษุ ๕๐๐ รูป มาถึงก่อน จิตตคฤหบดีกล่าวกับ พวกอุบาสิกว่า ท่านทั้งหลาย จงตามมาข้างหลัง ส่วนตนกับอุบาสก ๕๐๐ ก็ได้ไปสู่สำนัก ของพระพุทธเจ้า ท่ามกลางสายตาของมหาชนทั้งหลาย ผู้เข้าเฝ้าอยู่ในที่เฉพาะพระพักตร์ ของพระพุทธเจ้า

จิตตคฤหบดีนั้นเข้าไปภายในพระพุทธรัศมี มีวรรณะ ๖ จับพระบาทพระพุทธเจ้าที่ ข้อถวายบังคมแล้วในขณะนั้น ฝนดอกไม้ทิพย์ก็ตกลงมา มหาชนเปล่งเสียงสาธุการขึ้นพร้อมกัน พระพุทธเจ้าจึงตรัสสหายตนวิภังค์ โปรตคนเหล่านั้น

จิตตคฤหบดี อยู่ในสำนักพระพุทธเจ้าสิ้นเดือนหนึ่ง ได้นิมนต์ภิกษุสงฆ์ทั้งสิ้น มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ให้นั่งในวิหารนั้นแหละ ถวายทานใหญ่แล้ว นิมนต์ภิกษุแม่ที่ มา พร้อมกับตนให้อยู่ภายในอารามนั้นแหละบำรุงแล้วไม่ต้องหิยอะไร ๆ ในภเวียนของตนแม้ สักวันหนึ่ง ได้ทำกิจทุกอย่างด้วยบรรณาการที่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายนำมาเท่านั้น

จิตตคฤหบดีนั้น ถวายบังคมพระพุทธเจ้าแล้วกราบทูลว่า พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ มาด้วยตั้งใจว่า จะถวายทานแต่พระองค์ ได้พักอยู่ในระหว่างทางเดือนหนึ่ง และในที่นี้เวลา เดือนหนึ่งของข้าพระองค์ก็ได้ล่วงไปแล้ว สิ่งของที่ข้าพระองค์ตั้งใจจะนำมาถวายนั้น ข้าพระองค์ ยังมีได้ต้องนำออกมาถวายทานเลย ด้วยว่าของอะไร ๆ ที่ได้ถวายทานตลอดเวลาที่ผ่านมา นี้ เป็นสิ่งของที่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายนำมาทั้งนั้น ข้าพระองค์นั้น แม้ถ้าจะอยู่ในที่นี้ไปอีก ตลอดปีหนึ่ง ก็จะไม่ได้ออกโอกาสเพื่อจะถวายไทยธรรมของข้าพระองค์แน่แท้ ข้าพระองค์ ประารถาจักนำของในภเวียนออกถวายเป็นทานแล้วกลับไป ขอพระองค์ จงโปรดให้บอกที่ สำหรับเก็บของนั้นแก่ข้าพระองค์เถิด

พระพุทธเจ้า ตรัสกับพระอานนทเถระว่า อานนท์ เธอจงให้จัดที่แห่งหนึ่งให้ว่าง ให้แก่อุบาสก

พระเถระ ได้กระทำอย่างนั้นแล้ว ได้ยินว่า พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตกับปิยภูมิ แก่จิตตคฤหบดีแล้ว

ฝ่ายอุบาสกกับชนทั้งสามพันคน ซึ่งมาพร้อมกับตน ก็เดินทางกลับด้วยเกวียนเปล่าแล้ว พวกเทวดาก็ได้เนรมิตรัตนะ ๗ ประการบรรจุไว้เต็มเกวียนนั้น

ในครั้งนั้น พระอานนทเถระ ถวายบังคมพระพุทธเจ้าแล้วกราบทูลถามว่า สักการะที่เกิดขึ้นแก่คฤหบดีนั้น จะเกิดเฉพาะเมื่อคฤหบดีนั้นมาเฝ้าพระองค์เท่านั้น หรือแม้ไปในที่อื่น ก็เกิดขึ้นเหมือนกัน

พระพุทธเจ้า ตรัสว่า อานนท จิตตคฤหบดีนั้นมาสู่สำนักของเราก็คือ ไป ณ ที่อื่นก็ดี สักการะย่อมเกิดขึ้นทั้งนั้น เพราะอุบาสกนี้เป็นผู้มีศรัทธา เลื่อมใส มีศีลสมบุรณ์ อุบาสก เช่นนี้ ไปประเทศใด ๆ ลากสักการะ ย่อมเกิดแก่เขาในประเทศนั้น ๆ ทีเดียวนั้น ดั่งนี้แล้ว ตรัสพระคาถาว่า **ผู้มีศรัทธา สมบุรณ์ด้วยศีล เพียบพร้อมด้วยยศ และโภคะ ย่อมคบ ประเทศใด ๆ ย่อมเป็นผู้อันเขาบูชาแล้ว ในประเทศนั้น ๆ ทีเดียว**

จิตตคฤหบดีได้เป็นผู้ที่เชี่ยวชาญในเรื่องการแสดงธรรม โดยมีเรื่องที่เป็นคำมูล ที่แสดงให้เห็นว่าท่านเชี่ยวชาญในเรื่องนั้นอยู่หลายเรื่อง เช่น

ท่านได้แสดงธรรมแก่ปัญหาที่เหล่าภิกษุที่อัมพวาฏการามได้สงสัยในเรื่อง ธรรมเหล่านี้ คือ สังโยชน์กัฏฐิ สังโยชนียธรรมกัฏฐิ มีอรรถต่างกัน มีพยัญชนะต่างกันหรือว่ามีอรรถเหมือนกัน พยัญชนะเท่านั้นต่างกัน ซึ่งท่านก็ได้แสดงธรรมแก่ข้อสงสัยนั้นจนเป็นที่พอใจของพระสงฆ์ เหล่านี้

อีกครั้งหนึ่งท่านได้แสดงธรรมโดยละเอียดในเรื่องที่พระกามภูอยู่ที่อัมพวาฏวัน ไกล้วรามัจฉิกาสนธน์ ได้ขอให้ท่านขยายความภษิตที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้โดยย่อว่า

เธอจงดูรถอันไม่มีโทษ มีหลังคาขาว มีเพลาเดียว ไม่มีทูกซ์ แล่นไปถึงที่หมาย ตัดกระแสนหาขาด ไม่มีกิเลสเครื่องผูกพัน ซึ่งคฤหบดีก็ได้ขยายให้พระกามภูฟังจน พระกามภูได้ชมเชย

ท่านได้แสดงธรรมแก่ปัญหาที่ท่านพระโคทัตตะได้สงสัยในเรื่องธรรมเหล่านี้ คือ อปัมาณาเจโตวิมุติ อากิญจัญญาเจโตวิมุติ สุญญตาเจโตวิมุติ และอนิมิตตาเจโตวิมุติ มีอรรถต่างกัน มีพยัญชนะต่างกัน หรือว่า มีอรรถเหมือนกัน ต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น ซึ่งท่านก็ได้แสดงธรรมแก่ข้อสงสัยนั้นจนเป็นที่พอใจแก่ท่านพระโคทัตตะ

ท่านคฤหบดีได้แสดงธรรมให้อุบลกัณฐะผู้สหายให้เลื่อมใสพระพุทธศาสนา จนขอบวช และต่อมาได้เป็นพระอรหันต์

ท่านคฤหบดีได้มีหนังสือพรรณนาพระพุทธคุณส่งไปให้อิสิตทัตตะผู้เป็นสหาย ที่ไม่เคยเห็นกันของตน จนอิสิตทัตตะเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า บวชในสำนักของ พระมหากัจจายนเถระ ได้บำเพ็ญวิปัสสนาแล้ว ต่อกาลไม่นานนักก็ได้บรรลุพระอรหันต์

ต่อมาภายหลัง พระพุทธเจ้า เมื่อทรงสถาปนาเหล่าอุบาสกไว้ในตำแหน่งต่าง ๆ ตามลำดับ ทรงทำกาชาชื่อจิตตสังยุตให้เป็นอัฐอุปัติติ เหตุเกิดเรื่อง จึงทรงสถาปนาท่านไว้ใน ตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกอุบาสก ผู้เป็นธรรมกถึก

๒๓. อัมมิกอุบาสก

ในเมืองสาวัตถี ได้มีอุบาสกผู้ปฏิบัติธรรมประมาณ ๕๐๐ คน บรรดาอุบาสกเหล่านั้น คนหนึ่ง ๆ มีอุบาสกเป็นบริวารคนละ ๕๐๐ อุบาสกที่เป็นหัวหน้าแห่งอุบาสกเหล่านั้นมีบุตร ๗ คน ธิดา ๗ คนบรรดาบุตรและธิดาเหล่านั้น คนหนึ่ง ๆ ได้มีสลาทกยาคุ สลาทกัต ปักชิกกัต สังฆกัต อุโปสถิกกัต อาคันตุกกัต วัสสาวาสิกกัต อย่างละที่ ชนแม่เหล่านั้น ได้เป็นผู้ชื่อว่า อนุชาตบุตรด้วยกันทั้งหมดทีเดียว

เป็นอันว่า สลาทกยาคุเป็นต้น ๑ ที่ คือ ของบุตร ๑๔ คน ของภรรยาหนึ่ง ของ อุบาสกหนึ่ง ย่อมเป็นไปอย่างนี้ เขาพร้อมทั้งบุตรและภรรยา ได้เป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม มีความยินดีในอันจำแนกทาน ด้วยประการฉะนี้ ต่อมา ในกาลอื่น โรคเกิดขึ้นแก่เขา อายุ สังขารเสื่อมรอบแล้ว เขาใคร่จะสดับธรรมจึงส่ง (คน) ไปสู่สำนักพระศาสดา ด้วยกราบทูลว่า ขอพระองค์ได้โปรดส่งภิกษุ ๘ รูปหรือ ๑๖ รูป ประทานแก่ข้าพระองค์เถิด

พระศาสดาทรงส่งภิกษุทั้งหลายไป ภิกษุเหล่านั้นไปแล้วนั่งบนอาสนะที่ตบแต่งไว้ ล้อมเตียงของเขา อันเขากล่าวว่า ท่านผู้เจริญ การเห็นพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย จักเป็นของ อันกระผมได้โดยยาก กระผมเป็นผู้ทุพพลภาพ ขอพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย จงสาธยาย พระสูตร ๆ หนึ่ง โปรดกระผมเถิด

พวกภิกษุจึงถามว่า ท่านประสงค์จะฟังสูตรไหน อุบาสก

เขาเรียนว่า สติปัญญาสูตร ที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ไม่ทรงละแล้ว

พระภิกษุก็เริ่มสวดสาธยายเรื่องสติปัญญา ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการพิจารณาตาม เห็นกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต ธรรมในธรรม แล้วก็ชี้บอกหนทางสายกลาง อันเป็น ทางสายเอก ซึ่งเรียกว่า เอกายนมรรค เป็นเส้นทางแห่งความบริสุทธิ์ไปสู่พระนิพพาน

ในขณะที่พระภิกษูกำลังสวดสาธยายอยู่นั้น ได้มีชาวสวรรค์ชั้น ๖ ชั้น ประดับเครื่อง ทรงอันเป็นทิพย์ พร้อมด้วยราชาธรมารอยู่ เทวดาที่ยืนอยู่ตรงราชาธรมารของชาวสวรรค์แต่ละ ชั้น ต่างก็เชื้อเชิญอัมมิโกอุบาสกให้ไปเป็นสหายของตน โดยบอกว่า ข้าพเจ้าจะนำท่านไปยัง เทวโลกชั้นของข้าพเจ้า ท่านจงละภาชนะดินแล้วถือเอาภาชนะทองคำเถิด มาอยู่ร่วมกับ ข้าพเจ้าที่สวรรค์ชั้นนี้เถิด ชาวสวรรค์ทุกชั้นต่างก็เชื้อเชิญเขาให้เป็นสหายในชั้นของตน ๆ

ฝ่ายอุบาสกซึ่งเป็นผู้เคารพในธรรม เมื่อกำลังฟังธรรมอยู่ ก็ไม่อยากจะฟังธรรม หยุดชะงักไป จึงได้กล่าวกับเทวดาทั้งหลายว่า ขอท่านจงรอก่อน ๆ พระภิกษุซึ่งกำลังสวด สาธยายธรรมอยู่ เข้าใจว่าอุบาสกให้หยุด จึงได้หยุดสวดและปรึกษากันว่า คงไม่เป็นโอกาส เหมาะในการสาธยายธรรมเสียแล้ว ดังนั้น ลูกจากอาสนะแล้วเดินทางกลับวัด ฝ่ายบุตรและ จิตตาของเขานึกว่าพ่อห้ามพระสวดมนต์ก็รู้สึกเสียใจว่า เมื่อก่อนพ่อของเราเป็นผู้ไม่อิมในธรรม แต่ขณะนี้ถูกทุกขเวทนาครอบงำ จนกระทั่งเพื่อ ห้ามพระสวดมนต์ แล้วต่างก็ร้องไห้เสียใจ พอเวลาผ่านไปสักครู่หนึ่ง อุบาสกก็ถามลูก ๆ ว่า พระคุณเจ้าไปไหนหมดแล้ว

ลูกบอกว่า ก็พ่อนิมนต์พระมาแล้วก็ห้ามพระสวดมนต์เสียเอง พระท่านจึงกลับวัด หมดแล้ว

อัมมิโกอุบาสกบอกว่า พ่อไม่ได้พูดกับพระ แต่พ่อพูดกับเทวดา เขาเอาราชธรมารเชิญ ให้พ่อกลับวิมาน พ่อจึงบอกให้เขารอก่อน พ่อจะฟังธรรม

บุตรก็ถามว่า ราชาธรมารที่ไหนล่ะพ่อ พวกผมไม่เห็นเลย

พ่อจึงบอกว่า ถ้าอย่างนั้น ลูกจงเอาดอกไม้มาร้อยเป็นพวงมาลัย แล้วถามลูกต่อว่า ลูกคิดว่าสวรรค์ชั้นไหนน่ารื่นรมย์ล่ะ ลูก ๆ ก็บอกว่า ชั้นดุสิตซิพ่อ เพราะเป็นที่ประทับของ พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ของพุทธมารดาและของพุทธบิดาเป็นที่รื่นรมย์สิพ่อ

อัมมิโกอุบาสกจึงบอกว่า ถ้าอย่างนั้น เจ้าจงอธิษฐานจิตไปที่เทวดาชั้นดุสิต แล้วโยน พวงมาลัยขึ้นไปบนอากาศ

ลูก ๆ ได้โยนพวงมาลัยขึ้นไป พวงมาลัยก็ไปคล้องกับแอกของราชาธรมารชั้นดุสิต พวก ลูก ๆ มองไม่เห็นราชาธรมาร เห็นแต่พวงมาลัยลอยอยู่ในอากาศ มีแต่อัมมิโกอุบาสกเห็นคนเดียว จึงบอกว่า ลูกเห็นพวงดอกไม้ที่ลอยอยู่นั้นไหม ลูกก็บอกว่า เห็นแต่พวงดอกไม้ไม่เห็นธรมาร

ฝ่ายพ่อจึงกล่าวว่า ขณะนี้พวงดอกไม้ฉันนั้น ได้ห้อยอยู่ที่ราชรถซึ่งมาจากชั้นดุสิตแล้ว พ่อกำลังจะไปอยู่ภพดุสิต พวกเจ้าอย่าได้วิตกไปเลย ถ้าพวกเจ้ามีความปรารถนาจะไปอยู่ร่วมกับพ่อ ก็จงหมั่นทำบุญให้มาก ๆ อย่างที่พ่อได้ทำไว้แล้วเถิด

ธัมมิกอุบาสกกล่าวเสร็จแล้วก็ได้ทำกาละ คือ ถึงแก่กรรมลงในเวลานั้น ละจากอัฐภาพมนุษย์ไปเป็นเทพบุตร มีกายทิพย์ที่สวยงาม สว่างไสว นั่งอยู่บนราชรถซึ่งมาจากชั้นดุสิต เหล่าเทวดาทั้งหลายก็นำเขาไปสู่วิมาน เป็นวิมานแก้ว มีความอลังการสวยงามมาก เต็มไปด้วยบริวาร เหล่าบริวารที่แวดล้อมเทพบุตรธัมมิกะ ต่างก็ปลื้มปีติดีใจ ที่นายของตนกลับมาสู่วิมานอย่างผู้มีชัยชนะ เต็มเปี่ยมด้วยบุญบารมี ต่างก็อนุโมทนาบุญกับท่านธัมมิกอุบาสก ที่ได้ทำบุญไว้ดีแล้ว

พระพุทธเจ้าตรัสถามภิกษุแม่เหล่านั้น ผู้มาถึงวิหารแล้วโดยลำดับว่า ภิกษุทั้งหลาย อุบาสกได้ฟังธรรมเทศนาแล้วหรือ

พวกภิกษุกราบทูลว่า ฟังแล้ว พระเจ้าข้า แต่อุบาสกได้ห้ามเสียในระหว่างนั้นแล้ว ขอร้องท่านจงรอก่อน ลำดับนั้น บุตรและธิดาของอุบาสกคร่ำครวญกันแล้ว พวกข้าพระองค์ปรึกษากันว่า บัดนี้ ไม่เป็นโอกาส จึงลุกจากอาสนะออกมา

พระพุทธเจ้าตรัสว่าภิกษุทั้งหลาย อุบาสกนั้นหาได้กล่าวกับพวกเธอไม่ ก็เทวดาประดับรถ ๖ คัน นำมาจากเทวโลก ๖ ชั้น เชื้อเชิญอุบาสกนั้นแล้ว อุบาสกไม่ปรารถนาจะทำอันตรายแก่การแสดงธรรม จึงกล่าวกับเทวดาเหล่านั้น

พวกภิกษุกราบทูลว่า อย่างนั้นหรือ พระเจ้าข้า

พระพุทธเจ้าตรัสว่า อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย

เมื่อพวกภิกษุกราบทูลถามว่า บัดนี้เขาเกิดแล้ว ณ ที่ไหน

ทรงตอบว่า ในภพดุสิต ภิกษุทั้งหลาย

พวกภิกษุทูลถามต่อไปว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุบาสกนั้นเที่ยวชื่นชมในท่ามกลางญาติในโลกนี้แล้ว เกิดในฐานะเป็นที่ชื่นชมอีกหรือ

พระพุทธเจ้าตรัสว่า อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย เพราะคนผู้ไม่ประมาทแล้วทั้งหลาย เป็นคฤหัสถ์ก็ตาม เป็นบรรพชิตก็ตาม ย่อมบันเทิงในที่ทั้งปวงที่เดียว ดังนี้แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า ผู้ทำบุญไว้แล้ว ย่อมบันเทิงในโลกนี้ ละไปแล้วก็ย่อมบันเทิง ย่อมบันเทิงในโลกทั้งสอง เขาเห็นความหมจดแห่งกรรมของตน ย่อมบันเทิงเขาย่อมรื่นเริง

๒๔. วิสาขามหาอุบาสิกา

นางวิสาขา เกิดในตระกูลเศรษฐี ในเมืองภัททิยะ แคว้นอังคะ บิดาชื่อว่า ธัญชัย มารดาชื่อว่า สุมณาเทวี และปู่ชื่อ เมณฑกเศรษฐี ขณะที่เธอมีอายุ ๗ ขวบ เป็นที่รักดุจแก้วตา ดวงใจของเมณฑกผู้เป็นปู่ยิ่งนัก

เมื่อเมณฑกเศรษฐีได้ทราบข่าวว่า พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์จำนวนมาก กำลังเสด็จมาสู่เมืองภัททิยะ จึงได้มอบหมายให้วิสาขาร่วมด้วยบริวาร ออกไปรับเสด็จที่นอกเมือง ขณะที่พระพุทธองค์ประทับพักผ่อนพระอิริยาบถอยู่นั้น วิสาขาร่วมด้วยบริวาร เข้าไปเฝ้ากราบถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่สมควรแก่ตน พระพุทธองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนา ให้พวกเธอฟัง เมื่อจบลงก็ได้บรรลुเป็นพระโสดาบันด้วยกันทั้งหมด

ส่วนเมณฑกเศรษฐี เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จมาถึงแล้วจึงรีบเข้าไปเฝ้า ได้ฟังพระธรรมเทศนา ก็ได้บรรลुเป็นพระโสดาบันเช่นกัน แล้วกราบทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ที่ติดตามเสด็จทั้งหมดเข้าไปรับอาหารบิณฑบาต ณ ที่บ้านของตน ตลอดระยะเวลา ๑๕ วัน ที่ประทับอยู่ที่ภัททิยนครนั้น

พระเจ้าปเสนทิโกศลแห่งเมืองสาวัตถี และพระเจ้าพิมพิสารแห่งเมืองราชคฤห์ มีความเกี่ยวข้องกันโดยต่างก็ได้ภคินี (น้องสาว) ของกันและกันมาเป็นมเหสี แต่เนื่องจากในเมืองสาวัตถีของพระเจ้าปเสนทิโกศลนั้น ไม่มีเศรษฐีตระกูลใหญ่ ๆ ผู้มีทรัพย์สมบัติมาก และ

ได้ทราบข่าวว่า ในเมืองราชคฤห์ของพระเจ้าพิมพิสารมีเศรษฐีผู้มีทรัพย์สมบัติมากอยู่ถึง ๕ คน ดังนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศล จึงเสด็จมายังเมืองราชคฤห์ เข้าเฝ้าพระเจ้าพิมพิสาร แล้วแจ้งความประสงค์ที่มาในครั้งนี้ ก็เพื่อขอพระราชทานตระกูลเศรษฐีในเมืองราชคฤห์ไปอยู่ในเมืองสาวัตถีสักตระกูลหนึ่ง

พระเจ้าพิมพิสารได้สดับแล้วตอบว่า การโยกย้ายตระกูลใหญ่ ๆ เพียงหนึ่งตระกูล ก็เหมือนกับแผ่นดินทรุด แต่เพื่อรักษาสัมพันธไมตรีต่อกันไว้ หลังจากที่ได้ปรึกษากับอำมาตย์ทั้งหลายแล้ว เห็นพ้องต้องกันว่า สมควรยกตระกูลธัญชัยเศรษฐี ให้ไปอยู่เมืองสาวัตถีกับพระเจ้าปเสนทิโกศล

ธัญชัยเศรษฐี ได้ขนย้ายทรัพย์สมบัติพร้อมทั้งบริวารและสัตว์เลี้ยงทั้งหลาย เดินทางสู่พระนครสาวัตถีพร้อมกับพระเจ้าปเสนทิโกศล และเมื่อเดินทางเข้าเขตแคว้นของพระเจ้าปเสนทิโกศลแล้ว ขณะที่พักค้างแรมระหว่างทางก่อนเข้าเมือง เขาเห็นว่าภูมิประเทศ

บริเวณที่พักนั้นเป็นชัยภูมิเหมาะสมดี อีกทั้งตนเองก็มีบริวารติดตามมาเป็นจำนวนมาก ถ้าไปตั้งบ้านเรือนภายในเมืองก็จะคับแคบ จึงขออนุญาตพระเจ้าปเสนทิโกศลก่อตั้งบ้านเมืองที่นั่น และได้ชื่อว่าเมืองใหม่นี้ว่า สาเกต ซึ่งห่างจากเมืองสาวัตถี ๗ โยชน์

ในเมืองสาวัตถีนั้น มีเศรษฐีตระกูลหนึ่งเป็นที่รู้จักกันในชื่อว่า มิคารเศรษฐี มีบุตรชื่อว่าปุณณวัณณกุมาร เมื่อเจริญวัยสมควรที่จะมีภรรยาได้แล้ว บิดามารดาขอให้เขาแต่งงานเพื่อสืบทอดวงศ์ตระกูล แต่เขาเองไม่มีความประสงค์จะแต่งงาน เมื่อบิดามารดาบเร้ามากขึ้น จึงหาอุบายเลี่ยงโดยบอกแก่บิดามารดาว่า ถ้าได้หญิงที่มีความงามครบทั้ง ๕ อย่าง ซึ่งเรียกว่าเบญจกัลยาณีแล้วจึงจะยอมแต่งงาน

เบญจกัลยาณี ความงามของสตรี ๕ อย่าง คือ

๑. เกสกลยาณิ งาม คือ หญิงที่มีผมยาวถึงสะเอวแล้วปลายผมงอนขึ้น
๒. มंसกลยาณิ งาม คือ หญิงที่มีริมฝีปากแดงดูผลด่าถึงสูงและเรียบชิตสนิท
๓. อภุชกกลยาณิ งาม คือ หญิงที่มีฟันสีขาวประดุจสังข์และเรียบเสมอกัน
๔. จวิกกลยาณิ งาม คือ หญิงที่มีผิวงามละเอียด ถ้าดำก็ดำดั่งดอกบัวเขียว ถ้าขาวก็ขาวดั่งดอกกรรณิกา
๕. วยกกลยาณิ งาม คือ หญิงที่แม้จะคลอดบุตรถึง ๑๐ ครั้ง ก็ยังคงสภาพร่างกายสวยดูตลอดครั้งเดียว

บิดามารดาเมื่อได้ฟังแล้ว จึงให้เชิญพราหมณ์ผู้เชี่ยวชาญในด้านอิตถีลักษณะมาถามว่าหญิงผู้มีความงามดังกล่าวนี้มีหรือไม่ เมื่อพวกพราหมณ์ตอบว่ามี จึงส่งพราหมณ์เหล่านั้นออกเที่ยวแสวงหาตามเมืองต่าง ๆ พร้อมทั้งมอบพวงมาลัยและเครื่องทองหมั้นไปด้วย

พวกพราหมณ์เที่ยวแสวงหาไปตามเมืองต่าง ๆ ทั้งเมืองเล็กเมืองใหญ่ จนมาถึงเมืองสาเกต ได้พบนางวิสาขากับหญิงบริวารออกมาเที่ยวเล่นน้ำกันที่หน้าน้ำ ซึ่งมีลักษณะภายนอกถูกต้องตามตำราอิตถีลักษณะ ๔ ประการ ขาดอีกอย่างเดียว ขณะนั้น ฝนตกลงมาอย่างหนัก หญิงบริวารทั้งหลายพากันวิ่งหลบหนีฝนเข้าไปในศาลา แต่นางวิสาขายังคงเดินด้วยอาการปกติ ทำให้พวกพราหมณ์ทั้งหลายรู้สึกแปลกใจ ประกอบกับต้องการจะเห็นลักษณะฟันของนางด้วย จึงถามว่า ทำไม เธอจึงไม่วิ่งหลบหนีฝนเหมือนกับหญิงอื่น ๆ นางวิสาขาทตอบว่า **ชน ๔ พวก เมื่อวิ่งจะดูไม่งาม ได้แก่**

๑. พระราชา ผู้ทรงประดับด้วยเครื่องอาภรณ์พร้อมสรรพ
๒. บรรพชิต ผู้ครองผ้ากาสาวพัสตร์

๓. สตรี ผู้เชื่อว่าเป็นหญิงทั้งหลาย (นอกจากจะดูไม่งามแล้วอาจเกิดอุบัติเหตุจนเสียโฉมหรือพิการ จะทำให้เสื่อมเสียและหมดคุณค่า)

๔. ช่างมงคล ตัวประดับด้วยเครื่องอาภรณ์สำหรับช่าง

พวกพราหมณ์ได้เห็นปัญญาอันฉลาดและคุณสมบัติเบญจกัลยาณี ครบทุกประการแล้ว จึงขอให้นางพาไปที่บ้านเพื่อทำการสู่ขอต่อพ่อแม่ตามประเพณี เมื่อสอบถามถึงชาติตระกูลและทรัพย์สินสมบัติก็ทราบว่า มีเสมอกัน จึงสวมพวงมาลัยทองให้นางวิสาขาเป็นการหมั้นหมายและกำหนดวันอาวาหมงคล

ธัญชัยเศรษฐี ได้สั่งให้ช่างทองทำเครื่องประดับ ชื่อ มหาลดาศาสน์ เพื่อมอบให้แก่ลูกสาว ซึ่งเป็นเครื่องประดับชนิดพิเศษ เป็นชุดยาวติดต่อกันตั้งแต่ศีรษะจรดปลายเท้าประดับด้วยเงินทองและรัตนอันมีค่าถึง ๙ โกลกิกหาปณะ ค่าแรงฝีมือช่างอีก ๑ แสน เป็นเครื่องประดับที่หญิงอื่น ๆ ไม่สามารถจะประดับได้ เพราะมีน้ำหนักมาก นอกจากนี้ ธัญชัยเศรษฐียังได้มอบทรัพย์สินเงินทองของใช้ต่าง ๆ รวมทั้งข้าทาสบริวารและฝูงโคอีกจำนวนมากมายมหาศาล อีกทั้งส่งกุฎุมพีผู้มีความชำนาญพิเศษด้านต่าง ๆ ไปเป็นที่ปรึกษาดูแลประจำตัวอีก ๘ นายด้วย

ก่อนที่นางวิสาขาจะไปสู่ตระกูลของสามี ธัญชัยเศรษฐีได้บอกรมมารถยาทสมบัติของกุลสตรีผู้จะไปสู่ตระกูลของสามี โดยให้โอวาท ๑๐ ประการ เป็นแนวปฏิบัติ คือ

โอวาทข้อที่ ๑ ไฟในอย่านำออก หมายความว่า อย่านำความไม่ดีของพ่อผัวแม่ผัว และสามีออกไปพูดให้คนภายนอกฟัง

โอวาทข้อที่ ๒ ไฟนอกอย่านำเข้า หมายความว่า เมื่อคนภายนอกตำหนิพ่อผัวแม่ผัว และสามีอย่างไร อย่านำมาพูดให้คนในบ้านฟัง

โอวาทข้อที่ ๓ ควรให้แก่คนที่ให้เท่านั้น หมายความว่า ควรให้แก่คนที่ยืมของไปแล้วแล้วนำมาส่งคืน

โอวาทข้อที่ ๔ ไม่ควรให้แก่คนที่ไม่ให้ หมายความว่า ไม่ควรให้แก่คนที่ยืมของไปแล้วแล้วไม่นำมาส่งคืน

โอวาทข้อที่ ๕ ควรให้ทั้งแก่คนที่ให้และไม่ให้ หมายความว่า เมื่อญาติมิตรผู้ยากจนมาขอความช่วยเหลือพึ่งพาอาศัย เมื่อให้ไปแล้วจะให้คืนหรือไม่ให้คืน ก็ควรให้

โอวาทข้อที่ ๖ พึงนั่งให้เป็นสุข หมายความว่า ไม่นั่งในที่กีดขวางพ่อผัวแม่ผัวและสามี

โอวาทข้อที่ ๗ ฟังนอนให้เป็นสุข หมายความว่า ไม่ควรนอนก่อนพ่อผัว แม่ผัว และสามี

โอวาทข้อที่ ๘ ฟังบริโภคให้เป็นสุข หมายความว่า ควรจัดให้พ่อผัว แม่ผัว และสามีบริโภคแล้ว ตนจึงบริโภคภายหลัง

โอวาทข้อที่ ๙ ฟังบ่าเรอไฟ หมายความว่า ให้มีความสำนึกอยู่เสมอว่า พ่อผัว แม่ผัว และสามีเป็นเหมือนกองไฟ และพญานาคที่จะต้องบำรุงดูแล

โอวาทข้อที่ ๑๐ ฟังนอบน้อมเทวดาภายใน หมายความว่า ให้มีความสำนึกอยู่เสมอว่าพ่อผัว แม่ผัว และสามีเป็นเหมือนเทวดาที่จะต้องให้ความนอบน้อม

เมื่อนางวิสาขา เข้ามาสู่ตระกูลของสามีแล้ว เพราะความที่เป็นผู้ได้รับการอบรมสั่งสอนเป็นอย่างดีตั้งแต่วัยเด็ก และเป็นผู้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด มีน้ำใจเจรจาไพเราะ ให้ความเคารพผู้ที่มีวัยสูงกว่าตน จึงเป็นที่รักใคร่และชอบใจของคนทั่วไป ยกเว้นมิกคารเศรษฐี ผู้เป็นบิดาของสามีซึ่งมีจิตฝักใฝ่ในนักบวชขอแจกชีเปลือย โดยให้ความเคารพนับถือว่าเป็นพระอรหันต์และนิมนต์ให้มาบริโภคโภชนาหารที่บ้านของตนแล้ว สั่งให้คนไปตามนางวิสาขา มาไหว้พระอรหันต์ และให้มาช่วยจัดเลี้ยงอาหารแก่อแจกชีเปลือยเหล่านั้นด้วย

นางวิสาขา ผู้เป็นอริยสาวิกาชั้นพระโสดาบัน พอได้ยินคำว่าพระอรหันต์ ก็รู้สึกปีติยินดี รีบมายังเรือนของมิกคารเศรษฐี แต่พอได้เห็นอแจกชีเปลือย ก็ตกใจ จึงกล่าวว่า ผู้ไม่มีความละอายเหล่านี้ จะเป็นพระอรหันต์ไม่ได้ พร้อมทั้งกล่าวติเตียนมิกคารเศรษฐีแล้วกลับที่อยู่ของตน ต่อมาอีกวันหนึ่ง ขณะที่มิกคารเศรษฐีกำลังบริโภคอาหารอยู่ โดยมีนางวิสาขาคอยปรนนิบัติอยู่ใกล้ ๆ ได้มีพระเถระเที่ยวบิณฑบาตผ่านไปมา หยุดยืนที่หน้าบ้านของมิกคารเศรษฐี นางวิสาขาทราบดีว่า เศรษฐีแม้จะเห็นพระเถระแล้วก็ทำเป็นไม่เห็น นางจึงกล่าวกับพระเถระว่า นิมนต์พระคุณเจ้าไปข้างหน้าก่อนเถิด ท่านเศรษฐีกำลังบริโภคของเก่าอยู่

เศรษฐี ได้ฟังดังนั้นแล้วจึงโกรธเป็นที่สุด หยุดบริโภคอาหารทันที แล้วสั่งให้บริวารจับและขับไล่นางวิสาขาให้ออกจากบ้านไป แต่ก็ไม่มีใครกล้าเข้ามาจับ นางวิสาขาขอชี้แจงแก่กุฎุมพิตัง ๘ จึงกล่าวกับเศรษฐีว่า เรื่องนี้นางวิสาขาไม่มีความผิด

เมื่อมิกคารเศรษฐี ฟังคำชี้แจงของลูกสะใภ้แล้วก็หายโกรธชดเคือง และกล่าวขอโทษนางพร้อมทั้งอนุญาตให้นางนิมนต์พระพุทธรูปพร้อมด้วยพระภิกษุมารับอาหารบิณฑบาตในเรือนตน นางวิสาขাজึงกล่าว คุณพ่อ ดิฉันยกโทษที่ควรยกให้แก่คุณพ่อ แต่ดิฉันเป็นธิดา

ของตระกูลผู้มีความเลื่อมใสอันไม่ถ่วงในพระพุทธศาสนา พวกดิฉันเว้นภิกษุสงฆ์แล้ว เป็นอยู่ไม่ได้ หากให้ดิฉันได้มีโอกาสเพื่อบำรุงภิกษุสงฆ์ตามความพอใจของดิฉัน ดิฉันจึงจักอยู่ เศรษฐีกล่าวว่า แม่ เจ้าจงบำรุงพวกสมณะของเจ้า ตามความพอใจเถิด

นางวิสาขา ให้คนไปทูลนิมนต์พระทศพล แล้วเชิญเสด็จให้เข้าไปสู่ณิเวศน์ในวันรุ่งขึ้น ฝ่ายพวกสมณะเปลือย เมื่อรู้ว่าพระศาสดาเสด็จไปยังเรือนของมิกคารเศรษฐี จึงไปนั่งล้อม เรือนไว้

ฝ่ายนางวิสาขาเมื่อถวายน้ำทักษิโณทกแล้วก็ส่งข่าวไปยังมิกคารเศรษฐีว่า ดิฉัน ตกแต่งเครื่องสักการะทั้งปวงไว้แล้ว เชิญพ่อผัวของดิฉันมาอังคาสพระทศพลเถิด ครั้งนั้น พวกอาชีวกห้ามมิกคารเศรษฐีผู้อยากจะมาว่า คฤหบดี ท่านอย่าไปสู่สำนักของพระสมณโคดม เลย เศรษฐี ส่งข่าวไปว่า สะใภ้ของฉันทน์ จงอังคาสเองเถิด นางวิสาขาจึงอังคาสภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข เมื่อเสร็จภักตกิจแล้ว ได้ส่งข่าวไปอีกว่า เชิญพ่อผัวของดิฉัน มาฟัง ธรรมกถาเถิด เศรษฐีนั้นคิดว่า การไม่ไปคราวนี้ ไม่สมควรอย่างยิ่ง และเพราะความที่ตน อยากรฟังธรรมด้วย จึงออกเดินทางไปยังเรือนของสะใภ้

ครานั้น พวกอาชีวกเห็นว่าห้ามมิกคารเศรษฐีไว้ไม่ได้แล้ว จึงกล่าวกะเศรษฐีที่กำลัง จะออกเดินทางว่า ถ้ากระนั้น ท่านเมื่อฟังธรรมของพระสมณโคดม จงนั่งฟังภายนอกมาน ดั่งนี้ แล้วจึงรีบล่องหน้าไปก่อนเศรษฐีนั้น แล้วก็ไปจัดแจงกันมานไว้เพื่อให้เศรษฐีนั้นนั่ง ภายนอกมานที่ตนกันไว้ นั้น เศรษฐีเมื่อไปถึงก็นั่งอยู่ภายนอกมาน

พระศาสดา ตรัสว่า “ท่านจะนั่งนอกมานก็ตาม ที่ฝาเรือนคนอื่นก็ตาม ฟากภูเขาหิน โนนก็ตาม ฟากจักรวาลโนนก็ตาม เราเชื่อว่าเป็นพระพุทธเจ้า ย่อมอาจจะให้ท่านได้ยินเสียง ของเราได้” ดั่งนี้แล้ว ทรงเริ่มอนุพุทฺธิกถาเพื่อแสดงธรรม ดุจจับต้นหว้าใหญ่สั้น และดุจยัง ฝนคืออมตธรรมให้ตกอยู่

ก็เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงธรรมอยู่ คนผู้ยืนอยู่ข้างหน้าก็ตาม ข้างหลัง ก็ตาม อยู่เลยร้อยจักรวาล พันจักรวาลก็ตาม อยู่ในภพอกนิษฐ์ก็ตาม ย่อมกล่าวกันว่า “พระศาสดา ย่อมทอดพระเนตรดูเราคนเดียว ทรงแสดงธรรมโปรดเราคนเดียว แท้จริง พระศาสดาเป็นดุจทอดพระเนตรดูชนนั้น ๆ และเป็นดุจตรัสกับคนนั้น ๆ โดยเจาะจง”

นัยว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย อุปมาดังพระจันทร์ ย่อมปรากฏเหมือนประทับยืนอยู่ ตรงหน้าแห่งสัตว์ทั้งหลาย ผู้ยืนอยู่ในที่ใดที่หนึ่งเหมือนพระจันทร์ลอยอยู่แล้วในกลางหา

ย่อมปรากฏแก่ปวงสัตว์ว่า พระจันทร์อยู่บนศีรษะของเรา พระจันทร์อยู่บนศีรษะของเรา ฉะนั้น ได้ยินว่า นี่เป็นผลแห่งทานที่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ทรงตัดพระเศียรที่ประดับแล้ว ทรงควักพระเนตรที่หยอดดีแล้ว ทรงฆ่าและเนื้อหทัยแล้วทรงบริจาควโอรสเช่นกับพระชาลี ธิดาเช่นกับนางกัณหาชينا ปชบาดีเช่นกับนางมัทรี ให้แล้ว เพื่อเป็นทาสของผู้อื่น

ส่วนมิกคารเศรษฐีแม้จะหลบอยู่หลังม่านก็มีโอกาสได้ฟังธรรมด้วยจนจบ และได้สำเร็จ เป็นพระโสดาบันบุคคล เป็นสัมมาทิฏฐิบุคคลตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา จึงได้ออกจากม่านตรงเข้าไปหานางวิสาขาใช้ปากดูดถันลูกสะแก่และประกาศให้ได้ยินทั่วกัน ณ ที่นั้นว่า ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป ขอเธอจงเป็นมารดาของข้าพเจ้า และตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา นางวิสาขาก็ได้นำนามว่า มิกคารมารดา คนทั่วไปนิยมเรียกนางว่า วิสาขามิกคารมารดา

ในบรรดาอุบาสิกาทั้งหลาย นางวิสาขานับว่าเป็นผู้มีบุญสั่งสมมาตั้งแต่อดีตชาติมาเป็นพิเศษกว่าอุบาสิกาคนอื่น ๆ หลายประการ เช่น

๑. ลักษณะของผู้มีวัยงาม คือ แม้วนางจะมีอายุมาก มีลูกชาย-หญิง ถึง ๒๐ คน ลูกเหล่านั้นแต่งงานมีลูกอีกคนละ ๒๐ คน นางก็มีหลานนับได้ ๔๐๐ คน หลานเหล่านั้นแต่งงานมีลูกอีกคนละ ๒๐ คน นางวิสาขามีเหลนนับได้ ๘,๐๐๐ คน ดังนั้น คนจำนวน ๘,๔๒๐ คน มีต้นกำเนิดมาจากนางวิสาขา นางมีอายุยืน ได้เห็นหลาน ได้เห็นเหลนทุกคน แม้นางมีอายุถึง ๑๒๐ ปี แต่ขณะเมื่อนั่งอยู่ในกลุ่มลูก หลาน เหลน นางจะมีลักษณะวัยใกล้เคียงกับคนเหล่านั้น คนพวกอื่นจะไม่สามารถทราบได้ว่านางวิสาขาคือคนไหน แต่จะสังเกตได้เมื่อเวลาจะลุกขึ้นยืน ธรรมดาคนหนุ่มสาวจะลุกได้ทันที แต่สำหรับคนแก่จะต้องใช้มือยันพื้นช่วยพยุงกายและจะยกกันขึ้นก่อน นั้นแหละจึงจะทราบว่านางวิสาขาคือคนไหน

๒. นางมีกำลังมากเท่ากับช้าง ๕ เชือกรวมกัน ครั้งหนึ่ง พระราชามีพระประสงค์ จะทดลองกำลังของนางจึงรับสั่งให้ปล่อยช้างพลายตัวที่มีกำลังมากเพื่อให้วิ่งชน นางวิสาขา เห็นช้างวิ่งตรงเข้ามา จึงคิดว่า ถ้าวรับช้างนี้ด้วยมือข้างเดียวแล้วผลักไป ช้างก็จะเป็นอันตรายถึงชีวิต เราก็จะเป็นบาป ควรจะรักษาชีวิตช้างไว้จะดีกว่า นางจึงใช้นิ้วมือเพียงสองนิ้วจับช้างที่วิ่งแล้วเหวี่ยงไป ปรากฏว่าช้างถึงกับล้มกลิ้งแต่ไม่เป็นอันตราย

โดยปกติ นางวิสาขาจะไปวัดวันละ ๒ ครั้ง คือ เข้า-เย็น และเมื่อไปก็จะไม่ไปมือเปล่า ถ้าไปเวลาเช้าก็จะมีของเคี้ยวของฉันเป็นอาหารถวายพระ ถ้าไปเวลาเย็นก็จะถือน้ำปานะไปถวาย เพราะนางมีปกติทำอย่างนี้เป็นประจำ จนเป็นที่ทราบกันดีทั้งพระภิกษุสามเณรและ

อุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย แม้นางเองก็ไม่กล้าที่จะไปวัดด้วยมือเปล่า ๆ เพราะละอายที่พระภิกษุหนุ่มสามเณรน้อยต่างก็จะมองดูที่มีเอวว่านางถืออะไรมา และก่อนที่นางจะออกจากวัดกลับบ้าน นางจะเดินเยียมเยียนถามไถ่ความสุข ความทุกข์ และความประสงค์ของพระภิกษุสามเณร และเยียมภิกษุใช้จนทั่วถึงทุก ๆ รูปก่อนแล้วจึงกลับบ้าน

วันหนึ่ง เมื่อนางมาถึงวัด ได้ถอดเครื่องประดับมหาลดาปสาธน์ มอบให้หญิงสาวผู้ติดตามถือไว้ เมื่อเสร็จกิจการฟังธรรมและเยียมเยียนพระภิกษุสามเณรแล้ว ขณะเดินกลับบ้าน ได้บอกหญิงรับใช้ส่งเครื่องประดับให้ แต่หญิงรับใช้ลืมไว้ที่ศาลาฟังธรรม นางจึงให้กลับไปนำมา แต่สั่งว่า ถ้าพระอานนท์เก็บรักษาไว้ก็ไม่ต้องเอาคืนมา ให้มอบถวายท่านไป เพราะนางคิดว่าจะไม่ประดับเครื่องประดับที่พระคุณเจ้าถูกต้องสัมผัสแล้วซึ่งพระอานนท์ท่านก็มักจะเก็บรักษาของที่อุบาสกอุบาสิกาลืมไว้เสมอ และก็เป็นไปตามที่นางคิดไว้จริง ๆ แต่นางก็กลับคิดได้อีกว่า เครื่องประดับนี้ไม่มีประโยชน์แก่พระเถระ ดังนั้น นางจึงขอรับคืนมาแล้วนำมาขายในราคา ๙ โกลี กับ ๑ แสนกหาปณะ ตามราคาทุนที่ทำไว้ แต่ก็ไม่มีใครมีทรัพย์พอที่จะซื้อไว้ได้ จึงซื้อเอาไว้เองซึ่งการนำทรัพย์เท่าจำนวนนั้นมาซื้อที่ดินและวัสดุก่อสร้างดำเนินการสร้างวัด ถวายเป็นพระอารามประทับของพระพุทธเจ้า และเป็นที่อยู่อาศัยจำพรรษาของพระภิกษุสงฆ์สามเณร พระพุทธเจ้ารับสั่งให้พระมหาโมคคัลลานะ เป็นผู้อำนวยการดูแลการก่อสร้างซึ่งมีลักษณะเป็นปราสาท ๒ ชั้น มีห้องสำหรับพระภิกษุพักอาศัยชั้นละ ๕๐๐ ห้อง โดยใช้เวลาในการก่อสร้างถึง ๙ เดือน และเมื่อสำเร็จเรียบร้อยแล้วได้นามว่า วัดบุพพาราม

โดยปกติ นางวิสาขาจะกราบทูลอาราธนาพระพุทธองค์พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์มาฉันภัตตาหารที่บ้านเป็นประจำ เมื่อการจัดเตรียมภัตตาหารเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็จะให้สาวใช้ไปกราบทูลอาราธนาพระพุทธองค์และพระภิกษุสงฆ์ให้เสด็จไปยังบ้านของนาง วันหนึ่งสาวใช้ได้มาตามปกติเหมือนทุกวันแต่วันนั้นมีฝนตกลงมา พระสงฆ์จึงพากันเปลือยกายอาบน้ำฝน เมื่อสาวใช้มาเห็นเข้าก็ตกใจ เพราะความที่ตนมีปัญญาน้อยคิดว่าเป็นนักรบวชซีเปลือย จึงรีบกลับไปแจ้งแก่นางวิสาขาว่า

ข้าแต่พระแม่เจ้า วันนี้ที่วัดไม่มีพระอยู่เลย เห็นแต่ซีเปลือยแก้ผ้าอาบน้ำกันอยู่

นางวิสาขาได้ฟังคำบอกเล่าของสาวใช้แล้ว ด้วยความที่นางเป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดาบัน เป็นมหาอุบาสิกา เป็นผู้ที่มีปัญญาศรัทธาเลื่อมใส มีความใกล้ชิดกับพระภิกษุสงฆ์

จึงทราบเหตุการณ์โดยตลอดว่า พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระภิกษุมีผ้าสำหรับใช้สอยเพียง ๓ ผืน คือ ผ้าจีวรสำหรับห่ม ผ้าสังฆาฏิสำหรับห่มซ้อน และผ้าสบงสำหรับนุ่ง ดังนั้นเมื่อเวลาพระภิกษุจะอาบน้ำ จึงไม่มีผ้าสำหรับผลัด ก็จำเป็นต้องเปลือยกาย อาศัยเหตุนี้เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จประทับที่บ้านและเสร็จภัตกิจแล้ว นางจึงได้เข้าไปกราบทูลขอพร เพื่อถวายผ้าอาบน้ำฝนแก่พระภิกษุสงฆ์ พระพุทธองค์ประทานอนุญาตตามที่ขอนั้น และนางเป็นบุคคลแรกที่ได้ถวายผ้าอาบน้ำฝนแก่พระภิกษุสงฆ์

นางวิสาขา ได้ชื่อว่าเป็นมหาอุบาสิกาผู้ยิ่งใหญ่ เป็นยอดแห่งอุปัฏฐายิกา ทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยวัตถุตุปัจจัยไทยทานต่าง ๆ ทั้งที่ถวายเป็นของสงฆ์ส่วนรวม และถวายเป็นของส่วนบุคคล คือแก่พระภิกษุแต่ละรูป ๆ การทำบุญของนางนับว่าครบถ้วนทุกประการตามหลักของบุญกิริยาวัตถุ ดังคำที่นางเปล่งอุทานในวันฉลองวัดบุพพาราม ที่นางสร้างถวายนั้นด้วยคำว่า

ความปรารถนาใด ๆ ที่เราตั้งไว้ในกาลก่อน ความปรารถนานั้น ๆ ทั้งหมดของเราได้สำเร็จเสร็จสิ้นสมบูรณ์ทุกประการแล้ว

ความปรารถนาเหล่านั้น คือ

๑. ความปรารถนาที่จะสร้างปราสาทด้วยปูนถวายเป็นวิหารทาน
๒. ความปรารถนาที่จะถวายเตียง ตั้ง พูก หมอน เป็นเสนาสนภักดิ์
๓. ความปรารถนาที่จะถวายสลาภภัตเป็นโภชนทาน
๔. ความปรารถนาที่จะถวายผ้ากาสาวพัสตร์ ผ้าเปลือกไม้ ผ้าฝ้าย เป็นจีวรทาน
๕. ความปรารถนาที่จะถวายเนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เป็นเภสัชทาน

ความปรารถนาเหล่านั้นของนางวิสาขาสำเร็จครบถ้วนทุกประการ สร้างความเอิบอิมใจแก่นางยิ่งนักนางจึงเดินเวียนเทียนรอบปราสาทอันเป็นวิหารทานพร้อมทั้งเปล่งอุทานดังกล่าว พระภิกษุทั้งหลายได้เห็นกิริยาอาการของนางแล้ว ต่างก็รู้สึกประหลาดใจไม่ทราบว่าจะเกิดอะไรขึ้นกับนาง จึงพร้อมใจกันเข้าไปกราบทูลถามพระพุทธเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ตั้งแต่ได้พบเห็นและรู้จักนางวิสาขาก็เป็นเวลานาน พวกข้าพระองค์ ไม่เคยเห็นนางขับร้องเพลงและแสดงอาการอย่างนี้มาก่อน แต่วันนี้นางอยู่ในท่ามกลางการแวดล้อมของบรรดาบุตรธิดาและหลาน ๆ ได้เดินเวียนรอบปราสาทและบ่นพึมพำคล้ายกับร้องเพลง เข้าใจว่าดีของนางคงจะกำเริบ หรือไม่นางก็คงจะเสียชีวิตไปแล้วหรืออย่างไรพระเจ้าข้า

พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุเหล่านั้นว่า ภิกษุทั้งหลาย ธิตาของเรามีได้ขับร้องเพลง หรือเสียดจริตอย่างที่เราชอบเข้าใจ แต่ที่ธิตาของเราเป็นอย่างนั้น ก็เพราะความปิตินดี ที่ความปรารถนาของตนที่ตั้งไว้นั้นสำเร็จลุล่วงสมบูรณ์ทุกประการ นางจึงเดินเปล่งอุทาน ออกมาด้วยความอิมเอมใจ

ด้วยเหตุที่นางได้อุปถัมภ์บำรุงพระภิกษุสงฆ์ และได้ถวายวัตถุจตุปัจจัยในระพุทธศาสนา เป็นจำนวนมาก ดังกล่าวมา พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงประกาศยกย่องนางในตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นผู้เลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลายในฝ่ายผู้เป็นทายิกา

๒๕. มัลลิกาเทวี

พระนางมัลลิกาเทวี เป็นพระอัครมเหสีของพระเจ้าปเสนทิโกศล ขณะนั้น นางมีอายุ ได้ ๑๖ ปี เป็นธิดาของนายมาลาการ หรือช่างดอกไม้ อาศัยอยู่ที่เมืองสาวัตถี แคว้นโกศล มีนามเดิมว่า สิริจิต นางเป็นผู้มีบุญมาก มีรูปร่างผิวพรรณงดงามรวมถึงเป็นผู้มีปัญญาเฉลียวฉลาด และมีความกตัญญูกตเวที ทุก ๆ วัน นางจะช่วยการงานของบิดาโดยไปเก็บดอกไม้มาให้บิดาทำพวงมาลัย

อยู่มาวันหนึ่ง นางได้นำเอาขนมถั่วใส่กระเช้าดอกไม้ ไปยังสวนดอกไม้ ได้พบพระพุทธเจ้ากับทั้งพระภิกษุสงฆ์ เสด็จเข้าไปบิณฑบาตในพระนคร ก็ดีใจ ได้เอาขนมเหล่านั้น ใส่ลงในบาตรของพระพุทธเจ้า เมื่อไหว้แล้ว ก็เกิดปิติมีพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์แล้วยืนนิ่งอยู่ เมื่อพระพุทธองค์ทอดพระเนตรแล้วก็ทรงแสดงอาการยิ้มให้ปรากฏ พระอานนท์จึงทูลถามถึงสาเหตุที่ทรงยิ้ม พระองค์ตรัสว่า อานนท์ กุมาริกานี้จะได้เป็นอัครมเหสีของ พระราชาโกศลในวันนี้ ด้วยผลที่ถวายขนมถั่ว จากนั้นธิดาของช่างดอกไม้ไปถึงสวนดอกไม้ ร้องเพลงไปพลางเก็บดอกไม้ ขณะนั้นพระเจ้าปเสนทิโกศลสูบบุหรี่แพ้วพระเจ้าอชาตศัตรู แล้วทรงม้าเสด็จหนีมาถึงสวนดอกไม้ ได้สดับเสียงเพลง ก็เกิดความพอพระทัยต่อเจ้าของเสียง เสด็จเข้าไปที่สวนดอกไม้สนทนาจนได้ความว่า กุมาริกานี้ยังไม่มีสามี จึงโปรดให้ขึ้นหลังม้า เข้าสู่พระนคร และโปรดให้พานางไปสู่เรือนตระกูล พอถึงเวลาเย็นก็โปรดให้มารับ ด้วยสักการะใหญ่ อภิเษกบนกองแก้วแล้วตั้งให้เป็นพระอัครมเหสี ด้วยความเป็นผู้มีปัญญา และความเฉลียวฉลาด ทำให้พระนางมัลลิกาทรงเป็นที่โปรดปรานของพระเจ้าปเสนทิโกศล เป็นอย่างมาก ได้ถวายทานที่ไม่มีใครเหมือน เรียกทานนี้ว่า อสทิสทาน

สมัยหนึ่ง เมื่อพระพุทธเจ้าทรงจาริกพร้อมทั้งพระภิกษุบริวารจำนวน ๕๐๐ รูป เสด็จเข้าไปถึงวัดพระเชตวัน เมืองสาวัตถี แคว้นโกศล พระเจ้าปเสนทิโกศลได้เข้าเฝ้ากราบทูลอาราธนาเพื่อจะถวายอาคันตุกทาน ในวันรุ่งขึ้น (อาคันตุกะ คือ ผู้มา) คือถวายทานแด่พระพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์ทั้งหมดที่ตามเสด็จมาด้วย แล้วตรัสเรียกชาวนครว่าจงมาดูทานของเราเถิด เมื่อชาวบ้านได้เห็นทานของพระราชา ก็ได้อาราธนาพระพุทธเจ้าเพื่อเตรียมถวายทานบ้าง โดยถวายทานอันประณีตและมากยิ่งขึ้นกว่าพระราชา ชาวบ้านและพระราชาทำสลับกันไปมา กลายเป็นการแข่งขันทำบุญไปโดยไม่รู้ตัว พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ไม่อาจจะหาของแปลก ๆ พิสดารกว่าชาวบ้าน เพราะว่าชาวบ้านมีมาก ย่อมหาของพิสดารกว่าเมื่อเป็นดังนี้ ทำให้เกิดความวิตกว่า จะทำอย่างไรจึงจะให้ทานได้แปลกและดีกว่าชาวบ้าน ทำให้พระเจ้าปเสนทิโกศลกลุ่มพระทัยมาก เวลานั้นพระนางมัลลิกาได้มาเข้าเฝ้า พระราชาจึงตรัสถามขอความช่วยเหลือจากพระนาง พระนางมัลลิกาเห็นความต้องการที่จะถวายอสทิสทาน (ทานที่ไม่มีใครเหมือน) อยู่แล้ว เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลมีพระประสงค์จะถวายทานอันยิ่งกว่าชาวนคร จึงกราบทูลให้พระองค์รับสั่งทำดังนี้ คือ

๑) ให้ทำมณฑปด้วยไม้สาละไว้สำหรับพระสงฆ์ ๕๐๐ รูปนั่ง และใช้ไม้ขนนางเอาไว้ถ่างขาทำเป็นโต๊ะ ส่วนพระที่เกินจาก ๕๐๐ รูปนั้น นั่งอยู่นอกวงเวียน

๒) ให้ทำเศวตฉัตร ๕๐๐ คัน

๓) ให้ใช้ช้าง ๕๐๐ เชือก ถือเศวตฉัตรกั้นอยู่เบื้องหลังพระภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ รูป

๔) ให้ทำเรือที่ทำจากทองคำแท้ ๆ ๘ ลำ หรือ ๑๐ ลำ เรือเหล่านี้จะอยู่ท่ามกลางมณฑป

๕) ให้เจ้าหญิง ๑ องค์ นั่งบดของหอมท่ามกลางพระภิกษุ ๒ รูป และเจ้าหญิง ๑ องค์ จะถือพัดถวายแด่พระภิกษุ ๒ รูป ดังนั้น ภิกษุ ๕๐๐ รูป ก็มีเจ้าหญิง ๕๐๐ องค์

๖) เจ้าหญิงที่เหลือ จะทำของหอมที่บดแล้วไปใส่ในเรือท่ามกลางมณฑปทุก ๆ ลำ เจ้าหญิงบางพวกจะถือดอกอุบลเขียวหรือดอกบัวเขียวเคล้าของหอม เพื่อให้ภิกษุรับเอากลิ่นอบ (เจ้าหญิง ส่วนใหญ่จะเป็นธิดาของกษัตริย์ และเป็นธิดาของกษัตริย์ข้างเคียง คือ น้อง ๆ รองลงไป ซึ่งสมัยนั้น พระราชามีพระมเหสีถึง ๑๐๐ กว่าพระองค์ จึงไม่เป็นที่ประหลาดใจหากว่าจะมีเจ้าหญิงถึง ๑,๐๐๐ กว่าพระองค์)

ทำเช่นนี้แล้ว ก็จะมีพระชนกชนนีชาวพระนคร เนื่องด้วยชาวพระนครไม่มีเจ้าหญิง ไม่มีเสวตฉัตร และไม่มีช่างมากเทียบกับพระราชาได้ เมื่อพระราชาได้สดับเช่นนั้นแล้ว ก็ทรงดีพระทัย รับสั่งให้ตามที่พระนางมัลลิกาเทวีกราบทูลทุกประการ

เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลรับสั่งให้จัดเตรียมทุกอย่างแล้ว ปรากฏว่าช่างอย่างไร ก็ไม่พอสำหรับพระภิกษุ ๑ รูป กล่าวคือ ช่างมีมาก แต่ช่างเชื่อนั้นมีไม่พอ จะเหลือก็แต่ช่างที่ดูร้าย พระราชาจึงตรัสแก่พระนางมัลลิกาให้ทราบความตลอดแล้ว ตรัสถามว่า จะทำอย่างไรดี เพราะพระองค์เกรงว่า ช่างดูร้ายจะเข้าทำร้ายพระสงฆ์ พระนางมัลลิกาได้กราบทูลว่า ทราบว่ามีช่างดูร้ายเชือกหนึ่งถึงถึงแม่จะดูร้าย ก็สามารถจะปรามได้ด้วยกำลังใจ เมื่อพระราชา ยังไม่ทรงทราบว่าทำอะไรได้อย่างไร นางจึงกราบทูลอีกว่า ให้ช่างที่ดูร้ายนั้นยืนใกล้ ๆ พระผู้เป็นเจ้า นามว่าองคุลิมาล เนื่องด้วยช่างเชือกนี้ เคยต่อสู้กับองคุลิมาลมาไม่ใช่น้อย แต่เวลานี้ท่านเป็นพระอรหันต์แล้ว ก็ได้อาศัยบารมีของท่านทำให้ลูกช่างอยู่ในอาการสงบ ใช้หางสอดเข้าไปในระหว่างขา ตั่งหูทั้งสองขึ้น ยืนหลับตาอยู่

มหาชนได้แลดูช่างที่ดูร้าย ยืนทรงเสวตฉัตรเพื่อพระองค์องคุลิมาลเถระ ก็มีความคิดว่า ช่างดูร้ายปานนั้น พระองค์องคุลิมาลเถระ ย่อมปราบพยศได้ เมื่อจัดเตรียมเรียบร้อยแล้ว พระราชาได้กราบทูลพระพุทธรูปเจ้าว่า หม่อมฉันขอถวายสิ่งของทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็เรือทอง เตียง ตั่ง รวมทรัพย์ทั้งหมดที่พระราชทานถวายในวันเดียวถึง ๑๔ โกฎิ รวมทั้งเสวตฉัตรหนึ่ง บัลลังก์สำหรับนั่งหนึ่ง เชิงบาตรหนึ่ง ตั่งสำหรับ เช็ดเท้าหนึ่งซึ่งเป็นของมีราคาสูง ประมาณ ค่าไม่ได้ อสทิสถานเป็นทานอันยิ่งใหญ่ที่พระพุทธรูปองค์ตรัสว่า พระพุทธรูปเจ้า ๑ องค์ จะมีคนถวายอสทิสถานครั้งเดียวในชีวิต และคนที่ถวายอสทิสถานได้นั้น ต้องเป็นผู้หญิง

พระนางมัลลิกาเทวีนั้น ไม่มีพระราชโอรส เมื่อทรงพระครรภ์ใกล้คลอด พระเจ้าปเสนทิโกศลปรารถนาจะได้พระราชโอรส เมื่อประสูติแล้ว ปรากฏว่าเป็นพระราชธิดา ยิ่งความผิดหวังมาแต่พระเจ้าปเสนทิโกศลพระองค์จึงทรงเข้าเฝ้าพระพุทธรูปเจ้าเพื่อปรับทุกข์ พระองค์ตรัสปลอบพระทัยว่า พระโอรสหรือธิดานั้น ไม่สำคัญ เพศไม่ได้เป็นตัวบ่งบอกความแตกต่างในด้านความสามารถ สตรีที่มีความเฉลียวฉลาดประพฤตินิยม และเป็นมารดาของบุคคลสำคัญ ย่อมประเสริฐกว่าบุรุษ ด้วยพระดำรัสนี้ ยิ่งความพอพระทัยแก่พระเจ้าปเสนทิโกศล เป็นอย่างมาก

ครั้งหนึ่ง พระเจ้าปเสนทิโกศล ตรัสถามพระนางมัลลิกาเทวีว่า พระนางรักพระองค์ หรือไม่รักมากเพียงใด พระนางมัลลิกาตอบว่า พระนางรักตนเองมากกว่าสิ่งใด เมื่อได้สดับ

เช่นนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลก็เกิดความน้อยพระทัย ทรงคิดว่า พระนางไม่ได้รักพระองค์ เสมอชีวิตนาง เมื่อได้โอกาส ได้กราบทูลพระพุทธเจ้าด้วยเรื่องนี้ พระพุทธองค์ตรัสว่า ที่พระนางมัลลิกาเทวีตอบมานั้น ถูกต้องแล้ว เพราะความรักทั้งหลายในโลกย่อมไม่มีความรักใด เทียมความรักที่มีต่อตนเองได้ พระนางมัลลิกาเทวีทรงยึดมั่นในสัจจะ ตรัสความจริงเช่นนี้แล้ว พระราชาควรจะชื่นชมยินดี พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ฟังแล้วจึงคลายความน้อยพระทัยลง

ครั้นอยู่ต่อมา วันหนึ่ง พระนางมัลลิกาเทวี เสด็จเข้าไปยังซุ้มสำหรับสรองสนาน ทรงชำระพระโอษฐ์แล้ว ทรงน้อมพระสรีระลงปรารภเพื่อจะชำระพระขงฆ์ มีสุนัขตัวโปรด ตัวหนึ่ง เข้าไปพร้อมกับพระนางที่เดียว มันเห็นพระนางน้อมลงเช่นนั้น จึงเริ่มจะทำ อสังกรรมสันถวะ มันเห็นพระนางทรงยินดีผัสสะของมัน จึงได้ประทับยืนอยู่ พระราชา ทรงทอดพระเนตรทางพระแกลในปราสาทชั้นบน ทรงเห็นกิริยานั้น ในเวลาพระนางเสด็จ มาจากซุมน้ำนั้น จึงตรัสว่า หลึงถ้อย จงฉิบหาย เพราะเหตุไร เจ้าจึงได้ทำกรรมเห็นปานนี้

พระนางทูลว่า ผู้ใดผู้หนึ่งเข้าไปซุมน้ำนี้ ผู้เดียวเท่านั้น ก็ปรากฏเป็น ๒ คน แก่ผู้ที่ แลดูทางพระแกลนี้ พระเจ้าข้า ถ้าพระองค์ไม่ทรงเชื่อหม่อมฉัน ขอเชิญพระองค์เสด็จเข้าไป ยังซุมน้ำนั้น หม่อมฉันจะแลดูพระองค์ทางพระแกลนี้

พระราชาติดจะเขลา จึงทรงเชื่อถ้อยคำของพระนาง แล้วเสด็จเข้าไปยังซุมน้ำ ฝ่ายพระนางเทวินั้น ทรงยืนทอดพระเนตรอยู่ที่พระแกล ทูลว่า มหาราชผู้มีตเขลา ชื่ออะไรนั้น พระองค์ทรงทำสันถวะกับนางแพะ แม้เมื่อพระราชาจะตรัสว่า นางผู้เจริญฉันมิได้ทำกรรม เห็นปานนั้น ก็ทูลว่า แม้หม่อมฉันเห็นเองหม่อมฉันจะเชื่อพระองค์ไม่ได้ พระราชทรงสดับ คำนั้นแล้ว ก็ทรงเชื่อว่า ผู้เข้าไปซุมน้ำนี้ ผู้เดียวเท่านั้น ก็ย่อมปรากฏเป็น ๒ คนแน่

พระนางมัลลิกา ทรงดำริว่า พระราชานี้ อันเราลงได้แล้ว ก็เพราะพระองค์โง่เขลา เราทำกรรมชั่วแล้ว ก็พระราชานี้ เรากล่าวตู่ด้วยคำไม่จริง แลแม้พระพุทธเจ้า จะทรงทราบ กรรมนี้ของเรา พระอัครสาวกทั้ง ๒ ก็ดี พระอสีติมหาสาวกก็ดี ย่อมทราบ ตายจริง เราทำ กรรมหนักแล้ว

ในเวลาจะสิ้นพระชนม์ พระนางมัลลิกานั้น มิได้ทรงนึกถึงการบริจาคใหญ่เห็นปานนั้น ทรงระลึกถึงกรรมอันลามกนั้นอย่างเดียว สิ้นพระชนม์แล้ว ก็บังเกิดในอเวจี ไหม้ในนรก ตลอด ๗ วันเท่านั้น ในวันที่ ๘ จุตติจากที่นั้นแล้ว เกิดในดุสิตภพ

เมื่อพระนางได้สิ้นพระชนม์ พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ไปกราบทูลถามพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงบันดาลด้วยฤทธิ์ให้พระเจ้าปเสนทิโกศลลี้มที่ถามเรื่องพระนางมัลลิกาเทวี เพราะหากว่าพระเจ้าปเสนทิโกศลทราบว่า พระนางบังเกิดในอเวจีนรกก็จะไม่ยอมทำบุญ อีกต่อไป เพราะพระนางมัลลิกาเทวีนั้น ทำบุญไว้มากยังตกรอก พอผ่านไป ๗ วันแล้ว พระพุทธองค์ทรงคลายฤทธิ์ พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ทรงถามว่า ณ เวลานี้ พระนางมัลลิกาเทวี ไปเกิดที่ไหน พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า ณ เวลานี้พระนางไปบังเกิดในดุสิตภพ

พระเจ้าปเสนทิโกศล ได้ฟังพระพุทธดำรัสแล้ว ทรงหายจากความเศร้าโศกเสียใจ กลับได้รับความปีติเอิบอิมใจขึ้นมาแทน เมื่อครบแก่เวลาแล้ว ก็กราบทูลลากลับสู่พระราชนิเวศน์

ศาสนพิธี ธรรมศึกษา ชั้นโท

บท

ศาสนพิธี แปลตามศัพท์ว่า พิธีทางศาสนา หมายถึง วิธี ระเบียบ แบบแผน หรือแบบอย่างที่ใช้ปฏิบัติทางศาสนา เมื่อนำมาใช้ในพระพุทธศาสนา จึงหมายถึง ระเบียบแบบแผน หรือแบบอย่างที่ใช้ปฏิบัติในพระพุทธศาสนา

ศาสนพิธี เป็นสิ่งที่มีอยู่ในทุกศาสนา แต่มีความแตกต่างกันไปตามความเชื่อและคำสอนของศาสนาหรือลัทธินั้น ๆ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายหลัง เมื่อมีศาสนาเกิดขึ้นแล้ว จึงมีพิธีกรรมต่าง ๆ เกิดขึ้นตามมา เมื่อศาสนานั้น ๆ มีผู้นับถือมากขึ้น พิธีกรรมชนิดเดียวกัน อาจมีการปฏิบัติเหมือนกันบ้าง แตกต่างกันไปบ้างในศาสนิกชนต่างกลุ่มต่างพื้นที่ ต่อมานักปราชญ์ทางศาสนานั้น ๆ จึงได้วางระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติพิธีกรรมแต่ละพิธีไว้เป็นแบบอย่าง เพื่อให้การปฏิบัติพิธีกรรมเรื่องนั้น ๆ เป็นไปในทางเดียวกัน เรียกชื่อว่า ศาสนพิธี ท่านผู้รู้บางท่านเปรียบพิธีกรรมหรือศาสนพิธีว่าเป็นเหมือนเปลือก หรือกระพี้ที่ห่อหุ้มแก่นของต้นไม้ คือ แก่นแท้ของศาสนาไว้ แต่ความจริงทั้งสองส่วนนี้จะต้องอาศัยกันและกัน กล่าวคือ หากไม่มีแก่นแท้ของศาสนา ศาสนพิธีก็อยู่ได้ไม่นาน หรือหากมีเฉพาะแก่นแท้ของศาสนา แต่ไม่มีศาสนพิธี แก่นแท้ของศาสนาก็อยู่ได้ไม่นาน เช่นเดียวกับต้นไม้ที่มีแต่เปลือก ไม่มีแก่น หรือมีแต่แก่น ไม่มีเปลือก ฉะนั้น ปัจจุบันได้มีจุดหักเหในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา อาจทำให้ผู้ที่ยังไม่เข้าใจแก่นแท้ของหลักธรรมไปยึดถือว่าศาสนพิธีนั้น คือแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา ซึ่งนับว่าเป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อพระพุทธศาสนา ดังนั้น จึงต้องศึกษาทำความเข้าใจให้ถูกต้องว่า อะไรคือเปลือก อะไรคือแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา เพื่อจะได้ปฏิบัติได้อย่างถูกต้องตามความมุ่งหมายของหลักธรรมคำสอน

องค์ประกอบของศาสนา

ศาสนา แปลว่า คำสอน หมายถึง หลักธรรมคำสอนของศาสดาผู้ก่อตั้งศาสนานั้น ๆ รวมทั้งหลักธรรมคำสอนของศาสนาที่ไม่มีศาสดาผู้ก่อตั้ง ศาสนาโดยทั่วไป มีองค์ประกอบที่สำคัญ ๕ ประการ คือ

๑. ศาสดา ผู้ก่อตั้งศาสนา ศาสนาที่มีผู้นับถือมากเป็นที่รู้จักกันดีในประเทศไทย และได้รับการรับรองจากทางราชการ คือ ศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ลิกซ์หรือซิกซ์ ล้วนมี ศาสดาผู้ก่อตั้งศาสนาทั้งสิ้น ยกเว้นศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเท่านั้น ไม่มีศาสดาผู้ก่อตั้ง เป็น ศาสนาที่นับถือสืบต่อกันมาแต่โบราณ

๒. ศาสนธรรม หลักธรรมคำสอน ที่ศาสดาประกาศเผยแผ่แก่ชาวโลก

๓. ศาสนิกหรือสาวก คือ ผู้รับฟังหลักธรรมคำสั่งสอนที่ศาสดาประกาศแล้ว มีศรัทธา เลื่อมใสและปฏิบัติตาม

๔. ศาสนสถานหรือศาสนวัตถุ คือ สถานที่ใช้ประกอบพิธีของศาสนานั้น ๆ หรือ รูปเคารพของศาสดา เป็นต้น

๕. ศาสนพิธี คือ พิธีกรรมทางศาสนาซึ่งแตกต่างกันไปตามความเชื่อในหลักธรรม คำสอน

ประโยชน์ของศาสนพิธี

ศาสนพิธี แม้จะได้รับการเปรียบเทียบกับเป็นเพียงเปลือกหรือกระพี้ของศาสนาก็ตาม แต่ศาสนพิธีที่ปฏิบัติได้ถูกต้อง เรียบร้อย มีประโยชน์ทั้งแก่ศาสนาและผู้ปฏิบัติ คือ

๑. ทำให้พิธีมีความถูกต้องเรียบร้อยงดงาม สำเร็จประโยชน์ตามวัตถุประสงค์
๒. เพิ่มความศรัทธาปสาทะ ความเชื่อความเลื่อมใสแก่ผู้พบเห็น
๓. เป็นเครื่องแสดงเกียรติยศของเจ้าภาพและผู้ร่วมพิธี
๔. เป็นการรักษาวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงามของชาติไว้

บทที่ ๑

พิธีบำเพ็ญกุศลในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

ทุกศาสนาล้วนมีวันสำคัญ เพื่อระลึกเหตุการณ์สำคัญที่เคยเกิดขึ้นแก่ศาสดา ผู้ก่อตั้ง และเกี่ยวเนื่องในพิธีกรรมหรือกิจกรรมที่เหล่าศาสนิกชนของศาสนานั้น ๆ จัดขึ้นในโอกาสต่าง ๆ

พระพุทธศาสนาก็เช่นเดียวกัน มีวันสำคัญที่กำหนดขึ้นสำหรับให้พุทธศาสนิกชน ปฏิบัติ เพื่อน้อมรำลึกถึงคุณของพระรัตนตรัยและบำเพ็ญกุศลเป็นกรณีพิเศษด้วยอามิสบูชา และปฏิบัติบูชา วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา พอสรุปได้ ดังนี้

๑. วันเข้าพรรษา
๒. วันออกพรรษา
๓. วันเทโวโรหณะ
๔. วันธรรมสวนะ (วันพระ)

วันเข้าพรรษา

คำว่า พรรษา มาจากศัพท์บาลีว่า วสส ศัพท์สันสกฤตว่า วรุษ แปลว่า ฝนหรือฤดูฝน ภาษาไทยใช้ศัพท์ สันสกฤต แปลงเป็น พรรษา การเข้าพรรษาหรือจำพรรษา หมายถึง การที่ พระภิกษุสงฆ์อธิษฐานจิตอยู่ประจำในสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งในฤดูฝน โดยจะไม่ไปค้างแรม ในที่อื่น พิธีเข้าพรรษา จึงเป็นข้อปฏิบัติของพระสงฆ์โดยตรง จะต้องปฏิบัติตามข้อบัญญัติ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเป็นการเฉพาะสำหรับพระสงฆ์สาวก โดยกำหนดให้ทำพิธีอธิษฐาน เข้าพรรษาในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ของทุกปี หรือเดือน ๘ หลัง ในปีที่มีเดือน ๘ สองหน เป็นวันสำคัญต่อเนื่องจากวันอาสาฬหบูชา ในส่วนที่เป็นงานพระราชพิธี ได้รวมวันสำคัญ ทั้ง ๒ เข้าเป็นพระราชพิธีเดียวกัน เรียกว่า พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศล เนื่องในวันอาสาฬหบูชาและเทศกาลเข้าพรรษา ทางราชการกำหนดให้เป็นวันหยุดราชการประจำปี

พิธีบำเพ็ญพระราชกุศลวันเข้าพรรษา

ในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ซึ่งเป็นวันเข้าพรรษา มีหมายกำหนดการบำเพ็ญพระราชกุศล พอสรุปได้ ดังนี้

เวลาเช้า ประมาณ ๐๗.๐๐ น. เจ้าหน้าที่ฝ่ายพิธี กองศาสนูปถัมภ์ กรมการศาสนา นิมนต์พระสงฆ์จำนวน ๑๕๐ รูป เข้ารับพระราชทานอาหารบิณฑบาตของหลวง ณ บริเวณ พระวิหารคด วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง

ครั้นเวลาบ่าย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินไปยังพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เสด็จขึ้นไปหลังบุษบก ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปมหาณี-รัตนปฏิมากร ทรงประกอบพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธรูปมหาณีรัตนปฏิมากร จากเครื่องทรง ฤดูร้อนเป็นเครื่องทรงฤดูฝน และทรงถอยยอดพระรัศมีพระสัมพุทธพรรณีประจำฤดูร้อน ออก ทรงเปลี่ยนส่วนยอดพระรัศมีประจำฤดูฝนถวาย (พระสัมพุทธพรรณี ประดิษฐานอยู่ หน้าบุษบก ที่ประดิษฐานพระพุทธรูปมหาณีรัตนปฏิมากร) ทรงพระสุหร่าย ทรงวางกระถาง ดอกไม้และจตุรปูเทียนเครื่องนมัสการตามที่กล่าวแล้วข้างต้น ทรงรับพระมหาสังข์เพชรน้อย บรรจุน้ำที่ซบองค์พระพุทธรูปมหาณีรัตนปฏิมากร สรงพระเศียร เสด็จไปทรงสุหร่ายน้ำ พระพุทธรูปองค์แก่ข้าราชการที่เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในพระอุโบสถ หลังพราหมณ์เบิกแว่น เวียนเทียน ๓ รอบแล้ว เสด็จพระราชดำเนินออกจากพระอุโบสถ ทรงพระสุหร่ายน้ำ พระพุทธรูปองค์แก่ประชาชนที่มาเฝ้ารับเสด็จ ฯ บริเวณลานพระอุโบสถ สองข้างทางเสด็จ พระราชดำเนิน จากนั้น เสด็จไปวัดบวรนิเวศวิหาร ทรงถวายพุ่มเทียนพรรษาเป็นพุทธบูชา ณ พระอุโบสถ เป็นอันเสร็จพระราชพิธี

อนึ่ง ในพระอารามหลวงสำคัญอื่น ๆ เช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ผู้แทนพระองค์ไปถวายพุ่ม เทียนพรรษาอีกส่วนหนึ่ง

ความเป็นมาของวันเข้าพรรษา

การเข้าพรรษา เป็นพุทธบัญญัติกำหนดให้พระภิกษุอยู่ประจำสถานที่ ไม่จาริกไปค้างแรมในสถานที่อื่น เว้นแต่มีเหตุจำเป็น ตลอดระยะเวลา ๓ เดือน ช่วงฤดูฝน คือ ตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑

ก่อนพุทธกาล การอยู่จำพรรษา เป็นธรรมเนียมปฏิบัติของนักบวชนอกพระพุทธศาสนา ในชมพูทวีปถือปฏิบัติกันมาก่อนแล้ว แต่คงไม่ได้ปฏิบัติกันเคร่งครัดนัก จึงเป็นเรื่องคุ่นชิน ของคนในยุคนั้น สมัยต้นพุทธกาล ขณะพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ วัดเวฬุวัน เมืองราชคฤห์ เมื่อถึงฤดูฝน ภิกษุส่วนมากอยู่ประจำสถานที่เช่นเดียวกับนักบวชนอกศาสนา แต่มีกลุ่ม

พระภิกษุผู้พักศีย์ คือ พระภิกษุ ๖ รูป ได้แก่ พระมณฑุกะ พระโลหิตกะ พระเมตตियะ พระกุมมชกะ พระอัสสชิ และ พระปุนัพพสุกะ พร้อมทั้งพระภิกษุที่เป็นสาธุศิษย์ประมาณ ๑,๕๐๐ รูป เทียวจาริกไปตามสถานที่ต่าง ๆ เนื่องจากขณะนั้น ยังมีได้มีพุทธาอนุญาตให้ภิกษุอยู่จำพรรษา การจาริกของท่านเหล่านั้น มีผลกระทบต่อการทำเกษตรกรรมของชาวบ้าน ทำให้ข้าวกล้าและพืชผักเสียหาย พวกชาวบ้าน จึงพากันตำหนิติเตียนถึงการไม่หยุดจาริกในฤดูฝนของภิกษุเหล่านั้น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบ จึงให้ประชุมสงฆ์และทรงบัญญัติให้พระภิกษุอยู่จำพรรษาเป็นเวลา ๓ เดือนในฤดูฝน

ชาวพุทธในประเทศไทย ได้มีการบำเพ็ญกุศลเนื่องในเทศกาลเข้าพรรษา ตั้งแต่สมัยสุโขทัย ดังความในศิลาจารึก หลักที่ ๑ ว่า “พ่อขุนรามคำแหงพ่อเมืองสุโขทัยนี้ ทั้งชาวแม่ชาวเจ้า ท่วยปั่วท่วยนางลูกเจ้าลูกขุนทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้ชายผู้หญิง ผูกทวยมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน” และได้มีการบำเพ็ญกุศลเนื่องในวันเข้าพรรษา สืบทอดมาถึงปัจจุบัน แม้จะปฏิบัติแตกต่างกันบ้างตามยุคสมัย แต่หลักการใหญ่ที่ไม่แตกต่างกันคือ การทำบุญ ตักบาตร รักษาศีล ฟังพระธรรมเทศนา การปฏิบัติธรรม และการทำความดีอื่น ๆ

การอยู่จำพรรษามี ๒ อย่าง

๑. การจำพรรษาต้น เรียก ปุริมิกาวัสสุปนายิกา เริ่มตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ในปีที่มีอธิกมาส คือ เดือน ๘ สองหน ให้เลื่อนการจำพรรษาไปเป็นวันแรม ๑ ค่ำเดือน ๘ หลัง

๒. การจำพรรษาหลัง เรียก ปัจฉิมิกาวัสสุปนายิกา เริ่มตั้งตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำเดือน ๙ ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ปัจจุบันไม่ค่อยมีปฏิบัติ จึงไม่เป็นที่รู้จักกัน

สัตตาทกณียะ

การอยู่จำพรรษา มิใช่เป็นข้อห้ามเด็ดขาดว่า ให้พระภิกษุต้องอยู่ประจำตลอด ๓ เดือน โดยไม่สามารถเดินทางไปไหนได้เลย มีพระบรมพุทธาอนุญาตให้พระภิกษุไปค้างคืนในสถานที่อื่นได้คราวละไม่เกิน ๗ วัน เรียกว่า สัตตาทกณียะ หรือเหตุพิเศษ ๔ ประการ คือ

๑. เพื่อนสหธรรมิกทั้ง ๕ คือ ภิกษุ ภิกษุณี สิกขมานา สามเณร และสามเณรีป่วย หรือบิดามารดาป่วย ไปเพื่อดูแลพยาบาลได้

๒. ไปเพื่อจะยับยั้งเพื่อนสหธรรมิกที่อยากสึก มิให้สึกได้
๓. ไปเพื่อกิจของสงฆ์ เช่น ภูฏิวินหารชำระธุเลเสียหยา ไปเพื่อหาอุปกรณ์มาสร้างซ่อมแซมได้
๔. ไปเพื่อฉลองศรัทธาพุทธศาสนิกชน นิมนต์ไปในพิธีบำเพ็ญบุญได้ หรือไปด้วยเหตุอื่น ๆ อนุโลมเข้ากับทั้ง ๔ ข้อข้างต้นข้อใดข้อหนึ่งก็ได้

พระภิกษุผู้มีกิจธุระ ประสงค์จะเสด็จไปกระทำกิจนั้น พึงบอกลาพระภิกษุที่มีอยู่ และเปล่งวาจาแสดงเจตนาเป็นภาษามคธว่า **อตฺถิ เม กิจจํ อิมํสมิง สัตฺตาทฺพํกันตฺเร นีวตฺติสสามิ** แปลว่า ข้าพเจ้ามีกิจต้องไป จะกลับมาภายใน ๗ วัน หรือเพียงผูกใจอธิษฐานด้วยตนเองก็ได้

ประโยชน์ของวันเข้าพรรษา

๑. ในสมัยพุทธกาล ป้องกันไม่ให้พระภิกษุจาริกไปเหยียบย่ำข้าวกล้าพืชพันธุ์ของชาวบ้าน เป็นเหตุให้ได้รับการติเตียน

๒. พระภิกษุได้หยุดพักผ่อน บรรเทาความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าจากการจาริกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพราะในสมัยก่อน ใช้วิธีเดินเท้าไปยังสถานที่ต่าง ๆ เนื่องจากยังไม่มีถนนหนทางและพาหนะที่สะดวกเหมือนปัจจุบัน

๓. พระภิกษุได้อยู่ประจำ เพื่อศึกษาปฏิบัติธรรมเพิ่มเติม และเตรียมความพร้อมจะจาริกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาหลังออกพรรษาแล้ว

๔. พุทธศาสนิกชนได้มีโอกาสบำเพ็ญกุศลเป็นการพิเศษ เช่น ทำบุญตักบาตร รักษาศีล เจริญภาวนา ถวายจตุปัจจัยไทยธรรม งดเว้นอบายมุข เช่น คนเคยดื่มสุราเป็นประจำ ก็อธิษฐานงดเว้นการดื่มตลอดพรรษา

๕. ทำให้มีพิธีทำบุญอื่น ๆ เกิดขึ้น คือ พิธีถวายเทียนพรรษาและพิธีถวายผ้าอาบน้ำฝน

พิธีถวายดอกไม้ธูปเทียนวันเข้าพรรษา

การถวายดอกไม้ธูปเทียนแก่พระภิกษุในวันเข้าพรรษา เพื่อให้พระภิกษุนำไปบูชาพระรัตนตรัย ได้มีมาแต่โบราณ แต่เป็นเพียงการปฏิบัติเฉพาะบุคคล เฉพาะที่ โดยพุทธศาสนิกชนที่อยู่ใกล้วัดจะนำธูปเทียนและดอกไม้ตามที่หาได้ในชุมชนไปถวายพระภิกษุในวัดใกล้บ้านของตน

พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในวันเข้าพรรษา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้แทนพระองค์ไปถวายพุ่มเทียนพรรษาในพระอารามหลวงสำคัญ เช่น วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เมื่อผู้แทนพระองค์ถวายพุ่มเทียนพรรษาแล้ว ก็มีพิธีถวายดอกไม้ (ดอกบัว) ฐูปเทียน แต่พระภิกษุทั้งวัด เพื่อให้นำไปบูชาพระรัตนตรัยอีกด้วย

สำหรับพิธีตักบาตรดอกไม้ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายในปัจจุบัน คือ พิธีตักบาตรดอกไม้ที่วัดพระพุทธบาท อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี เดิมนี้ชาวบ้านจะนำดอกไม้ที่เรียกกันว่า ดอกเข้าพรรษาไปถวายพระสงฆ์ ดอกไม้ชนิดนี้จะออกดอกเฉพาะช่วงเข้าพรรษาปีหนึ่งเพียงครั้งเดียวเท่านั้น และเกิดอยู่ตามธรรมชาติบริเวณพื้นที่ใกล้ ๆ วัด โดยมารอถวายพระสงฆ์ที่จะไปยังพระอุโบสถเพื่อประกอบพิธีอธิษฐานเข้าพรรษา และได้ปฏิบัติเช่นนี้มาเป็นเวลานาน จนเป็นที่ทราบไปยังหมู่บ้านอื่น ๆ จึงได้เริ่มมีพิธีตักบาตรดอกไม้ขึ้น ต่อมาภาครัฐและเอกชนได้สนับสนุนให้มีการจัดพิธีตักบาตรดอกไม้ขึ้น เป็นงานประเพณีประจำจังหวัดสระบุรี มีประชาชนจากจังหวัดอื่น ไปร่วมพิธีจำนวนมาก ต้องเพิ่มการตักบาตรดอกไม้เป็น ๒ วัน คือ วันขึ้น ๑๕ ค่ำ และแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ โดยจัดพิธีตักบาตรวันละ ๒ รอบ เพื่อรองรับศรัทธาของพุทธศาสนิกชนทั่วไป

ปัจจุบันมีวัดหลายแห่ง ได้เห็นความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่สนใจพิธีตักบาตรดอกไม้ จึงได้จัดพิธีตักบาตรดอกไม้ขึ้นในวัดของตนบ้าง โดยจำลองแบบพิธีกรรมมาจากวัดพระพุทธบาท เพื่ออำนวยความสะดวกแก่พุทธศาสนิกชนในพื้นที่ใกล้เคียง

วันออกพรรษา

วันออกพรรษา คือ วันสุดท้ายของการอยู่จำพรรษาของพระภิกษุสงฆ์ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วันปวารณา เป็นวันพระสงฆ์ทำสังฆปวารณา ตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ อยู่ระหว่างเดือนตุลาคม ส่วนวันออกพรรษาหลัง ตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒

พิธีปวารณาออกพรรษา เป็นสังฆกรรมประเภทหนึ่ง กำหนดโดยพระวินัยบัญญัติ เพื่อให้โอกาสพระสงฆ์ที่อยู่จำพรรษาร่วมกันตลอดไตรมาส หรือ ๓ เดือน สามารถว่ากล่าวตักเตือนและชี้บอกข้อผิดพลาดแก่กันและกันได้ โดยความเสมอภาค ด้วยจิตตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความเมตตาปรารถนาดีต่อกัน เป็นสิ่งแสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งประชาธิปไตยมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ซึ่งการปวารณาออกพรรษาของพระสงฆ์ดังกล่าว พุทธศาสนิกชนสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้เป็นอย่างดี ในการที่อยู่ร่วมกันเป็นครอบครัว

หมู่บ้าน หรือสังคม เพราะถ้ากลุ่มคนที่อยู่ร่วมกัน สามารถกล่าวตักเตือนแนะนำกันได้ เมื่อผู้ใดผู้หนึ่งทำผิด ก็จะช่วยแก้ไขความผิดพลานั้นได้ทันที่ ไม่กลายเป็นเรื่องเสียหายใหญ่โต จนยากจะแก้ไข

ความเป็นมาของการปวารณา

เมื่อพระพุทธเจ้าประทับจำพรรษา ณ พระเชตวันมหาวิหาร เมืองสาวัตถี มีพระภิกษุกลุ่มหนึ่งแยกย้ายกันจำพรรษา ณ อารามรอบ ๆ พระนคร พระภิกษุเหล่านั้นมีความคิดว่ เพื่อไม่ให้เกิดการทะเลาะวิวาทขึ้นระหว่างกัน สมควรจะปฏิบัติมุควัตร คือ การตั้งปฏิญาณ ไม่พูดจากันตลอดพรรษา เมื่อออกพรรษาแล้ว พระภิกษุเหล่านั้นพากันไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่ พระเชตวันมหาวิหาร กราบทูลเรื่องการปฏิบัติมุควัตรให้ทรงทราบ พระพุทธเจ้าทรงดำริว่า เป็นการอยู่ร่วมกันเหมือนปศุสัตว์ แล้วทรงอนุญาตให้พระภิกษุสงฆ์ทำปวารณาต่อกันว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายผู้จำพรรษาแล้ว ปวารณาต่อกันใน ๓ ฐานะ คือ ด้วยการได้เห็น ด้วยการได้ยิน หรือด้วยการรังเกียจสงสัย ดังนั้น วันออกพรรษา จึงได้ชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า วันปวารณา

ประโยชน์ของวันออกพรรษา

๑. พระภิกษุสงฆ์ได้รับอานิสงส์การจำพรรษา ๕ ประการ
๒. พระภิกษุสงฆ์สามารถจาริกไปค้างแรมในสถานที่อื่นได้
๓. พระภิกษุสงฆ์ได้นำความรู้จากการศึกษาปฏิบัติธรรมไปสั่งสอนประชาชนดีขึ้น
๔. พระภิกษุสงฆ์ได้ทำปวารณา เปิดโอกาสให้เพื่อนสหธรรมิกกล่าวตักเตือนกันได้
๕. พุทธศาสนิกชนได้แบบอย่างการปวารณา นำไปใช้ในชีวิตประจำวัน และมีโอกาสเข้าวัดทำบุญ สมาทานศีล ฟังธรรม เจริญจิตภาวนา

วันเทโวโรหณะ

เทโวโรหณะ แปลว่า การลงจากเทวโลก หมายถึง วันที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงจากเทวโลกหลังจากเสด็จไปจำพรรษาที่ ๗ ณ บันฑุกัมพลศิลาอาสน์ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และแสดงพระอภิธรรม โปรดพระพุทธมารดาตลอด ๓ เดือน ออกพรรษาแล้ว เสด็จกลับมายังมนุษยโลกโดยบันไดสวรรค์ ณ ประตูเมืองสังกัสสะ เมืองสาวัตถี เมื่อวันเพ็ญเดือน ๑๑

จึงเรียกว่า วันเทโวโรหณะ ในวันนั้นพระพุทธองค์แสดงวิวรรณปาฏิหาริย์บันดาลให้โลกสวรรค์ มนุษย์และสัตว์นรกมองเห็นกัน จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วันพระเจ้าเปิดโลก วันรุ่งขึ้นเป็น วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ จึงมีการทำบุญตักบาตรเทโวโรหณะเป็นการใหญ่ เพื่อเฉลิมฉลองวัน เสด็จกลับลงมาจากเทวโลกของพระพุทธเจ้า บางแห่งเรียก ตักบาตรดาวดั่งส์ เรียกย่อ ๆ ว่า ตักบาตรเทโว

ความเป็นมาของวันเทโวโรหณะ

ลู่ถึงพรรษาที่ ๗ แต่วันตรัสรู้ ในวันเพ็ญเดือน ๘ เวลาบ่าย พระพุทธเจ้าทรงแสดง ยมกปาฏิหาริย์ (ปาฏิหาริย์แสดงเป็นคู่) ณ ต้นมะม่วงในเมืองสาวัตถี เพื่อปราบมานะของ พวกเดียรถีย์ นับเป็นความอัศจรรย์ยิ่ง ทำให้มหาชนได้ทราบถึงพระพุทธานุภาพอย่างถ่องแท้

วันรุ่งขึ้นจากวันแสดงยมกปาฏิหาริย์เป็นวันเข้าพรรษา ตรงกับวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ พระพุทธเจ้าทรงประกาศแก่พุทธบริษัทว่า พระองค์จะขึ้นไปอยู่จำพรรษาในสวรรค์ ชั้นดาวดึงส์ ตามธรรมเนียมของอดีตพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เป็นที่อาลัยแก่พุทธบริษัทที่ชุมนุม อยู่ในสถานทีนั้น พระองค์เสด็จพระพุทธดำเนินไปยังดาวดึงส์พิภพ ประทับนั่งเหนือ บันฑุกัมพลศิลาอาสน์ ณ ภายใต้ต้นปาริฉัตร เมื่อเทวดาทั้งหลายและสิริมหามายาเทพบุตร พุทธานุมาดาพร้อมกันแล้ว ทรงยกพระมารดาให้เป็นประธานแห่งเทพบริษัททั้งปวง ตรัสเทศนาพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ ประกอบด้วย สังคณี วิภังค์ ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ ยมกและมหาปฏฐาน เป็นเวลา ๓ เดือนติดต่อกัน โดยมีได้หยุดพัก เมื่อจบ พระธรรมเทศนา สิริมหามายาเทพบุตรพุทธานุมาดา บรรลุโสดาปัตติผล เป็นพระอริยบุคคล ในพระพุทธศาสนา และเทวดาทั้งหลายได้บรรลุมรรคผลตามสมควรแก่ตน ๆ

เมื่อเหลืออยู่ ๗ วัน จะถึงวันปวารณาออกพรรษา มหาชนพากันเข้าไปหาพระโมคคัลลานะ กราบเรียนถามถึงวันเสด็จลงจากเทวโลกของพระพุทธเจ้า พระโมคคัลลานะ แสดงฤทธิ์เหาะขึ้นไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ทูลถามถึงวัน เวลา และสถานที่ ในการเสด็จลงจาก เทวโลก พระพุทธเจ้าตรัสแจ้งแก่พระโมคคัลลานะ เพื่อนำความไปบอกแก่มหาชนว่า พระองค์ จะเสด็จลงจากเทวโลก ในวันปวารณาขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๑๑ ไกล่ประตูเมืองสังกัสสะ เมื่อทำว สักกเทวราชทรงทราบ ในวันเสด็จลงจากเทวโลก จึงเนรมิตบันไดทิพย์ ๓ บันได คือ บันไดทอง อยู่เบื้องขวา ให้เทวดาทั้งหลายลง บันไดเงินอยู่เบื้องซ้าย ให้หมู่พรหมทั้งหลายลง และบันไดแก้ว อยู่ตรงกลาง เป็นที่เสด็จลงของพระพุทธเจ้า เชิงบันไดทั้ง ๓ ตั้งลงไกล่ประตูเมืองสังกัสสะ

สถานที่นั้นได้ชื่อว่า อจลเจตีย์ ส่วนหัวบันไดเบื้องบนจรดยอดเขาสิเนรุ เป็นที่ตั้งของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

ขณะพระพุทธเจ้าเสด็จลงจากดาวดึงส์เทวโลกสู่ภพมนุษย์ ณ ประตุมืองสังกัสสะ ได้ทอดพระเนตรเห็นเทวดาและมนุษย์ถวายเป็นบูชาสักการะอย่างมโหฬาร พระองค์ทรงแสดงวิวรณปาฏิหาริย์ ให้เทวดามนุษย์และสัตว์นรก ต่างมองเห็นซึ่งกันและกันตลอด ๓ โลก การลงโทษในเมืองนรกหยุดชั่วคราวในวันนี้ ดังนั้น จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วันพระเจ้าเปิดโลก

เช้าวันรุ่งขึ้น พุทธบริษัทพร้อมใจกันทำบุญตักบาตร ด้วยเสปียงสำหรับบริโภครของตน ๆ ถวายพระสงฆ์ทั้งหมดที่อยู่ในที่นั้น มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน โดยมีได้นัดหมายกันปรากฏว่า การทำบุญตักบาตรในวันนั้น ผู้คนแออัดมาก จึงเอาข้าวสาละของตบหอบ้าง ทำเป็นปั้น ๆ บ้าง โยนเข้าไปถวายพระ เป็นต้นเหตุให้คนสมัยก่อน นิยมทำข้าวต้มลูกโยนเป็นส่วนสำคัญในการตักบาตรเทโวโรหณะ ปัจจุบันการทำข้าวต้มลูกโยน ยังพอมืออยู่บ้างในชนบท แต่ในส่วนกลางหรือในตัวเมืองเลือนหายไปมากแล้ว เพราะขาดอุปกรณ์และผู้มีความรู้ในการทำข้าวต้มลูกโยน แต่ใช้สิ่งของที่หาได้สะดวกไปตักบาตรแทน ถึงอย่างไร พิธีตักบาตรเทโวโรหณะ ก็ยังเป็นที่ยึดและนิยมจัดกันแทบทุกวัด โดยถือเป็นประเพณีสำคัญอย่างหนึ่ง

การจัดพิธีตักบาตรเทโวโรหณะ

การจัดพิธีตักบาตรเทโวโรหณะในประเทศไทย จัดกันมาแต่โบราณ โดยจำลองเหตุการณ์วันเทโวโรหณะ ถ้าวัดใดอยู่ใกล้ภูเขา มีอุโบสถ วิหาร หรือสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาอื่น ๆ อยู่บนยอดเขา และมีบันไดหรือทางเดินสำหรับขึ้นลงเขา จะจัดพิธีโดยอัญเชิญพระพุทธรูปลงมาจากยอดเขา นำหน้าแถวพระภิกษุสงฆ์ ส่วนประชาชนที่มาตักบาตร จะยืนหรือนั่งหันหน้าเข้าหากัน โดยเว้นระหว่างกลางไว้ สำหรับพระภิกษุสงฆ์เดินรับบิณฑบาต ส่วนสิ่งของที่นำมาตักบาตร ก็อาจแตกต่างกันบ้าง ซึ่งในเมืองนิยมใช้อาหารแห้ง ส่วนในชนบทนิยมอาหารสด เป็นไปตามศรัทธา

พิธีตักบาตรเทโวโรหณะ จัดเป็นงานประเพณีประจำจังหวัด คือ พิธีตักบาตรเทโวโรหณะ ณ วัดสังกัสรัตนคีรี จังหวัดอุทัยธานี ซึ่งตั้งอยู่บนยอดเขาสะแกกรัง มีบันไดทอดลงจากยอดเขาถึงพื้นราบจำนวน ๔๙๙ ขั้น ส่วนทางภาคใต้ จะมีพิธีชักพระ ทั้งทางบกและทางน้ำ โดยทางบก พุทธศาสนิกชนจะประดับตกแต่งรถทรง ด้วยราชวัตรฉัตรธงอย่างสวยงาม อัญเชิญ

พระพุทธรูปขึ้นประดิษฐาน ช่วยกันชักหรือลากไปตามถนน เพื่อให้ประชาชนสักการะและทำบุญ ส่วนทางน้ำก็เช่นเดียวกัน เพียงแต่ใช้เรือแห่ไปตามแม่น้ำลำคลองเท่านั้น สำหรับที่จังหวัดอุทัยธานี เดิมก็จัดในลักษณะเป็นประเพณีท้องถิ่น ต่อมาได้รับการสนับสนุนการจัดงานจากภาครัฐและเอกชน ปัจจุบันเป็นงานมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันไป แต่ละปีมีผู้ไปร่วมพิธีเป็นจำนวนมาก เพราะสถานที่สวยงาม เหมาะสม สร้างศรัทธาให้แก่ผู้ไปร่วมพิธีเป็นอย่างดี พิธีดังกล่าวจัดวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ทุกปี

ระเบียบพิธีตักบาตรเทโวโรหณะ

ก่อนวันแรม ๑ ค่ำเดือน ๑๑ เป็นกำหนดพิธีตักบาตรเทโวโรหณะ ทางวัดจะจัดเตรียม คือ

๑. พระพุทธรูปยืน ๑ องค์ ขนาดพอสมควร ประดิษฐานบนรถทรงหรือคานหาม สำหรับชักหรือหามนำหน้าพระสงฆ์เวลาจับบาตร ประดับด้วยดอกไม้ราชวัตรฉัตรตรงตามความเหมาะสม มีที่ตั้งบาตรตรงหน้าพระพุทธรูปด้วย ถ้าพระพุทธรูปเป็นปางอุ้มบาตรก็จะเหมาะกับพิธีถ้าไม่มี จะใช้ปางอื่นก็ได้ แต่ควรเป็นพระพุทธรูปยืน

๒. เตรียมสถานที่สำหรับท่ายกทวยิกาตั้งของนำมาตักบาตร โดยจะจัดบริเวณรอบอุโบสถ ลานวัดหรือบันไดลงจากภูเขา ตามความเหมาะสมของแต่ละวัด

๓. แจ้งกำหนดการพิธีให้ท่ายกทวยิกาทราบล่วงหน้า

สำหรับท่ายกทวยิกาผู้มีศรัทธาทำบุญตักบาตรเทโวโรหณะ เมื่อทราบกำหนดการจากทางวัดแล้ว ควรเตรียมการ ดังนี้

๑. เตรียมภัตตาหารหรือสิ่งของสำหรับตักบาตร ตามกำลังศรัทธา นอกจากอาหารหวานคาวสำหรับตักบาตรแล้ว มีสิ่งเป็นสัญลักษณ์ของพิธี คือ ข้าวต้มลูกโยน ปัจจุบันมีน้อยมาก

๒. ถึงกำหนดวันตักบาตร นำเครื่องตักบาตรไปจัดตั้งตามสถานที่ทางวัดจัดให้

๓. เมื่อตักบาตรเสร็จแล้ว เป็นอันเสร็จพิธี

บางวัดให้มีพิธีสมทานศีลก่อน จากนั้นพระภิกษุสามเณรสวดถวายพรพระ อนุโมทนา ยะถา สัพพี จบแล้ว จึงรับอาหารบิณฑบาต

วันธรรมสวนะ

วันธรรมสวนะ แปลว่า วันฟังธรรม หรือรู้จักกันโดยทั่วไปว่า วันพระ คือ วันประเสริฐ พุทธศาสนิกชนกำหนดว่า เป็นวันประชุมทำบุญ สมาทานศีล ฟังพระธรรมเทศนา มักเรียกว่า ไปวัดทำบุญฟังเทศน์ วันธรรมสวนะหรือวันพระ ตามประเพณีไทย คือ วันตรงกับวันขึ้น ๘ ค่ำ ขึ้น ๑๕ ค่ำ แรม ๘ ค่ำ และแรม ๑๕ ค่ำ หรือแรม ๑๔ ค่ำ ในเดือนขาด (เดือนทางจันทรคติ) ในเดือนหนึ่งจะมีวันพระ ๔ วัน

ความเป็นมาของวันธรรมสวนะ

วันธรรมสวนะ มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ในคัมภีร์วินัยปิฎก ตอนว่าด้วยอุโบสถชั้นธกะ กล่าวว่า พวกปริพาชกและเดียรถีย์ นักบวชนอกพระพุทธศาสนา ประชุมกันทุกวัน ๘ ค่ำ ๑๔ ค่ำ และ ๑๕ ค่ำ ทั้งข้างขึ้นและข้างแรม เพื่อสนทนาเกี่ยวกับลัทธิคำสอนของตน ครั้นต่อมา พระเจ้าพิมพิสารทรงทราบเรื่องนั้นแล้ว จึงเสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ พระคันธกุฎี เขาวิมลกุฎโกลีเมืองราชคฤห์ กราบทูลให้พระพุทธเจ้าทรงทราบพระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าเป็นเรื่องดี มีประโยชน์ จึงทรงอนุญาตให้พระภิกษุสงฆ์มาประชุมกันในวัน ๘ ค่ำ ๑๔ ค่ำ และ ๑๕ ค่ำ ดังนั้น วันประชุมของพระสงฆ์ในยุคพุทธกาล จึงมีเดือนละ ๔ ครั้ง

เมื่อพระภิกษุสงฆ์มาประชุมในวันดังกล่าว ก็ไม่ได้ทำอะไร พวกหนึ่งเฉย ไม่ได้ สนทนาธรรม ชาวบ้านที่พากันไปวัดเพื่อฟังธรรม จึงรู้สึกผิดหวัง และกล่าวติเตียนพระภิกษุสงฆ์ พระพุทธเจ้าทรงทราบ จึงทรงอนุญาตให้ภิกษุสนทนาธรรมและแสดงธรรมในวันดังกล่าว ดังนั้น จึงเรียกว่า วันธรรมสวนะ ในสมัยพุทธกาลยังไม่มีจารึกเป็นลายลักษณ์อักษร ได้สืบทอดต่อกันมาด้วยคำพูด การฟังและการท่องจำ ที่เรียกว่า มุขปาฐะ ดังนั้น การแสดงธรรมและการฟังธรรม จึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยขึ้นแล้ว ทรงอนุญาตให้พระภิกษุทำอุโบสถสังฆกรรมสวดพระปาติโมกข์ในวันธรรมสวนะด้วย ยุคแรกพระภิกษุสงฆ์สวดพระปาติโมกข์ทุกวันธรรมสวนะ แต่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ลดการสวดพระปาติโมกข์เหลือเดือนละ ๒ ครั้ง คือ วันขึ้น ๑๕ ค่ำและแรม ๑๕ หรือ ๑๔ ค่ำ ในเดือนขาด เรียกว่า วันอุโบสถ หรือ วันพระใหญ่

สำหรับในประเทศไทย วันธรรมสวนะหรือวันพระ มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ตามหลักฐานที่ปรากฏในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงหลักที่ ๑ ความว่า “พ่อขุนรามคำแหง เจ้าเมืองศรีสัชชนาลัย สุโขทัย ปลูกไม้ตาลนี้ได้สิบสี่เข้า จึงให้ช่างฟันขดานหิน ตั้งหว่างกลางไม้ตาลนี้ วันเดือนดับ เดือนโอก แปรวัน วันเดือนเต็มเดือนบ่าง แปรวัน ผุงปู่ครู มหาเถร ขึ้นนั่งเหนือขดานหินสูตรธรรมแก่อุบาสก ผุงท่วยจำศีล” และยังถือปฏิบัติมาจนกระทั่งปัจจุบัน คือ กำหนดวันธรรมสวนะ เดือนละ ๔ วัน เหมือนสมัยสุโขทัย คือ วันขึ้นและแรม ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ หรือแรม ๑๔ ค่ำ ในเดือนขาด

ในปี พ.ศ. ๒๔๙๙ รัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม เห็นความสำคัญของพระพุทธศาสนา จึงได้ประกาศให้วันพระและวันอาทิตย์เป็นวันหยุดราชการ ซึ่งใช้ถือปฏิบัติอยู่ระยะหนึ่ง ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๐๒ ประกาศให้วันเสาร์และวันอาทิตย์เป็นวันหยุดราชการตามหลักสากล อย่างไรก็ตาม วันธรรมสวนะหรือวันพระ คงยังเป็นวันสำคัญสำหรับพุทธศาสนิกชนชาวไทย จนถึงปัจจุบัน

วันโกน

วันโกน คือ วันพระภิกษุสงฆ์ปลงผม (โกนผม) รวมถึงโกนคิ้วด้วย (เฉพาะพระสงฆ์ไทย) เป็นวันก่อนวันพระ ๑ วัน เดือนหนึ่งมี ๔ วัน คือ วันขึ้น ๗ ค่ำ ๑๔ ค่ำ และวันแรม ๗ ค่ำ ๑๔ ค่ำ หรือแรม ๑๓ ค่ำ ในเดือนขาด วันโกนดังกล่าวมานี้ ถือตามกำหนดวันโกนผมของพระสงฆ์ไทยในสมัยโบราณ บางท้องถิ่นยังถือปฏิบัติอยู่บ้าง แต่มีจำนวนน้อย ปัจจุบันกำหนดเพียงวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เป็นวันโกนเพียงวันเดียว เดิมวันโกนเป็นสัญลักษณ์ให้รู้ว่า วันรุ่งขึ้นจะเป็นวันพระ เพื่อให้พุทธศาสนิกชนจะได้เตรียมตัวไปทำบุญในวันรุ่งขึ้น เพราะสมัยโบราณปฏิบัติเป็นของหายาก

ประโยชน์ของวันธรรมสวนะ

๑. เป็นวันทำบุญ สมัยก่อนเมื่อถึงวันพระ พุทธศาสนิกชนชาวไทยจะหยุดการงานของตนไว้ จัดเตรียมอาหารคาวหวาน เพื่อไปทำบุญร่วมกันที่วัด
๒. เป็นวันรักษาศีล พุทธศาสนิกชนในสมัยก่อนจะหยุดใช้แรงงานสัตว์ แม้อาสัตว์นำไปประกอบอาหารก็จะหยุด ชาวประมงจะหยุดออกเรือจับปลา แม้แต่โรงฆ่าสัตว์ก็ห้าม

ฆ่าหมู โค กระบือ เพื่อเข้าวัดทำบุญสมทานศีล ๕ ศีล ๘ หรือศีลอุโบสถ ตามศรัทธาของตน
อย่างเคร่งครัด

๓. เป็นวันฟังธรรม ทุกวัดที่ชาวบ้านไปทำบุญก็จะมีการแสดงธรรมหรือมีเทศน์
อย่างน้อย ๑ กัณฑ์ ถ้ามีผู้สมทานรักษาศีลอุโบสถ ก็จะมีเทศน์ ๒ หรือ ๓ กัณฑ์ คือ รอบเช้า
หลังพระฉันเช้าและผู้ไปร่วมทำบุญรับประทานอาหารแล้ว ๑ กัณฑ์ ตอนบ่าย ๑ กัณฑ์ และ
ตอนหัวค่ำอีก ๑ กัณฑ์

๔. เป็นวันปฏิบัติธรรม พุทธศาสนิกชนที่ไปทำบุญในวันธรรมสวนะ นอกจากได้
ถวายทาน รักษาศีล ฟังเทศน์ตามปกติแล้ว ยังมีโอกาสได้สวดมนต์ เจริญสมาธิ หรือปฏิบัติ
ธรรมอื่น ๆ ตามที่วัดหรือสำนักนั้น ๆ กำหนดอีกด้วย

๕. เป็นวันสวดพระปาฏิโมกข์ ทำสังฆกรรมของพระภิกษุสงฆ์

การเข้าวัดทำบุญและการปฏิบัติตนของชาวพุทธในปัจจุบัน แม้จะไม่เคร่งครัด
เหมือนสมัยก่อน แต่เป็นการฝึกฝนอบรมจิตใจของตน ให้น้อมไปในพระรัตนตรัยได้เป็นอย่างดี
และมีผู้ถือปฏิบัติกันมากในชนบท แต่ในส่วนกลางกำลังลดน้อยถอยลง คนรู้ว่าวันนี้เป็น
วันพระมีจำนวนน้อย จึงควรส่งเสริมให้คนเข้าใจถึงประโยชน์ของเข้าวัดฟังเทศน์ในวันพระ
จะทำให้ประชาชนเป็นคนดี มีศีลธรรมประจำใจ สังคมมีความร่มเย็นเป็นสุขตลอดกาล

บทที่ ๒

พิธีเจริญพระพุทธมนต์

ความเป็นมาของพิธีเจริญพระพุทธมนต์

การเจริญหรือการสวดพระพุทธมนต์ มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เพื่อป้องกันอันตราย และให้เกิดความสุขสวัสดิแก่ผู้ประกอบพิธี การเจริญพระพุทธมนต์นั้น เมื่อเจริญหรือสวดด้วยจิตเมตตาว่า ขออานุภาพพระปริตร จงคุ้มครองปกป้องรักษาทุกเมื่อ มีจิตเป็นสมาธิแน่วแน่มั่นย่อมทำให้พระปริตรมีพลังและอานุภาพยิ่งขึ้น ดังเช่นการสวดพระปริตรในสมัยพุทธกาล

สมัยหนึ่ง ได้เกิดภัย คือความแห้งแล้งขึ้นในเมืองเวสาลี ทำให้พืชพันธุ์ธัญญาหารเสียหายมาก เป็นเหตุให้ข้าวยากหมากแพง เกิดโรคระบาดอย่างร้ายแรง ชาวเมืองเวสาลีล้มตายจำนวนมาก ข้าวิญญูณที่ยังไม่ได้ไปเกิดใหม่ ก็มาทำร้ายชาวเมืองให้ล้มตายมากยิ่งขึ้น ชาวเมืองจึงไปกราบทูลกษัตริย์ลิจฉวี ให้หาผู้วิเศษมาช่วยจัดปัดเป่าภัยพิบัติ กษัตริย์ลิจฉวีทรงระลึกถึงพระพุทธเจ้าว่า ทรงช่วยจัดปัดเป่าภัยพิบัตินั้นได้ ทรงทราบว่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่เมืองราชคฤห์ จึงแต่งตั้งเจ้าลิจฉวี ๒ องค์ พร้อมเครื่องบรรณาการไปถวายพระเจ้าพิมพิสารที่เมืองราชคฤห์ทันที

เจ้าลิจฉวีทั้ง ๒ องค์ เสด็จถึงเมืองราชคฤห์ ได้เข้าเฝ้าพระเจ้าพิมพิสาร กราบทูลเรื่องราวความเดือดร้อนของชาวเมืองเวสาลี และมีความประสงค์จะกราบทูลนิมนต์พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดชาวเมืองเวสาลี จึงพากันเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อกราบทูลอาราธนา พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาว่า ถ้าพระองค์เสด็จไป ภัยทั้งปวงจะสงบลง เป็นประโยชน์แก่ชาวเมืองเวสาลี จึงทรงรับการอาราธนาของเจ้าลิจฉวี กษัตริย์ลิจฉวีทรงทราบว่าพระพุทธเจ้าทรงรับนิมนต์แล้ว ทรงประกาศให้ชาวเมืองทราบ และให้จัดเตรียมการรับเสด็จพระพุทธดำเนนโปรดชาวเมืองเวสาลีอย่างยิ่งใหญ่ตลอดระยะทาง ๓ โยชน์

เมื่อพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสงฆ์สาวก ๕๐๐ รูป เสด็จถึงเมืองเวสาลี ด้วยเรือแพที่พระเจ้าพิมพิสารรับสั่งให้ต่อถวาย เพื่อเสด็จข้ามแม่น้ำคงคา กษัตริย์ลิจฉวีทรงลุยน้ำไปรับเสด็จพระพุทธเจ้าด้วยความปลื้มปิติ กราบทูลอาราธนาให้เสด็จเข้าเมืองเวสาลีด้วยพระพุทธานุภาพบันดาลให้ฝนตกกระหน่ำอย่างหนัก น้ำท่วมทั่วเมืองเวสาลี เพื่อล้าง

สิ่งสกปรกและซากศพทั่วเมืองให้หมดไป ทำให้เมืองเวสาลีกลับมาสะอาดสงบดังเดิม เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จพระพุทธดำเนินถึงประตูเมืองเวสาลี ท้าวสักกเทวราชพร้อมด้วยเทพบริวารเสด็จมาชุมนุมอยู่ ณ ที่นั้นด้วย ทำให้อมนุษย์เป็นอันมากพากันหลบหนีไป แต่ยังมีหลงเหลืออยู่บ้าง

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จเข้าสู่ประตูเมืองเวสาลี ได้ตรัสกับพระอานนท์ว่า คุณก่อนอานนท์ เธอจงเรียนเอารตนสูตรนี้ จาริกไปภายในกำแพงเมือง ๓ ชั้นกับพวกกุมารลิจฉวี ทำพระปริตรให้ทั่วเมืองเถิด แล้วตรัสรัตนสูตรแก่พระอานนท์

พระอานนท์เถระ เรียนพระพุทธมนต์บทรัตนสูตรที่พระพุทธองค์ทรงประทานให้แล้ว นำบาตรศิลาของพระพุทธเจ้ามาใส่น้ำ ถือบิณฑบาตที่หน้าประตูเมือง น้อมรำลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้า จากนั้นเข้าไปภายในพระนคร เดินประพรมน้ำพระพุทธมนต์ไปทั่วเมืองเวสาลี ภัยทั้งหลายและอมนุษย์ที่ยังหลงเหลืออยู่ ก็หายไปหมดสิ้น โรคภัยไข้เจ็บของชาวเมือง ก็สงบลง ชาวเมืองเวสาลีต่างพากันออกมาจากบ้านเรือน นำดอกไม้ของหอมเดินตามบูชาพระอานนท์เถระซึ่งเดินประพรมน้ำพระพุทธมนต์ไปทั่วเมืองตลอดคืน

พระโหราจารย์พิจารณาเห็นความศักดิ์สิทธิ์แห่งพระพุทธมนต์ จึงได้รวบรวมพระพุทธมนต์บทรัตนสูตรและบทอื่น ๆ มาเป็นพระปริตร เรียกว่า เจ็ดตำนานบ้าง สิบสองตำนานบ้าง หรือเรียกชื่อตามพระสูตรนั้น ๆ บ้าง เพื่อให้พุทธศาสนิกชนสวดหรือเจริญ เป็นเครื่องป้องกันภัยอันตราย และเกิดความสุขสวัสดิ์แก่ชีวิต

อนึ่ง พระอานนท์เถระนำบาตรศิลาของพระพุทธเจ้า บรรจุน้ำพระพุทธมนต์จนเต็มบาตร เดินประพรมทั่วเมืองเวสาลีในคราวนั้น ถือเป็นแบบอย่างในการทำน้ำพระพุทธมนต์ และประพรมน้ำพระพุทธมนต์ปัจจุบันนี้

ความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธมนต์

การเจริญหรือการสวดพระพุทธมนต์ จะเกิดพุทธานุภาพ ธรรมานุภาพ สังฆานุภาพ และปริตตานุภาพอันศักดิ์สิทธิ์สมบูรณ์ ผู้ร่วมประกอบพิธีกรรมต้องมีความพร้อม ๓ ประการ คือ

๑. ผู้ฟังมีศรัทธาความเชื่อความเลื่อมใสในพระพุทธมนต์
๒. ผู้เจริญหรือสวดพระพุทธมนต์มีจิตสงบนิ่ง เป็นสมาธิแน่วแน่
๓. สวดด้วยจิตเมตตา หวังให้ผู้ฟังได้รับอานิสงส์เต็มที่

พิธีเจริญพระพุทธมนต์

คำว่า เจริญพระพุทธมนต์และสวดพระพุทธมนต์ เป็นศัพท์บัญญัติใช้กับพิธีทำบุญทางพระพุทธศาสนา การเจริญพระพุทธมนต์ใช้กับงานพิธีปรารภเหตุ คือ ความสุข ความเจริญของตนเอง ครอบครัวบ้าง สังคมบ้าง นิยมเรียกว่า งานมงคล การสวดพระพุทธมนต์ใช้กับงานปรารภเหตุ คือ การตาย นิยมเรียกว่า งานอวมงคล

แต่กิริยาสาธยายว่า เจริญหรือสวดนั้น ต่างกันเพียงประเภทของงานเท่านั้น เมื่อใช้ภาษาให้เข้าใจง่าย เรียกรวมกันว่า สวดมนต์ ไม่ว่าจะป็นงานใดก็ตาม

พิธีมงคลจัดขึ้นเพื่อความสุขความเจริญ นิยมสวดพระปริตรและพระสูตรเหล่านี้ คือ

๑. เจ็ดตำนาน หรือ จุลราชปริตร
๒. สิบสองตำนาน หรือ มหาราชปริตร
๓. ธรรมจักกัปปวัตตนสูตร
๔. มหาสมัยสูตร
๕. โภชณงคสูตร
๖. คิริमानนทสูตร
๗. มหาสติปัฏฐานสูตร
๘. ชยมงคลคาถา
๙. คาถาจุดเทียนชัยและคาถาดับเทียนชัย

เจ็ดตำนานและสิบสองตำนาน

พิธีทำบุญเนื่องด้วยการเฉลิมฉลองและปรารภความสุขความเจริญ ทำให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่เจ้าภาพ เช่น งานฉลองพระบวชใหม่ งานขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน งานวันเกิด การเจริญพระพุทธมนต์ นิยมใช้เจ็ดตำนานเป็นพื้น บทสวดมนต์เจ็ดตำนาน พระโบราณจารย์ท่านกำหนดพระสูตร คาถา และหัวข้อพุทธภาษิต บรรดาที่มีอานุภาพในทางแนะนำและป้องกันสรรพภัยพิบัติ รวมเรียกว่า พระปริตร แปลว่า เครื่องป้องกันหรือเครื่องต้านทานเจ็ดตำนานหรือจุลราชปริตร ประกอบด้วย

๑. มงคลสูตร
๒. รตนสูตร
๓. กรณียเมตตสูตร

๔. ชั้นธปริตร

๕. โมรปริตร

๖. ธชัคคปริตร หรือ ธชัคคสูตร

๗. อาฏานาฎิยปริตร

๘. โพชฌงคปริตร

เมื่อรวมโมรปริตรเข้ากับธชัคคปริตร เหลือเพียง ๗ ปริตร จึงเรียกว่า เจ็ดตำนาน
สิบสองตำนาน หรือ มหาราชปริตร ประกอบด้วย

๑. มงคลสูตร

๒. รตนสูตร

๓. กรณียเมตตสูตร

๔. ชั้นธปริตร

๕. โมรปริตร

๖. วัฏฏกปริตร

๗. ธชัคคปริตร หรือ ธชัคคสูตร

๘. อาฏานาฎิยปริตร

๙. องคุลิมาลปริตร

๑๐. โพชฌงคปริตร

๑๑. อภยปริตร

๑๒. ขยปริตร

ในการสวดทั่วไป นิยมใช้เพียง ๗ หัวข้อหรือน้อยกว่า พิธีที่ใช้สวดทั้ง ๘ หรือ ๑๒ หัวข้อก็มีทั้งนี้ ขึ้นกับความสำคัญของงานและมีเวลาอำนวยในการสวด ดังนั้น ปัจจุบันจึงมีสวดอยู่ ๓ แบบ คือแบบเต็ม แบบย่อและแบบลัด

อนึ่ง พิธีเจริญหรือสวดพระพุทธมนต์ในพิธีการต่าง ๆ พระสงฆ์จะสวดบทเบื้องต้นก่อน เรียกว่า ต้นสวดมนต์ หรือต้นตำนาน แล้วจึงสวดพระปริตรหรือพระสูตรต่าง ๆ ตามกำหนด เรียกว่าตัวตำนาน สดท้ายเป็นเบื้องปลายบทสวดมนต์ เรียกว่า ท้ายสวดมนต์ หรือ ท้ายตำนาน ต้นตำนาน เริ่มด้วยบทชุมนุมเทวดา เรียกว่าอย่างสามัญว่า ขัดสัคเค พระสงฆ์รูปที่ ๓ จะเป็น ผู้ขัด จากนั้นสวดบทนมัสการ คือ นโม ตัสสะ จนถึงบทนมการอัญญกคาถา หรือนโม ๘ บท แล้วจึงสวดบทพระปริตรหรือพระสูตรเป็นลำดับต่อไป

บทชุมนุมเทวดาหรือขัดสัคเค เป็นบทขัดเพื่อเชิญเทวดาผู้สถิตอยู่ ณ สถานที่ต่าง ๆ ให้มาร่วมประชุมฟังธรรม คือ การเจริญพระพุทธมนต์ การขัดสัคเค มีบทนำขัดอยู่ ๓ แบบ ใช้ในพิธีแตกต่างกัน ดังนี้

แบบที่ ๑ ใช้ในงานพระราชพิธีและรัฐพิธี มีบทนำในการขัดสัคเคว่า **สระรัชชัง สะเสนัง สะพันรุจ นรินทัง ประริตตานุกาโว สะทา รักขะตุติ ะระริตวานะ เมตตัง สะเมตตา ะทันทตา อะวิกขิตตะจิตตา ประริตตัง ะณันตุ** แล้วว่าบทขัดสัคเคที่เหลือต่อไปจนจบ

แบบที่ ๒ ใช้ขัดในการสวดพระพุทธมนต์ ๑๒ ตำนาน เริ่มต้นคำว่า **สะมันตา จักกะวาเสสุ อัคราคัจฉันตุ เทวะตา สัททมมัง มุนิราชัสสะ สุนันตุ สัคคะโมกขะทัง** แล้วว่าบทขัดสัคเค ที่เหลือต่อไปจนจบ

แบบที่ ๓ ใช้ขัดในการสวดพระพุทธมนต์ ๗ ตำนาน เริ่มต้นคำว่า **ะระริตวานะ เมตตัง สะเมตตา ะทันทตา อะวิกขิตตะจิตตา ประริตตัง ะณันตุ** แล้วว่าบทขัดสัคเคที่เหลือต่อไปจนจบ

ท้ายตำนาน คือบท **นัตถิ เม สะระณัง อัญญัง ...** ต่อกับบท **ยังกิญจิ ระตะนัง โลเก ...**และต่อด้วยบท **ทุกข์ปปีตตา** ถ้ามีการถวายภัตตาหารด้วย จะสวดบทถวายพรพระ จบด้วยบท **ภะวะตุ สัพพะมังคะลัง ...** เป็นอันเสร็จพิธีเจริญพระพุทธมนต์ สำหรับการสวดมนต์เย็น ไม่มีบทสวดถวายพรพระและจบด้วยบท **ภะวะตุ สัพพะมังคะลัง ...** เช่นเดียวกัน

พิธีมงคลสมรส

พิธีมงคลสมรส เรียกอย่างสามัญว่า งานแต่งงาน หรือ งานแต่ง เป็นประเพณีของพุทธศาสนิกชนชาวไทย นิยมให้มีพิธีสงฆ์เข้ามาเกี่ยวข้องเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่คู่บ่าวสาวด้วยสมัยพุทธกาล เรียกพิธีนี้ว่า **วิวาหมงคล** หรือ**อาวาหมงคล** คนไทยนิยมนำมาใช้แบบกึ่งทางการว่า **งานวิวาห์** ปกติงานมงคลสมรสของไทย จะจัดพิธีที่บ้านเจ้าสาว ถ้ามีบ้านหรือเรือนหอโดยเฉพาะ นิยมจัดที่บ้านหรือเรือนหอ

พิธีทำบุญงานมงคลสมรส ประเพณีไทยโบราณนิยมจัดงานให้เสร็จภายในวันเดียว แบ่งเป็น ๒ ช่วงเวลา คือ ตอนเช้ามีพิธีทำบุญเลี้ยงพระ ให้คู่บ่าวสาวทำบุญตักบาตรร่วมกัน เมื่อเสร็จพิธีสงฆ์ช่วงเช้าแล้ว ตอนสายจะเป็นประเพณียกขันหมาก ไหว้บรรพบุรุษ ไหว้พ่อแม่ญาติผู้ใหญ่ และอื่น ๆ ตอนบ่ายมีพิธีสงฆ์อีกวาระหนึ่ง จะนิมนต์พระสงฆ์ชุดเดิมมาเจริญ

พระพุทธมนต์ เพื่อทำน้ำมนต์ใช้หลังน้ำสังข์ โดยพระสงฆ์จะประพรมน้ำพระพุทธมนต์ให้เพื่อเป็นสิริมงคลแก่คู่บ่าวสาว บ้านหรือเรือนหอด้วย จากนั้นเป็นพิธีหลังน้ำสังข์ของบิดา มารดา และญาติผู้ใหญ่ของคู่บ่าวสาว ตลอดถึงแขกผู้มีเกียรติรับเชิญมาร่วมงาน จะไม่ขอลงรายละเอียดพิธีแบบโบราณนี้ เพราะปัจจุบันแทบจะไม่มีการจัดพิธีรูปแบบนี้แล้ว สำหรับพิธีทำบุญงานมงคลสมรสในปัจจุบัน นิยมจัดพิธีสงฆ์ให้เสร็จช่วงเช้า เสร็จพิธีสงฆ์แล้ว จึงประกอบพิธีทางโลกต่อไป ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะพิธีสงฆ์เท่านั้น

การเตรียมการต่าง ๆ ก็คล้ายกับการทำบุญในพิธีทั่วไป การนิมนต์พระสงฆ์ นิมนต์นิมนต์ ๙ รูป สมัยโบราณนิมนต์พระสงฆ์เป็นคู่ คือ ๘ รูป ๑๐ รูป เพื่อให้คู่บ่าวสาวนิมนต์นิมนต์เท่า ๆ กัน สำหรับเครื่องประกอบพิธี นอกจากอุปกรณ์ทั่วไป เช่น พระพุทธรูป โต๊ะหมู่ยังมีเครื่องประกอบพิธีโดยเฉพาะอีก คือ มงคลแฝด กระจ่าง สำหรับเจิมคู่บ่าวสาว เตรียมนำเข้าพิธีเจริญพระพุทธมนต์ เพื่อความเป็นสิริมงคล โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติตามลำดับ ดังนี้

ครั้นได้เวลาตามกำหนดแล้ว คู่บ่าวสาวจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัยร่วมกัน โดยเจ้าสาวนั่งด้านซ้ายของเจ้าบ่าว สมานานศีล ฟังพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ เมื่อถึงบทพาหุง คู่บ่าวสาวตักบาตรร่วมกัน โดยทั้งคู่จับทัพพีเดียวกัน พระสงฆ์สวดมนต์จบ ประเคนภัตตาหารร่วมกันพระสงฆ์ฉันเสร็จแล้ว ถวายจตุปัจจัยไทยธรรม และประพรมน้ำพระพุทธมนต์กรณีมีพิธีหลังน้ำสังข์ในภายหลัง ประธานพิธีจะเป็นผู้เจิมหน้าคู่บ่าวสาว

เมื่อพิธีสงฆ์เสร็จสิ้นแล้ว จะมีพิธีตามประเพณีต่อไป สุดแต่เจ้าภาพจะกำหนด การเจริญพระพุทธมนต์ในสมัยก่อน นิยมสวดมหาสมัยสูตร ปัจจุบันสวดเจ็ดตำนานเหมือนการทำบุญทั่วไป แต่จะสวดอังคสิมาลปริตรและวิภูฏกปริตรเพิ่มขึ้น โดยความหมายว่า อังคสิมาลปริตรจะช่วยให้คลอดบุตรง่าย และวิภูฏกปริตรเป็นการคุ้มครองบ้านหรือเรือนหอจากอัคคีภัย

พิธีทำบุญอายุ

พิธีทำบุญอายุ เริ่มมีในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ โดยถือเป็นธรรมเนียมว่า เมื่อมีอายุเจริญวัยพอสมควร นิยมทำบุญอายุของตน อาจทำทุกปี ในวันคล้ายวันเกิด เรียกว่า ทำบุญคล้ายวันเกิด มักเริ่มทำเมื่อมีอายุ ๒๕ ปีเป็นต้นไป หรือ

อาจเป็นบางครั้งบางปีก็ได้ แต่ถ้าทำบุญในวันครบรอบใหญ่ คือ ๕ รอบเป็นต้นไป ได้แก่ อายุครบ ๖๐ ปี ๗๒ ปี ๘๐ ปี ๘๔ ปี เรียกว่า ทำบุญอายุใหญ่ นิยมเรียกในปัจจุบันว่า ทำบุญอายุวัฒนมงคล

พิธีทำบุญวันเกิดประจำปี จัดเหมือนการทำบุญโดยทั่วไป พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ บทเจ็ดตำนาน ถ้าเจ้าภาพมีศรัทธาให้สวดธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ก็สามารถทำได้ หรือจะสวดบทย่อของธัมมจักกัปปวัตตนสูตร เฉพาะตั้งแต่ ภูมมานัง เทวานัง เป็นต้น ก็ได้เช่นเดียวกัน ธรรมเนียมโบราณ ถ้าอายุไม่ถึง ๕ รอบ ไม่นิยมสวดธัมมจักกัปปวัตตนสูตร แต่ไม่ใช่ข้อห้ามตายตัวแต่อย่างใด ส่วนการนิมนต์พระสงฆ์ ถ้าเป็นงานใหญ่จะนิมนต์พระสงฆ์เท่าอายุบวกอีก ๑ หรือนิมนต์ ๙ รูปตามปกติก็ได้ ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับความศรัทธาความพร้อมของเจ้าภาพ

พิธีทำบุญอายุครบรอบใหญ่

การทำบุญอายุครบรอบใหญ่ มี ๒ อย่าง คือ งานทำบุญอายุตามปกติทั่วไป และงานทำบุญอายุประกอบพิธีโหรหรือพิธีนพเคราะห์

งานทำบุญอายุตามปกติ

การทำบุญอายุตามปกติทั่วไป แต่เดิมจัดงาน ๒ วัน คือ เจริญพระพุทธมนต์เย็น ก่อนวันเกิดวันหนึ่ง รุ่งขึ้นทำบุญเลี้ยงพระวันเกิดอีกวันหนึ่ง ปัจจุบันนิยมจัดงานภายในวันเดียว เรียกทั่วไปว่า สวดมนต์ฉันทเช้า หรือ สวดมนต์ฉันทเพล มีระเบียบพิธีเหมือนการทำบุญทั่วไป

งานทำบุญอายุจัดพิธีนพเคราะห์

พิธีสวดนพเคราะห์ เป็นการทำบุญอายุ นำเอาคติทางพระพุทธศาสนา คือ การทำบุญอายุมาผนวกกับคติพราหมณ์ หรือคติโหรเข้าด้วยกัน ประกอบพิธีรวมเป็นพิธีเดียวกัน โดยปฏิบัติตามคติพุทธเป็นแกนหลัก มีคติพราหมณ์หรือคติโหรเป็นส่วนประกอบ ปัจจุบันพิธีสวดนพเคราะห์จัดเป็นส่วนบุคคลมีน้อย เพราะต้องใช้งบประมาณและเตรียมการมาก ทั้งคนเข้าใจในวิธีปฏิบัติก็มีอยู่น้อย จึงนิยมทำพิธีรวมเป็นหมู่คณะตามสถานที่ต่าง ๆ ส่วนมากจะจัดในวัด

ดาวนพเคราะห์ทั้ง ๙

คติโหราเชื่อว่า โลกจักรวาลอันมนุษย์และสัตว์เวียนว่ายตายเกิดอยู่นี้ นอกจากเป็นไปตามคติกรรมทางพระพุทธศาสนาแล้ว ยังหมุนเวียนไปตามอิทธิพลของดวงดาว ๙ ดวงรวมกันเป็นกลุ่มจักรวาลนี้ เรียกว่า นพเคราะห์ แปลว่า กลุ่มดาวทั้ง ๙ เรียงลำดับตามวิถีโคจรรอบโลกของเรา จัดลำดับจากเห็นก่อนและหลังตามหลักคัมภีร์ทักษาของโหรา คือ อาทิตย์ จันทร์ อังคาร พุธ เสาร์ พฤหัสบดี ราหู ศุกร์ เกตุ มีชื่อเรียกและลำดับปรากฏในวงโคจรดังกล่าวข้างต้น ฉะนั้น บทสวดมนต์กำหนดเป็นบทประจำพระเคราะห์นั้น ๆ จึงนำมาสวดตามลำดับการปรากฏของพระเคราะห์ทั้ง ๙ และคัมภีร์ทักษาได้กำหนดกำลังนพเคราะห์แต่ละดวงไว้ ตามกำลังรอบที่หมุนเวียนรอบจักรวาล คือ พระอาทิตย์ มีกำลัง ๖ พระจันทร์ ๑๕ พระอังคาร ๘ พระพุธ ๑๗ พระเสาร์ ๑๐ พระพฤหัสบดี ๑๙ พระราหู ๑๒ พระศุกร์ ๒๑ พระเกตุ ๙

วัตถุประสงค์ของพิธีนพเคราะห์

พิธีนพเคราะห์เป็นพิธีโบราณ กระทำสืบทอดกันมาเป็นระยะเวลายาวนาน จัดขึ้นตามความเชื่อทางหลักโหราศาสตร์ว่า ชีวิตของคนเรามีเทวดานพเคราะห์ผลัดเปลี่ยนเข้ามาเสวยอายุตั้งแต่แรกเกิด เมื่อเทวดานพเคราะห์คู่เป็นมิตรกัน เข้ามาเสวยอายุ ก็จะทำให้บุคคลนั้นมีความสุขความเจริญมีโชคลาภ แต่เมื่อเทวดาเข้ามาเสวยอายุเป็นคู่ศัตรูกัน ก็จะทำให้บุคคลนั้น ประสบอุปสรรคหรือบางครั้งอาจถึงเสียชีวิต ตามคำพูดว่าพระศุกร์เข้าพระเสาร์แทรก โบราณจารย์และโหราศาสตร์ได้หาวิธีแก้ไข เพื่อสร้างขวัญกำลังใจแก่บุคคลเจ้าของชะตา โดยรวบรวมหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้บุคคลเจ้าของชะตานั้นไปประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิต จึงจัดทำพิธีบูชานพเคราะห์ขึ้น เพื่อเป็นเครื่องบูชาเทวดาที่ผลัดเปลี่ยนกันมาเสวยอายุ ให้เมตตาปราณีและอดโทษ เพื่อทูลเกล้าความเลวร้ายลงและดลบันดาลประทานความสุขความเจริญให้

การจัดพิธีสวดนพเคราะห์

เนื่องจากพิธีสวดนพเคราะห์นี้เป็นพิธีใหญ่ มีระเบียบพิธีและลำดับขั้นตอนมาก ยากที่บุคคลทั่วไปจะนำไปปฏิบัติ การทำพิธีต้องอาศัยบุคคลมีความรู้ความเชี่ยวชาญ

โดยเฉพาะเท่านั้น จึงสามารถปฏิบัติให้ถูกต้องสมบูรณ์ สำหรับบุคคลทั่วไป เพียงศึกษาอย่างกว้าง ๆ เพื่อเป็นความรู้ ก็เพียงพอแล้ว ฉะนั้น ในที่นี้จะกล่าวพอเป็นแนวปฏิบัติ ไม่ลงลึกรายละเอียดมากนัก

อุปกรณ์เครื่องประกอบพิธี

พิธีสวดนพเคราะห์เป็นพิธีพิเศษ พระสงฆ์และโหราจารย์ประกอบพิธีร่วมกัน การจัดเตรียมอุปกรณ์เครื่องใช้ในพิธี เจ้าภาพต้องจัดให้ครบ ตามคำแนะนำของโหราจารย์ ที่เชิญมาประกอบพิธีทุกประการ ในปัจจุบันเพื่ออำนวยความสะดวกแก่เจ้าภาพ บางสำนักรับจัดอุปกรณ์พิธีนพเคราะห์ให้ครบถ้วน ส่วนค่าใช้จ่ายตกลงกันทั้ง ๒ ฝ่าย อุปกรณ์เครื่องใช้สำคัญพอสรุปได้ ดังนี้

๑. เทียนชัย เป็นเทียนเล่มใหญ่ ใช้พันด้วยขี้ผึ้งอย่างดี มีความสูงเท่ากับตัวเจ้าภาพ ใ้เทียนใช้ด้ายดิบเท่ากับอายุเจ้าภาพ บวก ๑ ตั้งไว้ในตู้เทียนชัย ต้องดูแลรักษาไม่ให้ดับจนกว่าเสร็จพิธี

๒. เทียนมงคล ใช้ขี้ผึ้งหนัก ๙ บาท ความยาวเท่ากับความยาวรอบศีรษะเจ้าภาพ ใ้เทียนเท่ากับอายุของเจ้าภาพบวก ๑

๓. เทียนประจำบัตร ๑๑ เล่ม หนักเล่มละ ๒ บาท ใ้เทียน ๑๖ เส้น ความยาว ๑ คืบ

๔. เทียนขี้ผึ้งหนัก ๑ สลึง ใ้เทียน ๙ เส้น จำนวน ๑๑๗ เล่ม ใช้จุดบูชาเทวดาพระเคราะห์

๕. เทียนหนัก ๑ บาท ประมาณ ๕ เล่ม

๖. ชันน้ำมันตชนิดชันเชิงใหญ่ ๑ ใบ ถ้าไม่มีใช้กระถางแทนได้ ใ้สำหรับทำน้ำมันต ใ้ไปไม่มงคล ๙ ชนิด และมีดอกบัวลอยไว้ ๕ ดอก

๗. พระพุทธรูปปางประจำวันเกิด สำหรับตั้งเป็นประธานบนโต๊ะหมู่บูชา

๘. ของใช้อื่น ๆ เช่น สายสิญจน์ รูปหอมประมาณ ๑๕๐ ดอก บัตรพลี เครื่องกระยาบวช สำหรับบูชาเทวดา จะจัดหาวงปีพาทย์มาบรรเลงประกอบพิธี เพื่อรับส่งเทวดานพเคราะห์ทั้ง ๙ ตามกำลังวันพระเคราะห์เสวยอายุนั้น ๆ ด้วยก็ได้

ลำดับขั้นตอนพิธี

เมื่อได้เวลาประกอบพิธี เจ้าภาพจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย จุดเทียนชัย ในขณะที่จุดเทียนชัยพระสงฆ์จะสวดคาถาจุดเทียนชัย เทียนชัยนี้ ต้องระวังรักษาไม่ให้ดับจนกว่าจะเสร็จพิธี ต่อจากนั้น จุดเทียนบูชาพระเคราะห์ตามโหราจารย์กำหนด โหราจารย์อาราธนาศีลทุกคนรับศีลโหราจารย์อัญเชิญเทวดาตามลัทธิ จบแล้วอาราธนาพระปริตร

พระสงฆ์ดำเนินพิธีสวดนพเคราะห์ เริ่มต้นด้วยพระสงฆ์รูปที่ ๓ ชุมนุมเทวดา (ซัดสัคเค) ประธานสงฆ์นำสวดบทต้นตำนาน ต่อด้วยมงคลสูตร จบแล้วโหราจารย์ประกาศคำอำนวยการ และประกาศคำบูชาพระอาทิตย์ พระสงฆ์สวดโมรปริตรประจำวันอาทิตย์ โหราจารย์ประกาศคำบูชาพระจันทร์ พระอังคาร พระพุธ พระเสาร์ พระพฤหัสบดี พระราหู พระศุกร์ และพระเกตุ สลับกับการสวดของพระสงฆ์ทุกพระเคราะห์ตามลำดับดังกล่าวแล้ว ซึ่งแต่ละพระเคราะห์มีบทสวดกำหนดเป็นการเฉพาะ จากนั้นสวดบทท้ายตำนาน จนจบภะวะตุ สัพพะมังคะลัง ต่อด้วยบท นักขัตตะยักกะภูตานั้น จึงเสร็จพิธีการสวดนพเคราะห์ สุดท้ายเป็นพิธีดับเทียนชัย โดยพระสงฆ์หรือโหราจารย์เป็นผู้ดับ ในขณะที่ดับเทียนชัยพระสงฆ์สวดคาถาดับเทียนชัย ปะพรมน้ำมนต์ให้เจ้าภาพและผู้เข้าร่วมพิธีทุกคน ถวายไทยธรรมพระสงฆ์ กรวดน้ำรับพร เป็นอันเสร็จพิธี

พิธีเจริญพระพุทธมนต์นวัคคหายุสมธัมม์

พิธีนวัคคหายุสมธัมม์ (อ่านว่า นะ-วัค-คะ-หา-ยุ-สะ-มะ-ทำ) แปลว่า ธรรมเสมอด้วยอายุพระเคราะห์ทั้ง ๙ มีระเบียบพิธีและขั้นตอนการปฏิบัติเช่นเดียวกับพิธีนพเคราะห์ เป็นพิธีจัดขึ้นสำหรับพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ เริ่มจัดเป็นครั้งแรก ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ โดยสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (สา ปุสฺสเทวมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช องค์ที่ ๙ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงคัดเลือกหัวข้อธรรมจากพระสูตรต่าง ๆ กำหนดเป็นบทสวดบูชาพระเคราะห์ทั้ง ๙ ดังปรากฏในหนังสือสวดมนต์ฉบับหลวง จึงถือเป็นธรรมเนียมว่าในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว การจัดพิธีนวัคคหายุสมธัมม์ ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จะต้องนิมนต์พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์จากวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีรามเท่านั้น จำนวน ๕ รูป มาประกอบพิธีในวันที่ ๕ ธันวาคม และรับพระราชทานฉันทเพล ในวันที่ ๖

ธันวาคม ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ในส่วนพิธีพราหมณ์ พระครูพราหมณ์สำนักพระราชวัง จัดเตรียมเครื่องใช้ในพิธี และประกอบพิธีร่วมกับพระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ การอาราธนา พระปริตรในพิธีนี้ เป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ฝ่ายพิธีกองศาสนูปถัมภ์ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

พิธีเจริญพระพุทธมนต์นวัคคหายุสมธัมม์ นอกจากจะจัดในวันเฉลิมพระชนมพรรษา ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแล้ว ยังเคยจัดในวันเฉลิมพระชนมพรรษาของสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ วันพระราชสมภพสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ อีกด้วย

พิธีทำบุญต่อนาม

พิธีทำบุญต่อนาม เป็นการทำบุญของญาติผู้ป่วย ต้องการให้ผู้ป่วยได้ทำบุญกุศล ในช่วงสุดท้ายของชีวิต เพื่อเป็นพลวปัจจัยนำไปสู่สุดดีในสัมปรายภพ เสมือนเป็นการเตรียมเสบียงเดินทางให้ผู้ป่วยหนักนำไปใช้สอย เมื่อจะต้องละโลกนี้ หรือเพื่อให้บุญกุศลช่วยให้หายหรือบรรเทาจากอาการเจ็บป่วยนั้น มีชีวิตอยู่ต่อไป จึงเรียกทำบุญต่อนาม หมายถึง สืบต่อชั้น ๕ ส่วนนาม ได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ให้กลับมาดำเนินต่อไป โดยปราศจากอันตรายถึงเสียชีวิต หรือเมื่อไม่สามารถหายจากอันตรายนั้นได้ ก็ให้สืบต่อไปสู่ภพใหม่เป็นสุดดี เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าทำบุญต่ออายุ เป็นพิธีไม่ค่อยมีให้เห็นบ่อยนักในปัจจุบัน

พิธีทำบุญต่อนาม เป็นพิธีจัดขึ้นแบบกะทันหันเร่งด่วน ระเบียบพิธีไม่มีอะไรมากมายนัก มักจัดในห้องผู้ป่วยตามมีตามได้ ตั้งพระพุทธรูปบูชาด้านหัวนอนของผู้ป่วยตามความเหมาะสม นิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ต่อนาม จำนวน ๕ รูป ไม่เกิน ๗ รูป เนื่องจากเป็นกิจนิมนต์กะทันหันและรับพระสงฆ์มาสวดเต็ยวันนั้นก็มิ พระสงฆ์อาจนั่งหรือยืนสวดก็ได้ ขึ้นอยู่กับสถานที่ ถ้าผู้ป่วยอาการไม่หนักไม่ใกล้สิ้นชีวิต แต่ญาติต้องการจัดเป็นขวัญกำลังใจแก่ผู้ป่วยก็ทำได้เช่นกัน การทำบุญต่อนาม มีลำดับพิธีโดยย่อ ดังนี้

เมื่อมีความพร้อมพร้อมแล้ว ผู้ป่วยหรือผู้แทนก็ได้ จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย อาราธนาศีล รับศีล อาราธนาพระปริตร พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ตามบทนิยม... พุทธัง สาระณัง คัจฉามิ และสวดโพชฌงค์สูตรทั้ง ๓ คือ มหากัสสปโพชฌงค์ มหาโมคคัลลานโพชฌงค์ มหาจุนทโพชฌงค์ หรือจะสวดคิริमानนทสูตรแทนโพชฌงค์สูตรทั้ง ๓ ก็ได้

พิธีทำบุญต่อนามนี้ จัดติดต่อกัน ๓ วัน ๓ คืนก็มี เพื่อเพิ่มบุญกุศลแก่ผู้ป่วย ฝ่ายพระสงฆ์ก็สวดพระสูตรไม่ซ้ำกันทั้ง ๓ วัน โดยวันแรกสวดโพชฌังคสูตร วันที่ ๒ ศิริมานนทสูตร วันสุดท้ายมหาสติปัญญาสูตร จบแล้วพระสงฆ์พิจารณาผ้าบังสุกุลให้ผู้ป่วยด้วย เรียกว่า พิธีพิจารณาผ้าบังสุกุลเป็น

พิธีวางศิลาฤกษ์

พิธีวางศิลาฤกษ์ เป็นพิธีจัดขึ้นตามธรรมเนียมประเพณีไทย เกิดขึ้นจากความเชื่อทางโหราศาสตร์ ซึ่งต้องเลือกหาฤกษ์ยามอันเป็นมงคล เพื่อความมั่งมีศรีสุข มีโชคลาภ เจริญรุ่งเรืองในการดำรงชีวิต และสุขภาพสบายใจแก่ผู้อยู่อาศัยหรือกิจการ สิ่งก่อสร้างควรวางศิลาฤกษ์ ได้แก่ พระบรมราชานุสาวรีย์ อนุสรณ์สถาน อุโบสถ วิหาร ศาลาการเปรียญ สถานที่ราชการรัฐวิสาหกิจ สำนักงานใหญ่ของบริษัท ถ้าเป็นอาคารบ้านเรือน ไม่นิยมประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์ แต่จะทำพิธี ยกเสาเอก เสาโทของบ้านแทน

พิธีวางศิลาฤกษ์ในการก่อสร้างสถานที่ดังกล่าวข้างต้น นิยมจัดให้มีพิธีสงฆ์และพิธีพราหมณ์รวมอยู่ในพิธีเดียวกัน จะนำมากล่าวพอบเป็นแนวทางในการปฏิบัติ ดังนี้

อุปกรณ์ประกอบพิธีต้องจัดเตรียม

การประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์ มีอุปกรณ์เครื่องประกอบพิธีมาก นับตั้งแต่โต๊ะหมู่ เครื่องบูชา สำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป โต๊ะวางแผ่นศิลาฤกษ์ อิฐทอง นาค เงิน ไม้มั่งคล โถกระแจะเจิม พานข้าวตอกดอกไม้ ขุดหลุมศิลาฤกษ์ ขนาดกว้าง x ยาว ๕๐ x ๕๐ เซนติเมตร ลึก ๗๐ เซนติเมตร หรือให้ใหญ่กว่าแผ่นศิลาฤกษ์ประมาณ ๑๐ นิ้ว วัดโดยรอบ ให้ขอบปากหลุมสูงจากพื้น ๗๐ เซนติเมตร เตรียมไม้มั่งคล คือ ไม้กันกรา ไม้ชัยพฤกษ์ ไม้ทรงบาดาล (บุนนาค) ไม้ทองกลาง ไม้พยอม ไม้ราชพฤกษ์ ไม้ไผ่สีสุก ไม้ขนุนและไม้สัก จะอยู่ตรงกลางหลุมเนื่องจากถือว่าเป็นพญาไม้ ค้อนสำหรับตอกไม้มั่งคลทั้ง ๙ ปูนซีเมนต์ผสมทรายเรียบริ้ว เกียงสำหรับปาดปูนให้เรียบริ้ว นพรัตน์หรือพลอย ๙ สี ดอกไม้ฉีกกลีบ นิยมดอกดาวเรือง หรือดอกกุหลาบ

ก่อนถึงเวลาประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์ จะประกอบพิธีบวงสรวงสังเวยก่อน เครื่องสังเวย ได้แก่ บายศรีปากชามซ้ายขวา เครื่องประกอบฤกษ์ ขนมสดทั้ง ๕ คือ ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว ขนมมีชื่อเป็นมงคลอีก ๓ ชนิด เช่น ทองหยิบ ฝอยทอง ขนมชั้น ขนมถ้วยฟู

น้ำชาจีน กล้วยน้ำว่า มะพร้าวอ่อน มัจฉามังสาหารทั้ง ๕ คือ หัวหมู เป็ด ไก่ ปลา ปูหรือกุ้ง
 ทุกอย่างต้องสะอาด ต้มสุก ผลไม้ต่าง ๆ ให้มากอย่าง มีทั้งผลใหญ่ ผลกลาง ผลเล็ก ข้าวตอก
 ดอกไม้ ๑ พาน สำหรับโปรยหลุม พวงมาลัย ๑ พวง สำหรับวางบนแผ่นศิลาฤกษ์ โต๊ะปูด้วย
 ผ้าขาว สำหรับตั้งเครื่องสังเวย รูป เทียน แจกันดอกไม้จัดให้สวยงาม

เมื่อได้ฤกษ์ทำพิธีบวงสรวง โหรหรือพราหมณ์ จะเชิญประธานพิธีจุดธูปเทียนที่โต๊ะ
 สังเวย จากนั้นโหรหรือพราหมณ์ จะทำพิธีบวงสรวงตามเวลาเหมาะสม หลังจากเสร็จพิธี
 บวงสรวงแล้ว จะเป็นพิธีเจริญพระพุทธรูป การประกอบพิธีเจริญพระพุทธรูปในพิธีวาง
 ศิลาฤกษ์ พึงกระทำเช่นเดียวกับพิธีมงคลอื่น ๆ โดยนิมนต์พระสงฆ์ขึ้นนั่งบนอาสนะ ประธาน
 จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย พิธีกรอาราธนาศีล ประธานสงฆ์ให้ศีล อาราธนาพระปริตร
 พระสงฆ์เจริญพระพุทธรูป จบแล้ว ถ้ามีการรายงานถึงวัตถุประสงค์ของการก่อสร้าง ก็กล่าว
 รายงานในช่วงนี้ เจ้าหน้าที่เชิญเครื่องประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์ไปยังจุดวางศิลาฤกษ์ เมื่อถึง
 เวลาฤกษ์และกล่าวรายงานเสร็จแล้ว พิธีกรเรียนเชิญประธานพิธีไปยังบริเวณวางศิลาฤกษ์
 และประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์ โดยพระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา วงดุริยางค์บรรเลงเพลง
 มหาฤกษ์ ประธานหยิบไม้มงคล ปักลงตรงจุดทั้ง ๙ ตอกลงในทราย หยิบแผ่นอิฐเงิน นาก
 ทอง อย่างละ ๓ แผ่น วางบนหลักไม้มงคล ใช้ปูนซีเมนต์ผสมทรายและน้ำแล้วก่ออิฐเงิน นาก
 ทอง เป็นชั้น ๆ ให้ครบทั้ง ๙ แผ่น วางแผ่นศิลาฤกษ์บนแผ่นอิฐทอง นาก เงิน วางพวงมาลัย
 ลงบนแผ่นศิลาฤกษ์ โปรยข้าวตอกดอกไม้ลงในหลุมศิลาฤกษ์ หลังจากนั้นเชิญผู้มีเกียรติท่าน
 อื่น ๆ โปรยดอกไม้ด้วย นิมนต์ประธานสงฆ์พรมน้ำพระพุทธรูป ประธานกลับเข้ามาใน
 มณฑลพิธีเจริญพระพุทธรูป ถวายจตุปัจจัยไทยธรรม พระสงฆ์อนุโมทนา กรวดน้ำ รับพร
 เป็นอันเสร็จพิธี

บทที่ ๓

พิธีสวดพระพุทธรูป

พิธีสวดพระพุทธรูป เป็นวิธีการบำเพ็ญกุศลปรารภผู้ตาย เช่น บุพการี คนเคารพ นับถือ คนมีพระคุณ ญาติสนิทมิตรสหาย ผู้บังคับบัญชา หรือผู้ใต้บังคับบัญชา แม้กระทั่งศพคนไร้ญาติ เพื่ออุทิศกุศลให้คนเหล่านั้นได้รับความสุขในสัมปรายภพได้แก่ พิธีเกี่ยวกับการบำเพ็ญกุศลศพ เช่น การสวดพระอภิธรรม การทำบุญ ๗ วัน ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน การฌาปนกิจศพ การเก็บอัฐิ และการทำบุญครบรอบวันตาย มีการเตรียมงานและขั้นตอน ประกอบพิธีเหมือนงานทำบุญทั่วไป ต่างกันเพียงรายละเอียดบางประการ

พิธีสวดพระพุทธรูป เริ่มต้นด้วยเจ้าภาพจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย จุดธูปเทียน เครื่องทองน้อยเคารพศพหรืออัฐิ ใช้ธูปเทียนธรรมดาแทนก็ได้ อาราธนาศีล รับศีล อาราธนา พระปริตร ฟังพระสงฆ์สวดพระพุทธรูป ถวายภัตตาหาร ถวายจตุปัจจัยไทยธรรม ลาดกุษา โยงหรือสายโยง ทอดผ้าบังสุกุล เป็นผ้าไตรหรือผ้าอื่นสำหรับพระสงฆ์ใช้สอยก็ได้ พระสงฆ์ พิจารณาผ้าบังสุกุลและอนุโมทนา เจ้าภาพกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย เป็นอันเสร็จพิธี

การจัดพิธีกรรมดังกล่าว อาจแตกต่างกันบางโอกาสบางสถานที่ สามารถปรับได้ตามความเหมาะสม เช่น ถวายพักรองที่ระลึก แสดงพระธรรมเทศนา ก่อนหรือหลังการสวดพระพุทธรูป มีสวดรับเทศน์ สวดมาติกา และสวดพระอภิธรรม เป็นหน้าที่ของพิธีกรของงานจะต้องพิจารณาดำเนินการให้เหมาะสมกับคนตายและความศรัทธาของเจ้าภาพ

การจัดงานศพ

การจัดงานศพมีอุปกรณ์ประกอบพิธีเหมือนงานทำบุญตามปกติทั่วไป เจ้าภาพจัดงานที่วัด ทางวัดจะจัดเตรียมให้ความต้องการของเจ้าภาพ ถ้าจัดพิธีที่บ้าน มีอุปกรณ์ต้องจัดเตรียม ได้แก่ กุษาโยงหรือสายโยง สำหรับใช้ในงานศพเครื่องทองน้อย ตู้พระอภิธรรม เครื่องบูชากระบะมุก สามารถใช้กระถางธูป เชิงเทียน และแจกันดอกไม้แทนก็ได้

การจัดงานศพมีหลายขั้นตอน ขั้นตอนแรก คือ พิธีรดน้ำศพ การรดน้ำศพมีหลังแต่งศพเสร็จเรียบร้อยแล้ว มีการจัดเตรียมเตียงประดิษฐานศพ สำหรับให้ผู้มาร่วมพิธีได้รดน้ำศพ ถือเป็นกรขอขมาโทษให้พ้นจากเวรกรรมที่มีต่อกัน ถ้าเป็นบุตรหลาน ก็แสดงถึงการสนองคุณและแสดงความกตัญญูกตเวทิต่อผู้ตายอีกด้วย เตียงตั้งศพนิยมวางทางด้านซ้ายของโต๊ะ

หมูปูชาพระรัตนตรัยหรือตำแหน่งอันเหมาะสม นำมือขวาของศพออกมาอยู่ด้านนอก เพื่อรดน้ำศพได้สะดวก ห้ามมิให้ผู้ใดเดินผ่านด้านศีรษะของศพ เพราะถือเป็นกิริยาอาการไม่เคารพต่อศพ จัดร่างศพให้นอนหงายเหยียดยาว จัดมือขวาให้เหยียดออกห่างจากตัวเล็กน้อย โดยให้หงายแบออกมาคอยรับการรดน้ำ ซึ่งการจัดลักษณะเช่นนี้ เป็นปริศนาธรรมให้ผู้มารดน้ำพิจารณาว่า มนุษย์เรานั้น เมื่อตายไปแล้ว ไม่สามารถจะนำสิ่งใดติดตัวไปได้ นอกจากคุณความดีเท่านั้น ใช้ผ้าห่มแพรคลุมตลอดร่างศพ เปิดหน้าและมือขวาเท่านั้น จัดเตรียมชั้นน้ำรองรับน้ำจากมือศพ น้ำอบน้ำหอมผสมน้ำอีกชั้นหนึ่ง พร้อมภาชนะเล็ก ๆ ให้บุตรหลาน ตักน้ำมาอบให้ผู้มาร่วมพิธีได้รดน้ำศพ จุดเครื่องบูชา เช่น ธูปหอม ด้านศีรษะศพ เป็นการสักการบูชาพระรัตนตรัยก่อนเริ่มทำพิธีรดน้ำศพ เมื่อถึงเวลาตามกำหนด บุตรหลานวงศาคณาญาติจะรดน้ำศพก่อน จากนั้นเชิญแขกผู้มาร่วมพิธีรดน้ำตามลำดับ ถ้าได้รับพระราชทานน้ำหลวงอาบศพ ให้เชิญผู้อาวุโสหรือผู้เคารพนับถือของบุตรหลาน เป็นประธานพิธีอาบน้ำหลวงพระราชทานเป็นท่านสุดท้ายซึ่งจะไม่มีกรรดน้ำศพอีกต่อไป นำศพบรรจุในหีบศพ นำขึ้นตั้ง ณ สถานที่จัดเตรียมไว้พร้อมตั้งเครื่องสักการะศพ เป็นอันเสร็จพิธี

สถานที่ตั้งศพบำเพ็ญกุศล

สถานที่ตั้งศพ ควรคำนึงถึงการจัดตั้งและส่วนประกอบของพิธีศพ คือ

๑. สถานที่ตั้งโต๊ะหมูปูชาพระรัตนตรัย
๒. สถานที่ตั้งอาสน์สงฆ์ สำหรับพระสงฆ์นั่งสวดพระอภิธรรมและพิธีอื่น ๆ
๓. สถานที่ตั้งเครื่องประกอบศพ เช่น เครื่องราชอิสริยาภรณ์ (ถ้ามี) รูปถ่ายผู้ตาย
๔. สถานที่ตั้งพวงหรีดของผู้นำมาแสดงความอาลัยต่อผู้ตาย
๕. สถานที่ตั้งเครื่องไทยธรรมถวายพระสงฆ์และอุปกรณ์เครื่องใช้ในพิธีศพ

การจัดสถานที่สวดพระอภิธรรมศพ

การจัดสถานที่สวดพระอภิธรรมศพ ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของสถานที่ นิยมตั้งโต๊ะหมูด้านศีรษะของศพ หันพระพักตร์พระพุทธรูปไปทางทิศตะวันออก ทิศเหนือ หรือทิศใดที่ไม่นิยมหันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันตก เว้นแต่ข้อจำกัดของสถานที่ตั้งอาสนะสำหรับพระสงฆ์นั่งสวดพระอภิธรรม ตั้งตู้คัมภีร์พระอภิธรรมด้านหน้าพระสงฆ์ ให้สูงกว่าอาสนะเล็กน้อย

อุปกรณ์เครื่องใช้ต้องจัดเตรียมในพิธีศพ

๑. ผ้าภูษาโยงหรือด้ายสายโยง
๒. เครื่องทองน้อย
๓. ชุดกรวดน้ำ
๔. กระจ่างรูป พร้อมตะเกียงเล็ก
๕. โต๊ะรองกราบหรือหมอนรองกราบ

ผ้าภูษาโยง ใช้ต่อเชื่อมกับด้ายสายโยงจากมือของศพ ทอดลงมาจากปากหีบศพ วางอยู่หัวอาสน์สงฆ์ ถัดจากโต๊ะหมู่บูชา สำหรับลาดด้านหน้าพระสงฆ์ในเวลาทอดผ้าบังสุกุล เช่น สบง จีวร ผ้าไตร หรือผ้าอื่น ๆ ให้พระสงฆ์ใช้สอยได้

เครื่องทองน้อย นิยมใช้ ๒ ชุด ตั้งหน้าหีบศพชุดหนึ่ง สำหรับให้ผู้วายชนม์บูชา พระธรรม โดยหันรูปเทียนเข้าหาหีบศพ พุ่มดอกไม้อยู่ด้านนอกหีบศพ อีกชุดหนึ่งสำหรับ ประธานพิธีหรือเจ้าภาพจุดเคารพศพ หันรูปเทียนเข้าหาคนจุด หันพุ่มดอกไม้เข้าหาหีบศพ มีข้อควรสังเกต คือ การตั้งเครื่องทองน้อย จะให้ใครจุดสักการะสิ่งใด ให้หันรูปเทียนเข้าหาคนจุดและเทียนต้องอยู่ขวามือคนจุดเสมอไป

กระจ่างรูป พร้อมรูปและตะเกียงขนาดเล็ก วางเบื้องหน้าเครื่องตั้งประดับศพ ให้คนมาในงานจุดเคารพศพตามประเพณีนิยม

พิธีบังสุกุลปากหีบ

เมื่อจัดพิธีการตั้งแต่ต้น กระทั่งนำศพบรรจุลงหีบ และนำหีบศพขึ้นตั้งบนโต๊ะเครื่องตั้ง พร้อมประดับตกแต่งเรียบร้อยแล้ว ถ้าเจ้าภาพมีความประสงค์ทอดผ้าบังสุกุลปากหีบ ฟังนิมนต์พระสงฆ์ ๕ รูป หรือ ๑๐ รูป นั่งบนอาสนสงฆ์ ประธานหรือเจ้าภาพจุดเครื่องบูชาพระรัตนตรัย จุดเครื่องทองน้อยหรือรูปเทียนหน้าหีบศพ อาราธนาศีล รับศีล ลาดผ้าภูษาโยงหรือสายโยง ประธานหรือเจ้าภาพทอดผ้าบังสุกุล โดยวางขวางทับผ้าภูษาโยงหรือสายโยง พระสงฆ์พิจารณาผ้าบังสุกุลและอนุโมทนา เจ้าภาพกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย เป็นอันเสร็จพิธี

พิธีสวดพระอภิธรรมศพ

การบำเพ็ญกุศลศพ นิยมจัด ๓ คืน ๕ คืน ๗ คืน หรือมากกว่านี้ ขึ้นอยู่กับความพร้อมของเจ้าภาพ แต่ละคืนจะมีพิธีสวดพระอภิธรรม ญาติเป็นเจ้าภาพบ้าง คนอื่นรับเป็นเจ้าภาพบ้าง เมื่อถึงเวลาตามกำหนด ประธานหรือเจ้าภาพจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย จุดเครื่องสักการบูชาหน้าตู้พระอภิธรรม จุดเครื่องทองน้อยหน้าศพ หันพุ่มดอกไม้เข้าหาศพ จุดเครื่องทองน้อยอีกชุดหนึ่ง หันพุ่มดอกไม้ออกด้านนอก สำหรับให้ผู้วายชนม์บูชาพระธรรม ถ้าเป็นศพคฤหัสถ์หรือฆราวาสจะจุดในคราวเดียวกัน ถ้าเป็นศพพระสงฆ์ จะเชิญประธานหรือเจ้าภาพจุดเครื่องทองน้อยหน้าศพ ประธานหรือเจ้าภาพนั่งประจำที่แล้ว อาราธนาศีล ประธานสงฆ์ให้ศีลจบ พระสงฆ์สวดพระอภิธรรมประจำคืน การสวดพระอภิธรรมพิธีกรไม่ต้องอาราธนาธรรมเพราะการอาราธนาธรรม ถือเป็นการอาราธนาพระสงฆ์แสดงพระธรรมเทศนา หรือเทศน์ มิใช่เป็นการอาราธนาพระสงฆ์สวดพระอภิธรรม ส่วนภูมิภาคนิยมอาราธนาธรรมด้วย เมื่อพระสงฆ์สวดพระอภิธรรมจบ ประเคนจตุปัจจัยไทยธรรม ทอดผ้าบังสุกุล พระสงฆ์พิจารณา ผ้าบังสุกุลและอนุโมทนา ประธานหรือเจ้าภาพกรวดน้ำอุทิศกุศลให้ผู้ตาย กราบลาพระรัตนตรัย เป็นอันเสร็จพิธีสวดพระอภิธรรมประจำคืน

พิธีบำเพ็ญกุศล ๗ วัน ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน

การทำบุญอุทิศให้ผู้ตายมีตลอดการตั้งศพบำเพ็ญกุศล พิธีทำบุญให้ผู้ตายหลังจากตายได้ ๗ วัน เรียกว่า สัตตมวาร พิธีทำบุญให้ผู้ตายหลังจากตายได้ ๕๐ วัน เรียกว่า ปัญญาสมวาร พิธีทำบุญให้คนตายหลังจากตายได้ ๑๐๐ วัน เรียกว่า สตมวาร การบำเพ็ญกุศลตามวันดังกล่าว มีระเบียบวิธีปฏิบัติเหมือนงานทำบุญทั่วไป มีความต่างกันอยู่บ้าง คือ ไม่ต้องวงสายสิญจน์และไม่ต้องตั้งขันน้ำมนต์ในการสวดมนต์ เมื่อพิธีกรอาราธนาพระปริตรแล้ว พระสงฆ์ไม่ต้องขมนุมเทวดาหรือขัดสัคเค สวดพระพุทธรมณฑ์ต่อเลย จบแล้วถวายภัตตาหาร พระสงฆ์ฉันเสร็จแล้ว ถวายจตุปัจจัยไทยธรรม ทอดผ้าบังสุกุล พระสงฆ์พิจารณาผ้าบังสุกุล และอนุโมทนา เจ้าภาพกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย กราบลาพระรัตนตรัย เป็นอันเสร็จพิธี

บทสวดมนต์ในพิธีบำเพ็ญกุศลให้ผู้วายชนม์ ๗ วัน สมัยโบราณนิยมสวดอนัตตลักขณสูตร ๕๐ วัน สวดอาทิตตปริยายสูตร ๑๐๐ วัน สวดธัมมนิยามสูตร แต่ในยุคปัจจุบัน พระสงฆ์ส่วนใหญ่จะสวดธรรมนิยามสูตรทุกงาน ยกเว้นงานเจ้าภาพนิมนต์ระบุพระสูตรให้

สวด แต่มีธรรมเนียมว่า ไม่สวดเจ็ดตำนาน สิบสองตำนาน ฉัมมจักกัปปวัตตนสูตร และ มหาสมัยสูตร ในงานทำบุญเกี่ยวข้องกับคนตายไปสู่สัมปรายภพแล้ว

การจัดพิธีบำเพ็ญกุศลในวันดังกล่าว ถือเป็นวันสำคัญในการทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ตาย ดังนั้น จึงนิยมทำกันโดยทั่วไป การกำหนดวันจัดงานให้นับวันตายเป็นหลัก คือ ตายลงวันไหน ให้ถือวันนั้นเป็นวันสำคัญในการอุทิศผลบุญเป็นกรณีพิเศษ เช่น ตายวันอาทิตย์ ถ้าจัดงาน ๒ วัน นิยมนิมนต์พระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์ในวันเสาร์ ถวายภัตตาหารแต่พระสงฆ์ในวันอาทิตย์ กรณีทำบุญวันเดียว พิธีสวดพระพุทธมนต์และการถวายภัตตาหารพระสงฆ์ นิยมทำในวันอาทิตย์ ซึ่งตรงกับวันตายของผู้วายชนม์

การจัดพิธีบำเพ็ญกุศล ๒ วัน ในวันแรก นิมนต์พระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์ แสดงพระธรรมเทศนาพระสงฆ์ ๔ รูป สวดรับเทศน์ พิจารณาผ้าบังสุกุล ตกกลางคืนพระสงฆ์สวดพระอภิธรรม ในวันรุ่งขึ้นพระสงฆ์ที่สวดพระพุทธมนต์ในวันแรก สวดถวายพรพระ ฉน์ภัตตาหารเรียบร้อยแล้ว เจ้าภาพถวายเครื่องไทยธรรม พระสงฆ์พิจารณาผ้าบังสุกุลและอนุโมทนา เจ้าภาพกรวดน้ำอุทิศกุศลให้แก่ผู้ตาย เป็นอันเสร็จพิธี

การจัดพิธีบำเพ็ญกุศลวันเดียว นิมนต์พระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์ แสดงพระธรรมเทศนา ถวายภัตตาหารเพล หลังจากพระสงฆ์ฉน์ภัตตาหารเรียบร้อยแล้ว เจ้าภาพถวายเครื่องไทยธรรม ทอดผ้าบังสุกุล (ถ้ามี) พระสงฆ์พิจารณาผ้าบังสุกุลและอนุโมทนา เจ้าภาพกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย เป็นอันเสร็จพิธี

พิธีทำบุญงานฌาปนกิจศพ

เจ้าภาพตั้งศพบำเพ็ญกุศลตามวันที่กำหนดแล้ว ส่วนใหญ่จะทำพิธีฌาปนกิจศพตามธรรมเนียมชาวพุทธ การจัดงานฌาปนกิจศพ นิยมจัดงานเป็น ๒ เวลา คือ ภาคเช้ากับภาคบ่าย มีระเบียบพิธีควรทราบ ดังนี้

ภาคเช้า เมื่อได้เวลาตามกำหนดแล้ว ประธานหรือเจ้าภาพจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย จุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยเคารพศพ อาราธนาศีล รับศีล อาราธนาพระปริตร พระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์ จบแล้วถวายภัตตาหารเพล ถวายจตุปัจจัยไทยธรรม ทอดผ้าบังสุกุล พระสงฆ์พิจารณาผ้าบังสุกุลและอนุโมทนา เจ้าภาพกรวดน้ำอุทิศกุศลให้แก่ผู้ตาย เป็นอันเสร็จพิธี

ภาคบ่าย หลังจากเจ้าภาพและผู้ร่วมงานรับประทานอาหารกลางวันเสร็จเรียบร้อยแล้ว มีพิธีแสดงพระธรรมเทศนาก่อนฌาปนกิจศพ เป็นการพรรณนาประวัติเกียรติคุณความดีของผู้ตายให้ผู้อยู่เบื้องหลังได้ระลึกถึง พร้อมทั้งให้คนมีชีวิตอยู่ดำรงตนอยู่ในความไม่ประมาท เมื่อเจ้าภาพและผู้มาร่วมงานพร้อมเพรียงกันแล้ว ประธานจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย จุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยเคารพศพ จุดเทียนส่องธรรม และจุดเทียนเครื่องทองน้อยบูชาธรรม นิมนต์พระเทศน์ขึ้นธรรมมาสน์ พิธีกรเชิญเทียนส่องธรรมไปตั้งบนธรรมมาสน์ อาราธนาศีล รับศีล อาราธนาธรรม พระสงฆ์แสดงพระธรรมเทศนา จบแล้วอนุโมทนาบนธรรมมาสน์ เจ้าภาพ กรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย พระเทศน์ลงจากธรรมมาสน์มานั่งบนอาสน์สงฆ์ ประเคนไทยธรรมกัณฑ์เทศน์ เป็นอันเสร็จพิธีเทศน์ ต่อจากนั้นนิมนต์พระสงฆ์สวดมาติกาขึ้นนั่งบนอาสน์สงฆ์ อาราธนาพระปริตร ไม่ต้องอาราธนาศีลซ้ำอีก ฟังพระสงฆ์สวดมาติกา จบแล้ว ถวายไทยธรรม ทอดผ้าบังสุกุล (ถ้ามี) พระสงฆ์พิจารณาผ้าบังสุกุลและอนุโมทนา เจ้าภาพ กรวดน้ำอุทิศกุศลให้ผู้ตาย เป็นอันเสร็จพิธี

พิธีสวดมาติกาบังสุกุล

การสวดมาติกา คือ การสวดบทมาติกาของพระอภิธรรมเจ็ดคัมภีร์ มีชื่อเรียกอีกอย่างว่า สัตตปปรณาภิธรรม เป็นประเพณีนิยมในการทำบุญหน้าศพอย่างหนึ่ง เรียกว่า สวดมาติกา การสวดมาติกาในพิธีบำเพ็ญพระกุศลศพ พระบรมวงศ์ชั้นพระองค์เจ้าขึ้นไป เรียกว่า สัตตปปรณ โดยมากเป็นพิธีช่วงบ่าย ก่อนพิธีฌาปนกิจศพหรือพระราชทานเพลิงศพ

พิธีสวดมาติกาไม่มีกำหนดตายตัวว่า ต้องนิมนต์พระสงฆ์จำนวนเท่าไร ส่วนใหญ่จะนิมนต์เท่าอายุของผู้ตาย หรือหรือเท่าจำนวนพระสงฆ์ในวัด แต่ในเมืองนิยม ๑๐ รูป เหมือนพิธีหลวง การสวดมาติกาที่ดี การสวดพระอภิธรรมก็ดี ตามธรรมเนียมโบราณไม่มีการอาราธนาธรรมและพิธีหลวงก็ไม่มีการอาราธนาธรรมเช่นกัน ควรทราบระเบียบพิธีปฏิบัติ ดังนี้

การสวดมาติกาต่อจากสวดพระพุทธรูปหรือแสดงพระธรรมเทศนา ไม่ต้องจุดธูปเทียน และไม่ต้องอาราธนาศีล เพราะได้ปฏิบัติต่อเนื่องมาก่อนแล้ว ถ้าเว้นช่วงเวลา จัดพิธีมาติกาเป็นส่วนหนึ่งต่างหาก จึงเริ่มต้นด้วยเจ้าภาพจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย อาราธนาศีล รับศีลแล้ว พระสงฆ์ขึ้นต้นบท นะโม ต่อด้วยบท กุสะลา ธัมมา จบด้วยบท เหตุปัจจัยโย

ทอดผ้าบังสุกุล พระสงฆ์พิจารณาผ้าบังสุกุลและอนุโมทนา ยะลา สัพพี ต่อด้วยบท **อะทาลี เม**
จบด้วยบท ภาวะตุ สัพพะมังคะลัง กราบลาพระรัตนตรัย เป็นอันเสร็จพิธี

กรณีเจ้าภาพนิมนต์พระสงฆ์จำนวนมาก ต้องจัดพระสงฆ์เป็นชุด เมื่อพิธีกรเก็บ
 ภาชนะ และพระสงฆ์ชุดแรกลงจากอาสน์สงฆ์แล้ว นิมนต์พระสงฆ์ชุดที่ ๒ ขึ้นสู่อาสน์สงฆ์
 ไม่ต้องสวดมาติกาอีก พิธีกรลาดภาชนะให้เจ้าภาพทอดผ้าบังสุกุล พระสงฆ์พิจารณาผ้า
 บังสุกุลอย่างเดียวไม่ต้องอนุโมทนา ปฏิบัติเช่นนี้จนหมดพระสงฆ์ที่อาราธนา

การสวดมาติกาในพิธีหลวงต่างจากพิธีฌาปนกิจศพของคนทั่วไป กล่าวคือ งานศพ
 ได้รับพระบรมราชานุญาต พระสงฆ์ต้องใช้พัดยศและในเวลาอนุโมทนา ต้องถวายอดิเรก
 คือ บทถวายพระพรเป็นพิเศษแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

พิธีสวดแจง

พิธีฌาปนกิจศพช่วง ๓๐ ถึง ๕๐ ปีที่ผ่านมา เจ้าภาพนิยมจัดให้มีการเทศน์สังคีตึกถา
 คือจำลองการปลงศพเป็นรูปแบบการเทศน์ เรียกว่า เทศน์แจง แต่ปัจจุบันเริ่ม
 เลือนหายไป ยังพอมือให้เห็นอยู่ในส่วนภูมิภาค เช่น จังหวัดเพชรบุรี คนรุ่นใหม่จึงไม่ค่อยรู้จัก
 เทศน์แจง

การเทศน์แจง เป็นธรรมเนียมเฉพาะงานฌาปนกิจศพบิดามารดา ญาติผู้ใหญ่
 พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสเป็นต้น ไม่นิยมจัดในพิธีฌาปนกิจศพผู้น้อย
 เช่น บุตรธิดาของเจ้าภาพ การเทศน์แจงธรรมาสน์เดียวก็มี ๒ ธรรมาสน์ก็มี ๓ ธรรมาสน์ก็มี
 แต่นิยมเทศน์ ๓ ธรรมาสน์ การนิมนต์พระสงฆ์มาสวดแจง เจ้าภาพมีศรัทธามาก จะนิมนต์
 พระสงฆ์สวดแจงเต็มจำนวน ๕๐๐ รูป เท่ากับพระอรหันต์เข้าร่วมทำบุญสังคายนา หรือ
 นิมนต์พระสงฆ์เหลือเพียง ๕๐ รูป ๒๕ รูป ตามความต้องการของเจ้าภาพก็ได้

การเทศน์แจงหรือสังคีตึกถา นิยมจัดตอนบ่าย ก่อนพิธีฌาปนกิจศพ ถือเป็นกา
 รทำบุญมีอานิสงส์มากและเป็นการตอบแทนพระคุณบิดามารดาอย่างสูงยิ่ง เช่นเดียวกับ
 พระเจ้าอชาตศัตรู ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์การทำบุญสังคายนา การเทศน์แจงรูปเดียว เบื้องต้น
 พระเทศน์ให้ศีลและบอกศักราช แสดงอานิสงส์การฟังเทศน์แจง แสดงบุญสังคายนาโดยย่อ
 ทั้งส่วนพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก จบแล้วเผด็จพระสงฆ์ขึ้นนั่ง
 ประจําอาสนะ สวดแจงตามลำดับ คือ บทนมัสการ นะโม ตัสสะ ต่อด้วยบทสวดพระวินัย
 ปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎกตามลำดับ จบแล้วทอดผ้าบังสุกุล พระสงฆ์

พิจารณาผ้าบังสุกุล พระเทศน์ ยถา อนุโมทนาบนธรรมาสน์ พระสงฆ์ทั้งหมดรับสัพพี ต่อด้วยบท อะทาสี เม จบด้วยบท ภาวะตุ สัพพะมังคะลัง กราบลาพระรัตนตรัย เป็นอันเสร็จพิธี

การเทศน์แจง ๒ ธรรมาสน์ เป็นการเทศน์แบบถามตอบ นิยมเรียกว่า เทศน์ปุจฉา วิสัชนา โดยสมมุติพระรูปหนึ่งเป็นผู้ถาม อีกรูปหนึ่งเป็นผู้ตอบ จะถามตอบกันเรื่องการทำ ปฐมสังคายนา เริ่มต้นด้วยพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก เมื่อจบแต่ละปิฎก องค์เทศน์จะเผด็จให้พระสงฆ์นั่งแจงสวดบทบาลีแต่ละปิฎก สลับกับการเทศน์ ปุจฉาวิสัชนา จนครบ ๓ ปิฎก จบแล้วทอดผ้าบังสุกุล พระสงฆ์ทั้งหมดรับสัพพี ต่อด้วยบท อะทาสี เม จบด้วยบท ภาวะตุ สัพพะมังคะลัง ต่อจากนั้น กราบลาพระรัตนตรัย เป็นอันเสร็จพิธี

การเทศน์แจง ๓ ธรรมาสน์ เป็นการเทศน์ถามตอบหรือปุจฉาวิสัชนาเหมือน ๒ ธรรมาสน์แต่มีการสมมุติตนเป็นพระมหากัสสปะ พระอุบาลี และพระอานนท์โดยพระมหากัสสปะมีหน้าที่ปุจฉา คือถามสาเหตุการทำสังคายนาปิฎกทั้ง ๓ พระอุบาลีมีหน้าที่วิสัชนา คือตอบพระวินัยปิฎก พระอานนท์มีหน้าที่วิสัชนาทั้งพระสุตตันตปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก ส่วนการสวดบทบาลีของปิฎกทั้ง ๓ พระสงฆ์รับนิมนต์มานั่งแจง จะสวดตามพระเทศน์เผด็จให้สวด หลังจากเทศน์จบ ปิฎกนั้น ๆ ก็ได้ หรือรวมสวดครั้งเดียว ๓ ปิฎก ตอนเทศน์จบก็ได้ พิธีกรรมที่เหลือปฏิบัติเช่นเดียวกับการเทศน์แจง ๒ ธรรมาสน์ข้างต้น

พิธีฌาปนกิจศพและพระราชทานเพลิงศพ

พิธีฌาปนกิจศพและพระราชทานเพลิงศพ เป็นการบำเพ็ญกุศลอุทิศให้ผู้ตายครั้งสุดท้ายตามประเพณีไทย ก่อนสรีระร่างกายจะถูกเผาไหม้ในกองเพลิง เหลือแต่กระดูกเถ้าถ่าน ถือเป็นเรื่องสำคัญ ทุกคนควรไปร่วมงานฌาปนกิจศพคนคุ้นเคยและเคารพนับถือ แม้ไม่ใช่ญาติกันก็ตาม คนเคยเป็นคู่บารมีมาพร้อมกับผู้ตายตอนมีชีวิตอยู่ ก็ให้อภัยต่อกันและไปร่วมงานด้วย แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของพิธีฌาปนกิจศพดังกล่าว

พิธีฌาปนกิจหรือพระราชทานเพลิงศพ เป็นพิธีต่อเนื่องจากพิธีบำเพ็ญกุศลภาคเช้า และภาคบ่าย หลังจากทำบุญทุกอย่างตามประเพณีเสร็จเรียบร้อยแล้ว เจ้าภาพจัดเตรียม ขบวนเชิญศพ ประกอบด้วยเครื่องทองน้อยหรือกระถางธูป เครื่องราชอิสริยาภรณ์ (ถ้ามี)

รูปถ่าย พระสงฆ์นำศพ ทีบศพ ผู้ร่วมขบวนเชิญศพ ส่วนพิธีหลวงไม่ต้องนำรูปถ่ายและเครื่องทองน้อยเข้าในขบวน นำไปตั้งบนฌาปนสถานก่อนแล้ว ต่อจากนั้นนำศพเวียนเมรุ โดยเวียนซ้าย ๓ รอบ เชิญศพขึ้นตั้งบนเมรุ ทอดผ้าบังสุกุลบนเมรุ พระสงฆ์พิจารณาผ้าบังสุกุล ประกอบพิธีฌาปนกิจหรือพระราชทานเพลิงศพช่วงสุดท้าย ด้วยการอ่านประวัติผู้ตาย ถ้าเป็นงานพระราชทานเพลิง อ่านหมายรับสั่งสำนักพระราชวังและสำนักพระมหากษัตริย์คุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้วย ต่อจากนั้น ประกอบพิธีในขั้นตอนสุดท้าย คือ ประชานทอดผ้าไตรบังสุกุลชุดสุดท้าย พระสงฆ์พิจารณาผ้าไตรบังสุกุล ประชานจุดไฟประชุมเพลิงหรือไฟพระราชทาน ผู้มาร่วมงานเริ่มต้นจากพระสงฆ์ ผู้ทรงเกียรติ และประชาชนทั่วไป ขึ้นวางดอกไม้ไฟตามลำดับ คณะเจ้าภาพยื่นเข้าแถวกล่าวขอบคุณและน้อมส่งผู้มาร่วมพิธีทุกคนแล้ว ขึ้นวางดอกไม้ไฟและประชุมเพลิงเป็นชุดสุดท้าย เป็นอันเสร็จพิธีฌาปนกิจศพหรือพระราชทานเพลิงศพ

พิธีเก็บอัฐิและพิธีสามหาบ

วันรุ่งขึ้นต่อจากวันฌาปนกิจศพหรือพระราชทานเพลิงศพ จะมีพิธีเก็บอัฐิและพิธีสามหาบ คำว่า สามหาบ เป็นชื่อภัตตาหารสำหรับถวายพระสงฆ์ในพิธีเก็บอัฐิ โดยจัดอาหารคาวหวานใส่สำหรับอย่างละ ๑ สำหรับ จำนวน ๓ ชุด สำหรับพระสงฆ์ ๓ รูป ใส่หาบเดินร้องกู่รอบฌาปนสถาน เพื่อเรียกวิญญาณผู้ตายมาร่วมพิธีทำบุญ นำถวายพระสงฆ์หลังเสร็จพิธีเก็บอัฐิ ปัจจุบันอาจจัดอาหารใส่ปิ่นโตแทนหรือไม่จัดเลยก็ได้ ถวายแต่ดอกไม้รูปเทียนและไทยธรรมเท่านั้น

เจ้าภาพจัดเตรียมเครื่องประกอบพิธีให้พร้อม คือ โกศบรจจุอัฐิ ลุ้งบรจจุเอ้ากระดุกที่เหลื่อ ผ้าขาว ควรเตรียม ๒ ผืน สำหรับห่อลุ้งและเอ้ากระดุกที่เหลื่อ ผ้าทอดบังสุกุลก่อนเก็บอัฐิ ๓ ชุด อาหารคาวหวาน ๓ ชุด เครื่องทองน้อยหรือกระถางรูปเชิงเทียน ดอกไม้สำหรับโปรยลงบนอัฐิ น้ำอบน้ำหอมสำหรับพรมกระดุก เงินเหรียญสำหรับโปรยอัฐิและบริจาคตาน สิ่งของเหล่านี้จะมอบหมายให้เจ้าหน้าที่ฌาปนสถานจัดเตรียมก็ได้

ก่อนประกอบพิธีเก็บอัฐิ เจ้าหน้าที่ฌาปนสถานจะทำการแปรรูปอัฐิ โดยนำอัฐิของผู้ตายออกมาจากเตาเผา จัดเป็นโครงร่างของคน หันศีรษะไปทางทิศตะวันตก เมื่อถึงเวลาตามกำหนด เจ้าภาพจุดเครื่องทองน้อย ทำความเคารพอัฐิ เจ้าหน้าที่นำผ้าขาวคลุมอัฐิให้เจ้าภาพทอดผ้าบังสุกุล นิมนต์พระสงฆ์พิจารณาผ้าบังสุกุล ๓ รูป เสร็จแล้วนิมนต์กลับไป

นั่งในศาลาบำเพ็ญกุศล เจ้าภาพพรมน้ำอบน้ำหอม โปรงดอกไม้ลงบนอัฐิและเก้ากระดูก โปรงทาน เก็บอัฐิบรรจุลงโกศ โดยเลือกส่วนต่าง ๆ ของร่างกายตามความต้องการ คือ กะโหลกศีรษะ กระดูกซี่โครง กระดูกหน้าอก กระดูกแขนสองข้าง กระดูกขาสองข้าง สำหรับอัฐิที่เหลือและเก้ากระดูกห่อด้วยผ้าขาวบรรจุลงในลู่ หีบหรือกล่อง ห่อด้วยผ้าขาวให้เรียบร้อย เชิญเครื่องทองน้อย โศกอัฐิ และลู่ไปยังศาลาบำเพ็ญกุศล ประเคนภัตตาหารสามหาบแด่พระสงฆ์ กรวดน้ำอุทิศกุศลให้ผู้ตาย กราบลาพระรัตนตรัย เป็นอันเสร็จพิธี

พิธีทำบุญฉลองอัฐิ

เจ้าภาพบางรายจัดพิธีบำเพ็ญกุศลฉลองอัฐิ หลังจากเก็บอัฐิเรียบร้อยแล้ว โดยนิมนต์พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์เหมือนพิธีทำบุญทั่วไป แต่ตั้งโกศบรรจุอัฐิ รูปถ่ายของผู้ตายและขันน้ำมนต์ไว้ด้วย ไม่วางสายสิญจน์ ตามความเชื่อว่า ถ้าวางสายสิญจน์ วิญญาณผู้ตายไม่สามารถเข้าร่วมพิธีได้ น้ำมนต์ใช้ประพรมให้แก่ญาติผู้ตาย นับว่าเป็นการปลดทุกข์ไสกต้องพลัดพรากจากบุคคลที่รัก สร้างขวัญกำลังใจในการดำรงชีวิตสืบไป และเจ้าภาพถือเป็นวันในการออกทุกข์ด้วย พิธีนี้จะจัดที่บ้านหรือวัดก็ได้ ตามความสะดวกของเจ้าภาพ

พิธีบรรจุศพ

เจ้าภาพบางรายต้องการเก็บศพไว้ หลังจากตั้งศพบำเพ็ญกุศลครบ ๓ คืน ๗ คืนแล้ว เพื่อความพร้อมในการจัดงานฌาปนกิจศพหรืองานพระราชทานเพลิงศพ สถานที่เก็บศพส่วนใหญ่เป็นศาลาบำเพ็ญกุศลหรือสถานที่เก็บศพของวัด สุสานของมูลนิธิหรือสมาคมตั้งอยู่นอกวัดก็มีเจ้าภาพต้องการเก็บศพ ควรติดต่อสอบถามตกลงกับทางวัดหรือเจ้าหน้าที่ของสุสานล่วงหน้า เพื่อความสะดวกเรียบร้อยในการประกอบพิธี

การประกอบพิธีบรรจุศพ ควรจัดเตรียมอุปกรณ์เครื่องใช้ในพิธีให้พร้อมก่อนทำพิธี คือ ผ้าไตรหรือผ้าสำหรับทอดให้พระสงฆ์พิจารณาบังสุกุลอย่างน้อย ๑ ไตร ก้อนดินเล็ก ๆ ห่อผ้าดำหรือผ้าขาว ดอกไม้สด รูป เตรียมให้เพียงพอกับผู้เข้าร่วมพิธี และกระถางรูปสำหรับผู้เข้าร่วมพิธีปักธูปเคารพศพ ถึงเวลาประกอบพิธี เจ้าภาพเชิญประธานวางก้อนดินและดอกไม้ ณ สถานที่บรรจุศพ ถือรูปประนมมือ พร้อมอธิษฐานให้ผู้ตายไปสู่สุคติปักธูปลงในกระถางธูป ต่อจากนั้น เชิญผู้เข้าร่วมพิธีวางก้อนดินและดอกไม้จันทน์ครบทุกคน เป็นอันเสร็จพิธี

บทที่ ๔

เทศกาลสำคัญทางพระพุทธศาสนา

พิธีลอยกระทงตามประเพณี

การลอยกระทงตามประเพณี เป็นประเพณีที่มีมาแต่โบราณ สำหรับประเทศไทย มีหลักฐานการจัดพิธีลอยกระทงตั้งแต่สมัยสุโขทัย วัตถุประสงค์เพื่อบูชารอยพระพุทธบาทของพระพุทธเจ้า ซึ่งประดิษฐานอยู่ริมฝั่งแม่น้ำนัมมทาในชมพูทวีป อีกนัยหนึ่ง เพื่อขอขมาพระแม่คงคา ซึ่งพวกเราอาศัยใช้สอยในการดำรงชีพ เป็นการแสดงว่า คนไทยเป็นผู้มีความกตัญญูต่อสิ่งให้ประโยชน์ตน แม้เป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิตก็ตาม

คติความเชื่อทางพุทธศาสนา

ในอรรถกถาปุณณิสาสูตรกล่าวไว้ว่า สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าเสด็จไปยังแม่น้ำนัมมทา พญานัมมทานาคราช ทูลอาราธนาให้เสด็จไปสู่ภาคพิภพด้วยความศรัทธาเลื่อมใส เพื่อถวายบูชาสักการะ พระองค์เสด็จไปตรัสเทศนาโปรดพญานาคราชพร้อมบริวารแล้ว ขณะเสด็จกลับ พญานาคราชได้กราบทูลขอสิ่งระลึกอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อเป็นอนุสาวรีย์สำหรับบูชาสักการะในกาลต่อไป พระพุทธเจ้าทรงประทานให้ตามความประสงค์ โดยประดิษฐานรอยฝ่าพระบาทไว้ ณ ริมฝั่งแม่น้ำนัมมทานั้น ให้เป็นที่สักการบูชาของพญานัมมทานาคราช และบริวารสืบมา

ความเป็นมาของพิธีลอยกระทงตามประเพณี

พิธีลอยกระทงของไทย เริ่มมีมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ในรัชสมัยของพระมหาธรรมราชาลิไท ที่ ๕ นิยมทำกันเป็นประจำในวันเพ็ญเดือน ๑๒ โดยปรากฏในหนังสือตำหรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ซึ่งเป็นพระสนมเอกของพระมหาธรรมราชาลิไท และเป็นพระธิดาของพระศรีมโหสถ ตำแหน่งราชครู ตระกูลพราหมณ์ ได้เรียบเรียงเรื่องเกี่ยวกับราชประเพณี ๑๒ เดือน ในราชสำนักพระมหาธรรมราชาลิไท ความตอนหนึ่งว่า ถึงวันเพ็ญเดือน ๑๒ พระร่วงเจ้ารับสั่งให้บรรดาพระสนมนางใน เล้าแก่แม่ท้าวทั้งหลาย ตกแต่งประดับกระทงดอกไม้ธูปเทียน นำลอยน้ำหน้าพระที่นั่ง ตามประเพณีของกษัตริย์โบราณที่มีมา

จากข้อความนี้แสดงว่า การลอยกระทงตามประเพณี เพื่อบูชารอยพระพุทธรบาทในวันเพ็ญเดือน ๑๒ ของไทย ทำกันมาแต่ครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี และในหนังสือพระราชพิธี ๑๒ เดือน พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ก็ทรงกล่าวถึงพิธีลอยกระทงตามประเพณีไว้ แสดงว่าพิธีนี้ได้ปฏิบัติต่อเนื่องมาโดยตลอด

พิธีลอยกระทงตามประเพณี เรียกกันทั่วไปว่า งานลอยกระทง ในภาคเหนือจัดเป็นงานใหญ่เช่น จังหวัดเชียงใหม่ เรียกว่า งานประเพณียี่เป็ง ถือเป็นงานประเพณีสำคัญของจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งชาวไทยและชาวต่างชาติรู้จักกันดี จังหวัดอื่น ๆ ทางภาคเหนือก็ได้จัดงานประเพณีลอยกระทงเช่นเดียวกัน ส่วนจังหวัดสุโขทัยเป็นต้นตำหรับของพิธีลอยกระทงตามประเพณี ได้จัดงานประเพณีเผาเทียนเล่นไฟ เป็นงานใหญ่ประจำปีของจังหวัดในช่วงเทศกาลลอยกระทง เป็นงานประเพณีมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีของนักท่องเที่ยวทั่วโลก

ก่อนลอยกระทงตามประเพณีบูชาพระพุทธรบาท โบราณมีการกล่าวคำบูชาด้วยปัจจุบัน การลอยกระทงโดยทั่วไป เป็นเรื่องเฉพาะบุคคล เฉพาะคนหนุ่มสาวจะชวนกันไปลอยกระทงเป็น คู่ ๆ และส่วนใหญ่จะอธิษฐานเกี่ยวกับความรัก จึงทำให้ไม่ค่อยมีคนนึกถึงวัตถุประสงค์แท้จริงของประเพณีการลอยกระทงตามธรรมเนียมโบราณ

พิธีถวายผ้าป่า

คำว่า ผ้าป่า ในสมัยพุทธกาล เรียกว่า บังสกุลจีวร หรือ ผ้าบังสกุล แปลว่า ผ้าเปื้อนฝุ่น ไม่มีเจ้าของหวงแหน ทิ้งอยู่ตามถนนหนทาง ในป่าช้า หรือแขวนอยู่ตามกิ่งไม้ในป่า แรกตรัสรู้ พระพุทธเจ้ายังมีได้ทรงอนุญาตให้พระภิกษุรับถวายจีวรจากชาวบ้าน ทรงอนุญาตเพียงให้แสวงหาผ้าบังสกุล ผ้าเปื้อนฝุ่นไม่มีเจ้าของ ผ้าห่อซากศพทิ้งตามป่าช้า และผ้าตกอยู่ตามถนนนำมาซักย้อมตัดเย็บเป็นสบง จีวร สังฆาฏีอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อใช้นุ่งห่ม พุทธศาสนิกชนสมัยนั้น เห็นความลำบากของพระภิกษุเรื่องนี้ มีความประสงค์จะบำเพ็ญกุศลไม่ขัดต่อพระพุทธรบญญัติ จึงจัดหาผ้าควรแก่สมณบริโภค นำไปทิ้งตามสถานที่ต่าง ๆ โดยมากตามป่าหรือป่าช้า ดังนั้น พุทธศาสนิกชนชาวไทย จึงนิยมเรียกกันว่า ผ้าป่า

ประเภทของผ้าป่า

พิธีทอดผ้าป่าในประเทศไทย มีปฏิบัติกันหลายแบบ ไม่จำกัดกาลเหมือนพิธีถวายผ้ากฐิน เดิมการทอดผ้าป่าไม่มีพิธีการอะไร ผู้มีจิตศรัทธาจัดสิ่งของควรแก่สมณบริโภค บรรจุ

ในภาชนะ เช่น กระบุง กระจาด หรือถังสังกะสี ปัจจุบันใช้ถังพลาสติก ปักกิ่งไม้ตรงกลาง แขนวน้ำฝั้นหนึ่งพาดกิ่งไม้ไว้ สมมุติว่าเป็นป่า ตั้งตามทางพระบิณฑบาตเดินผ่านไปมา หรือนำไปตั้งใกล้วัด ทำสัญญาณให้พระสงฆ์รู้ว่ามีส่วนนำผ้าป่ามาถวาย เมื่อพระสงฆ์พิจารณานำไปใช้สอย ก็สำเร็จเป็นผ้าป่าทันที ปัจจุบัน ถวายผ้ากฐินเสร็จแล้ว โดยวัดอุประสงคิให้ทางวัด นำปัจจัยจากต้นผ้าป่าไปเป็นค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ด ในการเตรียมงานทอดกฐิน

ผ้าป่าสามัคคี เป็นผ้าปานิยมจำกัดการทอดผ้าป่าดังกล่าว มีการเรียกชื่อตามวิธีปฏิบัติ ๓ ประเภทด้วยกัน คือ ผ้าป่าโยง ผ้าป่าหาง และผ้าป่าสามัคคี

ผ้าป่าโยง เป็นผ้าป่าที่พระพุทธศาสนิกชนมีภูมิลำเนาใกล้เคียงแม่น้ำลำคลอง นิยมจำกัดกันในสมัยก่อน ผู้มีจิตศรัทธาคนเดียวหรือเป็นหมู่คณะ ทำต้นผ้าป่าจำนวนหลาย ๆ ต้น นำใส่เรือลำใหญ่พร้อมคณะศรัทธา ใช้เรือยนต์ลากจูงไปตามแม่น้ำหรือคลอง เมื่อถึงหน้าวัดจะจอดเรือ นำต้นผ้าป่าไปตั้งบนศาลาท่าน้ำ จุดประทัดสัญญาณ เพื่อให้พระภิกษุในวัดนั้นทราบ จากนั้นลงเรือแล่นต่อไปยังวัดอื่น ๆ ตามริมน้ำ ปฏิบัติเช่นเดียวกันจนหมดต้นผ้าป่าทั้งลำเรือ จึงเดินทางกลับ เมื่อพระภิกษุในวัดนั้น ได้ยินเสียงสัญญาณ มาพิจารณาผ้าป่านำไปใช้สอย ถือว่าสำเร็จเป็นผ้าป่า การทอดผ้าป่าโยงนี้ ไม่มีพิธีถวายและพระภิกษุก็ไม่ต้องอนุโมทนา

ผ้าป่าหาง คำเต็มว่า ผ้าป่าหางกฐิน หรือ ผ้าป่าแถมกฐิน เป็นผ้าป่าที่เจ้าภาพทอดกฐิน จัดผ้าป่าต้นหนึ่งประกอบพิธีถวายหลังกฐิน ในปัจจุบัน มีการจัดหาประธานกรรมการ และคณะกรรมการเป็นจำนวนมาก เพื่อรวบรวมรายได้จากการทอดผ้าป่าสามัคคี นำไปใช้ก่อสร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุในวัด อาจเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่า ผ้าป่าพัฒนาการ พิธีทอดผ้าป่าต่อหน้าสงฆ์ เช่นผ้าป่าสามัคคี ต้องทำพิธีถวาย ด้วยการนำต้นผ้าป่าขึ้นตั้งบนโต๊ะหรือสถานที่สมควร เจ้าภาพจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย กล่าวคำบูชาพระ กราบพระ อาราธนาศีลรับศีล กล่าวคำถวายผ้าป่า จบแล้วไม่ต้องยกพระเคน นิมนต์พระสงฆ์พิจารณา (ซัก) ผ้าป่าพระเคนจตุปัจจัยไทยธรรม พระสงฆ์อนุโมทนา กรวดน้ำรับพร เป็นอันเสร็จพิธี

คำถวายผ้าป่า

อิมาณี มะยัง ภันเต ปังสุกุละจีวะราณี สะปะริวารานี ภิกขุสังฆัสสะ โอโณชะยามะ สาธุ โน ภันเต ภิกขุสังโฆ อิมาณี ปังสุกุละจีวะราณี สะปะริวารานี ปะภิกคัณหาตุ อัมหากัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ.

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายผ้าบังสุกุลจีวร แต่พระภิกษุสงฆ์ ขอพระภิกษุสงฆ์ โปรดรับผ้าบังสุกุลจีวร พร้อมทั้งบริวารทั้งหลายเหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย ตลอดกาลนาน เทอญ.

พิธีถวายผ้ากฐิน

พิธีถวายผ้ากฐิน เป็นประเพณีทำบุญอย่างหนึ่งของไทย ต้องทำในระยะเวลาตามกำหนด ในรอบปีหนึ่ง ๆ ระหว่างวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ รวม ๑ เดือน เรียกว่า กฐินกาล จะทำก่อนหรือหลังจากนี้ไม่ได้ และวัดหนึ่ง ๆ ปีหนึ่งรับกฐินได้เพียงครั้งเดียวเท่านั้น เรียกอย่างสามัญว่า ทอดกฐิน

ความหมายและเหตุเกิดการทอดกฐิน

กฐิน เป็นภาษามคธ แปลว่า ไม้สะดึง คือ กรอบไม้สำหรับซึ่งผ้าให้พระภิกษุตัดเย็บจีวรได้สะดวกขึ้น เนื่องจากสมัยก่อน เครื่องมือใช้เย็บผ้าไม่สะดวกเหมือนปัจจุบัน การเย็บจีวรเป็นการเย็บผ้าหลาย ๆ ชิ้นต่อกัน และประสานกันให้มีรูปเหมือนกระถางนา จึงต้องอาศัยไม้สะดึงช่วยในการซึ่งผ้าให้ตั้ง ดังนั้น ผ้าที่เย็บโดยอาศัยไม้สะดึงนี้ จึงเรียกว่า ผ้ากฐิน และยังใช้เรียกผ้ากฐิน ตามความหมายเดิมเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน แม้จะมีผ้าตัดเย็บสำเร็จรูป โดยไม่ต้องอาศัยไม้สะดึง ก็ตาม นอกจากนี้ คำว่า กฐิน ยังมีความหมายแตกออกไปอีกหลายอย่าง พอสรุปได้ ดังนี้

๑. เป็นชื่อของกรอบไม้สะดึง สำหรับซึ่งผ้าตัดเย็บสังฆาฏิ จีวร สบง ของพระสงฆ์
๒. เป็นชื่อของผ้าถวายแก่สงฆ์ เรียกว่า ผ้ากฐิน
๓. เป็นชื่อสังฆกรรมในพิธีรับกฐิน เรียกว่า กฐินกรรม
๔. เป็นชื่อช่วงเวลาตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ เรียกว่า

กฐินกาล

เรื่องกฐิน เดิมเป็นของสงฆ์โดยเฉพาะ ภิกษุสงฆ์ต้องไปหาผ้ามาจากสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งไม่มีใครเป็นเจ้าของด้วยวิธีบังสุกุลนำผ้านั้นมาเย็บย้อมใช้สอยเองต่อมาพุทธศาสนิกชนมีจิตศรัทธานำผ้ามาถวาย พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตผ้าที่พุทธศาสนิกชนนำมาถวายและให้กรานเป็นกฐินได้ เป็นเหตุให้พุทธศาสนิกชน ได้บำเพ็ญกุศลการทอดกฐินสืบมาตามลำดับ

คำว่า ทอด คือ นำไปวาง การทอดกฐิน จึงหมายถึง การนำผ้ากฐินไปวางต่อหน้า พระสงฆ์จำนวนอย่างน้อย ๕ รูป โดยมีได้ตั้งใจถวายพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเป็นการเฉพาะ ในพระไตรปิฎก ตอนว่าด้วยกฐินชั้นธกะ ได้กล่าวมูลเหตุการทอดกฐินไว้ว่า

สมัยหนึ่งพระภิกษุชาวเมืองปาฐา ๓๐ รูป ประสงค์จะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าซึ่งประทับ อยู่ณพระวิหารเชตวันซึ่งทำนอณาถบิณฑิกเศรษฐีสร้างถวายประจำเมืองสาวัตถีชวนกัน เดินทางมา พอถึงเมืองสาเกต ห่างจากเมืองสาวัตถี ๖ โยชน์ (๙๖ กิโลเมตร) จวนถึงวัน เข้าพรรษาจะเดินทางต่อไปก็ไม่ทันจึงต้องจำพรรษาที่เมืองสาเกตระหว่างจำพรรษาก็ร้อนใจ จะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า เมื่อออกพรรษาพิจารณาแล้วรีบเดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้าทันที ขณะนั้นฝนยังตกชุกอยู่พื้นดินเต็มไปด้วยน้ำหล่มเลนทำให้จิวรเประเี้ยนพอมมาถึงเมืองสาวัตถี ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้ว พระพุทธองค์ตรัสถามถึงการเดินทางและความยากลำบากอื่น ๆ ภิกษุเหล่านั้นทูลให้ทรงทราบถึงความกระวนกระวายจะมาเข้าเฝ้าพระพุทธองค์และรีบเดินทาง มาจนจิวรเประเี้ยนไปด้วยโคลนตม พระพุทธองค์ทรงยกขึ้นเป็นเหตุและมีพุทธานุญาต ให้มีการถวายผ้ากฐินแก่พระสงฆ์ นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา นางวิสาขามหาอุบาสิกาเป็นบุคคล แรกในพระพุทธศาสนา ขอรับเป็นเจ้าของภาพผ้ากฐินถวายพระภิกษุชาวเมืองปาฐาทั้ง ๓๐ รูป เหล่านั้น

ประเภทของกฐิน

กฐิน แบ่งเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ ๒ ประเภท คือ

๑. กฐินหลวง คือ กฐินพระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินไปทอดถวายด้วย พระองค์เอง หรือทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานแก่ผู้ขอรับพระราชทาน นำไปทอด ณ พระอารามหลวงต่าง ๆ ทั่วประเทศ

๒. กฐินราษฎร์ คือ กฐินผู้มีจิตศรัทธานำไปทอด ณ วัดราษฎร์

คุณสมบัติของวัดรับกฐินได้

๑. มีพระภิกษุจำพรรษาอย่างน้อย ๕ รูป
๒. พระภิกษุต้องอยู่จำพรรษาครบไตรมาสหรือ ๓ เดือน

ความเป็นมาของประเพณีการทอดกฐิน

พุทธศาสนิกชนชาวไทยทุกระดับชั้น ตั้งแต่พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง ข้าราชการ พ่อค้า ประชาชน ถือกันว่าการถวายผ้ากฐินหรือทอดกฐิน เป็นบุญใหญ่ มีอานิสงส์มาก ทั้งเป็นการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอีกส่วนหนึ่ง จึงได้มีการจัดพิธีถวายผ้ากฐินเป็นงานใหญ่ ทั้งพิธีหลวงและพิธีราษฎร์ ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ดังความในศิลาจารึกว่า

“คนในเมืองสุโขทัยนี้ มักทาน มักทรงศีล มักโอยทาน พ่อขุนรามคำแหง เจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ทั้งชาวแม่ ชาวเจ้า ทั้งท่วยปั่วท่วยนาง ลูกเจ้าลูกขุนทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้ชายผู้หญิง ฟุ้งท่วยมีศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนา ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน เมื่อออกพรรษาเดือนหนึ่งจึงแล้ว เมื่อกรานกฐิน มีพนมเบี๋ย พนมหมาก มีพนมดอกไม้ มีหมอนนึ่ง มีหมอนนอน บริวารกฐินโอยทาน แลปีแล้ญปล้ำน ไปสวดญัตติกฐิน ถึงอรัญญิกพุ้น เมื่อจะเข้ามาเวียง เรียงกันแต่อรัญญิกพุ้น ทำหัวลานด่าบด่ากลอย ด้วยเสียงพาทย์ เสียงพิณ เสียงเลื้อน เสียงขับ ใครจักมักเล่น เล่น ใครจักมักหัว หัว ใครจักมักเลื้อน เลื้อน เมืองสุโขทัยนี้มีสี่ปากประตูหลวง เทียนญอมคนเสียดกันเข้าดูท่านเผาท่านเทียนเล่นไฟ เมืองสุโขทัยนี้ตั้งจักแตก”

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรีเป็นราชธานี ประเพณีการทอดกฐินนี้ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมา มิได้ขาดทั้งเป็นของพระราชาราชภรรยาและของหลวงกระทั่งเลี้ยวมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ถือเป็นงานบุญงานกุศลยิ่งใหญ่ นอกจากมีผ้าเป็นองค์กฐินแล้วจัดเครื่องบริวารกฐินเพิ่มอีกมาก เช่น บาตร ที่นอน หมอน มุ้ง กาน้ำชา กระจกน้ำร้อนกระเป่า ชาม ช้อน และเครื่องมือโยธา เช่น ค้อน เลื่อย สิว ตะไบ คีม กบไสไม้ ไม้กวาด สรุ๊ปคือ เครื่องกิน เครื่องใช้ เครื่องมือ ครบบริบูรณ์พร้อมจตุปัจจัยไทยธรรมถวายร่วมกับองค์กฐินพิธีทอดกฐินแต่ละวัดเจ้าภาพนิยมเชิญญาติมิตรและผู้เคารพนับถือไปร่วมอนุโมทนาบุญโดยทั่วกัน

ในศาสนพิธีนี้ จะนำกฐินราษฎร์มากกล่าวเป็นลำดับแรก เพราะเป็นเรื่องใกล้ตัวชาวพุทธ ทุกคนเคยไปร่วมพิธีทอดกฐินกันโดยมากส่วนกฐินหลวงจะกล่าวในลำดับถัดไป

กฐินราษฎร์

กฐินราษฎร์แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ มหากฐินและจุลกฐิน

มหากฐิน เป็นกฐินส่วนบุคคล เจ้าภาพเป็นคนหบดี มีศรัทธาออกทุนทรัพย์ของตน และครอบครัวเป็นหลักในการทอดกฐิน นิยมเรียกสั้น ๆ ว่า กฐิน แต่ถ้าผู้มีจิตศรัทธาหลายคนร่วมกันออกทุนทรัพย์และร่วมกันทอดกฐิน เรียกว่า กฐินสามัคคี

การทำบุญกฐินก่อให้เกิดอานิสงส์ทั้งแก่ ผู้ทอดและพระสงฆ์ สำหรับพระสงฆ์ จะได้รับอานิสงส์ตามพระวินัยว่า พระภิกษุกรานกฐินแล้ว สามารถเที่ยวไปไม่ต้องบอกล ไม่ต้องถือไตรจีวรครบสำหรับ ฉันทอาหารคณโภชนปริมปรโภชนได้ ใส่อยอดิเรกจีวรเก็บจีวรส่วนเกินได้ตามปรารถนา เมื่อมีลาภเกิดขึ้นในวัดตกเป็นของพระภิกษุผู้จำพรรษกาลและกรานกฐินแล้ว สำหรับเจ้าภาพทอดกฐินเชื่อกันว่าได้บุญมาก เพราะในปีหนึ่งมีเพียงฤดูกาลเดียวคือ ฤดูกาลทอดกฐินเท่านั้น เป็นผลให้เจ้าภาพมีจิตใจแจ่มใสอิมในบุญกุศลนอกจากนี้ยังสามารถจัดความโลภในใจทางอ้อมอีกด้วย

ประเพณีการทอดกฐิน หลังจากทอดกฐินเสร็จแล้ว เจ้าภาพนิยมปักธงรูปจระเข้ไว้ตามวัด เพื่อเป็นเครื่องหมายให้รู้ว่า วัดนี้มีคนทอดกฐินแล้ว การปักธงรูปจระเข้เป็นสัญลักษณ์ในเทศกาลทอดกฐิน มีตำนานเล่าขานไว้ ๒ ทางด้วยกัน

เรื่องแรกเล่าว่า สมัยก่อน การเดินทางต้องอาศัยดูดาวเป็นสำคัญ เช่น ยกทัพตอนใกล้รุ่ง ต้องดูดาวจระเข้ขึ้นตอนใกล้รุ่ง การทอดกฐินก็เหมือนกัน มีการตระเตรียมมาก บางครั้งไปทอดตามวัดไกลบ้าน ต้องเดินทางไกล ฉะนั้น การดูเวลาต้องอาศัยดูดาว พอดาวจระเข้ปรากฏบนฟ้า ก็เคลื่อนองค์กฐินไปสว่างที่วัดพอดี ต่อมาผู้คิดทำธงในงานกฐิน ชื่นต้นคงทำธงทิวประดับให้งาม ภายหลังหวังใช้เป็นเครื่องหมายทอดกฐิน จึงทำเป็นธงรูปจระเข้ขึ้น

อีกเรื่องหนึ่งเล่าว่า ในการแห่กฐินทางเรือของอุบาสกคนหนึ่ง จระเข้ตัวหนึ่งอยากได้บุญ อุตสาห์ว่ายน้ำตามเรือไปด้วย แต่ยังไม่ทันถึงวัดหมดกำลังก่อนว่ายน้ำตามต่อไปไม่ไหวจึงร้องบอกอุบาสกว่าตนไม่สามารถว่ายน้ำตามไปร่วมการกุศลต่อไปได้ ช่วยเขียนรูปของตนเป็นสักขีพยานว่า ได้ไปร่วมการกุศลด้วย อุบาสกนั้น จึงได้เขียนรูปจระเข้ยกเป็นธงขึ้นในวัดเป็นครั้งแรก ภายหลังมีการทำธงรูปจระเข้ปักในงานกฐินสืบต่อกันมา

จุลกฐิน เป็นกฐินอย่างหนึ่ง พุทธศาสนิกชนทำกันขึ้นมาเป็นพิเศษ ต่างจากกฐินทั่วไป กล่าวคือเริ่มตั้งแต่เก็บฝ้ายมาปั่นทอเป็นผืนกะตดเย็บย้อมทำเป็นผ้ากฐินให้เสร็จในวันเดียว จุลกฐิน จึงหมายถึง ผ้าทำสำเร็จมาจากสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ ในบางท้องถิ่นเรียกว่า

กฐินแล่น แปลว่ารีบด่วน เพราะจุลกฐินต้องเร่งทำให้เสร็จภายในวันนั้น มักทำในระยะจวนหมดเขตการทอดกฐิน เช่น ในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒

กฐินอีกประเภทหนึ่ง เรียกว่า กฐินโจร หรือ กฐินโจล เป็นกฐินที่พุทธศาสนิกชนทำขึ้น ในวันจวนจะหมดเขตกฐินกาล ราววันขึ้น ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ด้วยการสืบทอด ยังไม่ได้รับการทอดกฐิน และจัดหาผ้ากฐินไปทอด เรียกว่า กฐินตก กฐินตกค้าง หรือ กฐินโจร เพราะเป็นวัดตกค้างไม่มีผู้ใดมาทอดกฐิน ตามธรรมเนียมการทอดกฐิน ต้องบอกกล่าวพระภิกษุสงฆ์ ในวันนั้นให้ทราบล่วงหน้าจะได้เตรียมการต้อนรับและเพื่อมิให้มีการทอดกฐินซ้ำ แต่กฐินโจรไม่มีการบอกล่วงหน้า จู่ ๆ ก็นำไปทอดเลย เป็นการจู่โจมไม่ให้พระสงฆ์รู้ล่วงหน้า เหมือนการปล้นของโจร ส่วนวิธีการทอดนั้น เหมือนการทอดกฐินทั่วไป เจ้าภาพกล่าวคำถวายผ้ากฐิน ถวายบริวารกฐิน พระสงฆ์อนุโมทนา กรวดน้ำรับพร เป็นอันเสร็จพิธี การทอดกฐินด้วยวิธีนี้ ถือกันว่ามีอานิสงส์มากกว่ากฐินอื่น เพราะเป็นการอนุเคราะห์พระสงฆ์ให้มีโอกาสกรานกฐินตามพระวินัย

การเตรียมงานทอดกฐินราษฎร์

เมื่อเจ้าภาพมีจิตศรัทธาจะทอดกฐิน เบื้องต้นต้องจองกฐินก่อน แจ้งความประสงค์ให้วัดทราบว่ามาทอดกฐินวัดนี้ การจองกฐินควรทำหนังสือเป็นหลักฐาน แต่ถ้าเจ้าภาพกับทางวัดคุ้นเคยกัน จะจองด้วยวาจาก็ได้ พร้อมนั้นวันเวลาทำพิธีทอดกฐิน ทำป้ายติดประกาศไว้หน้าวัด ให้พุทธศาสนิกชนรับทราบ จัดเตรียมไตรจีวรเป็นผ้ากฐิน ให้ถูกต้องตามประเภทของวัด คือ มหานิกายหรือธรรมยุต เพราะวัดธรรมยุตใช้ผ้าไตร ๒ ชั้น จัดเตรียมบริวารกฐินตามความศรัทธา ก่อนวันทอดกฐิน จะมีพิธีฉลององค์กฐินและมหรสพสมโภชด้วยก็ได้ ขึ้นอยู่กับเจ้าภาพ

ลำดับพิธีทอดกฐินราษฎร์

ครั้นถึงกำหนดวันทอดกฐิน เจ้าภาพพร้อมญาติมิตรและผู้เข้าร่วมพิธี นำผ้ากฐินและบริวารกฐินไปจัดตั้ง ณ สถานที่ตามกำหนด เช่น อุโบสถ ศาลาการเปรียญ อารามนาพระสงฆ์ นั่งประจำอาสนะ ประธานหรือเจ้าภาพจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย พิธีกรนำบูชาพระรัตนตรัย อาราธนาศีล รับศีล ถวายผ้าห่มพระประธานมอบให้ไวยาวัจกรนำไปห่มพระประธานต่อจากนั้น ประธานหรือพิธีกรกล่าวนำถวายกฐินยกผ้ากฐินประเคนพระสงฆ์รูปที่ ๒ ประเคนเทียนสวด พระปาติโมกข์ (ถ้ามี) พระสงฆ์ประกอบพิธีกรานกฐิน คือ อปโลกน์องค์ครองกฐินฉลองศรัทธา

เจ้าภาพ เสร็จแล้วองค์ครองออกไปครองผ้ากฐิน กลับมานั่งตามเดิม ประธานพระเคนบริวาร กฐินแต่องค์ครองกฐิน พระสงฆ์อนุโมทนา กรวดน้ำรับพร เป็นอันเสร็จพิธี

คำถวายผ้ากฐิน (แบบที่ ๑)

อิมัง สะปะริวารัง กะฐินะทุสสัง สังฆัสสะ โอนโณชะยามะ
 ทุติยัมปิ อิมัง สะปะริวารัง กะฐินะทุสสัง สังฆัสสะ โอนโณชะยามะ
 ตะติยัมปิ อิมัง สะปะริวารัง กะฐินะทุสสัง สังฆัสสะ โอนโณชะยามะ.

คำแปล ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายผ้าเพื่อกฐิน พร้อมทั้งบริวารนี้ แต่พระสงฆ์.

คำถวายผ้ากฐิน (แบบที่ ๒)

อิมัง ภันเต สะปะริวารัง กะฐินะทุสสัง สังฆัสสะ โอนโณชะยามะ สาธุ โน ภันเต
 สังโฆ อิมัง สะปะริวารัง กะฐินะทุสสัง ปะฏิคคัณหาตุ ปะฏิคคะเหตตะวา จะ อิมินา
 ทุสเสนะ กะฐินัง อัตถะระตุ อัมหากัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ.

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายผ้าเพื่อกฐิน พร้อมทั้งบริวารนี้
 แต่พระสงฆ์ ขอพระสงฆ์โปรดรับผ้าเพื่อกฐิน พร้อมทั้งบริวารนี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย ครั้นรับแล้ว
 โปรดกรานกฐินด้วยผ้านี้เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ข้าพเจ้าทั้งหลายตลอดกาลนาน เทอญ.

พระกฐินหลวง

กฐินหลวง แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ กฐินหลวงกำหนดเป็นงานพระราชพิธี
 กฐินต้นและกฐินพระราชทาน

กฐินหลวงกำหนดเป็นงานพระราชพิธี หมายถึง พระกฐินที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 เสด็จพระราชดำเนินไปทอดด้วยพระองค์เอง หรือทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้แทนพระองค์
 เช่น พระบรมวงศานุวงศ์ องคมนตรีฯ นำไปทอดตามพระอารามหลวงสำคัญทั้ง ๑๖ พระอาราม
 ในเขตกรุงเทพมหานคร ๑๒ วัด ได้แก่ วัดบวรนิเวศวิหาร วัดเทพศิรินทราวาส วัดเบญจมบพิตร-
 ดุสิตวนาราม วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดมกุฏกษัตริยาราม วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์
 วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม วัดอรุณราชวราราม
 วัดราชาธิวาสวิหาร วัดสุทัศนเทพวราราม วัดราชโอรสาราม ในต่างจังหวัด ๔ วัด ได้แก่

วัดนิเวศธรรมประวัติ วัดสุวรรณดาราราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วัดพระปฐมเจดีย์
จังหวัดนครปฐม วัดพระศรีรัตน มหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

การเสด็จพระราชดำเนินถวายพระกฐินหลวง

การเสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐิน ถือเป็นพระราชภารกิจของพระมหากษัตริย์ โดยตรง ซึ่งในปีหนึ่ง ๆ เมื่อถึงเทศกาลออกพรรษาแล้ว ราษฎรจะพากันไปทอดกฐินตามวัดต่าง ๆ พระมหากษัตริย์ก็มีวัดต้องเสด็จ ๆ ไปถวายผ้าพระกฐินด้วยเช่นกัน เรียกกันว่า พระอารามหลวง มีจำนวนมาก แต่ได้มีการสงวนพระอารามหลวงไว้ สำหรับพระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนิน ไปถวายด้วยพระองค์เอง จำนวน ๑๖ พระอาราม ดังปรากฏชื่อข้างต้น

การถวายผ้าพระกฐินทั้ง ๑๖ พระอารามนี้ พระมหากษัตริย์มิได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงถวายทุกพระอาราม จะเสด็จพระราชดำเนินไปทรงถวายเพียง ๑ หรือ ๒ พระอารามเท่านั้น ส่วนพระอารามที่เหลือทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์เสด็จแทนพระองค์ หรือให้องคมนตรี นำไปถวายตามพระอารามดังกล่าว

การเตรียมงานพระกฐินหลวง

สำนักพระราชวังจะออกหมายกำหนดการแจ้งให้ทราบล่วงหน้าว่า พระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินไปถวายผ้าพระกฐิน ณ พระอารามใด วัน เวลาใด สมัยก่อนกำหนดวันแรม ๖ ค่ำ เดือน ๑๑ เป็นวันแรกในการเสด็จพระราชดำเนินทอดผ้าพระกฐิน แม้ปัจจุบันก็ยังถือปฏิบัติอยู่ เพื่อให้ทางวัดเตรียมการรับเสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐิน พร้อมวางปฏิทินมนต์พระสงฆ์ ในวัดนั้นๆ ลงอนุโมทนากฐินด้วย และในหมายกำหนดการนั้น ถ้าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้แทนพระองค์ไปปฏิบัติราชการแทน จะแจ้งนามผู้แทนพระองค์ด้วย รวมถึงการแต่งกายของเจ้าหน้าที่ส่วนงานต่างๆ ซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวข้องกับพระราชพิธีดังกล่าว

เมื่อถึงกำหนดวันเสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐิน สำนักพระราชวังจะจัดเตรียมผ้าพระกฐินพร้อมทั้งเครื่องบริวารกฐินต่าง ๆ นำไปตั้งภายในพระอุโบสถ หรือสถานที่รับผ้าพระกฐิน เตรียมสถานที่ประทับ เตรียมเครื่องบูชานมัสการ พร้อมทั้งปฏิบัติงานในความรับผิดชอบ เช่น ถวายผ้าพระกฐิน ถวายเทียนชนวนรับพระราชทานผ้าห่มพระประธาน ถวายพระแต่น้ำ คือ อุปกรณ์สำหรับพระมหากษัตริย์ทรงหลังทักษิโณทก เจ้าหน้าที่กรมการศาสนาเตรียมทำบัญชีพระสงฆ์จำพรรษาในพระอารามนั้น ๆ กราบทูลรายงานจำนวนพระสงฆ์

ฝ่ายเจ้าหน้าที่กองศาสนูปถัมภ์ เตรียมกังสดาลสำหรับตีให้สัญญาณวงปีพาทย์ของกรมศิลปากร ซึ่งบรรเลงในช่วง องค์กรองกฐินเปลี่ยนผ้าครองใหม่ และเตรียมบุคลากรปฏิบัติงานอื่นๆ เช่น รับผ้าจากพระสงฆ์ นำไปครองผ้าใหม่ ขณะพระมหากษัตริย์ทรงประเคนเครื่องบริวารพระกฐิน ก็รับต่อจากพระสงฆ์ การเสด็จพระราชดำเนินทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายผ้าพระกฐินแต่ละพระอาราม มีกิจกรรมแตกต่างกันออกไป บางพระอารามมีพิธีสดับปกรณ์ บางพระอารามมีพิธีพระราชทานของที่ระลึกให้แก่ผู้ร่วมโดยเสด็จพระราชกุศล บางพระอารามเสด็จพระราชดำเนินทางรถยนต์ เรียกว่า สถลมารค บางพระอารามเสด็จพระราชดำเนินทางเรือ เรียกว่า ชลมารค ทั้งนี้ เนื่องด้วยพระราชประเพณีปฏิบัติต่อพระอารามนั้นๆ

ระเบียบพิธีถวายพระกฐินหลวง

เมื่อพระมหากษัตริย์ เสด็จพระราชดำเนินถึงพระอารามหลวง ตามหมายกำหนดการของสำนักพระราชวัง วงดุริยางค์บรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี เสด็จเข้าสู่พระอุโบสถ ทรงรับผ้าพระกฐินจากเจ้าพนักงานศุภรัต ทูลเกล้าฯ ถวายบริเวณประตูพระอุโบสถ ในขณะที่วงปีพาทย์กรมศิลปากรบรรเลงเพลง ทรงอุ้มประครองผ้าพระกฐิน ทรงวางบนพานแว่นฟ้า ตั้งอยู่ด้านหน้าพระสงฆ์รูปที่ ๒ ทรงรับเทียนชนวนจากเจ้าหน้าที่สนมพลเรือน ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการพระรัตนตรัย ทรงคืนเทียนชนวนแก่เจ้าหน้าที่ขณะนั้นเจ้าหน้าที่กองศาสนูปถัมภ์ จะให้สัญญาณ แก่คนตีกังสดาล คนถือกังสดาลจะตี ๑ ครั้ง ปีพาทย์ต้องหยุดบรรเลงทันที แม้ยังไม่จบเพลง พระมหากษัตริย์ทรงกราบ เสด็จมายังพานแว่นฟ้าประทับยืน เจ้าพนักงานภูษามาลาถวายค่านับ เข้ารับผ้าห่มพระประธาน อธิบัติกรรมกาศานาถวายค่านับ กราบทูลรายงานจำนวนพระสงฆ์ อยู่จำพรรษา ณ พระอารามนั้น จบแล้วถวายค่านับ

พระมหากษัตริย์ทรงอุ้มประครองผ้าพระกฐิน ประนมพระหัตถ์หันไปทางพระประธานในพระอุโบสถ ทรงว่านะโม ๓ จบ หันมาทางชุมนุมสงฆ์ ทรงกล่าวคำถวายผ้าพระกฐิน จบแล้วทรงวางผ้าพระกฐินบนพานแว่นฟ้า ทรงยกประเคนพระสงฆ์รูปที่ ๒ ต่อด้วยพานเทียนพระปาติโมกข์ เสด็จไปประทับพระราชอาสน์ พระสงฆ์เริ่มทำสังฆกรรม อปโลกนัยยกผ้าให้พระภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง เป็นองค์กรองผ้าพระกฐิน พระภิกษุผู้ได้รับเป็นองค์กรองผ้าพระกฐิน ลงไปครองผ้าพระกฐิน ในขณะที่วงปีพาทย์บรรเลงเพลง เมื่อองค์กรองกฐินกลับเข้ามานั่งบนอาสน์สงฆ์ เจ้าหน้าที่กองศาสนูปถัมภ์เคาะกังสดาลให้สัญญาณ วงปีพาทย์หยุดบรรเลงทันที

ลำดับนี้ พระมหากษัตริย์ เสด็จ ฯ จากพระราชอาสน์ ทรงรับเครื่องบริวารพระกฐิน จากเจ้าหน้าที่ ทรงประเคนประธานสงฆ์จนครบ เจ้าหน้าที่กองศาสนูปถัมภ์รับเครื่องบริวาร พระกฐินจากประธานสงฆ์นำออกไปวางในที่อันควร เมื่อพระมหากษัตริย์เสด็จฯ ไปประทับ พระราชอาสน์ เจ้าหน้าที่เชิญพระเต้าน้ำเข้าไปถวาย พระสงฆ์ตั้งพัดยศถวายอนุโมทนา ถวาย อติเรกจบแล้ว ทรงกราบพระประธาน ทรงลาประธานสงฆ์ เสด็จพระราชดำเนินกลับ เป็น อันเสร็จพิธี

เนื่องจากพระมหากษัตริย์ ทรงมีพระประสงค์ในการบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นกรณี พิเศษ เพื่อพระราชทานกุศลอุทิศแด่พระราชอุปัชฌายาจารย์ จึงจัดพิธีสดับปกรณ์เกิดขึ้น ปัจจุบันมีเพียง ๓ พระอาราม คือ วัดบวรนิเวศวิหาร วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ในการประกอบพิธีดังกล่าว ทำหลังถวายผ้าพระกฐินเสร็จ สำหรับวัดบวรนิเวศวิหาร วัดพระเชตุพนฯ พระสงฆ์สดับปกรณ์จะลงไปครองผ้าพร้อม กับ องค์ครองกฐิน ส่วนวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม แต่เดิมประกอบพิธีสดับปกรณ์ในพระวิหาร ต่อมาเห็นว่าเป็นการไม่สะดวก จึงอัญเชิญพระอัฐิ สมเด็จพระสังฆราชประกอบพิธีใน พระอุโบสถแทน พิธีพระราชทานของที่ระลึกแก่ผู้บริจาค โดยเสด็จพระราชกุศล สุดแต่ พระอารามใดจัดให้มี ต้องกราบทูลให้ทรงทราบเป็นการล่วงหน้า เมื่อถึงวันเสด็จพระราช ดำเนินถวายผ้าพระกฐิน จะเชิญผู้ให้การอุปถัมภ์วัดเข้ารับพระราชทาน ของที่ระลึก ภายหลัง การถวายผ้าพระกฐินเรียบร้อยแล้ว

กฐินต้น หมายถึง พระกฐินที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนิน ไปทอด เป็นการส่วนพระองค์ ณ วัดราษฎร์ ตามพระราชอัธยาศัย ส่วนใหญ่เป็นวัดในพื้นที่ ต่างจังหวัดไม่เคยเสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐินมาก่อนมีประชาชนเคารพศรัทธา เลื่อมใสมาก และประชาชนท้องถิ่นนั้นไม่ค่อยมีโอกาสได้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท

ระเบียบพิธีถวายพระกฐินต้น

พระกฐินต้น วิธีปฏิบัติในการถวายเหมือนกับพระกฐินหลวงเริ่มมีชื่อเรียกตั้งแต่ เมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐานในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรียกกัน โดยเทียบเคียงการเสด็จประพาสบ้าง อาทิ การเสด็จประพาสหัวเมือง พ.ศ. ๒๔๔๗ ทรงพระ กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดแบบง่าย ๆ พอพระทัยประทับที่ใด ก็ประทับ ทางหัวเมืองไม่ต้อง

เตรียมสถานที่ประทับไว้ การเสด็จประพาสลักษณะนี้ เรียกว่า เสด็จประพาสต้น คราวหนึ่งเสด็จประพาสทางน้ำ มีรับสั่ง ให้จัดหาเรือมาเติมอีกลำหนึ่ง แจวตามเรือพระที่นั่ง มิให้ใครรู้จักพระองค์ เรือมาดำนั้น เรียกว่า เรือต้น ดังนั้น พระกฐินที่เสด็จฯ ไปถวายเป็นการส่วนพระองค์ จึงเรียกว่า พระกฐินต้น เหมือนเรียกชื่อเรือมาดลำดังกล่าว แม้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระองค์ปัจจุบัน ก็เคยเสด็จพระราชดำเนินทรงถวายพระกฐินต้นอยู่หลายครั้ง

กฐินพระราชทาน หมายถึง กฐินทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานแก่หน่วยงานราชการ รัฐวิสาหกิจ องค์กรการ สมาคม มูลนิธิ หรือเอกชน นำไปทอด ณ พระอารามหลวง ในกรุงเทพมหานคร และต่างจังหวัดทั่วพระราชอาณาจักร โดยขอรับพระราชทานผ่านกรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม เมื่อถึงเขตกฐินกาลแล้ว กรมการศาสนารวบรวมบัญชีรายนามผู้ได้รับพระราชทานผ้าพระกฐินนำไปถวายพระสงฆ์ ณ พระอารามหลวงทั่วพระราชอาณาจักรนั้นนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทขอพระราชทานถวายพระราขกุศลในการถวายผ้าพระกฐินประจำปีต่อไป

พระกฐินพระราชทาน ถวายได้เฉพาะวัดเป็นพระอารามหลวงทั่วประเทศ การขอรับพระราชทานและการดำเนินการต่าง ๆ อยู่ในความรับผิดชอบของกรมการศาสนา เช่น การรับจอง การจัดหาผ้าพระกฐินและเครื่องบริวาร การทำบัญชีรายนามผู้ขอรับพระราชทาน การทำบัญชีเงินทอดกฐิน การกราบทูลถวายพระราขกุศล รวมถึงงานธุรการต่าง ๆ พระกฐินพระราชทานนี้ทางการจะจัดเครื่องพระกฐินมอบแก่ผู้ขอรับพระราชทาน ๑ ชุดต่อ ๑ พระอาราม เมื่อรับไปแล้ว เจ้าภาพจะไปจัดหาบริวารพระกฐินอื่น ๆ เพิ่มเติมอีกก็ได้ แต่ไม่นิยมให้จัดหาในลักษณะการเรียไร ผู้ขอรับพระราชทานต้องประสานกับทางวัด ถึงวันเวลา ในการไปทอดให้แน่นอน เพื่อทางวัดจะได้เตรียมความพร้อมในการรับพระกฐินและสมพระเกียรติพระมหากษัตริย์

การเตรียมงานกฐินพระราชทาน

การทอดกฐินพระราชทาน ควรทอดหลังวันเสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐินของพระมหากษัตริย์ ๑ วัน เจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย จะเตรียมการถวายกฐินพระราชทาน ตั้งแต่จัดโต๊ะถวายราชสักการะ วางผ้าพระกฐินหน้าพระอุโบสถ ตั้งโต๊ะหัวอาสน์สงฆ์ หน้าพระสงฆ์รูปที่ ๒ วางพานแว่นฟ้าเปล่าและพานเทียนพระปาติโมกข์บนโต๊ะนั้น เตรียมรูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย พร้อมเทียนชนวน ชุดกรวดน้ำ เครื่องบริวารพระกฐิน และ

ไทยธรรมสำหรับถวายพระสงฆ์ทั่วไป นำไปวางภายในพระอุโบสถ ท้ายอาสน์สงฆ์ จนเป็นที่เรียบร้อย

ระเบียบพิธีถวายกฐินพระราชทาน

เมื่อถึงเวลาตามกำหนด ประธานพิธีเดินทางถึงพระอุโบสถ เข้าไปยังโต๊ะวางผ้าพระกฐิน ทำความเคารพพระบรมฉายาลักษณ์หรือพระบรมสาทิสลักษณ์ เปิดกรวยดอกไม้ ทำความเคารพอีกครั้งหนึ่ง ยกผ้าไตรอุ้มขึ้นประคอง ยืนตรง ดนตรีบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี จบแล้วเดินเข้าสู่พระอุโบสถ วางผ้าพระกฐินบนพานแว่นฟ้า หน้าพระสงฆ์รูปที่ ๒ รับเทียนชนวนจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย กราบพระรัตนตรัย ๓ ครั้ง มายังโต๊ะวางผ้าพระกฐิน หยิบผ้าห่มพระประธานมอบให้ไวยาวัจกร อุ้มประคองผ้าพระกฐิน ประนมมือหันไปทางพระประธาน ว่านะโม ๓ จบ หันมาทางชุมนุมสงฆ์ กล่าวคำถวายผ้าพระกฐิน จบแล้ววางผ้าพระกฐินบนพานแว่นฟ้า ประเคนพระสงฆ์รูปที่ ๒ ต่อด้วยพานเทียนพระปาติโมกข์ ไปนั่ง ณ สถานที่จัดเตรียมไว้ พระสงฆ์กระทำ อปโลกนกรรมและญัตติทุติยกรรม องค์ครองกฐินลงไปครองผ้าใหม่ กลับมานั่งบนอาสน์สงฆ์ ประธานรับบริวารพระกฐินถวายองค์ครองกฐินผู้มาร่วมพิธีถวายไทยธรรมพระสงฆ์ครบทุกรูปเจ้าหน้าที่ประกาศยอดเงินบำรุงพระอาราม ประธานประเคนใบปวารณา พระสงฆ์อนุโมทนา ประธานกรวดน้ำถวายเป็นพระราชกุศล พระสงฆ์ถวายอดิเรก ขณะพระสงฆ์ถวายอดิเรก ไม่ต้องประนมมือ ลดมือลง เพราะการถวายอดิเรกเป็นการถวายพระพรแต่พระมหากษัตริย์โดยเฉพาะ เมื่อพระสงฆ์รูปที่ ๒ รับภาตูล์สัพพะมังคะลัง จึงประนมมือรับพรต่อไป จบแล้วกราบพระประธานในพระอุโบสถ กราบลาพระสงฆ์ เป็นอันเสร็จพิธี

กฐินพระราชทานเป็นกรณีพิเศษ

นอกจากกฐินพระราชทานดังกล่าวแล้ว ในปัจจุบันมีกฐินพระราชทาน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เป็นกรณีพิเศษ เพิ่มขึ้นอีก ๒ ประเภท คือ

๑. กฐินพระราชทานแก่วัดไทยในต่างประเทศ คือ กฐินที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทานแก่วัดไทยในต่างประเทศ จำนวน ๒๐ วัด เป็นประจำตลอดไป โดยเจ้าภาพไม่ต้องทำเรื่องกราบทูลขอพระราชทานทุกปี เหมือนกฐินพระราชทานสำหรับพระอารามหลวง

ในประเทศ กรมการศาสนา จะเป็นผู้รับผิดชอบจัดหาผ้าไตรพระราชทาน มอบแก่เจ้าภาพ
กฐินเพื่อดำเนินการถวายตามวัดได้รับพระราชทานต่อไป

๒. กฐินที่พระบรมวงศานุวงศ์ พระราชทานหรือประทานแก่ผู้ขอรับไปทอดตาม
วัดราษฎร์ ต่าง ๆ ที่วราชอาณาจักร ปัจจุบันจะมีผู้ขอรับพระราชทานหรือขอรับประทาน
ไปทอดหลายวัด เป็นการเพิ่มพูนพระราชกุศลโดยยิ่งขึ้นไป

ระเบียบพิธีถวายผ้าพระกฐินทั้ง ๒ ประเภทดังกล่าว ปฏิบัติเช่นเดียวกับการทอดกฐิน
พระราชทาน สามารถปรับประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมแก่สถานที่และโอกาส โดยอนุโลม

บทที่ ๕

ประเพณีสำคัญทางพระพุทธศาสนา

พิธีบรรพชาสามเณร

บรรพชา แปลว่า การงดเว้นในสิ่งไม่ดีไม่งามต่าง ๆ ในที่นี้ หมายถึง การบวชเป็นสามเณร เรียกสั้น ๆ ว่า บวชเณร การบรรพชาเป็นสามเณร มีมาแต่สมัยพุทธกาล สามเณรรูปแรกในพระพุทธศาสนา คือ ราชุลกุมาร มีพระสารีบุตรเป็นพระอุปัชฌาย์ ผู้จะบรรพชาเป็นสามเณรต้องมีอายุอย่างต่ำ ๗ ปี ปัจจุบันการบรรพชาเป็นสามเณร ต้องขอบรรพชาต่อพระอุปัชฌาย์ ซึ่งได้รับแต่งตั้งตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ บวชด้วยวิธีรับไตรสรณคมน์ เรียกว่า ตีสรณคมนุปสัมปทา และรักษาศีล ๑๐ มิให้ขาดมิให้ต่างพร้อย ทางภาคเหนือของประเทศไทยนิยมให้บุตรหลานตนบรรพชาเป็นสามเณรมากกว่าอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ในบางจังหวัดจัดให้มีประเพณีบวชลูกแก้วเป็นพิธีสำคัญประจำจังหวัดทุกปี

ประโยชน์ของการบรรพชา

การบรรพชาในแต่ละยุคสมัย มีวัตถุประสงค์ในการบวชแตกต่างกันไป ตามวัฒนธรรมประเพณีของสังคมในยุคนั้น ๆ พอสรุปได้ ดังนี้

สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ทรงให้พระราชโอรสและพระโอรสของพระองค์ เจริญวัยพอสมควร บรรพชาเป็นสามเณร หรืออุปสมบทเป็นพระภิกษุ เพื่อศึกษาพระพุทธศาสนา ให้มีพระทัยแนบแน่นมั่นคงต่อพระศาสนา จนมีผู้นิยมนำมาปฏิบัติตาม พระราชโอรสและพระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์ มีพระราชศรัทธาทรงดำรงตนในสมณเพศจนตลอดพระชนม์ชีพก็มี เช่น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระวชิรญาณวโรรส

สมัยนั้น วัดเป็นศูนย์กลางการศึกษา เพราะยังไม่มีโรงเรียน วิชาการทุกแขนงมีสอนในวัด โดยพระภิกษุเป็นผู้สอน ดังนั้น จึงมีผู้นิยมส่งบุตรชายหลานชายตน มาขอบรรพชาเป็นสามเณร หรือเป็นศิษย์วัด เพื่อศึกษาศิลปวิทยาต่าง ๆ ยุคต่อมา เมื่อเปิดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม ทั้งแผนกธรรมและบาลีรวมถึงแผนกสามัญศึกษาขึ้นในวัด เป็นเหตุให้ประชาชน

ในชนบทนิยมให้บุตรหลานของตนบรรพชาเป็นสามเณร และเข้ารับการศึกษามาก เพราะค่าใช้จ่ายน้อย ผู้เข้ามาศึกษาตามระบบนี้ เมื่อลาสิกขาแล้ว ได้เข้ารับราชการดำรงตำแหน่งใหญ่โตมากมาย

ปัจจุบันโลกเจริญขึ้น คนมีทางเลือกในการดำเนินชีวิตมากขึ้น สามารถแสวงหาความรู้ได้หลายทาง การบวชสามเณรเพื่อศึกษาพระปริยัติธรรมอย่างสมัยก่อน จึงลดจำนวนลงตามลำดับ เป็นเพียงการบวชระยะสั้นและรักษาประเพณีเท่านั้น

การบวชเป็นสามเณรระยะสั้น ช่วงปิดภาคเรียนในฤดูร้อน เรียกว่า บวชเณรภาคฤดูร้อน โดยกำหนดเวลา ๑๕ วัน หรือ ๑ เดือน ตามแต่ทางวัดจะกำหนด เพื่อให้เด็กนักเรียนได้เข้ามาศึกษาพระพุทธศาสนาทั้งปริยัติและปฏิบัติมีพระภิกษุเป็นผู้สอน เป็นการนำเด็กเข้าพระศาสนาตั้งแต่เยาว์วัยเพื่อปลูกฝังให้เด็กเป็นคนดีมีศีลธรรม ไม่เป็นปัญหาของสังคม การบวชเป็นสามเณรด้วยวิธีนี้ ได้รับความนิยมและจัดบวชกันทั่วประเทศ

การบวชเป็นสามเณรในพิธีอุปนิกจศพหรือพระราชทานเพลิงศพของบุพการี เรียกว่า บวชหน้าไฟ เป็นการบวชรักษาประเพณี เป็นการแสดงถึงความมีกตัญญูตเวที และอุทิศกุศลแก่ ผู้ล่วงลับไปแล้ว เชื่อกันว่าผู้ตายจะได้อนุโมทนาบุญและไปสู่สุคติ นิยมบวชตอนเช้าในวันปลงศพ และลาสิกขาตอนเย็นหลังเสร็จพิธีอุปนิกจศพ หรือในวันรุ่งขึ้นถือเป็นการตอบแทนคุณบุพการี ทำให้วิญญูญาณท่านได้เห็นชายผ้าเหลืองเกาะชายผ้าเหลืองขึ้นสวรรค์

การเตรียมบรรพชาสามเณร

กุลบุตรปรารถนาจะบวชเป็นสามเณร ในเบื้องต้นควรให้บิดามารดาหรือผู้ปกครองพาไปมอบตัวต่อเจ้าอาวาสหรือพระอุปัชฌาย์ในวัดต้องการจะอยู่อาศัย เพื่อให้ตรวจดูคุณสมบัติ และกำหนดวันบวชให้ ก่อนถึงวันบวช ๓ วัน ๗ วัน ผู้ขอบวชต้องท่องคำขอบรรพชาและศีล ๑๐ ให้ได้ ถูกต้อง คล่องปาก อย่าให้ติดขัดอีกอีก ตามแบบพระอุปัชฌาย์กำหนดให้ หมั่นฝึกซ้อมขึ้นตอนพิธีบรรพชา กับพระอุปัชฌาย์ให้ชำนาญ ฝึกหัดกิริยามารยาท เช่น การกราบ การไหว้ ให้ถูกต้อง

สิ่งต้องจัดเตรียมในพิธีบรรพชาสามเณร

๑. ดอกไม้ ธูป เทียน สำหรับบูชาพระรัตนตรัย
๒. ดอกไม้ ธูป เทียน หรือธูปเทียนแพ สำหรับถวายพระอุปัชฌาย์

๓. ไตรจีวรสำหรับสามเณร ประกอบด้วย จีวร สบง อังสะ ประคตเอา ผ้ารัดอก
 ๔. บาตร พริ้วมผ้าบาตรและเชิงรอง
 ๕. ของใช้อื่น ๆ เช่น ยาม ผ้าเช็ดตัว รองเท้า สบู่ ยาสีฟัน เสื้อ หมอน มุ้ง
- กรณีทางวัดจัดพิธีบรรพชาหมู่ เช่น การบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน ทางวัดจะจัดเตรียมสิ่งของจำเป็นไว้ให้ เพียงแต่ผู้ปกครองนำบุตรหลานไปสมัครบวชเท่านั้น

ระเบียบพิธีบรรพชาสามเณร

ก่อนถึงเวลา ผู้ขอบรรพชาควรปลงผม โกนขนคิ้ว โกนหนวดให้เรียบร้อย ถึงเวลาบรรพชา จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย กราบด้วยเบญจางประดิษฐ์ ๓ ครั้ง รับผ้าไตรจากบิดามารดาหรือผู้ปกครอง เข้าไปหาพระอุปัชฌาย์ ถวายเครื่องสักการะพระอุปัชฌาย์ กราบ ๓ ครั้ง อุ้มผ้าไตรระหว่างแขน ประนมมือ กล่าวคำขอบรรพชา คำขอบรรพชามี ๒ แบบ คือ อุกาสะ และ เอสาห์ จะกล่าวแบบใด พระอุปัชฌาย์เป็นผู้กำหนดให้ท่องพระอุปัชฌาย์รับผ้าไตรไปถือไว้ ให้อิวาท และสอนตัจปัญจกัมมัฏฐาน โดยอนุโลมและปฏิโลม เสร็จแล้วมอบผ้าไตรให้นุ่งห่ม ผู้ขอบรรพชาครองผ้าเรียบร้อยแล้ว กลับเข้ามาหาพระอุปัชฌาย์ นั่งคุกเข่าประนมมือ เปล่งวาจาขอสรณคมน์และศีล ๑๐ พระอุปัชฌาย์ว่านะโม ๓ จบ ต่อด้วยสรณคมน์และศีล ๑๐ ผู้ขอบรรพชาเปล่งวาจาตามไปทุกบท จบแล้วกราบพระอุปัชฌาย์ ๓ ครั้ง เป็นอันเสร็จพิธี

สามเณร แปลว่า เหล่ากอของสมณะ จัดเป็นบรรพชิตในพระพุทธศาสนา ๕ ประเภท ประกอบด้วย ภิกษุ ภิกษุณี สิกขมานา สามเณร สามเณรี รวมเรียกว่า สหธรรมิก ปัจจุบันในประเทศไทยเหลืออยู่เพียงภิกษุและสามเณรเท่านั้น สามเณรต้องรักษาศีล ๑๐ ข้อ คือ

๑. เว้นจากการฆ่าสัตว์
๒. เว้นจากการลักขโมย
๓. เว้นจากการเสพกาม
๔. เว้นจากการพูดโกหก พูดคำหยาบ พูดยุยงให้เขาแตกกัน และพูดเรื่องไร้สาระ
๕. เว้นจากการดื่มสุราเมรัยและของมีเมาต่าง ๆ
๖. เว้นจากการฉันทอาหารในเวลาวิกาล หลังจากเที่ยงวันเป็นต้นไป
๗. เว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี และดูการละเล่น

๘. เว้นจากการตกแต่งร่างกาย ทัดทรงดอกไม้ ลูบไล้ด้วยของหอม

๙. เว้นจากการนั่งนอนบนเตียงฟูกตั้งสูงใหญ่ ภายในยัดนุ่นสำลี มีลวดลายวิจิตรงดงาม

๑๐. เว้นจากการรับเงินและทอง รวมทั้งของมีค่าอื่น ๆ

ถ้าสามเณรทำผิดศีลทั้ง ๑๐ ข้อนี้ เรียกว่า ศีลขาด หมายถึง ขาดจากความเป็นสามเณร แต่สามเณรสามารถสมาทานศีล ๑๐ ข้อนั้นอีกได้ เรียกว่า ต่อศีล นอกจากนั้นสามเณรยังต้องศึกษาและปฏิบัติตามเสขียวัตร ๗๕ ข้อเช่นเดียวกับพระภิกษุ เพื่อฝึกกิริยามารยาทให้เรียบร้อย เป็นที่เจริญศรัทธาเกิดความเลื่อมใสแก่ผู้พบเห็น

พิธีอุปสมบทเป็นพระภิกษุ

การอุปสมบท คือ การบวชกุลบุตรเป็นพระภิกษุ เรียกให้เต็มรูปแบบของพิธีบวชว่า พิธีบรรพชาอุปสมบท เพราะผู้บวชเป็นพระภิกษุ ต้องผ่านการบวชเป็นสามเณรในเบื้องต้นก่อน คำว่า อุปสมบท มาจากคำว่า อุปสัมปทา แปลว่า ความถึงพร้อม ผู้จะอุปสมบทต้องมีคุณสมบัติพร้อมสมบูรณ์ เช่น เป็นผู้ชาย มีอายุครบ ๒๐ ปี ได้รับอนุญาตจากบิดามารดา มีอัฐบริวารครบ ไม่มีบรรพชาโทษหรือข้อห้ามในการอุปสมบท เช่น เป็นโรคเรื้อรัง เป็นทาสเขา มีหนี้สินติดตัว เป็นข้าราชการ ยังไม่ได้รับอนุญาตให้ลาบวช

การเตรียมตัวอุปสมบทเป็นพระภิกษุ เหมือนการเตรียมตัวบรรพชาเป็นสามเณร ข้างต้น เพียงแต่เดิมผู้ขออุปสมบทต้องไปอยู่วัด ประมาณ ๑๕ วัน ถึง ๑ เดือน เพื่อฝึกท่องขานนาค นอกจากนี้ ยังต้องท่องบทสวดมนต์อื่น ๆ ซึ่งจำเป็นต้องใช้หลังจากอุปสมบทแล้ว แต่ปัจจุบันการปฏิบัติเช่นนี้มีน้อยแล้ว ผู้ขออุปสมบทส่วนมากท่องขานนาคที่บ้าน พอใกล้ถึงวันบวช จึงไปฝึกซ้อมต่อหน้าพระอุปัชฌาย์หรือผู้ได้รับมอบหมาย อย่างไรก็ตาม ผู้บวชต้องท่องขานนาคจนจำได้และกล่าวคำขอบรรพชาอุปสมบทได้ถูกต้องชัดเจนด้วยตนเอง

สิ่งต้องจัดเตรียมในพิธีอุปสมบท

สิ่งต้องจัดเตรียมในพิธีอุปสมบทประกอบด้วยสิ่งจำเป็นตามข้อกำหนดในพระวินัย ได้แก่ อัฐบริวาร เรียกว่า บริวารแปด และเครื่องใช้สอยสำหรับพระบวชใหม่ คือ

๑. ไตรครอง ประกอบด้วย สังฆาฏิ จีวร สบง ประคตเอว อังสะ ผ้ารัดอก
๒. บาตร พร้อมฝาบาตร เชิงบาตร ถลกบาตร สายสะพาย

๓. มีดโกน พร้อมหินลับมีด
๔. เข็มเย็บผ้า พร้อมด้ายเย็บผ้า
๕. ฆมกรก อ่านว่า ทะมะกะทรก คือ ที่กรองน้ำ
๖. เสื้อ หมอน มุ้ง ผ้าห่ม ผ้าเช็ดตัว
๗. ตาลปัตร ย่าม ร่ม รองเท้า
๘. จาน ช้อนส้อม กระจตักน้ำ แก้วน้ำ
๙. ชั้นอาบน้ำ สบู่ ยาสีฟัน แปรงสีฟัน

สิ่งของข้อ ๑ ถึง ๕ ขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ได้ เพราะเป็นอัฐบริวารของพระภิกษุ จำเป็นต้องมีส่วนข้อ ๖ ถึง ๙ จะมีหรือไม่มีก็ได้ เพราะสามารถจัดหาเพิ่มเติมได้ภายหลัง สำหรับการเตรียมอัฐบริวาร ผ้าไตรครองควรวางไว้บนพานแว่นฟ้า มีดโกน พร้อมหินลับมีด กล่องเข็ม และฆมกรก รวบรวมใส่ไว้ในบาตร นำบาตรสวมในถลกบาตรอีกชั้นหนึ่ง

พิธีปลงผมและทำขวัญนาค

งานอุปสมบท เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า งานบวช หรือ งานบวชนาค ตามประเพณีภาคกลาง ถือเป็นงานใหญ่ มีการออกบัตรเชิญหรือแจกกการ์ด แก่ญาติมิตรของเจ้าภาพและเพื่อนนาคด้วย เดิมนิยมจัดงานเป็น ๒ วัน วันแรกเป็นวันทำขวัญนาค หลังจากปลงผมแต่งตัวนาคเรียบร้อยแล้ว อาจมีพิธีเจริญพระพุทธมนต์ตอนเย็น แต่จะไม่เลี้ยงพระเช้า เพราะตอนเช้าเจ้าภาพต้องเตรียมแห่นาคไปวัด พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จบ เจ้าภาพถวายไทยธรรม พระสงฆ์อนุโมทนา เจ้าภาพและนาคกรวดน้ำรับพร เป็นอันเสร็จพิธี ภาษาท้องถิ่นเรียกว่า สวดมนต์ปล่อย ตกตอนกลางคืน จึงให้มีพิธีทำขวัญนาค หรือบางงานนิมนต์พระมาเทศน์ สอนนาคแทน เพื่อให้นาคเข้าใจถึงวัตถุประสงค์และอานิสงส์ของการบวช อาจมีมหรสพมาแสดงสมโภชด้วยก็ได้

ความหมายคำว่า นาค

นาค แปลว่า ผู้ประเสริฐ หรือ ผู้ไม่กลับมาสู่ความชั่ว หมายถึง มีจิตศรัทธาบวช ตั้งใจละความไม่ดีต่าง ๆ เคยทำมาแล้ว และจะไม่หวนกลับมาทำสิ่งนั้นอีก ผู้บวชแล้วกลับมาทำความชั่วความเลวอีก โบราณบอกว่า บวชเสียผ้าเหลือง ความเป็นมาของคำว่า นาค มีเรื่องเล่าว่า

ครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าเสด็จไปแสดงธรรมโปรดเวไนยสัตว์ พญานาคตนหนึ่งจำแลงกาย เป็นชายหนุ่มมาฟังพระธรรมเทศนาด้วย เกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา มีความประสงค์จะบวชเป็นพระภิกษุ จึงเข้าไปหาพระสงฆ์ เพื่อขอบวชพระ พระสงฆ์ไม่ทราบวาพญานาคจำแลงมา จึงบวชให้ เมื่อท่านบวชแล้ว ได้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยเหมือนพระสงฆ์รูปอื่น ๆ ต่อมาวันหนึ่งพระภิกษุนาคจำแลงนั้น นอนเผลอสติหลับไป ร่างมนุษย์ได้กลับคืนเป็นพญานาคตามเดิม พระภิกษุรูปหนึ่งมาเห็นเข้า ตกใจกลัว ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ พระองค์สั่งให้ตรัสเรียกพระภิกษุนาคจำแลงนั้นมา ตรัสบอกว่า สัตว์ดิรัจฉานไม่สามารถอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาได้ พญานาคจึงสละเพศพระภิกษุ แต่ด้วยความเลื่อมศรัทธาในพระพุทธศาสนา จึงทูลขอพรว่า ภายภาคหน้า ถ้ากุศลบุญมีศรัทธาขอบวชพระให้เรียกผู้้นั้นว่า นาค พระพุทธเจ้าทรงประทานพรนั้น คำว่า นาค จึงเป็นคำเรียกผู้ขอบรรพชาอุปสมบทมาจนบัดนี้

การจัดขบวนแห่นาค

การจัดขบวนแห่นาค มีรูปแบบการจัดแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ ในเขตภาคกลาง เดิมมีการจัดขบวนแห่นาคจากบ้านงานไปวัด ทั้งทางน้ำและทางบก ปัจจุบันการคมนาคมทางบกสะดวกกว่า จึงนิยมแห่นาคทางบกเป็นหลัก ขบวนแห่นาคจัดการแสดงนำหน้า เช่น สิงโต ฟ้อนรำ ตามด้วยดนตรี กลองยาว หรือแตรวง ลำดับต่อมาเป็นผู้ถือของสักการะ พระอุปัชฌาย์และคู่สวด ผู้ถือไทยธรรมพระอันดับ บิดาหรือญาติผู้ชายสะพายบาตร ถือตาลปัตร มารดาหรือญาติผู้หญิง อุ้มพานแว่นฟ้า ผ้าไตรครอง ส่วนนาคประนมมือ ถือดอกบัว ๓ ดอก รูป ๓ ดอก เทียน ๒ เล่ม เดินตรงกลางขบวน ญาติผู้หญิงอุ้มพานแว่นฟ้า ผ้าไตรอาศัย ผู้ถือบริวารสำหรับพระบวชใหม่ และ ผู้ร่วมขบวนแห่ทั้งหมด เดินตามหลังนาค กระทั่งนาคเข้าโบสถ์

การเวียนนาครอบโบสถ์

ในการเวียนนาครอบอุโบสถ ๓ รอบ เป็นการเวียนขวาตามเข็มนาฬิกา เรียกว่า ประทักษิณ เป็นการแสดงความเคารพแบบชาวอินเดียในสมัยพุทธกาล นาคเดินด้วยความสำรวม ในรอบที่ ๑ ภาวนาว่า พุทโธ ๆ รอบที่ ๒ ภาวนาว่า ธัมโม ๆ รอบที่ ๓ ภาวนาว่า สังโฆ ๆ เพื่อให้จิตแน่วแน่ในพระรัตนตรัย ไม่ควรชี้คอคคนอื่น และผู้ร่วมขบวนแห่ไม่ควรนำสุราของมีนเมามาตีมีนในขบวนแห่ เพราะอุโบสถเป็นเขตพุทธาวาส เป็นสถานที่ประทับ

พระพุทธเจ้า พระประธานถือเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า การชื่อก การตี๋มของมีนเมา ทุกชนิด ถือเป็นการแสดงอาการไม่เคารพต่อพระพุทธเจ้า ปัจจุบันในกรณีไม่มีการจัดงานใหญ่ ไม่นิยมจัดดนตรี เครื่องประโคม มีขบวนแห่เฉพาะเจ้าภาพ และญาติมิตร เดินเวียนโบสถ์ ด้วยความสงบ นับว่าเป็นการปฏิบัติที่ถูกต้อง

พิธีวันทาเสมนำนาคเข้าโบสถ์

เมื่อแห่นาคเวียนประทักษิณอุโบสถครบ ๓ รอบแล้ว ขบวนแห่นำสิ่งของถื้อมาเข้า ไปตั้ง ในอุโบสถให้เรียบร้อย ส่วนนาคก่อนเข้าอุโบสถ ต้องวันทาเสมาก่อน โดยนั้งคุกเข่า หน้าเสมาด้านหน้าอุโบสถ ประนมมือ ถื้อมดอกไม้ธูปเทียน กล่าวคำวันทาเสมา บางแห่งจัด ดอกไม้ธูปเทียน อีกชุดหนึ่งสำหรับให้นาควันทาเสมา ส่วนชุดในขบวนแห่ ใช้สำหรับจุดบูชา พระรัตนตรัยในอุโบสถ การวันทาเสมา เป็นการแสดงความเคารพต่อสถานที่ อันเป็นปูชนียสถาน เพื่อขอขมาโทษต่อ พระรัตนตรัยหรือสถานที่นั้น หากตนเคยทำผิดหรือล่วงเกิน ทั้งเจตนา และไม่เจตนา เพราะนาคต้องอาศัยสถานที่นั้นประกอบพิธีอุปสมบท ยกฐานะเป็น พระคือผู้ประเสริฐ

เมื่อวันทาเสมาแล้ว ก่อนเข้าอุโบสถให้นาคโคปรยทานด้วย เพื่อแสดงให้เห็นว่า ผู้บวช สละทรัพย์สินภายนอกแล้ว ไม่อาลัยในทางโลก พร้อมจะดำรงเพศสมณะ ดำเนินชีวิตใน ทางธรรม การนำนาคเข้าอุโบสถ มีคติเป็น ๒ อย่าง คือ อย่างแรกพ่อแม่ให้นำนาคเข้าอุโบสถ มีความหมายว่า พ่อแม่ให้นำนาคไปมอบแก่พระสงฆ์ เพื่อให้พระอุปชฌาย์ทำการอุปสมบทให้ อย่างที่ ๒ คือ นาคนำพ่อแม่เข้าสู่อุโบสถ มีความหมายว่า ลูกชายนำพ่อแม่เข้าสู่ประตู พระพุทธศาสนา ตามคำกล่าวว่ เกาะชายผ้าเหลืองขึ้นสวรรค์

นาคเข้าสู่อุโบสถแล้ว นำดอกไม้ธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย กลับมานั้งกลางอุโบสถ ถ้านาคยังไม่ได้ขอขมาโทษต่อบิดามารดา จะขอขมาช่วงนี้ก็ได้ จากนั้นรับผ้าไตรจากบิดามารดา เข้าไปหาพระอุปชฌาย์ขอบรรพชา ตามพิธีบรรพชาข้างต้น

ระเบียบพิธีอุปสมบทพระภิกษุ

เมื่อกุลบุตรได้รับการบรรพชาเป็นสามเณรแล้ว จากนั้นสามเณรรับบาตรจากบิดา มารดา อ้อมเข้าไปหาพระอุปชฌาย์ วางบาตรไว้ข้างตัวด้านซ้าย รับเครื่องสักการะถวายแด่ พระอุปชฌาย์ กราบ ๓ ครั้ง ยืนหรือนั้งคุกเข่า ตามวิธีการบวชแบบ เอสาห์ หรือ อุกาสะ

ประนมมือ กล่าวคำ ขอนิสัย คือ การขออยู่เป็นศิษย์ของท่าน ต่อด้วยคำฝากตัวต่อพระอุปัชฌาย์ ซึ่งมีความหมายว่า ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป พระอุปัชฌาย์เป็นภาระของพระบวชใหม่ในการปรนนิบัติ แม้พระบวชใหม่ ก็เป็นภาระของพระอุปัชฌาย์ในการอบรมสั่งสอน จบแล้วกราบ ๓ ครั้ง

พระอุปัชฌาย์บอกฉายานามของท่าน คือ ชื่อในทางพระพุทธศาสนา บอกฉายานามของสามเณร เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อุปสัมปทาเปกขะ คือ ตั้งชื่อให้ใหม่เมื่อเข้ามาบวช ในพระศาสนาบอกชื่อบริวารสำคัญ ๔ อย่าง คือ บาตร สังฆาฏิ จีวร สบง จบแล้วพระสงฆ์ นำสายบาตรคล้องตัวสามเณร บอกให้สามเณรออกไปยืนนอกที่ประชุมสงฆ์

พระคู่สวด มีชื่อเรียกตามวิธีอุปสมบทว่า พระกรรมวาจาจารย์ และพระอนุสาวนาจารย์ สำหรับพระกรรมวาจาจารย์ มีพรรษามากกว่าพระอนุสาวนาจารย์ ทั้งสองรูปสวดสมมุติตน แล้วออกไปสวดชักถามอันตรายิภคกรรม คือ สิ่งเป็นข้อห้ามในการอุปสมบทถามนามพระอุปัชฌาย์ และนามผู้ขอบวช เบื้องหน้าอุปสัมปทาเปกขะ จบแล้วกลับเข้ามาสวดเรียกอุปสัมปทาเปกขะ กลับเข้ามาอยู่ที่ประชุมสงฆ์ กราบพระสงฆ์ ๓ ครั้ง นั่งคุกเข่าประนมมือ เปล่งวาจาขออุปสมบท ๓ จบ ต่อหน้าพระสงฆ์ทุกรูป

ลำดับนั้น พระอุปัชฌาย์เผด็จสงฆ์ให้รับรู้การเข้ามาขออุปสมบทของอุปสัมปทาเปกขะ พระคู่สวดสมมุติตนสอบถามอันตรายิภคกรรม ถามฉายาพระอุปัชฌาย์ ถามฉายาอุปสัมปทาเปกขะต่อหน้าสงฆ์อีกครั้งหนึ่ง จากนั้นผู้ขอบวชนั่งฟังการสวดญัตติจุดตุตถกรรมวาจาอุปสมบทไปจนจบ นับจากนี้ไป ผู้บวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาอย่างสมบูรณ์ ทรงศีล ๒๒๗ ข้อตามพระวินัย โดยไม่ต้องต่อศีลใหม่เหมือนศีลของสามเณร วิธีอุปสมบทนี้ เรียกว่า ญัตติจุดตุตถกรรมอุปสัมปทา ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระสารีบุตรเถระเป็นพระอุปัชฌาย์องค์แรก ทำการอุปสมบทราหุลเป็นพระภิกษุรูปแรก ด้วยวิธีอุปสมบทนี้

เมื่อเสร็จการสวดญัตติจุดตุตถกรรมวาจาแล้ว พระใหม่ นำบาตรออกจากตัว กราบ ๓ ครั้ง นั่งพับเพียบประนมมือ ฟังพระอุปัชฌาย์บอกอนุศาสน์ คือ คำสอนการปฏิบัติตนในเบื้องต้น ๘ ประการ แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ นิสัย ปัจจัยเครื่องอาศัยของบรรพชิต ได้แก่ อาหาร บิณฑบาต ผ้าบังสุกุลสำหรับนุ่งห่ม เสนาสนะสำหรับอยู่อาศัย ยารักษาโรค และอภรณ์ยกิจ ข้อห้ามไม่ให้ พระภิกษุกระทำ รูปใดขึ้นกระทำลงไป ต้องขาดจากความเป็นภิกษุทันที จะกลับมาบวชอีกไม่ได้ ได้แก่ เสพเมถุน ฆ่าคนตายโดยเจตนา ลักขโมยทรัพย์ของคนอื่น เทียบเท่าราคาแต่ ๑ บาทขึ้นไป พุดอวดคุณวิเศษไม่มีในตน เพื่อหลอกลวงคนอื่นหวังจะได้ลาภสักการะ

เมื่อพระอุปัชฌาย์บอกอนุศาสน์จบ พระบวชใหม่รับว่า อามะ ภันเต กราบ ๓ ครั้ง เจ้าภาพถวายไทยธรรมแต่พระสงฆ์ พระสงฆ์อนุโมทนา พระบวชใหม่และเจ้าภาพกรวดน้ำรับพรจบแล้ว พระสงฆ์และพระบวชใหม่กราบพระประธาน ๓ ครั้ง เป็นอันเสร็จพิธี

คำสำหรับเรียกผู้ได้รับการอุปสมบทแล้ว

บุคคลผู้ได้รับการอุปสมบทแล้ว มีสมัญญานามยกย่องหลายประการ โดยมีความหมายแตกต่างกันไป เช่น พระ มาจากคำว่า วร แปลว่า ผู้ประเสริฐ หมายถึงผู้ประเสริฐด้วยศีลภิกษุ แปลได้ ๒ ความหมาย อย่างแรกแปลว่า ผู้ขอ คือ ดำรงชีพอยู่ด้วยการรับอาหารบิณฑบาต บางแห่งเรียก ออกโปรด หมายถึง ออกโปรดชาวบ้านให้ได้ทำบุญตักบาตร สร้างเสถียรบุญให้ตน อีกอย่างหนึ่งแปลว่า ผู้เห็นภัยในวัฏสงสาร หมายถึง เห็นโทษการเวียนว่ายตายเกิด ออกบวชเพื่อแสวงหาความหลุดพ้น เหมือนพระสาวกในอดีต บรรพชิต แปลตามศัพท์ว่า บวชแล้ว เว้นแล้ว หมายถึง เป็นนักบวชประเภทหนึ่ง งดเว้นการทำบาปและความชั่วทั้งปวง สมณะ แปลว่า ผู้สงบ หมายถึง สงบกาย สงบวาจา สงบใจ จากสิ่งยั่วยู่ให้เกิดกิเลสทั้งปวง

ประเพณีการบวชของพุทธศาสนิกชนชาวไทย เดิมนิยมให้บุตรหลานที่มีอายุครบ ๒๐ ปี เรียกว่า ครบบวช เข้ารับอุปสมบทอย่างน้อย ๑ พรรษา เพื่อศึกษาเล่าเรียนปฏิบัติ ตามพระวินัย จนมีคำพูดติดปากว่า บวชเรียน คนยังไม่ได้บวช เรียกว่า คนดิบ ไปขอลูกสาวใคร พ่อแม่ฝ่ายหญิงจะไม่เต็มใจกลูกสาวให้ เมื่อบวชแล้วสึกออกมา เรียกว่า คนสุก หมายถึง เป็นคนโดยสมบูรณ์ เรียกว่า ทิด ย่อมาจาก บัณฑิต แปลว่า ผู้มีปัญญา หรือ ผู้ดำเนินชีวิต ด้วยปัญญา แต่ปัจจุบันคนอุปสมบทแล้ว อยู่ครบพรรษา มีจำนวนน้อย โดยมากบวชกันเพียง ๗ วัน ๑๕ วัน หรือเดือนหนึ่ง เป็นการบวชพอเป็นพิธี บวชไม่ทันได้ศึกษาเล่าเรียน ก็ลาสิกขาแล้ว มีภาระการงานเป็นเหตุอ้าง ทำให้การบวชเปลี่ยนไปจากวัตถุประสงค์เดิม

วัตถุประสงค์การบวช

วัตถุประสงค์การบรรพชาและอุปสมบทมีมาแต่โบราณ เพื่อเป็นทายาททางพระศาสนา ได้เล่าเรียนศึกษาและปฏิบัติธรรม ตอบแทนค่าน้ำนมและข้าวป้อนของพ่อแม่ เผยแผ่ พระศาสนา รักษาประเพณีอันดีงามของชาวพุทธ ต่ออายุพระศาสนาให้คงอยู่สืบไป トラบใด ยังคงมีพระสงฆ์ พระพุทธศาสนายังดำรงอยู่ トラบนั้น จึงเปรียบชีวิตของพระสงฆ์เป็นธงชัย พระอรหันต์

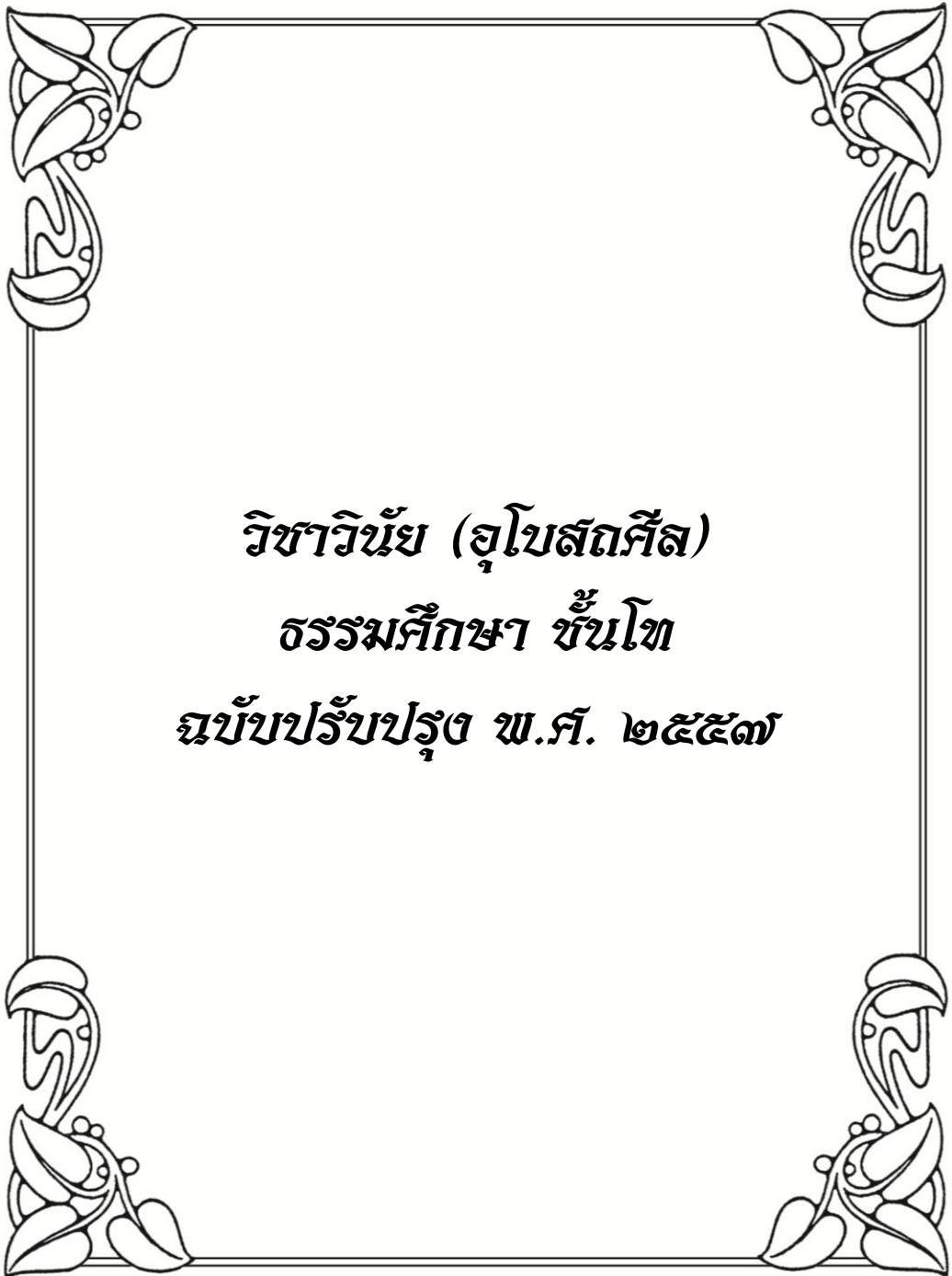

พิธีฉลองพระบวชใหม่

งานฉลองพระบวชใหม่ เป็นพิธีทำบุญฉลองกุศลบุตร ผู้ได้รับการอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ในพระพุทธศาสนาเรียบร้อยแล้ว สมัยก่อนนิยมจัด ๒ วัน คือ สวดมนต์เย็น เลี้ยงพระเช้า เรียกกันว่า สวดมนต์ฉันเช้า ปัจจุบันนิยมจัดเพียงวันเดียว โดยจัดพิธีอุปสมบทในช่วงเช้า นิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ฉลองพระบวชใหม่ และถวายภัตตาหารเพล

พิธีฉลองพระบวชใหม่ มีระเบียบวิธีปฏิบัติเหมือนพิธีมงคลอื่น ๆ ข้างต้น อาจต่างกันบ้าง ในรายละเอียด ซึ่งการประกอบพิธีส่วนใหญ่เป็นเรื่องของพระบวชใหม่ กิจกรรมต่าง ๆ จึงมุ่งเน้นพระบวชใหม่เป็นหลัก ดังนั้น ในวันฉลอง พระบวชใหม่จะเป็นผู้จุดธูปเทียนบูชา พระรัตนตรัย พิธีกรนำไหว้พระกราบพระตามปกติ พระใหม่ไม่ต้องประนมมือตามคฤหัสถ์ ประธานสงฆ์ให้ศีล ก็ไม่ต้องรับศีล เมื่อพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ จึงประนมมือขึ้น พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ถึงบทพาหุง พระใหม่รับประเคนอาหารจากคฤหัสถ์นำไปตักบาตร รับประเคนอาหารจากคฤหัสถ์ อีกครั้งหนึ่ง ถวายแด่พระสงฆ์ เมื่อพระสงฆ์ทำภัตตกิจเสร็จแล้ว ถวายไทยธรรม กรวดน้ำรับพร รับการประพรมน้ำมนต์จากประธานสงฆ์ กราบลาพระรัตนตรัย เป็นอันเสร็จพิธี

A decorative rectangular border with ornate floral and leaf motifs at each corner, framing the central text.

วิชาวิจัย (จุฬาลงกรณ์)

ธรรมศึกษา ชั้นโท

ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๕๗

วิชาวินัย (อุโบสถศีล) ธรรมศึกษา ชั้นโท

อุโบสถศีล เป็นศีลระดับสูง เข้าลักษณะเป็น “วัตร” เรียกว่า “ศีลวัตร” หมายถึงข้อปฏิบัติสำหรับฝึกฝนขัดเกลากิเลสให้เบาบาง เป็นศีลบารมีที่ส่งเสริมให้ผู้ประพฤติปฏิบัติธรรมได้บรรลุผลเร็วยิ่งขึ้น เป็นการฝึกใช้ชีวิตแบบสมณะเรียบง่าย เกื้อกูลต่อการปฏิบัติธรรม และเป็นการเจริญรอยตามพระอรหันต์ทั้งหลาย แม้พระโพธิสัตว์ก็ล้วนรักษาอุโบสถศีลนี้เพื่อบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ การเข้าอยู่จำอุโบสถของคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน ซึ่งมีภาระหน้าที่ในการหาเลี้ยงชีพนั้น จึงเป็นโอกาสได้ปลดปล่อยหน้าที่การงาน ปล่อยวางภาระทางโลก ได้ประพฤติปฏิบัติวัตรพิเศษ เพื่อชำระกายวาจาใจของตนให้สะอาด เป็นฐานให้เกิดสมาธิและปัญญา

อุโบสถศีลนี้ เป็นวิชาหนึ่งที่กำหนดให้ศึกษาในระดับธรรมศึกษาชั้นโท เป็นการศึกษาต่อยอดมาจากวิชาเบญจศีลเบญจธรรมที่ได้กำหนดไว้ในธรรมศึกษาชั้นตรี เป็นหลักสูตรวิชาวินัย ซึ่งได้มีการจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มและใช้ศึกษาเล่าเรียนมาก่อนหน้านี้แล้ว การปรับปรุงหลักสูตรครั้งนี้ ได้ใช้เค้าโครงเนื้อหาตามหลักสูตรเดิม แต่ได้เพิ่มเติมเนื้อหาในเรื่องความมุ่งหมาย เหตุผล โทษ และอานิสงส์ของการรักษาอุโบสถศีล พร้อมทั้งตัวอย่างเรื่องที่ชี้ให้เห็นโทษของการล่วงละเมิดและอานิสงส์ของการรักษา โดยเรียบเรียงเนื้อหาสาระให้เหมาะสมเพื่อเสริมสร้างศรัทธาปสาทะและความเข้าใจในการรักษาอุโบสถศีลได้ดียิ่งขึ้น

ความหมายของอุโบสถศีล

อุโบสถศีล หมายถึง ศีลที่รักษาในวันอุโบสถ มาจากคำว่า อุโบสถ และ ศีล มีความหมายดังนี้

อุโบสถ หมายถึง การเข้าจำ หรืออยู่จำ เพื่อหยุดการงานทางโลก พักการงานทางบ้าน เป็นอุบายควบคุมกาย วาจา ใจให้สงบและขัดเกลากิเลส เป็นการเข้าอยู่จำรักษาศีล ประพฤติพรหมจรรย์ ใช้ชีวิตตามวิถีพุทธด้วยวัตรปฏิบัติที่พิเศษยิ่งขึ้น

ศีล หมายถึง เจตนาหรือความตั้งใจที่จะงดเว้นจากความชั่ว ความทุจริต สิ่งที่ไม่ดี ไม่งามทั้งหลาย มีคำแปลหลายอย่างตามรูปศัพท์ภาษาบาลี ดังนี้

๑. ศีล มาจากคำว่า “สิระ” แปลว่า ยอด หมายถึงส่วนสูงสุด เพราะฉะนั้น ผู้มีศีลจึงชื่อว่า เป็นยอดคน คือเป็นผู้ที่มีความสูงสุดด้วยการประพฤติปฏิบัติ เพราะผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นยอดคนนั้น แท้จริงไม่ได้อยู่ที่การมีทรัพย์สิน อำนาจ ความรู้ หรือความสามารถ เหนือกว่าผู้อื่น แต่อยู่ที่ความบริสุทธิ์ของศีล ผู้มีศีลจึงเป็นผู้ประเสริฐที่สุด อีกนัยหนึ่ง “สิระ” ยังแปลว่า ศีระชะ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของร่างกาย บุคคลจะมีชีวิตอยู่ได้ต้องมีศีระชะ ถ้าไม่มีศีระชะก็ไม่สามารถมีชีวิตอยู่ได้ เหมือนคนไม่มีศีลจะมีชีวิตอยู่อย่างปกติไม่ได้

๒. ศีล มาจากคำว่า “สีละ” แปลว่า ปกติ โดยปกติของคนจะไม่ต่างกัน ไม่ลักทรัพย์ ไม่ล่วงละเมิดในคุ้มครองคนอื่น ไม่พูดเท็จ และไม่เสพสิ่งเสพติดให้โทษ ถ้ากระทำในสิ่งที่ตรงกันข้ามก็ชื่อว่าผิดปกติ

๓. ศีล มาจากคำว่า “สีตละ” แปลว่า เย็น บุคคลผู้มีศีล จะมีความเย็นกาย เย็นใจ แม้ผู้ที่อยู่ไกล ก็จะมีรู้สึกปลอดภัย เย็นกายเย็นใจไปด้วย ดุจร่มไม้ใหญ่ให้ความร่มเย็นแก่บุคคลผู้เข้าไปพักอาศัย

๔. ศีล มาจากคำว่า “สิระ” แปลว่า ปลอดภัย บุคคลผู้มีศีล มีความปลอดภัย ปลอดภัยอยู่เป็นนิจ เพราะไม่มีเรื่องใดที่จะทำให้เดือดร้อนกังวลใจอันเกิดจากการกระทำของตน

ดังนั้น ศีล จึงเป็นคุณธรรมที่ทำให้บุคคลเข้าถึงความเป็นยอดคน เป็นบุคคลผู้สมบูรณ์แบบ มีความเป็นปกติ เป็นผู้ที่เย็นกาย เย็นใจ และมีชีวิตที่ปลอดภัย ปลอดภัย อยู่เสมอ

วัตถุประสงค์ของการรักษาอุโบสถศีล

การรักษาอุโบสถศีล เป็นการเตรียมสภาพทั่วไปของชีวิตให้พร้อมสำหรับความเจริญงอกงามของคุณธรรมที่สูงขึ้นไป คือ สมาธิและปัญญา โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญอยู่ ๕ ประการ คือ

๑. เพื่อป้องกันการเบียดเบียนกันในชีวิตและทรัพย์สิน
๒. เพื่อให้เกิดความสุข และความดีงาม ในการดำเนินชีวิต
๓. เพื่อประพาศิพรหมจรรย์ ชัดเกลากิเลสให้เบาบาง

๔. เพื่อตัดความกังวลในเรื่องอาหาร
๕. เพื่อใช้ชีวิตแบบสมถะเรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย
๕. เพื่อเป็นพื้นฐานในการพัฒนาคุณธรรมให้สูงขึ้น

ประวัติความเป็นมาของอุโบสถศีล

อุโบสถศีล เป็นเรื่องของกุศลกรรมที่สำคัญประการหนึ่งของคฤหัสถ์ เป็นการหยุดพักการงานไว้ชั่วครวเช่น การทำนา ทำไร่ และค้าขาย เป็นต้น เพื่อบำเพ็ญบุญกุศลหรือกระทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นอุบายสงบระงับความอยากแบบโลกีย์วิสัยที่ตกเป็นทาสหลงใหลในวัตถุนิยม และเป็นการขัดเกลากิเลสอย่างหยาบให้เบาบางเพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ พระนิพพาน ความพ้นจากทุกข์ทั้งปวง

อุโบสถนั้น ถูปฏิบัติกันมาก่อนพุทธกาล ปรากฏหลักฐานในอรรถกถาคังคมาลชาดก อัญญาภิชาต และในอุโบสถขันธกะ ดังนี้

ในอรรถกถาคังคมาลชาดก มีใจความว่า สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่พระวิหารเชตวัน ตรัสเรียกคนรักษาอุโบสถมาแล้ว ตรัสว่า พวกเธอทั้งหลายผู้รักษาอุโบสถชื่อว่าได้ทำความดีแล้ว นอกจากการรักษาอุโบสถแล้ว พวกเธอควรให้ทาน รักษาศีล ไม่ควรโกรธ ควรเจริญเมตตาภาวนา ควรอยู่จำอุโบสถให้ครบเวลา เพราะว่ามีบัณฑิตในปางก่อนอาศัยอุโบสถเพียงกึ่งเดียวยังได้ยศใหญ่มาแล้ว เมื่ออุบาสกและอุบาสิกาเหล่านั้นทูลขอให้ทรงเล่าเรื่องนั้น จึงได้ทรงนำเรื่องในอดีตมาตรัสเล่า ดังนี้

ในอดีตกาล มีเศรษฐีคนหนึ่ง ชื่อว่า สุจิตบิรवार มีทรัพย์มาก มีบิรवार มีจิตใจสะอาด ชอบทำบุญบริจาคทาน แม้ภรรยา บุตร ธิดา บิรवारชน กระทั่งคนเลี้ยงวัวของเศรษฐีนั้นก็ล้วนเป็นผู้เข้าจำอุโบสถ เดือนละ ๖ วัน ในสมัยนั้น พระโพธิสัตว์เกิดในครอบครัวคนยากจน มีอาชีพรับจ้าง เป็นอยู่อย่างอัตคัดขัดสน ได้เข้าไปยังบ้านของเศรษฐีเพื่อขอทำงาน เศรษฐีบอกว่า ทุกคนในบ้านนี้ ล้วนแต่เป็นผู้รักษาศีล ถ้าเธอรักษาศีลได้ ก็ทำงานได้ แต่เศรษฐีลืมนบอกวิธีการรักษาศีลแก่เขาว่าจะต้องทำอะไรบ้าง

พระโพธิสัตว์ เป็นคนว่าง่ายสอนง่าย เมื่อได้เข้าไปทำงานที่บ้านเศรษฐีแล้วก็ทำงานแบบถวิลชีวิต ไม่คำนึงถึงความยากลำบาก ตื่นก่อน นอนทีหลังเสมอ ต่อมาวันหนึ่งมีการละเล่นมหรสพในเมือง เศรษฐีเรียกสาวใช้มาสั่งว่า วันนี้ เป็นวันอุโบสถ เธอจงหุงอาหารให้คนงานแต่เช้าตรู่ พวกเขารับประทานอาหารแล้ว จะได้รักษาอุโบสถ ฝ่ายพระโพธิสัตว์

ตื่นนอนแล้ว ได้ออกไปทำงานแต่เช้ามืด ไม่มีใครบอกว่าวันนี้เป็นวันอุโบสถ คนทั้งหมดรับประทานอาหารเช้าแล้ว ต่างรักษาอุโบสถ แม่เศรษฐีพร้อมภรรยาและบุตรธิดาก็ได้อธิษฐานรักษาอุโบสถ นั่ง ณ ที่อยู่ของตนรำลึกนึกถึงศีลที่ตนรักษา ส่วนพระโพธิสัตว์ทำงานตลอดวัน เมื่อถึงเวลาพระอาทิตย์ตก จึงได้กลับมาอยู่ที่พักอาศัย แม่ครัวได้นำอาหารไปให้พระโพธิสัตว์รู้สึกแปลกใจ จึงถามว่า วันอื่นๆ ในเวลาเช่นนี้จะมีเสียงดังอ้ออิ่ง วันนี้คนเหล่านั้นไปไหนกันหมด ครั้นทราบว่าเป็นทุกคนสมาทานอุโบสถ ไม่รับประทานอาหารเช้าทุกคนต่างพักในที่อยู่ของตนๆ จึงคิดว่า เราคนเดียวที่ไม่มีศีลในท่ามกลางของผู้มีศีล เราจะอยู่ได้อย่างไร เราควรจะทำอุโบสถ ในตอนนี้จะได้หรือไม่หนอ จึงเข้าไปถามเศรษฐี เศรษฐีบอกว่า เมื่อรักษาอุโบสถตอนนี้ จะได้อุโบสถกรรมครั้งเดียว เพราะไม่ได้อธิษฐานตั้งแต่เช้า พระโพธิสัตว์บอกว่า ครั้งเดียวก็ได้ขอรับ จึงสมาทานศีลกับเศรษฐี อธิษฐานอุโบสถเข้าไปยังที่อยู่ที่ตนนอนนึกถึงศีลที่ตนรักษา ในเวลาปัจฉิมยาม เขาเกิดหิวอาหารจนเป็นลม เพราะตลอดทั้งวันยังไม่ได้รับประทานอาหารเช้า เศรษฐีนำเอาเภสัชต่างๆ มาให้เขาก็ไม่ยอมรับประทาน ยอมเสียชีวิต แต่ไม่ยอมเสียศีล ในขณะที่ใกล้จะเสียชีวิต พระเจ้ากรุงพาราณสีเสด็จประพาสพระนครมาถึงที่นั่น พระโพธิสัตว์ได้เห็นสิริมงคลของพระราชา จึงปรารถนาราชสมบัติ ครั้นสิ้นชีวิตแล้ว ได้ถือปฏิสนธิในพระครรภ์อัครมเหสีของพระราชา เพราะผลแห่งอุโบสถกรรมกึ่งหนึ่งนั้น ครั้นประสูติแล้ว ทรงได้รับขนานพระนามว่า “อุทัยกุมาร” เมื่อเจริญวัยแล้ว สำเร็จการศึกษาศิลปะทุกอย่าง ระลึกถึงบุรพกรรมของตนได้ด้วยญาณเครื่องระลึกชาติ จึงเปล่งอุทานตรงๆ ว่า นี่เป็นผลแห่งกรรมเล็กน้อยของเรา ครั้นพระราชาบิดาสวรรคตแล้ว ได้ขึ้นครองราชย์สมบัติ พระองค์ทอดพระเนตรดูสิริราชสมบัติอันยิ่งใหญ่ของพระองค์ทรงเห็นว่าด้วยอายุภาพแห่งการรักษาอุโบสถกรรมแม้เพียงกึ่งหนึ่ง ยังได้มหาสมบัติถึงเพียงนี้

ในอุโบสถขันธกะ ได้กล่าวถึงเหตุให้มีวันธัมมัสสวนะ หรือวันพระ มีใจความว่า สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏ ใกล้พระนครราชคฤห์ พวกปริพาชกผู้นับถือลัทธิอื่น ประชุมกล่าวธรรมในวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และวัน ๘ ค่ำ มีคนจำนวนมากไปฟังธรรมของพวกปริพาชกแล้วเกิดความรัก ความเลื่อมใส และเป็นพวกกับปริพาชกเหล่านั้น

พระเจ้าพิมพิสาร ได้ทรงทราบเรื่องนั้นแล้ว ทรงเกิดความคิดว่า แม้พระสงฆ์ก็สมควรจะประชุมกันในวันเช่นนั้นบ้าง จึงเสด็จไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า กราบทูลเรื่องนั้น

แล้วเสด็จกลับ พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้ว ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้เธอทั้งหลายประชุมพร้อมกัน ในวันธัมมัสสวนะ ๑๔ คำ ๑๕ คำและ ๘ คำ ภิกษุทั้งหลายได้ประชุมกันตามพุทธดำรัส แต่นั่งอยู่เฉยๆ ทั้งๆ ที่ชาวบ้านมาที่วัดเพื่อจะฟังธรรม ภิกษุทั้งหลายก็ไม่พูดด้วย จึงถูกติเตียน ค่อนขอคิดว่า เหมือนพวกสุกรไ้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบเรื่องนั้นแล้ว จึงตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้ว ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้เธอทั้งหลายประชุมกันแล้วแสดงธรรม ในวันธัมมัสสวนะ ๑๔ คำ ๑๕ คำและ ๘ คำ ภิกษุทั้งหลายจึงได้ทำตามพระบรมพุทธานุญาตนั้น เรื่องนี้จึงเป็นปฐมเหตุทำให้มีวันพระหรือวันธรรมสวนะ มาจนถึงปัจจุบัน

เรื่องที่น่ามากล่าวนี้ ย่อมเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า อุโบสถนั้น มีปฏิบัติกันมาก่อนแล้ว และเป็นชื่อของวันที่เจ้าลัทธินั้นๆ กำหนดไว้ เพื่อความสะดวกในการทำกิจกรรมตามลัทธิตองตน ด้วยการงดอาหาร ต่อมา เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว จึงทรงบัญญัติอุโบสถศีล อันประกอบด้วย สิกขาบท ๘ ประการ พร้อมทั้งไตรสรณคมน์ เพราะฉะนั้น อุโบสถจึงมี ๒ แบบ คือ

๑. อุโบสถก่อนพุทธกาล ได้แก่ การเข้าจำศีลอุโบสถด้วยการงดอาหาร ตั้งแต่เวลาเที่ยงวันไปแล้ว และรักษาตลอดวันเวลาที่ได้กำหนดไว้ ดังเรื่องทีกล่าวแล้วในอรรถกถาคังคมาลชาดก และในอุโบสถชั้นชกะ

๒. อุโบสถในสมัยพุทธกาล ได้แก่ อุโบสถที่เป็นพุทธบัญญัติ อันประกอบด้วย ไตรสรณคมน์ และสิกขาบท ๘ ประการ มี ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เป็นต้น

อานิสงส์ของอุโบสถศีล

บุคคลผู้รักษาอุโบสถศีลด้วยจิตศรัทธา โดยวิธีการสมาทาน หรือโดยการงดเว้นเฉพาะหน้า ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก มีความเจริญรุ่งเรือง เพราะศีลนั้น สามารถสร้างสวรรค์ สร้างความเสมอภาค และสร้างความปลอดภัยให้แก่มนุษย์ ดังนี้

๑. **อุโบสถศีลสร้างสวรรค์แก่มนุษย์** ดังที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสแก่นางวิสาขา ในวิสาขาสูตร อัญญาสิริมาต อังคุตตรนิกายว่า ดูก่อนวิสาขา อุโบสถประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ อันบุคคลเข้าอยู่จำแล้ว ย่อมมีอานิสงส์มาก มีผลมาก มีความรุ่งเรืองมาก มีความ

เจริญแผ่ไพศาลมาก ดูก่อนวิสาขา การที่สตรีหรือบุรุษบางคนในโลกนี้ เข้าอยู่จำอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ หลังจากเขาเสียชีวิตแล้ว พึงได้ไปอยู่ร่วมกับชาวสวรรค์ ชั้นจาตุมมหาราชิกา ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี และชั้นปรนิมมิตวสวัตดี ซ้อนนั้นย่อมเป็นไปได้อย่างแน่นอน

๒. อุโบสถศีลเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุข ดังที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสกับ วาเสฏฐะอุบาสก ในอัฐกถนิบาต อังคุตตรนิกายว่า “ดูก่อนวาเสฏฐะ แม้ถ้ากษัตริย์ทั้งหลาย พราหมณ์ทั้งหลาย แพศย์ทั้งหลาย และศูทรทั้งหลาย พึงเข้าอยู่จำอุโบสถศีลอันประกอบด้วย องค์ ๘ ประการ การเข้าอยู่จำนั้น พึงเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข แก่กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ และศูทรทั้งหลายเหล่านั้นชั่วกาลนาน”

๓. อุโบสถศีลสร้างความปลอดภัยแก่มนุษย์ บุคคลผู้รักษาอุโบสถศีล ย่อมไม่เปียดเบียน ไม่มีเวร ไม่มีภัยแก่สัตว์ทั้งหลาย ย่อมประสบความสำเร็จทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

อนึ่ง แม้บุคคลผู้อำนวยความสะดวก และให้การสนับสนุนผู้รักษาอุโบสถศีล ด้วยการให้อาหารเป็นต้น ก็ย่อมได้ผล ได้อานิสงส์ ได้ความรุ่งเรือง และความเจริญไพศาล มากเช่นเดียวกัน ดังเรื่องของปุโรหิตคนหนึ่ง ดังนี้

ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์ได้เป็นพระเจ้ากรุงพาราณสี เป็นผู้ไม่ประมาทในการ บริจาคทาน รักษาศีล และอุโบสถกรรม ทรงชักชวนอำมาตย์เป็นต้น ให้บำเพ็ญกุศล เช่นนั้น คนทั้งหมดได้ทำตาม แต่มีปุโรหิตอยู่คนหนึ่ง ที่ทรงตั้งไว้ในตำแหน่งผู้พิพากษา เป็นผู้หาकिनบนหลังคนด้วยการรับสินบน จึงไม่สมาทานศีลในวันอุโบสถ วันหนึ่งเขา รับสินบนทำคดีโกงแล้วไปเฝ้าพระราชอาญา ถูกตรัสถามว่า อาจารย์ ท่านก็รักษาอุโบสถด้วยหรือ จึงทูลเท็จว่า พระพุทธเจ้าข้า แล้วถวายบังคมลากลับไป อำมาตย์คนหนึ่งท้วงเขาว่า ท่านไม่ได้ รักษาอุโบสถมิใช่หรือ เขาพูดว่า เราบริโภคอาหารในเวลาเท่านั้น เมื่อกลับไปบ้านแล้ว บ้วนปาก อธิษฐานอุโบสถตอนเย็น จักรักษาศีลตอนกลางคืน เมื่อเป็นเช่นนี้ อุโบสถกรรม กิ่งหนึ่งจักมีแก่เรา ครั้นไปถึงเรือนแล้ว ได้ทำอย่างนั้น ในวันอุโบสถอีกวันหนึ่ง มีสตรีคนหนึ่ง คิดว่าจะต้องรักษาอุโบสถกรรมให้ได้ เมื่อเวลาใกล้เข้ามา จึงเริ่มจะบ้วนปาก ปุโรหิตคนนั้น รู้ว่าสตรีนี้เป็นผู้รักษาอุโบสถ จึงได้ให้ผลไม้มาวางแก่เธอ ความดีของเขามีเพียงเท่านี้ ครั้นเขา ลินชีวิต ได้เกิดเป็นเวมานิกเปรต มีนางเทพกัญญาห้อมล้อมมากมาย เขาเสวยสมบัติเฉพาะ ในเวลากลางคืน ส่วนกลางวันต้องเข้าไปอยู่ในป่ามะม่วง อตภาพอันเป็นทิพย์ของเขาหายไป เขามีร่างกายที่น่าเกลียด ถูกไฟไหม้ลุกโชนทั้งตัว มือของเขามีนิ้วข้างละนิ้ว มีเล็บนิ้วมือขนาด

เท่าจอบเล่มใหญ่ๆ เขาเอาเล็บมือทั้งสองนั้นกรีดเนื้อหลังของตนควักออกมากิน ได้รับความเจ็บปวด ร้องลั่นป่า ได้รับทุกขเวทนาแสนสาหัส เมื่อพระอาทิตย์ตกดิน ร่างกายนั้นก็หายไป กายอันเป็นทิพย์เกิดขึ้นแทน เขาได้กลับเข้าสู่วิมานดั้งเดิมคือทิพย์วิมานอันน่ารื่นรมย์ เพราะผลแห่งการให้ผลมะม่วงแก่สตรีผู้รักษาอุโบสถ แต่เขาควกเนื้อหลังของตนเองออกมากิน เพราะผลแห่งการรับสินบนและตัดสินคดีโก่ง เขามียศใหญ่ ไปที่ไหนมีนางเทพกัญญาห้อมล้อม เพราะผลแห่งการรักษากุโบสถกรรมกึ่งหนึ่ง

อนึ่ง ในมหาปริณิพพานสูตร ได้กล่าวถึงอานิสงส์ของศีลไว้ ๕ ประการ ดังนี้

๑. ย่อมได้โภคสมบัติมาก เพราะความไม่ประมาทเป็นเหตุ
๒. กิตติศัพท์อันดีงาม ย่อมขจรขยายไป
๓. มีความองอาจ กล้าหาญ ในท่ามกลางชุมชน
๔. มีสติในเวลาตาย
๕. ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

อุโบสถศีลนั้น มีความไม่เดือดร้อนเป็นผล เป็นอานิสงส์ โดยสรุปมีอานิสงส์

๓ ประการ คือ

๑. ศีล เป็นเหตุให้ไปสู่สุคติ ตามบาลีว่า สีเลน สุคติ ยนติ
๒. ศีล เป็นเหตุให้ได้โภคทรัพย์ ตามบาลีว่า สีเลน โภคสมปทา
๓. ศีล เป็นเหตุให้ถึงพระนิพพาน ตามบาลี สีเลน นิพพุตติ ยนติ

โทษของการไม่มีศีล

บุคคลผู้ไม่มีศีล ไม่รักษาศีล หรือเป็นคนทุศีลนั้น ชีวิตย่อมมีแต่ความเดือดร้อน ยิ่งไปกว่านั้น ยังนำความเดือดร้อนไปสู่บุคคลอื่น สังคม และประเทศชาติ ประมวลโทษของการทุศีลได้ ดังนี้

๑. ไม่เป็นที่ชอบใจของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
๒. เป็นผู้ที่บัณฑิตไม่ควรพำนัก เพราะคนทุศีลเป็นผู้ว่ายากสอนยาก
๓. มีทุกข์ เพราะถูกครหา
๔. เมื่อผู้มีศีลสรรเสริญ ก็เกิดความระอใจ
๕. มีผิวพรรณเศร้าหมอง

๖. เป็นผู้มีสัมปัสสหายา เพราะทำให้ผู้ประพฤติตามพลอยได้รับความทุกข์ไปด้วย
๗. เป็นผู้มีค่าน้อย เพราะไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม
๘. เป็นผู้ที่ล้างให้สะอาดได้ยาก เหมือนหลุมคูดที่หมักหมมไว้นานปี
๙. เป็นผู้เสื่อมจากประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น
๑๐. เป็นผู้หวาดสะดุ้งอยู่เป็นนิจ
๑๑. เป็นผู้ไม่ควรแก่การอยู่ร่วม ไม่ควรคบหาสมาคม
๑๒. ถึงแม้จะเป็นผู้มีการศึกษา ก็ไม่ควรยกย่องบูชา
๑๓. เป็นผู้หมดหวังในพระสัทธรรม เหมือนเด็กจันทาลหมดหวังในราชสมบัติ
๑๔. แม้จะสำคัญตนว่ามีความสุข ก็เชื่อว่ามีความสุขอยู่ร่ำไป

การรักษาอุโบสถศีล เป็นข้อปฏิบัติเพื่อข่มกิเลส

การรักษาอุโบสถศีลนี้ เป็นวงศ์แห่งโบราณกบัณฑิต เป็นวัตรปฏิบัติที่โบราณกบัณฑิตได้ประพฤติปฏิบัติมา เพื่อขจัดขัดเกลากิเลสให้เบาบาง เป็นการบำเพ็ญเนกขัมมบารมี เพื่อออกจากทุกข์ เป็นศีลบารมีที่จะส่งเสริมให้ผู้ประพฤติปฏิบัติธรรมได้บรรลุผลเร็วยิ่งขึ้น ดังข้อความในอรรถกถา ปัญจอุโปสถชาดก ว่า

ครั้งหนึ่ง องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับนั่งบนพุทธอาสน์ ท่ามกลางบริษัท ๔ ในธรรมสภา ทรงทอดพระเนตรดูบริษัทด้วยพระทัยอ่อนโยน ทรงทราบว่ วันนี้จะมีการแสดงธรรม เพราะอาศัยถ้อยคำของอุบาสกทั้งหลาย จึงตรัสเรียกพวกอุบาสกมาถามว่า เธอทั้งหลายกำลังรักษาอุโบสถกันหรือ เมื่อพวกอุบาสกทูลตอบว่า พระพุทธเจ้าข้า จึงตรัสว่า พวกเธอทำดีแล้ว ชื่อว่าอุโบสถนี้ เป็นวงศ์แห่งโบราณกบัณฑิต ด้วยว่าโบราณกบัณฑิตทั้งหลาย ได้อยู่จำอุโบสถ เพื่อข่มกิเลสมีรากะเป็นต้น อุบาสกเหล่านั้น ทูลวิงวอนให้ทรงเล่าเรื่องดังกล่าวแล้ว จึงได้ทรงนำอดีตนิทานมาตรัส ดังนี้

ในอดีตกาล มีสถานที่ที่เป็นป่าอันน่ารื่นรมย์ยิ่งแห่งหนึ่ง ตั้งอยู่ระหว่างแคว้นทั้ง ๓ มีแคว้นมคธเป็นต้น พระโพธิสัตว์เกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาลในแคว้นมคธนั้น ครั้นเจริญวัยแล้ว ละฆราวาสวิสัยที่ยังหมกหมุ่นอยู่ในกาม ออกไปอยู่ในป่า สร้างอาศรมบวชเป็นฤๅษี ในสถานที่ซึ่งไม่ห่างจากอาศรมของฤๅษีนั้น มีนกพิราบสองตัวผิวเมีย อาศัยอยู่ที่ป่าไพรแห่งหนึ่ง งูตัวหนึ่งอาศัยอยู่ที่จอมปลวก สุนัขจิ้งจอก อาศัยอยู่ที่พุ่มไม้ หม้ออาศัยอยู่ที่พุ่มไม้อีกแห่งหนึ่ง สัตว์ทั้ง ๔ นั้น เข้าไปหาพระฤๅษีแล้วฟังธรรมตามกาลเวลาอันสมควร

ต่อมาวันหนึ่ง นกพิราบสองตัวผิวเมียว ออกจากรังไปหาอาหาร เหยี่ยวได้เฉี่ยวเอาลูกน้อยซึ่งบินตามหลังไป แล้วจิกกิน ทั้งที่ลูกน้อยนั้นยังส่งเสียงร้อง นกพิราบผิวเมียวเสียใจมาก คิดว่าความรักครั้งนี้ทำให้ทุกข์ใจเหลือเกิน จึงไปยังสำนักของพระฤๅษี สมาทานอุโบสถแล้วนอนอยู่ ณ ที่เหมาะสมแห่งหนึ่ง

ฝ่ายงู ออกจากที่อยู่ไปหากิน ได้ไปยังทางสัญจรไปมาของฝูงโค เพราะกลัวเสียงเท้าโค จึงหลบเข้าไปยังจอมปลวกแห่งหนึ่ง ครั้งนั้น โคอุสภะซึ่งเป็นโคมงคลของผู้ใหญ่บ้านเข้าไปที่จอมปลวกนั้น เอาสีข้างถูจอมปลวก ได้เหยียบงูนั้น งูโกรธจัด จึงกัดโคอุสภะนั้นถึงแก่ความตาย พวกชาวบ้าน ทราบข่าวว่า โคตาย จึงพากันบูชาโคด้วยดอกไม้เป็นต้น ชุดหลุมฝังโคแล้วก็กลับไป งูคิดว่า เราฆ่าโคนี้ เพราะความโกรธ ถ้ายังข่มความโกรธไม่ได้ เราจะไม่ออกไปหากิน จึงไปยังอาศรมของฤๅษี แล้วสมาทานอุโบสถ เพื่อข่มความโกรธ

ฝ่ายสุนัขจิ้งจอก ออกจากที่อยู่ไปหากิน พบซากข้าง จึงแทรกตัวเข้าไปภายในท้องข้าง ซากข้างนั้นได้ยุบลง สุนัขจิ้งจอกออกมาข้างนอกไม่ได้ ติดอยู่ในท้องข้างนั้นหลายวัน ได้รับความทุกข์ทรมานมาก ต่อมาวันหนึ่ง ฝนตกลงมาอย่างหนัก ทำให้หนังของข้างเน่าพองขึ้นจึงออกมาได้ จึงคิดว่าเพราะความโลภแท้ๆ เราจึงประสบความทุกข์เช่นนี้ ถ้ายังข่มความโลภไม่ได้ จะไม่ออกไปหากินอีกแล้ว จึงไปยังอาศรมของพระฤๅษี สมาทานอุโบสถ เพื่อข่มความโลภ

ฝ่ายหมี เกิดความโลภจัด ออกจากป่าไปยังหมู่บ้านชายแดน แคว้นมัลละ พวกชาวบ้านบอกต่อๆ กันว่า หมีเข้ามายังหมู่บ้าน ต่างถือธนูและท่อนไม้เป็นต้น ออกไปล้อมพุ่มไม้ที่หมีนั้นหนีเข้าไป ช่วยกันทุบตีหัวหมีแตกจนเลือดไหล หมีนั้นคิดว่าความทุกข์นี้เกิดแก่เรา เพราะความโลภจัดแท้ๆ ถ้าเรายังข่มความโลภนี้ไม่ได้ จะไม่ออกไปหากิน แล้วได้ไปยังอาศรมของพระฤๅษี สมาทานอุโบสถ เพื่อข่มความโลภนั้น

แม้ฤๅษีเอง ก็ตกอยู่ใต้อำนาจของมานะความถือตัว เพราะอาศัยชาติตระกูล จึงไม่สามารถจะทำสมาธิให้เกิดขึ้นได้ ครั้งนั้น พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่ง ทราบว่าเขาเป็นผู้ถือตัว คิดว่าฤๅษีผู้นี้ไม่ใช่คนธรรมดา เป็นพุทธางกูร จะได้บรรลุสัพพัญญุตญาณในกาลปณี เราจักทำการข่มมานะของฤๅษีนี้ แล้วทำให้เขาได้สมาธิสมาบัติ ในขณะที่ฤๅษีกำลังนอนในบรรณศาลา พระปัจเจกพุทธเจ้าจึงมาจากป่าหิมพานต์ นั่งบนแท่นหินของฤๅษี ฤๅษีทราบข่าวว่า พระปัจเจกพุทธเจ้านั่งบนอาสนะของตน มีความโกรธ จึงเข้าไปหา ชี้น้ำตาว่า เจ้าสมณะลั่นถ้อย

กาฬกนิณี จงฉิบหาย เจ้ามานั่งบนแผ่นดินที่นั่งของข้าทำไม พระปัจเจกพระพุทธเจ้าได้พูดกับ ฤๅษีนั้นว่า ท่านสัตบุรุษ ทำไมจึงถือตัวนักเล่า อาตมาบรรลุปัจเจกพุทธญาณแล้ว ท่านก็จะเป็น พระสัพพัญญูพุทธเจ้าในกาลป็นี่ ท่านเป็นหน่อเนื้อแห่งพุทธะ บำเพ็ญความดีมามากแล้ว เมื่อเวลาผ่านไปเท่านี้ ท่านก็จักได้เป็นพระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่าสิทธัตถะ ได้ให้โอวาท ต่อไปว่า ท่านเป็นผู้ถือตัว หยาบคาย ร้ายกาจ เพื่ออะไร ทำอย่างนี้ ไม่สมควรแก่ท่านเลย ฤๅษีนั้น ก็ยังไม่ไหว้ท่าน และไม่ถามว่า ตนเองจะได้เป็นพระพุทธเจ้าเมื่อไหร่ พระปัจเจก- พุทธเจ้าพูดกับฤๅษีว่า ท่านไม่รู้หรือว่า เราก็คือชาติสูงและมีคุณใหญ่เหมือนกัน ถ้าแน่จริง ก็เหาะให้ได้เหมือนเราสิ และแล้วพระปัจเจกพุทธเจ้าก็ได้เหาะขึ้นไปในอากาศ โปรยฝุ่น ที่เท้าของท่านลงบนมวยผมของฤๅษีแล้วกลับไปยังป่าหิมพานต์

ฤๅษีเกิดความสลัดใจ หลังจากพระปัจเจกพุทธเจ้ากลับไปแล้ว จึงคิดว่า พระสมณะ องค์นี้ มีร่างกายหนัก แต่เหาะไปเหมือนปุยขนุนที่ถูกลมพัด เราไม่ไหว้ท่าน ไม่ถามท่าน ด้วยความเยอหยิ่งเพราะชาติ ชื่อนี้ชื่อว่าชาติ ชนชั้นวรรณะ จะทำประโยชน์อะไรได้ การประพฤตีสถเหล่านั้น เป็นคุณที่ยิ่งใหญ่ในโลก แต่มานะถือตัวของเรา เมื่อเกิดขึ้นแล้ว มีแต่ จะนำไปสู่นรก ถ้าเรายังข่มมานะนี้ไม่ได้ จะไม่ไปหาผลาผลมาบริโภคนะ จึงเข้าสู่บรรณศาลา สมาทานอุโบสถเพื่อข่มมานะ

ชาดกเรื่องนี้ ได้แสดงให้เห็นว่า ความทุกข์และภัยอันตรายที่เกิดขึ้นกับมนุษย์และ สัตว์เป็นการส่วนตัว หรือเกิดขึ้นกับสังคมก็ตาม มักเกิดขึ้นเพราะความขาดศีลธรรม การจะ แก้ไขความทุกข์และภัยอันตรายนั้น ควรแก้ไขด้วยศีลธรรม ไม่ควรแก้ไขด้วยกิเลสหรือด้วย อบายมุข เพราะจะยิ่งเป็นการเพิ่มปัญหาให้มากและกว้างขวางออกไปอีก การเข้าอยู่ จำอุโบสถ สงบจิตใจ จะทำให้เกิดปัญญา มองเห็นวิธีแก้ไขปัญหาและป้องกันภัยอันตราย ได้อย่างถูกต้อง

วิริติ

เจตนางดเว้นจากการล่วงละเมิดศีล

ศีล จะมีได้ ก็ด้วยการตั้งเจตนางดเว้นจากการล่วงละเมิดศีล ถ้าไม่มีเจตนาจะงดเว้น แม้มีได้ทำการละเมิดศีล ก็ยังไม่ได้ชื่อว่ามิศีล เช่น ผู้ร้ายที่ถูกจับขังไว้ ขณะที่อยู่ในห้องขังนั้น แม้เขาไม่ได้ฆ่าใคร ไม่ลักของใคร ก็ยังไม่ได้ชื่อว่ามิศีล เพราะไม่ได้มีเจตนางดเว้น ต่อเมื่อใด เขาได้ตั้งเจตนางดเว้น เมื่อนั้นเขาจึงจะได้ชื่อว่ามิศีล

เจตนางดเว้นจากการล่วงละเมิดศีล เรียกว่า วิริติ มี ๓ ประการคือ

๑. สัมปตตวิริติ หมายถึง เจตนางดเว้นเมื่อประจวบกับเหตุที่จะทำให้ผิดศีล คือ เว้นสิ่งประสบเฉพาะหน้า หรือเว้นได้ทั้งที่ประจวบกับโอกาสที่เอื้ออำนวยให้กระทำผิดศีล เป็นการงดเว้นที่ไม่ได้ตั้งเจตนาไว้ก่อน ไม่ได้สมาทานสิกขาบทไว้เลย แต่เมื่อประสบเหตุที่จะทำชั่ว นึกคิดพิจารณาขึ้นได้ในขณะนั้นว่า ตนมีชาติ ตระกูล วย หรือคุณวุฒิอย่างนี้ ไม่สมควรกระทำการชั่วเช่นนั้น แล้วงดเว้นเสียได้ ไม่ทำผิดศีล สมดังความในอรรถกถา สัมมาทิฏฐิสูตตราว่า

ในสมัยที่นายจ๊กกนะอุบาสกยังเป็นเด็ก มารดาของเขาป่วย และหมอบอกว่า ถ้าได้เนื้อกระท่ายสดมาปรุงยาจึงจะรักษาโรคนี้ได้ พี่ชายของเขา สั่งให้นายจ๊กกนะไปหากกระท่าย ในท้องนา นายจ๊กกนะไปพบกระท่ายกำลังกินข้าวกล้าอ่อนอยู่ กระท่ายเห็นเขาแล้ว วิ่งหนีไป แต่ถูกเถาวัลย์พันรอบตัว นายจ๊กกนะจึงจับกระท่ายตัวนั้นได้โดยง่าย ตั้งใจว่าจะเอาไปทำยา ให้กับมารดา แต่ก็หวนคิดได้ว่า “การที่เราฆ่าทำลายชีวิตสัตว์อื่น เพื่อแลกกับชีวิตของมารดา เป็นการกระทำที่ไม่สมควร” แล้วจึงปล่อยกระท่ายเข้าป่าไป เมื่อกลับไปถึงบ้าน เขาถูกพี่ชายถาม จึงบอกเรื่องที่เป็นไปทั้งหมด เมื่อถูกพี่ชายต่อว่าเขาจึงเข้าไปหามารดาแล้วกล่าว คำสัตย์ว่า “ตั้งแต่ข้าพเจ้าเกิดมา ยังไม่คิดที่จะฆ่าสัตว์เลย เพราะการกล่าวคำสัตย์นี้ ขอให้มารดาของเรา จงหายจากโรคเถิด” ทันใดนั้น มารดาของเขา ก็ได้หายจากอาการเจ็บป่วย

๒. สมาทานวิริติ หมายถึง เจตนางดเว้นด้วยการสมาทานศีล คือ ได้ตั้งใจสมาทานศีลและงดเว้นตามที่ได้สมาทานนั้น สมดังความในอรรถกถาสัมมาทิฏฐิสูตตราว่า

อุบาสกคนหนึ่ง รับสิกขาบท ในสำนักของพระปิงคลพุทธบริษัทเถระผู้อยู่ใน อัมพริยวิหารแล้วได้ออกไปไถนา แต่โคที่จะใช้ไถนาได้หายไป เขาจึงเที่ยวตามหาโค ไปถึง

ภูเขา ชื่อทันตราชวัฒนมานะ ภูเขาที่อยู่บนภูเขานั้นรัดตัวเขาไว้ จึงคิดว่า“เราจะเอามีดตัดหัวงูตัวนี้เสีย” เขาคิดอย่างนี้ถึง ๓ ครั้ง แล้วอุกคิดได้ว่า“การที่เราได้รับสักขาบทในสำนักครูผู้เฒ่าเคารพสรรเสริญแล้วทำลายสักขาบทนั้นเสียเป็นการกระทำที่ไม่สมควร” จึงตัดสินใจว่า “เรายอมสละชีพแต่จะไม่ยอมสละสักขาบท” แล้วทิ้งมีดไป ทันใดนั้น ภูเขาได้คลายจากการรัดตัวเขาแล้ว

๓. สมุจเฉทวิริติ หมายถึง เจตนางดเว้นเด็ดยุติของพระอริยะทั้งหลาย คือเว้นด้วยตัดขาด อันประกอบด้วยอริยมรรคซึ่งจัดกิเลสที่เป็นเหตุแห่งความชั่วนั้นๆ เสร็จสิ้นแล้วไม่เกิดมีแม้แต่ความคิดที่จะประกอบกรรมชั่วนั้นเลย สมดังความในอรรถกถาสัมมาทิฏฐิสสูตรว่า ก็แม้ความคิดว่า “เราจักฆ่าสัตว์” ดังนี้ ย่อมไม่เกิดขึ้นแก่พระอริยบุคคลทั้งหลาย ตั้งแต่การเกิดขึ้นแห่งวิริติที่สัมปยุตด้วยอริยมรรคเรียกว่า “สมุจเฉทวิริติ”

ประเภทของอุโบสถศีล

อุโบสถศีลนั้น แบ่งประเภทตามระยะเวลาของการรักษา มี ๓ ประเภท คือ

๑. ปกติอุโบสถ ได้แก่ อุโบสถที่รักษาตามปกติ เฉพาะวันหนึ่งคืนหนึ่งอย่างที อุบาสกอุบาสิการักษากันอยู่ทุกวันนี้ มีเดือนละ ๔ วัน คือ วันขึ้น ๘ ค่ำ วันขึ้น ๑๕ ค่ำ วันแรม ๘ ค่ำ วันแรม ๑๔ ค่ำ หรือวันแรม ๑๕ ค่ำ คำว่า “วันหนึ่งกับคืนหนึ่ง” นั้นท่านกำหนดนับตั้งแต่อรุณขึ้นของวันที่รักษา ไปถึงอรุณขึ้นของวันใหม่ ซึ่งผู้รักษาพึงคำนึงถึงข้อกำหนดเวลาเช่นนี้ด้วย เพื่อจะได้รักษาให้เต็มวันหนึ่งกับคืนหนึ่ง

๒. ปฏิภาครอุโบสถ ได้แก่ อุโบสถที่รักษาเป็นพิเศษกว่าปกติ คือ รักษาคราวละ ๓ วัน คือ วันรับ วันรักษา และวันส่ง เช่นจะรักษาอุโบสถวัน ๘ ค่ำ จะต้องรับมาแต่รุ่งอรุณของวัน ๗ ค่ำ รักษาในวัน ๘ ค่ำ และส่งไปจนถึงวัน ๙ ค่ำ จวบถึงอรุณขึ้นของวันใหม่ในวัน ๑๐ ค่ำนั่นเอง จึงครบตามเวลาที่กำหนด

๓. ปาฏิหาริยอุโบสถ ได้แก่ อุโบสถที่ต้องเข้าอยู่รักษาติดต่อกันอย่างต่ำ ๑ ปักษ์อย่างสูงรักษาตลอด ๔ เดือนตลอดฤดูฝน ปาฏิหาริยอุโบสถ เรียกอีกอย่างว่า นิพัทธอุโบสถ หมายถึง อุโบสถที่ต้องรักษาติดต่อกันเป็นระยะเวลายาว โดยมีกำหนดระยะเวลาการเข้าอยู่รักษา ๔ ระดับ คือ

๓.๑ ระดับต่ำ ต้องอยู่รักษาอุโบสถ ๑ ปักษ์ นับตั้งแต่วันออกพรรษาแรกเป็นต้นไปจนครบ ๑ ปักษ์ คือตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงวันแรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๑

๓.๒ ระดับกลาง ต้องอยู่รักษาอุโบสถ ๑ เดือนติดต่อกัน นับแต่วันออกพรรษาแรกเป็นต้นไปจนครบ ๑ เดือน คือตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒

๓.๓ ระดับสามัญ ต้องอยู่รักษาอุโบสถ ๓ เดือนติดต่อกัน ตลอดพรรษา นับแต่วันเข้าพรรษาจนถึงวันออกพรรษา คือตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑

๓.๔ ระดับสูง ต้องอยู่รักษาอุโบสถ ๔ เดือนติดต่อกัน ตลอดฤดูฝน นับแต่วันเข้าพรรษาเป็นต้นไปจนครบ ๔ เดือน คือตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒

การรักษาอุโบสถศีลนี้ ยึดถือปฏิบัติตามคตินิยมของคนอินเดียในสมัยนั้น ดังเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุอยู่จำพรรษา โดยปรารภการปฏิบัติของปริพาชกอัณณเดียรถีย์ โดยในครั้งนั้น พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเวฬุวันมหาวิหาร พระนครราชคฤห์ พระองค์ยังมีได้ทรงบัญญัติให้ภิกษุทั้งหลายอยู่จำพรรษา ภิกษุทั้งหลายเที่ยวจาริกไปตลอดฤดูหนาว ฤดูร้อน และฤดูฝน คนทั้งหลายจึงเพ่งโทษติเตียน โพนทะนาว่า ไฉน พระสมณะเชื้อสายศากยบุตร จึงได้เที่ยวจาริกไปอย่างนี้ เหยียบย่ำข้าวกล้าที่เขียวสด เปียดเบียนสิ่งมีชีวิตทำสัตว์เล็กๆ จำนวนมากให้ถึงความอดตายเล่า ก็พวกปริพาชกอัณณเดียรถีย์ ผู้กล่าวธรรมอันต่ำทราม ยังพักอาศัยอยู่ประจำตลอดฤดูฝน ภิกษุทั้งหลาย จึงกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระพุทธองค์ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้า จึงทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย ปรารภเหตุนั้นแล้วตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้อยู่จำพรรษา ครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลายคิดว่า พวกเราพึงจำพรรษาเมื่อไรหนอ จึงทูลถามพระพุทธเจ้า พระองค์รับสั่งว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้จำพรรษาในฤดูฝน นี่เป็นคตินิยมของคนอินเดียในสมัยนั้น การรักษาปาฏิหาริยอุโบสถ อาจเกี่ยวเนื่องกับคตินิยมนี้ได้ กล่าวคือเมื่อภิกษุพากันจำพรรษาในช่วงเข้าพรรษา ๓ เดือน ในส่วนของฆราวาส ผู้เป็นอุบาสกอุบาสิกา ก็ควรจะอยู่จำเช่นเดียวกัน ซึ่งไม่ใช่เป็นการอยู่จำพรรษา แต่เป็นการอยู่จำอุโบสถโดยให้สมาทานสิกขาบท ๘ ข้ออย่างเคร่งครัด จึงเป็นที่มาของการรักษาปาฏิหาริยอุโบสถซึ่งต้องใช้เวลาอยู่จำถึง ๓-๔ เดือน ด้วยระยะเวลาที่ยาวนานดังกล่าวเกรงว่าจะรักษาให้บริสุทธิ์ได้ยาก จึงกำหนดให้อยู่จำอุโบสถจำนวน ๓ วัน

ที่เรียกว่า ปฏิภาครอุโบสถ และให้เหลือเพียง ๑ วัน กับ ๑ ค่ำ ที่เรียกว่า ปกติอุโบสถ และปัจจุบันนี้อุโบสถที่รักษากันทั่วไปก็คือปกติอุโบสถ เพราะเป็นการรักษาได้ง่าย เนื่องจากเป็นช่วงระยะเวลาสั้น

อุโบสถศีล มีผลน้อย และมีผลมาก

การรักษาอุโบสถศีล จะมีผลน้อยหรือผลมาก ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัย คือ คุณธรรม กาลเวลา ประเภท เป้าหมาย เจตนา และองค์ของศีล ดังต่อไปนี้

๑. คุณธรรม หมายถึง คุณธรรมที่มีอยู่ในจิตใจของผู้ที่จะรักษาอุโบสถศีลนั้น มีมากหรือน้อย โดยเฉพาะคุณธรรมคืออิทธิบาททั้ง ๔ ประการ หากผู้รักษามีศรัทธา มีฉันทะความรักความพอใจ ความชอบใจในการรักษาอุโบสถศีล มีความพากเพียรพยายามรักษาอย่างต่อเนื่อง มีความมุ่งมั่นตั้งใจที่จะประพฤติปฏิบัติตามสิกขาบท และมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในการรักษาอุโบสถศีล เมื่อมีคุณธรรมทั้ง ๔ ประการอยู่ในระดับต่ำ อุโบสถศีลย่อมมีผลระดับต่ำ เมื่อมีคุณธรรมอยู่ในระดับกลาง อุโบสถศีลก็ย่อมมีผลระดับกลาง และถ้ามีคุณธรรมอยู่ในระดับสูง อุโบสถศีลย่อมมีผลระดับสูงตามไปด้วย

๒. กาลเวลา คือ ระยะเวลาที่รักษา หากผู้รักษาอุโบสถศีลมีระยะเวลาการรักษา น้อย ย่อมมีอานิสงส์น้อยกว่าผู้ที่มีระยะเวลารักษานานกว่า แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยแห่งคุณธรรมของผู้รักษาเป็นเครื่องประกอบการวินิจฉัยควบคู่กันไปด้วย เพราะบางคนอาจจะรักษาหลายวันแต่มีศรัทธา ความเพียร ความมุ่งมั่น และความเข้าใจในอุโบสถศีลน้อย หรือไม่ถูกต้อง ปัจจัยแห่งวันเวลา ก็ไม่ได้เป็นหลักวินิจฉัยเด็ดขาดเลยทีเดียว แต่อย่างไรก็ตาม โดยทั่วไป หากผู้รักษามีคุณธรรมเท่ากัน การรักษาแบบปกติอุโบสถ ที่รักษาวันหนึ่งกับคืนหนึ่ง ย่อมมีอานิสงส์น้อยกว่าการรักษาแบบปฏิภาครอุโบสถ ที่รักษา ๓ วัน และการรักษาแบบปฏิภาครอุโบสถก็ย่อมมีผลน้อยกว่าการรักษาแบบปาฏิหาริย์อุโบสถ ที่มีระยะเวลารักษา ๑ ปักษ์ ๑ เดือน หรือ ๓-๔ เดือนตามลำดับ ดังเรื่องคนใช้ของเศรษฐีในอรรถกถาคังคมาลชาดกที่กล่าวมาแล้ว

๓. ประเภท การสมาทานรักษาอุโบสถศีลนั้นมี ๓ ประเภท คือ โคपालอุโบสถ นิคคัณฐอุโบสถ และอริยอุโบสถ ซึ่งแบ่งประเภทตามอัยยาศัยของผู้สมาทาน อุโบสถทั้ง ๓ ประเภทนี้ มีผลไม่เหมือนกัน บางคนมีอัยยาศัยหนักไปในความโลภ ใช้ชีวิตวันหนึ่งๆ ให้หมด

ไปกับความโลภ บางคนรักษาไม่ถูกวิธี ไม่ได้ศึกษาให้ถูกต้อง ย่อมได้รับผลน้อย แต่บางคนรักษาไปตามแบบอย่างของพระอรียเจ้า ซึ่งเป็นการรักษาอย่างประเสริฐย่อมได้รับผลมาก ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสแก่นางวิสาขา ในอุโบสถสูตร สรุปความว่า การรักษาอุโบสถศีล มี ๓ ประเภท คือ โคपालอุโบสถ นิคคัณฐอุโบสถ และอรียอุโบสถ ดังนี้

๓.๑ โคपालอุโบสถ หมายถึง อุโบสถที่อุบาสกอุบาสิการักษามีอาการเหมือนคนเลี้ยงโค ซึ่งไม่คำนึงถึงการรักษาอุโบสถศีล แต่คำนึงถึงผลประโยชน์ที่จะพึงได้รับเป็นประมาณ ดังความในอุโบสถสูตรว่า คนเลี้ยงโค มอบโคทั้งหลายให้เจ้าของในเวลาเย็นแล้ว คำนึงอย่างนี้ว่า วันนี้โคเที่ยวหากินในที่โน้นๆ ตีมน้ำในที่โน้นๆ พรุ่งนี้โคจักเที่ยวหากินในที่โน้นๆ จักตีมน้ำในที่โน้นๆ ฉันทใคร่ คนรักษาอุโบสถบางคน ก็ฉันทนั้นเหมือนกัน คำนึงอย่างนี้ว่า วันนี้เราบริโภคของกินของเคี้ยวสิ่งนี้ๆ พรุ่งนี้เราจักบริโภคของกินของเคี้ยวสิ่งนี้ๆ คนรักษาอุโบสถเช่นนี้ มีใจประกอบกับความโลภความอยาก ใช้วันหนึ่งๆ ให้หมดไปกับความโลภความอยากนั้นๆ การรักษาอุโบสถเช่นนี้ ย่อมไม่มีผลมาก ไม่มีอานิสงส์มาก ไม่รุ่งเรืองมาก ไม่แผ่ไพศาลมาก

ในเรื่องนี้ มีเรื่องเล่าประกอบถึงคนถือศีลไปเกิดเป็นเปรต แต่คนตกเบ็ดไปเกิดเป็นเทวดาว่า ในวันอุโบสถ มีคนๆ หนึ่งไปถือศีลอยู่ที่ศาลาวัด และมีอีกคนหนึ่งไปนั่งตกปลาอยู่ที่ฝั่งคลองตรงข้ามกับศาลาวัด วันนั้นปลากินเบ็ดเยอะมาก คนตกเบ็ดก็ได้ปลามาก คนถือศีลอยู่บนศาลามองไปที่คนตกปลา ก็เกิดความโลภ อยากได้ปลา นึกว่าทำไมวันนี้ต้องเป็นวันอุโบสถ ถ้าไม่เช่นนั้นเราคงได้ไปตกเบ็ดและได้ปลากับเขาบ้าง จิตใจคิดถึงแต่เรื่องปลา ไม่คิดถึงศีล ไม่คิดถึงกรรมฐาน และไม่ฟังธรรมเลย ฝ่ายคนตกปลามองไปบนศาลา วัด เห็นคนนั่งขำหัวเราะถือศีลกัน แต่ตัวเองต้องมานั่งตกปลาไม่รู้จักวันโกนวันพระ เกิดหิริโหดตบะขึ้นในใจ กลับไปถึงบ้านตั้งใจหยุดการทำบาป เกิดสัมปตตวิริติ คือตั้งใจตนงดเว้นด้วยตนเอง แม้เมื่อเหตุการณ์เอื้ออำนวยประจวบเหมาะก็ไม่ละเมิด จิตใจสุขสบาย ส่วนคนถือศีลบนศาลานั้นกลับร้อนรนไปด้วยความโลภ เร่งวันเร่งเวลา ใจจึงมีแต่ความทุกข์เพราะความโลภ จึงเปรียบเสมือนกับเป็นเปรต ส่วนคนที่ใจมีความสุข เพราะตั้งใจงดทำบาปเปรียบเสมือนได้ขึ้นสวรรค์ ดังคำพูดว่า สวรรค์อยู่นอก นรกอยู่ในใจ การไปอยู่วัดอย่างคนที่อยู่บนศาลาวัดนั้น ย่อมไม่เกิดประโยชน์อะไร เพราะจิตใจไม่ได้เข้าถึงธรรมเลย

๓.๒ นิคคัณฐอุโบสถ หมายถึง อุโบสถของนักบวชนอกพระพุทธศาสนา ดังความในอุโบสถสูตรว่า ครั้นถึงวันอุโบสถ นิครนถ์จะเรียกพวกสาวกมาสอนว่า สูเจ้าจงเปลื้องผ้าออกให้หมดแล้ว ประกาศตนอย่างนี้ว่า ข้าพเจ้าไม่เกี่ยวข้องกับใครๆ ในที่ไหนๆ และไม่มีความกังวลในสิ่งอะไรๆ และในที่ไหนๆ แต่ในความจริงไม่ได้เป็นเช่นนั้น พวกนิครนถ์ยังกังวลอยู่กับบิดามารดา สามีภรรยา บุตรธิดา และญาติพี่น้องของตน เพราะต้องอาศัยคนเหล่านั้นดำรงชีพอยู่ เขาชักชวนในการพูดเท็จ ไม่ชักชวนในการพูดคำสัตย์ ดังนั้น สิ่งที่นิครนถ์สอนนั้นจึงไม่เป็นความจริง ฉะนั้น ผู้รักษาอุโบสถแบบพวกนิครนถ์นี้ย่อมมีผลน้อย

๓.๓ อริยอุโบสถ หมายถึง อุโบสถที่อุบาสกอุบาสิกา รักษาอย่างประเสริฐ รักษาตามแบบอย่างของพระอริยเจ้าทั้งหลาย ย่อมมีผลมาก อธิบายว่า จิตของมนุษย์ที่เศร้าหมองด้วยอำนาจกิเลสนี้ สามารถชำระล้างให้สะอาดได้ด้วยความเพียร เหมือนศิระษะที่เปื้อนทำให้สะอาดได้ด้วยเครื่องสวานศิระษะ ร่างกายที่เปื้อน ทำให้สะอาดได้ด้วยเครื่องชำระล้างร่างกาย ผ้าที่สกปรก ทำให้สะอาดได้ด้วยการฟอกหรือด้วยเครื่องซักผ้า แวนที่มัวหมองทำให้สดใสได้ด้วยน้ำยาเช็ดกระจก ทองคำที่หมองคล้ำ ทำให้สุกปลั่งได้ด้วยเครื่องมือช่างทอง และสิ่งที่จะทำจิตที่เศร้าหมองให้บริสุทธิ์ผ่องแผ้วได้นั้น คือการระลึกถึงอารมณ์กรรมฐานคืออนุสสติ ดังต่อไปนี้

พุทธานุสสติ ระลึกถึงคุณความดีของพระพุทธเจ้า โดยระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์ ดังความในอุโบสถสูตรว่า ดูกรนางวิสาขา อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมระลึกถึงพระพุทธเจ้าว่า แม้เพราะเหตุนี้ๆ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่สมควรฝึกได้อย่างไม่มีใครยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ทรงเบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม เมื่อเธอหมั่นนึกถึงพระตถาคตอยู่ จิตย่อมผ่องใส เกิดความปราโมทย์ ละเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตเสียได้

บุคคลที่รักษาอริยอุโบสถ ด้วยการเจริญพุทธานุสสติ เรียกว่า เข้าจำ “พรหมอุโบสถ” คือได้อยู่ร่วมกับพรหม มีจิตผ่องใสเพราะปรารภพรหม เกิดความปราโมทย์ ละเครื่องเศร้าหมองของจิตเสียได้ ในที่นี้ คำว่า พรหม แปลว่า ผู้ประเสริฐ หมายถึงพระพุทธเจ้านั่นเอง

ธัมมานุสสติ ระลึกถึงคุณความดีของพระธรรม ดังความในอุโบสถสูตรว่า คุณรณางวิสาขา อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมระลึกถึงพระธรรมว่า พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว อันบุคคลผู้บรรลู่จะพึงเห็นได้ด้วยตนเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อันวิญญูชนพึงรู้ได้เฉพาะตน เมื่อเธอหมั่นนึกถึงพระธรรมอยู่ จิตย่อมผ่องใส เกิดความปราโมทย์ ละเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตเสียได้

บุคคลที่รักษาอุโบสถด้วยการเจริญธัมมานุสสติ เรียกว่าเข้าจำ “ธรรมอุโบสถ” คือได้อยู่ร่วมกับพระธรรม มีจิตผ่องใสเพราะปรารภพระธรรม เกิดความปราโมทย์ ละเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตเสียได้

สังฆานุสสติ ระลึกถึงคุณความดีของพระสงฆ์ ดังความในอุโบสถสูตรว่า คุณรณางวิสาขา อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ หมั่นระลึกถึงพระสงฆ์ว่า พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว เป็นผู้ปฏิบัติตรงแล้ว เป็นผู้ปฏิบัติเป็นธรรม เป็นผู้ปฏิบัติสมควร นี่คือคู่แห่งบุรุษ ๔ คู่ นับได้เป็นบุคคล ๘ บุคคล นี่คือพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า เป็นผู้ควรแก่ของค่านับ เป็นผู้ควรแก่ของต้อนรับ เป็นผู้ควรแก่ของทำบุญ เป็นผู้ควรแก่การทำอัญชลี เป็นเนื่อนาบุญของโลก ไม่มีเนื่อนาบุญอื่นยิ่งกว่า เมื่อเธอหมั่นนึกถึงพระสงฆ์อยู่ จิตย่อมผ่องใส เกิดความปราโมทย์ ละเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตเสียได้

บุคคลที่รักษาอุโบสถด้วยการเจริญสังฆานุสสติ เรียกว่าเข้าจำ “สังฆอุโบสถ” คือได้อยู่ร่วมกับพระสงฆ์ มีจิตผ่องใสเพราะปรารภคุณของพระสงฆ์ เกิดความปราโมทย์ ละเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตเสียได้

ศีลานุสสติ ระลึกถึงคุณของศีลที่ตนรักษา ดังความในอุโบสถสูตรว่า คุณรณางวิสาขา อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมระลึกถึงศีลของตนซึ่งไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไทแก่ตัว ท่านผู้รู้สรรเสริญ ไม่ถูกตมหาทิฏฐิเข้ามาแตะต้อง เป็นไปเพื่อสมาธิ เมื่อเธอระลึกถึงศีลอยู่ จิตย่อมผ่องใส เกิดความปราโมทย์ ละเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตเสียได้

บุคคลที่รักษาอุโบสถด้วยการเจริญศีลานุสสติ เรียกว่าเข้าจำ “ศีลอุโบสถ” คือได้อยู่ร่วมกับศีล มีจิตผ่องใสเพราะปรารภศีลของตน เกิดความปราโมทย์ ละเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตเสียได้

เทวดานุสสติ ระลึกถึงความดีที่เป็นสาเหตุทำให้เกิดเป็นเทวดา ดังความในอุโบสถสูตรว่า คุณรณางวิสาขา อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมระลึกถึงเทวดาว่า เทวดาชั้น

จาดุมมหาราชิกา ดาวดิงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี และปรนิมมิตวสวัตตีมีอยู่ เทวดาพวกที่นับเนื่องเข้าในหมู่พรหมมีอยู่ เทวดาพวกที่สูงกว่านั้นขึ้นไปก็มีอยู่ เทวดาเหล่านั้นประกอบด้วย ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญาเช่นใด แม้ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญาเช่นนั้นของเราก็มีอยู่ เมื่อเธอรละกิณคุณธรรมเหล่านั้นของตนกับของเทวดาอยู่ จิตย่อมผ่องใส เกิดความปราโมทย์ ละเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตเสียได้

บุคคลที่รักษาอุโบสถด้วยอาการเจริญเทวดานุสสติ เรียกว่าเข้าจำ“เทวดาอุโบสถ” คือได้อยู่ร่วมกับเทวดามีจิตผ่องใสเพราะปรารถนาเทวดา เกิดความปราโมทย์ ละเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตเสียได้

เมื่อผู้รักษาอุโบสถระลึกถึงอนุสสติทั้ง ๕ นี้ ชื่อว่าประพฤติพรหมอุโบสถธรรมอุโบสถ สังฆอุโบสถ สีลอุโบสถ และเทวดาอุโบสถ จิตของเธอย่อมผ่องใสด้วยการปรารถนาพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ศีล และเทวดา ความปราโมทย์ย่อมเกิดขึ้น เธอย่อมละอุปกิเลสเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตเสียได้ การทำจิตที่เศร้าหมองให้ผ่องแผ้ว ย่อมมีได้ด้วย ความเพียร ระลึกถึงอารมณ์กรรมฐาน คืออนุสสติอย่างนี้แล

๔. เป้าหมาย บุคคลผู้รักษาอุโบสถศีล มีเป้าหมายของการรักษาต่างกัน ซึ่งจะเป็นเหตุให้ได้รับผลของการรักษามากน้อยต่างกัน ดังนี้

๔.๑ การรักษาอุโบสถศีลเพราะต้องการชื่อเสียง จัดเป็นบุญอย่างต่ำ มีผลน้อย เพราะชื่อเสียงนั้นเป็นสิ่งที่คนอื่นเขามอบให้ แสดงให้เห็นว่า ผู้รักษาที่ต้องการเช่นนี้ชื่อว่ายังไม่เป็นไทต่อตนเอง เพราะกระทำความดีโดยหวังการยกย่องสรรเสริญจากคนอื่น หากไม่มีใครยกย่องสรรเสริญก็อาจยกเลิกการรักษาได้

๔.๒ การรักษาอุโบสถศีลเพราะต้องการผลบุญ จัดเป็นบุญอย่างกลาง มีผลมากกว่าการรักษาอุโบสถศีลเพราะต้องการชื่อเสียง การรักษาอุโบสถศีลเช่นนี้สามารถพัฒนาไปสู่เป้าหมายที่สูงขึ้นไปได้

๔.๓ การรักษาอุโบสถศีลเพราะต้องการขจัดกิเลส จัดเป็นบุญอย่างสูง มีผลมากที่สุด เนื่องจากเป็นความดีที่ไม่อิงบุคคล ไม่อิงอามิสสิ่งของ ไม่อิงสวรรค์ แต่มุ่งหวังเพื่อขจัดขัดเกลากิเลสให้หมดไป กล่าวคือเพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพาน

๕. เจตนา หมายถึง ความตั้งใจ ความจงใจที่จะรักษาอุโบสถศีล ซึ่งการรักษาอุโบสถศีลนั้น จะมีผลมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับเจตนาในการรักษาทั้ง ๓ กาล คือ

๕.๑ บุพพเจตนา หมายถึง เจตนาก่อนการรักษาอุโบสถศีล คือผู้รักษาคิดมาตั้งแต่ก่อนการรักษาว่า เราจะรักษาอุโบสถศีล ก็มีความตั้งใจ พอใจ

๕.๒ มุญจนเจตนา หมายถึง เจตนาขณะรักษาอุโบสถศีล คือ ขณะที่กำลังรักษาอุโบสถศีลนั้น ย่อมมีจิตเลื่อมใส

๕.๓ อปรปรเจตนา หมายถึง เจตนาหลังจากการรักษาอุโบสถศีลแล้ว ย่อมมีใจชื่นบาน

หากบุคคลผู้รักษาอุโบสถศีลมีเจตนาครบทั้ง ๓ กาล ย่อมมีผลมาก หากมีเจตนาจำนวนสองกาลหรือเพียงกาลเดียว ก็จะมีผลน้อยลงไปตามลำดับ

๖. องค์ของศีล หมายถึง องค์ที่จะทำให้ศีลแต่ละข้อขาด หากผู้รักษาอุโบสถศีล คอยระมัดระวังมิให้องค์ของศีลขาด รักษาให้บริสุทธิ์ครบถ้วน ย่อมได้รับผลมาก แต่หากทำให้องค์ของศีลข้อใดข้อหนึ่งหรือหลายๆ ข้อขาด ก็จะได้รับผลน้อยลงไปตามลำดับ

ความแตกต่างระหว่างอุโบสถศีลและศีล ๘

ศีลอุโบสถและศีล ๘ ต่างก็มี ๘ สิกขาบทเท่ากัน ห้ามกระทำในเรื่องเดียวกัน แต่มีความแตกต่างกัน ๓ ประการ คือ วิธีการสมาทาน วันเวลาในการรักษา และการขาดของศีล ดังนี้

๑. วิธีการสมาทาน

อุโบสถศีล มีวิธีการสมาทาน คำประกาศอุโบสถ และคำอาราธนา ดังนี้

เมื่อตั้งใจจะรักษาอุโบสถศีล ฟังตื่นนอนแต่เช้า ชำระร่างกายให้สะอาด ไปวัดที่ตนตั้งใจจะไปอยู่จำ เมื่อผู้รักษาอุโบสถศีลพร้อมแล้ว ฟังประกาศอุโบสถ ดังนี้

อชช โภณโต ปกขสส **อฏฐมีทิวโส** (๑๔ คำ ให้ว่า “**จาทุททสี่ทิวโส**” ๑๕ คำ ให้ว่า “**ปณณรสี่ทิวโส**”) เอรูโป โข โภณโต ทิวโส พุทุเรน ภควตา ปณตตสส ธมมสฺสวนสส เจว ตทตถาย อฺปาสกอฺปาสิกานํ อฺโปสถกมมสฺส จ กาลโ โล โหติ ฯ หนท มยฺ โภณโต สพเพ อิศ สมากตา ตสฺส ภควโต ธมมานุธมมปฏิบัติยา ปุชนตถาย อิมญจ รตตี อิมญจ ทิวสํ อฺโปสถํ อฺปวสฺสสามาติ กาลปริจเฉทํ กตฺวา ตํ ตํ เวมณี อารมฺมณํ กริตฺวา อวิกฺขิตตจิตฺตา หุตฺวา สกุกจํ อฺโปสถงฺคานิ สมาทียะยาม อีทิสํ ทิ อฺโปสถกาลํ สมฺปตฺตานํ อมหากํ ซีวิทํ มา นีรตถกํ โหตุฯ

อนึ่ง ผู้ประสงค์จะรักษาอุโบสถศีลให้เต็มเวลาวันหนึ่งกับคืนหนึ่ง พึงตื่นนอนก่อนอรุณขึ้นของวันนั้น พึงชำระร่างกายให้สะอาด ครั้นได้เวลารุ่งอรุณ ให้กล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย เปล่งวาจาสมาทานอุโบสถด้วยตนเองก่อนว่า “อิมี อฏฺฐงฺคสมนฺนาคํ พุทฺธปณฺณตํ อุโปสฺถํ อิมญจ รตฺตี อิมญจ ทิวสํ สมมเทว อภิริกฺขิตุํ สมาทियามิ” หลังจากนั้นก็ไปสมาทานที่วัดอีกครั้งหนึ่ง

คำอาราธนาอุโบสถศีลว่าดังนี้

มยํ ภนฺเต ติสฺรณฺน สห อฏฺฐงฺคสมนฺนาคํ อุโปสฺถํ ยาจาม
 ทฺติยมฺปิ มยํ ภนฺเต ติสฺรณฺน สห อฏฺฐงฺคสมนฺนาคํ อุโปสฺถํ ยาจาม
 ตติยมฺปิ มยํ ภนฺเต ติสฺรณฺน สห อฏฺฐงฺคสมนฺนาคํ อุโปสฺถํ ยาจาม

ส่วนศีล ๘ ไม่มีคำประกาศ แต่มีวิธีการสมาทานและคำอาราธนา ดังนี้
 คำอาราธนาศีล ๘ ว่าดังนี้

มยํ ภนฺเต ติสฺรณฺน สห อฏฺฐ สीलานิ ยาจาม
 ทฺติยมฺปิ มยํ ภนฺเต ติสฺรณฺน สห อฏฺฐ สीलานิ ยาจาม
 ตติยมฺปิ มยํ ภนฺเต ติสฺรณฺน สห อฏฺฐ สीलานิ ยาจาม

๒. วันเวลาในการรักษา

อุโบสถศีล มีวันพระเป็นแดนเกิดหรือเป็นวันรักษา คือรักษาได้เฉพาะวันพระหรือเนื่องด้วยวันพระเท่านั้น ตามวันเวลาที่กำหนด เช่น ปกติอุโบสถจะกำหนดรักษาในวันพระ ๘ คำ ๑๔ คำ หรือ ๑๕ คำ แล้วต้องรักษาไปจนถึงรุ่งอรุณของวันใหม่ คือมีเวลารักษาวันหนึ่งกับคืนหนึ่ง คำว่า “วันหนึ่งกับคืนหนึ่ง” นั้น ท่านกำหนดนับตั้งแต่อรุณขึ้นของวันที่รักษา ไปจนถึงอรุณขึ้นของวันใหม่ เป็นต้น

ส่วนศีล ๘ ไม่ได้กำหนดวันเวลาในการรักษา จะรักษาในวันและเวลาใดก็ได้

๓. การรักษาและการขาดของศีล

อุโบสถศีล เมื่อสมาทานแล้วต้องรักษารวมทั้ง ๘ ข้อให้ครบถ้วน เนื่องจากเป็นศีลรวมหรือศีลพวงต้องรักษารวม ไม่แยกข้อในการรักษา ถ้าขาดข้อใดข้อหนึ่งก็ไม่จัดเป็นอุโบสถศีลตามพุทธบัญญัติ

ศีล ๘ เมื่อสมาทานแล้วจะรักษารวมหรือแยกรักษาเฉพาะข้อก็ได้ เพราะไม่ได้กำหนดเจาะจงไว้ ถ้ารักษาแบบรวม เมื่อศีลข้อใดข้อหนึ่งขาด ก็ไม่ได้ชื่อว่ารักษาศีล ๘ ตามที่ตั้งใจสมาทานไว้ แต่ถ้ารักษาแบบแยก เมื่อศีลข้อใดข้อหนึ่งขาดก็ขาดเฉพาะข้อนั้นๆ

ระเบียบพิธีสมาทานอุโบสถศีล

พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ในอรรถกถาอุโบสถสูตรว่า บุคคลผู้จะเข้าอยู่จำอุโบสถศีลนั้น พึงตั้งใจว่า พรุ่งนี้เราจักรักษาอุโบสถ ตรวจตราการทำอาหาร เป็นต้น ตั้งแต่วันนี้ สิ่งการงานให้เรียบร้อยว่า ท่านทั้งหลายจงทำสิ่งนี้และสิ่งนี้

เวลาเช้าตรู่ในวันอุโบสถ พึงเปล่งวาจาสมาทานองค์อุโบสถ ในสำนักของภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก หรืออุบาสิกาก็ได้ ซึ่งเป็นผู้รู้จักลักษณะของศีลอุโบสถ ถ้าไม่รู้ภาษาบาลี พึงอธิษฐานว่า ข้าพเจ้าอธิษฐานอุโบสถที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ เมื่อไม่มีผู้อื่น พึงอธิษฐานด้วยตนเองก็ได้ ในการอธิษฐานด้วยตนเองนั้น ให้ออกเสียงเปล่งวาจาด้วย เมื่อเข้าอยู่จำอุโบสถแล้ว ไม่ควรจัดแจงการงานใดๆ ที่เกี่ยวกับการเบียดเบียนผู้อื่น ควรให้เวลาผ่านไปด้วยการไหว้พระ สวดมนต์ และบำเพ็ญจิตภาวนา

ส่วนพระภิกษุอาจารย์อธิบายว่า ตั้งแต่สมาทานศีลแล้ว ผู้รักษาอุโบสถไม่ควรทำกิจการงานของชาวโลกอะไรอย่างอื่น ควรให้เวลาผ่านไปด้วยการฟังธรรม หรือมนสิการกรรมฐานบำเพ็ญจิตภาวนา เมื่อถึงวันอุโบสถ ๘ คำ ๑๔ คำ หรือ ๑๕ คำ ผู้รักษาอุโบสถนำภัตตาหารคาวหวานไปทำบุญที่วัดซึ่งอยู่ใกล้บ้าน หรือที่ตนศรัทธาเลื่อมใส หลังจากทีพระสงฆ์ทำวัตรเช้าเสร็จแล้ว พึงเริ่มกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัยว่า

อิมิณา สกกาเรน พุทฺธํ อภิปุชยามิ

อิมิณา สกกาเรน ธมฺมํ อภิปุชยามิ

อิมิณา สกกาเรน สงฺฆํ อภิปุชยามิ

อรหํ สมมาสมพุทฺโธ ภควา พุทฺธํ ภควนฺตํ อภิวาเทมิ (กราบ)

สุวากุขาโต ภควตา ธมฺโม ธมฺมํ นมสฺสามิ (กราบ)

สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ สงฺฆํ นมามิ (กราบ)

ต่อจากนั้น ผู้เป็นหัวหน้าพึงคุกเข่าประนมมือกล่าวคำประกาศอุโบสถ ดังนี้

อชช โภจนโต ปกขสส อฏฐมัตทิวโส (๑๔ คำ ให้วา “จาคตททสี่ทิวโส” ๑๕ คำ ให้วา “ปณณรสี่ทิวโส”) เอวรูโป โข โภจนโต ทิวโส พุทเธน ภควตา ปณณตตสส ธมมสสวณสส เจว ตทตถาย อุปาสกอุปาสิกานัน อโปสถกมมสส จ กาลโ โหติ ฯ หนท มย โภจนโต สพุเพ อิศ สมากตา ตสส ภควโต ธมมานุธมมปฏิปัตติยา ปุชนตถาย อิมณจ รตตี อิมณจ ทิวส อโปสถ อูปวสิสสามาติ กาลปริจเจท กตวา ตํ ตํ เวรมณี อารมมณ กิริตวา อวิกขิตตจิตตา หุตวา สกุกจจ อโปสถกคานิ สมาทิเยยยาม อีทิส ทิ อโปสถกกาล สมนปัตตาน อมหากํ ชีวิตมา นีรตถกํ โหตุฯ

ข้าพเจ้า ขอประกาศเริ่มเรื่องความที่จะได้สมาทานรักษาอุโบสถตามกาลสมัย พร้อมด้วยองค์ ๘ ประการ ให้สาธุชนที่จะตั้งจิตสมาทานทราบทั่วกันก่อนแต่จะสมาทาน ณ บัดนี้

ด้วยวันนี้ เป็นวันอัฐมี ดีถีที่ ๘ (วันจาคตทสี่ ดีถีที่ ๑๔, วันปณณรสี่ ดีถีที่ ๑๕) แห่งปักข์มาถึงแล้ว ก็แลวันเช่นนี้ เป็นกาลที่จะพึงธรรมและทำการรักษาอุโบสถ เพื่อประโยชน์แห่งการพึงธรรม บัดนี้ ขออุศลอันยิ่งใหญ่ คือตั้งจิตสมาทานอุโบสถ จงเกิดมีแก่เราทั้งหลาย บรรดามาประชุม ณ ที่นี้ เราทั้งหลายพึงมีจิตยินดีว่าจะรักษาอุโบสถ อันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ วันหนึ่งกับคืนหนึ่ง ณ เวลานั้นแล้ว จงตั้งจิตคิดงดเว้นไกลจากการทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป คือฆ่าสัตว์เองและใช้ให้คนอื่นฆ่า ๑ เว้นจากถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ให้ คือลักและฉ้อ และใช้ให้ลักและฉ้อ ๑ เว้นจากอพรหมจรรย์ ๑ เว้นจากพูดคำเท็จคำไม่จริงและล่อลวงอำพรางท่านผู้อื่น ๑ เว้นจากดื่มกินซึ่งสุราเมรัย สารพัดน้ำกลั่นน้ำดอง อันเป็นของให้ผู้ดื่มแล้วเมา ซึ่งเป็นเหตุที่ตั้งแห่งความประมาท ๑ เว้นจากบริโภคอาหารในเวลาวิกาล ตั้งแต่พระอาทิตย์เที่ยงแล้วไปจนถึงเวลาอรุณขึ้นใหม่ ๑ เว้นจากฟ้อนรำ ขับร้อง และประโคมดนตรี และดูการเล่นบรรดาเป็นข้าศึกแก่กุศล และตัดทรงระเบียบดอกไม้ ลูบไล้ทาตัวด้วยของหอม เครื่องย้อมเครื่องแต่ง และประดับร่างกายด้วยเครื่องอาภรณ์วิจิตรงดงามต่างๆ ๑ เว้นจากนั่งนอนเหนือที่นั่งที่นอนอันสูงมีเตียงตั้งเท้าสูงกว่าประมาณ และที่นั่งที่นอนอันใหญ่ภายในมีนุ่นและสำลี และเครื่องลาดอันวิจิตรงดงาม ๑ จงทำความเว้นองค์ที่จะพึงเว้น ๘ ประการนี้เป็นอารมณ์ อย่ามีจิตฟุ้งซ่านส่งไปในที่อื่น จงสมาทานองค์อุโบสถ ๘ ประการนี้โดยเคารพเถิด เพื่อบูชาพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้านั้น ด้วยข้อปฏิบัติอย่างยิ่งตามกำลังของเราทั้งหลายซึ่งเป็นคุณุหัตถ์ ชีวิตแห่งเราทั้งหลายเป็นมาถึงวันอุโบสถนี้ จงอย่าล่องไปปราศจากประโยชน์เลย

ต่อจากนั้น ฟังกล่าวคำอาราธนาอุโบสถศีล พร้อมกันดังนี้

มยํ ภนฺเต ติสฺรณฺน สห อฏฺฐจฺกสฺมฺนฺนาคตํ อุโปสถํ ยาจาม
 ทฺตฺติยมฺปิ มยํ ภนฺเต ติสฺรณฺน สห อฏฺฐจฺกสฺมฺนฺนาคตํ อุโปสถํ ยาจาม
 ตฺตฺติยมฺปิ มยํ ภนฺเต ติสฺรณฺน สห อฏฺฐจฺกสฺมฺนฺนาคตํ อุโปสถํ ยาจาม
 เสร็จแล้ว ฟังตั้งใจรับสรณคัมภ์และอุโบสถศีลโดยเคารพ โดยว่าตามพระสงฆ์ ดังนี้
 นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
 นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
 นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

พุทฺธํ สฺรณํ คจฺฉามิ
 ธมฺมํ สฺรณํ คจฺฉามิ
 สงฺฆํ สฺรณํ คจฺฉามิ
 ทฺตฺติยมฺปิ พุทฺธํ สฺรณํ คจฺฉามิ
 ทฺตฺติยมฺปิ ธมฺมํ สฺรณํ คจฺฉามิ
 ทฺตฺติยมฺปิ สงฺฆํ สฺรณํ คจฺฉามิ
 ตฺตฺติยมฺปิ พุทฺธํ สฺรณํ คจฺฉามิ
 ตฺตฺติยมฺปิ ธมฺมํ สฺรณํ คจฺฉามิ
 ตฺตฺติยมฺปิ สงฺฆํ สฺรณํ คจฺฉามิ

เมื่อพระสงฆ์ว่า ติสรณคัมภ์ นิฎฐิตํ ฟังรับพร้อมกันว่า อาม ภนฺเต ต่อจากนั้น
 ฟังรับอุโบสถศีลทั้ง ๘ ข้อ ดังนี้

ปาณาติปาตา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ
 อทินนาทานา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ
 อพฺรหฺมจฺริยา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ
 มุสาวาทา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ
 สุราเมรยมชฺชปมาทญฺ्ञานา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ
 วิกาลโภชนา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ
 นจฺจคีตฺวาทิตฺติวิสุทฺทสฺสณฺมาลาคนฺธฺวิเลปนธารณฺมณฺฑนวิญฺ्ञสนญฺ्ञานา เวรมณี
 สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ

อุจจาसनมหาสยนา เวมณี ลิกขาบท สมาธิยามิ

เมื่อรับศีลจบแล้ว ฟังกล่าวตามพระสงฆ์ว่า อิมิ อฏฺฐงฺคสมนฺนาคตํ พุทฺธปฺลยตตํ
อุโปสถํ อิมฺลฺยจ รตฺตี อิมฺลฺยจ ทิวสํ สมฺมเทว อภฺริกฺขิตุํ สมาธิยามิ

ต่อจากนั้นพระสงฆ์จะกล่าวต่อไปว่า อิมานิ อฏฺฐ ลิกขาปทานิ อุโปสถสีลวเสน สาธุกํ
กตฺวา อปฺปมาเทน รกฺขิตพฺพานิ

ให้รับพร้อมกันว่า อาม ภนฺเต

ต่อจากนั้น พระสงฆ์จะกล่าวสรุปอานิสงส์ของศีลต่อไปว่า

สีเลน สุคฺติ ยนฺติ

สีเลน โภคสมฺปทา

สีเลน นิพฺพตฺติ ยนฺติ

ตสฺมา สีลํ วิโสธเย

จบพิธีสมาทานอุโบสถศีลเพียงเท่านี้ ต่อจากนั้น ฟังตั้งใจฟังพระธรรมเทศนาหรือ
มนสิการกรรมฐานบำเพ็ญจิตภาวนาต่อไป เมื่อรักษาครบเวลาวันหนึ่งกับคืนหนึ่งหรือตามที่
กำหนดแล้ว การรักษาอุโบสถศีลก็สิ้นสุดลง

หลักการใช้คำว่า มิ หรือ มะ

ในการกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย คำนโมสการพระรัตนตรัย คำอาราธนาศีล และ
คำสมาทานศีล เป็นต้น ให้คำนึงถึงคำกริยาซึ่งจะบ่งบอกถึงการกระทำของผู้กล่าวว่าเป็น
การกระทำเฉพาะตน หรือเป็นการกระทำร่วมกัน โดยมีหลักการใช้ดังนี้

๑. คำว่า “มิ” ให้ใช้ในกรณีที่เป็นการกระทำเฉพาะตน ไม่สามารถให้คนอื่นกระทำ
แทนได้ เช่น อภิปุชยามิ อภิวาเทมิ นมสฺสามิ นมามิ สมาธิยามิ เป็นต้น

๒. คำว่า “มะ” ให้ใช้ในกรณีที่เป็นการกระทำร่วมกัน เช่น ยาจาม กโรมฺ เสา เป็นต้น

อุโบสถศีลกับพระรัตนตรัย

บุคคลที่จะสมาทานรักษาอุโบสถศีลนั้น เบื้องต้นต้องยอมรับนับถือพระรัตนตรัย คือ
พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะที่พึ่งที่ระลึก พระรัตนตรัยมีความสำคัญอย่างยิ่ง
สำหรับพุทธศาสนิกชน เพราะเป็นเสมือนหนึ่งประตูเข้าสู่พระพุทธศาสนา ผู้ที่จะเข้ามาสู่
พระพุทธศาสนา จะเป็นมนุษย์หรือเทวดาก็ตาม ต้องเข้ามาทางพระรัตนตรัยทั้งสิ้น คือ
จะต้องมีศรัทธาเลื่อมใส เคารพนับถือบูชาพระรัตนตรัย ด้วยการกล่าวถึงพระรัตนตรัยว่าเป็น
ที่พึ่งที่ระลึก

การถึงพระรัตนตรัย หมายถึง การยอมรับนับถือพระรัตนตรัยว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึก อีกนัยหนึ่ง หมายถึง การกำจัดกิเลสที่เกิดขึ้นในจิตใจออกไป ด้วยความศรัทธาเลื่อมใสและเคารพหนักแน่นในพระรัตนตรัย การถึงพระรัตนตรัยนี้ เรียกว่า ไตรสรณคมน์ มีคำกล่าว การยอมรับนับถือพระรัตนตรัย ดังนี้

	พุทฺธํ	สรณํ	คจฺฉามิ	ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้าว่าเป็นที่พึ่ง
	ธมฺมํ	สรณํ	คจฺฉามิ	ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมว่าเป็นที่พึ่ง
	สงฺฆํ	สรณํ	คจฺฉามิ	ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่ง
ทุติยมปิ	พุทฺธํ	สรณํ	คจฺฉามิ	ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้าว่าเป็นที่พึ่ง แม้ครั้งที่สอง
ทุติยมปิ	ธมฺมํ	สรณํ	คจฺฉามิ	ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมว่าเป็นที่พึ่ง แม้ครั้งที่สอง
ทุติยมปิ	สงฺฆํ	สรณํ	คจฺฉามิ	ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่ง แม้ครั้งที่สอง
ตติยมปิ	พุทฺธํ	สรณํ	คจฺฉามิ	ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้าว่าเป็นที่พึ่ง แม้ครั้งที่สาม
ตติยมปิ	ธมฺมํ	สรณํ	คจฺฉามิ	ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมว่าเป็นที่พึ่ง แม้ครั้งที่สาม
ตติยมปิ	สงฺฆํ	สรณํ	คจฺฉามิ	ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่ง แม้ครั้งที่สาม

ดังนั้น พุทธศาสนิกชน ควรจะศึกษาเรื่องพระรัตนตรัยให้มีความรู้ เพื่อเป็นการปลูกศรัทธาปสาทะให้เกิดฉันทะในการรักษาอุโบสถศีลมากยิ่งขึ้น ในที่นี้จะกล่าวถึงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระรัตนตรัย ดังนี้

๑. การกล่าวถึงพระรัตนตรัยเป็นครั้งแรก

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถึงพระรัตนตรัยเป็นครั้งแรก ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี ในโอกาสที่ทรงส่งพระอรหันต์ ๖๐ รูป ไปประกาศพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นการให้บรรพชาอุปสมบทแก่ผู้ที่ศรัทธาปรารถนาใคร่จะบวชในพระพุทธศาสนา ดังพระพุทธดำรัสว่า ภิคุชฺฌิปลงम्मและหนดแก่กฺลฺบุตรผู้ประสงค์จะขอบรรพชาอุปสมบทก่อน แล้วให้นุ่งห่มผ้ากาสาเยะ ให้กราบเท้าภิคุชฺฌิทั้งหลาย แล้วพึงสอนให้ว่าตามดังนี้ “**พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ, ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ, สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ** ๗เปฯ **ตติยมปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ**” เพื่อให้กุลบุตรยอมรับนับถือพระรัตนตรัยว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึกเป็นเบื้องต้นก่อน แล้วจึงให้การบรรพชาอุปสมบท ดังนั้น พระรัตนตรัยนี้ จึงมีความสำคัญต่อทุกคนที่จะเข้ามาเป็นชาวพุทธ เพราะเป็นประตูเข้าสู่พระพุทธศาสนา

๒. ความหมายของพระรัตนตรัย

การที่บุคคลจะยอมรับนับถือสิ่งใดว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึก หรือเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัตินั้น เบื้องต้นจะต้องศึกษาให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งนั้นให้ถ่องแท้ก่อน จึงจะเป็นความเคารพนับถือหรือความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญา เพราะฉะนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ชาวพุทธ ต้องศึกษาเรื่องพระรัตนตรัยให้เข้าใจเป็นเบื้องต้น ดังนี้

พระพุทธ หมายถึง พระพุทธเจ้าผู้ทรงรู้ดีรู้ชอบได้โดยพระองค์เอง ทรงบริสุทธิ สิ้นเชิง ทรงมีพระกรุณาคุณ ทรงเป็นศาสดาของศาสนาพุทธ เมื่อตรัสรู้แล้วได้ทรงสั่งสอน ประชุมชนให้ประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ ทรงประกาศพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง มั่นคงมาถึงปัจจุบันนี้

พุทธคุณ หมายถึง คุณของพระพุทธเจ้า มี ๙ ประการ คือ

๑. อรหิ เป็นผู้ห่างไกลจากกิเลส
๒. สมมาสมพุทธ เป็นผู้ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เอง
๓. วิชชาจรณสมปนโน เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ
๔. สุกโต เป็นผู้ไปแล้วด้วยดี
๕. โลกวิทู เป็นผู้รู้โลกอย่างแจ่มแจ้ง
๖. อนุตตโร ปุริสทมมสารถิ เป็นผู้สามารถฝึกบုรุษที่สมควรฝึกได้อย่างไม่มีใครยิ่งกว่า
๗. สตถา เทวมนุสฺถานิ เป็นครูผู้สอนของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
๘. พุทฺโธ เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานด้วยธรรม
๙. ภควา เป็นผู้มีความจำเริญจำแนกธรรมสั่งสอนสัตว์

พระธรรม หมายถึง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เป็นสัจธรรมอันประเสริฐ เป็นธรรมที่ทำให้ผู้ประพฤติปฏิบัติตามพ้นจากทุกข์ได้จริง มี ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นดี แบ่งเป็น ๓ ปิฎก เรียกว่า พระไตรปิฎก คือ

พระวินัยปิฎก มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมชั้นดี

พระสุตตันตปิฎก มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมชั้นดี

พระอภิธรรมปิฎก มี ๔๒,๐๐๐ พระธรรมชั้นดี

เมื่อกล่าวโดยย่อมี ๓ ประการ เรียกว่า หัวใจพระพุทธศาสนา คือ การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม และการทำจิตใจให้บริสุทธิ์

ธรรมคุณ หมายถึง คุณของพระธรรม มี ๖ ประการ คือ

๑. สุวากุขาโต ภควตา ธมโม พระธรรมเป็นธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว

๒. สนทิกุสิโก เป็นสิ่งที่ผู้ศึกษาและปฏิบัติพึงเห็นได้ด้วยตนเอง

๓. อกาลิโก เป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้และให้ผลได้ไม่จำกัดกาล

๔. เอหิปสสิโก เป็นสิ่งที่ควรกล่าวแก่ผู้อื่นว่าท่านจงมาดูเถิด

๕. โอปนยิโก เป็นสิ่งที่ควรน้อมเข้ามาใส่ตน

๖. ปัจจตติ เวทิตพโพ วิญญูหิ เป็นสิ่งที่ผู้รู้ก็รู้ได้เฉพาะตน

พระสงฆ์ หมายถึง สาวกของพระพุทธเจ้า ผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ ตามหลักธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เป็นศาสนทายาทสืบต่ออายุพระพุทธศาสนามาถึงทุกวันนี้

สาวกของพระพุทธเจ้านี้ หมายถึง พุทธบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ผู้ยอมรับนับถือพระรัตนตรัยว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึก แบ่งเป็น ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มที่ได้บรรลุนิพพานแล้วตั้งแต่พระโสดาบันขึ้นไป เรียกว่า อริยสาวก มีทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ และกลุ่มที่ยังไม่ได้บรรลุนิพพาน เรียกว่า สาวกผู้เป็นปุถุชน

คำว่า สังฆะ แปลว่า กลุ่มหรือหมู่ หมายถึง กลุ่มหรือหมู่พระสงฆ์ ที่มีธรรมะเป็นเครื่องอยู่ร่วมกัน มีศีลและทิวฐิเสมอกัน ไม่ขัดแย้งกัน เป็นไปในทางเดียวกัน สมดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

“ดูก่อนอานนท์ เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ธรรมเหล่าใดที่เราแสดงแล้วเพื่อความรู้อย่าง สำหรับเธอทั้งหลาย คือ สติปัฏฐาน ๔, สัมมัปปธาน ๔, อิทธิบาท ๔, อินทรีย์ ๕, พละ ๕, โพชฌงค์ ๗, และอริยมรรคมีองค์ ๘, ดูก่อนอานนท์ เธอจะไม่เห็นภิกษุแม้สองรูป มีวาทะต่างกัน ในธรรมเหล่านี้เลย”

สังฆคุณ หมายถึง คุณของพระสงฆ์ มี ๘ ประการ คือ

๑. สุปฏิปนโน เป็นผู้ปฏิบัติดี

๒. อุชุปฏิปนโน เป็นผู้ปฏิบัติตรง

๓. ฌายุปฏิปนโน เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อรู้ธรรมเป็นเครื่องออกจากทุกข์

๔. สามิจิปฏิปนโน เป็นผู้ปฏิบัติสมควร

๕. อาหุเนยโย เป็นผู้ควรแก่สิ่งของที่เขานำมาบูชา

๖. ปาหุเนยโย เป็นผู้ควรแก่สิ่งของที่เขาจัดไว้ต้อนรับ

๗. ทกฺขิณเณยโย เป็นผู้ควรรับทักษิณาทาน
 ๘. อณฺชลิกรณฺเณยโย เป็นผู้ที่บุคคลทั่วไปควรทำอัญชลี
 ๙. อนุตฺตโร ปุณฺณกฺเขตฺโต โลกสฺส เป็นเนื่อนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า

๓. ความเป็นหนึ่งแห่งพระรัตนตรัย

พระรัตนตรัย คือพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ทั้ง ๓ นี้ แยกจากกันไม่ได้ เพราะมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน เมื่อมีพระพุทธเจ้า ก็ต้องมีพระธรรม เพราะพระธรรมเป็นผลแห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และเมื่อมีพระพุทธเจ้าและพระธรรม ก็ต้องมีพระสงฆ์ เพราะพระสงฆ์เป็นผู้รับพระธรรมมาประพฤติปฏิบัติและนำไปเผยแผ่ และยังเป็นผู้ยืนยันหรือเป็นพยานว่าพระพุทธเจ้าและพระธรรมมีอยู่จริง ดังคำอุปมาของพระอรธกถาจารย์ ได้กล่าวถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของพระรัตนตรัย ไว้ดังนี้

พระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนดวงจันทร์ พระธรรมเปรียบเหมือนกลุ่มรัศมีของดวงจันทร์ที่มีความสว่างและเย็นตาเย็นใจ พระสงฆ์เปรียบเหมือนสัตว์โลกที่ได้รับประโยชน์จากดวงจันทร์และแสงจันทร์

พระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนดวงอาทิตย์ พระธรรมเปรียบเหมือนแสงสว่างและความร้อนของดวงอาทิตย์ พระสงฆ์เปรียบเหมือนสัตว์โลก ที่ได้รับแสงสว่างและไอร้อนจากดวงอาทิตย์

พระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนก้อนเมฆ พระธรรมเปรียบเหมือนน้ำฝนที่เกิดจากก้อนเมฆ พระสงฆ์เปรียบเหมือนโลกพร้อมทั้งแมกไม้ตลอดถึงกอหญ้าที่ได้รับความชุ่มชื้นจากน้ำฝน

พระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนสารถีผู้ชาญฉลาด พระธรรมเปรียบเหมือนอุบายวิธีสำหรับฝึกม้า พระสงฆ์เปรียบเหมือนม้าที่ได้รับการฝึกหัดไว้ดีแล้ว

พระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนผู้ชี้ทาง พระธรรมเปรียบเหมือนหนทางที่ถูก ที่ตรง และมีความปลอดภัย พระสงฆ์เปรียบเหมือนคนเดินทางไปสู่ที่หมาย

พระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนผู้ชี้ขุมทรัพย์ พระธรรมเปรียบเหมือนขุมทรัพย์ พระสงฆ์เปรียบเหมือนคนที่สามารถนำทรัพย์นั้นไปใช้ให้มีความสุข

๔. พระรัตนตรัยเป็นสรณะที่ปลอดภัย

พระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะที่ปลอดภัย เป็นสรณะที่ประเสริฐ ไม่มีสรณะอื่นใดที่จะปลอดภัยหรือประเสริฐยิ่งกว่า ผู้ที่มีจิตศรัทธาเลื่อมใสและเคารพนับถือบูชา เชื่อมั่นในพระรัตนตรัย รักษาพระรัตนตรัยไว้ด้วยชีวิต ไม่ยอมให้ไตรสรณคมน์ขาด ย่อมได้รับผลคือได้ที่พึงอันปลอดภัยและได้ที่พึงอันสูงสุด ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะที่พึงที่ระลึก ชนเหล่านั้นละกายมนุษย์ไปแล้ว จักไม่ไปสู่อบายภูมิ จักได้ไปเกิดในสวรรค์

บุคคลใดถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะแล้ว เห็นอริยสัจ ๔ คือเห็นทุกข์ เห็นเหตุให้ทุกข์เกิด เห็นความดับทุกข์ และเห็นมรรคมีองค์ ๘ อันประเสริฐ ซึ่งเป็นหนทางนำไปสู่ความดับทุกข์ ด้วยปัญญาอันชอบแล้ว สรณะของบุคคลนั้น เป็นสรณะที่ปลอดภัย เป็นสรณะอันสูงสุด เขาอาศัยสรณะนั้นแล้ว ย่อมพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงได้

จากพระพุทธพจน์นี้ เป็นเครื่องยืนยันได้ว่า พระรัตนตรัย เป็นสรณะที่ปลอดภัย เป็นสรณะอันสูงสุดของสัตว์ทั้งหลาย สิ่งอื่นๆ เช่น ภูเขา ต้นไม้ ป่าไม้ เทพเจ้า เป็นต้น ไม่ใช่สรณะอันปลอดภัย ไม่ใช่สรณะอันสูงสุด เพราะผู้ที่ถึงสิ่งเหล่านั้นเป็นสรณะแล้วย่อมพ้นจากทุกข์ไม่ได้

การที่บุคคลได้พบพระรัตนตรัยอันเป็นสรณะที่ปลอดภัย เป็นสรณะที่สูงที่สุด สามารถดับทุกข์ได้จริง แต่ไม่ยอมรับนับถือ ไม่ปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอน ก็เท่ากับเป็นผู้ปฏิเสธสิริคือบุญที่มาถึงตน ดังที่พระมหาปันถกเถระ กล่าวไว้ว่า ผู้ที่ได้พบพระพุทธเจ้าแล้วพล่อยโอกาสนั้นให้ผ่านไปโดยไม่สนใจศึกษา และไม่ปฏิบัติตามโอวาทของพระองค์ ผู้นั้นเป็นคนไม่มีบุญ เหมือนกับคนที่ใช้มือและเท้าปิดสิริคือบุญที่มาถึงตนออกไปเสีย

๕. การเข้าไปหาพระรัตนตรัย

การเข้าไปหาพระรัตนตรัยด้วยจิตที่เป็นกุศลย่อมได้รับผลบุญ แต่การเข้าไปหาพระรัตนตรัย ด้วยจิตที่เป็นอกุศลย่อมได้รับผลเป็นบาป ดังเช่นมาร ได้เข้าไปหาพระพุทธเจ้าด้วยจิตที่เป็นอกุศลหลายครั้ง เช่น ในครั้งเสด็จออกผนวชก็ไปห้ามว่า จักรัตนะจะเกิดขึ้นแก่พระองค์ภายใน ๗ วัน พระองค์จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระองค์จะเสด็จออกผนวชเพื่ออะไร และในครั้งที่ได้ตรัสรู้แล้ว ก็ได้ทูลขอให้พระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน แต่พระพุทธองค์ทรงห้ามปรามมารนั้น ดังความในมหาปรินิพพานสูตรว่า

มารผู้มีบาป บริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ผู้เป็นสาวกและสาวิกาของเรา จักเป็นผู้ฉลาด ได้รับแนะนำดี แก่ล้าวกล้า เป็นพหูสูต ทรงธรรม ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม เป็นผู้ปฏิบัติชอบ ประพฤติตามธรรม เรียนกับอาจารย์ของตนสำเร็จแล้ว จักบอกแสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก กระทำให้ตื่นให้เข้าใจง่าย แสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ ช่มชี่ปรับปวาทที่เกิดขึ้นให้เรียบร้อยโดยสธรรม ยังไม่ได้เพียงใด เราจะไม่ปรินิพพานเพียงนั้น มารผู้มีบาป พรหมจรรย์คือพระพุทธศาสนานี้ของเรา จักยังไม่บริบูรณ์ กว้างขวาง แพร่หลาย เป็นที่รู้เข้าใจโดยทั่วกัน เป็นปึกแผ่น จนถึงพวกเทวดาและมนุษย์ประกาศได้ดีแล้ว ยังไม่ได้เพียงใด เราจะไม่ปรินิพพาน เพียงนั้น

ต่อจากนั้น พระยามารก็ติดตามรังควานทั้งพระศาสดา และพระสาวกมาตลอดเวลา แม้แต่พระมหาโมคคัลลาเถระ ก็ถูกรังควานด้วย ครั้งหนึ่ง พระเถระได้กล่าวกับมารว่า ไฟไม่ได้ติดเพื่อจะเผาไหม้คนโง่ คนโง่ต่างหากที่เข้าไปหาไฟที่กำลังลุกโชน เขาเข้าไปหาไฟให้เผาไหม้ตัวเขาเอง คุณก่อนมารผู้มีบาป โฉนท่านจึงเข้าไปหาพระตถาคต เหมือนคนโง่เข้าไปหาไฟเล่า คนโง่เข้าไปหาพระตถาคต แทนที่จะได้บุญกลับได้บาป ช้ายังสำคัญผิดว่า ไม่เห็นจะเป็นบาปอะไร

สรณะ

สรณะ แปลว่า ที่พึ่ง ที่ระลึก มีความหมายหลายอย่าง ดังนี้

๑. สรณะ หมายถึง “เป็นเครื่องเบียดเบียน กำจัด นำออก ย้าย” ซึ่งโทษคือภัย ความกลัว ความสะดุ้ง ความทุกข์ ทุกติ และกิเลส เมื่อมีพระรัตนตรัยสถิตอยู่ในใจแล้ว ความกลัว ความสะดุ้ง ความไม่สบายใจ ทุกติ และกิเลสก็จะถูกกำจัดหรือถูกทำลายหมดสิ้นไป

๒. สรณะ หมายถึง “เป็นที่อาศัยไป” ปกติใจของมนุษย์นั้นมีสิ่งที่เกิดกับใจ อาศัยอยู่ได้เพียงอย่างเดียว ถ้ากิเลสอยู่ในใจ พระรัตนตรัยก็ไม่อยู่ ถ้าพระรัตนตรัยอยู่ในใจ กิเลสก็ไม่อยู่ เพราะพระรัตนตรัยกับกิเลสหรือความชั่วนั้น เหมือนความสว่างกับความมืด เมื่อมีความสว่างก็ไม่มีความมืด ผู้ที่มีพระรัตนตรัยสถิตอยู่ในใจ จะไปไหนก็มีพระรัตนตรัยไปด้วย พระรัตนตรัยจึงได้ชื่อว่า “เป็นที่อาศัยไป”

๓. สรณะ หมายถึง “เป็นที่ระลึก” เมื่อใจมีพระรัตนตรัยแล้ว ใจก็ระลึกคิดถึงแต่พระรัตนตรัย ในขณะที่ใดที่ใจระลึกคิดถึงพระรัตนตรัย ปีติปราโมทย์ก็เกิดขึ้น ความกลัว ความสะดุ้ง ทุกข์ ทุกติ กิเลส ก็จะหายไป พระรัตนตรัยจึงได้ชื่อว่า “เป็นที่ระลึก”

๔. สรณะ หมายถึง “เป็นที่พึ่งและกำจัดภัยได้จริง” เมื่อมีพระรัตนตรัยเป็นที่ระลึก ก็เชื่อว่า มีที่พึ่ง ทุกข์ภัยต่างๆ ก็หมดไปด้วยอำนาจพระรัตนตรัยนั้น จึงได้ชื่อว่า “เป็นที่พึ่งและกำจัดภัยได้จริง”

พระพุทธเจ้า ชื่อว่า สรณะ เพราะเป็นผู้กำจัดภัยของสัตว์ทั้งหลาย ด้วยการนำออก จากสิ่งที่เป็นโทษภัยซึ่งไม่เป็นประโยชน์ แล้วนำไปให้ถึงสิ่งที่เป็นคุณซึ่งเป็นประโยชน์

พระธรรม ชื่อว่า สรณะ เพราะทรงไว้หรือรักษาผู้ปฏิบัติตามไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว หรือ อบายภูมิทั้ง ๔ คือ นรก เปรต อสุรกาย และสัตว์เดียรัจฉาน ทำให้ผู้ปฏิบัติตามได้รับความ สุข บรรลุถึงแดนอันเกษมกล่าวคือพระนิพพาน

พระสงฆ์ ชื่อว่า สรณะ เพราะเป็นเนื่อนาบุญของโลก ไม่มีเนื่อนาบุญอื่นยิ่งกว่า หมายความว่า พระสงฆ์ผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบที่เรียกว่าอริยสงฆ์นั้น เป็นเนื่อนาบุญของโลก ที่ดีที่สุด การได้ถวายทานแก่พระอริยสงฆ์นั้น ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก

ไตรสรณคมน์

ไตรสรณคมน์ แปลว่า การถึงพระรัตนตรัยว่าเป็นที่พึ่ง ที่ระลึก แยกออกเป็น ๓ ศัพท์ คือ ไตร แปลว่า สาม สรณะ แปลว่า ที่พึ่ง ที่ระลึก คมน์ แปลว่า การถึง หรือ ความเข้าถึง

การยอมรับนับถือพระรัตนตรัย ความมีศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัยแล้ว ขอถึง หรือปฏิญาณตนว่าจะขอน้อมนำพระรัตนตรัยเท่านั้นมาเป็นที่พึ่ง ที่ระลึก เพื่อยึดถือเป็น แบบอย่างในการดำเนินชีวิต เรียกว่า ไตรสรณคมน์

การถึงไตรสรณคมน์หรือการเข้าถึงพระรัตนตรัยนั้น มีวิธีการเข้าถึง ดังนี้

๑. วิธีสมาทาน คือ เจตนาที่ตั้งไว้ล่วงหน้าว่าจะยอมรับนับถือพระรัตนตรัยว่าเป็น ที่พึ่ง ที่ระลึก โดยการสมาทานขอยอมรับนับถือพระรัตนตรัย จำนวน ๒ รัตนะก็มี ๓ รัตนะก็มี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ผู้ยอมรับนับถือพระรัตนตรัยเพียง ๒ รัตนะ คือ พาณีสองพี่น้อง นามว่า ตปุสสะ และภัลลิกะ ได้เปล่งวาจาขอถึง ๒ รัตนะ คือ พระพุทธเจ้า และพระธรรม ว่าเป็นสรณะ ดังนี้

“เอเต มยฺ ภนฺเต ภควนฺตํ สรณํ คจฺฉาม ฌมฺมณฺจ อุปาสเก โน ภควา ธาเรตุ อชฺชตคฺเค ปาณฺเปเต สรณํ คเต” แปลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งสองนี้ ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า และพระธรรมว่าเป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จงทรงจำ ข้าพระองค์ทั้งสองว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะด้วยชีวิต ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป”

ผู้ยอมรับนับถือพระรัตนะครบ ๓ รัตนะเป็นคนแรก คือเศรษฐีผู้เป็นบิดาของพระ ยสเถระ ที่ได้เปล่งวาจาถึง พระรัตนตรัย คือพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ว่าเป็น สรณะ ซึ่งวิธีสมาทานหรือเปล่งวาจาถึงพระรัตนตรัยนี้ ได้ใช้มาถึงปัจจุบัน เรียกว่าการแสดง ตนเป็นพุทธมามกะ มีคำกล่าวแสดงตน ดังนี้

“เอเต มยฺ ภนฺเต สุจิริปรินิพฺพุตมปิ ตํ ภควนฺตํ สรณํ คจฺฉาม ฌมฺมณฺจ ภิกฺขุสงฺฆณฺจ พุทฺทมามกาติ โน สงฺโฆ ธาเรตุ” แปลว่า “ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอถึงซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น แม้ปรินิพพานนานแล้ว พร้อมด้วย พระธรรมและพระสงฆ์ ว่าเป็นที่พึ่ง ที่ระลึก ขอพระสงฆ์จงจำข้าพเจ้าทั้งหลายไว้ว่า เป็น พุทธมามกะ ผู้ยอมรับนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป”

๒. วิธีมอบตนเป็นสาวก คือการมอบตนเองเป็นพุทธสาวก เช่น พระมหากัสสปเถระ ครั้งยังเป็นปิณฑิมาณพ ออกบวชอุทิศพระอรหันต์ทั้งหลายที่มีอยู่ในโลก ได้ไปพบ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประทับนั่งสมาธิอยู่ที่โคนต้นพุดตานนิโครธ ในระหว่างทางจาก เมืองราชคฤห์ไปเมืองนาลันทา เข้าใจว่าเป็นพระอรหันต์ จึงน้อมกายเข้าไปเฝ้าด้วยความ เคารพอย่างยิ่ง แล้วเปล่งวาจามอบตนเป็นสาวกว่า

“สตถา เม ภนฺเต ภควา สาวโกหฺมสมิ” แปลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มี พระภาคเจ้า เป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก”

๓. วิธีนอบน้อมเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า คือ การแสดงความเคารพน้อมใจเลื่อมใส ศรัทธา เช่นพรหมายูพราหมณ์ ในพรหมมายุสสูตร มัชฌิมนิกาย กล่าวว่ พรหมายูพราหมณ์ เป็นพราหมณ์ผู้ใหญ่ เชี่ยวชาญไตรเวท รู้จักศาสตร์ว่าด้วยคติโลกคือเรื่องราวทางโลก และ มหาปุริสลักษณะคือวิธีดูลักษณะของมหาบุรุษ ได้ยินกิตติศัพท์ว่า พระพุทธเจ้าทรงมี มหาปุริสลักษณะครบ ๓๒ ประการ จึงส่งบุตรมาณพผู้เป็นศิษย์เอกไปพิสูจน์ความจริง อดุตตรมาณพรับคำของอาจารย์แล้วเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ได้เห็นพระมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ และพระอิริยาบถทั้งปวงของพระพุทธเจ้าแล้ว จึงกลับไปแจ้งให้อาจารย์ทราบ

ครั้งนุตรมาณพพรรณนาพระมหาปริสลักษณ์ของพระพุทธเจ้าจบลง พรหมายุพราหมณ์เกิดความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า จึงได้ลุกขึ้นยืนห่มผ้าเฉวียงบ่า ผินหน้าไปทางทิศที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ประณมมือเปล่งวาจาว่า

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส

แปลว่า “ข้าพเจ้า ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น”

๔. วิธีมอบตน คือ การมอบกายถวายชีวิตเพื่อทำความดี เช่น พระโยคีผู้มีศรัทธา ขวนขวายในการเจริญกรรมฐาน ก่อนแต่จะสมาทานกรรมฐาน ต้องกล่าวคำมอบตนต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “**อิมาหิ ภนเต ภควา อตตภาวิ ตุมหากิ ปริจฺจขามิ**” แปลว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เจริญ ข้าพระองค์ ขอมอบกายถวายชีวิตนี้แก่พระพุทธองค์” ซึ่งวิธีมอบตนเช่นนี้ ปัจจุบันนิยมใช้ในการเข้าปฏิบัติพระกรรมฐาน

๕. วิธีปฏิบัติหน้าที่ของพุทธบริษัท คือการประพฤติปฏิบัติด้วยปฏิบัติบูชา หมายถึง การบูชาพระพุทธเจ้าด้วยการประพฤติปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระองค์ เพื่อกำจัดกิเลสและบรรลุมรรคผลนิพพาน ปฏิบัติบูชานี้ จัดเป็นวิธีถึงสรณคมน์ชั้นสูงสุด

ไตรสรณคมน์ขาด

ไตรสรณคมน์ขาด หมายถึง การขาดจากพระรัตนตรัย บุคคลจะได้ชื่อว่าขาดจากพระรัตนตรัย หรือพระรัตนตรัยขาดจากบุคคลนั้น มีเหตุ ๓ ประการ คือ

๑. ตาย บุคคลที่ตายแล้วถือว่าไตรสรณคมน์ขาด เป็นการขาดจากพระรัตนตรัยที่ไม่มีโทษ ไม่เป็นเหตุให้ไปสู่อบาย

๒. ทำร้ายพระศาสดา บุคคลผู้ทำร้ายพระศาสดาถือว่าไตรสรณคมน์ขาด เป็นอนันตริยกรรม เป็นเหตุให้ไปสู่อบายเหมือนพระเทวทัตทำร้ายพระศาสดาด้วยการส่งนายขมังธนูไปลอบปลงพระชนม์ กลิ้งศิลาหวังจะให้ทับ ปล่อย้างนาพาศิริหวังจะให้ไปทำร้าย จัดเป็นการขาดสรณคมน์ที่มีโทษมาก เพราะเป็นเหตุทำให้พระเทวทัตไปตกนรกอเวจี

๓. **นับถือศาสดาอื่น** บุคคลที่หันไปนับถือศาสดาอื่น หรือนับถือศาสนาอื่นแล้ว ถือว่าไตรสรณคมน์ขาด เพราะไปนับถือศาสดาอื่น เนื่องจากการถึงไตรสรณคมน์นั้น เป็นการยอมรับนับถือพระรัตนตรัยว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึกของตน เมื่อหันไปนับถือศาสดาอื่นหรือศาสนาอื่น ก็เท่ากับปฏิเสธศาสดาหรือศาสนาของตน

ไตรสรณคมน์ขาด จะเกิดขึ้นได้เฉพาะในปุถุชนเท่านั้น ส่วนพระอริยบุคคลไตรสรณคมน์จะไม่ขาด เพราะพระอริยบุคคลเป็นผู้มีศรัทธามั่นคงในพระรัตนตรัย ดังเรื่องนายสุปปพุทธ กุฎฐิ ผู้มีความเลื่อมใสศรัทธามั่นคงในพระรัตนตรัย ดังนี้

วันหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่พุทธบริษัทในพระวิหารเวฬุวัน นายสุปปพุทธะ ซึ่งเป็นโรคเรื้อน ยากจนเชื่องช้า ได้ไปฟังธรรม นั่งอยู่ข้างท้ายของบริษัทที่ เขาได้บรรลुเป็นพระโสดาบัน ประสงค์จะกราบทูลการบรรลุธรรมให้พระพุทธเจ้าได้ทรงทราบ แต่ไม่มีโอกาส เพราะบริษัทมีจำนวนหนาแน่นมาก จึงกลับไปที่อยู่ของตน ครั้นบริษัทกลับไปหมดแล้ว เขาจึงได้มาเฝ้าพระพุทธเจ้าอีกครั้ง ท้าวสักกะเทวราช ทราบเช่นนั้น ต้องการจะทดลองศรัทธาของเขา จึงได้เสด็จลงมาตรัสกับเขาว่า “สุปปพุทธะ ท่านเป็นคนขัดสน ท่านจงกล่าวคำว่า พระพุทธเจ้าไม่ใช่พระพุทธเจ้าที่แท้จริง พระธรรมไม่ใช่พระธรรมที่แท้จริง พระสงฆ์ไม่ใช่พระสงฆ์ที่แท้จริง พอกันทีกับพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เมื่อท่านกล่าวอย่างนี้ เราจะให้ทรัพย์มากมายนับประมาณไม่ได้แก่ท่าน”

นายสุปปพุทธะ ถามว่า ท่านเป็นใคร ท้าวสักกะ ตอบว่า เราเป็นท้าวสักกะจอมเทพ นายสุปปพุทธะกล่าวว่า ท่านท้าวสักกะผู้ไม่มีหิริ ตามที่ท่านพูดว่า ข้าพเจ้าเป็นคนขัดสน ยากจน แต่ข้าพเจ้าไม่ได้ขัดสนจนธรรม ไม่ได้จนความสุขเลย ท่านไม่ควรจะพูดเช่นนี้กับข้าพเจ้า คนมีอริยทรัพย์สามารถมีความสุขได้ในสภาพที่คนอื่นเขารู้สึกเป็นทุกข์ ท้าวสักกะเมื่อไม่อาจจะให้นายสุปปพุทธะพูดอย่างนั้นได้ จึงเสด็จจากไปแล้วเข้าเฝ้าองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า กราบทูลถ้อยคำที่ได้ตอบกันให้พระพุทธเจ้าทรงทราบ พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า ท้าวสักกะ บุคคลเช่นกับพระองค์เป็นจำนวนร้อยหรือจำนวนพัน ก็ไม่สามารถจะให้สุปปพุทธะพูดคำว่า พระพุทธเจ้าไม่ใช่พระพุทธเจ้า พระธรรมไม่ใช่พระธรรม พระสงฆ์ไม่ใช่พระสงฆ์

เรื่องนี้แสดงให้เห็นว่าผู้บรรลุสัจจะ เป็นพระอริยบุคคลแล้ว จะไม่ยอมละทิ้งพระรัตนตรัย เพราะเหตุแห่งทรัพย์ อวัยวะ และแม้แต่ชีวิตอย่างแน่นอน เป็นผู้ที่มีศรัทธาไม่คลอนแคลน ไม่หวั่นไหวในพระรัตนตรัย

ไตรสรณคมน์เศร้าหมอง

ไตรสรณคมน์เศร้าหมอง หมายถึง การประพฤติที่ไม่เหมาะสมต่อพระรัตนตรัย ด้วยความไม่รู้ ด้วยความรู้แบบผิดๆ ด้วยความสงสัย และด้วยความไม่เอื้อเฟื้อในพระรัตนตรัย แม้ไตรสรณคมน์ไม่ขาด แต่ก็เป็เหตุทำให้ไตรสรณคมน์เศร้าหมอง ดังนี้

ความรู้ คือ การไม่ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยให้รู้แจ้งเห็นจริง การปฏิบัติแบบคิดเอง และการนำไปสอนคนอื่น โดยไม่ถูกต้องตามพระธรรมวินัย

ความรู้แบบผิดๆ คือ การเรียนพระปริยัติธรรม แต่ไม่ยึดตามหลักพระไตรปิฎก ดีความเอาตามความพอใจของตนแล้วนำไปสอนผู้อื่น

ความสงสัย คือ ความสงสัยในเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เช่น สงสัยว่า พระพุทธเจ้าตรัสรู้จริงหรือไม่ พระธรรมให้ผลจริงหรือไม่ พระสงฆ์ปฏิบัติชอบจริงหรือไม่ ทำบุญทำบาปแล้วมีผลจริงหรือไม่ ชาตินี้ นรก สวรรค์ มีจริงหรือไม่ เป็นต้น

ความไม่เอื้อเฟื้อ คือ การไม่เคารพ หรือการไม่ให้ความสำคัญต่อพระรัตนตรัย ไม่เคารพพระพุทธเจ้า เช่น ตีเตียนพระพุทธเจ้า ตัดเศียรพระพุทธรูป ลักขโมยพระพุทธรูป เหยียบย่ำทำลายพระพุทธรูป เป็นต้น ไม่เคารพพระธรรม เช่น คัดค้านหลักธรรมคำสอน เหยียบย่ำทำลายหนังสือธรรมะ หรือสิ่งอื่นใดที่จารึกพระธรรม และไม่เคารพพระสงฆ์ เช่น ดำว่าพระสงฆ์ ยุยงให้พระสงฆ์แตกกัน ไม่ทำบุญกับพระสงฆ์ และขัดขวางผู้อื่นไม่ให้ทำบุญกับพระสงฆ์ เป็นต้น

ประโยชน์ของการล่องละเมตสิกขาบท

การล่องละเมตสิกขาบท มีประโยชน์ ๒ ประการ คือ

๑. สาทถิติประโยชน์ คือ การล่องละเมตโดยการกระทำด้วยตนเอง เป็นไปในสิกขาบท ทั้ง ๘ ข้อ

๒. อาณัตติกประโยชน์ คือ การล่องละเมตโดยการสั่งหรือใช้ให้คนอื่นกระทำ เป็นไปในสิกขาบทข้อที่ ๑ และข้อที่ ๒ เท่านั้น

โทษของการล่วงละเมิดสิกขาบท

การล่วงละเมิดสิกขาบท มีโทษ ๒ ประเภท คือ

๑. โลกวัชชะ คือ โทษทางโลก ข้อเสียหายที่ชาวโลกติเตียน เป็นไปในสิกขาบทข้อที่ ๑-๕ ใครล่วงละเมิดคงเป็นโทษแก่ผู้นั้นเพราะถ้าใครๆ จะรักษาหรือไม่รักษาก็ตาม เมื่อล่วงละเมิดแล้ว คงเป็นโทษแก่ผู้นั้น

๒. ปณัตติกวัชชะ คือ โทษตามที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ เป็นไปในสิกขาบทข้อที่ ๖-๘ ถ้าผู้มีจิตหยาบกระด้าง ฝ่าฝืนล่วงละเมิดจึงเป็นโทษ ถ้าไม่แก้งล่วงละเมิด ก็ไม่มีโทษ

เวรของการล่วงละเมิดสิกขาบท

การล่วงละเมิดสิกขาบทมีทั้งเป็นเวรและไม่เป็นเวร ดังนี้

๑. การล่วงละเมิดสิกขาบทที่เป็นเวร ได้แก่การล่วงละเมิดสิกขาบทข้อที่ ๑ - ๕ เพราะผู้ล่วงละเมิดเกี่ยวข้องกับผู้อื่น

๒. การล่วงละเมิดสิกขาบทที่ไม่เป็นเวร ได้แก่การล่วงละเมิดสิกขาบทข้อที่ ๖ - ๘ เพราะผู้ล่วงละเมิดไม่ได้เกี่ยวข้องกับผู้อื่น เป็นการล่วงละเมิดเฉพาะตัว

อุโบสถสูตร

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ปราสาทของมิกคารมารดาในบุพพาราม ใกล้พระนครสาวัตถี...ตรัสว่าดูกรนางวิสาขา พระอรียสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็น ดังนี้ว่า

พระอรหันต์ทั้งหลาย ละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางทณทะ วางศาสตราแล้ว มีความละอาย มีความเอ็นดู มีความกรุณา หวังประโยชน์แก่สรรพสัตว์ ตลอดชีวิต แม้เราก็ได้ละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางทณทะ วางศาสตราแล้ว มีความละอาย มีความเอ็นดู มีความกรุณา หวังประโยชน์แก่สรรพสัตว์อยู่ตลอดคืนหนึ่งกับวันหนึ่งนี้ในวันนี้ แมด้วยองค์อันนี้ เราก็อธิว่าได้ทำตามพระอรหันต์ทั้งหลาย ทั้งอุโบสถก็จักเป็นอันเราเข้าอยู่จำแล้ว

พระอรหันต์ทั้งหลาย ละการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ รับแต่ของที่เขาให้ ต้องการแต่ของที่เขาให้ ไม่ประพฤติดนเป็นคนขโมย เป็นผู้สะอาดตลอดชีวิต แม้เราก็ละการ

ลักทรัพย์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ รับแต่ของที่เขาให้ ต้องการแต่ของที่เขาให้ ไม่ประพฤตินเป็นคนขโมย เป็นผู้สะอาดอยู่ตลอดคืนหนึ่งกับวันหนึ่งนี้ในวันนี้ แม้ด้วยองค์อันนี้ เราก้เชื่อว่าได้ทำตามพระอรหันต์ทั้งหลาย ทั้งอุโบสถก็จักเป็นอันเราเข้าอยู่จำแล้ว

พระอรหันต์ทั้งหลาย ละกรรมอันเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์ ประพฤติพรหมจรรย์ ประพฤติห่างไกลจากกาม เว้นขาดจากเมถุนอันเป็นเรื่องของชาวบ้านตลอดชีวิต แม้เราก้ได้ละกรรมอันเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์ ประพฤติพรหมจรรย์ ประพฤติห่างไกลจากกาม เว้นขาดจากเมถุนอันเป็นเรื่องของชาวบ้านตลอดคืนหนึ่งกับวันหนึ่งนี้ในวันนี้ แม้ด้วยองค์อันนี้ เราก้เชื่อว่าได้ทำตามพระอรหันต์ทั้งหลาย ทั้งอุโบสถก็จักเป็นอันเราเข้าอยู่จำแล้ว

พระอรหันต์ทั้งหลาย ละการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดเท็จ พูดแต่คำจริง ดำรงคำสัตย์ พูดเป็นหลักฐานควรเชื่อได้ ไม่พูดลวงโลกตลอดชีวิต แม้เราก้ได้ละการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดเท็จ พูดแต่คำจริง ดำรงคำสัตย์ พูดเป็นหลักฐานควรเชื่อได้ ไม่พูดลวงโลกตลอดคืนหนึ่งกับวันหนึ่งนี้ในวันนี้ แม้ด้วยองค์อันนี้ เราก้เชื่อว่าได้ทำตามพระอรหันต์ทั้งหลาย ทั้งอุโบสถก็จักเป็นอันเราเข้าอยู่จำแล้ว

พระอรหันต์ทั้งหลาย ละการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เว้นขาดจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทตลอดชีวิต แม้เราก้ละการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เว้นขาดจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทตลอดคืนหนึ่งกับวันหนึ่งนี้ในวันนี้ แม้ด้วยองค์อันนี้ เราก้เชื่อว่าได้ทำตามพระอรหันต์ทั้งหลาย ทั้งอุโบสถก็จักเป็นอันเราเข้าอยู่จำแล้ว

พระอรหันต์ทั้งหลาย ฉันทนเดียว เว้นการบริโภคนในราตรี งดจากการฉันทในเวลาวิกาลตลอดชีวิต แม้เราก้บริโภคนคนเดียว เว้นการบริโภคนในราตรี งดจากการบริโภคนในเวลาวิกาลตลอดคืนหนึ่งกับวันหนึ่งนี้ในวันนี้ แม้ด้วยองค์อันนี้ เราก้เชื่อว่าได้ทำตามพระอรหันต์ทั้งหลาย ทั้งอุโบสถก็จักเป็นอันเราเข้าอยู่จำแล้ว

พระอรหันต์ทั้งหลาย เว้นขาดจากฟ้อนรำขับร้องการประโคมดนตรี และการดูการเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศล เว้นจากการทัดทรงประดับและตกแต่งกายด้วยดอกไม้ของหอม และเครื่องทาสีตลอดชีวิต แม้เราก้เว้นขาดจากการฟ้อนรำ ขับร้อง การประโคมดนตรี และดูการเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศล เว้นจากการทัดทรงประดับตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้

ของหอม และเครื่องทาผิวตลอดคืนหนึ่งกับวันหนึ่งนี้ในวันนี้ แม่ด้วยองค์อันนี้ เราก็จักได้ว่า
ทำตามพระอรหันต์ทั้งหลาย ทั้งอุโบสถก็จักเป็นอันเราเข้าอยู่จำแล้ว

พระอรหันต์ทั้งหลาย ไม่นั่งและนอนบนที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่ เว้นขาดที่นั่งที่นอน
สูงใหญ่ ใช้ที่นั่งต่ำ บนเตียงบ้าง บนเครื่องลาดด้วยหญ้าบ้างตลอดชีวิต แม้เราทั้งหลายก็ไม่
นั่งและนอนบนที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่ เว้นขาดที่นั่งที่นอนสูงใหญ่ ใช้ที่นั่งต่ำ บนเตียงบ้าง
บนเครื่องลาดด้วยหญ้าบ้างตลอดคืนหนึ่งกับวันหนึ่งนี้ในวันนี้ แม่ด้วยองค์อันนี้ เราก็จักได้ว่า
ทำตามพระอรหันต์ทั้งหลาย ทั้งอุโบสถก็จักเป็นอันเราเข้าอยู่จำแล้ว

ดูกรนางวิสาขา อริยอุโบสถเป็นเช่นนี้แล อริยอุโบสถอันบุคคลเข้าจำแล้วอย่างนี้แล
ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก มีความรุ่งเรืองมาก

อุโบสถศีลสิกขาบทที่ ๑ ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนาจเว้นจากการฆ่าสัตว์

๑. ความมุ่งหมาย

พระพุทธองค์ทรงบัญญัติศีลข้อนี้ไว้ เพื่อมุ่งให้มนุษย์อบรมจิตของตนให้คลาย
ความเหี้ยมโหด มีเมตตากรุณาต่อกันและเพื่อแผ่แก่สัตว์ทั้งปวง

๒. เหตุผล

ชีวิตเป็นสมบัติชิ้นเดียวที่สัตว์มีอยู่ และเป็นสิ่งที่มนุษย์และสัตว์ทุกรูปทุกนาม
หวงแหนที่สุด ดังนั้น การกระทำผิดต่อสัตว์ ไม่มีสิ่งใดร้ายแรงยิ่งกว่าการทำลายชีวิตของเขา
เพราะเท่ากับเป็นการทำลายทุกสิ่งทุกอย่างที่เขา มีอยู่ การไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เท่ากับเป็น
การให้ทุกสิ่งทุกอย่าง ท่านจึงเรียกศีลข้อนี้ว่า มหาทาน หมายถึงการให้อันยิ่งใหญ่
การประพฤติเป็นคนโหดร้ายละเมียดศีลข้อนี้ ย่อมเป็นการทำลายมนุษยธรรมในตัวเองด้วย
ทั้งเป็นการทำลายความสงบสุขของสังคมและประเทศชาติของเราด้วย

๓. ข้อห้าม

สิกขาบทนี้ ห้ามการฆ่าโดยตรง แต่ผู้รักษาอุโบสถศีล พึงเว้นจากพฤติกรรม
ที่โหดร้ายด้วย เช่น การทำร้ายร่างกาย การทรมาน ซึ่งเป็นกิริยาเบื้องต้นที่นำไปสู่การฆ่า
ชีวิตสัตว์ ความหมายของข้อห้าม ๓ ประการ ดังนี้

การฆ่า กิริยาที่ฆ่า หมายถึง การทำให้ชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป คือการฆ่าให้ตาย คำว่า สัตว์ หมายถึงมนุษย์ ทั้งที่อยู่ในครรรค์และนอกครรรค์ และสัตว์เดียรัจฉานทุกชนิด การฆ่านี้ รวมไปถึงการฆ่าตัวเองด้วย ซึ่งถือว่าเป็นบาปกรรมมาก

การทำร้ายร่างกาย หมายถึง การทำให้ร่างกายเสียรูป เสียความงาม เจ็บปวด หรือพิการ ด้วยวิธีการต่างๆ เช่น ยิง ฟัน ทูบ ตี เป็นต้น ด้วยเจตนามุ่งร้าย แต่ไม่ถึงตาย

การทรมาน หมายถึง การทำให้สัตว์ได้รับความลำบาก โดยขาดความเมตตา ปรานี เช่น

๑. การใช้งานเกินกำลัง ไม่ให้ได้รับการพักผ่อนหรือไม่เลี้ยงดูตามควร

๒. การกักขังให้อยู่ในที่คับแคบไม่อาจเปลี่ยนอิริยาบถได้ หรือกักขังไว้ในที่

อันตราย

๓. การนำสัตว์ไปโดยวิธีอันทรามาน เช่น ลากหรือหิ้วเปิด ไล่ สุกเราหัวลงและเอาเท้าชี้ขึ้น ทำให้สัตว์ได้รับความทุกข์ทรมานอย่างยิ่ง

๔. การทรมานสัตว์ด้วยความสนุกสนาน เช่น ใช้ประทัดผูกหางสุนัขแล้วจุดไฟ เพื่อให้สุนัขตกใจและวิ่งสุดชีวิต การใช้ก้อนหินก้อนดินขว้างปาสัตว์เพื่อความสนุกของตน เป็นต้น

๕. การยั่วสัตว์ให้ทำร้ายกัน เพราะเห็นแก่ความสนุกสนาน เช่น กัดปลา ชนไก่ เป็นต้น

การทำร้ายร่างกายก็ดี การทรมานก็ดี จัดเป็นอนุโลมปาณาติบาต ห้ามไว้ด้วยสิกขาบทนี้

๔. หลักวินิจฉัย

การล่วงละเมิดสิกขาบทที่ ๑ ที่ทำให้ศีลขาด ประกอบด้วยองค์ ๕ คือ

๔.๑ ปาโณ สัตว์มีชีวิต

๔.๒ ปาณสณฺณิตา รู้ว่าสัตว์มีชีวิต

๔.๓ วรกจิตฺตํ จิตคิดจะฆ่า

๔.๔ อูปกุกโม พยายามฆ่า

๔.๕ เตน มรณํ สัตว์ตายด้วยความพยายามนั้น

๕. โทษของการล่วงละเมิด

ในคัมภีร์ชั้นอรรถกถาได้วางหลักวินิจฉัยการฆ่าว่ามีโทษมากหรือน้อยไว้ ๔ ประการ คือ

๑. คุณ ฆ่าสัตว์มีคุณมากก็มีโทษมาก ฆ่าสัตว์มีคุณน้อยหรือไม่มีคุณ ก็มีโทษน้อย เช่น ฆ่าพระอรหันต์ มีโทษมากกว่าฆ่าปุถุชน ฆ่าสัตว์ช่วยงานมีโทษมากกว่าฆ่าสัตว์ดุร้าย เป็นต้น

การฆ่าบิดามารดา การฆ่าพระอรหันต์ มีบาปหนัก เป็นอนันตริยกรรม ห้ามสวรรค์ ห้ามนิพพาน

การฆ่าคนที่มีคุณ เช่น พระอริยบุคคลที่ต่ำกว่าพระอรหันต์ หรือกัลยาณชน ผู้รักษาศีลปฏิบัติธรรม หรือคนที่ประกอบคุณงามความดีต่อสังคมก็มีบาปมาก แต่น้อยกว่าการทำอนันตริยกรรม

การฆ่าคนทั่วไป ก็มีบาปเช่นเดียวกัน แต่น้อยกว่าการฆ่าคนที่มีคุณ

แม้การฆ่าคนที่ไร้ศีลธรรมและเป็นภัยแก่คนอื่น ก็จัดว่าเป็นบาป แต่น้อยกว่าการฆ่าคนทั่วไป กล่าวโดยสรุปแล้วการฆ่าล้วนเป็นบาปทั้งสิ้น

๒. ขนาดกาย สำหรับสัตว์จำพวกเดียรัจฉานที่ไม่มีคุณเหมือนกัน ฆ่าสัตว์ใหญ่ มีโทษมาก ฆ่าสัตว์เล็กก็มีโทษน้อย เพราะการฆ่าสัตว์ที่มีขนาดร่างกายใหญ่ต้องใช้ความพยายามในการฆ่ามากขึ้น

๓. ความพยายาม มีความพยายามฆ่ามากก็มีโทษมาก มีความพยายามน้อยก็มีโทษน้อย การฆ่าด้วยวิธีการที่ทรमान คือทำให้ตายอย่างลำบาก หวาดเสียว ให้เกิดความเข้าใจ หรือฆ่าด้วยวิธีพิสดาร ย่อมมีบาปมาก แม้การฆ่าด้วยการใช้เทคโนโลยี เช่น การใช้ระเบิดอาวุธชีวเคมี ที่เกิดความสูญเสียมากย่อมมีบาปมาก

๔. กิเลสหรือเจตนา มีกิเลสหรือเจตนาแรงก็มีโทษมาก มีกิเลสหรือเจตนาอ่อนก็มีโทษน้อย เช่น ฆ่าด้วยโทสะหรือจงใจเกลียดชังมีโทษมากกว่าฆ่าเพื่อป้องกันตัว เป็นต้น การฆ่าด้วยความอามัหิต โหดเหี้ยม เครียดแค้น พยาบาท การฆ่าด้วยความเป็นมิฉชาติ การฆ่าด้วยการเห็นแก่อำิสสินจ้างรางวัล การฆ่าโดยไม่มีเหตุผล หรือการฆ่าเพื่อความสนุกสนาน ย่อมมีบาปมากน้อยลดหลั่นกันไป ในกรณีที่ไม่มีเจตนาก็ไม่บาป ดังเรื่องพระจักษุบาลเถระซึ่งมีจักษุบอดทั้งสองข้าง เดินจงกรมเหยียบแมลงเม่าตายเป็นจำนวนมาก แต่ไม่มีเจตนาที่จะฆ่า พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ขึ้นชื่อว่าเจตนาเป็นเหตุฆ่าสัตว์ให้ตายของพระชีนาสพทั้งหลาย คือบุคคลผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว มิได้มี”

การห้ามฆ่าสัตว์นี้ ทางพระพุทธศาสนายังรวมถึงการห้ามฆ่าตัวเองด้วย เพราะการฆ่าตัวเองนั้นเป็นปาณาติบาต เพราะครบองค์ประกอบของปาณาติบาตทั้ง ๕ ข้อ เช่นเดียวกัน นอกจากนั้น ผู้ล่วงละเมิดอุโบสถศีลสิกขาบทที่ ๑ ย่อมได้รับกรรมวิบาก ๕ อย่าง คือ

- ๕.๑ เกิดในนรก
- ๕.๒ เกิดในกำเนิดสัตว์เดียรัจฉาน
- ๕.๓ เกิดในกำเนิดเปรตวิสัย
- ๕.๔ มีอวัยวะพิการ
- ๕.๕ มีอายุสั้น

๖. อานิสงส์

ผู้รักษาอุโบสถศีล ข้อที่ ๑ ย่อมได้รับอานิสงส์ ดังนี้

- ๖.๑ มีร่างกายสมส่วน ไม่พิการ
- ๖.๒ เป็นคนแกลัวกล้าว่องไว มีกำลังมาก
- ๖.๓ ผิวพรรณเปล่งปลั่งสดใส ไม่เศร้าหมอง
- ๖.๔ เป็นคนอ่อนโยน มีวาจาไพเราะ เป็นเสน่ห์แก่คนทั้งหลาย
- ๖.๕ ศัตรูทำร้ายไม่ได้ ไม่ถูกฆ่าตาย
- ๖.๖ มีโรคภัยเบียดเบียนน้อย
- ๖.๗ มีอายุยืน

ตัวอย่างโทษของการล่วงละเมิดสิกขาบทที่ ๑ เรื่องชน ๓ คน

กาถูกไฟไหม้ตายในอากาศ

มีเรื่องเล่าว่า เมื่อพระศาสดาประทับอยู่ในพระเชตวัน ภิกษุหลายรูปจะมาเข้าเฝ้าพระศาสดา ได้ไปบิณฑบาตที่หมู่บ้านแห่งหนึ่ง ชาวบ้านรับบาตรของภิกษุเหล่านั้นแล้วนิมนต์ให้นั่งในโรงฉัน ถวายข้าวยากูและของขบเคี้ยวแล้ว ขณะรอเวลาถวายภัตตาหาร ได้พากันนั่งฟังธรรมอยู่

ในขณะนั้นหญิงคนหนึ่งกำลังหุงข้าวและทำกับข้าว เปลวไฟลุกขึ้นจากเตา ใหม้ที่ชายคาบ้าน ไฟไหม้เสวียนหญ้านั้นหนึ่งปลิวขึ้นจากชายคาบ้านลอยไปในอากาศ ในขณะนั้นมีอีกาตัวหนึ่งบินมาบังเอิญสอดคอเข้าไปในเสวียนหญ้านั้นพอดี ถูกเกลียวหญ้าพันคอแล้วถูกไฟไหม้ตกลงมาตายที่กลางบ้าน

ภิกษุทั้งหลายเห็นเหตุนี้คิดว่า กรรมนี้หนัก พวกเราจักทูลถามกรรมของอีกานั้นกับพระศาสดา แล้วก็พากันเดินทางไปเฝ้าพระศาสดา

ภรรยาตายเรือถูกถ่วงน้ำ

ภิกษุอีกพวกหนึ่ง โดยสารเรือเดินทางไปเข้าเฝ้าพระศาสดา เรือได้หยุดนิ่งกลางสมุทร พวกคนในเรือคิดว่า “ในเรือนี้คงมีคณกาลกรรณียอยู่” จึงใช้วิธีแจกสลากเพื่อหาคนกาลกรรณีย ภรรยาของกัปตันเรือวัยกำลังรุ่นสาว รูปร่างสวยงามน่าดูน่าชม จับได้สลากที่แจกนั้นถึง ๓ ครั้ง กัปตันเรือ ทั้งๆ ที่มีความรักภรรยาอย่างยิ่ง แต่เห็นแก่ชีวิตของคนทั้งหลายในเรือ จำต้องปฏิบัติตามความเห็นของคนส่วนใหญ่ในเรือ คือให้โยนนางทิ้งลงในสมุทร

ภรรยาของกัปตันเรือ ขณะโดนจับโยนลงในสมุทรมัน ได้ร้องเสียงดังด้วยความกลัวตาย กัปตันเรือได้ยินเสียงร้อง จึงให้อาของหนักผูกที่คอภรรยาแล้วให้โยนลงไปในสมุทร

พวกภิกษุรับทราบเรื่องเช่นนี้แล้ว เกิดความสลัดใจ คิดว่าพวกเราจักทูลถามกรรมของหญิงนั้นกับพระศาสดาแล้วก็พากันเดินทางไปเข้าเฝ้าพระศาสดา

ภิกษุ ๗ รูป อดอาหาร ๗ วันในถ้ำ

ภิกษุ ๗ รูปอีกพวกหนึ่ง เดินทางจากชนบทปลายแดนไปเข้าเฝ้าพระศาสดาเวลาเย็น เดินทางถึงวัดแห่งหนึ่งแล้วขอพักค้างคืน ได้ที่พักในถ้ำแห่งหนึ่ง ซึ่งมีเตียงอยู่ ๗ เตียง เมื่อภิกษุเหล่านั้นพักอยู่ในถ้ำนั้น ตอนกลางคืนแผ่นดินไหวเหวี่ยงหลังขนาดใหญ่ถล่มลงจากภูเขา มาปิดปากถ้ำนั้นไว้พอดี

พวกภิกษุเจ้าของถ้ำ ได้รวบรวมชาวบ้าน ๗ หมู่บ้านใกล้เคียง ช่วยกันพยายามผลักหินออกจากปากถ้ำ แต่ก็ไม่สามารถทำให้แผ่นดินเขยื้อนจากที่ได้

แม้พวกภิกษุผู้เข้าไปพักภายในถ้ำ ก็พยายามเหมือนกัน แต่ก็ไม่สามารถทำให้แผ่นดินนั้นเขยื้อนได้ ต้องทนทุกข์อยู่ในถ้ำเป็นเวลาถึง ๗ วัน ถูกความหิวกระหายครอบงำตลอด ๗ วัน ได้เสวยทุกข์อันใหญ่แล้ว ในวันที่ ๗ แผ่นดินก็ได้กลับถล่มออกไปเอง พวกภิกษุออกจากถ้ำได้แล้ว คิดว่า พวกเราจักทูลถามบาปกรรมของพวกเรากับพระศาสดา แล้วก็พากันเดินทางไปเข้าเฝ้าพระศาสดา

พระศาสดาตรัสพยากรณ์บุรพกรรมแก่ภิกษุเหล่านั้นโดยลำดับ ดังนี้

บุรพกรรมของกา

ในอดีตกาล ชวานาผู้หนึ่งในกรุงพาราณสี ฝึกโคของตนอยู่ แต่ไม่สามารถฝึกได้ เพราะโคของเขาเดินไปได้หน่อยหนึ่งแล้วก็นอนเสีย เมื่อเขาทุบตีให้ลุกขึ้นแล้ว เดินไปได้หน่อยหนึ่ง ก็กลับนอนเสียอีกเหมือนเดิม ชวานานั้น แม้จะพยายามแล้วก็ไม่สามารถฝึกโคนั้นได้ จึงโกรธโค ได้นำฟางมาสมตัวโคและเอาฟางพันคอโคแล้วก็จุดไฟ โคลูกไฟคลอกตายในที่นั่นเอง

กรรมที่ชวานาทำแล้วในครั้งนั้น เขาถูกเผาไหม้อยู่ในนรกสิ้นกาลนาน เพราะวิบากของกรรมนั้นเขาได้มาเกิดเป็นกา ๗ ชนิด และถูกไฟไหม้ตายในอากาศอย่างนี้เหมือนกัน ทั้ง ๗ ครั้ง

บุรพกรรมของภรรยาที่ปตันเรือ

ในอดีตกาล หญิงนั้นเป็นภรรยาของคฤหบดีคนหนึ่ง ในกรุงพาราณสี ได้ทำหน้าที่ทุกอย่างมีตักน้ำ ซ้อมข้าว ประุงอาหารเป็นต้น ด้วยตนเอง สุนัขตัวหนึ่ง ติดตามนางไปทุกที่ ไม่ว่าจะไปนา ไปป่า ไปหาพินหาผัก หรือไปทำอะไรก็ตาม ก็ติดตามนางไปเสมอ จนคนเฒ่าเฒ่าว่า นางเป็นนายพรานหญิง

นางขวยเขินเพราะคำพูดของคนเหล่านั้น จึงเอาก้อนดินบ้าง ท่อนไม้บ้างขว้างสุนัข เพื่อไม่ให้ติดตามนางไป แต่เจ้าสุนัขกลับไปแล้วก็ตามนางไปอีก เนื่องจากในอดีตชาติ สุนัขนั้นเคยเป็นสามีของนางในอัฐภาพที่ ๓ คือชาติที่ ๓ ที่ผ่านมา เหตุุนั้นมันจึงไม่อาจตัดความรักต่อนางได้

ความจริง ในวิภูฏสงสารนี้ ใครๆ ชื่อว่าไม่เคยเป็นภรรยาหรือเป็นสามีกัน ไม่มีโดยแท้ ถึงกระนั้น ความรักมีประมาณยิ่งย้อมมีในผู้ที่ปณัตถิกัน ในอัฐภาพไม่ไกล เพราะเหตุนั้น สุนัขนั้นจึงไม่อาจตัดรักนางได้

นางโกรธสุนัขมาก เมื่อนำข้าวมาค้ำไปให้สามีที่นาแล้ว ไปที่ท่าน้ำแห่งหนึ่ง นำภาชนะบรรจุทรายให้เต็ม แล้วเรียกสุนัขมา สุนัขดีใจจึงกระดิกหางเข้าไปหานาง นางผูกภาชนะที่บรรจุทรายติดกับคอสุนัขแล้วผลักภาชนะให้กลิ้งลงไป ในน้ำ สุนัขถูกภาชนะที่กลิ้งนั้นตบตกลงไปในน้ำ ถึงแก่ความตาย เพราะวิบากของกรรมนั้น นางไหม้อยู่ในนรกสิ้นกาลนาน ด้วยวิบากกรรมที่เหลือ จึงถูกเขาจับถ่วงน้ำถึงแก่ความตายมาแล้ว ๑๐๐ ชาติ

บุรพกรรมของภิกษุ ๗ รูป

ในอดีตกาล เด็กเลี้ยงโค ๗ คนเป็นชาวกรุงพาราณสี เที้ยวเลี้ยงโคอยู่คราวละ ๗ วัน ณ สถานที่ใกล้ป่าดงแห่งหนึ่ง วันหนึ่ง เลี้ยงโคแล้ว กลับมาพบเหยี่ยวใหญ่ตัวหนึ่ง จึงพากันไล่ติดตาม เหยี่ยวได้หนีเข้าไปในจอมปลวกแห่งหนึ่ง ซึ่งมีช่องอยู่ ๗ ช่อง พวกเขาเด็กปรึกษากันว่า วันนี้ พวกเราจับเหยี่ยวไม่ได้ พรุ่งนี้ค่อยมาจับ จึงต่างคนต่างก็ถือเอากิ่งไม้หักคนละกำๆ ทั้ง ๗ คน ก็พากันปิดช่องทั้ง ๗ ช่อง แล้วต้อนโคกลับบ้าน ในวันรุ่งขึ้น เด็กเหล่านั้น ลืมคิดถึงเรื่องเหยี่ยว ต้อนโคไปเลี้ยงในสถานที่อื่น

ครั้นในวันที่ ๗ พาโคกลับมาที่เดิม เห็นจอมปลวกนั้นก็กลับได้สติ คิดกันว่า “เหยี่ยวตัวนั้นเป็นอย่างไรหนอ” จึงเปิดช่องที่ตนปิดไว้ หยียดอาหารมาหลายวันหมดอาลัยในชีวิต เหลือแต่กระดูกและหนัง ตัวสั่นคลานออกมา เด็กเหล่านั้นเห็นแล้วเกิดความเอ็นดูพูดกันว่า “พวกเราอย่าฆ่ามันเลย มันอดอาหารมาตั้ง ๗ วันแล้ว” จึงลูบหลังเหยี่ยวนั้นแล้วปล่อยไป

เด็กเหล่านั้นไม่ต้องถูกเผาไหม้ในนรก เพราะไม่ได้ฆ่าเหยี่ยว แต่ได้รับกรรม ต้องอดข้าว ร่วมกันตลอด ๗ วัน จำนวน ๑๔ ชาติซึ่งเป็นผลแห่งกรรมที่ทำในครั้งนั้น

ตัวอย่างานิสงส์ของการรักษาศิลาบทที่ ๑

เรื่อง มหาธรรมบาลชาดก

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติ อยู่ในพระนครพาราณสี ได้มีบ้านหลังหนึ่งชื่อว่าธรรมบาลคาม ในแคว้นกาสิ สาเหตุที่ได้ชื่อธรรมบาลคาม เพราะเป็นที่อยู่อาศัยของตระกูลธรรมบาลพราหมณ์ และเพราะเหตุที่รักษาธรรม คนในตระกูลรวมทั้งทาส และกรรมกรก็ให้ทาน รักษาศีล รักษาอุโบสถ

พระโพธิสัตว์เกิดในตระกูลนั้นได้ชื่อว่า ธรรมบาลกุมาร เมื่อเจริญวัยแล้ว บิดาได้ส่งไปเรียนศิลปะ ณ เมืองตักกสิลาในสำนักของอาจารย์ทศปาโมกข์ ได้รับแต่งตั้งเป็นหัวหน้ามาณพจำนวน ๕๐๐ คน ครั้งนั้น ลูกคนโตของอาจารย์เสียชีวิต ทั้งอาจารย์ ลูกศิษย์ และญาติต่างร้องไห้คร่ำครวญ ทำมาปนกิจศพลูก ธรรมบาลกุมารคนเดียวเท่านั้นที่ไม่ร้องไห้ ไม่คร่ำครวญ เมื่อมาณพ ๕๐๐ คนนั้น มาจากป่าช้าแล้ว ได้พากันไปนั่งรำพันอยู่ในสำนักอาจารย์ว่า น่าเสียดาย มาณพหนุ่มผู้มีมารยาทดีเช่นนี้ ต้องพลัดพรากจากบิดา

มารดา เสียชีวิตตั้งแต่ยังหนุ่ม ธรรมบาลกุมาร กล่าวว่าเหตุไรเล่าจึงได้ตายกันเสียตั้งแต่ยังหนุ่ม เวลาหนุ่มยังไม่สมควรตายมิใช่หรือ มาณพเหล่านั้นกล่าวกะธรรมบาลกุมารว่า ท่านไม่รู้จักความตายของสัตว์เหล่านี้ดอกหรือ

ธรรมบาลกุมาร กล่าวว่า เรารู้ แต่เท่าที่รู้มา ไม่มีใครตายตั้งแต่ยังหนุ่ม ตายกันเมื่อแก่แล้วเท่านั้น

มาณพทั้งหลาย กล่าวว่า สังขารทั้งปวง ไม่เที่ยง มีแล้วกลับไม่มี มิใช่หรือ

ธรรมบาลกุมาร กล่าวว่า จริง สังขารไม่เที่ยง แต่สัตว์ทั้งหลาย ไม่ตายตั้งแต่ยังหนุ่ม ตายกันเมื่อแก่แล้ว แล้วจึงจะถึงซึ่งความไม่เที่ยง

มาณพทั้งหลาย ถามว่า ในบ้านของท่านไม่มีใครตายหรือ

ธรรมบาลกุมาร ตอบว่า ที่ตายตั้งแต่ยังหนุ่มไม่มี มีแต่ตายกันตอนเมื่อแก่แล้วทั้งนั้น

มาณพทั้งหลาย ถามว่า ข้อนี้เป็นประเพณีแห่งตระกูลของท่านหรือ

ธรรมบาลกุมาร ตอบว่า ใช่ เป็นประเพณีแห่งตระกูลของเรา

มาณพทั้งหลาย ได้ฟังถ้อยคำของธรรมบาลกุมารดังนั้นแล้ว จึงพากันไปบอกอาจารย์ อาจารย์เรียกธรรมบาลกุมารมาถามและได้ทราบดังนั้นแล้วคิดว่า กุมารนี้พูดอัศจรรย์เหลือเกิน เราจักไปบ้านบิดาของกุมารนี้แล้วถามดู ถ้าเป็นจริง เราจักบำเพ็ญธรรมเช่นนั้นบ้าง อาจารย์นั้น ครั้นทำฌาปนกิจศพบุตรเสร็จแล้ว ล่วงมาได้ ๗-๘ วัน ได้เรียกธรรมบาลกุมารมาสั่งว่า แน่พ่อ เราจักออกเดินทางไป เจ้าจงบอกศิลาปะแก่มาณพเหล่านี้ จนกว่าเราจะกลับมา เมื่อสั่งการเช่นนั้นแล้วก็เก็บกระดูกปะตัวหนึ่งมาล้างเอาใส่กระสอบ ให้คนรับใช้คนหนึ่งถือตามไป ออกจากเมืองตักศิลาไปสู่บ้านธรรมบาล ไปหยุดยืนอยู่ที่ประตูบ้าน

พวกข้าทาสบ้านธรรมบาลเห็นเข้า ต่างก็รับมรับรองเท้าของอาจารย์ และรับกระสอบจากมือของคนรับใช้ เมื่ออาจารย์กล่าวว่า พวกท่านจงไปบอกบิดาของกุมารว่า อาจารย์ของธรรมบาลกุมารบุตรของท่านมาเฝ้าอยู่ที่ประตู พวกทาสรับคำไปบอกบิดาของธรรมบาล บิดารับไปเชื่อเชิญขึ้นบนบ้านให้นั่งบนบัลลังก์ ประนบัติทุกอย่างมีล้างเท้าให้ เป็นต้น อาจารย์บริโภคอาหารแล้ว เวลานั้นสนทนากันอยู่ตามสบาย จึงแสรังกล่าวว่า ท่านพราหมณ์ ธรรมบาลกุมารบุตรของท่าน เป็นคนมีสติปัญญา เรียนจบไตรเพทและศิลาปะ ๑๘ ประการแล้ว แต่ได้เสียชีวิตเสียแล้วด้วยโรคอย่างหนึ่ง สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ท่านอย่าเศร้าโศกไปเลย

พราหมณ์ตบมือหัวเราะดังลั่น เมื่ออาจารย์ถามว่า ท่านพราหมณ์ ท่านหัวเราะอะไร ก็ตอบว่า ลูกฉันยังไม่ตาย ที่ตายนั้นคงเป็นคนอื่น อาจารย์กล่าวว่า ท่านพราหมณ์ ท่านได้เห็นกระดูกบุตรของท่านแล้ว จงเชื่อเถิดแล้วนำกระดูกออกมาแล้วกล่าวว่า นี่กระดูกลูกของท่าน พราหมณ์กล่าวว่า นี่จักเป็นกระดูกแพะหรือกระดูกสุนัข แต่ลูกฉันยังไม่ตาย เพราะในตระกูลของเรา ๗ ชั่วโคตรมาแล้ว ไม่มีใครเคยตายตั้งแต่ยังหนุ่มเลย ท่านพูดปดขณะนั้น คนทั้งหมดได้ตบมือหัวเราะกันยกใหญ่ อาจารย์เห็นความอัศจรรย์นั้น แล้วมีความยินดี เมื่อจะถามว่า ท่านพราหมณ์ ในประเพณีตระกูลของท่านที่คนหนุ่มๆ ไม่ตาย ต้องมีสาเหตุที่เป็นเหตุผล เพราะเหตุไร คนหนุ่มๆ จึงไม่ตาย

พราหมณ์ได้พรรณานาคูณานุภาพที่เป็นเหตุให้คนหนุ่มในตระกูลนั้นไม่ตาย จึงกล่าวคาถาความว่า พวกเราประพฤติธรรม ไม่กล่าวมุสา งดเว้นธรรมชั่ว งดเว้นกรรมอันไม่ประเสริฐทั้งหมด เพราะเหตุนี้แหละ คนหนุ่มๆ ของพวกเราจึงไม่ตาย พวกเราฟังธรรมของอัสติบุรุษและของสัสติบุรุษแล้ว เราไม่ชอบใจธรรมของอัสติบุรุษเลย ละอัสติบุรุษเสีย ไม่ละสัสติบุรุษ เพราะเหตุนี้แหละ คนหนุ่มๆ ของพวกเราจึงไม่ตาย ก่อนที่เริ่มจะให้ทานพวกเราเป็นผู้ตั้งใจดี แม้กำลังให้ทาน ก็มีใจผ่องแผ้ว ครั้นให้ทานแล้วก็ไม่เดือดร้อนในภายหลัง เพราะเหตุนี้แหละ คนหนุ่มๆ ของพวกเราจึงไม่ตาย พวกเราเลี้ยงดูสมณะพราหมณ์ คนเดินทาง วณิก ยาจก และคนขัดสนทั้งหลาย ให้อิมหันสำราญด้วยข้าวน้ำ เพราะเหตุนี้แหละ คนหนุ่มๆ ของพวกเราจึงไม่ตาย พวกเราไม่นอกใจภรรยา ถึงภรรยา ก็ไม่นอกใจพวกเรา พวกเราประพฤติพรหมจรรย์ นอกจากภรรยาของตน เพราะเหตุนี้แหละ คนหนุ่มๆ ของพวกเราจึงไม่ตาย พวกเราทั้งหมดงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ งดเว้นสิ่งของที่เขาไม่ให้ทุกที่ในโลกนี้ ไม่ดื่มของเมา ไม่กล่าวปด เพราะเหตุนี้แหละ คนหนุ่มๆ ของพวกเราจึงไม่ตาย บุตรที่เกิดในภรรยาผู้มีศีลดีเหล่านั้น เป็นผู้ฉลาด มีปัญญา เป็นพหูสูตร เรียนจบไตรเพท เพราะเหตุนี้แหละ คนหนุ่มๆ ของพวกเราจึงไม่ตาย มารดาบิดา พี่น้องหญิงชาย บุตร ภรรยา และเราทุกคนประพฤติธรรมมุ่งประโยชน์ในโลกหน้า เพราะเหตุนี้แหละ คนหนุ่มๆ ของพวกเราจึงไม่ตาย ทาส ทาสี คนที่มาอาศัยเพื่อเลี้ยงชีวิต คนรับใช้คนงานทั้งหมด ล้วนแต่ประพฤติธรรม มุ่งประโยชน์ในโลกหน้า เพราะเหตุนี้แหละ คนหนุ่มๆ ของพวกเราจึงไม่ตาย

ในที่สุด พราหมณ์ก็ได้แสดงคุณของผู้ประพาศิธรรม ด้วยคาถาความว่า ธรรมแล
 ย่อมรักษาผู้ประพาศิธรรม ธรรมที่บุคคลประพาศิดีแล้ว ย่อมนำสุขมาให้ นี่เป็นอานิสงส์
 ในธรรมที่ประพาศิดีแล้ว ผู้ประพาศิธรรมย่อมไม่ไปสู่ทุกข์ ธรรมแลย่อมรักษาผู้ประพาศิธรรม
 เหมือนร่มใหญ่ในฤดูฝน ฉะนั้น ธรรมบาลบุตรของเราผู้มีธรรมคุ้มครองแล้ว กระตุก
 ที่ท่านนำเอามา นี้ เป็นกระตุกสัตว์อื่น บุตรของเรายังมีความสุขดีอยู่

อาจารย์ได้ฟังดังนั้นแล้ว จึงกล่าวว่าการมาของตนเป็นการมาที่ดี มีผล ไม่ไร้ผล
 แล้วมีความยินดี ขอขมาโทษกะบิดาธรรมบาล แล้วบอกความจริงว่า นี่เป็นกระตุกแพะ
 ตนนำมาเพื่อจะทดลอง บุตรของท่านสบายดี ท่านจงให้ธรรมที่ท่านรักษาแก่เราบ้าง พักอยู่
 ในที่นั้น ๒-๓ วัน จึงกลับไปเมืองตักกศิลา ให้ธรรมบาลกุมารศึกษาศิลปะทุกอย่าง แล้ว
 ส่งกลับด้วยบริวารใหญ่

อุโบสถศีลสิกขาบทที่ ๒

อทินนาทานา เวรมณี เจตนาจเวณจากการลักทรัพย์

๑. ความมุ่งหมาย

สิกขาบทนี้ มีความมุ่งหมายเพื่อให้ทุกคนประกอบอาชีพแต่ในทางสุจริต เว้นจาก
 การประกอบอาชีพในทางทุจริต อันจะเป็นเหตุเบียดเบียนและทำลายกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน
 ของผู้อื่น

๒. เหตุผล

มนุษย์ทุกคนย่อมมีศักยภาพ มีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ และมีภาระในการ
 ประกอบอาชีพการงานเพื่อเลี้ยงชีพของตนเองและครอบครัวให้มีความสุขตามอัตภาพ ย่อมมี
 ความภาคภูมิใจ ความรัก และหวงแหนทรัพย์สินสมบัติที่ตนเองพยายามหามาได้โดยชอบธรรม
 ไม่ต้องการให้ใครมาล่วงละเมิดในกรรมสิทธิ์ของตนเอง ในทางตรงกันข้าม ทรัพย์สินสมบัติที่
 ได้มาโดยทุจริต ย่อมก่อให้เกิดความเดือดร้อนในภายหลัง เป็นการทำลายศักยภาพและ
 ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของตนเอง การลักขโมย ฉ้อโกง ลักลอบ เบียดบัง ช่างชิงเอาทรัพย์

ของคนอื่นที่แสวงหามาได้โดยชอบธรรม นอกจากจะทำให้เจ้าของทรัพย์ได้รับความเดือดร้อน มีชีวิตอยู่ได้ด้วยความยากลำบาก หรือไม่สามารสดำรงชีวิตอยู่ได้ แม้ตนเองก็จะได้รับความเดือดร้อนจากการกระทำนั้น และยังเป็นการทำให้สูญเสยอริยทรัพย์ภายใน คือ ศีลธรรม ซึ่งเทียบค่ากันไม่ได้กับการที่ได้ทรัพย์เขามา ทั้งสังคมมนุษย์ก็จะปราศจากสันติสุข เพราะไม่มีหลักประกันความปลอดภัยในทรัพย์สิน นับได้ว่าเป็นการกระทำที่น่าละอาย และ บัณฑิตติเตียน

เพราะฉะนั้น การเว้นจากการลักทรัพย์ เลี่ยงชีพในทางที่ชอบ ประกอบอาชีพ ในทางสุจริต รู้จักทำมาหากิน ส่งเสริมพัฒนาตนให้มีความรู้ความสามารถในการประกอบ สัมมาชีพ จึงเป็นหลักประกันความปลอดภัยในทรัพย์สิน และทำให้สังคมมนุษย์มีความสุข สดชื่น

๓. ข้อห้าม

สิกขาบทนี้ ห้ามกระทำโจรกรรมโดยตรง แต่ผู้รักษาอุโบสถศีล พึงเว้นจากอนุโลม โจรกรรมและฉวยโจรกรรมด้วย ความหมายของข้อห้าม ๓ ประการ ดังนี้

โจรกรรม การกระทำอันเป็นโจรกรรม มี ๑๔ อย่าง คือ

๑. ลัก ได้แก่ ขโมยเอาทรัพย์เมื่อเจ้าของไม่เห็น คือกิริยาที่ถือเอาสิ่งของของผู้อื่นด้วยอาการเป็นโจร หมายถึง การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ยกให้ ทั้งที่เป็น สวิญญานกทรัพย์คือทรัพย์ที่มีวิญญาน เช่น ข้าว ไม้ วัช กล้วย ทั้งที่เป็นอวิญญานกทรัพย์คือ ทรัพย์ที่ไม่มีวิญญาน เช่น ที่ดิน ไร่ นา และสิ่งของที่ไม่ใช่ของใครๆ โดยตรง แต่มีผู้รักษา หวงแหน เช่น ของสงฆ์ ของส่วนรวมอันเป็นสาธารณประโยชน์ เป็นต้น

๒. ฉก ได้แก่ ชิงเอาทรัพย์ต่อหน้าเจ้าของ คือกิริยาที่ถือเอาสิ่งของในเวลา ที่เจ้าของเผลอ หรือชิงเอาทรัพย์ต่อหน้าเจ้าของ

๓. กรรโชก ได้แก่ ทำให้เขากลับแล้วให้ทรัพย์ หรือยกให้ด้วยความหวาดกลัว คือ กิริยาที่แสดงอำนาจให้เจ้าของตกใจกลัวแล้วยอมให้สิ่งของของตน หรือใช้อำนาจเร่งรัดเอา

๔. ปล้น ได้แก่ การรวมหัวกันหลายคนใช้กำลังแย่งชิงเอาโดยไม่รู้ตัว คือกิริยาที่ ยกพวกไปถือเอาสิ่งของของคนอื่นด้วยการใช้อาวุธ

๕. ตู ได้แก่ อ่างหลักฐานพยานเท็จ หักล้างกรรมสิทธิ์ของผู้อื่น คือกิริยาที่ร้อง เอาของผู้อื่นซึ่งมิได้ตกอยู่ในมือตนคือมิได้ครอบครองดูแลอยู่ หรืออ่างหลักฐานพยานเท็จ หักล้างกรรมสิทธิ์ของผู้อื่น

๖. **ฉ้อ** ได้แก่ โกง คือกิริยาที่ถือเอาสิ่งของของผู้อื่นอันตกอยู่ในมือตน คือตนครอบครองดูแลอยู่ หรือโกงเอาทรัพย์สินของผู้อื่น

๗. **หลอก** ได้แก่ บั่นเรื่องให้เขาเชื่อ เพื่อให้เขามอบทรัพย์สินให้แก่ตน

๘. **ลวง** ได้แก่ ทำให้หลงผิด คือกิริยาที่ถือเอาสิ่งของของผู้อื่น ด้วยแสดงของอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้เขาเข้าใจผิด หรือใช้เล่ห์เอาทรัพย์สินด้วยเครื่องมือลวงให้เขาเชื่อ เช่น การใช้ตราซึ่งที่ไม่ได้มาตรฐาน เป็นต้น

๙. **ปลอม** ได้แก่ ทำให้เหมือนคนอื่นหรือสิ่งอื่น เพื่อให้หลงผิดว่าเป็นคนนั้นหรือสิ่งนั้นคือกิริยาที่ทำของไม่แท้ให้เห็นว่าเป็นของแท้

๑๐. **ตระบัด** ได้แก่ ยืมหรือกู้เอาทรัพย์สินของคนอื่นมาแล้วโกงเอาเสีย

๑๑. **เบียดบัง** ได้แก่ ยักเอาไว้เป็นประโยชน์ของตัว คือกิริยาकिनเศษกินเลย

๑๒. **สับเปลี่ยน** ได้แก่ เปลี่ยนแทนที่กัน คือกิริยาที่เอาสิ่งของของตนที่เลวกว่าเข้าไปแทน และถือเอาสิ่งของของผู้อื่นที่ดีกว่า หรือแอบสลับเอาของผู้อื่นซึ่งมีค่ามากกว่า

๑๓. **ลักลอบ** ได้แก่ ลอบกระทำการบางอย่าง เช่น กิริยาที่เอาของซึ่งจะต้องเสียภาษีซ่อนเข้ามาโดยไม่เสียภาษี

๑๔. **ยักยอก** ได้แก่ เอาทรัพย์สินของผู้อื่นที่อยู่ในความดูแลรักษาของตนไปโดยทุจริต หรือทรัพย์สินของตนซึ่งผู้อื่นเป็นเจ้าของรวมอยู่ด้วยที่อยู่ในความดูแลรักษาของตนเบียดบังเอาทรัพย์สินนั้นมาเป็นของตนโดยทุจริต ใช้อำนาจหน้าที่ที่มีอยู่ถือเอาทรัพย์สินโดยไม่สุจริต หรือกิริยาที่ยักยอกเอาทรัพย์สินของตนที่จะต้องถูกยึดไปไว้เสียที่อื่น หรือยักย้ายทรัพย์สินของตนที่ได้มาโดยทุจริตไปในลักษณะการฟอกเงิน เป็นต้น

อนุโลมโจรกรรม

การกระทำอันเป็นอนุโลมโจรกรรม มี ๓ อย่าง คือ

๑. **สมโจร** ได้แก่ กิริยาที่อุดหนุนโจรกรรม เช่น การรับซื้อของโจร

๒. **ปกอลอก** ได้แก่ ทำให้เขาหลงเชื่อแล้วล่อลวงเอาทรัพย์สินเขาไป หรือกิริยาที่คบคนด้วยอาการไม่ซื่อสัตย์ มุ่งหมายจะเอาแต่ทรัพย์สินสมบัติของเขาอย่างเดียว เมื่อเขาสิ้นเนื้อประดาตัวก็ละทิ้งเขาเสีย

๓. **รับสินบน** ได้แก่ รับสินจ้างเพื่อกระทำผิดหน้าที่คือการถือเอาทรัพย์สินที่เขาให้เพื่อช่วยทำธุระให้ในทางที่ผิด การรับสินบนนี้ หากผู้รับสินบนมีเจตนาร่วมกับผู้ให้ในการทำลายกรรมสิทธิ์ของผู้อื่น ก็ถือว่าเป็นการทำโจรกรรมร่วมกันโดยตรง ทำให้ศีลข้อนี้ขาด

ฉาพยาโจรกรรม

การกระทำอันเป็นฉาพยาโจรกรรม มี ๒ อย่าง คือ

๑. **ผลาญ** ได้แก่ ทำลายให้หมดสิ้นไป คือกิริยาที่ทำความเสียหายแก่ทรัพย์สินของผู้อื่น โดยไม่ถือเอามาเป็นของตน

๒. **หยาบฉวย** ได้แก่ กิริยาที่ถือเอาทรัพย์สินของผู้อื่นด้วยความมั่งง่าย โดยมีได้บอกให้เจ้าของรู้ คือการถือเอาด้วยวิสาสะเกินขอบเขต

ทั้งนี้ ฉาพยาโจรกรรมนั้น ถ้าผู้กระทำมีเจตนาในทางทำลายกรรมสิทธิ์ของผู้อื่นรวมอยู่ด้วย ก็ถือว่าเป็นการทำโจรกรรมโดยตรง ทำให้ศีลข้อนี้ขาด

เฉพาะอนุโลมโจรกรรมกับฉาพยาโจรกรรมนั้น ต้องพิจารณาถึงเจตนาของผู้กระทำด้วย ถ้ามีเจตนากระทำให้เขาเสียกรรมสิทธิ์ ศีลก็ขาด

๔. **หลักวินิจฉัย** การล่วงละเมิดสิกขาบทที่ ๒ ที่ทำให้ศีลขาด ประกอบด้วยองค์ ๕ คือ

๔.๑ **ปรปริคคหิต** ของนั้นมีเจ้าของ

๔.๒ **ปรปริคคหิตสณญิตา** รู้ว่าของนั้นมีเจ้าของ

๔.๓ **ถยยจิตต** จิตคิดจะลัก

๔.๔ **อุปกุกโม** พยายามลัก

๔.๕ **เตน ทรณ** ได้ของมาด้วยความพยายามนั้น

๕. **โทษของการล่วงละเมิด** การประพฤติดอกินนาทาน คือถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมยหรือลักทรัพย์ จะมีโทษมากหรือน้อย ตามคุณค่าของสิ่งของ คุณความดีของเจ้าของ และความพยายามในการลักขโมย นอกจากนั้น ผู้ที่ล่วงละเมิดย่อมได้รับกรรมวิบาก ๕ อย่าง คือ

๕.๑ เกิดในนรก

๕.๒ เกิดในกำเนิดสัตว์เดียรัจฉาน

๕.๓ เกิดในกำเนิดเปรตวิสัย

๕.๔ เป็นผู้ยากจนเข็ญใจไร้ที่พึ่ง

๕.๕ ทรัพย์สินย่อมฉิบหาย

๖. อานิสงส์ ผู้รักษาอุโบสถศีลข้อที่ ๒ ย่อมได้รับอานิสงส์ ดังนี้
- ๖.๑ มีทรัพย์สมบัติมาก
 - ๖.๒ แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรมได้โดยง่าย
 - ๖.๓ โภคทรัพย์ที่หามาได้แล้วย่อมมั่นคงถาวร
 - ๖.๔ สมบัติไม่ฉิบหายเพราะโจรภัย อัคคีภัย และอุทกภัย เป็นต้น
 - ๖.๕ ได้อริยทรัพย์
 - ๖.๖ ไม่ได้ยินและไม่รู้จักคำว่า "ไม่มี"
 - ๖.๗ อยู่ที่ไหนก็เป็นสุข เพราะไม่มีใครเบียดเบียน

ตัวอย่างโทษของการล่วงละเมิด และอานิสงส์ของการรักษาศิลกขาบทที่ ๒

เรื่อง เสรีวาวณิชชาดก

ในอดีตกาล ในกัปที่ ๕ แต่ภัทรกัปนี้ พระโพธิสัตว์ได้เป็นพ่อค้าแร่ชื่อว่าเสรีวะ ในแคว้นเสรีรัฐ เสรีวาวณิชนั้น เมื่อไปค้าขายกับพ่อค้าแร่ผู้เป็นพาล เดินทางข้ามแม่น้ำชื่อว่านิลพาหะแล้วเข้าไปยังพระนครชื่อว่า อริฏฐปุระ ในพระนครนั้นมีตระกูลเศรษฐีเก่าแก่ตระกูลหนึ่ง แต่ลูก ญาติพี่น้อง และทรัพย์สินทั้งปวงได้หมดสิ้นแล้ว เหลือแต่เด็กหญิงคนหนึ่งอยู่กับยาย ยายกับหลานมีอาชีพรับจ้างคนอื่นเลี้ยงชีวิต ก็ในเรือนนั้นมีภาดทองที่มหาเศรษฐีของยายกับหลานนั้นเคยใช้สอย ถูกเก็บไว้กับภานชะอื่นๆ เมื่อไม่ได้ใช้สอยมานานเขม่าก็จับยายและหลานไม่รู้เลยว่าภาดนั้นเป็นภาดทอง

สมัยนั้น วาณิชพาลคนนั้น เทียวร้องขายของว่า “จงถือเอาเครื่องประดับ จงถือเอาเครื่องประดับ” ได้ไปถึงประตูบ้านนั้น เด็กหญิงนั้นเห็นวาณิชนั้นจึงขอให้ยายซื้อเครื่องประดับอย่างหนึ่งให้ตน ยายบอกว่าเราเป็นคนจนจักเอาอะไรไปซื้อ หลานจึงบอกว่า “เรามีภาดใบนี้ อยู่และภาดใบนี้ไม่เป็นประโยชน์แล้ว เอาภาดใบนี้แลกเครื่องประดับเถิด” ยายจึงให้เรียก นายวาณิชพาลมา ขอเอาภาดใบนั้นแลกเครื่องประดับอะไรๆ ก็ได้ให้แก่หลานสาว นายวาณิชเอามือจับภาดแล้วคิดว่าคงเป็นภาดทอง จึงพลิกภาดเอาเข็มขัดที่หลังภาดรู้ว่าเป็นทองจึงคิด

ว่าเรา “จักไม่ให้อะไรๆ แก่คนเหล่านี้ จักนำเอาถาดนี้ไป” จึงกล่าวขึ้นว่า “ถาดใบนี้จะมีราคาอะไร ราคาของถาดใบนี้แม้กึ่งมาสกก็ยังไม่ถึงเลย” จึงโยนไปที่พื้นแล้วลุกขึ้นหนีไป

วานิชโพธิสัตว์คิดว่า “เราน่าจะไปถนนที่นายวาณิชคนนั้นออกไปแล้ว” จึงเข้าไปยังถนนนั้น ร้องขายของได้ไปถึงประตูบ้านหลังนั้น เด็กหญิงก็กล่าวกะยายเหมือนอย่างนั้นอีก ลำดับนั้นยายได้กล่าวหลานว่า “นายวาณิชคนที่มาก่อนหน้านี้ได้โยนถาดนั้นลงบนพื้นไปแล้ว บัดนี้เราจักเอาอะไรแลกเครื่องประดับ” เด็กหญิงกล่าวว่า “นายวาณิชคนก่อนพูดจาหยาบคาย ส่วนนายวาณิชคนนี้น่ารัก พูดจาอ่อนโยนคงจะรับเอาถาด” ยายจึงให้เรียกขามาแล้วให้ถาดใบนั้นแก่วานิชโพธิสัตว์นั้น วานิชโพธิสัตว์นั้นรู้ว่าถาดนั้นเป็นถาดทองจึงบอกว่า “ถาดใบนี้มีค่าตั้งแสน เราไม่มีสินค้าที่มีค่าเท่ากับถาดใบนี้” ยายและหลานจึงเล่าว่า “นายวาณิชคนที่มาก่อนดีราคาถาดใบนี้มีค่าไม่ถึงกึ่งมาสกแล้วโยนลงพื้นไป แต่เพราะบุญของท่าน ถาดใบนี้จึงกลายเป็นถาดทอง พวกเราให้ถาดใบนี้แก่ท่าน ท่านจะให้อะไรๆ ก็ได้แก่พวกเรา” ขณะนั้นวานิชโพธิสัตว์จึงให้เงิน ๕๐๐ กหาปณะเท่าที่มี และสินค้าทั้งหมดซึ่งมีราคาอีก ๕๐๐ กหาปณะแล้วขอเหลือเอาไว้เพียงตาชั่ง ๓ และเงิน ๘ กหาปณะเท่านั้นแล้วถือเอาถาดนั้นหนีไป

วานิชโพธิสัตว์นั้นรีบไปขึ้นเรือ โดยให้ค่าจ้างนายเรือ ๘ กหาปณะ ฝ่ายนายวาณิชพาลหวนกลับไปที่เรือนั้นอีก บอกให้ยายและหลานนำถาดใบนั้นมาเพื่อแลกอะไรๆ บางอย่าง ยายจึงด่านายวาณิชพาลนั้นว่า “ท่านได้ตีค่าถาดทองอันมีราคาตั้งแสนให้เหลือเพียงกึ่งมาสก แต่นายวาณิชผู้มีธรรมคนหนึ่งให้ทรัพย์พันหนึ่งแก่พวกเรา แล้วถือเอาถาดทองนั้นไปแล้ว” นายวาณิชพาล ได้ฟังดังนั้นคิดว่า “เราสูญเสียถาดทองอันมีค่าตั้งแสน วาณิชโพธิสัตว์ทำความเสื่อมอย่างใหญ่หลวงแก่เรา” เกิดความเศร้าโศกมากไม่อาจดำรงสติไว้ได้จึงสลบไป พอฟื้นขึ้นมาก็ไปรยกหาปณะและสิ่งของที่มีอยู่ไว้ที่หน้าบ้าน เปลื้องผ้าถุงผ้าห่มถือคันชั่งทำเป็นไม้ค้อน วิ่งตามรอยเท้าของวานิชโพธิสัตว์ไป ถึงฝั่งแม่น้ำนั้นเห็นวานิชโพธิสัตว์นั่งเรือไปอยู่ จึงกล่าวกะนายเรือให้กลับเรือ แต่วานิชโพธิสัตว์จึงห้ามว่าอย่ากลับ

เมื่อนายวาณิชพาลเห็นวานิชโพธิสัตว์ออกไปห่างเรื่อยๆ เกิดความเศร้าโศกมาก หัวใจร้อน เลือดพุ่งออกจากปาก หัวใจแตกสลาย วาณิชพาลนั้นผูกอาฆาตวานิชโพธิสัตว์ถึงขั้นเสียชีวิต ณ ที่นั้นนั่นเอง นี่เป็นการผูกอาฆาตในพระโพธิสัตว์ของพระเวทที่ตเป็นครั้งแรก วานิชโพธิสัตว์ได้ทำบุญมีทานเป็นต้น เป็นอยู่ไปตามยถากรรม

ชาตนี้แสดงให้เห็นโทษของการลักขโมย แม้จะเป็นการวางแผนลอบลวงด้วยการให้ข้อมูลเท็จ เพื่อจะลอบหรือลวงให้ผู้อื่นหลงเชื่อหรือหลงผิดแล้วให้สิ่งของนั้นแก่ตน ในเรื่องนี้แม้ว่าฉันทาก็ยังไม่ได้สิ่งของนั้นมา แต่ก็เกิดความเสียหาย ยังมีโทษถึงขั้นทำให้เสียชีวิต และแสดงให้เห็นถึงอันสงส์ของการไม่คิดลอบลวงเอาทรัพย์สินของผู้อื่น ด้วยการกล่าวคำสัตย์ ก่อให้เกิดความยินดีพอใจและความสุขทั้งสองฝ่าย

อุโบสถศีลสิกขาบทที่ ๓

อพรหมจริยา เวรมณี

เจตนางดเว้นจากการเสพเมถุน อันเป็นข้อห้ามแก่การประพฤติพรหมจรรย์

พรหมจรรย์ หมายถึง ความประพฤติอันประเสริฐ การครองชีวิตที่ประเสริฐ ความประพฤติงดเว้นจากการเสพเมถุน หรือการครองชีวิตที่ละเว้นเมถุนดังเช่นการบวช

พรหมจรรย์นี้ เป็นหลักการใหญ่ที่มีความหมายหลายอย่าง ในอรรถกถาได้ให้ความหมายของ“พรหมจรรย์” ไว้ ๑๐ นัย คือ

ทาน คือ การให้

ไวยวัจฉ คือ การชวนชวยช่วยเหลือรับใช้ทำประโยชน์

เบญจศีล คือ การรักษาศีล ๕

อัปมัญญา คือ พรหมวิหาร ๔

เมถุนวิริติ คือ การเว้นเมถุน

สทธานโตะ คือ ความพอใจเฉพาะภรรยาหรือคู่ครองของตน

ความเพียร คือ ความบากบั่น ความเพียรเพื่อจะละความชั่ว ประพฤติความดี หรือความพยายามทำกิจไม่ทอดอย

การรักษาอุโบสถ คือ การบำเพ็ญวัตร หรือพรต

อริยมรรค คือ ทางอันประเสริฐ ๘ ประการ

พระศาสนา คือ พระธรรมวินัย ซึ่งสรุปรวมลงในไตรสิกขา คือศีล สมาธิ และปัญญา

แต่ในสิกขาบทนี้ จะกล่าวเฉพาะความหมายในข้อ เมถุนวิริติ คือ การงดเว้นจากเมถุนเท่านั้น

๑. ความมุ่งหมาย

ความมุ่งหมายสำคัญของศีลข้อนี้ อยู่ที่การสร้างควมบริสุทธิ์ทางกาย วาจา ใจ เพื่อให้จิตใจสงบ ไม่กัวัดแกว่งฟุ้งซ่านไปในเรื่องกามารมณ์ เพื่อขัดเกลากิเลสให้เบาบางลง และเพื่อเป็นการประพาสพรหมจรรย์ของคฤหัสถ์

๒. เหตุผล

การเสพเมถุน คือ การมีเพศสัมพันธ์ระหว่างชายกับหญิง หรือแม้กระทั่งในเพศเดียวกันนั้น ไม่เกื้อกูลต่อการบำเพ็ญพรตและการปฏิบัติธรรม ทำให้เกิดป्लीโพธกังวล จิตใจไม่ปลอดโปร่ง หมกมุ่นอยู่ในอารมณ์รักใคร่

๓. ข้อห้าม

สิกขาบทที่ ๓ ห้ามการมีเพศสัมพันธ์โดยตรง คือให้งดเว้นจากการเสพเมถุน โดยเด็ดขาด แม้ในคู่ครองของตนเองก็ต้องงดเว้น รวมถึงการถูกเนื้อต้องตัวกันด้วยอำนาจแห่งราคะกิเลส หรือการมีกิริยาท่าทางที่สื่อไปในทางร่วมประเวณีก็ทำไม่ได้

๔. หลักวินิจฉัย การล่วงละเมิดสิกขาบทที่ ๓ ที่ทำให้ศีลขาด มี ๒ นัย คือ

ตามนัยแห่งฎีกาพรหมชาลสูตรและกัณฑ์ชาวิตถรณี มืองค์ ๒ คือ

๑. เสวนจิตต์ จิตคิดจะเสพ

๒. มคเคน มคคปฏิบัติพาน์ อวัยวะเพศถึงกัน

ตามนัยแห่งอรรถกถาขุททกปาฐะ มืองค์ ๔ คือ

๑. อชมาจรณียวตถุ วัตถุที่จะพึงประพาสได้แก่ทวารทั้ง ๓ ทวาร คือ मुखมรรค คือทวารปาก ปัสสาวมรรคคือทวารเบา และวัจมรรคคือทวารหนัก

๒. ตตถ เสวนจิตต์ จิตคิดจะเสพ

๓. เสวนปโยโค พยายามเสพ

๔. สาทินัน มีคามยินดี

๕. โทษของการล่วงละเมิด ผู้ล่วงละเมิดอุโบสถศีลสิกขาบทที่ ๓ ย่อมได้รับการวิบาก ๕ อย่าง คือ

๕.๑ เกิดในนรก

๕.๒ เกิดในกำเนิดสัตว์เดียรัจฉาน

๕.๓ เกิดในกำเนิดเปรตวิสัย

๕.๔ มีร่างกายทุพพลภาพ ชี้เหร่ มีโรคมาก

๕.๕ มีศัตรูรอบด้าน

๖. **อานิสงส์** ผู้รักษาอุโบสถศีลข้อที่ ๓ ย่อมไม่ได้รับอานิสงส์ ดังนี้

๖.๑ ไม่มีศัตรูเบียดเบียน

๖.๒ เป็นที่รักของคนทั้งหลาย

๖.๓ มีทรัพย์สมบัติบริบูรณ์

๖.๔ ไม่ต้องเกิดเป็นหญิงหรือเป็นกระเทย

๖.๕ เป็นผู้สง่า มีอำนาจมาก

๖.๖ มีอินทรี ๕ ครบถ้วนสมบูรณ์

๖.๗ มีความสุข ไม่ต้องทำงานหนัก

ตัวอย่างโทษของการล่วงละเมิดสิกขาบทที่ ๓ เรื่องมุกุลักขณชาดก

ในอดีตกาล สมัยพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ที่มีสมบัตินาน ในแคว้นกาสิ เมื่อรู้เพียงสาแล้ว เรียนจบศิลปวิทยาทุกประเภท ออกไปบวชเป็นฤาษี บำเพ็ญเพียรอยู่ในหิมวันตประเทศได้บรรลุฌาน สามารถเหาะเหินได้ คราวหนึ่งต้องการอาหารมีรสเค็มรสเปรี้ยวบ้าง จึงได้เหาะมาลงที่พระอุทยานหลวงของพระเจ้าแผ่นดิน เทียวภิกษาจารอยู่ในกรุงพาราณสี ลุถึงประตูพระราชนิเวศน์ พระราชาทรงเลื่อมใสในอิริยาบถของท่านจึงรับสั่งให้นิมนต์มาฉันในพระราชวัง ให้อาวาสสั่งสอนแก่ราชสกุล เป็นเวลาถึง ๑๖ ปี

ครั้งหนึ่ง พระราชาเสด็จไปปราบปรามกบฏนอกพระนคร จึงตรัสมอบภาระในการต้อนรับฤาษีแก่พระมเหสีพระนามว่า มุกุลักขณา พระนางก็ทรงยินดีรับสนองภาระดังกล่าว อยู่มาวันหนึ่ง พระนางมุกุลักขณา ทรงเตรียมอาหารสำหรับพระโพธิสัตว์ ทรงดำริว่า วันนี้ฤาษีคงจะมาช้ากว่าปกติ จึงทรงสรองสนานด้วยพระสุคันโธทก น้ำอบน้ำหอม ตกแต่งพระองค์อย่างสวยงาม บรรทมรอพระโพธิสัตว์จะมา ฝ่ายฤาษีกำหนดระยะเวลาของตนแล้วออกจากฌานเหาะไปสู่พระราชนิเวศน์ทันที พระนางมุกุลักขณา ทรงดับเสียงผ้าเปลือกไม้ ทรงทราบฤาษีมา รีบเสด็จลุกขึ้น ด้วยความรีบร้อนไม่ทันระวัง ผ้าทรงที่เป็นผ้าเนื้อเกลี้ยง

ก็หลุดล้วย เปิดให้เห็นพระวรกายบางส่วน ฤๅษีเหาะลงมาพอดีและเห็นพระวรกายส่วนนั้น ไม่ได้สำรวมตา ตะลึงดูด้วยอำนาจความงาม กิเลสของท่านก็กำเริบขึ้น ทันใดนั้นเอง จมานของท่านก็เสื่อม เป็นเหมือนกาปีกหัก พระโพธิสัตว์ยืนตะลึงรับอาหารโดยไม่ได้บริโภคเลย เสียวสะท้านไปทั่วกาย ขากลับเหาะไม่ได้จึงเดินลงจากปราสาทไปพระราชอุทยาน พระวรกายที่เป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ยังติดตาตรึงใจ ไฟคือกิเลสแผดเผาท่าน ร่างกายก็ชুবเซียวเพราะขาดอาหาร นอนขมนานถึง ๗ วัน

ในวันที่ ๗ พระราชาทรงปราบปรามกบฏแล้ว เสด็จกลับมาโดยยังไม่เสด็จไปพระราชนิเวศน์ เสด็จเลยไปยังพระราชอุทยานเพื่อพบฤๅษี เห็นฤๅษีนอนขมอยู่ ทรงดำริว่า ฤๅษีคงจะไม่สบาย จึงรับสั่งให้ทำความสะอาดบรรณศาลา พลังทรงนวดเพ้นเท้าให้ รับสั่งถามว่า ท่านไม่สบายเพราะอะไร ทรงทราบว่ ฤๅษีมีจิตปฏิพัทธ์ในพระนางมุกุลักขณา จึงรับสั่งว่าจะถวายพระนางมุกุลักขณาให้ ทรงพาพระฤๅษีเข้าพระราชนิเวศน์ ให้พระเทวีประดับพระองค์ให้งดงามแล้วได้พระราชทานแก่พระฤๅษี แต่ก่อนที่จะพระราชทานได้รับสั่งให้พระนางมุกุลักขณาใช้ปัญญาป้องกันตนเองให้ได้ ฤๅษีจึงพาพระเทวีออกจากพระราชนิเวศน์ พระเทวีพาฤๅษีไปที่เรือนร้างหลังหนึ่งที่ใช้เป็นห้องส้วม แล้วใช้ให้ฤๅษี ทำความสะอาด ตั้งแต่โกยสิ่งสกปรกและขยะเอาไปทิ้ง ขนเอามูลโคมาฉาบทาฝาเรือน ขนเตี๋ย ขนตั่ง ใช้ให้ไปตักน้ำสำหรับอาบ และปูที่นอน จนฤๅษีเหนื่อยล้า ขณะนั้น พระนางเทวีทรงจับฤๅษีที่กำลังนั่งข้างๆ บนที่นอน คว้าให้ก้มลงมาตรงหน้า พลังตรัสเตือนว่า ท่านไม่รู้ตัวเลยหรือว่าท่านเป็นสมณะหรือเป็นฤๅษี ซึ่งต้องมีศีลมีธรรม

พระดาบส กลับได้สติในเวลาตัวเอง แต่ตลอดเวลาที่ผ่านมาท่านไม่รู้ตัวเอาเสียเลย เพราะอำนาจกิเลสทำให้ไม่รู้ตัวได้ถึงเพียงนี้ จึงคิดว่า ความอยากนี้เมื่อเกิดขึ้นแล้วทำให้เรา โง่หัวไม่ขึ้นจากอบายทั้ง ๔ เราควรถวายพระนางเทวีคืนแต่พระราชา จึงพาพระนางเทวีไปถวายคืนพระราชา

ทันใดนั้นเอง พระฤๅษีก็ทำจมานที่เสื่อมไปให้เกิดขึ้นใหม่ เหาะขึ้นนั่งในอากาศแสดงธรรม ถวายโอวาทแต่พระราชา แล้วเหาะไปสู่ป่าหิมพานต์ทันที โดยไม่หวนกลับมาถิ่นของมนุษย์อีกเลย ได้แต่เจริญพรหมวิหาร ไม่เสื่อมจากจมาน ได้ไปบังเกิดในพรหมโลก

ตัวอย่างเรื่องที่เป็นอันสงส์ของการรักษาสิกขาบทที่ ๓ เรื่อง พระเวสสันดร ตอนวนปเวสนกัณฑ์

ขณะนั้น พิภพของท้าวสักกเทวราชสำแดงอาการเร่าร้อน ท้าวสักกะทรงพิจารณา ก็ทรงทราบเหตุการณ์นั้นจึงทรงดำริว่า พระมหาสัตว์เสด็จเข้าสู่หิมวันตประเทศพระองค์ควร ได้ที่เป็นที่ประทับ จึงตรัสเรียกพระวิสสุกรรมเทพบุตรมาสั่งว่า คุณก่อนพ่อ ท่านจงไปสร้าง อาศรมบทในสถานที่อันเป็นรมณีย์ ณ เวียงเขาวงกต แล้วจึงกลับมา ตรัสสั่งฉะนี้แล้วทรงส่ง พระวิสสุกรรมไป พระวิสสุกรรมรับเทวบัญชาว่า สาธุ แล้วลงจากเทวโลกไป ณ ที่นั้น เนรมิต บรรณศาลา ๒ หลัง ที่จงกรม ๒ แห่ง และสถานที่อยู่กลางคืน สถานที่อยู่กลางวันแล้วให้มีกอ ไม้อันวิจิตรด้วยดอกไม้ต่างๆ และดงกล้วยในสถานที่นั้นๆ แล้วตกแต่งบริวารของนักบวชทั้ง ปวงจาริกอักษรไว้ว่า ท่านผู้หนึ่งผู้ใดใครจะบวชก็จงใช้บริวารเหล่านั้น แล้วห้ามป้องกันมิให้มี เหล่ามนุษย์และหมู่เนื้อหมู่นกที่มีเสียงน่ากลัวแล้วกลับไปที่อยู่ของตน

ฝ่ายพระมหาสัตว์ ทอดพระเนตรเห็นทางเดินคนเดียว ทรงกำหนดว่า จักมีสถานที่ อยู่ของพวกบรรพชิต จึงให้พระนางมัทรีและพระราชโอรสธิดาพักอยู่ที่ประตูอาศรมบท พระองค์เองเสด็จเข้าสู่อาศรมบท ทอดพระเนตรเห็นอักษรทั้งหลายก็ทรงทราบความที่ท้าว สักกะประทานด้วยเข้าพระทัยว่า ท้าวสักกะทอดพระเนตรเห็นเรา แล้วจึงเปิดทวาร บรรณศาลาเสด็จเข้าไป ทรงเปลื้องพระแสงขรรค์ และพระแสงศรที่พระภูษา ทรงนุ่งผ้า เปลือกไม้สีแดง พาดหนังเสือบนพระอังสา เกล้ามณฑลชฎา ทรงถือเพศฤาษี ทรงจับธำ พระกรเสด็จออกจากบรรณศาลาให้ความเป็นสิริแก่นักบวชตั้งขึ้นพร้อมทรงเปล่งอุทานว่า โอเป็นสุข เป็นสุขอย่างยิ่งเราได้ถึงบรรพชา แล้วเสด็จขึ้นสู่ที่จงกรม เสด็จจงกรมไปมาแล้ว เสด็จไปสำนักพระราชโอรสธิดาและพระราชเทวีด้วยความสงบเช่นกับพระปัจเจกพุทธเจ้า

ฝ่ายพระนางมัทรีเทวี เมื่อทอดพระเนตรเห็นก็ทรงจำได้ ทรงหมอบลงที่พระบาท แห่งพระมหาสัตว์ทรงกราบแล้วทรงกันแสงเข้าสู่อาศรมบทกับด้วยพระมหาสัตว์แล้วไปสู่ บรรณศาลาของพระนาง ทรงนุ่งผ้าเปลือกไม้สีแดง พาดหนังเสือบนพระอังสา เกล้ามณฑล ชฎาทรงถือเพศเป็นดาบสินี ภายหลังให้พระโอรสพระธิดาเป็นดาบสกุมาร ดาบสินีกุมารี กษัตริย์ทั้ง ๔ พระองค์ ประทับอยู่ที่เวียงแห่งคีรีวงกต ครั้งนั้น พระนางมัทรีทูลขอพรแต่ พระเวสสันดรว่า ข้าแต่สมมติเทพ พระองค์ไม่ต้องเสด็จไปสู่ป่าเพื่อแสวงหาผลไม้ จงประทับอยู่ ณ บรรณศาลากับพระราชโอรสและพระราชธิดา หม่อมฉันจะนำผลามาถวาย

จำเดิมแต่นั้นมา พระนางนำผลาผลจากป่ามาบำรุงปฏิบัติพระราชสวามีและพระราชโอรสพระราชธิดา ฝ่ายพระเวสสันดรบรมโพธิสัตว์ก็ทรงขอพระนางมัทรีว่า ณะพระน้องมัทรีผู้เจริญ จำเดิมแต่นี้เราทั้งสองชื่อว่าเป็นบรรพชิตแล้ว ขึ้นชื่อว่าหญิงเป็นมลทินแก่พรหมจรรย์ ตั้งแต่นี้ไป เธออย่ามาสู่สำนักฉันในเวลาที่ไม่สมควร พระนางทรงรับว่าสาธุ แม่เหล่าสัตว์ดิรัจฉานทั้งปวงในที่ ๓ โยชน์โดยรอบได้มีเมตตาจิตต่อกันและกันด้วย อานุภาพแห่งเมตตาของพระมหาสัตว์ พระนางมัทรีเทวีเสด็จขึ้นตักน้ำตั้งตั้งแต่เช้า ตั้งน้ำดื่ม น้ำใช้แล้ว นำน้ำบ้วนพระโอษฐ์ น้ำสรงพระพักตร์ ไม้ชำระพระทนต์มาถวาย กวาดอาศรมบท ให้พระโอรสพระธิดาทั้งสองอยู่ในสำนักพระชนกแล้ว ทรงถือกระเช้า เสียม เสด็จเข้าไปสู่ป่า หามูลผลาผลในป่าให้เต็มกระเช้าเสด็จกลับจากป่า ในเวลาเย็นเก็บผลาผลไว้ในบรรณศาลา แล้วสรงน้ำ และให้พระโอรสพระธิดาสรงน้ำ ครั้งนั้นกษัตริย์ทั้ง ๔ องค์ ประทับนั่งเสวย ผลาผลใกล้ประตูบรรณศาลา จากนั้นพระนางมัทรีพระขาลีและพระกัณหาจึงไปสู่อบรรณศาลา กษัตริย์ทั้ง ๔ พระองค์ ประทับอยู่ ณ เวียงเขาวงกตตลอด ๗ เดือนโดยทำนองนี้แล ด้วยประการฉะนี้

เรื่องพระเวสสันดร ตอนวนปเวสนกัณฑ์นี้ พระเวสสันดรขณะทรงถือเพศเป็นดาบสหรือเป็นนักบวชนั้น พระองค์ก็ทรงประพฤติพรหมจรรย์ ซึ่งเป็นการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ ส่งผลให้บรรลุถึงเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

อุโบสถศีลสิกขาบทที่ ๔

มุสาวาทา เวมณิ เจตนาจเวณจากการพูดเท็จ

๑. ความมุ่งหมาย

สิกขาบทนี้ มีความมุ่งหมายเพื่อห้ามการตัดประโยชน์ทางวาจา ป้องกันการทำลาย ทั้งประโยชน์ตนคือคุณธรรมที่มีในตน และประโยชน์ผู้อื่นที่จะพึงเกิดขึ้นจากการพูดเท็จ หรือจากการให้ข้อมูลข่าวสารที่ไม่เป็นจริง คนทั้งหลายย่อมชอบและเชื่อถือความจริงด้วยกันทุกคน จะถามหรือฟังข้อความอะไรกับใคร ก็ต้องการความจริง แม้จะให้ใครเชื่อถ้อยคำของตน ก็ต้องอ้างความจริงขึ้นมาพูด เมื่อความจริงเป็นเช่นนี้ ผู้ใดพูดมุสาที่ชื่อว่าเป็นการตัด

ประโยชน์ทั้งของตนและคนอื่น สิกขาบทนี้ มุ่งส่งเสริมให้รักษาความซื่อสัตย์สุจริต ความซื่อตรงต่อกัน อันเป็นเหตุนำมาซึ่งความรักความสามัคคีของหมู่คณะ

๒. เหตุผล

คนชอบพูดเท็จ พูดโกหก หลอกลวง หรือพูดมีเลศนัยในแง่มุมต่างๆ นั้น ได้ชื่อว่าทำลายคุณธรรมในจิตใจของตนเอง และทำลายประโยชน์ของผู้อื่น คนโกหกย่อมได้รับผลเสียหายร้ายแรง เพราะจะทำให้กลายเป็นคนเหลวไหล ขาดความน่าเชื่อถือ ไม่เป็นที่ไว้วางใจของคนทั้งหลาย ไม่มีใครคบค้าสมาคมด้วย ไม่มีเกียรติและศักดิ์ศรีในสังคม

๓. ข้อห้าม

สิกขาบทที่ ๔ ห้ามการพูดเท็จ อันจะทำให้ผู้อื่นเข้าใจผิด คลาดเคลื่อนจากความ เป็นจริง หรือการพูดที่ทำลายประโยชน์ของผู้อื่น นอกจากนี้ผู้รักษาอุโบสถศีลพึงเว้นจากการพูดอนุโลมมูสา และ ปฏิสสวะ ด้วย

มูสา

มูสา แปลว่า เท็จ ได้แก่ โกหก หมายถึง การทำเท็จทุกอย่าง การแสดงความเท็จเพื่อให้ผู้อื่นเข้าใจผิดนั้น ทำได้ทั้งทางวาจาและทางกาย ดังนี้

ทางวาจา คือ พูดออกมาเป็นคำเท็จ ตรงกับคำว่า โกหก ซึ่งเป็นที่เข้าใจกันอยู่แล้ว

ทางกาย คือ การแสดงกิริยาอาการที่เป็นเท็จ เช่น การเขียนจดหมายโกหก การเขียนรายงานเท็จ การทำหลักฐานปลอม การตีพิมพ์ข่าวสารอันเป็นเท็จ การเผยแพร่ข่าวสารอันเป็นเท็จทางสื่อสารสนเทศ การทำเครื่องหมายให้คนอื่นหลงเชื่อ รวมถึงการใช้ใบให้คนอื่นเข้าใจผิด เช่น สันศิระชะในเรื่องควรรับ หรือพยักหน้าในเรื่องที่ควรปฏิเสธ

มูสา มีประเภทที่จะพึงพรรณนาเป็นตัวอย่าง ดังนี้

ปด ได้แก่ มูสาตรงๆ โดยไม่อาศัยมูลเลย เช่น ไม่เห็นบอกว่าเห็น ไม่รู้บอกว่ารู้ ไม่มีบอกว่ามี เป็นต้น

ส่อเสียด คือ พูดยุแหยงเพื่อให้เขาแตกกัน

หลอก คือ พูดเพื่อจะโกงเขา พูดให้เขาเชื่อ พูดให้เขาเสียของให้ตน

ยอ คือ พูดเพื่อจะยกย่องเขา พูดให้เขาลืมหิวและหลงตัวผิด

กลับคำ คือพูดไว้แล้วแต่ตอนหลังไม่ยอมรับ ปฏิเสธว่าไม่ได้พูด

ทนสาบาน ได้แก่ กิริยาที่เสี่ยงสัจย์ว่าจะพูดความจริง หรือจะทำตามคำสาบาน แต่ไม่ได้พูดหรือทำตามนั้น เช่น พยานทนสาบานแล้วเบิกคำเท็จ เป็นต้น

ทำเล่ห์กระเท่ห์ ได้แก่ กิริยาที่อวดอ้างความศักดิ์สิทธิ์อันไม่เป็นจริง เพื่อให้คนหลงเชื่อนิยมยกย่อง และเป็นอุบายหาลาภแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตน เช่น อวดรู้วิชา คงกระพันว่าฟันไม่เข้ายังไม่ออก เป็นต้น

มารยา ได้แก่ กิริยาที่แสดงอาการให้เขาเห็นผิดจากที่เป็นจริง เช่น เป็นคนทู่ซื่อ ทำท่าทางเคร่งครัดให้เขาเห็นว่า เป็นคนมีศีล

ทำเลศ ได้แก่ พูดมุสาเล่นสำนวน พูดคลุมเครือให้ผู้ฟังเข้าใจผิด เช่น เห็นคนวิ่งหนีเขามา เมื่อผู้ไล่ติดตามมาถาม จึงย้ายไปยืนที่อื่นแล้วพูดว่า ตั้งแต่มายืนที่นี่ ไม่เห็นใครเลย

เสริมความ ได้แก่ พูดมุสาอาศัยมูลเดิม แต่เสริมความให้มากกว่าที่เป็นจริง เช่น โฆษณาสรรพคุณสินค้าเกินความเป็นจริง เป็นต้น

อำความ ได้แก่ พูดมุสาอาศัยมูลเดิม โดยตัดข้อความที่ไม่ประสงค์จะให้รู้ออกเสีย เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจเป็นอย่างอื่น เช่น เรื่องมากพูดให้เหลือน้อยเพื่อปิดความบกพร่อง

บุคคลพูดด้วยวาจาหรือทำกิริยาแสดงท่าทางอย่างใดอย่างหนึ่ง ผู้อื่นรู้แล้วเขาจะเชื่อหรือไม่เชื่อไม่เป็นประมาณ บุคคลผู้พูดหรือแสดงอาการนั้นได้ชื่อว่า พูดมุสาในสิกขาบทนี้

อนุโลมมุสา

อนุโลมมุสา คือการพูดเรื่องไม่เป็นจริง แต่มิได้มีเจตนาจะทำให้ผู้ฟังเข้าใจผิดหรือหลงเชื่อเพียงแต่พูดเพื่อให้เจ็บใจ มีประเภทที่จะฟังพรรณนาเป็นตัวอย่าง ดังนี้

เสียดแทง ได้แก่ กิริยาที่พูดให้ผู้อื่นเจ็บใจ ด้วยอ้างเรื่องที่ไม่เป็นจริง เช่น ประชดคือการกล่าวแค้นตันยกให้สูงกว่าพื้นเพเดิมของเขา หรือ ด่า คือการกล่าวถ้อยคำหยาบช้าเลวทรามกดให้ต่ำกว่าพื้นเพเดิมของเขา

ลับปลับ ได้แก่ พูดกลับกรอกเชื่อไม่ได้ พูดด้วยความคะนองปาก แต่ผู้พูดไม่ได้ตั้งใจจะให้คนอื่นเข้าใจผิด เช่น รับปากแล้วไม่ทำตามที่รับนั้น

อนุโลมมุสานี้ แม้จะมีได้เป็นมุสา คือคำเท็จโดยตรง แต่ก็นับเข้าในมุสา ไม่ควรพูด เพราะพูดแล้วมีโทษ ผู้นิยมความสุภาพแม้จะว่ากล่าวสั่งสอนลูกหลานก็ไม่ควรใช้คำด่าหรือคำเสียดแทง ควรใช้คำสุภาพ แสดงโทษผิดให้รู้สึกตัวแล้วห้ามปรามมิให้กระทำต่อไป

ปฏิสวระ

ปฏิสวระ ได้แก่ การรับคำของคนอื่นด้วยความตั้งใจจะทำตามที่ได้รับคำนั้นไว้จริง แต่ภายหลังเกิดกลับใจไม่ทำตามที่ได้รับคำนั้น ทั้งที่ตนพอจะทำตามที่ได้รับคำนั้นได้ มีประเภทที่จะพึงพรรณนาเป็นตัวอย่าง ดังนี้

ผิดสัญญา หมายถึง การไม่ทำตามที่ตกลงกันได้ เช่น ตกลงกันว่าจะเลิกค้าสิ่งเสพติด แต่พอได้โอกาสก็กลับมาค้าอีก

คืนคำ หมายถึง การไม่ทำตามที่ได้รับปากไว้ เช่น รับปากจะให้สิ่งของแล้วไม่ได้ให้ตามที่ได้รับปากไว้นั้น

ถ้อยคำที่ไม่จัดเป็นมุสาวาท

ผู้พูดพูดตามความสำคัญของตน เรียกว่า **ยถาสัญญา** หรือตามวรรณกรรม ซึ่งเป็นคำพูดไม่จริง แต่ไม่มีความประสงค์จะให้ผู้ฟังเชื่อ ไม่เข้าข่ายผิดศีลตามสิกขาบทที่ ๔ นี้ มีประเภทที่จะพึงพรรณนาเป็นตัวอย่าง ดังนี้

โวหาร ได้แก่ ถ้อยคำที่ใช้เป็นธรรมเนียม เพื่อความไพเราะของภาษา เช่น การเขียนจดหมายที่ลงท้ายว่า ด้วยความนับถืออย่างสูง เป็นโวหารการเขียนตามแบบธรรมเนียมสารบรรณ ซึ่งในความเป็นจริงผู้เขียนอาจไม่ได้นับถืออย่างสูง หรืออาจไม่ได้นับถือเช่นนั้นด้วยซ้ำไป

นิยาย ได้แก่ เรื่องที่แต่งขึ้น เรื่องที่เล่ากันมา เรื่องที่นำมาอ้างเพื่อเปรียบเทียบให้ได้ใจความเป็นหลัก เช่น นิทาน ละคร ลีเก ซึ่งในท้องเรื่องนั้นอาจมีเนื้อหาที่ไม่เป็นความจริง แต่ผู้แต่งไม่ได้ตั้งใจให้คนหลงเชื่อ เพียงแต่แต่งแสดงเนื้อหาไปตามท้องเรื่อง

สำคัญผิด ได้แก่ คำพูดที่ผู้พูดสำคัญผิดว่าเป็นอย่างนั้น ทั้งที่ความจริงมิได้เป็นเช่นนั้น คือ ผู้พูดพูดไปตามความเข้าใจของตน เช่น ผู้พูดจำวันผิด จึงบอกผู้ถามไปตามวันที่จำผิดนั้น เป็นต้น

พลั้ง ได้แก่ คำพูดที่พลาดไปโดยที่ไม่ได้ตั้งใจหรือไม่ทันคิด เช่น ผู้พูดตั้งใจจะพูดอย่างหนึ่ง แต่กลับพลาดไปพูดเสียอีกอย่างหนึ่ง

๔. **หลักวินิจฉัย** การล่องละเมิดสิกขาบทที่ ๔ ที่ทำให้ศีลขาด ประกอบด้วยองค์ ๔ คือ

- ๔.๑ อตถิ วตถุ เรื่องไม่จริง
- ๔.๒ วิสัวาทนจิตตัม จิตคิดจะพูดให้ผิด
- ๔.๓ ตชโซ วายาโม พยายามพูดออกไป
- ๔.๔ ประสสุ ตทตถุวิชานนํ คนอื่นเข้าใจเนื้อความนั้น

๕. **โทษของการล่องละเมิด** การประพฤติมุสาวาท จะมีโทษมากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับประโยชน์ที่จะถูกตัดรอน หมายความว่า ถ้าการพูดเท็จนั้นทำให้เสียประโยชน์มากก็มีโทษมาก เช่น บุคคลที่ไม่ต้องการให้ของๆ ตน พูดออกไปว่า ไม่มี ก็ยังมีโทษน้อย แต่ถ้าเป็นพยานเท็จ ก่อให้เกิดความเสียหายมากก็มีโทษมาก เป็นต้น นอกจากนี้ ผู้ที่ล่องละเมิดย่อมได้รับกรรมวิบาก ๕ อย่าง คือ

- ๕.๑ เกิดในนรก
- ๕.๒ เกิดในกำเนิดสัตว์เดียรัจฉาน
- ๕.๓ เกิดในกำเนิดเปรตวิสัย
- ๕.๔ มีวาจาไม่เป็นที่เชื่อถือ มีกลิ่นปากเหม็นจัด
- ๕.๕ ถูกกล่าวตู่อยู่เสมอ

๖. **อานิสงส์** ผู้รักษาอุโบสถศีลข้อที่ ๔ ย่อมได้รับอานิสงส์ ดังนี้

- ๖.๑ มีอินทรี ๕ ผ่องใส
- ๖.๒ มีวาจาไพเราะ มีโรพันสม่าเสมอเป็นระเบียบดี
- ๖.๓ มีร่างกายสมส่วนบริบูรณ์ ผิวพรรณเปล่งปลั่ง
- ๖.๔ มีกลิ่นปากหอมเหมือนกลิ่นดอกบัว
- ๖.๕ มีวาจาศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่เชื่อถือของคนทั่วไป
- ๖.๖ ไม่ติดอ่าง ไม่เป็นใบ้
- ๖.๗ มีริมฝีปากแดงระเรื่อและริมฝีปากบาง

ตัวอย่างเรื่องที่เป็นโทษของการล่วงละเมิดสิกขาบทที่ ๔

เรื่องเจตียรราชชาดก

ในอดีตกาล สมัยที่พระเจ้าอุปริจรรราช ครองราชสมบัติอยู่ ณ โสถถียนนคร ในเจตียรรัฐ พระองค์มีฤทธิ์ ๔ อย่าง มักเสด็จเหาะไปในอากาศ มีเทพบุตร ๔ องค์ ถือพระขรรค์รักษาอยู่ ทั้ง ๔ ทิศ มีกลิ่นจันทน์หอมฟุ้งออกจากพระวรกาย มีกลิ่นอเนกหอมฟุ้งออกจากพระโอษฐ์ พระองค์มีปุโรหิตชื่อว่า กปิลพราหมณ์ กปิลพราหมณ์มีน้องชายชื่อโกรกถัมพกะ เป็นพาลสหายของพระเจ้าอุปริจรรราชซึ่งเคยเล่าเรียนศิลปะในสำนักอาจารย์เดียวกันกับพระราชชา ในสมัยที่พระราชายังเป็นพระราชกุมาร พระองค์ได้ทรงปฏิญาณแก่โกรกถัมพกะพราหมณ์ไว้ว่า เมื่อเราได้ครองราชย์สมบัติแล้ว จักให้ตำแหน่งปุโรหิตแก่ท่าน

ครั้นพระองค์ขึ้นครองราชสมบัติแล้ว ก็ไม่อาจถอดกปิลพราหมณ์ ซึ่งเป็นปุโรหิตของพระชนกออกจากตำแหน่งปุโรหิตได้ ก็เมื่อกปิลปุโรหิตเข้าเฝ้า พระองค์ก็ทรงแสดงความยำเกรง ด้วยความเคารพในปุโรหิตนั้น พราหมณ์สังเกตอาการนั้นแล้วคิดว่า ธรรมเนียมการครองราชสมบัติ ต้องบริหารราชการร่วมกับผู้ที่มีวัยเสมอกันจึงจะดี จึงทูลลาบวช โดยทูลขอให้ทรงตั้งบุตรของตนเป็นปุโรหิต ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตแล้ว เข้าไปบวชเป็นฤๅษี ณ พระราชอุทยาน ได้ฌานและอภิญญา โดยอาศัยลูกเป็นผู้บำรุง

โกรกถัมพกะพราหมณ์ ผูกอาฆาตพี่ชายว่า พี่ชายของเรานี้แม้บวชแล้ว ก็ยังไม่ให้ฐานันดรแก่เรา วันหนึ่ง ขณะที่สนทนากัน พระราชาตรัสถามถึงการที่เขาไม่ได้ตำแหน่งปุโรหิต เขากราบทูลการที่ไม่ได้ตำแหน่งปุโรหิตนั้น ตนเองไม่ได้ทำ พี่ชายของตนเป็นคนทำ แต่ครั้งแรกนั้นข้าพระองค์ไม่อาจให้พระองค์ถอดพี่ชายจากฐานันดรเสียแล้วแต่ตั้งข้าพระองค์เป็นปุโรหิต เพราะเป็นต้นติประเพณีที่สืบเนื่องมา

พระราชาก็ตรัสว่า จะแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ แล้วทำพี่ชายของโกรกถัมพกะพราหมณ์ให้มีสถานภาพเป็นน้องชาย โดยจะทรงกระทำโดยมุสาวาท โกรกถัมพกะพราหมณ์กราบทูลว่า พี่ชายของเขามีวิชาที่น่าอัศจรรย์ยิ่งนัก สามารถลวงพระองค์ด้วยอุบายที่ไม่จริง เช่น จักทำให้เทพบุตรทั้ง ๔ องค์หายตัว จักทำกลิ่นหอมที่ฟุ้งจากพระวรกายและพระโอษฐ์ให้กลายเป็นกลิ่นเหม็น จักทำพระองค์ให้เป็นเหมือนพลัดตกจากอากาศลงมายืนอยู่บนพื้นดิน พระองค์จักเป็นเหมือนถูกแผ่นดินสูบ พระองค์จักไม่อาจดำรงพระวาจาอยู่ได้ พระราชายังทรงยืนยันจะทรงกระทำเช่นนั้นนับถัดจากวันนั้นไป ๗ วัน

พระราชดำรัสนั้นได้แพร่สะพัดไปทั่วพระนคร มหาชนเกิดปริวิตกขึ้นอย่างนี้ว่า ได้ข่าวว่า พระราชาจักรทรวงทำมูสาวาท ทำเด็กให้เป็นใหญ่ จักให้ผู้ใหญ่คือนุชานันดรให้แก่เด็ก ขึ้นชื่อว่า มูสาวาท เป็นอย่างไรหนอ มีสีอะไรกันแน่ สีเขียวหรือสีเหลือง เป็นต้น เนื่องจากในสมัยนั้น เป็นสมัยที่ชาวโลกพูดแต่ความสัตย์ คนทั้งหลายจึงไม่รู้ว่า มูสาวาทนี้เป็นอย่างไร

แม่ลูกของบุโรหิต พอได้ยินข่าวนั้นแล้ว ก็ไปบอกบิดาว่า พระราชาจักรทำมูสาวาท ทำพ่อให้เป็นเด็ก แล้วพระราชทานฐานันดรของลูกให้แก่อา กปิลดาบสกล่าวว่า ถึงพระราชาทรวงทำมูสาวาท ก็ไม่อาจพระราชทานฐานันดรของเราแก่อาเจ้าได้

ครั้นถึงวันที่ ๗ มหาชนคิดว่า จักดูมูสาวาท จึงไปประชุมกันที่พระลานหลวง ผูกเตียงซ้อนๆ กันขึ้นยืนดู พอพระราชเสด็จไปประทับอยู่ในอากาศหน้าพระลานหลวง ท่ามกลางมหาชน พระดาบสได้เหาะมาแล้ว ลาดหนังรองนั่งตรงพระพักตร์พระราชานั่งบัลลังก์ในอากาศ ทูลถามแลทราบว่ พระราชาทรงประสงค์จะทำมูสาวาท ทำเด็กให้เป็นผู้ใหญ่ แล้วพระราชทานฐานันดรแก่โกรกลัมพกพราหมณ์

ลำดับนั้น พระดาบสได้กล่าวสอนพระราชาว่ ขึ้นชื่อว่ามูสาวาท เป็นบาปหนัก กำจัดคุณความดี ทำให้เกิดในอบายทั้ง ๔ ธรรมดาพระราชาว่ เมื่อทรงทำมูสาวาท ย่อมชื่อว่าได้ทำลายธรรม ครั้นทำลายธรรมเสียแล้ว ย่อมได้ชื่อว่าทำลายตนนั่นเอง ถ้าพระองค์จักรทรวงทำมูสาวาทจริง ฤทธิ์ ๔ อย่างของพระองค์ก็จักอันตรธานไป เทวดาทั้งหลายก็จะพากันหลีกหนีไปเสีย พระโอรุ์จักรก็มีกลิ่นบูดเน่าเหม็นฟุ้งไป ย่อมพลัดปราศจากฐานะของตน แล้วถูกแผ่นดินสูบ

พระเจ้าอุปริจรรราช ได้สดับโอวาทแล้วมีพระหทัยกลัว ทอดพระเนตรดูพระดาบสลำดับนั้น โกรกลัมพกพราหมณ์จึงกราบทูลขอให้พระองค์อย่าทรงกลัว จงรักษาพระดำรัสของพระองค์ไว้ พระราชาว่ จึงได้ตรัสว่ ท่านเป็นน้องชาย โกรกลัมพกะเป็นพี่ชาย

ทันใดนั้น เทพบุตรทั้ง ๔ องค์ก็ไม่อาร์ักขาคนพุดมูสาวาท ได้ทิ้งพระขรรค์ไว้ใกล้พระบาทของพระราชาว่ ได้อันตรธานหายตัวไปพร้อมกับที่พระราชาว่ ได้ตรัสมูสาวาท พระโอรุ์จักรก็มีกลิ่นเหม็นเหมือนฟองไข่เน่าแตก พระวรกายก็มีกลิ่นเหม็นเหมือนส้วมที่เปิดไว้ ฟุ้งตลบไปทั่ว พระราชาว่ ตกจากอากาศประทับอยู่บนแผ่นดิน ฤทธิ์ทั้ง ๔ ได้เสื่อมไปแล้ว

ลำดับนั้น พระดาบสได้กราบทูลเตือนพระราชาว่ ขอให้พระองค์อย่าได้ทรงกลัวเลย ถ้าพระองค์ตรัสสัจวาจา เขาก็จะทำสิ่งทั้งปวงให้กลับเป็นปกติ

พระราชานั้่นตรัสว่า พระดาบสกล่าวอย่างนี้เพื่อจะลวงพระองค์ จึงตรัสกล่าวมุสาวาทเป็นครั้งที่สอง จึงได้ถูกแผ่นดินสูบลงไปแค่ข้อพระบาท ลำดับนั้น พระดาบสได้กราบทูลเตือนพระราชอาขอให้พระองค์จงทรงกำหนดคุณผลแห่งมุสาวาท ทำให้พระองค์ถูกแผ่นดินสูบไปแต่พระขงฆ์แล้ว และจะสูบลงไปอีก ถ้าพระองค์ตรัสสัจวาจา เขาก็อาจทำให้กลับเป็นปกติ

พระเจ้าอุปริจรรราช ได้ทรงทำมุสาวาทเป็นครั้งที่สาม จึงถูกแผ่นดินสูบลงไปแต่พระขานู ลำดับนั้นพระดาบสได้กราบทูลเตือนพระราชอาขอให้พระองค์ตรัสสัจวาจา แล้วพระองค์ก็จะประทับอยู่ในพระราชวังตามเดิมได้ มิเช่นนั้น พระชีวหาของพระองค์จะแตกเป็นสองแฉกเหมือนลิ้นงู จะถูกแผ่นดินสูบลึกยิ่งลงไปอีก

พระราชามีได้ถือเอาถ้อยคำของพระดาบสนั้่น ยังทรงทำมุสาวาทเป็นครั้งที่ ๔ จึงถูกแผ่นดินสูบลงไปแค่บั้นพระองค์ ลำดับนั้น พระดาบสได้กราบทูลเตือนพระราชอาขอให้พระองค์ตรัสสัจวาจา แล้วพระองค์ก็จะประทับอยู่ในพระราชวังตามเดิมได้ มิเช่นนั้น พระชีวหาของพระองค์จะไม่มี จะถูกแผ่นดินสูบลึกยิ่งลงไปอีก พระเจ้าอุปริจรรราช ได้ทำมุสาวาทเป็นครั้งที่ ๕ จึงถูกแผ่นดินสูบลงไปแค่พระนาภี ลำดับนั้น พระดาบสได้กราบทูลเตือนพระราชอาขอให้พระองค์ตรัสสัจวาจา แล้วพระองค์ก็จะประทับอยู่ในพระราชวังตามเดิมได้ มิเช่นนั้น จะมีแต่พระธิดาเท่านั้นมาเกิด หากมีพระราชโอรสมาเกิดในราชสกุลไม่ จะถูกแผ่นดินสูบลึกยิ่งลงไปอีก

พระราชามีได้ทรงเชื่อถ้อยคำ ตรัสมุสาวาทเช่นนั้นอีกเป็นครั้งที่ ๖ ถูกแผ่นดินสูบลงไปแต่พระถัน ลำดับนั้น พระดาบสได้กราบทูลเตือนพระราชอาขอให้พระองค์ตรัสสัจวาจา แล้วพระองค์ก็จะประทับอยู่ในพระราชวังตามเดิมได้ มิเช่นนั้น จะไม่มีพระราชโอรส ถ้ามีก็จะเสด็จหนีไปยังทิศต่างๆ หมด และจะถูกแผ่นดินสูบลึกยิ่งลงไป

พระเจ้าอุปริจรรราชมิได้ทรงเชื่อถ้อยคำของพระดาบส เพราะโทษคือการคบคนชั่วเป็นมิตร ได้ทรงทำมุสาวาทเช่นนั้นอีกเป็นครั้งที่ ๗ ทันใดนั้น แผ่นดินได้แยกออกเป็นสองช่อง มีเปลวไฟจากอเวจี พลุ่่งขึ้นไหม้พระราชอา

มหาชนพากันตกใจกลัวว่า พระเจติยราช ด่าพระฤาษี กล่าวมุสาวาท ตกนรกอเวจีแล้ว พระโอรส ๕ องค์ของพระเจ้าเจติยราชพากันหมอบลงที่เท้าของพระดาบสกล่าวว่า ขอท่านจงเป็นที่พึ่งของพวกข้าพเจ้าเถิด พระดาบสทูลว่า พระชนกของพระองค์ยังธรรมให้พินาศ กล่าวมุสาวาท ด่าพระฤาษีจึงตกนรกอเวจี ขึ้นชื่อว่าธรรมนี้อันบุคคลทำลายแล้ว ย่อมทำลายบุคคลนั้น พวกพระองค์ทั้งหลายก็จะไม่สามารถประทับอยู่ในพระนครนี้ได้ แล้วให้ทั้ง ๕ พระองค์เสด็จออกไปยังทิศต่างๆ เพื่อสร้างพระนครใหม่

ตัวอย่างเรื่องที่เป็นอันสงส์ของการรักษาลิขภาพที่ ๔

เรื่อง สุวรรณสามชาดก

ในอดีตกาล ณ ที่ไม่ไกลแต่กรุงพาราณสี มีบ้านนายพรานหลังหนึ่งริมแม่น้ำฝั่งนี้ และมีบ้านนายพรานอีกหลังหนึ่งริมฝั่งโน้น นายบ้านทั้งสองเป็นสหายกัน ในเวลาที่ยังหนุ่มอยู่ เขาได้ทำกติกาสัญญากันอย่างนี้ว่า ถ้าข้างหนึ่งมีธิดา ข้างหนึ่งมีบุตร เราจักให้แต่งงานกัน ลำดับนั้น ในเรือนของนายบ้านฝั่งนี้คลอดบุตร ชื่อว่า ทุกุลกุมาร อีกฝั่งคลอดธิดาชื่อว่า ปาริกากุมารี เด็กทั้งสองรูปร่าง น่ารัก มีผิวพรรณดั่งทองคำ แม่เกิดในสกุลนายพรานก็ไม่ทำ ปาณาติบาต

กาลต่อมา เมื่อทุกุลกุมารมีอายุได้ ๑๖ ปี บิดามารดาพูดว่า จะนำกุมาริกามาเพื่อเจ้า แต่ทุกุลกุมารมาจากพรหมโลก เป็นสัตว์บริสุทธิ์ จึงปิดหูทั้งสองบอกว่าไม่ต้องการอยู่ครองเรือน โปรดอย่าได้พูดอย่างนี้ แม่บิดามารดาพูดอยู่ถึงสองครั้งสามครั้ง ก็ไม่ปรารถนา ฝ่ายปาริกากุมารี แม่บิดามารดาของเธอก็พูดว่า จะให้ลูกแต่งงานกับบุตรของสหาย ซึ่งมีรูปร่าง น่ารัก มีผิวพรรณดั่งทองคำ ปาริกากุมารีก็กล่าวห้ามอย่างเดียวกัน แล้วปิดหูทั้งสองเสีย เพราะนาง มาแต่พรหมโลก เป็นสัตว์บริสุทธิ์เช่นกัน

ในคราวนั้น ทุกุลกุมารได้ส่งข่าวกลับไปถึงปาริกากุมารีว่า ถ้าเธอมีความต้องการด้วย เมถุนธรรม ก็จงไปสู่เรือนของบุคคลอื่น ฉันไม่มีความพอใจในเมถุน แม้นางปาริกาก็ส่งข่าว กลับไปถึงทุกุลกุมารเช่นนั้น แต่บิดามารดาได้กระทำการแต่งงานให้เธอทั้งสองผู้ไม่ปรารถนา เรื่องประเวณีเลย เธอทั้งสองมิได้หยั่งลงสู่สมุทรคือกิเลส อยู่ด้วยกันเหมือนมหาพรหม ฉะนั้น ฝ่ายทุกุลกุมารไม่ฆ่าปลาหรือเนื้อ โดยที่สุดก็ไม่ขายแม้กระทั่งเนื้อที่บุคคลนำมา

ลำดับนั้น บิดามารดาพูดกะเขาว่าเจ้าเกิดในสกุลนายพราน ไม่ปรารถนาอยู่ ครองเรือน ไม่ทำการฆ่าสัตว์ เจ้าจักทำอะไรได้ ทุกุลกุมารจึงขอท่านทั้งสองอนุญาตให้บวช บิดามารดาก็อนุญาตว่า ถ้าเช่นนั้น เจ้าทั้งสองจงบวชเถิด ทุกุลกุมารและปาริกากุมารีก็ยินดี ร่าเริง ไหว้บิดามารดา แล้วออกจากบ้าน เข้าสู่ป่าหิมวันต์ทางฝั่งแม่น้ำคงคา มุ่งตรงสู่แม่น้ำ มิคสัมมตา

ขณะนั้น พิภพแห่งท้าวสักกเทวราชสำแดงอาการเร่าร้อน ท้าวสักกเทวราช ทรงหวน รำลึกดู ก็ทรงทราบเหตุการณ์นั้น จึงตรัสเรียกพระวิสสุกรรมเทพบุตรมาให้ไปเนรมิต บรรณศาลาและบรรพชิตบริขารให้กับกุมารและกุมารีทั้งสอง ไล่เนื้อและนกที่มีสำเนียง

ไม่เป็นที่พอใจให้หนีไป แล้วเนรมิตมรรคาช่องทางที่เดินได้คนเดียว กุมารกุมารีเดินไปตามทางนั้น ถึงอาศรมบท พุทฺธบัณฑิตเข้าสู่บรรณศาลา เห็นบรรพชิตบริขารก็ทราบว่าเป็นท้าวสักกะประธานให้ จึงเปลื้องผ้าสาฎกออก นุ่งห่มผ้าเปลือกไม้สีแดง พาดหนังเสือบนบ่าผูกมณฑลชฎาทรงเพศฤๅษีแล้วให้นางปาริภทวชเป็นฤๅษีณี ฤๅษีฤๅษีณีทั้งสองเจริญเมตตา ภูมิภามาพิจารณาอาศัยอยู่ในที่นั้น แม่ฝูงเนื้อและนกทั้งปวง ก็กลับได้เมตตาจิตต่อกันและกัน ด้วยอานุภาพเมตตาแห่งฤๅษีฤๅษีณีทั้งสองนั้น บรรดาสัตว์เหล่านั้นไม่มีสัตว์ตัวใดเบียดเบียนกันเลย ฝ่ายฤๅษีณีลุกขึ้นแต่เช้า ต้มน้ำดื่มและของฉันแล้วกวาดอาศรมบททำกิจทั้งปวง ฤๅษีฤๅษีณีทั้งสองนั้น นำผลไม้เล็กใหญ่มานั่ง แล้วเข้าสู่บรรณศาลาของตนๆ เจริญสมณธรรมอยู่ ณ ที่นั้นตลอดมา

ท้าวสักกเทวราชเสด็จมาสู่ที่บำรุงแห่งนักบวชทั้งสองนั้น วันหนึ่งพระองค์ทรงพิจารณาเห็นอันตรายของนักบวชทั้งสองนั้นว่า จักขุทั้งสองข้างของท่านทั้งสองนี้จักมีติดบอด จึงลงมาจากเทวโลกเข้าไปหาฤๅษีแล้วตรัสบอกว่า อันตรายจะปรากฏแก่ท่านทั้งสอง ควรที่ท่านทั้งสองจะได้บุตรไว้สำหรับปรนปฏิบัติ ขอท่านทั้งสองจงเสพลोकธรรม ฤๅษีได้สดับคำของท้าวสักกเทวราชจึงกล่าวว่า เราทั้งสองแม้คราวที่อยู่ครองเรือนก็หาได้เสพลोकธรรมไม่ เราทั้งสองละโลกธรรมนี้ เกลียตดุจกองคุงอันเต็มไปด้วยหนอน ก็ในบัดนี้ เราทั้งสองเข้าป่าบวชเป็นฤๅษี จักกระทำการเช่นนี้ได้อย่างไรเล่า ท้าวสักกเทวราชตรัสว่าไม่ต้องทำอย่างนั้น ทำแต่เพียงเอามือลูบท้องฤๅษีณีในเวลานางมีระดู ฤๅษีรับว่าถ้าทำแค่นั้นก็ทำได้ จึงบอกฤๅษีณีให้รู้ตัว แล้วเอามือลูบท้องนางในเวลาที่นางมีระดู

ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์จุติจากเทวโลก ถือบปฏิสนธิในท้องฤๅษีณี กาลล่วงไปได้สิบเดือน ฤๅษีณีก็คลอดบุตรมีผิวพรรณดั่งทองคำ ด้วยเหตุนี้เอง บิดามารดาจึงตั้งชื่อบุตรว่า สุวรรณสามกุมาร เวลาที่ฤๅษีณีไปป่าเพื่อหามูลผลาผล นางกินรีทั้งหลายที่อยู่ภายในบรรพตได้ทำหน้าที่นางนม ฤๅษีฤๅษีณีทั้งสองสร่งน้ำพระโพธิสัตว์แล้ว ให้บรรทมในบรรณศาลา แล้วพากันไปหาผลไม้เล็กใหญ่ ในขณะนั้น นางกินรีทั้งหลาย อุ้มกุมารไปสร่งน้ำที่ซอกเขาเป็นต้น แล้วขึ้นสู่ยอดบรรพต ประดับด้วยบุปผชาติต่างๆ แล้วฝนหรรดาลัยและมโนศิลาเป็นต้นที่แผ่นศิลา ประให้เป็นเม็ดที่หน้าผากแล้วนำมาให้นอนในบรรณศาลา ฤๅษีณีกลับมาให้บุตรดื่มนม กาลต่อมา บิดามารดาดูแลรักษาบุตรนั้น จนมีอายุได้ ๑๖ ปี ให้นั่งอยู่ในบรรณศาลา ตนเองพากันไปป่าเพื่อหามูลผลาผลในป่า ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ทรงคิดว่า อันตรายอะไรๆ จะพึงมีแก่บิดามารดาของเรา ในกาลใดกาลหนึ่งข้างหน้าเป็นแน่ จึงสังเกตทางที่บิดามารดาไป

อยู่มาวันหนึ่ง เมื่อฤๅษีฤๅษีทั้งสองนำมูลผลาผลในปากกลับมาในเวลาเย็น พอถึงที่ใกล้อาศรมบท มหาเมฆตั้งขึ้น ฝนตก ท่านทั้งสองจึงเข้าไปสู่โคนไม้แห่งหนึ่ง ยืนอยู่บนยอดจอมปลวก อสรพิษอยู่ภายในจอมปลวกนั้น ถูกน้ำฝนที่เจือด้วยกลิ่นเหม็นจากสรีระของฤๅษีฤๅษีไหลลงเข้ารูจุมูก มันจึงโกรธแล้วพ่นลมในจุมูกออกมา ลมในจุมูกนั้นถูกจักขุทั้งสองข้างของฤๅษีฤๅษีนั้น ทั้งสองก็เป็นคนจักขุมืดไม่เห็นกันและกัน ฤๅษีเรียกฤๅษีมาต่างบอกกันและกันว่า จักขุทั้งสองมืดบอด มองไม่เห็นกัน ทั้งสองมองไม่เห็นทางก็ยืนคร่ำครวญอยู่ด้วยความเข้าใจว่าบัดนี้ชีวิตของเราทั้งสองหมดแล้ว

ก็ฤๅษีฤๅษีทั้งสองนั้น มีบุรพกรรมโดยทั้งสองนั้นในปางก่อนเกิดในสกุลแพทย์ ครั้งนั้น แพทย์นั้นรักษาโรคภัยไข้เจ็บของบุรุษร่ำรวยคนหนึ่ง บุรุษนั้นจักขุหายดีแล้ว ไม่ให้ค่ารักษา แพทย์จึงโกรธเขา กลับไปเรือนแจ้งเรื่องนั้นแก่ภรรยาปรึกษากันว่าจะทำอย่างไรดี ฝ่ายภรรยาได้ฟังก็โกรธ แนะนำให้สามีประกอบยาขนานหนึ่งให้ตาทั้งสองของบุรุษนั้นให้บอดเสีย สามีเห็นดีด้วย จึงออกไปหาบุรุษนั้น ได้กระทำเช่นนี้ ต่อไม่นานนัก บุรุษนั้นตาบอดทั้งสองข้าง ฤๅษีฤๅษีทั้งสองมีจักขุมืดบอดด้วยบาปกรรมดังกล่าวมานี้

ลำดับนั้น สุวรรณสามกุมารคิดว่า บิดามารดาเคยกลับเวลานี้ ท่านทั้งสองจะเป็นอย่างไรหนอ จึงเดินสวนทางร้องเรียกหาไป ท่านทั้งสองนั้นจำเสียงบุตรได้ก็ขานรับ แล้วกล่าวห้ามด้วยความรักในบุตรว่า มีอันตรายในที่นี้ลูกอย่าเข้ามาเลย สุวรรณสามกุมารตอบว่า ถ้าเช่นนั้น ขอให้พ่อแม่จับปลายไม้เท้านี้แล้วออกมาหาลูกเถิด สุวรรณสามกุมารถามว่า ตาพ่อแม่บอดเพราะเหตุอะไร บิดามารดาก็เล่าเรื่องที่เกิดขึ้นให้ฟัง สุวรรณสามกุมารได้ฟังก็รู้ว่า เป็นเพราะอสรพิษมีในจอมปลวกนั้น

สุวรรณสามกุมารเห็นบิดามารดาแล้วก็ร้องไห้และหัวเราะ บิดามารดาจึงถามถึงสาเหตุที่ร้องไห้และหัวเราะ สุวรรณสามกุมารตอบว่า ลูกร้องไห้ ด้วยความเสียใจว่า ตาของพ่อแม่บอดในเวลาที่ยังเด็กอยู่ แต่ที่หัวเราะก็ด้วยความดีใจว่าจักได้ปรนนิบัติบำรุงท่านทั้งสองตั้งแต่บัดนี้ ขอให้พ่อแม่อย่าได้คิดอะไรเลยลูกจักปรนนิบัติบำรุงให้มีความสุข พระมหาสัตว์พลอบโยนให้บิดามารดาเกิดความเบาใจ แล้วนำกลับไปยังอาศรมบท ผู้ก่อกให้ เป็นราวในสถานที่ทุกแห่ง คือที่พักกลางคืน ที่พักกลางวัน ที่โรงกรรม ที่บรรณศาลา ที่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ สำหรับให้บิดามารดาจับถือเดินไป ตั้งแต่นั้นมา ก็ให้บิดามารดาอยู่แต่ในอาศรมบทตนเองออกไปนำมูลผลาผลในป่ามาให้ กวาดที่อยู่ตั้งแต่เช้า ใหว่บิดามารดาแล้วถือหม้อน้ำ

ไปสู่มีคัมมทานที่ นำน้ำดื่มมา จัดตั้งของฉันไว้ จัดเตรียมไม้สีฟันและน้ำบ้วนปากเป็นต้น ให้ผลาผลที่มีรสอร่อยแก่ท่านทั้งสองก่อน แล้วตนเองจึงบริโภคผลาผลที่เหลือที่หลัง เสร็จกิจบริโภคแล้วก็ไหว้ลาบิดามารดา มีฝูงมฤคแวดล้อม เข้าป่าเพื่อหาผลาผล เหล่ากษัตริย์ที่เชิงบรรพตก็แวดล้อมและช่วยเก็บผลาผลให้ เวลาเย็นสุวรรณสามกุมารกลับมาอาศรมบท เอาหม้อตักน้ำมาตั้งไว้ ต้มน้ำแล้วอาบและล้างเท้าให้แก่บิดามารดาตามอัยยาศัย นำกระเบื้องถ่านเพลิงมาให้ผิง เช็ดมือเช็ดเท้าแล้วให้บิดามารดาบริโภคผลาผล ส่วนตนเองภายหลังจัดวางผลาผลที่เหลือไว้ในอาศรมบท สุวรรณสามกุมารได้ปรนนิบัติบำรุงบิดามารดา โดยทำนองนี้ตลอดมา

สมัยนั้น พระราชาพระนามว่าปิลยักราช เสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี พระองค์ทรงอยากได้เนื้อมฤค จึงมอบราชสมบัติให้พระชนนีปกครอง เตรียมอาวุธเข้าสู่ป่าหิมวันต์ ทรงฆ่ามฤคทั้งหลายเสวยเนื้อ เสด็จถึงมีคัมมทานที่ ลุถึงที่ที่สุวรรณสามโพธิสัตว์ตักน้ำตามลำดับ ทอดพระเนตรเห็นรอยเท้ามฤค ก็ทรงเอากิ่งไม้มีสีเขียวทำข้อมโก่งคันศรสอดลูกศรอาบยาพิษ ประทับนั่งเตรียมอยู่ในขุ่มนั้น ฝ่ายสุวรรณสามกุมารนำผลาผลมาในเวลาเย็น วางไว้ในอาศรมบท ไหว้บิดามารดา ลาไปตักน้ำ ถือน้ำมีฝูงมฤคแวดล้อม ให้มฤคสองตัวเดินเคียงกัน วางหม้อน้ำดื่มบนหลังมฤคทั้งสองโดยเอามือประคองไว้ ไปสู่ที่น้ำ ฝ่ายพระราชาประทับอยู่ในขุ่ม ทอดพระเนตรเห็นสุวรรณสามกุมารเดินมาทรงคิดว่า เราเที่ยวมาในป่าหิมวันต์ตลอดกาลนานถึงเพียงนี้ ยังไม่เคยเห็นมนุษย์เลย เขาจะเป็นเทวดาหรือนาคหนอ ถ้าเราจักเข้าไปไต่ถาม ถ้าเขาเป็นเทวดาก็จักเหาะขึ้นสู่อากาศ ถ้าเป็นนาคก็จักดำดินไป แต่เราจะอยู่ในป่าหิมวันต์ประเทศตลอดเวลาที่ไหน ถ้าเราจักกลับกรุงพาราณสี อนาคตย์ทั้งหลายถามเราเกี่ยวกับเขา ก็จะตอบไม่ได้ เขาก็จักติเตียนเรา เพราะเหตุนั้น เราจักยิงผู้นี้ทำให้ทุพพลภาพแล้วจึงถามเรื่องของเขา ลำดับนั้น ในเมื่อฝูงมฤคนั้นลงต้มน้ำแล้วขึ้นมา สุวรรณสามกุมารจึงค่อย ๆ ลงอาบน้ำ ระวังความกระวนกระวายแล้วขึ้นจากน้ำ นุ่งห่มผ้าเปลือกไม้สีแดง เอาหนังเสือพาดเฉวียงบ่า ยกหม้อน้ำขึ้นวางบนบ่าซ้าย ก็ในกาลนั้น พระราชาทรงคิดว่า บัดนี้เป็นเวลาที่เราคควรจะได้ จึงยกลูกศรอาบยาพิษนั้นขึ้นยิงสุวรรณสามกุมารถูกข้างขวาทะลุออกข้างซ้าย ฝูงมฤครู้ว่าสุวรรณสามกุมารถูกยิง ตกใจกลัววิ่งหนีไป ฝ่ายสุวรรณสามแม่ถูกยิง ก็ประคองหม้อน้ำไว้ ตั้งสติค่อย ๆ วางหม้อน้ำลง คู้เกลี่ยทรายตั้งหม้อน้ำ กำหนดทิศหันศีรษะไปทางทิศที่บิดามารดาอยู่ เป็นดุจสุวรรณปฎิมา นอนบนทรายมีพรรณดั่งแผ่นเงิน ตั้งสติกล่าวว่า ชื่อว่าบุคคลผู้มีเวรของเราในป่าหิมวันต์นี้ไม่มี บุคคล

ผู้มีเวรของบิดามารดาของเราก็ไม่มี กล่าวดังนี้แล้วถ่มโลหิตในปาก ยังไม่เห็นพระราชาเลย เมื่อจะถามจึงกล่าวคาถาความว่า ใครหนอใช้ลูกศรยิงเรา ผู้ประมาท กำลังแบกหม้อน้ำอยู่ กษัตริย์ พราหมณ์ หรือแพศย์ที่ยิงเราแล้วซ่อนตัวอยู่ เมื่อกล่าวอย่างนี้แล้ว เพื่อจะแสดงความที่ร่างกายของตนไม่ได้เป็นอาหาร จึงกล่าวคาถาที่สองความว่า เนื้อของเราก็กินไม่ได้หนังก็ไม่มีประโยชน์ เมื่อเป็นเช่นนี้ เป็นเพราะเหตุอะไรหนอจึงเห็นว่าเราเป็นผู้สมควรถูกยิง จึงถามถึงชื่อผู้ที่ยิง

พระราชาทรงสดับดังนั้น ทรงดำริว่า บุรุษนี้แม้ถูกเรายิงด้วยลูกศรอาบยาพิษ ล้มลงแล้ว ก็ไม่ดำไม่ตัดพ้อเรา เรียกหาเราด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ เราจักไปหาเขา แล้วเสด็จไปประทับยืนในที่ใกล้สุวรรณสามกุมาร แล้วตรัสความว่า เราเป็นพระราชาของชาวกาสิ นามว่า พระเจ้าปิลยักษ์ เราละแฉ่นแฉ้วนเที่ยวแสวงหามฤค เพราะความโลภ เป็นผู้เก่งเรื่องการยิง ธนูแม่นยำ แม้ข้างมาสู่ระยะลูกศรก็ไม่อาจหนีพ้นไปได้ แล้วตรัสถามถึงชื่อและบิดามารดาของสุวรรณสาม

พระมหาสัตว์ได้ฟังดังนั้นแล้ว ดำริว่า ถ้าเราบอกว่า เราเป็นเทวดา นาค ยักษ์ กิณนร หรือเป็นกษัตริย์เป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่ง พระราชาก็จะเชื่อคำของเรา เราควรกล่าวความจริงเท่านั้น แล้วจึงกราบทูลว่า ข้าพระองค์เป็นบุตรฤษี เป็นหลานของนายพราน ชื่อว่า สามะวันนี้ใกล้จะตายนอนอยู่อย่างนี้ เพราะถูกพระองค์ยิงด้วยลูกศรใหญ่อาบยาพิษ เหมือนมฤคที่ถูกนายพรานป่ายิง ขอพระองค์จงทอดพระเนตรข้าพระองค์ผู้นอนจมเลือดอยู่ และทอดพระเนตรลูกศรที่เสียบข้างขวาทะลุข้างซ้าย ข้าพระองค์บ้วนเลือด กระสับกระส่ายอยู่ ขอทูลถามพระองค์ว่า พระองค์ยิงแล้วจะซ่อนตัวเองอยู่ทำไม เสือเหลืองถูกฆ่าเพราะหนังข้างถูกฆ่าเพราะงา แล้วข้าพระองค์ถูกยิงเพราะเหตุอะไร

พระราชาทรงสดับคำของสุวรรณสามกุมารแล้ว ไม่ตรัสบอกตามจริง ตรัสคำเท็จว่า มฤคที่เราเห็นพอมานี้ในระยะลูกศร พอมันเห็นท่านแล้วก็หนีไปหมด เราโกรธจึงยิงท่าน

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ทูลพระราชาว่า พระองค์ตรัสอะไร ขึ้นชื่อว่ามฤคในป่าหิมวันต์นี้ ที่เห็นข้าพระองค์แล้วหนีไป ไม่มี ตั้งแต่ข้าพระองค์จำความได้ รู้จักถูกผิด ผูกมฤคในป่า แม้จะดุร้าย ก็ไม่สะดุ้งกลัวข้าพระองค์ และตั้งแต่ปฐมวัยข้าพระองค์นุ่งผ้าเปลือกไม้ ผูกมฤคในป่าแม้ดุร้าย ก็ไม่สะดุ้งกลัวข้าพระองค์ ผูกกิณนรผู้ฉลาดที่อยู่ภูเขาคันธมาทน์ เห็นข้าพระองค์ก็ไม่สะดุ้งกลัว พวกเราต่างรักใคร่กันไม่ว่าจะไปภูเขาและป่า เมื่อเป็นเช่นนี้ มฤคทั้งหลายเห็นข้าพระองค์แล้วจะตกใจเพราะอะไร

พระราชชาติได้สดับดังนั้นแล้ว ทรงดำริว่า เรายิ่งสุวรรณสามผู้ไร้ความผิดแล้วยังกล่าว มุสาวาทอีก เราจักกล่าวความจริงเท่านั้น ตรัสว่า เรากล่าวเท็จ ความจริงมฤคเห็นท่านแล้วหาได้ สะดุ้งกลัวไม่ เราถูกความโกรธและความโลภครอบงำแล้ว จึงได้ยิงท่าน และทรงทราบ ว่า สุวรรณสามนี้ไม่ได้อยู่ป่าคนเดียวเท่านั้น คงมีญาติแน่นอน พระราชาตรัสถามเขาความว่า ท่านมาจากที่ไหน หรือใครให้ท่านมาอยู่ที่นี่ ท่านไปตักน้ำที่แม่น้ำมีคสัมมตาแล้วก็กลับมา ทำไม

พระโพธิสัตว์ได้สดับพระดำรัสของพระราชชาติแล้ว กลับความเจ็บปวด บ้วนเลือดแล้ว กล่าวคาถาความว่า บิดามารดาของข้าพระองค์ตาบอด ข้าพระองค์เลี้ยงท่านทั้งสอง อยู่ใน ป่าใหญ่ และจะนำน้ำไปให้ท่านทั้งสองนั้น จึงได้มาที่แม่น้ำมีคสัมมตานี้ แล้วบ่นรำพันปรารภ ถึงบิดามารดาว่า อาหารของบิดามารดานั้นยังพอมีอยู่ เมื่อเป็นเช่นนี้ ชีวิตของท่านจักดำรง อยู่ได้ราว ๖ วัน ท่านทั้งสองตาบอด เกรงว่าจักตายเสีย เพราะไม่ได้ตักน้ำ ความทุกข์ที่ทุกข์ นี้ไม่ใช่ความทุกข์ที่ใหญ่เลย เพราะเป็นความทุกข์ที่คนจะต้องประสบอยู่แล้ว ส่วนความทุกข์ ที่ไม่ได้เห็นบิดามารดา เป็นความทุกข์ที่ยิ่งใหญ่ บิดามารดาจะเป็นกำพร้าเสียใจ จะร้องไห้อยู่ ตลอดคืน จักเหือดแห้งไปในครึ่งคืนหรือถึงตอนเช้าเลยทีเดียว ดุจแม่น้ำเล็กในฤดูร้อน ข้าพระองค์เคยหมั่นบำรุงบำเรอหวัดมือเท้าของท่านทั้งสอง บัดนี้ท่านทั้งสองไม่เห็น ข้าพระองค์จักบ่นเรียกหา ลูกศรคือความโศกที่ สองนี้แหละทำให้หัวใจของข้าพระองค์หวนไหว เพราะไม่ได้เห็นท่านทั้งสองผู้มีจักขุมืด ข้าพระองค์เห็นจักตายเสีย

พระราชชาติทรงฟังความคร่ำครวญของพระโพธิสัตว์ ทรงดำริว่า บุรุษนี้เป็นผู้ประพฤติ พรหมจรรย์ ตั้งอยู่ในธรรม ประณินัตติบิดามารดาอย่างเยี่ยมยอด บัดนี้ได้รับความทุกข์ถึงเพียงนี้ ยังคร่ำครวญถึงบิดามารดา เราได้ทำความผิดในบุรุษผู้สมบูรณ์ด้วยคุณธรรมอย่างนี้ เราควร ปรอปปใจบุรุษนี้อย่างไรดีหนอ แล้วทรงสันนิษฐานว่า ในเวลาที่เราดกนรก ราชสมบัติจักช่วย อะไรได้ เราจักประณินัตติบิดามารดาของบุรุษนี้อย่างที่เขากะทำ การตายของบุรุษนี้จักเป็น เหมือนไม่ตาย ด้วยประการฉะนี้ จึงตรัสความว่า ท่านอย่าคร่ำครวญมากเลย เราเก่งเรื่อง ธนุศิลป์ ยิ่งแม่นยำนัก จักฆ่ามฤค และแสวงหามูลอาหารป่ามาเลี้ยงบิดามารดาของท่าน บิดา มารดาของท่านอยู่ที่ป่าไหน เราจักเลี้ยงบิดามารดาของท่าน ให้เหมือนกับที่ท่านเลี้ยง

ลำดับนั้น สุวรรณสามกุมารได้ฟังพระราชดำรัสของพระราชชาตินั้นแล้วจึงกราบทูลว่า ถ้าอย่างนั้น ขอพระองค์โปรดเลี้ยงดูบิดามารดาของข้าพระองค์เถิด เมื่อจะชี้หนทางให้ ทรงทราบ จึงทูลบอกหนทางที่เดินได้เฉพาะคนเดียว ซึ่งอยู่ทางห้วยอนของตน ให้พระราช

เสด็จไปแต่ที่นี้ระหว่างกึ่งเสียงกู่ ก็จะมีถึงสถานที่อยู่ของบิดามารดาแล้วเลี้ยงดูท่านทั้งสอง ในสถานที่นั้นเกิด

สุวรรณสามกุมาร กราบทูลชี้ทางแล้วอดกลั้นเวทนาเห็นปานนั้นไว้ด้วยความรักยิ่ง ในบิดามารดา ประคองอัญชลีทูลวิงวอนขอให้เลี้ยงดูบิดามารดา และกราบทูลอย่างนี้อีกว่า ข้าพระบาทขอน้อมกราบพระองค์ ขอพระองค์ทรงบำรุงเลี้ยงบิดามารดาผู้ตาบอดของ ข้าพระองค์ ข้าพระองค์ขอประคองอัญชลีถวายบังคมพระองค์ ขอพระองค์มีพระดำรัสกะ บิดามารดาของข้าพระองค์ให้ทราบ ว่า ข้าพระองค์ไหว้นบท่านทั้งสองด้วย

พระราชาทรงรับคำ สุวรรณสามกุมารฝากการไหว้บิดามารดาแล้วก็ถึงวิสัยญี สลบนิ่งไปเมื่อกล่าวมาได้เพียงเท่านี้ก็ดับลมหายใจ ไม่ได้กล่าวอะไรอีกเลย ก็ในกาลนั้น ถ้อยคำที่เป็นไปอาศัยหทัยรูป ซึ่งติดต่อกิจของสุวรรณสามกุมารนั้นขาดแล้ว เพราะกำลังแห่ง พิษซาบซ่าน ปากก็ปิด ตาก็หลับ มือเท้าแข็งกระด้าง ร่างกายทั้งสิ้นเปื้อนเลือด ลำดับนั้น พระราชาทรงคิดว่า สุวรรณสามนี้พูดกับเราอยู่เดี๋ยวนี้ เป็นอะไรไปหนอ จึงทรงพิจารณา ตรวจดูลมหายใจของพระโพธิสัตว์ ก็ทรงทราบว่า บัดนี้สุวรรณสามเสียชีวิตแล้ว ไม่สามารถ ที่จะกลั่นความโศกไว้ได้ ก็วางพระหัตถ์ไว้บนพระเศียรคร่ำครวญรำพันด้วยเสียงอันดัง

กาลนั้น เทพธิดามีนามว่าพสุนธรีย อยู่ที่ภูเขาคันธมาถน์ เคยเป็นมารดาของสุวรรณ- สามกุมารในชาติที่ ๗ เผ่าคุณแลอยู่เป็นนิจด้วยความรักในบุตร ก็ในวันนั้นนางมีวเสวย ทิพยสมบัติอยู่จึงมิได้ดูแล ต่อเมื่อในเวลาทีสุวรรณสามกุมารสลับ นางพิจารณาตัวก็รู้ว่า พระเจ้าปิลยักข์ยังบุตรของนาง จึงพร่ำรำพันด้วยเสียงอันดังว่า ถ้าเราจักไม่ไปที่นั่น สุวรรณสาม บุตรของเราจักพินาศอยู่ในที่นี้ แม้พระหทัยของพระราชาก็จักแตก บิดามารดาของสามะ จักอดอาหาร จะไม่ได้น้ำดื่ม จักเหือดแห้งตาย ต่อเมื่อเราไปที่นั่น พระราชาจักถือเอาหม้อน้ำ ดื่มไปสู่ที่อยู่ของบิดามารดาของสุวรรณสามนั้น และแล้วก็จักรับสั่งว่า เราฆ่าบุตรของท่าน เสียแล้ว แล้วจักนำท่านทั้งสองนั้นไปสู่ที่อยู่ของสุวรรณสาม เมื่อเป็นเช่นนี้ ฤๅษีฤๅษิณีและเรา จักทำสังจักริยา พิษในตัวสุวรรณสามก็จักหาย บุตรของเราจักได้ชีวิตคืนมา จักขุทั้งสองข้าง ของบิดามารดาสุวรรณสามก็จักแลเห็นเป็นปกติ และพระราชาก็ได้ทรงสดับธรรมเทศนาของ สุวรรณสาม เสด็จกลับพระนคร จักทรงบริจาคนมหาทาน ครองราชสมบัติโดยยุติธรรม ได้ไปสู่สวรรค์ เพราะเหตุนี้ เราจะไปในที่นั่น เทพธิดานั้นจึงไปสถิตอยู่ในอากาศโดยไม่ ปรากฏกายที่ฝั่งมิคสัมมทานที กล่าวอนุเคราะห์กับพระเจ้าปิลยักข์ราชาว่า พระองค์ทำ ความผิดมาก ได้ทำกรรมอันชั่วช้า บิดามารดาและบุตรทั้งสามคนนี้ ไม่มีใครความประทุษร้าย

ถูกพระองค์ฆ่าเสียด้วยลูกศรลูกเดียวกัน เชิญเสด็จมาเถิด ข้าพเจ้าจะพำสอนพระองค์ ด้วยวิธีที่พระองค์จะได้ไปสู่สวรรค์ พระองค์จึงเลี้ยงดูบิดามารดาผู้ตาบอดโดยธรรม

พระราชาทรงสดับคำของเทพธิดาแล้ว ทรงเชื่อว่า เราเลี้ยงบิดามารดาของสุวรรณสามแล้ว จักไปสู่สวรรค์ ทรงดำริว่า เราจะต้องการราชสมบัติทำไมเล่า เราจักเลี้ยงดูท่านทั้งสอง ทรงตั้งพระหฤทัยมั่น ทรงทำความโศกให้เบาบาง เข้าพระหฤทัยว่า สุวรรณสาม โภธิสัตว์เสียชีวิตแล้ว จึงทรงบูชาสิริระของพระโภธิสัตว์นั้น ด้วยดอกไม้ต่างๆ ประพรมด้วยน้ำ ทำประทักษิณ ๓ รอบ ทรงกราบในฐานะทั้งสี่ แล้วถือหม้อน้ำที่พระโภธิสัตว์ใส่ไว้เต็ม ถึงความโทมัส เสด็จบายพระพักตร์ไปทางทิศทักษิณ

ปกติพระราชามีผู้มีพระกำลังมาก ทรงถือหม้อน้ำเข้าไปสู่อาศรมบท ถึงประตูบรรณศาลาของกุหลบัณฑิต ดุจคนกระแทกอาศรมให้กระเทือน กุหลบัณฑิตนั่งอยู่ภายในได้ฟังเสียงฝีพระบาทแห่งพระเจ้าปิลักษณ์ราช ก็นึกในใจว่า นี่ไม่ใช่เสียงฝีเท้าสุวรรณสามบุตรของเรา เสียงฝีเท้าใครหนอ เมื่อจะถามจึงกล่าวคาถาความว่า นั้นเสียงฝีเท้าใครหนอ เสียงฝีเท้าคนเดินเป็นแน่ เสียงฝีเท้าสามบุตรของเราไม่ดัง ดูก่อนท่านผู้ไม่มีทุกข์ ท่านเป็นใครหนอ สามบุตรเราเดินเบา วางเท้าเบา เสียงฝีเท้าสามบุตรเราไม่ดัง ท่านเป็นใครหนอ

พระราชาก็ได้สดับคำถามนั้น ทรงดำริว่า ถ้าเราไม่บอกว่าเราเป็นพระราชาก็ดี เราฆ่าบุตรของท่านเสียแล้ว ท่านทั้งสองนี้จักโกรธเรา จะกล่าวคำหยาบกะเรา เมื่อเป็นเช่นนี้ ความโกรธของเราจักเกิดขึ้น ครั้นโกรธแล้ว เราก็จักเบียดเบียนท่านทั้งสอง กรรมนั้นจักเป็นอกุศล ต่อเมื่อเราบอกว่าเราเป็นพระราชาก็ดี ชื่อว่าผู้ที่ไม่เกรงกลัวยอมไม่มี เพราะฉะนั้นเราจะบอกความที่เราเป็นพระราชาก่อน ทรงดำริดังนี้แล้ว ทรงวางหม้อน้ำไว้ที่โรงน้ำดื่มแล้วประทับยืนที่ประตูบรรณศาลา เมื่อจะแสดงพระองค์ให้ฤๅษีรู้จัก จึงตรัสว่าเราเป็นพระราชานามว่า พระเจ้าปิลักษณ์ ได้จากแวนแคว้นที่ยิวแสวงหามฤคเพราะความโลภ อนึ่ง เราเป็นคนเก่งเรื่องธนูศิลป์ ยิ่งแม่นยำนัก แม้ข้างมาสู่ระยะลูกศรของเรา ก็ไม่พึงหนีพ้นไปได้

ฝ่ายกุหลบัณฑิตเมื่อจะทำปฏิสันถารกับพระราชาก็จึงทูลว่า พระองค์เสด็จมาดีแล้ว เสด็จมาแต่ไกลก็เหมือนใกล้ พระองค์มีอิสระจึงเสด็จมาถึงแล้ว ขอจงทรงทราบสิ่งที่มีอยู่ในที่นี้ ขอเชิญเสวยผลมะพลับ ผลมะหาด ผลมะขาง และผลหมากเม่า อันเป็นผลไม้เล็กน้อย ขอได้โปรดเลือกเสวยผลที่ดีที่สุดเถิด ขอจงทรงดื่มน้ำซึ่งเป็นน้ำเย็นที่นำมาแต่มีคัมมทานที่ซึ่งไหลจากชอกเขาตามพระประสงค์เถิด

เมื่อฤๅษีทำปฏิสันถารอย่างนี้แล้ว พระราชาทรงดำริว่า เราไม่ควรจะบอกว่า เราฆ่า บุตรของท่านก่อน จะทำเหมือนไม่รู้ พูดเรื่องอะไรๆ ไปก่อนแล้วจึงค่อยบอก ทรงดำริดังนี้แล้ว จึงตรัสว่า ท่านทั้งสองจักขุมืดไม่สามารถจะเห็นอะไรๆ ใครเล่าหนอนำผลไม้มาเพื่อท่าน ทั้งสอง สะสมผลไม้ไม่น้อยใหญ่ไว้อย่างเรียบร้อย เราเห็นเหมือนคนตาดีสะสมไว้

ทูลบัณฑิตได้ฟังดังนั้น เพื่อจะบอกว่าตนมิได้นำมา แต่บุตรเป็นคนนำมา จึงได้ กล่าวสองคาถาความว่า สามะหนุ่มน้อยรูปร่างสันทัด ดงงามนำดู ผมยवाद้าเพื่อยลงไป ปลายผมงอนซ้อนขึ้นข้างบน เรอนั้นแหละนำผลไม้มา ถือหม้อน้ำไปสู่แม่น้ำ นำน้ำมา ซึ่งใกล้ จะกลับมาแล้ว พระราชาได้ทรงสดับดังนั้นแล้วจึงตรัสว่าพระองค์ได้ฆ่าสามกุมารแล้ว ตอนนี้ นอนอยู่ที่หาดทรายเประะเปื้อนด้วยเลือด

ก็บรรณศาลาของปาริกาฤๅษีณอยู่ใกล้ที่อยู่ของทูลบัณฑิต นางนั่งอยู่ได้ยิน พระดำรัสของพระราชา ก็ใคร่จะรู้ประวัติการณ์นั้น จึงออกจากบรรณศาลาของตนไปยัง ที่อยู่ของทูลบัณฑิตด้วยการสาวเชือกเดินไปแล้วกล่าวว่า ข้าแต่ทูลบัณฑิต ท่านพูดกับใคร ซึ่งบอกว่า ข้าพเจ้าได้ฆ่าสามกุมารเสียแล้ว ใจของดิฉันยอมหวั่นไหวเพราะได้ยินว่า สามกุมาร ถูกฆ่าเสียแล้ว เหมือนกิ่งอ่อนแห่งต้นโพธิ์มีใบอันลมพัดให้หวั่นไหว

ลำดับนั้น ทูลบัณฑิตเมื่อจะโอวาทนางปาริกาฤๅษีนั้น จึงบอกว่า ท่านผู้นี้คือ พระเจ้ากาสี พระองค์ทรงยิงสามกุมาร ที่มีคัมภีร์ตามที่ ด้วยความโกรธ เราทั้งสองอย่า ปรารถนาให้พระองค์ได้รับบาปเลย

ปาริกาฤๅษีก็กล่าวอีกว่า บุตรที่รัก ที่หายากเช่นนี้ ผู้ได้เลี้ยงเราทั้งสองผู้ตาบอด จะไม่ให้โกรธบุคคลผู้ฆ่าบุตรคนเดียวนั้นได้อย่างไรเล่า

ทูลบัณฑิตกล่าวว่า บุตรที่รัก ที่หายากเช่นนี้ ผู้ได้เลี้ยงเราทั้งสองผู้ตามืด บัณฑิต ทั้งหลายยอมสรรเสริญบุคคลผู้ไม่โกรธในบุคคลผู้ฆ่าบุตรคนเดียวนั้น ฤๅษีฤๅษีทั้งสอง ได้พรรณนาคุณของพระโพธิสัตว์ คร่ำครวญอยู่ตลอดเวลา

ลำดับนั้น พระเจ้าปิลยักขราช เมื่อจะทรงปลอบใจฤๅษีฤๅษี จึงตรัสว่า ผู้เป็นเจ้าของ ทั้งสองอย่าคร่ำครวญไปมากเลย เมื่อข้าพเจ้าฆ่าสามกุมารเสียแล้ว ข้าพเจ้าจักรับภาระ เลี้ยงดูผู้เป็นเจ้าของทั้งสองในป่าใหญ่ ข้าพเจ้าเป็นคนเก่งเรื่องธนูศิลป์ ยิ่งแม่นยำ จักฆ่ามฤคและ แสงหามูลผลในป่า รับภาระเลี้ยงดูผู้เป็นเจ้าของทั้งสอง

ลำดับนั้น ฝ่ายฤๅษีฤๅษีณีสันทนา กับพระราชแล้วทูลว่า ขอถวายพระพร มหาบพิตร สภาพนั้นไม่สมควร การจะทรงกระทำอย่างนั้นต่ออาตมาทั้งสองไม่สมควร พระองค์เป็น พระราชาของอาตมาทั้งสอง อาตมาทั้งสองขอถวายบังคมพระยุคลบาทของพระองค์

พระราชได้ทรงสดับดังนั้น ทรงยินดีเหลือเกินแล้วทรงดำริว่า โอน่าอัศจรรย์ แม้ เพียงคำหยาบของฤๅษีทั้งสองนี้ก็ไม่มีต่อเราผู้ทำความประทุษร้ายถึงเพียงนี้ กลับยกย่องเรา เสียอีก จึงตรัสอย่างนี้ว่า ข้าแต่ท่านผู้เชื่อชาตินายพราน ท่านกล่าวเป็นธรรม ท่านบำเพ็ญ ความถ่อมตน ขอท่านจงเป็นบิดาของข้าพเจ้า ข้าแต่นางปาริกา ขอท่านจงเป็นมารดาของ ข้าพเจ้า

ฤๅษีฤๅษีณีประคองอัญชลีไหว้ เมื่อจะทูลวิงวอนว่า ขอถวายพระพร มหาบพิตร พระองค์ไม่มีหน้าที่ที่จะทำภาระแก่อาตมาทั้งสอง แต่ขอพระองค์จงทรงถือปลายไม้เท้าของ อาตมาทั้งสองนำไปให้ถึงที่อยู่สุวรรณสาม อาตมาทั้งสองจะสัมผัสเท้าทั้งสองและดวงหน้าอัน งดงามนำดูของลูก แล้วทรมานตนให้ถึงแก่ความตาย เมื่อท่านเหล่านั้นสนทนากันอยู่อย่างนี้ พระอาทิตย์ก็อัสดงคต

ลำดับนั้น พระราชทรงดำริว่า ถ้าเรานำฤๅษีทั้งสองผู้ตาบอดไปให้ถึงที่อยู่ของ สุวรรณสามในบัดนี้ทีเดียว ภัยของฤๅษีทั้งสองจักแตกเพราะเห็นสุวรรณสามนั้น เราก็ชื่อ ว่านอนอยู่ในนรก ในเวลาที่ท่านทั้งสามสิ้นชีวิต ด้วยประการฉะนี้ เพราะฉะนั้น เราจักไม่ ให้ ฤๅษีทั้งสองนั้นไป ทรงดำริฉะนี้แล้ว จึงตรัสว่า สามกุมารถูกฆ่านอนอยู่ที่ป่าไกลสุดตรงที่ดวง จันทรดวงอาทิตย์ตกลงเหนือแผ่นดิน เกือบเกือบด้วยฝุ่นทราย ป่านั้นเป็นป่าใหญ่ เกือบ เกือบไปด้วยสัตว์ร้าย ผู้เป็นเจ้าของทั้งสองจงอยู่ในอาศรมนี้ก่อนเถิด

ลำดับนั้น ฤๅษีทั้งสองได้กล่าวว่า ตนไม่กลัวสัตว์ร้าย ลำดับนั้น พระราชเมื่อไม่ อาจห้ามฤๅษีฤๅษีณีสองนั้น ก็ทรงจูงมือนำไปให้ถึงที่อยู่สุวรรณสาม ก็แลครั้นทรงนำไปแล้ว ประทับยืนในที่ใกล้สุวรรณสามแล้วตรัสว่า นี้บุตรของผู้เป็นเจ้าของทั้งสอง ลำดับนั้น ฤๅษีผู้เป็น บิดาของพระโพธิสัตว์ซ่อนเคียวขึ้นวางไว้บนटक ฤๅษีณีสผู้เป็นมารดาก็ยกเท้าขึ้นวางไว้บนटक ของตน นั่งบ่นรำพันอยู่ว่า สภาพไม่ยุติธรรมมาเป็นไปในโลกนี้ พ่อสามผู้งาม นำดู พ่อมา หลับเอาจริงๆ เคลิบเคลิ้มเอามากมาย ดังคนดื่มสุราซึม ชัดเคืองใครมา ถือตัวมิใช่หน่อย มีใจพิเศษ ในเมื่อกาลล่วงไปอย่างนี้ ในวันนี้ พ่อไม่พูดใดๆ บ้างเลย พ่อสามะนี้เป็นผู้ปรนนิบัติ บำรุงเราทั้งสองผู้ตามืด มาเสียชีวิตแล้ว บัดนี้ ใครเล่าจักชำระชฎาอันหม่นหมองเปื้อน ฝุ่นละออง ใครเล่าจักจับกราดกวาดอาศรม ใครเล่าจักจัดน้ำเย็นและน้ำร้อนให้อาบ

ใครเล่าจักให้เราทั้งสองได้บริโภคมูลผลอาหารในป่า ลูกสามะนี่เป็นผู้ปรนนิบัติบำรุงเราทั้งสอง ผู้ตามืด มาเสียชีวิตแล้ว

ลำดับนั้น ฤๅษีผู้มารดาแห่งพระโพธิสัตว์ เมื่อบ่นเพื่อเป็นหนักหนา ก็เอามืออังที่อกพระโพธิสัตว์พิจารณาความอบอุ่น คิดว่า ความอบอุ่นของบุตรเรายังมีอยู่ บุตรเรจักสลบด้วยกำลังยาพิษ เราจักกระทำสังจกิริยาแก่บุตร เพื่อถอนพิษออก คิดฉะนี้แล้วได้กระทำสังจกิริยา กล่าวคำสัจว่า ลูกสามะได้เป็นผู้ประพฤดิธรรมเป็นปกติ ได้เป็นผู้ประพฤติดังพรหมเป็นปกติ ได้เป็นผู้กล่าวคำจริงมาแต่ก่อน ได้เป็นผู้เลี้ยงบิดามารดา ได้เป็นผู้ประพฤติยำเกรงต่อท่านผู้เจริญในตระกูล เป็นผู้ที่เรารักยิ่งกว่าชีวิต โดยความจริงใดๆ ด้วยการกล่าวความจริงนั้นๆ ขอพิษในร่างกายของลูกสามะจงหายไป บุญอย่างใดอย่างหนึ่งที่ลูกสามะกระทำมาแล้วแก่เราและแก่บิดา มีอยู่ ด้วยอานุภาพกุศลบุญนั้นทั้งหมด ขอพิษของลูกสามะจงหายไป

เมื่อมารดาทำสังจกิริยาอย่างนี้ สามกุมารก็พลิกตัวกลับแล้วนอนต่อไป ลำดับนั้น บิดาคิดว่า ลูกของเรายังมีชีวิตอยู่ เราจักทำสังจกิริยาบ้าง จึงได้ทำสังจกิริยาได้กล่าวคำสัจโดยนัยเช่นเดียวกับมารดา

เมื่อบิดาทำสังจกิริยาอยู่อย่างนี้ พระมหาสัตว์พลิกตัวอีกข้างหนึ่งแล้วนอนต่อไป ลำดับนั้นเทพิดาผู้มีนามว่าพสุนธรีได้ทำสังจกิริยาเป็นลำดับที่สาม โดยกล่าวสัจวาจา ด้วยความเอ็นดูต่อสามกุมารว่า เราอยู่ที่ภูเขาคันธมาทนต์ตลอดราตรีนาน ใครๆ อื่น ซึ่งเป็นที่รักของเรามากกว่าสามกุมารนี้ไม่มี ของหอมล้วนแล้วด้วยไม้หอมทั้งหมด ณ คันธมาทนต์บรรพต มีอยู่ ด้วยสัจวาจานี้ ขอพิษของลูกสามกุมารจงหายไป เมื่อฤๅษีทั้งสองบ่นเพื่อรำพันเป็นอันมากอย่างน่าสงสาร สามกุมารก็ลุกขึ้นได้เร็วพลัน

ความอัศจรรย์ทั้งปวงคือ พระมหาสัตว์หายจากโรค ฤๅษีทั้งสองผู้เป็นบิดามารดาได้ดวงตากลับเห็นเป็นปกติ แสงอรุณขึ้น และทำน้ำ ได้ปรากฏมีขึ้นในขณะเดียวกันทีเดียว บิดามารดาทั้งสองได้ดวงตาดีเป็นปกติแล้ว เกิดยินดีอย่างเหลือเกินว่า ลูกสามะหายจากโรค ลำดับนั้น สามบัณฑิตได้กล่าวกะท่านเหล่านั้นว่า ข้าพเจ้ามีนามว่าสามะ ขอความเจริญจงมีแก่ท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้าลุกขึ้นได้แล้วโดยสวัสดิ์ ขอท่านทั้งหลายอย่าคร่ำครวญนักเลย จงพูดกะข้าพเจ้า ด้วยเสียงอันไพเราะเถิด

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์มองเห็นพระราชา เมื่อจะกราบทูลปฏิสันถาร จึงกล่าวว่า ข้าแต่มหาบพิตร พระองค์เสด็จมาดีแล้ว เสด็จมาแต่ไกลก็เหมือนใกล้ มีอิสระเสด็จมาดีแล้ว

ของทรงทราบสิ่งที่มีอยู่ในที่นี้ ขอเชิญเสวยผลไม้พลับ ผลมะหาด ผลมะขาง และผลหมากเฒ่า อันเป็นผลไม้เล็กน้อย ขอได้โปรดเลือกเสวยผลที่ดีๆ เถิด ขอจงทรงดื่มน้ำซึ่งเป็นน้ำเย็น ที่นำมาแต่มีคัมภีร์ตามนี้ ซึ่งไหลจากชอกเขา ตามประสงค์เถิด

ฝ่ายพระราชาทอดพระเนตรเห็นความอัศจรรย์นั้นแล้วจึงตรัสว่า ข้าพเจ้าจงมากงจริงจัง มีดีไปหมด ข้าพเจ้าได้เห็นสามบัณฑิตนั้นเสียชีวิตแล้ว ทำไมจึงฟื้นขึ้นมาได้อีกเล่า

ฝ่ายสามบัณฑิตดำริว่า พระราชาทรงเข้าพระทัยว่าเราตายแล้ว เราจักประกาศความที่เรายังไม่ตายแก่พระองค์ จึงกราบทูลว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า ชาวโลกย่อมสำคัญซึ่งบุคคลผู้ยังมีชีวิตอยู่ เสวยเวทนาอย่างหนัก ไกล่หมัดความรู้สึก ซึ่งยังเป็นอยู่แท้ๆ ว่าตายแล้ว ข้าแต่มหाराชเจ้า ชาวโลกย่อมสำคัญซึ่งบุคคลผู้ยังมีชีวิตอยู่ เสวยเวทนาอย่างหนัก ถึงความดับสนิทแน่นิ่งแล้วนั้น ซึ่งยังเป็นอยู่แท้ๆ ว่าตายแล้ว

ก็แลครั้นกราบทูลอย่างนี้แล้ว พระมหาสัตว์ประสงค์จะให้พระราชที่ตั้งอยู่ในประโยชน์ เมื่อจะแสดงธรรมจึงได้กล่าวอีกว่า บุคคลใดเลี้ยงดูบิดามารดาโดยธรรม เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ย่อมช่วยแก้ไขคุ้มครองบุคคลนั้น บุคคลใดเลี้ยงดูบิดามารดาโดยธรรม นักปราชญ์ทั้งหลายย่อมสรรเสริญบุคคลผู้นั้นในโลกนี้ บุคคลนั้นละจากโลกนี้ไปแล้ว ย่อมบันเทิงอยู่ในสวรรค์

พระราชาก็ได้สดับคำนั้นแล้ว ทรงดำริว่า น้าอัศจรรย์หนอ แม้เทวดาทั้งหลาย ก็เฝ้ายาวโรคที่เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้เลี้ยงดูบิดามารดา สามบัณฑิตผู้นี้ ช่างงดงามเหลือเกิน ทรงดำรินี้แล้ว ประคองอัญชลีตรัสว่า ข้าพเจ้านิ่งมากจริง ๆ งงไปหมดแล้ว ท่านสามบัณฑิต ข้าพเจ้าขอถึงท่านเป็นสรณะ และขอท่านจงเป็นสรณะที่พึ่งของข้าพเจ้า

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์กราบทูลพระราชาคความว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า ถ้าพระองค์มีพระประสงค์เสด็จสู่เทวโลก มีพระประสงค์บริโภคนิพยสมบัติใหญ่ จงทรงประพฤติในทศพิชราชธรรมจรยาเหล่านี้เถิด เมื่อจะถวายโอวาทแต่พระราชาก็ได้กล่าวคาถาอันว่าด้วยการประพฤติทศพิชราชธรรม ความว่า ขอพระองค์ทรงประพฤติธรรมในพระชนกพระชนนี ในพระโอรสและพระมเหสี ในมิตรและอำมาตย์ ในพาหนะและพลนิกาย ในชาวบ้านและชาวนิคม ในชาวแวนแคว้นและชาวชนบท ในสมณะและพราหมณ์ ในฝูงมฤคและฝูงปักษีเถิด ครั้นพระองค์ทรงประพฤติธรรมนั้นๆ ในโลกนี้แล้ว จักเสด็จสู่สวรรค์ ธรรมที่พระองค์ทรงประพฤติแล้ว ย่อมนำความสุขมาให้ พระอินทร์ เทพเจ้าพร้อมทั้งพระพรหมถึงแล้วซึ่งทิพยสถาน ด้วยธรรมที่ประพฤติดีแล้ว ข้าแต่พระราชเจ้า ขอพระองค์อย่าทรงประมาทในธรรม

พระโพธิสัตว์แสดงธรรมถวายพระราชาราชชาลแล้ว เมื่อจะถวายโอวาทยิ่งขึ้นไปอีก ได้ถวายเบญจศีล พระราชาทรงรับโอวาทของพระโพธิสัตว์นั้นด้วยพระเศียร ทรงไหว้และขอขมาโทษแล้วเสด็จกลับกรุงพาราณสี ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลมีทานเป็นต้น ทรงรักษาเบญจศีล ครองราชสมบัติโดยธรรมสม่ำเสมอ ในที่สุดแห่งพระชนม์ได้เสด็จสู่สวรรค์ ฝ่ายพระโพธิสัตว์ปรณนินิตีบำรุงบิดามารดา ยังอภิญญาและสมบัติให้บังเกิด พร้อมด้วยบิดามารดาได้เสื่อมจากฉนวน ในที่สุดแห่งอายุขัย ได้เข้าถึงพรหมโลกพร้อมด้วยบิดามารดานั้นแล

อุโบสถศีลสิกขาบทที่ ๕

สุราเมรยมชชปมาทภูจณา เวรมณี

เจตนางดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

๑. ความมุ่งหมาย

สิกขาบทนี้ มีความมุ่งหมายเพื่อให้บุคคลในสังคมรู้จักรักษาสติสัมปชัญญะของตนให้สมบูรณ์ไม่ตกอยู่ในความประมาท อันเป็นเหตุลวงละเมิดสิกขาบทข้ออื่นๆ ได้ง่าย ไม่กระทำการอันเป็นโทษแก่ตน ครอบครัว และสังคม ส่งเสริมการรักษาสุขภาพร่างกายให้แข็งแรง ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียนป้องกันการเกิดอุบัติเหตุที่เกิดขึ้นเพราะความประมาทขาดสติ และป้องกันปัญหาเรื่องสิ่งเสพติดของมีนเมาทุกชนิด

๒. เหตุผล

สุราและสิ่งเสพติดทุกชนิด เป็นสาเหตุสำคัญในการทำลายสติสัมปชัญญะของคนเรายิ่งกว่าสิ่งใด จิตถ้าขาดสติก็เป็นจิตไม่มีคุณภาพ เนื่องจากสติเป็นสิ่งจำเป็นในกิจทุกอย่าง คนที่ขาดสติสัมปชัญญะย่อมทำความเสียหายทั้งแก่ตนเอง สังคมและประเทศชาติ สามารถกระทำผิดศีลข้ออื่นๆ ได้โดยง่าย ปิดโอกาสในการกระทำคุณงามความดีทั้งหลาย เป็นบ่อเกิดแห่งโรคภัยไข้เจ็บ การทะเลาะวิวาท และอาชญากรรมต่างๆ ยิ่งไปกว่านั้น ผู้ที่ตกเป็นทาสสิ่งเสพติด แม้มีชีวิตอยู่ก็เสมือนตายทั้งเป็น ดังนั้นการไม่ดื่มเหล้าและไม่เสพสิ่งเสพติด จึงเป็นการประกันคุณค่าชีวิตของคน ท่านจึงห้ามไม่ให้ลวงละเมิดสิกขาบทนี้

๓. ข้อห้าม

สิกขาบทนี้ ห้ามดื่มน้ำเมา ห้ามเสพสิ่งเสพติดให้โทษทุกชนิด
น้ำเหมายมี ๒ ชนิด คือ สุรา และเมรัย

สุรา หมายถึง น้ำเมาที่ได้จากการกลั่น เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เหล้า ซึ่งกลั่นสกัดให้มีรสเมาแรงยิ่งขึ้น ในคัมภีร์วินัยปิฎก จำแนกสุราเป็น ๕ ชนิด คือ สุราทำด้วยแป้ง สุราทำด้วยขนม สุราทำด้วยข้าวสุก สุราที่ใส่เชื้อ สุราที่ใส่เครื่องปรุงต่างๆ

เมรัย หมายถึง น้ำเมาที่ยังไม่ได้กลั่น เป็นแต่เพียงของดอง เช่น สาโท เหล้าดิบ กระแช่ น้ำตาลเมา เครื่องดื่มที่มีสารแอลกอฮอล์ผสมทุกชนิด ในคัมภีร์วินัยปิฎก จำแนกเมรัยเป็น ๕ ชนิด คือ เมรัยทำด้วยดอกไม้ เมรัยทำด้วยผลไม้ เมรัยทำด้วยน้ำผึ้ง เมรัยทำด้วยน้ำอ้อย เมรัยที่ใส่เครื่องปรุงต่างๆ

สิ่งเสพติดให้โทษทุกชนิด เช่น ฝิ่น ภัยูชา มอร์ฟิน เฮโรอีน ยาบ้า ยาไอซ์ ยาไอซ์ เป็นต้น ก็ห้ามตามสิกขาบทนี้

สิกขาบทนี้ ห้ามดื่มน้ำเมา ห้ามเสพสิ่งเสพติดให้โทษ อันเป็นสาเหตุแห่งความประมาท คือทำให้สติฟั่นเฟือน

๔. หลักวินัจฉัย

การล่วงละเมิดสิกขาบทที่ ๕ ที่ทำให้ศีลขาด ประกอบด้วยองค์ ๔ คือ

๔.๑ มทนียัม น้ำนั้นเป็นน้ำเมา

๔.๒ ปาตุกมยตาจิตตัม จิตคิดจะดื่ม

๔.๓ ตชโช วายาโม พยายามดื่ม

๔.๔ ปีตปฺปเวสนัม ดื่มให้ล่วงลำคอกลงไป

การล่วงละเมิดสิกขาบทที่ ๕ นี้ นอกจากวิธีการดื่มแล้ว สิ่งเสพติดอื่นๆ ที่เสพด้วยวิธีการฉีด สูบ รมควัน หรือวิธีอื่นใดที่ทำให้สิ่งเสพติดนั้นเข้าสู่ร่างกาย ก็อนุโลมตามหลักวินัจฉัยนี้

การดื่มสุราเมรัยที่ทำให้ศีลขาด จะต้องพร้อมด้วยองค์ ๔ นี้ ครบทุกข้อ ถ้าไม่ครบศีลก็ไม่ขาด เช่น

องค์ที่ ๑ น้ำที่ดื่มนั้นต้องเป็นน้ำเมา แต่น้ำที่ดื่มนั้นไม่ใช่ น้ำเมา ถือว่ายังไม่ล่วงละเมิดองค์ที่ ๑ แม้จะมีความคิดที่จะดื่มน้ำเมาก็ตาม เนื่องจากองค์ที่ ๑ นี้เป็นอจิตตกะ คือไม่ขึ้นกับความคิดของผู้ล่วงละเมิด แต่ขึ้นอยู่กับวัตถุที่ล่วงละเมิดคือน้ำเมา ส่วนการนำสุรามารับประทาน ปรุงยา หรือใช้เป็นกระสายยา เพื่อให้ยานั้นมีประสิทธิภาพดีขึ้น ลักษณะเช่นนี้ถือว่ายังไม่ล่วงละเมิดองค์ที่ ๑ เช่นเดียวกัน กรณีสิ่งเสพติดอื่นๆ ก็เทียบเคียงนัยเดียวกันกับน้ำเมานี้

องค์ที่ ๒ ผู้ดื่มตั้งใจจะดื่มน้ำเมา หรือตั้งใจจะเสพสิ่งเสพติดให้โทษ ถือว่าล่วงละเมิดองค์ที่ ๒

องค์ที่ ๓ พยายามดื่ม คือดื่มด้วยตนเอง หรือพยายามเสพเข้าสู่ร่างกาย ถือว่าล่วงละเมิดองค์ที่ ๓

องค์ที่ ๔ ดื่มให้ล่วงลำคองไปกำหนดในขณะที่น้ำเมาไหลล่องลำคองไป หรือสิ่งเสพติดให้โทษเข้าสู่ร่างกาย ถือว่าล่วงละเมิดองค์ที่ ๔

๕. โทษของการล่วงละเมิด การดื่มสุราเมรัยเสพสิ่งเสพติด จะมีโทษมากหรือน้อย ตามอกุศลจิตหรือกิเลสในการดื่ม ตามปริมาณที่ดื่ม และตามผลที่จะก่อให้เกิดการกระทำ ผิดพลาดชั่วร้าย นอกจากนี้ผู้ล่วงละเมิดย่อมได้รับกรรมวิบาก ๕ อย่าง คือ

๕.๑ เกิดในนรก

๕.๒ เกิดในกำเนิดสัตว์เดียรัจฉาน

๕.๓ เกิดในเปรตวิสัย

๕.๔ มีสติไม่สมประกอบ

๕.๕ เป็นบ้า

โทษของการดื่มน้ำเมาและสิ่งเสพติด มี ๖ ประการดังนี้

เป็นเหตุทำให้เสียทรัพย์

เมื่อบุคคลดื่มสุราและเสพสิ่งเสพติดเนืองๆ ย่อมจะเลิกลยาก เป็นเหตุให้ติดสุราและเป็นทาสสิ่งเสพติด ทั้งเป็นเหตุทำให้มัวเมาในอบายมุขอื่นๆ ตามมา เช่น เทียวผู้หญิง เทียวกลางคืน เล่นการพนัน คบคนชั่วเป็นมิตร จึงเป็นเหตุทำให้เสียทรัพย์ พอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

๑. เสียทรัพย์เพราะซื้อมาดื่มหรือเสพเองและเลี้ยงคนอื่น

๒. เสียทรัพย์เพราะสิ่งเสพติดมีราคาแพง

๓. เสียทรัพย์เพราะเพิ่มปริมาณการดื่มการเสพ

๔. เสียทรัพย์เพราะต้องรักษาโรคที่เกิดจากสิ่งเสพติด

เป็นเหตุก่อการทะเลาะวิวาท

คนที่ขาดสติเพราะดื่มสุราหรือเป็นทาสสิ่งเสพติด ไม่สามารถควบคุมอารมณ์ตนเองได้ มีจิตใจแปรปรวนผิดปกติ มีความกล้า บ้าบิ่น บันดาลโทสะ หงุดหงิด ฉุนเฉียว มุทะลุ วู่วาม ไม่เกรงกลัวใคร ชอบพูดพาล่ามกวนโทสะคนอื่น ลวนลามได้ทุกคนไม่ว่าลูกเมียใคร สามารถที่จะทะเลาะวิวาทหรือทำร้ายคนใกล้ชิดและคนอื่นได้โดยง่าย โดยที่ลุถึงกับฆ่ากันตายก็มี

เป็นเหตุเกิดโรค

สิ่งเสพติดเมื่อเสพเข้าไปแล้วมีผลทำให้บั่นทอนสุขภาพ เกิดโรคในร่างกายหลายชนิดได้ง่าย ในวงการแพทย์ยืนยันตรงกันว่า สุราเป็นวัตถุที่เป็นอันตรายต่ออวัยวะทางเดินอาหาร ระบบประสาท ทางเดินของโลหิต ต่อมไร้ท่อ และระบบการหายใจ จึงเป็นเหตุทำให้เกิดโรคต่างๆ ดังนี้

๑. โรคทางระบบประสาท เช่น นอนไม่หลับ จิตหลอน ประสาทหลอน พร่าเพ้อ กล้ามเนื้อส่วนปลายแขนขาอ่อนแรง ซึมเศร้า ลมชัก ระวัง

๒. โรคมะเร็ง เช่น มะเร็งในปากและช่องปาก มะเร็งหลอดอาหาร มะเร็งลำไส้ใหญ่ มะเร็งกระเพาะอาหาร มะเร็งตับ มะเร็งเต้านมในผู้หญิง มะเร็งรังไข่

๓. โรคเรื้อรัง เช่น ตับอ่อนอักเสบเฉียบพลัน เบาหวาน ตับอักเสบ กระเพาะอาหารอักเสบ โรคต่อมหมวกไต ภาวะพิษสุราเรื้อรัง

๔. โรคทางระบบหลอดเลือดและหัวใจ เช่น เส้นเลือดที่เลี้ยงหัวใจตีบ กล้ามเนื้อหัวใจเสื่อม ความดันโลหิตสูง เสื่อมสมรรถภาพทางเพศ สมองส่วนนอกสีม่วง หัวใจเต้นผิดจังหวะ หัวใจล้มเหลว

เป็นเหตุเสียชื่อเสียง

คนที่ติดสุราหรือเป็นทาสสิ่งเสพติด มีสติฟั่นเฟือน ย่อมกระทำความผิด ทำลายชื่อเสียงทุกอย่างที่ตนได้สั่งสมมา จึงเป็นเหตุเสียชื่อเสียงพอจะพรรณนาเป็นตัวอย่าง ดังนี้

๑. เสียความนิยม เสียความเคารพนับถือ

๒. เสียความเป็นแบบอย่างที่ดีของครอบครัว ลูกหลาน และคนทั่วไป

๓. เสียสถานภาพที่ดีทางสังคม เช่น เป็นผู้ใหญ่อำนาจ เป็นกำนัน ก็ไม่ได้รับความเชื่อถือ เป็นต้น

๔. ถูกบัณฑิตติเตียน

เป็นเหตุให้ไม่รู้จักระอาย

วิญญูชนยอมสงวนศักดิ์ศรีเกียรติของตนเอง จึงไม่ทำสิ่งที่น่าอดสูให้คนทั้งหลายดูหมิ่น แต่สุราและสิ่งเสพติดทำให้คนที่เสพแล้ว ลืมเกียรติยศศักดิ์ศรีของตนเอง แสดงกิริยาวาจาอันน่าอดสูได้ทุกอย่าง มีนอนกลางถนน ถ่ายอุจจาระปัสสาวะต่อหน้าสาธารณชน เปิดเผยอวัยวะอันพึงปกปิด พุดจาหยาบคาย พุดเพื่อเจ้า พุดเรื่องที่ไม่ควรเปิดเผย เป็นต้น

บั้นทอนกำลังปัญญา

สุราและสิ่งเสพติดทำลายระบบประสาท ทำลายสติ และทำลายสุขภาพดังกล่าวแล้ว ทำให้คนติดสุราและสิ่งเสพติดมีสมองมีนขา มีปัญญาที่บวม ขาดไหวพริบปฏิภาณ ขาดเขาว์ปัญญา คิดเชื่องช้า ความจำเสื่อม หลงลืมง่าย

๖. อานิสงส์

ผู้รักษาอุโบสถศีลข้อที่ ๕ ย่อมได้รับอานิสงส์ ดังนี้

๖.๑ รู้จักอดีต อนาคต ปัจจุบันได้รวดเร็ว

๖.๒ มีสติตั้งมั่นทุกเมื่อ

๖.๓ มีความรู้มาก มีปัญญามาก

๖.๔ ไม่บ้า ไม่ใ้ ไม่มัวเมาหลงใหล

๖.๕ มีวาจาไพเราะ มีน้ำคำเป็นที่น่าเชื่อถือ

๖.๖ มีความซื่อสัตย์ สุจริตทั้งกาย วาจา ใจ

ตัวอย่างเรื่องที่เป็นโทษของการล่วงละเมิด และอานิสงส์ของการรักษาลีกขาบทที่ ๕

เรื่อง บุตรเศรษฐีมีทรัพย์มาก

ดังได้สดับมา บุตรเศรษฐีนั้น เกิดแล้วในตระกูลที่มีสมบัติ ๘๐ โกฏิ ในกรุงพาราณสี ครั้งนั้น มารดาบิดาของเขาคิดว่า ในตระกูลของเรามีกองสมบัติเป็นอันมาก เราจักมอบกองสมบัตินั้นแก่ลูก ให้ใช้สอยอย่างสบาย ไม่ต้องทำการงานอะไร จึงให้ลูกศึกษาศิลปะเพียงการพ้อน ขับ และประโคมดนตรีเท่านั้น

ในพระนครนั้น แม้อิธาคคนหนึ่งก็เกิดแล้วในตระกูลอื่นที่มีสมบัติ ๘๐ โกฏิเช่นกัน บิดามารดาของนางก็คิดอย่างนั้นเหมือนกันให้ลูกสาวศึกษาศิลปะเพียงการพ้อน ขับ และประโคมดนตรีเท่านั้น เมื่อเขาทั้งสองเจริญวัยแล้ว ก็ได้แต่งงานกัน ต่อมาภายหลัง มารดาบิดาของคนทั้งสองนั้นได้ถึงแก่กรรม จึงมีทรัพย์ ๑๖๐ โกฏิรวมอยู่บ้านหลังเดียวกัน เศรษฐีไปพระราชวังวันละ ๓ วัน ครั้งนั้น พวกนักเลง คิดกันว่าถ้าเศรษฐีนี้ จักเป็นนักดื่มสุรา พวกเราจะสบาย พวกเราจะสอนให้เขาเป็นนักดื่มสุรา พวกนักเลงนั้นจึงถือสุรา นั่งดูบุตรเศรษฐีที่มาจากราชสกุล เห็นเขากำลังเดินมา จึงดื่มสุรา เอาก้อนเกลือใส่ปาก กัดหัวผักกาด กล่าวว่ ขอให้ท่านเศรษฐีมีอายุยืนเป็น ๑๐๐ ปีเกิด พวกผมอาศัยท่านก็จะมีกินมีดื่ม

เศรษฐีฟังคำของพวกนักเลงนั้นแล้ว จึงถามคนใช้ที่สนิทว่า พวกนั้นดื่มอะไร คนใช้ตอบว่า น้ำดื่มชนิดหนึ่ง เศรษฐีถามต่อว่า มีรสชาติอร่อยไหม คนใช้ตอบว่า ไม่มีน้ำอะไรในโลกนี้จะมาเทียบเท่า

เศรษฐีพูดว่า เมื่อเป็นเช่นนั้นเราก็น่าจะดื่ม จึงให้นำมาแล้วดื่มชนิดหนึ่ง ต่อมาไม่นานนักนักเลงเหล่านั้นรู้ว่า เศรษฐีเริ่มดื่มสุรา จึงพากันห้อมล้อมจนมีบริวารเพิ่มมากขึ้น เศรษฐีให้ซื้อสุรา ดอกไม้ ของหอม มาด้วยเงิน ๑๐๐ บ้าง ๒๐๐ บ้าง เอาเงินกองรอบที่นั่งแล้วดื่มสุราเรื่อยมา และให้เงินนักร้อง นักร้อง นักร้อง ๑,๐๐๐ กหาปณะบ้าง ๒,๐๐๐ กหาปณะบ้าง ใช้จ่ายสุรุษสุร่าย จวบเวลาล่วงไปไม่นานนัก เงิน ๘๐ โภกฐิที่เป็นส่วนของตนก็หมดไป เมื่อฝ่ายการเงินแจ้งว่า เงินส่วนของท่านหมดแล้ว จึงให้เอาเงินส่วนของภรรยามาใช้จ่ายสุรุษสุร่ายจนหมดสิ้นไปเช่นนั้นเหมือนกัน ต่อมาถึงขึ้นขายสมบัติทั้งหมดคือ นา สวนดอกไม้ สวนผลไม้ ยานพาหนะ แม้กระทั่งภานะ เครื่องใช้ เครื่องลาด ผ้าห่ม และผ้าปูนั่ง เป็นต้น ก็ขายกินหมดเมื่อเข้าสู่วัยชรา เจ้าของเรือนจึงไล่เขาซึ่งยังขออาศัยอยู่ให้ออกจากบ้าน เขาพาภรรยาไปอาศัยอยู่ที่บ้านของคนอื่นต่อ ถือขึ้นกระเบื้องที่เย็บขอทาน กินอาหารเหลือเดน

วันหนึ่ง พระศาสดาทอดพระเนตรเห็นเขายืนอยู่ที่ประตูโรงฉันท รอรับอาหารที่เหลือเดนจากพระภิกษุสามเณร จึงทรงแยมพระโอษฐ์ ลำดับนั้น พระอานนทเถระทูลถามถึงเหตุที่ทรงแยม พระศาสดา เมื่อจะตรัสบอกเหตุที่ทรงแยม จึงตรัสว่า อานนท เธอจงดูเศรษฐีผู้มีทรัพย์มากผู้นี้ ผลาญทรัพย์สมบัติหมดไป ๑๖๐ โภกฐิ พาภรรยาที่เย็บขอทานอยู่ในเมืองนี้ ก็ถ้าเขาไม่ผลาญทรัพย์สมบัติให้หมด ทำกิจการงานในปฐมวัย ก็จักได้เป็นเศรษฐีอันดับที่ ๑ ในเมืองนี้ และถ้าออกบวชก็จักบรรลุอรหัต แม้ภรรยาก็จักดำรงอยู่ในอนาคามีผล ถ้าไม่ผลาญทรัพย์ให้หมด ทำกิจการงานในมัชฌิมวัย จักได้เป็นเศรษฐีอันดับที่ ๒ ถ้าออกบวชจักได้เป็นอนาคามี แม้ภรรยาก็จักดำรงอยู่ในสกทาคามีผล ถ้าไม่ผลาญทรัพย์ให้หมด ทำกิจการงานในปัจฉิมวัย จักได้เป็นเศรษฐีอันดับที่ ๓ แม้ถ้าออกบวช ก็จักได้เป็นสกทาคามี แม้ภรรยาก็จักดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล แต่บัดนี้ เศรษฐีนั้นได้เสื่อมจากโภคสมบัติของคฤหัสถ์ และเสื่อมจากสามัญผลคือมรรค ผล นิพพาน เมื่อเสื่อมแล้วก็เหมือนนกกระเรียน ในเปือกตมแห่งที่ไม่มีปลาจะให้กินอีกต่อไป

ชาดกเรื่องนี้ แสดงให้เห็นโทษของการดื่มสุราว่า ทำให้สูญเสียทรัพย์สมบัติแม้จะมีจำนวนมาก ให้หมดสิ้นไปในเวลาไม่นาน และหันหน้าเข้าหาอบายมุขอื่นๆ ยิ่งไปกว่านั้นยังส่งผลให้สูญเสียทรัพย์ภายใน หมดโอกาสบรรลุมรรค ผล นิพพาน แต่ในทางกลับกันก็แสดงให้เห็นอานิสงส์ของการไม่ดื่มสุรา จะทำให้สามารถรักษาทรัพย์สมบัติไว้ มีแต่ความจริงใจก้าวหน้ายๆ ขึ้นไป หากออกบวชก็จะได้รับอานิสงส์ถึงขั้นบรรลุมรรค ผล นิพพาน

อุโบสถศีลสิกขาบทที่ ๖ วิกาลโภชนา เวรมณี เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล

ผู้รักษาอุโบสถศีล เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล จะบริโภคได้เฉพาะในเวลาที่กำหนด ที่เรียกว่า “กาล” เท่านั้น คำว่า “วิกาล” หมายถึง เวลาตั้งแต่เที่ยงวันไปแล้วจนถึงอรุณขึ้นของวันใหม่ คำว่า “กาล” หมายถึง เวลาตั้งแต่อรุณขึ้นจนถึงเที่ยงวัน

๑. ความมุ่งหมาย

สิกขาบทนี้ มีความมุ่งหมายเพื่อตัดปليโพธ คือตัดความกังวลในการประกอบอาหาร ไม่ต้องพะวัภพะวนในเรื่องการกิน ทั้งยังจะส่งผลให้ร่างกายเบาสบาย เกื้อกูลต่อการปฏิบัติธรรม บำเพ็ญกุศลได้สะดวกมากยิ่งขึ้น เป็นการขัดเกลากิเลสมีกามราคะเป็นต้นให้เบาบาง

๒. เหตุผล

การไม่บริโภคอาหารในเวลาวิกาลนั้น เป็นการบรรเทานิเวศธรรมอย่างน้อย ๒ ข้อ คือ กามฉันทะ ความพอใจในกามคุณ และถีนมิทธะ ความง่วงเหงาหาวนอน ความเกียจคร้าน ความท้อแท้ ทำให้ร่างกายเบาสบายเกื้อกูลต่อการปฏิบัติธรรม ทำให้มีเวลาในการปฏิบัติธรรมมากขึ้น ทั้งเป็นการปฏิบัติตามข้อวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์

๓. ข้อห้าม

สิกขาบทนี้ ห้ามการบริโภคอาหาร ตั้งแต่เที่ยงวันไปแล้วจนถึงอรุณขึ้นในวันถัดไป

๔. หลักวินิจฉัย

การล่วงละเมิดสิกขาบทที่ ๖ ที่ทำให้ศีลขาด ประกอบด้วยองค์ ๔ คือ

๔.๑ วิกาลโธ เวลาตั้งแต่เที่ยงแล้วไปถึงอรุณขึ้น

๔.๒ ยาวกาลิกัม ของเคี้ยวของกินนั้นจัดว่าเป็นอาหาร

๔.๓ อหุโณหรณปปโยโค พยายามกลืนกิน

๔.๔ เตน อหุโณหรณัม กลืนให้ล่วงลำคอเข้าไปด้วยความพยายามนั้น

๕. โทษของการล่วงละเมิด

การบริโภคอาหารในเวลาวิกาล ผู้ล่วงละเมิดย่อมได้รับกรรมวิบากดังนี้

๕.๑ เกิดกามฉันทะ ความพอใจในกามคุณ ไม่มีสมาธิในการปฏิบัติธรรม

๕.๒ เกิดถีนมิทธะ ความง่วงเหงาหาวนอน ความหดหู่เซื่องซึม ขาดความเอิบอิม
กระปรี้กระเปร่าในการปฏิบัติธรรม

๕.๓ ไม่มีความคล่องแคล่วอดทนในการปฏิบัติธรรม

๕.๔ ทำให้เกิดโรค สุขภาพร่างกายไม่แข็งแรง

๖. อานิสงส์

ผู้รักษาอุโบสถศีลข้อที่ ๖ ย่อมได้รับอานิสงส์ ดังนี้

๖.๑ บรรเทาความใคร่ในกามคุณ

๖.๒ มีความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรม

๖.๓ มีเวลาบำเพ็ญเพียรได้มาก

๖.๔ ร่างกายเบาสบายเกื้อกูลต่อการปฏิบัติธรรม

ตัวอย่างเรื่องที่เป็นโทษของการล่วงละเมิด และอานิสงส์ของการรักษาศีลขาบทที่ ๖

ตามหลักการทางแพทย์ โดยนายแพทย์ วารินทร์ ตันต์ศุภศิริ ได้เขียนบทความสนับสนุนการเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาลไว้ว่า “กินมื้อเช้า มื้อเที่ยง ก็พอเพียงไปจนถึงเย็น พลังงานยังเหลือแน่นอน ไม่จำเป็นต้องไปเติมอีก เพราะเวลานอนร่างกายจะนำพลังงานที่เหลือใช้ไปเก็บไว้ที่ต่างๆ โดยตับเป็นผู้นำงานนี้ ถ้าพลังงานเหลือมาก การเอาไปเก็บที่ต่างๆ ก็มาก ทำให้อ้วน และแน่นอนถ้าเก็บไม่หมด โดยเฉพาะพวกไขมันตัวใดๆ จะต้องค้างอยู่ในหลอดเลือด สะสมมารูหลอดเลือดก็จะเล็กลง เลือดไปเลี้ยงอวัยวะต่างๆ น้อยลง อวัยวะทั้งหลายก็จะเสื่อมสภาพเร็วขึ้นหรือแก่เร็วขึ้น การกินมื้อเย็นจึงเป็นมือเร่งกระบวนการเสื่อมถึงเสียชีวิตให้เร็วขึ้นไปอีก มื้อเย็นจึงเป็นมืออันตราย เป็นมือตายผ่อนส่ง ยิ่งกินมื้อเย็นมาก ยิ่งผ่อนส่งมาก ตายเร็ว ถ้าไม่กินมื้อเย็นก็จะแก่ช้า เสื่อมช้า อายุยืน”

อุโบสถศีลสิกขาบทที่ ๗

นจคิตวาทิตวิสุททสสนมาลาคนธวิเลปนธารณมณฺฑนวิภูสณฺฎจานา เวมณฺณี

เจตนางดเว้นจากการฟ้อนรำ การขับร้อง การประโคมดนตรี การดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ การประดับตกแต่งร่างกาย ด้วยดอกไม้ของหอม และเครื่องประดับต่างๆ

สิกขาบทที่ ๗ นี้ มีข้องดเว้นอยู่ ๒ ส่วน คือ

ส่วนของการดูการละเล่น หมายถึง การฟ้อนรำ การขับร้อง การประโคมดนตรี การดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกต่อกุศล

ส่วนของการประดับตกแต่งร่างกาย หมายถึง การประดับตกแต่งร่างกาย ด้วยดอกไม้ของหอม เครื่องย้อม เครื่องทา และเครื่องประดับต่างๆ

๑. ความมุ่งหมาย

สิกขาบทนี้ มีความมุ่งหมายเพื่อดำเนินชีวิตตามแบบพรหมจรรย์ ฝึกตนขัดเกลา กิเลส ใช้ชีวิตแบบสมณะ เรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อพุ่มเฟิย ไม่มัวเมาในความสวดยความงาม ไม่ตกเป็นทาสของวัตถุนิยมตามกระแสโลก ไม่ลุ่มหลงในความสนุกสนานรื่นเริงบันเทิงอันเป็นการดำเนินชีวิตแบบชาวบ้าน

๒. เหตุผล

- ๒.๑ เพื่อทำจิตให้ออกห่างจากสิ่งที่เป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์
- ๒.๒ เพื่อมิให้สูญเสียเวลาไปกับสิ่งที่ไม่เป็นสาระ
- ๒.๓ เพื่อมิให้หลงใหลมัวเมาในสรีระร่างกาย
- ๒.๔ เพื่อประหยัดและตัดความกังวลเรื่องการตกแต่งร่างกาย
- ๒.๕ เพื่อให้เห็นสภาวะธรรมตามหลักไตรลักษณ์
- ๒.๖ เพื่อไม่ให้จิตฟุ้งซ่านหมกมุ่นอยู่ในกามคุณ

๓. ข้อห้าม

สิกขาบทนี้ ห้ามการฟ้อนรำ การขับร้อง การประโคมดนตรี การดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกต่อกุศล การประดับตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้ของหอม และเครื่องประดับต่างๆ

๔. หลักวินิจฉัย

การล่วงละเมิดสิกขาบทที่ ๗ ที่ทำให้ศีลขาด มีหลักวินิจฉัย ๒ ส่วน คือ

การละเล่นมืองค์ ๓ คือ

๑. นจจาทีนิ การละเล่นมีการพ้อนรำขับร้อง เป็นต้น
 ๒. ทสสนตถาย คมนิ ไปเพื่อจะดูการละเล่น
 ๓. ทสสนิ ดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์
- การดู ในที่นี้ รวมถึงการฟังด้วย ส่วนการฟังการขับร้องที่ส่งเสริมศีลธรรม ทำให้เกิดศรัทธา ความเลื่อมใส หรือทำให้เกิดความสังเวช ความเบื่อหน่ายในทุกข์ ไม่ห้ามในสิกขาบทนี้

การประดับตกแต่งร่างกาย มืองค์ ๓ คือ

๑. มาลาทีนิ อัญมตรตา เครื่องประดับตกแต่ง มีดอกไม้และของหอม เป็นต้น
 ๒. อนุญญาตการณาภาโว ไม่มีเหตุเจ็บไข้เป็นต้นที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาต
 ๓. อลงกตภาโว ทัดทรง ตกแต่ง เป็นต้น ด้วยประสงค์จะให้สวยงาม
- การตกแต่งร่างกาย ที่ไม่ได้มุ่งความสวยงาม แต่มุ่งเพื่อรักษาโรค เป็นต้น ไม่ห้ามในสิกขาบทนี้

๕. โทษของการล่วงละเมิด

ผู้ล่วงละเมิดย่อมได้รับกรรมวิบากดังนี้

- ๕.๑ ทำให้เกิดความกำหนดยินดีในกามคุณ
- ๕.๒ ทำให้เกิดความกังวล ส่งผลให้การปฏิบัติธรรมไม่ก้าวหน้า
- ๕.๓ ทำให้สูญเสียทรัพย์ไปในสิ่งที่ไร้ประโยชน์
- ๕.๔ ทำให้เสียเวลาในการประพฤติพรหมจรรย์
- ๕.๕ ทำให้เกิดอวิชชาปิดบังสภาวะธรรม

๖. อานิสงส์

ผู้รักษาอุโบสถศีลข้อที่ ๗ ย่อมได้รับอานิสงส์ ดังนี้

- ๖.๑ จิตใจสงบ ไม่ฟุ้งซ่าน
- ๖.๒ จิตใจเป็นอิสระจากวัฏฏกาม
- ๖.๓ จิตผ่องใส เกิดสมาธิได้ง่าย
- ๖.๔ อินทรีย์เฝ้าอิมผ่องใส
- ๖.๕ กุศลธรรมเจริญงอกงาม
- ๖.๖ มีความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรม

ตัวอย่างเรื่องที่เป็นโทษของการล่วงละเมิด และอันติสงส์ของการรักษาลิขาทบที่ ๗ เรื่องพระสารีบุตร

พระสารีบุตรนั้นเป็นลูกพราหมณ์ผู้ใหญ่บ้าน บิดาชื่อวังคันตะ มารดาชื่อสารี เกิดใน ตำบลนาลกะหรือนาลันทะตั้งอยู่ไม่ห่างไกลจากกรุงราชคฤห์ เดิมท่านชื่อ อุปติสสะ แต่คน นิยมเรียกชื่อตามความที่เป็นลูกของนางสารีว่า สารีบุตร

พระคันถรจนจารย์พรรณนาว่า อุปติสสมาณพนั้น เป็นลูกของตระกูลเศรษฐี สำเร็จศิลปศาสตร์ เป็นเพื่อนสนิทกับโกลิตมาณพนามสกุลโมคคัลลานะ ซึ่งอยู่วัยเดียวกันและเป็นลูกเศรษฐีเหมือนกัน ตอนเยาว์วัย สองสหายได้ไปเที่ยวดูการละเล่นในกรุงราชคฤห์อยู่เป็นประจำ ขณะที่ดูถ้าเรื่องสนุกก็สนุกตาม เรื่องเศร้าก็เศร้าตาม เขาแสดงดีก็ให้รางวัล

วันหนึ่งสองสหายนั้นชวนกันไปดูการละเล่นเหมือนอย่างที่ผ่านมา แต่รู้สึกไม่สนุก ำรงเหมือนในวันก่อนๆ โกลิตะจึงถามอุปติสสะว่า ดูเพื่อนไม่มีความสุขเหมือนวันอื่นๆ เลยวันนี้ดูเศร้าใจท่านเป็นอย่างไรหรืออุปติสสะ จึงบอกสิ่งที่เขาคิดว่า อะไรที่ควรดูในการเล่นนี้มี หรือเปล่า คนเหล่านี้ทั้งหมดเมื่ออายุยังไม่ทันถึง ๑๐๐ ปี ก็จะไม่เหลืออยู่ จักตายไปหมด การดูการละเล่นจะมีประโยชน์อะไร เราควรชวนขวยแสวงหาธรรมเครื่องนำไปสู่ความ พ้นทุกข์ดีกว่าแล้วถามโกลิตะและทราบวาท่างก็คิดเช่นเดียวกัน จึงพาบริวารไปขอบวชอยู่ใน สำนักสัณขัฏฐปริพาชก เรียนสำเร็จลัทธิของสัณขัฏฐแล้ว อาจารย์สัณขัฏฐให้เป็นผู้ช่วยสั่งสอน หมู่ศิษย์ต่อไป สองสหายนั้นยังไม่พอใจในลัทธิของครูสัณขัฏฐ จึงนัดหมายกันว่าใครได้พบ โมกขธรรมคือธรรมอันเป็นเครื่องนำไปสู่ความหลุดพ้น ให้บอกแก่กันและกัน

ครั้นพระศาสดาได้ตรัสรู้แล้วทรงแสดงธรรมประกาศพระพุทธศาสนา เสด็จมาถึง กรุงราชคฤห์ประทับอยู่ ณ เวฬุวัน วันหนึ่ง พระอัสสชิ หนึ่งในพระปัญจวัคคีย์ซึ่งพระศาสดา ทรงส่งให้จาริกไปประกาศพระพุทธศาสนา กลับมาเฝ้า เข้าไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ อุปติสส- ปริพาชกเดินมาจากสำนักของปริพาชกได้เห็นพระอัสสชิผู้มีอาการน่าเลื่อมใส จะก้าวไป ถอยกลับ แลเหลียว คู้แขน เขยียดแขน เรียบร้อยทุกอิริยาบถ มีอิริยาบถพิเศษกว่า นักบวชในครั้งนั้น อยากจะทราบว่าใครเป็นศาสดาของท่าน แต่ยังไม่สามารถจะถามได้ เพราะเป็นเวลายังไม่สมควร เนื่องจากท่านยังบิณฑบาตอยู่ จึงค่อยติดตามไป ครั้นเห็นท่าน

กลับจากบิณฑบาตแล้วจึงเข้าไปใกล้พุทฺธปราศรัยแล้วถามว่า “ผู้มีอายุ อินทรีย์ของท่านหมดจด ผ่องใส ท่านบวชเจาะจงใคร ใครเป็นพระศาสดาของท่าน ท่านชอบใจธรรมของใคร” พระอัสสชิตอบว่า “เราบวชเจาะจงพระมหาสมณะผู้เป็นโอรสศากยราชสกุล พระองค์เป็นศาสดาของเรา เราชอบใจธรรมของพระองค์” อุปติสสปริพาชกถามต่อว่า “พระศาสดาทรงสั่งสอนอย่างไร” พระอัสสชิตอบว่า ตนยังเป็นพระใหม่บวชยังไม่นานเพิ่งเข้ามายังพระธรรมวินัยนี้ไม่อาจแสดงธรรมแก่ท่านอย่างพิสดาร จะกล่าวเพียงความโดยย่อพอให้รู้เท่านั้น อุปติสสปริพาชกกล่าวว่า “ไม่เป็นไร ท่านจะกล่าวน้อยหรือกล่าวมากก็ได้ ขอให้กล่าวแต่ใจความไม่จำเป็นต้องขยายความมาก พระอัสสชิจึงแสดงธรรมแก่อุปติสสปริพาชกพอเป็นใจความว่า พระศาสดาตรัสสอนว่า ธรรมทั้งหลายเกิดขึ้นก็เพราะมีเหตุปัจจัย และดับไปก็เพราะดับเหตุปัจจัย

อุปติสสปริพาชกได้ฟังเช่นนั้นก็ทราบว่ พระพุทฺธศาสนาสอนว่า ธรรมทั้งปวงเกิดเพราะเหตุและจะสงบระงับไปเพราะเหตุดับ พระศาสดาทรงสั่งสอนให้ปฏิบัติเพื่อสงบระงับเหตุแห่งธรรมอันเป็นเครื่องก่อให้เกิดทุกข์ ได้ดวงตาเห็นธรรมว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมด มีความดับไปเป็นธรรมดา จึงถามพระเถระและทราบว่ พระศาสดาเสด็จประทับอยู่ที่เวฬุวัน จึงกลับไปบอกข่าวที่ได้พบพระอัสสชิให้โกสิตปริพาชกทราบ แสดงธรรมนั้นให้สหายฟัง โกสิตปริพาชกก็ได้ดวงตาเห็นธรรมเช่นเดียวกับอุปติสสะ จึงชวนกันไปเฝ้าพระศาสดาโดยไปลาสญชัยผู้อาจารย์ ถูกอาจารย์สญชัยห้ามและอ้อนวอนให้อยู่ด้วยกันเป็นหลายครั้งก็ไม่ฟัง จึงพาบริวารไปเวฬุวันเข้าเฝ้าพระศาสดา ทูลขออุปสมบทพระศาสดาทรงอนุญาตให้เป็นภิกษุด้วยกันทั้งหมด บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุผู้เป็นบริวารได้สำเร็จพระอรหัตก่อนในเวลาไม่ช้า พระโมคคัลลานะอุปสมบทได้ ๗ วัน จึงได้สำเร็จพระอรหัต ฝ่ายพระสารีบุตรต่ออุปสมบทแล้วได้กึ่งเดือนจึงได้สำเร็จพระอรหัต

เรื่องพระสารีบุตรนี้ แสดงให้เห็นโทษของการดูและการแสดงการเล่น ว่าเป็นเหตุทำให้หลงระเริง ประมาทหมัวเมาในชีวิต เป็นข้าศึกต่อการประพฤติพรหมจรรย์ และแสดงให้เห็นอนิสงส์ของการงดเว้นจากการดูการเล่น ด้วยการมีสติเห็นสังขารของชีวิตว่าไม่เที่ยง ยังไม่ถึง ๑๐๐ ปี ก็ต้องจากโลกนี้ไป เป็นเหตุให้ชวนชววยเร่งรีบทำคุณงามความดีเสียตั้งแต่วันนี้

อุโบสถศีลสิกขาบทที่ ๘ อุจจาसनมหาสนา เวมณี เว้นจากการนั่งการนอนบนที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่

๑. ความมุ่งหมาย

สิกขาบทนี้ มีความมุ่งหมายเพื่อมิให้ยึดติดในสิ่งที่หรุหราฟุ่มเฟือย ความสะดวกสบาย ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความกำหนัดยินดี ไม่เกื้อกูลต่อการประพฤติพรหมจรรย์

๒. เหตุผล

๒.๑ มิให้ยึดติดกับความหรุหราฟุ่มเฟือย ความสะดวกสบาย

๒.๒ ฝึกปฏิบัติให้เป็นผู้อยู่ง่าย นอนง่าย

๒.๓ ตัดความกังวลในเรื่องที่หลับนอน

๒.๔ มิให้เกิดความกำหนัดยินดี

๒.๕ ก่อให้เกิดความวิริยะอุตสาหะในการประพฤติพรหมจรรย์

๓. ข้อห้าม

สิกขาบทนี้ ห้ามนั่งและนอนบนที่นั่งที่นอนสูงและที่นั่งที่นอนใหญ่

ความสูงของที่นั่งที่นอน กำหนดตามประเภทของเตียงและตั่ง ดังนี้

เตียงและตั่งที่ถักด้วยหวายและตอก หรือผูกด้วยผ้า ทำด้วยกระดาน จะมีเท้าคู่เท้าตรง หรือมีเท้ามากก็ตาม วัดจากแม่แคร่ข้างล่างลงไป ได้ ๑๐ นิ้ว กับ ๓ กระเบียด (๓ กระเบียด เท่ากับ ๓/๔ ของนิ้ว) หรือต่ำกว่ากำหนดนี้ลงมาจึงใช้ได้ ส่วนที่นั่งที่นอนสูงกว่ากำหนดนี้ขึ้นไปใช้ไม่ได้

เตียงและตั่งที่ติดอยู่กับที่ ยกไปไหนไม่ได้ มีเท้าสูงเกินกว่าประมาณนิดหน่อยก็ใช้ได้

เตียงที่มีพนักข้างทั้ง ๓ ด้าน แม้จะมีเท้าสูงกว่าที่กำหนดข้างต้นก็ใช้ได้

เตียงที่ไม่มีพนัก โดยปกติเป็นเตียงที่มีเท้าต่ำ สามารถทำให้สูงขึ้นได้เล็กน้อยด้วยการใช้ไม้หนุนเท้าเตียง แต่ต้องไม่สูงเกินกว่า ๘ นิ้ว จึงใช้ได้

ตั่ง ๔ เหลี่ยม ที่มีเท้าสูงกว่า ๑๐ นิ้ว กับ ๓ กระเบียด (๓ กระเบียด เท่ากับ ๓/๔ ของนิ้ว) ก็ใช้ได้

ความใหญ่ของที่นั่งที่นอนที่ใช้ไม่ได้ กำหนดตามประเภท ดังนี้
ประเภทการตกแต่งและการปูลาด ด้วยของไม้ควร มี ๑๙ อย่าง คือ

๑. บัลลังก์ที่นั่งที่ประดับด้วยรูปสัตว์ร้ายมีเสือและจระเข้ เป็นต้น
๒. ผ้าขนสัตว์ใหญ่ที่มีขนยาวกว่า ๔ นิ้ว
๓. เครื่องปูลาดทำด้วยขนแกะ วิจิตรด้วยลายเย็บปัก
๔. เครื่องปูลาดทำด้วยขนแกะ มีลายเป็นแผ่น
๕. เครื่องปูลาดทำด้วยขนแกะ มีลายดอกไม้แน่นเนื่องกัน
๖. เครื่องปูลาดทำด้วยขนแกะ วิจิตรทำด้วยรูปสัตว์ต่างๆ
๗. เครื่องปูลาดทำด้วยขนแกะ มีขนขึ้นทั้ง ๒ ข้าง
๘. เครื่องปูลาดทำด้วยขนแกะ มีขนขึ้นข้างเดียว
๙. เครื่องปูลาดเป็นชั้นเย็บด้วยหนังเสือ
๑๐. เครื่องปูลาดมีเพดานแดงดาดข้างบน
๑๑. เครื่องปูลาดบนหลังข้าง
๑๒. เครื่องปูลาดบนหลังม้า
๑๓. เครื่องปูลาดบนรถ
๑๔. เครื่องปูนอนทอดด้วยทองแกมด้ายไหมขลิบด้วยทอง
๑๕. เครื่องปูนอนทอดด้วยด้ายไหมขลิบด้วยทอง
๑๖. เครื่องปูนอนทำด้วยขนแกะใหญ่ขนาดที่นางพื่อน ๑๖ คนยืนรำได้
๑๗. เครื่องปูนอนอย่างดีที่ทำด้วยหนังชะมด
๑๘. ที่นอนที่มีหมอนแดงทั้ง ๒ ข้าง สำหรับหนุนศีรษะและหนุนเท้า
๑๙. พูกเบาะยัดหนุนอย่างเดียว

ประเภทขนาด กำหนดความกว้างซึ่งนอนได้ตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป เพราะเป็นที่นอนสำหรับคนคู่ ผู้รักษาอุโบสถเว้นจากความเป็นคนคู่แล้ว จึงไม่ควรนอนที่นอนเช่นนั้น

พูกที่พระพุทธรองค์ทรงอนุญาตให้นั่งหรือนอนได้มี ๕ อย่าง คือ

๑. พูกมีไส้เป็นขนแกะ ขนสัตว์มีปีก ขนสัตว์ ๒ เท้า ขนสัตว์ ๔ เท้า แต่พูกที่มีไส้เป็นผมขนของมนุษย์ใช้ไม่ได้
๒. พูกมีไส้เป็นผ้า

๓. พุทมีไส้เป็นเปลือกไม้
๔. พุทมีไส้เป็นหญ้า
๕. พุทมีไส้เป็นใบไม้ หรือใบพิมเสนเจือด้วยใบไม้อื่น แต่พุทมีไส้เป็นใบพิมเสนล้วน
ใช้ไม่ได้

๔. หลักวินิจฉัย

การล่องละเมียดสิกขาบทที่ ๘ ที่ทำให้ศีลขาด ประกอบด้วยองค์ ๓ คือ

- ๔.๑ อุกจาसनมหาसनย์ ที่นั่งที่นอนสูงใหญ่
- ๔.๒ อุกจาसनมหาसनสถฤติตา รู้ว่าที่นั่งที่นอนสูงใหญ่
- ๔.๓ อภินิสีหนั ว่า อภินิพชชนั ว่า นั่งหรือนอนลงไป

๕. โทษของการล่องละเมียด

ผู้ล่องละเมียดย่อมได้รับกรรมวิบากดังนี้

- ๕.๑ ทำให้หลงติดอยู่ในความสะกดกสบาย
- ๕.๒ ทำให้เกิดความกำหนัดยินดี
- ๕.๓ ทำให้เกิดความเกียจคร้านในการบำเพ็ญเพียร
- ๕.๔ ไม่เกื้อกูลต่อการประพฤติพรหมจรรย์

๖. อานิสงส์ของสิกขาบทที่ ๘

ผู้รักษาอุโบสถศีลข้อที่ ๘ ย่อมได้รับอานิสงส์ ดังนี้

- ๖.๑ มีชีวิตสมณะ เป็นอยู่อย่างเรียบง่าย
- ๖.๒ มีสุขภาพพลานามัยดี
- ๖.๓ มีสติตื่นตัวอยู่เสมอ
- ๖.๔ มีความก้าวหน้าในการประพฤติพรหมจรรย์

ตัวอย่างเรื่องที่เป็นอันสงส์ของการรักษาสิกขาบทที่ ๘ เรื่อง พระพุทธเจ้า ตอนประทับนั่งบนหญ้าคา

เข้าวันหนึ่ง นางสุชาดาบุตรีของกุกุมพีซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านเสนานิคม ณ ตำบลอุรุเวลา ประารถนาจะทำกรบวงสรวงเทวดา หุงข้าวปายาสด้วยน้ำนมโคสดเสร็จแล้วจัดลงในถาดทองคำ นำไปที่โพธิฤกษ์ เห็นพระมหาบุรุษเสด็จประทับนั่งอยู่เข้าใจว่าเป็นเทวดา จึงเข้าไปน้อมถวายข้าวปายาส ในเวลานั้น บาทรของพระมหาบุรุษได้อันตรธานหายไป พระองค์จึงทรงรับข้าวปายาสนั้นทั้งถาดทองคำ นางทราบพระอาการที่พระองค์ทอดพระเนตรดู นางจึงได้ทูลถวายทั้งถาดทองคำแล้วกลับไป พระมหาบุรุษทรงถือถาดทองคำข้าวปายาสเสด็จไปทำน้ำเนรัญชรา สรงแล้วเสวยข้าวปายาส ทรงลอยถาดทองคำในกระแสน้ำเวลากลางวัน พระองค์เสด็จประทับอยู่ในดงไม้สาละใกล้ฝั่งแม่น้ำ เวลาเย็นเสด็จมาที่ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ระหว่างทางได้ทรงรับหญ้าคาของนายโสตถิยะทรงลาดหญ้าคาแทนบัลลังก์ ณ ควางต้นพระศรีมหาโพธิ์ด้านปราจีนทิศ แล้วเสด็จนั่งขัดสมาธิผินพระพักตร์ไปทางบูรพทิศ ผินพระปฤษฎางค์ไปทางต้นพระศรีมหาโพธิ์ทรงอธิษฐานว่า “ถ้ายังไม่บรรลुพระสัมมาสัมโพธิญาณเพียงใด จักไม่เสด็จลุกขึ้นเพียงนั้น แม้นเนื้อและเลือดจะแห้งเหือดไปเหลือแต่หนัง เอ็น และกระดูกก็ตามที”

ในสมัยนั้น พระยามารเกรงว่า พระมหาบุรุษจะพ้นจากอำนาจของตน จึงยกพลเสนามารมาผจญแสดงฤทธิ์ต่างๆ เพื่อให้พระมหาบุรุษตกพระหฤทัยกลัวแล้วจะเสด็จหนีไป พระองค์ทรงนึกถึงพระบารมี ๑๐ ทศที่ได้ทรงบำเพ็ญมา ตั้งมหาปฐพีไว้เป็นพยานอธิษฐานให้พระบารมี ๑๐ ทศเข้าช่วยผจญยังพระยามารกับเสนามารให้ปราศัยตั้งแต่ในเวลาพระอาทิตย์ยังไม่ทันอัสดงคต ในปฐมยาม ทรงบรรลुบุพเพนิวาสานุสสติญาณ ในมัชฌิมยาม ทรงบรรลุทิพจักขุญาณ ในปัจฉิมยาม ทรงใช้พระปัญญาพิจารณาปฏิจจนสมุบาททั้งฝ่ายเกิดและฝ่ายดับตามลำดับและทวนลำดับ ในเวลาอรุณขึ้นได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ

พระพุทธประวัติตอนนี้ แสดงให้เห็นว่า แม้แต่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก่อนที่จะตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ พระองค์ก็ประทับนั่งบนที่นั่งที่ลาดด้วยหญ้าคาเท่านั้น ฉะนั้น ผู้ปฏิบัติตนเพื่อความพ้นทุกข์ควรเป็นอยู่อย่าง ไม่ควรยึดติดกับความหรูหราฟุ่มเฟือยหรือความสะดวกสบาย

อุโบสถศีลนี้ เป็นข้อวัตรปฏิบัติพิเศษของพุทธศาสนิกชนมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล แม้ปัจจุบันก็ยังนิยมประพฤติปฏิบัติกันอยู่ การรักษาอุโบสถศีลนั้น ต้องใช้ความวิริยะอุตสาหะเป็นอย่างมาก จึงจะรักษาให้บริสุทธิ์ได้ เมื่อรักษาให้บริสุทธิ์ได้แล้วย่อมเป็นมหากุศล

มีผลมาก มีอานิสงส์มาก ดังที่พระพุทธเจ้า ตรัสสรรเสริญการรักษาอุโบสถศีลไว้ว่า “ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย อุโบสถศีลประกอบด้วยองค์ ๘ ที่บุคคลสมาทานรักษาแล้ว ย่อมมีผลยิ่งใหญ่ มีอานิสงส์มหาศาล มีความเจริญรุ่งเรืองยิ่งนัก มีผลแผ่ไพศาลมาก

แม้พระโพธิสัตว์ ก็ได้รักษาอุโบสถศีลเป็นประจำเพื่อบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ ดังเรื่องพระภริทัต และเรื่องพระมหาชนก เป็นตัวอย่าง ดังนี้

ในสมัยที่พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพญานาคชื่อ ภริทัต ในวันพระ จะออกจาก นาคพิภพไปยังโลกมนุษย์ขนดเข้าสมาธิบนจอมปลวก ใกล้ต้นไทรใหญ่ริมฝั่งแม่น้ำมุนาแล้ว ตั้งสัจจอธิษฐานว่า “ผู้ใดต้องการหนัง เอ็น กระดูก หรือเลือดเนื้อของตน ก็จะยอมบริจาคให้ ขอเพียงให้ได้รักษาศีลให้บริสุทธิ์ก็พอ” แล้วนอนจำศีลอุโบสถ

ในสมัยที่พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพระมหาชนก พระองค์เดินทางไปทำการ ค้าขายทางทะเล ถูกพายุพัดทำให้เรือแตกกลางมหาสมุทร พระมหาชนกแหวกว่ายอยู่ ท่ามกลางมหาสมุทรนานถึง ๗ วัน ร่างกายอ่อนล้า เหน็ดเหนื่อย และทรงหิวโหยมาก ถึงกระนั้นก็ไม่ลดละความเพียร ไม่ท้อถอย ไม่สิ้นหวัง มีพลังจิตที่แข็งแกร่ง ขณะที่กำลัง แหวกว่ายอยู่นั้น พระองค์ทรงทราบว่า วันนี้เป็นวันอุโบสถ จึงบ้วนพระโอษฐ์ด้วยน้ำเค็ม อธิษฐานรักษาอุโบสถศีล แล้วพากเพียรแหวกว่ายอยู่ในมหาสมุทรต่อไป ด้วยพระวิริยบารมี และศีลอันแรงกล้าของพระองค์ ในที่สุด นางมณีเมขลาก็ช่วยให้พระองค์ถึงฝั่ง

แม้เหล่าเทวดามีท้าวสักกะเป็นต้น ก็รักษาอุโบสถศีล ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับ ภิกษุทั้งหลายว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ท้าวสักกะจอมเทพได้สมาทานรักษาอุโบสถศีล ในวันพระเป็นประจำ นอกจากนี้ ยังได้ชักชวนเทวดาชั้นดาวดึงส์ ให้รักษาอุโบสถศีล เช่นเดียวกันด้วย” เห็นได้ว่า ท้าวสักกะจอมเทพ เป็นถึงประมุขของเทวดาชั้นดาวดึงส์ ก็ยังให้ความสำคัญแก่อุโบสถศีลอย่างสูง คือ เมื่อถึงวันธัมมัสสวนะ พระองค์ก็ได้รักษา อุโบสถศีล และได้ชักชวนเทพบุตรเทพธิดาทั้งหลายให้รักษาด้วย

แม้ในสมัยพุทธกาล อนาถบิณฑิกมหาเศรษฐี และนางวิสาขามหาอุบาสิกา ต่างก็เป็น พระอริยบุคคล ไม่ไปเกิดในอบายภูมิอีกต่อไป ถึงอย่างนั้นก็ยังรักษาอุโบสถศีลเป็นประจำ ด้วยพิจารณาเห็นว่า อุโบสถศีลเป็นศีลพิเศษสำหรับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน จึงสมควรที่ชาว พุทธทั้งหลายจะได้รักษาซึ่งถือเป็นการปฏิบัติตามข้อวัตรปฏิบัติของพระอริยเจ้าทั้งหลาย เพื่อขจัดขัดเกลากิเลสให้เบาบางจนถึงบรรลุมรรคผลนิพพานสืบไป

เอกสารอ้างอิง

๑. พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ภาค ๑ เล่ม ๑ ฉบับฉลองพระชนมายุ ๙๐ พรรษา สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฒนมหาเถร) พุทธศักราช ๒๕๔๖
๒. พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค ภาค ๒ เล่ม ๑-๒ ฉบับฉลองพระชนมายุ ๙๐ พรรษา สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฒนมหาเถร) พุทธศักราช ๒๕๔๖
๓. พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ภาค ๓ เล่ม ๒ ฉบับฉลองพระชนมายุ ๙๐ พรรษา สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฒนมหาเถร) พุทธศักราช ๒๕๔๖
๔. ธรรมบท
๕. มงคลตถทีปนี ปฐโม ภาโค และ มงคลตถทีปนี ทุตติโย ภาโค
๖. มังคลัตถทีปนีแปล
๗. พุทธธรรม
๘. พจนานุกรมฉบับประมวลธรรม (ป.อ. ปยุตโต)
๙. พจนานุกรมฉบับประมวลศัพท์ (ป.อ. ปยุตโต)
๑๐. กรรรมบถ หลักสูตรวิชาวินัย ธรรมศึกษาชั้นเอก สำนักแม่กองธรรมสนามหลวง พ.ศ. ๒๕๔๖
๑๑. คู่มือธรรมศึกษาชั้นเอก, จัดพิมพ์และเผยแพร่โดยกองพุทธศาสนาศึกษา สำนักงานพระพุทศาสนาแห่งชาติพ.ศ.๒๕๕๗
๑๒. คู่มือการศึกษา, ธรรมศึกษาชั้นตรี กองศาสนาศึกษา กรมการศาสนา,จัดพิมพ์เผยแพร่ปีพัฒนาการศึกษาสงฆ์ ๒๕๕๓๗, ๒๕๓๙, โรงพิมพ์การศาสนา, พ.ศ. ๒๕๓๗, กรุงเทพฯ
๑๓. หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อสนับสนุนหลักนิติธรรม คณะกรรมการอิสระว่าด้วยการส่งเสริมหลักนิติธรรมแห่งชาติ (คอ.นธ.) จัดพิมพ์เผยแพร่ พ.ศ. ๒๕๕๕
๑๔. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

**คณะกรรมการ
ปรับปรุงหลักสูตร ๒๕๕๗**

หลักสูตรธรรมศึกษา วิชาธรรม ชั้นตรี - โท - เอก

๑. พระราชวรมุนี (ป.ธ.๙, พธ.บ., Ph.D)
วัดสังเวชวิศยาราม / กรุงเทพมหานคร	หัวหน้าคณะกรรมการ
๒. พระราชเวที (ป.ธ.๙, พธ.บ., ศษ.บ., อ.ม.)
วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม / กรุงเทพมหานคร	คณะกรรมการ
๓. พระศรีวิสุทธิธารภรณ์ (ป.ธ.๙)
วัดบรรมนิवास / กรุงเทพมหานคร	คณะกรรมการ
๔. พระอมรโมลี (ป.ธ.๙)
วัดปทุมวนาราม / กรุงเทพมหานคร	คณะกรรมการ
๕. พระมหาเสนินุสม์ สมทสสี (ป.ธ.๙, พธ.บ., รป.ม.)
วัดสุทัศน์เทพวราราม / กรุงเทพมหานคร	คณะกรรมการ
๖. พระมหาอภิสิทธิ์ วิริโย (ป.ธ.๙, พธ.ม.)
วัดสังเวชวิศยาราม / กรุงเทพมหานคร	คณะกรรมการและเลขานุการ
๗. นายปัญญา สละทองตรง (ป.ธ.๙, พ.กศ.)	คณะกรรมการ
๘. นายวิชัย ธรรมเจริญ (ป.ธ.๙, พ.ม.)	คณะกรรมการ
๙. นายแก้ว ชิตตะชบ (ป.ธ.๙, พ.ม., ศษ.บ.)	คณะกรรมการ
ผู้อำนวยการส่วนการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา
กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ	

หลักสูตรธรรมศึกษา วิชาพุทธประวัติ ชั้นตรี - โท - เอก

๑. พระสุธีรัตนภรณ์ (ป.ธ.๙, รป.ม.)
วัดสุทัศน์เทพวราราม / กรุงเทพมหานคร	หัวหน้าคณะกรรมการ
๒. พระราชพิพัฒน์โกศล (ป.ธ.๗, พธ.บ.)
วัดเศวตฉัตร / กรุงเทพมหานคร	คณะกรรมการ
๓. พระปัญญารัตนนาค (ป.ธ.๗, พธ.ม.)
วัดสังข์กระจาย / กรุงเทพมหานคร	คณะกรรมการ
๔. พระกวีวรรณ (ป.ธ.๗, ศน.บ.)
วัดสุขเกษมธรรมิการาม / อ่างทอง	คณะกรรมการ

๕. พระอุดมธีรคุณ (ป.ธ.๕, ศน.บ., M.A.)
วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม / กรุงเทพมหานคร คณะทำงาน
๖. พระครูโสภณเมธาวัฒน์ (ป.ธ.๔)
วัดนรนาถสุนทริการาม / กรุงเทพมหานคร คณะทำงาน
๗. พระมหาสิริชัย สุขญาโณ (ป.ธ.๗)
วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม / กรุงเทพมหานคร คณะทำงานและเลขานุการ
๘. นายเอนก ขำทอง (ป.ธ. ๙) คณะทำงาน
๙. นายสันติ ผลิผล (ป.ธ. ๙, M.A.) คณะทำงาน
๑๐. พล.ร.ต. ดร.สุรจิต สงสกุล (ป.ธ.๘, Ph.D.) คณะทำงาน
๑๑. นายวิชัย ธรรมเจริญ (ป.ธ.๙, พ.ม.) คณะทำงาน

หลักสูตรธรรมศึกษา วิชาวินัย ชั้นตรี - โท - เอก

๑. พระราชปัญญาภรณ์ (ป.ธ.๙, พ.ม., ศษ.บ., พธ.ม., พธ.ด.)
วัดนางชี / กรุงเทพมหานคร หัวหน้าคณะทำงาน
๒. พระวิสุทธิธีรพงศ์ (ป.ธ.๗, พธ.บ., พธ.ม.)
วัดนางชี / กรุงเทพมหานคร คณะทำงานและเลขานุการ
๓. ดร. พิสิฐ เจริญสุข (ป.ธ.๙, อ.ม. (จุฬาฯ), Ph.D.) คณะทำงาน
๔. พ.อ. ต่อพรต เจนการ (ป.ธ.๙) คณะทำงาน
๕. พ.อ. วิสิทธิ์ วิไลวงศ์ (ป.ธ.๘, พ.ม., พธ.บ., อ.ม. (จุฬาฯ))
หัวหน้าแผนกอบรม กองอนุศาสนาจารย์ทหารบก คณะทำงาน
๖. พ.อ. เสน่ห์ เขียวมณี (ป.ธ.๙, พธ.บ.)
ช่วยราชการกองอนุศาสนาจารย์ กรมยุทธศึกษาทหารบก
ประจำกรมยุทธศึกษาทหารบก คณะทำงาน

ภาพอินตนาการปก

สื่อถึง “ หลักธรรมการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ” ระหว่างโลกียธรรมกับโลกุตตรธรรม แสดงให้เห็นการหมกมุ่นอยู่กับกามสุขัลลิกานุโยคและอัตตกิลมณานุโยคของฆราวาสผู้ครองเรือน ไกลออกไปเห็นปราสาทราชวังบ้านเรือน และผู้คนกำลังหมกมุ่นอยู่กับการกิจอันเป็นส่วนของกาม อีกส่วนเป็นป่าไม้อันสงบร่มรื่นทางหลีกออกจากกามพันทุกข์จากการครองเรือน บรรลุพระนิพพาน

ภาพเผยแพร่ธรรมะอย่างง่ายระดับสมถกรรมฐาน ทำให้จิตเกิดความสงบขั้นพื้นฐานที่จะนำไปสู่การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานระดับสูงต่อไป ภาพวาดขึ้นมาจากคอมพิวเตอร์กราฟฟิก (CG) จากครูต้นแบบอาจารย์คำนวน ชานันโท ศิลปินพุทธศิลป์ดีเด่น ผู้ล่วงลับไปแล้ว รวมอายุ ๘๒ ปี ถือเป็นครูต้นแบบผลิตสื่อเผยแพร่แม่พระพุทธศาสนาที่งดงามยิ่ง.

ส่วนงานช่างศิลป์